

0A

САБРАНА ДЕЛА ОСКАРА ДАВИЧА

КЊИГА ДЕВЕТА

Приредила

Роксанда Његуш

ИЗДАВАЧИ

ПРОСВЕТА — БЕОГРАД

СВЈЕТЛОСТ — САРАЈЕВО

ОСКАР ДАВИЧО

РАДНИ НАСЛОВ
БЕСКРАЈА

БЕОГРАД 1969

I ДЕО

СЦЕНАРИО

ПОЗИЦИЈА СВЕДОК

I

Изашао сам из болничког круга с првом репортажом о новом човеку. Град се гурао преда мном нераскривљен. А ипак...

Мршава девојчица седела је на прагу и звала рибе куче које је пролазило не машући репом: »Куцо! Доби, куцо!« — ускићено је говорила, иако се пас није обзирао на упорна дозивања мале, која, не знајући више како да га домами, викну одједном звонко: »Доби, куцо, поједи ме!«

Упркос сумраку, све је још подсећало на мртве: радост и рупевине, зидови испљувани рафалима и смех који је допирао кроз прозоре без стакла.

Сасвим јасно, али на трен, заледуја се малочашњи Баксов мантил на плаво-беле пруге. И нестало. Место њега, испражњеног, из црне се политиране плоче писаћег стола изви базалтна глава уредника, затрета тешким кашцима боје чесменске воде под једним другим, оловницим небом.

ВАН ДОГАБАЈА, ВАН ВРЕМЕНА

Јанко ме погледа некако отегнуто.

— Сасвим сигурно! Сем...

— Сем? — забринем се и наиђе *оно*. Премрем.

— Знаш како је! — насмеши се. — Ако опасност од провале још не буде престала, на прозору ће бити знак: саксија са неким цветом.

На табли телефонисткиње упали се тада далека, али од прекјуче страшно разговетна сијалица и ја разаберам свој глас, укочен, свечан, узнемирен. Глас пропет на прсте, непокретан као и цео свет — укочен, а у нeredу осећања.

Раменом што се отимало својој арматури од костију гурнем два дана касније летвичасту капију и, окрећући се, сад тек упитам Јанка: »Ту?«

Климнуо је ћутке дрским осмехом углављеним у главу на тврдој петелци врата што му је излазило из тела од рођења пуног све самих искусних година, које су га и чиниле привидно старијим од мене, иако је био мој вршњак у борби за исте идеале. Али ни исти идеали не поистовећују. Ја нисам као он дрско и ведро дизао над свим и свачим један стални, нечувени осмех. Могао сам се и смешити и чинити све што треба, али у мени унутра сенке би се скамениле, покрети зауставили, премро бих.

Први сам ушао у неправилно четвртасто двориште, ижцомбано турском калдрмом као сваки промашај отада. Упоредо смо пошли уском стазом што се од чесме, у средини непоплаћаног, блаћавог круга, одвајала лево и десно према зградама у дну. Но како су моји кораци били дужи, ја сам пре њега прошао крај чесме наред тог сивог иначе простора.

Онако напетом пред сусрет, не знам како ми је у пролазу пала у очи водена капља што се прозрачно истезала не откидајући се од плаоснате славине. Ничег није било у томе чудног или необичног. Па ипак... Видео сам како ту капљу ужурбано допуни друга што наиђе. И трећа, без даха. Тек тада се све три, отежале спајањем, одвојише од чесменске луле и капнуше у отровно изрошавањени камени валов, местимично већ измаховинао и жућкастозелене краткодлаке мрље лишајастог крзна.

Све то није трајало ни два она корака која сам учинио и можда се кочење слике света у мени још догађало кад сам као ударац, не, као откидање оне трокапље, осетио да Јанко није више лево од мене, да је нестало и ја да се сам сад налазим пред Костином кућом.

А Јанко ме одушевио — помислим задрхтавши од узбуђења — за тај састанак с Костом, који је

недавно изишао с робије; идем да ме повеже с њим, другом Костом, о коме ми је већ прекјуче причао, задивљен и испуњен поштовањем, ако не некритичним — оно заразним свакако.

Запвокоћем као глаумац пред наступ, бојећи се да се Јанко сад одједном није преплашио, предомислио, покајао. А ја од синоћ ни за шта друго нисам био способан у очекивању ових данашњих три сата по подне. Као да сам се и ја на невиђено одушевио Костом и постао *костофил* попут Јанка, кога, усталом, одскора познајем, од прекјуче.

Стајао сам стрпљиво тада, прекјуче, у реду пред поштанским шалтером чекајући да наплаћим очевих четири стотине месечних динара и нисам мислио ни на шта одређено. Гледао сам само, нешто горак, телефонисткињино раме из којег је избијала рука у листерском рукаву све до шачице разиграних прстију што су спретно и хитро увлачили контакте у таблу с бројевима. Упала би се прво црвена мала сијалица. Девојка би ухватила утикач за виљушку и, повукавши је, извлачила прево жице у кончануј кошуљи, забавала шиљати месингани процепљени врх у једну од рупа на табли поред сваке бројке и тим сложеним покретом руке, којим је савлађивала уједно неки непознат, мада не много озбиљан отпор, изазивала паљење нове сијалице: мени нечујан разговор је почињао.

О чему? Против кога? По десет, по двадесет тако спојених сијалица истовремено се палило и гасило, и жице-прева, кроз које су, невидљиве, текле речи, опасно важне можда за нас, извијене у богате кривуље, чиниле су један цртеж чије су линије имале у том часу своју неосмирујућу, изазивачку лепоту непостојећег, али могућег (иако нису подсећале ни на шта дотле виђено). Могућег, јер их истински осмишљају разговори које бих волео да одгонетнем. Не мари, и такви, незнани, они су корени тих њихових линија, њихови узроци, већ донекле сувисли, иако још тајанствени. Тражени — мислио сам — не одазивају се увек. Некад да, некад не. Био сам дошао у мислима дотле, загладан у телефонисткињина као мртва црна листерска леба и необично живахан рукав, кад ми један осмех на дугом петелкастом

врату приђе и рече шалатом још необичнијим: »Зар те не траже више, Коста?«

Тако смо се упознали, и, неубеђеног сасвим да нисам Коста, Јанко ме сачекао да дигнем своје новце. Заједно смо шетали и почели да причамо о ситуацији у свету и краљевини; убрзо се открили један другом: скојевци. И сутрадан кад смо се нашли, он ми рекао да ћемо се видети данас у три с Костом, на кога да страшно језиво мичим, просто украдено личим, сасвим луда ствар (може да буде згодна за неки алиби и уопште).

Али онда, ограђујући се за сваки случај, Јанко је додао: »Физички само!« Но бојећи се да ту самоисправку не протумачим како не треба, допунио је једним: »Само, баво га знао где за нас престаје физика. И да ли уопште престаје«. Осмехнувши се на глупост коју је извалио, махнуо је руком и завршио напрескок оно што је хтео рећи. »Али шта да та гупимо кад ни ти ни ја не играмо много гласно. Коста је мозак, он ће нам то све лепо да објасни. Јер нама је, друг, идеологија више ствар срца!« — и још увек не верујући ми, одмаче се, жмирну и загледа се у мене: »Ма као да си изишао из огледала пред којим је он остао да гледа у празно!«

Не знам зашто, тад се тек узбудим, али најстрашније страшно. Прекисноћ...

И да нисам био у неку руку понет амбицијом да будем добар (је ли то слабост?) и необуздано жељан љубави као и извесног успеха (који угрожава увек) и славе (која, упркос опасностима, тако заводнички извлачи из сигурне анонимности), ја бих сада, када нисам више чуо Јанкове кораке за леђима, био исто толико избежљив од страха да ми није побегао (измислио човек причу о сличности и све, само да ме, наивног, после исмеје, јер сам се у та два дана и Јанку тако приметљиво запалио за тог свог физичког двојника (али где престаје физика?), а значајног, искусног, паметног, свезнајућег, храброг, доброг, важног и одговорног друга, да уопште није било тешко мене преварити, мене који сам био уверен да ће ми, ето, само сусрет и виђење с њим дати радне енергије и сасути у мене целу антологију људских врлина па ћу постати сасвим други човек, оно што коначно и треба да будем кад већ изгледам тако како изгледам.)

Доказ: Коста, чији сам, према Јанку, пљунути лик, глас, стас, израз, ход и све.

Зато се, као ошинут гневом по најједном смрзлом месу, осетим покраден наде, среће и свега тада још збрканог али великог, што само младогладан човек може у својој неиспуњености сам себи лепо да предложити.

И као да је сав тај искрени капитал већ био мој, ја се окренем с осећањем да сам преварен баш у часу кад се утростручена кап откиде и паде у валов; али за време окретања се већ смирим, и да ми укочени Јанко не би видео јаросне очи, погледам поново у танку кривошијасту цев из које се помаљала нова издужена кап. Не знам ни сам како, али тада баш схватим да Јанко, још не назван Утриока, стоји као посечен, па онда на брзу руку приближно састављен. Оба она његова ведрa ока бушила су простор око мене и, продужена до оне две цвиљате капље што се, тешке, истезале спремне да се откину, то настављала као да су се претворила у два кажипрста уперена у саксију босиока на левом прозору кућице у дну (најежени зид светларника вишекатнице дизао се над њом). Но Јанко, неосетљив на левкасто распрокавање размакнутих водених тачкица што су се преобраћале у фини влажну прашину боје олова и засипале му руке и стврђуто лице, сад лишено најједном осмеха, први и једини пут у животу, осмеха због којег је иначе оно као људско лице ваљда једино и постојало, Јанко, зимогржљив иначе, стајао је сад укочен, завезан погледом којим је исколачено гледао у саксију босиока на левом прозору.

— Шта је то? — промрљам. То му је било довољно да се поврати. Са старим али мање неочекиваним осмехом, који му се врати дрзак и на изглед смео (као да је негде престао да куца онај аналитички сат над нама, сат чија секунда траје време што у свакоме од нас исцрпљује целокупну вечност), опет жив, цимне ме снажно за раме (као да је у трену те вечне секунде своје укочености, овог пута у мени и ван мене, акумулисао неутрошиву неку отровну енергију). Повукао ме, весео опет, раздрагано лукав и неодољиво жив, одвалио, рикнуо, шапнуо (ко би

знао?): »Беж'те пете! Провала!« Држао ме је за подлактицу и вукао ка излазу. Смешно се без нервозе (грч му је обузео само руке). Али, необјашњено, мени се истовремено чинило да се он сад баш тим понашањем и покретом плитког грудног коша ка излазу држи као да смо обојица постали бољи, као да смо сусрели Косту и причали с њим, а не само хтели, и — промашили контакт.

Не могу ни то да објасним, али осетио сам некако да мање припадам себи но догле и да моје одлуке морају одсад да буду усклађене с функцијама сложеног неког органа чији сам одговорни и свесни атом. Зато сам и трчао узбуђен и без опирања, укорак с Јанком, ка пијаци на Зеленом венцу. Чудно је да нисам осећао ни жалост, ни разочарање, иако се није десило оно што сам хтео толико и желео тако много, надајући се да ће ме познанство с Костом из основа променити (ко је собом толико задовољан да не би хтео да буде друкчији, бољи?).

На углу смо се осврнули: Црна Марица је убавала у Ломину, долазећи из Балканске.

Сјуримо се низ Каменичку, па на станицу, и у први воз за Александровац, где се одмах јавимо на одслужење рока. У возу тек укрешем сасвим, какву смо опасност избегли. Али само опасност. Не и остало. Задуго сам остао помало онај *Кад мајке изнели и моје име прозвали, ја се одмах сетим шта ће са мном да буде!* (Био сам у неискусним годинама првих љубавника и, као сваки јунак, био врло стидљив.) (Је ли ме стид спречио да тад још не задрхтим пред провалијама људске несреће? Баксузлука несавладаљивог? Или чињеница да сам несрећу баш изабрао за противника?)

Комшије по срезу, ја — Брус, Јанко — Александровац, нас су, недовршене студенте, распоредили у противколце: градић на Цетини, аустријске још касарне. Ту смо упознали (две недеље после полагања заклетве) старца с очима што су, набубреле скаредно, светлוצале иза класких, испупчених наочара. Кћер му се заљубила у Јанка.

II

Притиснуо сам упаљач и мост се отворио, раскомадан тачно пред танкетама што су се, прво, пропеле обе, одигле косо увис предњим крајем, у ваздуху се навиле у страну као два зелена влата пшенице и стровалиле у реску крашку реку поред полетних крхотина моста што су их сусузале у паду праћене мотоциклистима у шлемовима с перушкама. Све је то било подигнуто замахом широке црвене метле за којом су се вукле прашњаве истресотине дима тешког и густог, избоденог гвожђаријом, металним опшцима и дубоким месом, чији су уплашени, прекинути крици деловали мање трагично испод камене брдске косе, местимично обрасле шикаром, где сам се налазио иза једног пбуна клеке крај цесте...

Али као да сам у томе запео о нешто, слика се та у мени спотакну и поче изнова, као глаумац враћен да понови реплику. Ко је ту био режисер који враћа експлозију? Узбуђење? Отпор убиству? Страх?

Необично је друго: то се друго или треће понављање слике дешавало истовремено, не каснећи за догађајем...

...Преко горчине кајања и увреде опет замириша на зелено, на црве, на рибе, на реску близину реке, јаче неголи кад су се, неочекивано, здесна, иза окуке преко, коначно јавили бректањем и јасно продужили према мосту близу којег их цело поподне већ чекам. Али шта им је сад? Утихнуло све је. Да нису застали? Зашто? Вирнем из плитког удубљења — застали су само. Жгољави војници спуштани су се до белог трубуха воде изврнуте на леђа и захватили струју у шлемове. Пију. Ожедне и они? Нисам мислио. Смешно. У исти мах се узнемирено упитам да ли их ја све мрзим, сваког појединачно, истински? И оног тамо на крају, малог? Добро, а зашто не без изузетка? Застали су да се прегрупишу. Тако? Мотоциклисти и танкете ће напред. Хоће да упарадирају у град. Тако? Па да видимо. Свеједно ми је сад. Експлозија ће закачити и мене, ту у јарку који још само мирише и ништа више, мирише за све што ће отказати ускоро, за очи, уши, језик и мисли, мирише на траве још младе, на једно зрело колено што се, забелело јутрос под сукњом чобанкином на охладнели лој

сунца, на пола збогом, пола до Бавола. Мирише. И тај је неразложени мирис последње што ћу осетити (а што не би последње морало да буде да се нашао бар стотину метара жице). Овако, са тридесетак... Свеједно... Једва је дотекао да је од моста спроведем преко обалног муља и цесте до јарка и још мало, два метра, до цбуна клеке изнад њега. Аљкав свет смо. Свеједно. Видеће они да нисмо сир за њихове ножеве и да знамо дужности и такви, сами на истуреном положају, крај реке, читав ратни дан без наређења из дивизије.

Преко реке мотори су забректали снажније и, добивши гас, кренули, а рука ми, у складу с њиховим поласком, не моја рука више, клизи преко ретких још усправних влати и хвата се чврсто за дршку акумулатора. Да погледам још једном? Зашто? Ваљда умем да разликујем буку гвоздених гусеница и точкова преко дасака? Још нису стигли на мост? До три само да избројим. Али врло полако да бројим. Још не почети, полако. Сад. Један... Два...

Спреман да се жртвујем, застанем. Окренуо сам се за дивљим голубом који, шуштећи тврдим крилима, пролете нада мношћу и, истегнута врата, нестало лево пут шумарка иза глогом долола обрасле падине. Учинио ми се да сам му видео округло, првено стакло очију. Три. Притиснем снажно ручку даљинског упаљача и у исти мах клекнем, али ме црни урлик који видех врати и притисну на камен широком шаком што је (видео сам у оном магновењу), хрупивши нагло одозго као из сржи саме мостовске конструкције, занесе целу. И још видех како се небо испуни немирним ококовима запаљених крхотина, али и саму ватру, њене јетке, бодљикаве и смеће језике на све стране, пре но што се, скупљен у интензиван букет гари, експлозивни урлик не расу и не разби на гломазне комаде свачега што је почело да се руши иза мене и покрај; али кад ме окрзну тај млаки и већ спљоштени шлем с перушком, учинило ми се да је то, канда, оно последње а изашно што ми је у животу било дато још да видим. Тад ми силаина ударца који се спусти пљоштимице на мене затвори очи; ја се преврнем на леђа као бомбом убијена риба. Али, са чуке, Јанко, како смо се били договорили, поче бришућом палбом да туче непријатељску колону.

Слушао сам и, не повезујући, ипак знао шта то значи. Жив сам. Старац је имао право? Подигнем руку. Дигла се. Какав поклон, живот. А сви подаци — нетачни били. Смешно. Нога слуша такође. Нисам погинуо. Ни рањен нисам. Дуго је само мирисало на зелено, на прве, на рибе. Све јаче је мирисало. Само то и ништа више. Мириси који у таласима долазе јаки, јачи, најјачи... Преко брисаног простора, савијен у појасу, одјурим носећи живот поклоњен по друти пут независно од старчевог гатања. Ко да рачуна с таквом срећом? Веселе се мириси, смеју ведрине. Добро, смејем се и ја који, трчећи, све то удишем. Нисам знао за такву неозбиљну радост. Мириси су били од влакана среће. И мириси и остало. Све од њих. И ничег другог заправо и нема на свету сем среће.

А неки су ситни војници падали преко реке трчећи се безразложно крај букнућих камиона. Други су бежали цестом, а Јанко, горе на чуки, шаливо расположен сигурно, кривио се за сваки погобеним и (знојав а непотресен) мењао шаржер за шаржером, притискивао обарач и немилице пратио штектаво праскање ситних, убојних паса одвезаних с чаура и, неузнемирен, мотрио како разједају непријатељску колону што се повлачила од срушеног моста према мртвом углу иза окуке.

А онда је пуцњава престала...

Сви смо тада били задовољни преједноставном победом и исто толико куваном вечером. Дремуцкао сам већ кад су нас пробудили и хитно позвали у штаб дивизије. »С људством и топовима«, одсекао је преко телефона мајор Катић.

Не мислећи много о претећим акцентима у његовом гласу, Јанко је пробудио војнике и ускоро смо нечујно напустили положаје уз обалу и сакупили се на цести, где је месечина намазала кришку тврдог туцаника бутерастим сјајем.

Не гледајући ни Јанка ни мене, непознати неки нам капетан с катије набућале касарне на крају града превученог тамом као губерром преко главе, нареди да испрегнемо топове, одложимо пушке и побемо за њим. Уведе нас све у спаваоницу у приземљу, постави стражу с бајонетом на пушци пред врата

и одмах поче да позива једног по једног у собу на спрату.

Ускоро се одозго зачуше звонки ударци и јауци ошмарених. Признајем: нисам се питао откуда та вика, али, упркос сањивости, био сам немиран. Можда се сазнало и за летке дељене још зимус по варошици? Ипак умор био је јачи. Он савлада и подлу тишину коју смо затекли у касарнском кругу пуном немих, разрогачених војника, и оно узнемирујуће, кратко паљење две цешне лампе пред калијом, и оно тужно и гусеничаво жватање у тами; сан је у магновењу надјачао чак и зебњу изазивану пољкама из горње собе и ја сам дремао, биће, у зглобу најчистије савести свог подвига на мосту у часу кад смо ускоро сви били заробљени.

Пре но што је незнани капетан стигао да ме позове, непријатељ је форсирао реку (јужније нешто од бившег моста постојао је газ), без борбе се пребацио, цестом дошетао до варошице, заузео је без пуцњава, опколио касарну и продро у њен круг. Дотле непостојећи мајор Катић изишао је први из зграде с белом марамицом у руци, сео у фијат и нестало. Распасани, окружени целом четом црних кошуља, од чије смо се брзоплете жгољавости и такви, без оружја, осећали чистији и надмоћнији, упућени смо у сабирни заробљенички логор формиран на ивици шуме, два километра преко реке.

Тамо смо стигли пред равнодушно намирисану зору: ишчеткане, умивене траве, перје у ваздуху, поспрући лет лептира, цилици, цвркути. Али иза жице. У кругу — провидном и тврдом — још једном празних мањерки. Легли смо и заспали.

Кад смо се пробудили, имали смо црвена чела, а већина плавих људи — носеве што су се, напрасли и запаљени, гулили као кожица с младих розе кромпирића.

— Требало би преко жице! — рече Јанко смешкајући се.

— Како?

— Откинућемо је негде.

— Зубима?

— Није то лоше! Да пробамо?

— Будало.

Он се не увреди, само удари нову, као радосну закрпу преко ранијег осмеха, већ ознојеног, а да при том није развукао више усне. Рече:

— Чуо сам да је Коста у суседном сабиралишту.

— Заробљен? Коста?

— Него?

— Треба онда остати. Помоћи му.

Већ сам хтео да кажем да ће сад коначно моћи да ме упозна с Костом, али ме он претече другим: — Не брини, снаћи ће се он и без нас.

— Себичњак си.

Он удари нов осмех на ове раније а да му се лице не помери. Осмеси су му долазили изнутра, као зраци.

— Став је: бежати! Одавде је то још могуће. Свака вашка обашка. А Косту не знаш — права љута стижија. Све што смета — руци, клада, ломи...

Али оно о стању учинио ми се његов сад измишљени изговор. Нисам пре тога ништа слично чуо, а није да нисам био повезан, и то баш — преко њега. Центар се налазио чак у Обреновцу, где је Коста одавно био на вежби. И баш накјуче, у недељу, требало је да се нађемо с Костом. Јанко и ја. Али тродневни рат...

Нисам му веровао: много сам га волео.

Заволели смо се нарочито за време рока и излазили сваке недеље у варош, заједно пили, причали о Кости (који је и мени, још увек незнан, постао идеал), хакали се с девојкама.

Био је ведар другар, сналажљив уз то, дрзак, а његов весело подсмешљив поглед и осмех на готово разоружавали су и најсумњичавије маловарошко поверење.

С ким се нисам све упознао преко њега! Све су нам куће отварале врата, частиле нас вином, сувим рогачима и мање-више пријатним присуством маловарошких удавача. И богати старац с дебелим наочарима, малих, запаљених, жустрих, буљавих очију, и он нас је понекад позивао на вино и пршуту...

Само с Костом ме није упознао. Али сад ће, у суседном је сабиралишту.

Имао је старац лепотицу кћер, над чијим је поштењем бдио сваког радног дана, али нарочито недељом. Јанко је претходно врло кришом и уз сто пре-

дострожности успоставио везу с малом и од ње дознао да је отац ипак заборавља кад нагази на себи занимљивог човека и почне да му *вади астрограм*.

Следеће недеље, код старца у гостима, једући пригугу и пијући вино, ја сам, по договору, овде-онде казивао понешто о себи, што је, према Јанковој претпоставци, морало да заголица страсног аматера астрологије. Јанко је подлагивао, досољавајући бесрамно уверљиво. Старцу су се очи шириле од усхићења и црвенеле од узбуђења. Кћер је донела нову боцу трка, и озбиљна и права, села уз оца, који ме гонио да му дам још података о себи, све, све, кад сам се родио, тачан дан и сат, месец и годину, као и године родитеља.

— Ја сам — рекнем му тихо, као стидећи се Јанка и кћери — ја сам ванбрачно дете.

— Хоћете ли да вам кажем где су вам родитељи?
— Поскочи старца. — Никад још нисам имао такав случај.

— Пст! — ставим прст на уста и он, схвативши у лету моје обзире, нестрпљиво предложи кћери да покаже Јанку колекцију лептира о којој нам је једном причао.

Што смо се смејали при повратку у касарну.

— Тројица ће пасти место тебе — цепао се Јанко. — Трипут сам је цепнуо.

Преавече се зауставио прашњави фијат пред кабирним логором: велики четвороугао опасан с три реда бодљикаве жице усред ливаде. Око жице, споља — шатори заштитне боје: две чете црних кошуља.

С ократким поручником, из фијата изађе и наш слепи познаник Хрвоје, бивши академац, с ким смо понекад Јанко и ја причали недељом. Клео се да је очи изгубио на маневрима пред саму промоцију класе. Експлодирале неке неиспаљене чауре. Али млинар Анте, члан иначе, тврдио је да лаже: »Болест нека, можда и срамна«.

Заробљеници су се још мрзовољно постројавали да саслушају поручника црних кошуља, чији је говор Хрвоје стао одмах да преводи с одсутном напетом слепца, који се чине концентрисано равнодушни и кад презају. Италијанску команду »Атенти« превео је: »Смирите се, момци, да саслушате тенентета!« Официр под шлемом намршти се на то и нагло поче

да вичући прича, колико сам га као романиста разумео, да је Италија наследница моћног Рима, чији су ти простори одувек били и остали, и да брзина с којом је побеђена југословенска војска сведочи о ратничким врлинама Мусолинијеве армије надахнуте славом оне Империје чији су оснивачи били блицанци које је вучица подојила. Хрвоје је слушао читав тај уводни део говора с неким као напетим изразом, па иако је та напетост долазила споља, није, рекао би се, грчила црте његовог чудно равнодушност, готово немарног лица. Не окрећући се поручнику, постави му неко подуже питање. Добивши видљиво потврдан одговор, слепац кашљућу два-трипут, обриса руком зној са чела и поче без акцента, равно, опуштено, сањиво: »Каже овај да у њиховим жилама тече животињска крв. Од курјака им. А кад сам признаје шта је, што да му не верујемо, је ли тако, момци? Истина, ја мислим да је та његова прича о Ромулусу, Ремулусу и вучици што их је дојила пре но што су основали Рим чиста измишљотина. Јер да би се било звер, не треба пити курјачко млеко, довољно је овог, момци, погледати како урличе.«

Преста, обриса марамицом чело и лице. Чекао је нешто.

Војници су слушали слепца озбиљни. Чак се ни Јанко не насмеја, иако ме, стојећи иза мене, мунуо мало шаком у слабине да ми скрене пажњу на варијације Хрвојеве, који се утом окрену поручнику у знак да је завршио. Ократки се испрси тад поново и одурла нов део о слободи, правди и реду. Хрвоје га је стрпљиво сачекао да се издува, па отпљуну лако и опрезно обриса уста: »Овај још каже да они воле дисциплину и пута ти ја знам, али ништа се, момци, не бојте, иако вам нешто као свима прети због неког тамо њиховог задоцњења и одступања од плана. Они и план? Од речи до дела има вам код њих места за сто кила вуне. А љути се тененте и псује што сте комунисти, диверзанти, бомбе под мост мећете и томе слично. Да. А онај кога прозове нека истуши три корака напред. Сад баш рече: „Пустићу га одмах кући“.«

Хрвоје ућута и опет обриса чело, лице и уста марамицом у задрхталој руци. Тененте се окрете једном подофициру и даде му лист хартије. Затим ухвати

Хрвоја под мишку и — у необично напетој тишини — изађе с њим из жица. Кола су одмах кренула.

Подофицир се испрси, погледа оваш у хартију, жмирну, и диже главу, глатку и лепу:

— Бик Бакук! — викну реско и као да том прозуклом рескошћу подвуче дупу тишину пуну зебње.

— Ја! — јави се најзад чика Бакула, дивизијски пекар, али ја се неодређено лешнем кад он иступи из строја и учини још три корака лемећи се трећепозивски у телу, запастом и кртвавом упркос ракијашској подбулости. Цешну петом о пету и укиши се тек пошто навикалим покретом одиже своје чакшире, увек срозане, увек прешироке и увек за два броја веће.

Нешто се неразумљиво затезало у ваздуху тврдом и хладном.

— Бакула, не Бакук! — исправи онда подофицира љубазно се смешећи, при чему је показивао прстом на хартију и гледао преда се умиљато. — А Бик, тако су ме у младости звали. Сада више нико коме није стало до спрдачине са озбиљним. Али мани га онамо њој. Само ви мене лепо пуштајте кући, а за спрењу — просто вам било и тај пут. Бољем се и није надати по ту цену.

— Ва беле? — рече нервозно подофицир не разумевајући га и учини покрет главом.

Два каплара који су стајали иза њега побу према Бакули, пљесну га меко мртвом руком по леђима и одмах изведу из круга. Пекар се на капији окрену и довикну: »Не бојте се, браћо, изгледа да по старешинству пуштају!« и, подигавши опет срозане чакшире, пође цестом између двојице црних кошуља с москетама.

Ускоро одјекну пуцањ. И још један.

— Ri-poso! — подели подофицир команду на омлохавеле слогове.

Јанко ми приступи: цестом су се враћали каплари с пушкама које су им висиле низ рамена, циви окренутих надоле.

— Бик Бакук! — шапну. — То си ти!

— Ја? — зачудим се истински, али се непотребно најезим.

— Вук Васић — писан ћирилицом, прочитан латиницом. Не живцирај се. Морамо да побегнемо пре но што утврде грешку.

— Какву грешку? — питао сам оклевајући, мада сам схватао.

— Твоју главу хоће. Због моста.

И шапну:

— Бежимо. Мост који је одлетео у ваздух не сме да нам прекине ратовање.

Јанко се насмеши на онај свој прозрочни начин.

Али исте нас вечери укамионирали. Путем за Спаит мој друг је нестао. Био је у другом камиону. Нисмо се ни опростили.

А мене су у логор поред Бедоније.

Мене? Или Бика Бакука? Јесам ли ја отада Јован Бакула, звани Бик?

Бакулино тело је остало у шумарку, избушено.

Али кад се то четири пута неком деси, човек има право да се пита коме он, жив, припада? И с правом да захтева и од свега осталог да се до краја јоваплоти.

Мој живот је отада припадао Бакули. Нисам знао да ће припасти још Драгици, једној крајишкој девојци што се бачила преко мене у часу када је чула гранату. И куриру Душку, који се вратио пртином што сам је ја начинио и пао раскомадан нагазном мином, на пола пута између места где сам застао да га сачекам и брвнаре у којој ми је остала торбица за секције обешена о дрвени клин над уским рагастовом...

III

Обистинити се. Обистинити.

Везан, између два карабињера, притајујем се под засењеном сијалицом. Немоћан сам. Ноћен низ ноћ што ме, паралелног себи, опетује у прозорском стаклу. Истог? Не истог? Непомиренијег само. Или се варам?

Погледам боље, откривам: смањен, иза првог одраза, ковитлаам се још једном. И поново. И опет. Све до руба хоризонта. Сачуваних односа. Ковитлаам се тамо иза стакла засипан искрама којих нема у купеу. Не осећам бар да ме ту пеку. А тамо? Задају ли бол оним поновљеним одјецима мене у бескрај? Јер ту сам заштићен од вањских жишких. Заштићен? Прозором? Штити ли он од пресуде на смрт? Од плотуна у леђа? Не заваравам се. Ја сам исто што и сви они,

индиком таме убезбројени одрази мене; ја сам сви ти које трче упоредо с овим који седе у купеу. Они не дахну као ни овај. Не анојите се, је ли, не умарате? Али, реците, ко кога одражава? Можда ви — седећег. Можда овај седећи — вас. Никад се не зна ко вуче то двоструко огледало и ко се огледа у њему. Можда се то истовремено траже да сагледају и једни и други? Овај везани у — слободнима, ови у везаном кога не желе да препусте судбини, па га зову да им се придружи.

Мојим ме рукама позивају. Узнемираним. Мојим ми главама машу. Смањеним,

Али упркос томе, бих њима, слободним. Бих себи, Бих напољу, ја, све више тај полумрак против мрака. Али како?

Како? Трипут би им се Коста придружио досад. Би. Нисам овца да блејим док кољу! — сетим се да је рекао Јанку једном. А ја?

Овако сам, ненаоружан, везан, како?

Да ли би се запитао тако он који се страшно љутио кад Јанку или коме другоме не би пошao за руком да остваре оно што треба...

Двојица наоружаних против једног мене, како?

Ту — једног тебе. А напољу? Распали зато и не мозгај сувише кад треба делати. Обистини се просто. И у мрак.

Мрак! помислим и пустим питање: — Камо он води кад му не видим врата?

Понекад су и вучји зуби човечност! — одговорим Костином узречицом, више да бих себе уверио како ништа нужно не заборављам; али и то изрекнем остатком Јанковог гласа у себи, сећањем. Ућутим; на неко време ућуткам све мисли. Не и немир.

Не мучи ли ме исувише онај чији лик носим? — питао сам се већ тренутак касније. И то само зато што је Јанко рекао да личим на Косту. А прилике још нису дале да се уверим у то и у све шта значи *личити, бити исти*, а ипак — неко други.

Стишћем зубе а неодлучан. Какав сам то мекушац? Прилагођујем ли се лику који можда и не постоји, и, у жељи да будем и изнутра као он, непостојећи (бар још за мене који сам он, непостојећи), ја нисам више ја, ја сам његов одраз у неком огле-

далу другог живота? И зато стављам главу на коцку? Не. На клацку.

Клацкам се! — поновим с очајним миром. Гадио сам се себи, презирао се — неуверен још у неопозивост одлуке коју сам ипак донео. И неуверен, знам, он би покушао. Упркос никаквим изгледима? Био је храбар и ламетан. Храбрији од мене? И ја сам онда храбрији од себе. Ја личим. Но не значи ли то да и он личи? — упитам се. — И да је, према томе, и Коста мање храбар но што јесте. Но што мислим да јесте.

Доста! — заураам строгим, увребеним, најбеспризвнијим својим унутрашњим гласом. Уплашен престанем да мислим на то.

А и није било времена за утешне мисли у колебљивом стилу, коме сам — изгледа — ипак остајао још увек наклоњен. Требало је почети. Лево од чела прсило се окно с капљицама што се котрљале надоле као стакленци ударани невидљивим прстима. Киша? упитам се. Али њом се једна невидљива грудвица стала да ваља низ стрму раван чина мог окна — у свет. Не дотичући стакло, расла је већ огромна док се с лавинском силовитошћу не проби у купе и не стрпа сву троицу под исти прозачни огртач од сунберастог болесног леда.

У том часу одозао, с масног вагонског пода, јасно сам зачуо звекет ланца.

Готово је.

Почео сам, а још неодлучан: час горе, час доле.

Немам при том баш много одређен утисак да ја то пружам ногу. Као да то неко други. До Бавола, да ми није тек сада, лицем у лице са смрћу, успело оно одвајање свести од догађаја? А колико сам то пута покушавао узалуд, у бесаним ноћима заробљеника, вечно у страху да не буде откривена заблуда једног стрељања које је оборило Јову Бакулу, званог Бик, погрешка која се правно могла да *поправи* једино стављањем мене уза зид. А шта нисам све радио да постигнем то одвајање мисли од чина. Вежбао сам лучење осећања од њима природних покрета, свести од сигнала чула, тела од нагона, воље од жеља. Вежба је била проста и почивала на остатку гимназијског бркања закона механике и немеханике. Но мислио сам и тада да треба само да демонтирам осећање трајања и проширим у бескрај психолошки оства-

рљиву растељивост сваког секунда па да добијем у простору оно што сам знао да ћу изгубити од времена које ми је с рођењем дато да исцрпем. Био сам сигуран да ми мајор Катић неће опростити самоиницијативно порушени мост.

У ствари, ја сам се од првог дана заробљеништва почео да спремам на ово одвођење пред ратни преки суд. Пресуда ће гласити — стрељати.

Ако не побегнем.

А ипак, ја сам (као глумац који из фотеље пројекционе сале гледа себе на платну), у раздвојеној коси ове ноћне секунде, последње пред једини самоодбрамбени чин који ми још преостаје, видео, друкчије него у окну, једног другог себе како, пројигиран и одвојен од свог тела, опрезно пишем боном по мраку, љут што ми ланци којима сам кратко везан око ножних чланака за тврду клупу не дозвољавају да брже нагазим ципелу карабињера. Истовремено био сам сасвим сигуран да то ја не посматрам сасвим исто себи и да онај који предузимљиво гребе по поду нема везе са мном који га посматрам или са мном који само зебем без заштите. И да се клацкам раздиран свиме што толико месеци већ твори моју свест о јединственом мени живом иза бодљикавих жица лопора покрај прљаве Бедоније, док се невиђени још Коста с мојим лицем, телом и гласом, заједно с Јанком, који му је сигурно причао о мени, заједно с Филипком (који је хтео да буде режисер, а студирао језике као и ја) и осталима бори, креће и не престаје.

Бојим се и зима ми је и тишина ми је, и цвокотава ми је од тога више неголи од зиме која ми је ипак највише. Разгневан, одлучим напречац да променим улоге и да се ја, који сам досад био посматрач, претворим у бегунца, а посматрач нека буде Коста. То је реалније. И одмах је тако и постало; с лакоћом која ме у овом тренутку није много ни зачудила; ни тражила објашњења.

У исти мах и клацкање у мени преста као после коначног пораза неке чињенице тврдоглавости. Одлука донета напречац мора да је изненадила колебање и страх: ја сам најзад закачио карабињера и, притискујући му калну цокуле, почео да га будим са стрљивошћу учитеља за дефектну децу, са стрп-

љивошћу која би могла бити Костина а не моја, која је његова — мени позајмљена само.

Ја други, храбрији и бољи, значи, то је овај сад опет уједињени ја који ће покушати да побегне! — мислио сам као што се затварају очи кад се први пут пуца.

А то није имало смисла. Ја пилотирам! — уверим се. Инструктор седи позади, незнано где, сувишан.

Спроводник отвори прво песковите своје мачорске очи. (Какви ли су рефлекси у таквих људи?)

— Che c'e? — промрмља, и тад се магновено још једном све врло одлучно помеша, фотеља и платно, сведок и Коста.

— Mi sento male! — Почнем грчећи се да објашњавам шта хоћу. — Vomire! — И био сам задовољан уверљивошћу свога гласа што је глумио бескичмени страх логораша који се усудио да, везан, пробуди господина карабињерског капорала, али ето, више не може да издржи, мука му је, повраћаће, а ко ће све оно после да очисти везаних руку и како уопште да у својој снисходљивости себи дозволи да господин карабињерски капорале седи у смраду rogherie коју ћу неминуовно начинити овако болестан.

Знојио сам се, али од страха да ме не прозре. Очи су ми биле сузне, глас стегнут у мидер, грло у ставу мирно, али као на коленима. Последња је то била снага. У паници. Други карабињер, млад и дуг, хркао је на клупи прекопута. Није хитар! — одговорим са закашњењем. Песковите очи не мора имати мачор, као што ни лав не мора бити храбар.

— Vigliacco! Hai paura! — промрмља проседи каплар и прострели ме, сањив, бркатим мачорским очима притгуљених угарака у зеницама, али истовремено с гађењем и мрзовољом извади кључ из чепа и откључа ми ланце с ногу и руку. Чињило је то доста спретно, мада су му прсти били још утрнути. У ходнику ме заустави. Застао сам и ћутао да га не расаним сасвим. А он се сигурно питао није ли боље да ипак пробуди младог колегу.

— Aspetta! — рече, али ја се савијем као у грчу, ставим руку на уста и поведем се напред. Он ме не спусти, побе за мном заборавивши зашто је застао, и ја савијен продужим тетурајући се да га одвлачим што

даље од купеа ка нужнику што се налазио тамо негде у правцу кретања воза, чији су точкови све спорије шкргутали преко спојница. Погледам хитро кроз прозор: неке светлости — ојука. Зуби ми се стисну. Добро! — помислим. И утом нагло тргнем леба, одскочим, ослободим се отежале карабињерове руке на десном рамену, окренем се и у окрету га ударим из све снаге у браду, у меко, у грло што се загргну, али не дајући му времена да викне, ударим га подивљалом ногом још једном испод трбуха, опет у нешто пљискаво као скробно тесто, и отварајући врата крај којих сам се већ налазио, опазим крајем ока како се мој чувар претворио у нагло испражњену врећу што се руши, но искочим у правцу кретања, не дочекавши да видим његов пад. Учинио ми се: мост! И викнем то слабен од непредвиђене могућности да се сад, кад је главно свршено, — удавим, онесвестим, разбијем о гвоздене траверзе. Али то не потраја ни колико ми је требало да се одбацам са степеника вагона у мрак.

У паду сам, отворених очију, изговорио мирно, као да сам се то наставио да кладим с незнатим Костом још пре скока у слободу: ојука! не мост!

У исти мах, одоздо, у табане ме распали храпава пракљача земље прожете шљунком и тај ме бол до мозга, заједно с вриском што шкрипну негде дубоко неспретним кочницама, подухвати целог и залепи о тврдо, и истовремено повуче уназад за кичму, која као да доби грбу с дршком.

Држећи ме одједном за ту дршку драгоценог ћупа пуног злата у који ми се леба претворила, цимнула ме та као рука тако непријатељски дивље да сам знао: за ручку ме тубом шаком вуче туђа земља. И у часу кад сам то страшно тло дотакао и већ у мислима потрчао, или тек што сам хтео да потрчим за возом, неки ме неми — стој! изви у кукку, ишчаша га скоро, па посрнем, ударим вилицом о тврди укус капрана прошивен мирисом формалина — само да се не онесвестим!

Али пратио сам се, бистар све време, како се котрљам низ насип, жарим копривом, суљам у хладно и житко блаво барице, дижем изубијан, ошамућен, али срећан, жив, слободан, мада коначно немоћан да изменим ишта у редоследу догађаја за време пада

и котрљања. Било је већ све иза мене... И хоризонт коме сам трчао у сусрет.

Трчао сам му из све снаге. Гласови и кораци, на-срнули ипак сувише брзо за мном, дуго нису скраћивали заштитни појас мрака између нас. Мелци јесу: режали су, оустизали ме, претицали и губили се, слепи, продуженим, брзим њушкама пуштеним с ланца. Брснули би преда мном неку гранчицу што би ме огребла у паду, севнули љутило кроз мрак, ту, тамо, десно-лево праснули, синули, одзујали слепи и згаснули, остављајући за собом у ваздуху мирис нагорелог у облаци свежеине што се састојала од опоре и сладуњаве пустоши боје опасности кроз коју сам трчао невидљив, али и све обилнијег зноја што је снажно мирисао инфицирајући заштитни укус таме око мене непријатном, издајничком воњавином. Она би ме и одала да су пустили праве псе вучјаке да ме гоне.

Јурим. Набрелих већ плаћа!

Душник ми сав изрибан врећницама песка претвореним у челичне рашпе!

У трку сам се спотикао више пута преко неког камења, дочекивао се на дланове што би забридели (бол је звонио будилницима) и тако спасавао озледа од свега сад важнија колена, одмах се дизао као опринтер са старта и продужавао преко поља, где сам у два маха газио плитке неке црне воде.

Али утом сам се дохватио шумске стабловине: густе, дубоке, влажне, безбедне, топле од гњиљења мрклијих од ноћи, пуне уплашених сова чије су очи биле фосфорни бројчаници сатова у јувелирским излозима за те поштанне таме општег кратког споја.

Шума! Чинила ми се сва од немириса лимених мањерки и ова од мириса хранљивих, ситих, сањиво-кукурузних и јечмених, лепших сад но кад сам плућкави хлебца доживао у машту, одвојен од класја жицама и караулама.

Али нисам застајао, продужавао сам да грабим.

Дотле сам био без правих мисли: само једно прчевито кретање кроз разбијене сликовнице; али сад сам се већ обазирао региструјући неаутоматски: то је громом оборена буква, грм леске; организовао сам се већ и, скоро потпуно свестан, примао оријента-

ционе утиске који су, уза сву критичност, још били оптерећени и понечим излишним тренутно, мирноом љубичица, рецимо, или папрати. Правио сам сведене закључке без помоћних глагола: Опет пао у ров? Не у ров! Склад — то.

Искакао посрћући, загревао се.

Сад је у реду, али ја трчим и у трку почињем опет да губим моћ говора, или не, није то, не губим моћ говора, саме то речи испадају из цепа мене, не, из мене самог сад излазе као неке беле, бобичаве речи, од салунице, без везе речи, отпаци стихова, узречица, пословица и баво нека носи тај камен земље несрбије, неразбије, та три свирача у црном плашту су седам бињишах на муџину с витког минарета из грмена великога. Ко је то? Миле неки Попјорданов? Неко други? Онај што тринут као тринут тридесет и три црна гаврана загракта и прхну? Ко други? Онај трећи? Овај камен земље несрбије? Онај седми? Те земље, те неземље којом бежим неразбијен.

И опет. Од почетка. У трку то изговорим у себи, по страни од себе. Скоро изван. Ја иначе стихове не правим и не знам. Не волим. Неразумљиви ми одувек. То сами себи, дакле, они неки бивши баца неког страховног разреда, ваљда, казују те речи изговарајући их изавреле из дрвених заборави у мени, крај неког валова, не, појила, не, црног бунара пуног акрепа што ригају тамјан воштаних псовки с колца и блују мук. И све ме то бесмислено заљускује својим згрушчаним, другим, пресељеним смислом ван свакодневног значења, нечим помереним свакако, незнатним, повлашћеним, а одајкада присним, толико присним да ми се подсмева, шали са мном и виче: »Биџа, Биџа, калшето!« Мрмља: »Би, Би, паучино« и понавља: *Три свирача у црном плашту у седам бињишах!* и клепеће воденицама под прозорима Дома сестара милосрдницах, али и то је мртво генитивно *ах* ма живи, силовито и просиша се као сачма неке далеке експлозије што почиње под мостом на ком се у магновењу пропињу оне две неодлучне танкете, дижу се, окрећу у зраку који их преврће и, запаљене, хлади вијорном сукњом дима и накриво разноси с мотоциклистима и целом конструкцијом запобудом од пламена, па у луку горућем и првеном строваљује све то у бесмисао реке дубоко доле, радосне као ја

сад док мећем даљину између гонилаца и себе, весело утркос јеткој торчини једногодишње малаксалости што ми, светећи се, сад напада истовремено бубреге, листове, слезину, груди, јетру и врат. Уморан пребрзо.

Али трчим још увек, иако се ништа више не чује, ни вика, ни кораци, ни пуцњи. Само оне моје бачке, ликујуће, бесмислене речи над мраком.

Пред зору, право из шуме, дахав и опшамућен, осетим туцаник, и док се тај нови податак преносио преко уморних још веза живаца у свест, ја схватим и погледам — био је то већ асфалт од којег се и цокула оместа лезну, али касно. Већ сам био међу густо збијеним кућама градића, варошице ли, села? И прво што помислих обичним гласом као: добарданкакосиштарациш — биле су три речи и две тачке без површине: *Окука. Ван станице.*

Али појмим на шта се то односило тек кад успорим и уденем у прву улицу лево, где се одмах скоро сударих с два непозната карабињера, који су равнодушно на изглед корачали крацима два успорена метронома.

Ипак не пожури. Завучем само руку у џеп. Коста би их ножем да му приђу. Нисам га имао. Само један зашиљени камен налик на нож покупљен не знам кад, али уз пут. Нити би сад осећао ту разголићену језу низ кичму. (Очекивао сам, продужујући кораке, оно њино: »Alt!« у леђа. Коста не би. Ишао би мирније.)

Смирим се!

Поћем мирно. Дали су ми и времена. Срећом нико се од њих не врати, не позва ме. Миран с лица, нечујно разрогачених, најежених леђа, замакнем за угао. И не знам више јесам ли једном или двапут окренуо лево, десно, уморан сам био, малаксао. Иако сам у логору правио сваког дана сатима гимнастику да се одржим у форми (за нестварно присну могућност бекства), био сам сасвим исцрпљен кад сам клоуноу пред једним прагом. Само да предахнем, разуме се, мало да опустим мишиће, обездахтале, пре но што кренем даље. Камо? Слободи коју сам сањао толико и тако напамет знао? Смрти можда? Не знам. Ноћ је доказала да се смрти мора побећи и слободи може стићи. Само нисам знао хоћу ли стизати и даље њој.

Био сам уверен да би Коста умео. Па што не бих и ја, исти он? Добро је, уједем се — дакле могу. Мештани спавају, дабоме. Али и погинути у бекству боље је но дати се жив у руке научене да стрељају везане. Погинути ако је — одвезаних бар руку. Тако би и Коста сад, да није, као и Јанко, благовремено побегао из камиона. Седео сам осећајући се ипак све неодлучнији, начуљених леђа наслоњених на врата.

Нисам стигао ни двапут да узмем ваздуха кад су врата иза мене шкрипнула и ја се уз грзај окренуо; један сасвим сив али крепак човек као да није завршио покрет што га је савио раскреченог нада мном. Откочим у мислима револвер који нисам имао. Затеченом неочекиваношћу мог присуства у покрету, човеку је висила сад рука што се маохаво била пружила по новине на прагу (сад их тек приметим). Укоченији од мене већ умереног ветром који ми је надимао пете (да ли да га онесвестим и добијем у времену), он ме мерио једним неприлично светлим, а озбиљним погледом. И ја њега стиснутих зеница и чељусти. Савладају га незгодним ударцем, ако ме и не нападне. Подгојен је, глибав, мекан. Само споља делује крепко. Дизао сам се с муком, утрнуо.

— Chi siete? — упита ме просто, радознано.

— Un soldato! — одговорим преуморан да се сетим бољег.

— Entrate pure! Убите! Изгледате јако уморни. Јесте ли трчали?

Не чекајући да пристанем, ухвати ме чврсто под мишићу, снажније но што сам претпостављао, повуче ме и скоро унесе преко два камена степеника у ходник, где јако гладно замириса на хлебно тесто. Не пуштајући ме, затвори ногом врата придржавајући ме сад десном руком, чију сам мишићавост осећао кроз његово и своје одело, другом окрену двапут огроман ковани кључ с изрезуцканом петицом...

— Овамо! — рече и насмеши се. — Сад смо сигурни.

Из предсобља ме одвуче дрвеним шкрипавим степеницама на спрат, уведе у собу пренатрпану мирнодонско женским излишностима, али собу ведру, чисту, без мириса упркос светлој витрини с вазама, тањирима и старим фотографијама на зиду лево, лепевасто укучаним поред исцифране дипломе пекарског

мајстора у белом брезовом раму изнад гитаре и акордеона на поличници. Инвентарисао сам и даље преосталом брзином очију, једино још неуморених: изнад витрине — олеграфија: море, две барке, Везув с перјаницом; Ахеронова барка с мртвим душама без Чичикова; преда мном — сто са чипкастим столњакком, столице с наслоном од коже; у дну — канабе пресвучено вишњевим рипсом с утканим цвећем, светлијим од основе; два прозора с кретонским завесама (један од њих допола заклоњен креденцом од кавкаског ораха). (Зашто? Увредим се.) На полици за књиге велика шкољка, сува морска звезда. Значи, у кући сам једног дигићког белогарића за црне данове, једног усе-насе, окруженог чистуницама, једног из вечне малограђанске интернационале живљења по сваку цену. Кад бих ту могао остати до мрака...

Хтео је да ме посади на столицу; леђима бих био окренут прозорима.

— Ко сте ви заправо?

— Кажем вам, војник! — окренем му се. — Идем на одсуство.

— Разумем. Јесте ли из овог краја?

— Не. Из Калабрије.

— Калабрије? — зачуди се. — Сиротиња. Из ког сте то места?

— Косенца! — рекнем једно место које сам чуо да тамо постоји. — Што питате? — нехотице сам се намрштио.

— Косенца? — не одговори ми домаћин на питање, него одједном, као задивљен, прошапта: — Родно место моје мајке. Детињство сам провео тамо! — застане, узбуњен се: — Косенца. Где станујете?

— Близу цркве! — прогутам плувачку.

— Које цркве. Има их пуно.

— Цркве светог Антуна! — рекнем брзо, место да устанем, изиђем, треснем вратима за собом.

— Светог Антуна? Зашто не седнете? Седите. Седите. Последањи сам пут био у Косенци прошлог лета. Је ли црква светог Антуна она нова, близу гробља?

— Да! — и опет ми се веће саставиле под пепелом и шљунком.

— Боже, како су је брзо завршили!

— Побожни смо ми тамо доле! — морао сам нешто да кажем.

— Да врло. Сиротиња, па неука. Senza istruzzi-one! Имате право.

Помогне ми да седнем на канабе, па се и сам спусти на столицу коју ногом примаче себи.

— Чудно! — уздахну. — Чудно! Из Косенце. А ја сам помислио да сте Истранин или Далматинац. Не знам зашто. Али, ето, помислио сам.

Гледао ме је. И ја њега. У очи.

— Ја? — зачудим се врло. — Сачувај боже. Зашто из Далмације баш?

— Не знам. Ваља по говору. Одиста, не говорите као јужњаци, то се одмах осети.

— Ви сте исувише радознали, господине. Јесте ли истражник?

— Не! Пекар!

Домаћин је то рекао с поносом који га нагло усправи на столицу и одмах насмеја. Подсмех је упутио, канда, самом себи. Да се није насмејао, плануо бих ја, ударио га, изишао.

— А знате ли шта сам још помислио чим сам вас угледао доле, на прагу? — настави домаћин с извесним хумором. — Помислио сам: Гле, један који је побегло из затвора или логора. И одмах сам одлучио да вам помогнем. Странац сте ту, а људи су ипак браћа. Не налазите ли?

Па добро, ово не ангажује: насмешим се. Хтеднем да се насмешим. Али нисам успео. Истрпљеност.

— Сигурно. Сви су напредни људи браћа.

— Али ви сте много уморни? Рекао бих да нисте толике ноћи спавали.

Три! — пребројим у себи, али рекнем:

— Јесам. Само врло мало спавам. Нека болест, ваља.

— И гладни сте, гладим се. Нисте ли?

— Врло мало. Вечерао сам. Али и сами знате: слабо хране по касарнама.

— А униформу сте, земљаче моје мајке, скинули и заменили цивилним траљама? Доста вам је рата? Имате право. И ја сам седамнаесте склопио мир за свој рачун. Није ми се више ратовало. Bruta cosa la guerra.

Нека тече вода низ Мораву. Ништа ми не може.

— Brutissima! — рекнем.

— А овога пута још више се света мучи и страда само због двојице лудака.

Ја промрмљам нешто између чубења и неоодбравана.

— Разумем! Разумем! Ја сам мислио да сте Далматинац. Како је тамо?

— Нисам Далматинац. Зашто претпостављате све једно и исто?

— Хоћу да вам помогнем. Како је тамо? Рат? Баво га знао шта стварно хоће.

— La guerra, signore! — рекнем ипак неодребено.

— Bruta cosa.

— Brutissima.

— Убијање, убијање, а чему, а зашто?

Ухватим корак с његовим начином мишљења. Сви они, ваља, говоре тако.

— Убијамо. Убијају. Стрелјамо сто њихових за једног нашег. Они нам врате хиљаду за сто. И нема краја.

— Чуо сам већ за те суровости. Диваљ свет?

— Свет као и ми. Два ока, једна уста. Они бар бране своју отаџбину. Рат, господине.

— Bruta cosa!

— Brutissima.

Нисам се ипак давао, бар не више но што је требало, говорио сам као Талијан Талијану. Али он поче тихо, одједном поново неугодан:

— Слушајте, маадићу . . . .

Узбуњених руку устаде и погледа ме својим сталоженим очима (лако је бити миран кад не гоне), над којима се дизало безбрижно чело небегунца, округло, као и његови меки образи, отежали још година. Да нисам погрешно? Руке су ми стајале без покрета, али напете: једна на наслоњу дивана, друга на мом колену. Можда сам претерао? Можда га национално повредио. Онда се он насмешим лако.

— Шта је? — рекнем и дигнем се. — Хтели сте нешто?

— Va bene! Не морате ми ништа рећи, али до-ручковати треба у сваком случају. Моја је жена већ сигурно успала. Рећи ћу јој да вам спреми нешто хранљиво.

И насмешим се још једном, сад неуверљиво, учини ми се.

Али био сам већ толико уморан да се не упитам зашто ми се учинио неуверљивим његов осмех. Наједном се свака лоша претпоставка сама од себе искључи у мени. И Кости би било тако да је на мом месту. И ја бих био будан и даље, и неповерљив, да је сем мене било још неког у соби. Али сам сам, и чему опрезност кад се нико у мени нема чега да боји. Нешто друго ме обузело, нешто од свега прешније без одговора: — Јесам ли, засут аутовакцином испрљености, нестао у сан седећи засвојен крепким таласима, или шта? Не знам. Биће да сам потонуо низ неки црни ходник, неопружен, осећајући тек сад пуног изломљеност пренапрегнутих мишића, изудараног тела после скока из брзог миланског воза, истегнуте чланке, истружкану изнутрицу, плаћа још пуна љуте мравље киселине, контузована, заптивена и неспособна да мирно удишну овај чисти и процеђени, сав сипки ваздух собе. А ја? Ја све то знам, осећам можда да све то знам, или се сећам неког ко би могао и друго да зна, али све ми је савршено свеједно; као да ни ја нисам више дужан да браним себе. Дужан? Не. Друго је то, не дужност. То је нешто само од себе... Или ништа...

Одједном се лећнем и дигнем као избачен нечујном и снажном опругом кроз уску цев. Ослушнем пре но што погледам. Светлост је побелела у међувремену. Обазрем се. Ослушнем опет. Ништа. Кренем немиран ка стаклу за кретоном, погледам на улицу: пролазе жене са цекерима као у немој филму. Нисам приметио да ли кућа има телефон. Узнемири се. Врућ од несна. Погледам опет кроз прозор. Нигде телефонског вода. Закључим пребрзо и за умор: »Нема!« Поћем вратима, опрезно их одшкринем — тишина. Оставим их тако. И пожурим прозору на двориште: пусто; један багрем у средини: у њу наслагани празни сандуци; закључана врата магацина. Ваљда окладиште брашна. Утом одоздо...

... Одоздо зачујем многе и брзе кораке поницаца. Не мислећи, отворим прозор, пребацим ногу дижући је, тежку, обема рукама као протезу лишену снаге. Али доцкан. Врата се отварају гурнута као пушком, но ја прво видим алапа сребро послужавника, препознајем меке, беле руке које га држе, повлачим оживелу ногу.

Не тако брзо. Видео је спуштање моје ноге с прозора, но лице му је синило одобровољено.

— Non aver paura! — шапне стојећи у вратима. — Niente! Niente!

Под мишком му је виолина. У руци послужавник с огромним белим хлебом, дволитрењаком црног вина, с два миришљаво златна вретена што се преливају: супене рибе; и још — велика шоља млека што се дими прозрочно. Видим опет, пребројавам укочен, не могу да поновим то у себи, тамо где немам очију.

Домаћин се најзад одлепљује од врата и за њим се пробија младич у цивилу, онда тихо сину девојка и заста треперећи и (судећи по папучама) уће у траљавом шлафроку и домаћица, жена уморна израза, јако црних великих очију на лицу без бора, али с пуно гњилих мекота. Као маска од пресног теста. Ова последња затвара опрезно врата за собом, као да је у болници. У руци јој тавица од посивелог алуминијума с два пржена јаја на око.

Чекам стојећи крај отвореног прозора, стишћем вилице што више могу и затварам очи: за трен.

— Или, можда, не пијете млеко? — упита домаћица која то опази а не схвати. — Одмах ћу вам обарити чај од липе. Правог немамо. Bruta cosa la guerra!

Шта им је? Доброта? Уопште, шта је то доброта? Рат је. Доброта? Људи су испрљени; гладни. Коначно... Свеједно. Нека је и отров, умрећу сит барем. Али се упитам: да ли би се Коста на мом месту понашао према њима као непријатељ према непријатељима, или би као ја јео, пио и чекао да докучи шта су, пре но што се одлучи и све постане неопозиво. Јер, добро, овај човек може да буде један од оних милион и по Грамшијевих гласача. Пријатељ? Што да не? А ако ипак Латин изда? Зашто би? Људи су браћа. Сам је то рекао.

Погледам их: четворо. А ја сам.

— Седните! Седните! — рече домаћин. — Мора да сте јако изгладнели.

Стид који осетим одмах уклоним. Не смешкати се! — вриснем Костом у себи. Али седнем. Ипак, добро је што нису сви видели да сам опорачио прозор. Уврели би се. Стари, који ме је видео, ћутаће као саучесник. Мора. Он то досад и јесте. Зашто да не?

Рекао је први да је рат погана ствар и да су ствари браћа, не, људи да су браћа: ствари се не кољу између себе.

Привучем послужавник; још не настављајући да једем. Домаћин је затворио прозор; клацкам се.

— Због суседа! — рече и поправи кретонску завету.

— Crettini! — промрмља син гледајући у завесу. — Итало ми је синоћ причао да их стари Јарац већ од пре месец дана све по кући тера да прекину ручак у подне; стојећи да саслушају све оне крваве лажи које Врховни штаб сервира у дванаест. Каже: министру увек хладну посрчу. Да се побљујеш!

— Због гостију! — уздахне кћер и грицне розе конфету са бадемом.

— Не. Јарац их тера да устану и кад су сасвим сами. У најпородичнијем кругу. Crettini!

— Досељеници! — каже мајка. — Сицилијанци. — Сицилија! — син ће пркосно, и удари у гитару коју је узео кад и девојка хармонику на дугмиће. — Дивна земља! Јесте ли били тамо?

Ја сам, упркос умору, брзо појео јаја с хлебом и бацно се на рибу. Ко зна кад ћу опет све то јести? Жена ми наточи чашу вина:

— Али прво попијте млеко?

Почех да га пијем. Откад нисам! Гутљај по гутљај оног сада доброг масног материнског укуса вина и дивно смрадне стаје. Пре га не бих пио ни за лек! Полако, с уживањем, сада, после логорашке министре. Домаћин климну главом сину и кћери. — Упо, duo, tre! — рече гласно и лупну трипут ногом о под.

Шта то хоће? — упштам се накострепен код две. Али у исти мах се покајем: мали оркестар зазира. Неки шлагер, шта ли? Али ја толико месеци већ нисам чуо виолину; гитару, ни плаћну хармонику да сам, нарочито кад кћер поче да певуши речи о љубави што не може да се утопи у таласима косе, престао да једем:

— Mangiate pure! — шапну домаћица, која није скидала погледа са мене, мотрећи шта ми се више допада од понуђеног — шта мање.

— Хоћете ли још рибе? или сира можда?

Ја сам гледао у мирни овал девојке која је певала развлачећи хармонику с неким болећивим изразом на лицу замагљеном одсутношћу, у тај овал утопуо у свежину равнодушној крупних, тешких очију које ме нису виделе и можда тиме појачавале осећање нелагодности које ме, између свега осталог, спречавало да једем колико треба упркос глади и гонило да више но икад осетим колико сам прљав и јадан у поређењу с њом, чистом, далеком, страном, необичном, туђом. Макар као мечка, мајмун. Па што ме не погледа.

— Mangiate, mangiate pure!

— Како да једем кад свирају? — покажем оком на њеног мужа који је давао знак кћери да понови рефрен о коси у чијим се таласима не може да утопи љубав.

Жена се насмеши:

— Баш зато и свирају. Зар не знате да музика у кафанама повећава конзумацију за 18%?

— Не! — зачудим се прејако.

— Да, научно је то утврђено. Хоћете ли мало gorgonzole? Писало је то ономад у *Corriere*.

Наука? Каква је то наука?

Али јео сам за 18% више да бих сакрио тронутост, којој не бих, свакако, подлегао да сам био мање уморан. Тако уморан ни Коста не би остао равнодушан. Или би? Сигурно би. Јер он је прави ја, не ја, серијски производ њега. Глад ме је у ствари прошла. Али јео сам неутољивим још психолошким апетитом логорашких очију. И јео забуном што би мимовицла Косту, прототипа мене, кога не би бацила у очајање та брижна домаћица и цела породица што се скупила да свира мени јер сам прогонећ, јер сам пропаатио, јер Италија — непотребно шапну и наминну у паузи домаћин — није Мусолини.

То су ми, истина, рекли кад су јело уклонили и, седећи сви око стола, почели да ми постављају питања. На основу њих ми није било тешко, упркос умору, да се уверим како сам без своје заслуге, наслеп, нагазио на људе који о ситуацији на фронтима знају више од мене и да је стари, у часу кад ме је угледао на прагу своје куће, одмах био начисто да сам бегунац из логора (по зеленкастом бледицу мог затвореничког лица! рекао је) (по мирису

глади и туге што се још шири од мене! додао је син) и стари је помислио: — Ето прилике да урадим нешто корисно и добро за ствар савезника народа моје земље и непријатеља њене владе!

Али оно што ме је све време мукло а неодребено ипак љутило, не, дражило, била је кћер, која јесте да је седела с нама за столом, али све време одсутна, с изразом, мислио сам, жртве, досаде, а можда и прикривене мржње. Никад јој нисам успео да ухватим поглед, никад га нисам осетио на себи, ни онда кад бих се изненада окренуо од оца ка сину или мајци и закачно оком њено лице, паперјасте руке на столу, белу блузу преко груди које нису тако равномерно једриле. Тако се дише, убеђивао сам се, кад је вереник у Африци. Родитељи и брат су више причали него питали, упознајући ме (непитани, али ужурбаном као да хоће да се похвале) с приликама у месту, с нерасположењем у земљи, с причама војника који долазе после прележаних рана на кратка одсуства из Русије, Југославије, Албије, Албаније или Грчке. Имао сам утисак да се утркују ко ће ми рећи више података што ће моћи, можда, да користе заједничкој сад ствари.

И ко зна колико би трајало то њихово некако лично уверењено и пркосно причање против сопствене земље у рату, уз недокучиво узнемирујућу ћутњу равнодушне кћери која је том разговору присуствовала као да је кажњена да слуша оно што је не занима, да ме изненадно опет брзи умор не обузе силовито и не поплави.

Изгледа да сам се срушио одједном са столице и пао као мртав. Ничег се не сећам. Кости се то никад не би десило. Ни Костином другу Мићи Рановићу.

А онда, био је мрак, било је топло, пријатно, а предатни старац запаљених очију што су живахно светлудале иза дебелих стакала и чиниле се унезверене од запрепашћења пред својом сопственом видовитошћу астролога-аматера говорио је ликујући: »Шта сам ти рекао? Бакула је погинуо место тебе! И још ће двојица. Видећеш. Још двојица.« Али пре него што сам стигао да одговорим са дужним презиром, нешто одскочи, ја окренем ручицу електрич-

ног упаљача и минирани мост, обасјан огромном пламеном пољавом, задрхта и јекну.

Но тад се сетим себе на спрату, свирке, јела, причања, кћерке одсутних очију. Зашто одсутних? — упитам се уверењено. Можда се само воли с оним Италом ту, и можда нема никог у Африци или Албанији. Брат је о Италу говорио са симпатијама. Она је тад слушала пажљивије но раније. Чак с одобравањем. Али ако ипак воли Италовог оца, фашисту? Што да не? лепе девојке воле власт и сто пута се лакше заљубе у старије мушкарце неголи у младиче: премало бора им имају, премало искуства и нежне суровости.

Било ми је све јасно до пнева помешаног с тугом. Она, дакле, воли фашисту. Откуцала ме и ја сам већ у хапсу. Отуд тај сужњи мирис, тај уски простор, ниски зидови.

Пружим руку увис: класка, глатка, млака плоча. То је свод. Бочно — исто метал. А лежим на душеку од вуне постављеном на решеткасте шипке. Одигнем лежај: одиста металне шипке, доста густе. Роштиљ? Да неће живог да ме... Било ми је убрзо неиздржљиво вруће, загушљиво. Ваздуха!

Почнем плузати и ускоро додирнем уска вратанца, снажно их гурнем, отворе се: ноћ. Али мање тамна од тубе у којој сам био. Због прозора лево, и месеца који је, отечен и мек, светлео право у пространу просторију с великим наћвама и пуно буради благих облина; због те дифузне, двапут посредне светлости.

Нисам спигао да извучем више од половине тела из електричне сушаре за макароне (сад ми је јасно да сам у њој био, али како? зашто? луцидност је ту престајала) кад се тихо отворе врата и она се савним природно појави у истој белој блузи од провидне свиле с ружичастим, светложутим и речнозеленим бобицама, у плавој звонастој сукњи са широким опалним ружичастим порубом. На бојим ногама боје седефа и месечине имала је још увек исте ципеле без пете, меке као рукавице, нечујне. Њена ситна, дуска, прозрачна глава гледала ме је тренутак-два пажљиво и ја, одједном узбуђен, осетим више неголи што приметим да су јој очи необично велике, патетичне и хипнотисане до тужне беспомоћности док ме гледају без отпора како се извлачим из сушаре.

— Чула сам да сте се пробудили! — уће и затвори нечујно врата за собом.

— Да нема неког иза врата? — хтео сам да помислим. Али нисам. Њено ми је присуство одвлачило мисли другачије, ни у шта, у пријатно неко гледање, Дисала је одсутно и није се смешила ни сад, а ипак била је близу.

— Како сам доспео овамо?

— Не знате ви моје! — не насмехи се ваздушасто. — Отац је рекао да вас сместимо овде, где ником неће пасти на памет да вас потражи.

— Мене? — као зачудим се.

— Вас.

— Зашто?

— Па побегли сте из логора. Тата је излазио у варош, чуо је. Зна да сте Словен и све. Бојао се мало да нисте неки лопов. Чудно сте се држали. Закопчано. Сад је срећан. И мама. И брат.

— Срећан?

— Да. Сви су вам моји полудели откако им њихов тамтамтамтуп прича о искрцавању. Од јутра до мрака говоре само о свему ономе што ће се десити фашистима кад дођу Енглези.

— А Итали?

— Онај паралитичар прекопута? Јадник, тако ми га је жао. Од рођења је кљаст.

— Мислим на његовог оца! — исправим се, унапред зауряд и горак од страха.

— На брадоњу? Тај нас је прошле године отерао са »Велике илузије«. Јесте ли гледали тај филм?

— Јесам.

— Да ли су се узели на крају?

— Ко?

— Она Немаца и Француз, бегунац?

Не знам зашто, али рекнем:

— Чини ми се да јесу. Она га крије, тако нешто...

— А мени су причали другачије, па сам плакала. То ми је најлепши филм који сам видела.

— Најлепши зато што су вам забранили да га видите до краја?

— Не зато! — рече.

— Па зашто?

— Ко то зна? Ваљда је непознато још једино лепо. Је ли да и вама ваша земља није лепа?

— Мени је свака земља лепа! — рекнем глуп од стеге. — Моја највише.

— Видите да знам да је лепа! — и насмехи се, не увиђајући противуречност у коју јој је запала теорија да је »непознато још једино лепо«. Али и ја схватим да сам се први пут одао и потврдио нешто што сам догле формално причао.

— Откуда вам та претпоставка? — истиснем љут на себе.

— Причали су неки војници Бакому да су и ваше девојке врло лепе. Је ли истина?

— Бакомо? Ваш вереник?

Уосталом, сви знају, признавао или не. А онда, сами смо. Сведока нема.

— Не! — рече, учини ми се, брзо и уплашено. — Мој брат. Како се ви зовете?

— Вук!

— Вук! — понови она и насмехи се. — Значи ли то нешто на вашем језику?

— Мужјака оне вучице која је дојила Ромула и Рема! — рекнем сетивши се, неодобровољен, Хрвојевог превосења.

— Баш њих? — не насмехи се.

— Не баш њих! — не насмехим се ни ја. — Вук је сваки курјак.

— А знате ли да ви и личите на курјака?

— Тако сам страпан? — упитам, али се сетим да личим на Косту.

Ућута. Онда затресе главом.

— Niente.

— Шта niente?

— Ја мислим да су сви мушкарци памало курјаци. Зар не?

— Не знам. Зашто помало?

— Зар вам је стало да будете много курјак?

— Не! — одговорим; гледао сам је само.

— Боље је да поједете вечеру! — рече одједном с неким страшно младим, дивним материнским ауторитетом. — Сасвим ће се охладити.

— Вечера? Колико је сати?

— Прошла је поноћ.

— Ваши су легли?

Застаде, погледа ме, прошапта:

— Одавно.

— А ви?

— Читала сам један згодан роман.

— Воле се, узимају, венчавају у цркви, имају пуно деце?

— Што се подсмевате? Зар то није природно?

— Има више природа. Сувишна није само једна. Где бих могао да оперем руке а да никог не побудим? Некад је главно — немарно додам — побунити се. Макар и против природе.

— Пазите, ту је неки сандук. Зашто је главно побунити се само некад?

Њена ме рука скоро дотаче, али не ипак. Коракнем живо напред.

Он не би мислио на то. Ни на њу, уопште, не би... Ни ја.

— Прва врата десно! — једва шапну и погледа за мном. Нисам упалио светлост у купатилау.

— Хоћете ли знати да се вратите?

Бојао сам се да не оде да спава. Али затекнем је за столом с руком у кратким увојцима. Трже се:

— Бакомо вам је оставио пижаму и своје плаво одело. Тата је рекао да ће вас сутра обријати својим бријачем. Бићете мање мужевни.

Опет се не насмеши, али немирнија, а ја, не блажи, рекнем неумирен исто:

— Хоћете ли ми правити друштво? Не волим сам да једем.

— Ја сам већ вечерала.

— Кад? У седам?

— У пола осам.

— Поноћ је прошла. Мало макар. А онда — желим вам добро јутро.

— И ја вама! — рече брзо, бледа наједном, полузатворених очију. (Зашто полузатворених? Ово није биоскоп, девојчице! Мене гоне.)

Устанем, узем из креденца тањир, кашкику и нож и поставим их прекопута места одређеног за мене. Изводећи келнера, налијем јој церемонијално у тањир мало министре од поврћа с тестом.

— Госпођица ће се уверити да је супа изврсна. Дозвољавате ли?

Она климну главом не престајући да ме гледа. Има ли седамнаест година? Има ли? Седнем прекопута ње и почнем да једем налакћен, као и она, левом руком на руб стола, главе мало нагнуте у страну. Гледали смо се.

— Ја волим што сте странац! — рече она озбиљно.

— Да? — упита; онда објасни брзо, очајно, бежећи од нечег у себи.

— Штета што нисте жена! — рекнем нагло, али она одврати опремно.

— Видите!

— Видим, шта? Једноставност? — и грубо закључим: — То волим.

— Наши би младићи прво причали да сам згодна.

— Ако сам вам и то већ рекао? — сад сам се већ бојао. — Искупиће је све личило на оно што сам замислио. А ипак није сасвим.

— Гласно нисте! — одговори после кратког осмеха.

— Свеједно. Безгласно.

— Да. То се и не каже у лице, то се и не мисли у лице, али ја сам вам рекла да бих волела да знам шта мислите. Само ви ми то никад нећете рећи и да хоћете.

— Зашто? Јесам ли дисквалификован после годину дана проведених иза жица?

— Ви мислите да бих ја заборавила на то и када бисте ми рекли да сам згодна? Али љубав је више од свиђања. Она увек дода понешто што не постоји иначе.

— Она је измишљена, али се прави да је проналазач који измишља.

— Мислите ли то озбиљно? — упаничи се. — И сада?

— Једним спратом чини ми се да мислим.

— На колико спратова мислите истовремено?

Подсмевала се сад. И ја ћу.

— Казујем обично мисао која најмање обавезује.

— Када ћете рећи и ону што везује?

— Волим слободу.

— На првом је спрату — подсмевала се — волите. А на седмом?

— Седми спрат је на висини раја. А рај још не постоји.

Задрхта на то моје идиотско, али се стисну, савлада:

— Добро, да се спустимо.

— Обратно. Треба га остварити.

— Рај?

— Јесте. Сви се људи воле. Нико никог не искористиће, не угњетава.

Гледала ме је како жваћем. Отурим онда тањир.

— Ниједна врата закључана. Ниједан сеф. Поверење. Сви добри.

Устанем по чашу воде. Вратим се, седнем. Шта јој је? Погледа после неког времена прво покрај мене, па у мене, и стукну. Ипак упита:

— Да ли се мисли мишљене на два језика ни у бескрају не додирују?

— Тек после оствареног бескраја.

— Бескрај? Јесте ли тамо другачији?

Устала је, нагнула се преко стола ка мени. Али чим осети да коћу да се дигнем, затвори очи и замаха брзо и одсечно ваздушастом руком:

— Не. Не. Седните. И ја ћу. Какви сте тамо? Кажите то само и ништа више.

— Још мирнији, свакако.

— Кажите све. Какви бисмо били тамо?

— Ја сам срећом ту — рекнем је да савладавши дрхтање — где се речи сударају не додирујући се!

— Љубав је врло једноставна, зар не? — упита као да ме не понавља, као да је изненада сама то закључила. Гледала ме страшно озбиљно.

— Напротив. Komplikuје и најједноставније.

Почињало је то све више да личи на оно што сам замишљао да је љубав. Разлог више за дрхтање.

— Ја сам мислила да ви... Ја... Мени се чинило да је једноставна. Врло.

— Узети је једноставније. Љубав је обрнуто: да ти. Ја сам огољен.

Тргнула се као кошута кад даје знак да је рањена.

— Не бојте се! — рекнем брзо као да хватам тањир који пада.

— Ко вам каже да се не треба бојати? Али ја се вас ипак, можда, ништа не бојим. Мени су, мож-

да, курјаци само занимљивији од... Не знам... Мислим, курјацима је узимање што и овцама давање. Нешто природно.

— А ја бих — рекнем не мислећи — волео да могу да будем невин на невучки начин. Не могу. Осиромашило сам искушење.

— То вам се чини! — рече узбуђенија. — Због свега... Околности су противне. Али баш зато.

Узбуђивала се све више.

— Причамо! — рекнем и помислим умиренији: Причамо о свему и свачему. И ништа се неће догодити. Тако и треба.

То сам закључио нескривено зауряд према себи.

Но она настави држећи се љубави као неплавач свог појаса од плауте.

— Бојим се да би без љубави то онда био порок.

— Зашто гоните љубав да заборави да није оно што није?

— Па и нека није врлина! Не бојим је се. Нисам Црвенкапа.

— Немојте бити тако сигурни! — не намрштим се али и не насмешим. — Ви сте Црвентрака! — рекнем као да се повлачим.

Схвативши то као нешто лоше по себе, она се нагло уозбиљила, али се одмах ухвати за косу, бледа од кајања, спремна да опрости увреду:

— Како можемо? Вас одиста траже.

Поклушам да пркосим и њој и себи маском добре љупкости коју извучем однекуд: осмехнем се, ловећи опет симпатије.

— Наћи ће ме они који ме не траже! — наставим маскиран игру. — На жалост?

— Зашто говорите као планета? И зашто: на жалост?

— Један старац ме је научио тој игри. Ама тер астролог.

— Верујете у то?

— Шта вам пада на памет! Sciochezze!

— Па што онда кажете?

— Тако! Ипрамо се. Нећемо да мислимо на мрак иза зида.

— На карабињере? Не могу да не мислим на њих. Тата каже да су јако бесни. Ви сте ударили једног.

— Чини ми се.
— Како можете онда? Све то... Ви се играте! — замисли се опет, бледа од кајања. — И ја бих... Хтела бих да вам помогнем. Мислила сам да могу.
Руке јој пале низ столицу.
— Не могу! — загрцну се. — Не бојим се, али...
Ја се не насмешим, био сам добре воље само; пресрећан.
— Опасност подстиче на игре. Против себе.
— Треба ли бити јако одрастао да би се заборавило на милосрђе? — упита изненада.
— Треба бити само невин да би оно постало измишљено.
— Не волети — то је ратно лукавство код вас, признајте!
— Ратници су углавном невини и наивни! — реком. — Они су лукави јер воле невино и наивно. Зашто не бисте и ви сачували своју наивност за дан кад први пут заволите истински?
— Зашто бих хтела да вас помиљујем? — упита мукло, кришом од себе. Лако се најежи кад ме затим с напором погледа.
Спустила је нож на тањир, затим и виљушку с набоденим комадићем gorgonzole. Седела је неко време непомична, онда диже још једном очи. Учинила је то с тегобом. Јесу ли јој се, као и мени, беоњаче изнутра усипале јаче од сијалице у стакленој кугли над столом?
— Зашто се не мичете? — упита. — Можда ја, у ствари, хоћу да ме ви помиљујете.
— А ако је то већ учињено...
— Зовем се Алина! — учини јој се да погоди зашто сам застао.
— Зашто би вам, Алино, иначе било тако тешко да ме гледате?
— Што питате кад знате да вас не волим, а ипак... ето.
Ја заустим да кажем да је несрећа у томе што нам се увек чини да не волимо, али ме она прекиде.
— Ћутите. Прави курјаци ћуте. Не знам. Све је то некако другачије. Љубав је ипак мање страшна... — пражила је реч — мање помешана и немогућа, зар не, курјаче?

Гледао сам је затегнуту у струку, изнад којег су се преко стола осипале речи мирније на изглед од оног што су казивале, сем понекад, сад кад јој одговорим не кочећи се:

— Моје су жеље врло зубате и имају руке. Јесу ли ваше стрпљиве...

— Што сте стали?

Слажем:

— Хтео сам да кажем: »Стрпљиве као смрт!«

— Не волим то. Смрт.

— Чудновато. У вашим годинама мисао на њу пријатно узбуђује.

— Можда је све то... тако... код мене — зато што сте у истинској опасности! — не рече: у смртној опасности, али продужи: — Нека!

Пружала је полако руке преко стола. Онда их задржа пред мојим, које не померим. Можда је зато уплашено и застала.

— Ви нисте добар човек, зар не?

— Доброта је за слабе.

— У вашој ситуацији нема снажних, али вама је доброта увек измишљена.

— Жив се нећу предати! — устао сам.

— Ником? — упита и задрхта брзајући, напет:

— Нисам то хтела да питам.

И она је успала.

Узнем њен и свој тањир. Она побе за мном према другом столу.

— Зна ли се увек шта се хоће?

Одсутна кад почнем да перем тањире (ја сам их прао врућом водом, она их машинално брисала), рече пригушено, пропета гласа:

— Ипак, и против себе знам да хоћу да вас упознам. Не што сам сигурна да је то већ љубав. Али нисам више сигурна да друго постоји. Можда сте ми ипак страни само! Па шта? Зар то није довољно? Времена нико нема. Чак ни да сазна укусу сопствене младости. Али рат ће се једном завршити за све, сем за мртве.

— Они ће га наставити. Неуморно — јер нису живи.

— Нисте то хтели да кажете! Зашто ме стално варате? Бојите се?

— Девојчица сад треба да обрише овај још тањир и ову једну сузу и онда да оде да спава! — рекао сам једним гућим, скоро одвратним гласом. Намерно. Као да сам целог живота идеалисао да јој сад будем одвратан, антипатичан, мрзак.

Она плану, али се смири на изглед кад рече врло озбиљна:

— Нисам толико сигурна да не бих желела да сам вам оно што вам нећу никад бити.

— Где је ваша соба?

Она опет плану, где нешто да рекне, поче, али ућута. Каза бездушно тихо и неспретно:

— Ту. Прекопута купатила.

— Ваши спавају горе?

— Тата и мама! — рече бездушно, дрхтала је.

— А Бакомо?

— Са мном.

Бутала је опет неко време, онда ме погледа зеницама што су се, изгубљене, шириле:

— Он није код куће. Због вас. Отишао је некемо ко ће вас пребацити у вашу земљу.

— Лаку ноћ — рекнем ганут њеним изразом жртве. Добровољне. Она понови као одјек који не би био одјек да је разумела шта одговара:

— Лаку ноћ! — али се не помери. Наслоњена на врата, гледала ме. — Питање је — продужи тихо — да ли су му кола исправна. И да ли ће пристати. Станује прилично далеко. И није храбар човек. Што стојите наред кухиње?

— Зар не видите да говоримо место...

— Бутимо онда! — као да се обрадова. — Заиста, sciochezze!

Затвори очи, глава јој се одиже, усне су јој се шириле дрхтајући.

Тада зачујемо кораке. Она се истегну у још напетију струну: послушну, погледа ме, сва сузна одједном а да није заплакала ни јакнула. Не схватим огромне сузе, ставим руку на нож за хлеб, али уће Бакомо, ведар, зрачан.

— Брзо. Идете за Ријеку колима. И ја ћу с вама.

Ставим нож за појас и побег као избачен из праћке.

Нисам стигао да је никад више погледам још једном.

Ноћу, тихо и опрезно, а као у сну што не престаје, извукао сам се из града с два облакодера, докопао се камења, наишао високо у облацима на знане другове, пребацио се из Хрватског приморја преко Кордуна у Босну, тамо убрзо срео Јанка, прешао у његов батаљон, почео обичан живот борца који се дану туче, ноћу врши маневарске покрете, дремне понекад између свитања и јутра, једе понекад довољно, понекад ништа, уморан је, храбар кад устреба, биште вашке, слуша предавања или их држи, прочита случајно књигу без последица, пише чланчиће за батаљонске цепене новине, иде у патролу, остаје у заштитници, и из ње, без предаха, прелази у дрска извиђања, враћа се окрузнут метком, рањен лако, крвав мало, недовољно да би занос посустао, дан изгубио драмску тензију, радост престала да трепери тихим неким боковима што су засипали прошлост и нагоне, морал и мисли, будућност и машту плавим, белим и црвеним звездастим латицама и повлашћивали сваки тренутак порубљујући га не само златом крви, на ивици живота и смрти, већ и осећањима до којих не допире гравитационе нужности умора, глади, зиме, страха и осталих неизбежности свакодневица.

Бар тако је изгледало: испред и иза повременог умора, страха, смелости, изнад и испод нагона, мржње и љубави био је један обећани лик живота. Свима знан, прецизан, као уцртан на мојој секцији 1 : 10.000. О њему се није много говорило. Њему се ишло у сусрет као идентитету са самим собом.

Али после битака и окршаја ушитао бих се понекад, дотакнут зебњом, да ли ће неколицина који преживе те дане моћи да не осећају и у стотој години нагорели укус слободе на увек припитом језику. Јесам ли се бојао да неће сачувати заувек ону апсолутну испчашеност из зглобова што не условљава обичне последице обичним узроцима? Понекад сам био скоро сигуран да ће за њих свет бити (волео сам да мислим о томе у разделику између битака пунећи своја два испражњена шаржера) све што буду хтели, макар желели и најбезвезније нешто: — да зрела шљива авалут у секунди промени боју и укусу, торњеви да личе на бика кад из хеликоптера с падобра-

ном скаче на краву, а козје виме — да буде постоље интерпланетарној ракети. Непоновљивост сваког бића тиме ће постати још изузетније блиска и драга; свако ће на посебан начин руковати машинама мишицења што живљење претварају у доживљаје организоване у трајно лепа осећања. Свако ће себи изабрати другојачију летоту! кликнуо сам у мислима једном тако, али баш се у том с чуке јави непријатељски шарац. Скочим и у скоку приметим необично бледио једног осмејнутог младића, који се истог часа сруши преда мном с прстом на обарачу машинке.

Али у мрак, пружајући се на папрат, упитам се (као да између оног осипања шарца и овог протењања пред сан није прошло десет тешких сати), настављајући мирно прекинуту мисао, да ли неће та унутрашња мисаона и осећајна неконфекција (коју зазивам да буде ораден човечанства после овог рата) довести за извесно кратко време до нове пометње језика, сна и јаве, маште и остварљивости. И наметнути сваком од нас нове увребене или разочаране ћутње, укинута привремено могућност за међуљудско споразумевање, казну тежу од понављања свакодневница, привидно само истих? Поразило ме: младић се и десет сати касније мртав смешио у мени. Запамћен. А ја? Хоће ли ме ко запамтити? Захнем главом тад муви тог питања, отерам је и заспим сигуран да ће се из овог прошлог, као и из сваког будућег одсад, широког и дугог дана, сва скупа крволипања, са свих бојишта света, морати да слију негде у некакав бескрајан басен памћења, у неко скоро језеро, по ком ће да плови преживела једрилица свих наших остварених чежњи за споразумима без краја, за срећом, за човечанством љубавно и наивно збратимљеним у оно непосредно будуће друштво чију смо верну слику давно пре свих битки понели у себи да бисмо га направили према моделу те слике, то човечанство и његов свет, који је и стао стварно да постоји у нама пре но што је почела борба за њега, много пре но што сам лични део ових збивања можда и изазвао нетачним подацима о сату, месецу и години свог рођења (то је шала! помислим, истовремено противан том овом ироничном миту на астрологе).

Понекад ми се, опет, чинило да би несрећа била погинути пре тог оваплоћења. Не знам зашто. Можда

је то био и неки страх уопште. Можда страх што упркос и самом мени дозлогредим напорима не успевам да сретнем и упознам Косту. А видео сам и оне предратне познанике које нисам ни волео ни желео да видим, и упознао незнане или чувене другове који су ме одушевљавали и пунили милим неким надама. Само Косту нисам. Обично су Јанко или Филип почињали сами да припремају тај сусрет, а онда би нагла офанзива, борба или потреба одложили све. Очајаво сам понекад. И глупо губио самопоуздање. А зашто? Глупост кажем. Али тако је било. На тренутке.

Но тад бих врло подло и неприродно хватало себе у жељи да погинем, истински спреман да проспем живот као букет свих предака и потомака како бих га се ратосиљао предајући га унапред на дар преживелима. Они да га пренесу, неувеолог, кроз даље дневне и ноћне битке. Они да га претворе у друштво слободе, у љубав где не залазе никад речи срчане и милујуће, топле и меке, јасне и тамне, лепљиве и мачкасте, вијорне и чворновате, речи надаасве невинне, и претворе у живљење у ком не гину никад неистрошени загрљаји, којих су препуне те свуда око мене груди избучене мењима: лиште.

Чудновато, али није ми досадило да олажем за увек неко ново сутра састанак с обећаним собом из огледала. (Тако сам почињао да мислим у себи о Кости: — *Моја слика изишла из огледала.*) Боље је протрти се као онај младић који је, с прстом на обарачу, случајно погођен пао, али пао да би нестало лажи, умора, знојења, варања, глади, несанице, досаде и свега што нас делимично још увек чини, иако смо и противници тога што смо делимично наслеђем остали, делимично — јер смо изнад свега ипак војници у транс јуриша за свет изборан и поправљив, свет у ком лаж не вреди и не помаже. Тад ми се чинило да би његова неумитност и сама умела да продужи и стигне победи преко свих палих својих носача који се, неприметно за себе (не и друге), руше пијани од његове ружичасто слатке, сирупасте лепоте без краја и престају да дишу лепљивих прстију и цепова од среће као од истопљене на сунцу млечне чоколаде.

Јер он је пао осмејнут. И смешио се и после смрти. А ја ни жив се понекад не смешићу више.

А наксиноћ, лежећи на слами (с мени још дуго и дуго новим, пронађеним осећањем сигурности), спавао сам, упркос тешким корацима курира који су сваки час улазили у појату да командирџу доставе поруке, приме наређења, саопште новости, обавештења, вести. Осећао сам да се командант Влада сваки пут без речи диже и прво њуши хартију, као да по мирису разазнаје из које је чете извештај. И као да је то најважније. А онда да тек полако почиње да чита добијено и после отписује. Кроз полусан научујем тако и трпљиве више лари цокула и један женски глас који ми се учинио у први мах Алинин (није, јадница, више могла да издржи без мене, па је побегла од куће и дошла овамо да ме нађе), па то после и постане њен глас (иако сам чуо да је рекла да се зове Драгица), кад је, нешто касније, унела у пекарску пећ сву свежину својих шеснаест година, да нам и сад буде лепо као ником на свету том. А ипак, упркос свом саучесништву у пребрзој и преснажној њеној љубави што ме свег апсорбовала, знао сам некако, да сањам, можда и зато што сам био претерано уморан, још сасвим неогуглао на маршеве и битке. И спавао, дакле, топовски, упркос необјашњивом одједном кресању упаљача и топлоти што се гнездила крај мене с неким немирним, белим, млечним боковима. Алининим. Нисам се мицао, али био сам јој захвалан што је дошла за мном и преслишавао се како ћу се као сутра изненадити кад се пробудим и угледам је бајаги неочекивано, не, необјашњиво крај себе. Било је тихо и ја сам сањао Алину до краја лепшег но што је јавна била, страсну, невину, податну, државу, њу и све њене мале, љупке, дечије речи. Но неко ме је у том целог приљубио на женске усне, одједном друге неке, опромне, и говорио ми нашим речима (брзо је научила наш језик! обрадујем се):

— Пробуди се. Еј, ти, сви су изашли.

Не смега. То је Алина. Зато се, у ону још, окре-нем и с муком малкице одшкринем лево око испод друге руке, увек још решен да изведем изненађење онако како сам у ону већ хтео да одиграм ово буђење крај ње. Уз мене се одиста протезао меки жен-

ски шатап с крупним телом, а с малом прецизном девојачком главницом која је зрачила белом чистом затегнутом топлом кожом на слепоочницама, на немирним ноздрвама и уснама што су се смешиле, и ја, не верујући очима оттерећеним још сном, зажелим да пољубим Алину, али се неочекивано тргнем и сасвим расаним.

Девојка се насмеја гледајући ме запрепашћено како се удаљујем од ње немогућом једном грозничавошћу.

— Ко си ти? — упитам видећи да нимало не личи на Алину. Сва снажна, препоједностављена, а ипак округлог, зеленкастог, светломирног, храброг погледа, упркос свему што га је влажило и загревало. Гледала ме отворено, без лажи, као да сам залогат који ће нескривено гладна, овог часа унети у себе.

— Болничарка.

— Шта ћеш ту? — упитам је глупљи.

Одиже лако рамена.

— Комесарска посла.

И насмеши се неубеђено.

— Из седме ме прекомандовали к вама.

Седнем немарно, правећи се да не разумем саучеснички тај осмех, страшно узбуђен, а стидљив као никад. На срећу, јави се шарац напољу. Она је пре тога пошла руком по ражаној слами, сва цветна. Рече пригушено трен пре шарца:

— Зар не?

Нисам се макао; чињеница да је опет заратило учини ми се спасоносним излазом из ситуације чију сам сваку од двеју страна, жељену и нужну, јасно увиђао. Не то, друго нешто, јаче од свега, чинило ме псом на узици и псом без узице: нити глобе, нити другом даје.

— Бојиш ли се? — гледала ме сада радознало.

— Не! — рекнем.

— Па онда? — и забаци мало главу као да би да каже: »Што не излазиш онда да се тучеш као и други?»

Бутао сам као и она, која то није рекла.

— Ја се никад јако не бојим! — и погледа ме матерински забринуто, а чиста, једноставна, гилка, млађа од мене, усана превучених цаплином кандира-

них трешања. И образи — исто глатки, глатки а близу, већ мирисни, врући:

— Лепо је и кад пуца, зар не?

Ја уздахнем, протрљавам очи, не знајући шта друго да урадим.

Неочекивано уђе Андреја, заменик комесара, лећа налик на бич. С прага већ трже главу увис и, као да је намиришао нешто, поцрвени пре но што, постибен од неког сазнања, не гледајући нас, узе са столица торбу са секцијама. Код врата се не окрену, али рече:

— За пет минута покрет. Опкољавају.

Шта је могао да види банувши овако изненада? Она се одушевљавала о сламу. Хтела да се дигне тек пробубена. И мене је тог часа шарац пробудио! — тешио сам се, крив, као да се догодило нешто што се догодило није. А би ли кривица била и да се догодило?

Током дана комесар ме Филип, отежао и с петодинарком преурањене свеже ћеле на темену, позва из колоне и упита немарно:

— Да ниси био с њом? — зазвони му глас одушевљено.

— С њом? На ову девојку мислиш? Нисам.

— Часна комунистичка реч? — глас му је мек био, тих, али увек сочан од неке поткожне среће.

— Часна. Како ми се зове?

— Драгица. Али драго ми је!

— Што?

— Курва! — рече радосно. — Протерали је из Седме. Оволики извештај. Неки предлагали да се стреља.

— Зашто?

— Упропастила штаб једне чете! — објасни ми. — Све их морали да ражалују и пошљу у борбе. Спегљала се била с комесаром, командантом, куририма, интендантима, куваром. Тарапану направила. Зарежали једни на друге, занепријатељили. А комунисти. Срамота. Шта мисли другарица? Ово, бре, није куперај, него рат. Ни обданиште ово није. Имамо ми ту озбиљнија посла. Што бих је попрестрељао мало! Само ми с њом беду навалили на врат.

— Шта ли то спремаш да режираш? Мелодраму? — љутнем се, не очекујући да ћу га тим ујести. —

»Попрестрељао!« наставим, али он ућута, намршти се, горко махну руком и замириса на зној.

— Пусти. Никад ја више нећу ништа режирати. Никад.

— Пошљи је онда у вод! — рекнем да се извиним. — За болничарку.

— Засад ћу је задржати у економату! Нека је ту крај штаба! — продужи опет срећан, мада мање сигуран. — Истина, кажу — добар је борац била. Одлична болничарка. А другој чети баш погинула.

— Мила?

— Ево извештаја! — пружи ми цедуљу покретом споријим од одушевљеног и сад још увек спрашно пријатног гласа. — Прочитај!

— Изгледа чиста и уредна, не чини ли ти се? — узмем му извештај.

— Врло чак изгледа! — обрадова се.

Али дода забринута лица:

— Биће све време под нашом присмотром. А и ти pazi на њу.

Потврдим главом читајући: »Губици: болничарка Мила мртва (у стомак) на шест места и Радоје десетар, рањен у раме (спреда)«.

— Ником више ни речи о свему томе! Морамо све учинити да спречимо понављање истога код нас!

И насмеја се свом истом па дода растужен:

— Осушио сам се. Цркла је уметност за мене. А толико маштања.

Касније нешто најве командант Влада широм отворених очију, нозарва, полуотворених уста, одсечена хода само.

— Шта ти је, интек? — упита ме. — Нешто си тужан?

— Друкчије је друг интелектуалац замишљао рат! — рече Филип усхићен. — А испада — досадно! Не?

— Коњ није крив за оно што паоци мисле о њему! — промрмља из баса Влада и оде равнодушан на интешка глупетања.

— Није то! — узбуњим се поврећен. — Не само то.

Увече смо закончили у пустим појагама на ивици шуме што је с те стране допирала скоро до самог врха, обраслог овде-онде кржљавим четинарима, али голог ипак, облог, осутог ниском, тврдом травом. Ту

на папњацима Црног Врха требало је да се одморимо до мрака и онда кренемо, остајући и даље у заштитници болнице. Али пред вече стиже наређење да се сутра пре подне спустимо на комуникацију, да је осигурамо све док се не пребаце рањеници и тада, избегавајући битке, продужимо према Теслићу, који ће наш батаљон, прешавши у претходницу, да нападне и ослободи уз садејство целе бригаде.

По подне Филип, седећи непомично на пању, занесеним гласом одржа реферат о политичкој ситуацији, одговори на уобичајена питања: »Хоће ли бити другог фронта?« и »Шта је с Турском?« и на крају позва мене да, пре но што почнем предавање о настанку и облику земљином, укратко за борце испричам своја запажања »о расположењу широких народних маса у чељусти звери«. Задрхтим. Преда мном се све скочани (почнем да инвентаришем шуму: буква, јасика, бреза, маловина) док је Филип завршавао речито. Имао је смисла за распоред речи, за реченичке односе.

Мислећи на Алину, ипак почнем да казујем понешто од оног што сам већ био испричао Јанку, Филипу, Андреји и другима, и за то време осећао сам из помиле глава само светле и бистре Драгицине очи како ме гледају охрабрујући и гладно. Но кад сам завршио с чињеницама, прешао сам на општа места из физике и геологије и споменуо да земља није округла као лопта. Неки борци су се очито трудили да поверују, иако нису могли. Утом осетим оштар убој неправде у срцу: учинило ми се да за Драгицом, која се полако удаљавала спуштајући се према извору, полази и један омален а набијен борац изобразана црвена врата. Тог пута увреда није могла брзо да легне и да се смири. Сву ноћ је кључала у мени. Никако да је савладам, обуздам или бар стишам и заборавам, као што сам заборавио Владину увреду, свакако већу и директнију. Је ли зато што је он био командант, а Драгица — болничарка само? Била би то подлост, помислим. Подлост и полтронство! Не! покушам да се оправдам. Ја Владу ценим и волим. Њу не.

Њу не смем! — исправим се најзад.

Уверавао сам се да је све то глупо, али после вechере, која ми није пријала, учинило ми се да ме грао болуцка кад гутам, и, осећајући се грозничав и излом-

љен, свалим се на сламу у углу појате и покријем преко главе својим поцепаним уским капутићем да не бих слушао Андрејина и Филипова речкања око такнуто-макнуто, кад на Андрејину победоносну најаву »једног малецког шахшехшухића«, Филип, не мичући се, рече сочно од среће: „А ми вама један мали матић«. Андреја је дуго хтео да врати свој шахшехшухић и повуче други потез. Филип је, не мичући се, галамио радосно: »Договорили смо се: такнуто-макнуто«. »Не важи договор кад је у питању глава.« Командант Влада је при карбитуши, не обзирући се на комесарска речкања, споро мичући приљежне отворене усне, читао свој *Рат и мир*. Већ други месец како га чита: »Бар десет страна на дан. Много згодна стварчица, само ако је и било тачно како је описано«.

— Знаш да ми се све чешће чини да је рат — рече Филип Андреји кад су помирили већ легли крај мене чешући се медеви трапаво испод мишке — добро организовано губљење времена.

— Којешта. Рат је стална одговорност!

Андреја зећу и настави мљацкајући и гудишући:

— То је само зато што смо цео дан цабе јели хлеб.

— Не гризе мене савест за то. Али радио бих нешто друго. Стварао. Али то ти не разумеш.

— Нисам, срећом, уметник.

— Уметник? — замириса на зној. — Никад. Разумеш? Нема враћања на снове.

— Били смо клинци! Шта ћеш.

— Амбициозни клинци. Сад смо одрасли. И имаши право. Рат је осећање сталне одговорности. Од твог залагања зависи судбина целог света.

Хтео сам да им противречим, да их утепим, али бојао сам се да Филипа опет и тиме не повредим. Сем тога, тај његов и Андрејин негативни однос према сновима љутио ме је и чинио у том часу равнодушним на горчину Филиповог мирења с чињеницама и Андрејине надмене равнодушности. Нису они од исте мешавине од које сам ја начињен. Не личимо ми! — помислим, сетивши се каквим су ме све интеком, месечаром, сомнамбулом и медијумом прозвали после оног разговора о животу после револуције.

— Не! — викну с врата командант, који се вратио

баш кад се Андреја спремао да удухне лампу. — Још имам данас три стране да дочитам!

Изишао сам пред зору, немиран, понет неком слутњом врло неодређеном. Газио сам, ваљда, зато опрезније по роси но што бих иначе. Спустивши се нечујно до на неколико корака испред дебелог грма никлог у кругу око громом обаљене букве, зачујем одједном тешко и убрзано дисање. Аритмично, увредљиво, удвојено дисање. Застанем. Из траве се дизао мокри шапат. И опет. На стражарском месту! наоштреним се и то је било прво што помислим напрегнутих још ушију. Јер рано је: видело се није ништа ни на десетак корачаја. Али шапат који је замирао у дивљем каранфилу, маслачку и стокаласу одјекивао је у мени простирући се све нечујније и јеткије! Опет помислих на Алину, коју нисам дотакао, на њено шеснаестогодишње шапутање пред црним зевом пекарске пећи, где би нам било тако топло и суво, а не као ту, да сам остао једну једину ноћ. Не. Да се нисам бојао разочарања. Најежим се. Пропустити онакву могућност. Остварену у мислима. Исто! — помислим гневно и несрећно, али се умирим. Андреја је синоћ после вечере прочитао Драгици такву вакелу. И да је успавенија од царице Катарине, која је свеће турала и вадила фитиље, не би смела да се усуди више после свих оних претњи. То ме не разгали, мада ме примири: грло ме болело кад год бих гутао пљувачку. То је због ових цокула, росом скроз промочених.

Она киша.

Ништа се више није чуло. Грло ме једино болело. Поверујем да ми се све оно малочас учинило само. Заборавим.

Алило је прекјуче цео дан, а једва јуче осушене ципеле од кравље коже поново ми се сад расквасиле. Скоро се распадају на ногама. — Мораћу данас да изујем једног алпинца! — натерам се да закључим ратнички. — Или сутра! — почнем да се ценкам са собом, изгубивши сигурност. — Али њихове гојзерице од фикследера, удобне и непромочиве, ништа боље не знам.

Могле би се замислити и боље.

У следећем ће рагу ваљда бити савршеније опреме: цокуле високе као чизме, али на цип: постављене флазелом или крзном, а између коже и флазела —

провидан листић поливинилске масе: не подбијаш се, а лако! Сем тога, зачас свучеш и обучеш! Нога увек сува. Макар цео дан стајао у води! А Бон — тврда, храпава гума што не клизи по благу ни по леђу. И већ сам, примирен, хтео да се вратим у колибу кад ми се опет учини да чујем онај необични шапат. Ослушнем, нагло постибен и набусит, али ипак врло напрегнуто. Разазнам сад, чинило ми се заиста, тихи женски кикот испресецан опрезним мушким дахтањем. Љубомора ме обли свом крвљу. А прекјуче је хтела са мном. Није ми се свиђала јер сам у Алину још увек помало заљубљен. Мења ли то што на ствари?

Претрнем. Помислим: А ако сад Алина исто с другим неким?

Ослушнем још напетије. Планем љутит на све. На осећања што не остављају трага код жена. А код мушкараца? Али место одговора убилачки само стиснем зубе: шум се, гласнији и одређенији, поновио. Дабоме. Драгица. Која би друга сад на те ствари мислила и која би то сад, место да спава исцрпљена још увек, као и сви, после четрдесетосмочасовног пробијања и тешке борбе за литицу прекјуче у заранке. Само Драгица.

Али нисам био сигуран сасвим да је то баш она и само она. Шум није био само удвојено дахтав и није долазио из тог грма, него однекуд издаље, ниже. Наљутим се на себе који, не знам зашто, одједном почињем тако бедно да је правдам.

Значи, непоправљива.

Свршено је и с Алином! — помислим нагло.

Придржим се за стабљику ниског грма влажног од магле. Покушавао сам сад да се не врећам више на Драгицу, (шта ми је она?) (Алина, то је друго иако је све свршено!), да се одљубоморим. Али осећао сам слабост само, малаксалост, бол при гутању пљувачке, туге и неправедне увреде. Није лако ни бити истински љут на мале Драгичине образе, на њене бубрежасте усне и рибуљу гипкост целог тела. Но ипак, оштрио сам се, мамузајући сопствену плаховитост. Оно што нема никаквог смисла: навалила сад на стражара. То је ружно и, објективно... Задржим се. Хтео сам да додам: издајнички (роса је, назепшиће). Но баш у часу кад ми је та гадна реч прошла

кроз мозак, учинило ми се да се ваздух заједно с маглом помера. Нешто као страна свему заривало се у маглу. И истовремено ми се учини да чујем, једно педесетак корака ниже, усред шуме, неко неразговетно шапканје по шљигу, и, како се то код мене скоро сваки звук претвара у слику, а слика опет личи на звуке који је употпуњују и тумаче, ја видех како се сукнени шињели чешу о пране и учини ми се да сад чујем како лимене чугурице превучене чојом, висећи с опасача, лупкају о маховину дрвећа.

Дигнем главу и погледам низ страну. Ништа се није мицало иза сивкасте копрене, кроз коју се најближе гране чиниле прострте рибарске мреже у сумрак. Ни чуло — ништа. А опет се неко неодређено присуство осећало. Неко струјање. До Бавола, никада не видим. Или, грозничав и мамурно љутит, — халуцинирам?

Љут на себе, увредим се што допуштам тој својој бесплатно љубоморној псећој нарави да игра шоркапе са мном. Нека извини мало! Али нисам могао да се ослободим све наметљивијег осећања присуства што је — имао сам одједном прецизан утисак — угрожавало нас. Оно двоје се тамо стрнца и шапуће; љубе се. А Алина ме, присутна опет у мени, забринута гледа очима пуним очајања. Рукe ми се поново стегну.

Нелагодност је остала упркос мом уверењу да ми се све само чинило, али опет, тек што сам пошао да се вратим, до изнад чланака у шумској, гушоболној трави обареној маглом што је мирисала на мокро рубље, и таман помислио како ми се све ово само учинило, јер се ништа, ама баш ништа више није чуло (магла не заслепљује само; и заглашћује она) (ја да сам непријатељ, ја бих изабрао баш једно такво праскзорје да нас нападем), кад зачујем поново исти двоструки, напети шум, двојени шапат и — много ниже — на тренутак поново јасно оно друго многољудно збијено струјање. Халуцинирам! Али пожурих, уплашен, награв, у појате, у безбедност, у мир.

Уђем у колибу, ако не срећан, а оно не несрећан и тужан. Командант је већ био над секцијама. Пуни Филип, нагнут преко његовог рамена, гледао у карту трајајући расејано зубе старом, полуолињалом четкицом.

— Где је Јанко? — упитам као да сам се само зато вратио.

— Није још стигао. Само његов извештај! У супротности донекле с наређењем које смо добили. Новим. Од дивизије — објасни Филип престајући на тренутак да трља зубе. — Овај положај да држимо по сваку пену до ноћи. А најдужи дан је данас: двадесет осми јун.

— Двадесет други је најдужи.

Окренувши се, Филип испљуну нову пену на земљани под, испра уста водом из празне конзерве и поче да ми објашњава задатак за који је рекао весело да је необичан јер битку примамо где смо се затекли, а не где је и кад је нама згодно. Сем тога, ми овог пута има да сачекамо удар, не да га први задамо и не (невезани за терен) да одемо тамо одакле можемо нанети још веће штете но ту где смо. Али...

Смешио се:

— Доле је болница. С њом део везиста и родољуба. Веће се пребацио током ноћи преко цесте. То је наш плус. Непријатељ је, обавештен ваљда, запосео цесту тенковима и прекинуо покрет. То је његов плус. Међутим, наши су успели ноћас да, с још неким деловима, поново пређу цесту. То је још један наш плус. Али претпоставка је да ће непријатељ покушати да се зором забаци нама за леђа и око подне нападне и продре. Јанко јавља да су кренули већ. Немогуће. По мраку се нису усудивали у шуму. То је њихов минус. Само да дан није тако дугачак. Од подне до мрака. То је наш минус. Шта кажеш? Према нашим обавештењима...

Можда због те речи учиним некоректност. Али кад год би се поменула реч обавештење, ја сам се осећао мален у поређењу с одговорношћу коју носи Филип, или с храброшћу Јанка, који вечито силази у градове опасане жицом. У сваком случају, црвенео бих замишљајући романтично ту његову страшну будност обавештајца као ненадокнадив напор коме сам могао да узвратим само немилосрдно оданом љубављу. Зато, ваљда, и рекнем брже но што бих спигао да се прекорим за своју неодређену, ипак цинкерску брзоплетост:

— Малочас у шуми нисам могао да се отнем утиску неког присуства.

— Чијег?
— Не знам! — слегнем немирно раменима. —
Непријатеља ваља.

— Па стражар је у шуми.
— Нисам га видео. Магла је. Слабо се и чује. Сем
тога, ја сам се спустио једно стотинак метара. Нала-
зио сам се испод стражарског места неких двадесет
корака кад ми се учинило да чујем.

Филип се диже одушевљено и строго:
— Где си се то налазио?

Изиђемо брзо, тако да му на питање одговорим
већ напољу:

— Близу грма — не слажем више, не знам зашто.
Можда зато што се од грма могао видети пласт и Дра-
гица са стражаром на сену? — Заправо — поправим
се шкргутнувши — налазио сам се крај једне обаљене
букве. Нагруле.

— Нагруле? Па тамо и јесте стражарско место.
— Да? — као зачудим се; али се одмах покајем
(нека страда; нека!). Ипак, да се извучем, додам још
непотребније: — Чуо сам као неки шапат оданде, сме-
јуљење.

— Драгица? — обазре се опором Филип, али кораци
му нису постали краћи. — Тако! — опсова онда, најед-
ном сигуран да је у питању само Драгица, па зато ра-
дносно љут. — Не пушта ни стражара на миру! Јеси
ли их ухватио на делу?

— Не! — рекнем неуверљиво и опсујем се уна-
пред за мекнућу сажалљивост. — Нисам уопште рекао
да је тамо била она.

— Сад ћемо видети! — рекне Филип тврдим, ка-
меним гласом који ме смири. Презирао сам се исто-
времено. Уосталом, и друго нешто ме је сад бринуло.
Све је то било, у ствари, исувише лично да бих се задо-
вољно казном коју би други неко извршио над Дра-
гицом. Кажњавање, то припада мени. То ме смири
мало. Филипов гнев је растао. Не наглазећи на пре-
преку коју би представљала чињеница да је пред
нама непријатељ, ја сам се осећао све разоружаније
мирољубив.

Кад заћемо у шуму, он опет упита:

— Значи, видео си их заједно? Па што онда ниси
сам?

Одлучим тог тренутка да не одведем Филипа
тачно на стог. Рекнем, да бих дао времена стражару:

— Друга је то била обаљена буква.
— Стрељаћемо је. То је најпаметније.
Заиста смо крај те друге букве.

— Не! — рекнем. — Има једна ниже. Слична.

Филип је, упркос тежини што га је чинила још
трапавијим и тромијим, газио кивним кораком звери.
Млаа, љут планинац. Суров. Без срца. А ја да будем
после крив за стрељање Драгице само зато што воли
мушкарце и једног сељачета које се није умело да
сети да се све то не сме да ради на стражарском ме-
сту. А како да не заборави? Била је згодна, чиста,
жељна тога. Осећао бих се убицом да казну препу-
стим Филипу, равнодушном према њој. Филип? Ко
каже да је равнодушан? Он је само одговоран. Но
волео бих да видим како би се он осећао да су му
други упрљали Алину, коју је хтео чисту за себе. На
срећу, он застаде опрезно и, ослушкујући непомично
неко време, позва ме одједном грчевитом рчком. Го-
тови су. Филип је стајао укочен као поинтер. На
делу их ухватио, помислим. Мокра маховина се тихо
протезала на бучовој кори.

— Где су? — једва померим усне кад му се, др-
хтав, приближим, али он се поново нагло укочи ослу-
шкујући из све снаге. — Ништа? — упитам шапалом,
но Филип је заборавио, када, Драгицу и стражара.
Није гледао у правцу где су пре били.

— Не чујеш ли? — диго је главу и учинио неко-
лико корака према сувом потоку. Требало је то иско-
ристити. Одлучим да благовремено, гажењем сувих
гранчица, одам стражару и Драгици наше кретање.
Не. Најбоље ће бити да се оклизнем, паднем и гласно
опсујем.

Тако учиним, чим Филип пође. Паднем, али не
опсујем. Комесар је, исувише обузет другим нечим,
напрегнуто слушао, окренут сада целим лицем према
сувом потоку. Само ме прекорно опшинуо погледом.
Прекорно, а можда и презриво.

— Неко одиста пролази доле! — процеди и по-
лако репетира машинску. — На педесетак метара ис-
под нас!

Бутали смо сада. Онда ми рече да се не мичем
одавде, а он ће се одмах вратити. Чуо сам ретка,

невидљива лепршања и мирисе борових иглица, дивљих клека и шумске влаге. Мени није више изгледало да осећам туђе присуство у шуми и туђе некакво кретање. Откуда је онда Филип разабрао удружено дишање на хиљаду ноздрва читаве колоне испод нас? И њено тихо, змијасто, нечујно пришањасто плажење? А ја? Нисам ли пре то исто чуо? Јесам. Пропала ме сад само љутња, бес и она малочашња трошна изопштрениост чула. Или ми није било више нужно да будем у оној мери пажљив? Општа одговорност је сад лежала на Филипу. Ја сам се зато могао да бојим за Драгицу више неголи раније за све нас. Или ми се одједном чинило да је најважније њу да спасем? Зашто? Зато што је крива?

Почнем да осуђујем себе. Прво сам је обедио да је била са стражарем и, што је горе, откуцао је. А онда ми опет дошло жао ње, и, у жељи да је спасем, довео сам у опасност више од стотину живота. Није истина. Дозвао сам Филипа. Нисам ли? Да, али ломио сам гране, падао, кашључао и одавао своје присуство. Које? Драгици или непријатељу? Уплашено погледам Филипа.

— Да неће нас то да изненаде? — упитао је Филип више себе неголи мене и, не одговоривши на то, наредио ми само да се не мичем.

Заборавио је опет Драгицу. Сасвим. Било ми је криво, разуме се. Казнити је треба. Кренем према пласту и после двадесетак корака угледам стражара. Стајао је сам самцаг. И послушкивао, окренут и он лицем према сувом потоку. Обрадовао се очито кад ме угледа и позва руком. Ја му дам знак да знам све и да је штаб обавештен. Он се осмехну. Тад му приметим колена: овлажена. Окренем се очинут као да сам угледао оно због чега сам му пришао, убеђен да баш то нећу видети. Кроз маглу су уз брадо промицале, чинило ми се, две мале беле полупопте. Чињеница. Плус колена. Али то је већ било довољно. Престанем да осећам љубомору, гнев, увреду. Почнем опет да мислим на непријатељску колону која се вуче према нашем боку, у правцу положаја треће чете. Хоће ли да нас изненада нападне или да нас обиђе и навали на болницу и *Веше*? У том случају, најбоље би заиста било...

Окренем се.

Пушкочмитраљезац Милета, неколико бораца из пратеће чете и комесар приближавали су ми се полако и бешумно. Нису били ни шест корака од мене.

— У стрелце и за мнош! — чух Филипа. — И тихо.

— Послао сам курира трком у трећу чету.

Спустили смо се опрезно низ стрму страну. Од букве до букве. На свака два-три стабла комесар би дао знак руком и ми бисмо, разређени, застали и ослушкивали. После педесетак корака више није могло бити сумње да нас само неколико метара магле спречава да видимо ко се то тако опрезно креће испод наших положаја. Почнемо да пузимо кроз папрат и јагоде. Лево на пропланку мирисала је пријемуша, десно гљиве.

— Да опалим?

— Не још! — шапну комесар.

Осећао сам се уопштено некако увређен, али није више било времена за то.

Застанемо.

Стазом испод нас, на десетак метара, кроз маглу назирале су се силуете војника у алпинским капама. Полако се спустимо иза промом спаљених борова.

Филип допуза до митраљеза.

— Рафалом! — процеди.

Али утом лево, тачно где је могао бити положај треће чете, прасну бомба.

— Доцкан! — завалим, али комесар викну: —

Пали!

Иза нас, нечујан, допуза Јанко с прекором и горчином на лицу. »Зар вам нисам јавио, мајку му...!«

— Јесте! — шапну Филип радосно. — Али ко да поверује да ће се они уоудити ноћу кроз шуму. То им је први пут.

Срећом, испало је да смо ми изненадили алпинце, па се уклинимо брзо у стазу којом су се дотле кретали. Но тек после три пуна сата битке што се разгорела као ниједна (рекао је после и Андреја) натерамо противника да се целом дужином свог распореда спусти педесетак метара ниже и ослободи трећу чету притиска.

Затишје које је настао и трајало прилично времена сведочило је — објасни ми Јанко, који ме, као и остали, похвали за будност — да је непријатељев

план осујећен и да он сад врши препругацију за мање амбициозне тактичке задатке. До нас је допирало брзо куцање писаће машине. Пљеснуо ме и Андреја пријатељски по лебима, а и Влада ме очину у пролазу широко отвореним очима и моздрвама и упита: »Како си, јуначино?« А осећао сам се крив. Далеко јунаштву.

Филип се вратио у појате. Јанко диже главу, с које је роса већ давно обрисала свезналачку горчину и прекор упућен Филипу.

— Хајдемо у трећу чету!

Али тад баш опет запуца оданде где је ноћила трећа чета.

Ишли смо брзо: он напред, ја ни три корака за њим, између дрвећа, у правцу поновне пуцњаве, све гласније и гушће. Покушао сам да газим као он, али моје су ноге биле трапаве и тешке, мање од отежлости, више од осећања кривнице што с мене није росом страна.

— Пст! — учини, али не успори ход. Чињеница да ми сем тог »пст!« није ништа рекао опкако смо пошли појачавала је моју несигурност. Бојао сам се да ми лице, можда, није већ на неки начин открило сву незаслуженост похвала којима ме Филип први обасуо. Сад смо ишли уз брадо. Тачно у правцу противничког положаја.

Јанко застаде и обабре се. Били смо на доњем рубу шуме. Иза неколико редова дрвета почињала је ливадица. Ја му приђем, опет неповерљив, опрезан, напет.

— Видиш ли тамо? — гурне ме лактом и показа кроз маглу што се дизала, али не у правцу ливадице, већ негде десно, у правцу пошумљеног склада.

— Не.

Јанко трже главу као јелен.

— Чујеш ли бар? — чудило се.

Ослушнем. Из недалека, с не више од тридесетак метара, тачно десно пред нама, али као одоздо, чули су се гласови и ја тек тад разаберам:

— Das sind die letzten Resten der Partisanenbanden. Wir werden sie diesmal ganz gründlich ausrotten, und dann wird jeder von uns einem schönen dreimonatlichen Urlaub in der Heimat bekommen. Los! Los!

— Брзо! — рече Јанко и појури савијен уз косу према нашем распореду.

После десетину корака баца се као покошен лицем на земљу. Ја падох крај њега у мирис влажњикавог шљига.

— Јеси ли рањен? — упитам глупо забринутим гласом но што се то обично пита.

— Ништа! Сад ће да нападне! — говорио је неузбуђено.

Одатле, с тог незапоседнутог празног простора у распореду, добро сам видео наше. Лежали су иза букава, иза дебелих церова у дугој кривудавој али растреситој линији: на по пет стабала раздвојене један од другог. Али утом паљба као да зби и згусну сав тај простор. Наш митраљез лево осу дуг грчевит рафал, али не разреди зрак. Чинило ми се да се додирујемо, да лежимо један на другом, иако се нисмо померили и остали на прописном одстојању.

— Сад ћеш да видиш пошто кила меса! — рече Јанко, плаћућу у шаке, онако потрбушке наслонен на лактове, и намитну. — Имамо предност. Све ћемо их у главу.

— Да! — рећем. И како је моја стручност засад била експлицитна, ја само поновим другим речима оно што је он рекао. — Одоздо јуришају.

Али помислим на Филипове плусове и минусе и додам:

— То нам је срећа.

— Штаскзо? Срећа? — и насмеја се кратко, љутито.

Збуњим се. Опет повређен.

Мало ниже, лево, јави се и други, па трећи, па четврти рафал. Пред нама тад потресно јекну крупна експлозија.

— Где, маму им, тромблоне довукали! — чудило се Јанко, рекао бих, сав ваздушаст, без тежине. Онада грину још једна мина. Он уздахну. — Тако! — промрмља. Нису им, значи, ни минобацачи далеко! — али већ је окретао ситну главу у правцу следеће експлозије. — Молим шен. Молим!

Ја сам се то тако шалио ономад! А данас већ преузео мој штос! — помислим с тугом. — Не одлажи! — прекорим се. — Одмах хоћу да се тако смешим! — наређивао сам себи, носу у трави, као пијан удишући

мирисе свега: земље, бубица, тог хлорофианог спа-
наћа и те салате са љигавим зеленишем на све стране.
Али доста даље иза нас прасну тешко, и ја се одигнем
са земље што се падавичарски непријатно продужила
да тресе под даановима. Брзо загнурих главу у рахау
земљу.

— Los! Los!

Дрхтим као кривац! — помислих, тргнем се на то
и опет одигнем.

Напрегнем очи; испод ивице склада пред нама,
сасвим јасно, упркос трави и ниском лишћу, опазим
тад први пут од јутрос, прецизно као на архитектон-
ском цртежу, људе у зеленом како надтрну пуцајући
из машинки. Два-три корака — па се баце на земљу.
Али као да се и читава линија нашег положаја испр-
сила напрогушена. Одиста, лево су се покренули наши.
Напред или назад? Нисам знао. Назад? — поновим нео-
дређено, задовољан и не. Осећао сам да сам и ја на
расположењу покрету чији правац као да не знам.
Мишићи су ми се затegli, спремни на повлачење.
Опет ми би јасно да се нико од наших није помакао,
јер кад су Немци стигли на 20 до 25 метара и по-
стали више но сигурне мете, митраљез на левом на-
шем боку поче да их обара: петорица су редом пала.
Али један који искочи иза дрвета хитну бомбу. На
три дрвета испред нас, она луци у грање, скотрља се
низ стабло и прасну. Непријатељски подофицир који
ју је, искезивши се (учинило ми се), башио сави се
гневно у појасу и паде главачке у зеленило.

То је лево од мене костурасти Милета, образа
боје смрти, окидао метак по метак. Кад му се, пузећи,
приближио, рече кроз стиснуте зубе над кошчатом,
истуреном доњом вилицом:

— Дај Вуку машинку! Ионако ти нећеш да
пуцаш.

— Зашто не пуцаш? — упитам Јанка злурадо. Био
је најбољи стрелац пре, у гарнизону, за време пеша-
дијске обуке.

— Нећу! — рече из реска, прозрачна, а ипак граб-
љива профила.

И ћутке ми пружи своје оружје.

— Боља је сад машинка од пушке. Послужи се.

— А ти? — затврдоглавим.

— Неће ми се! — и згњечи мрва на подланици.

— Што?

Он рече за црту неравнодушније но што је тре-
бало, али без хвалисавости:

— Ја увек убијем кад опалим.

— Па?

Сетим га се: пре нешто више од годину дана —
кад је с чучке над мостом лармајући пуњао убојне
метке из митраљеза на оне ситне, жгољаве војнике.

— Лако је теби, немаш чир у стомаку. Али ја...
Понекад ми буде после мука.

— Ја ћу! — шапнем Милети, и окинем кратак ра-
фал пут једног белог дугоње који изби десно из др-
већа и појури косо к нама. Промашим га, башио се
благовремено на земљу. Видео сам где. Чекао сам сад
дрхтавих руку. Зауставим дисање да бих се умирио.
И кад се ускоро одиже да опрезно вирне из махо-
вине, притиснем обарач.

— Одлично! — обрадује се Јанко противречећи
себи малочашњем и, извртут на бок, весела лица без
бора, баши крагујевку у правцу неког далеког дрвета.

— Нема урлауба, мајку вам! — и обавести нас
о оном што сам сад и сам видео: — Повлаче се!

— Вапљивци, рите, чифути! — викао је неко да-
леко иза зелене црте јаруге која их је већ скривала.
Али тек што то невидљиви извика, отпоче опет при-
премна вапра.

Милош, сав од бистрине бескрајно плавооког по-
гледа (а од пре неки дан помоћник командира друге
чете), допуза до Јанка.

— Имамо још три тежа рањеника и два мртва.
Уз оне од раније. Плус командир.

— Јесу ли рањеници превијени?

— Нова болничарка је код мене.

— Каква је? — намршти се Јанко.

— Обична! — рече Милош кратко и блесну вед-
рином.

Јанко стисну усне. Кад Милош учини покрет као
да ће да се врати, упита:

— Како стојиш с муницијом?

— За шарца има доста, али за бреду — слабије.

— А бомби?

— Тога је довољно.

— Теже рањенике одмах пребацуј у корпус. Како
је с осталим четама?

— Боље. Видиш и сам да стално мене узнеми-
рују. Већ трећи пут у овом сату.

— Не бој се, и друге ће.

— Не бринем. Али ако и четврти пут узму мене
на нишан, одох ја Бавољој сестри од тетке.

И брзо се изгуби пузећи између дрвећа.

— Шта је то? — упита Јанко једва чујно и показа
прстом пред собом. — Доле гледај!

Одиста, на четири букве испод нас, вирио је иза
стабла крај од цокуле.

— Не гледа од страха! — закључи Јанко безглас-
но, али наслонивши уста на моје уво, прошапта голи-
цајући ме топлим дахом и ретким чекињама: — Држи
га на оку. Чим се помери — пуцај! Само пази да не
убијеш мене! — и насмеши се.

— Тебе? — запрепастих се, сигурно с тугаљивом
осећајношћу првог позива на лицу. Али чинило ми
се да сам откупљен улогом коју ми је поверио.
И ослобођен свих кривица, Хтедох да њиснем, пос-
кочим, дубим, ходам на рукама, топасем сву траву
до јаруге заједно с непријатељима у ној.

— Пст! — учини он и поче да пуже житро кроз ви-
соку стабљичасту траву према букви коју полако
узнем на око преко нишана, два сантиметра од коре
лево, на висини груди човека мог раста отприлике.
Хтео сам да га ефектно погодим. Малочашње Јанкове
скрупале биле су далеко од мене: чинило би ми се
малограбанштином да он није увек, не само сад,
противречно себи без тешкоћа и кајања. Нисам
више мислио на њега, обузет идућим поготком. Глав-
но је хтећи погодити, имати унапред визију неприја-
теља који пада. А ако је виши од мене? Немогуће.
Умиривао сам се вирећи иза ришет корена четинара.
Чекао сам да се појави, релативно миран, сад и без
ангинозног бола у грлу, сигуран, с прстом на обарачу.
Чинило ми се ипак да то траје предуго. Зачудо, мада
су опет пуцали шарцима, баљачима и промблонима,
овог пута ништа није треснуло у нашој близини.
Кроз папрат, кисељак и пријемуну, невидљив, пузао
је Јанко. Брзо, у ствари, све брже, и кад је био код
дрвета, само изрони из зеленила припијајући се уз
широко глатко сивомрко стабло.

— Предај се! — чух га, или ми се учинило да сам
га морао чути. Капна од цокуле се, уз трзај, повукла

иза букве, као рог неког изненада уплашеног пужа
голаћа.

— Не предаје се Франценталац! — зашкргута
одане неко и опсова Јанку мајку партизанску. —
Покажи ми њушкицу ако смеши!

Али сад, са стране супротне оној, левој, према
којој сам кривио оружје, поче опрезно да се појав-
љује слепа рука с револвером. Не размишљајући, ја
скочим, баћим се три-четири корака десно и паднем
одмах иза другог дрвета. Одатле сам видео јасно
раме и руку с револвером како, као црни инсект, пу-
же обимом букве. Оружје се пружало висином кука.
Не нишанећи, опалим кратко сноп у револвер и у
истом часу, пре но што сам стигао да се уплашим,
видех како се Јанко тргну, истегну и неста с обема
рукама иза дрвета. Али док ме још не прође страх
да нисам Јанка поодио, он се појави одане одакле
је тргнуо двапут и привукао себи једну унезверену
главу. И, да ли удари човека, да ли се баћи отворе-
ним устима на њега, не знам, али пали су обојица
у траву. Јанко се одмах изви и подиже из ње. Крва-
вих уста, ускоро допуза дахћући до мене и тек тада
отпузу. Дахтао је, али се пажљиво намести иза ни-
ског чвора, бисмислено и сасвим изгубљено загледао
пред собом.

— Потпоручник! — рече тупо, још дахћући као
тркач, зари руке у меку шумску земљу и шакама пу-
ним ње поче да трља усне и лице око усана.

— Или га довуци? — рече после. — Да му претре-
семо цепове.

Отпужем под ватром што је, мислио сам сад,
стала мене баћи да габа. Довучем га срећно.

Још се грчио губећи крв на раздерано грло и
раме.

— Револвер је твој! — рече Јанко умрљаних
усана од земље. — У прави си час окинуо. И стручно.

Нисам био задовољан. А онда, био је већ мртав.

— Рама му је окрзнута само! — порекнем, мање
из скромности, више уплашен од глушот неког, несу-
вислог осећања нове кривице. Не тако оштре као она
јутрошња, али исто гадне и збуњујуће.

— Било је то довољно да га поплаши, цимне уна-
зад и учини да ми налети на песницу. Пази што су
му гојзерице. Свучи га.

Гледао га је сад равнодушним очима, али руком још црном од земље пребе утом преко усана, као да хоће да их откидне.

— Франценталац! А униформа — нова. Узми је.

Почнем да га свлачим, још мекот. Нисам веровао да то могу. Ипак, свлачио сам га. Прво гојзерице и алпинске клинасте панталоне од сивог камгарна. Стајале су ми као да их је правило за мене најбољи београдски кројач. Његова ми је долама била нешто уска у раменима, а широка у појасу, али њу одмах и не обучем. Треба прво да одшијем ознаке, еполете, да оперем крв, зашијем две рупице, једну до друге, на левом рамену. Али кишна црна кабаница од гуме — одлична.

Палба поче да се поправља. И мине су опет навалиле да падају, испред и иза нас. Јанко ме повуче за руку; пузећи, померимо се једно шест-седам стабала удесно.

— И торбу му узми! — рече у краткој паузи после новог одбијеног јуриша и пљуну опет. — Кожна!

— Што стално пљујеш! — жаошем се, али он не одговори. Тек после, у поновном затишју, промрси:

— О овом нећу никад никоме причати! — и повуче ме за рукав.

Милош се појави с ведрим небесима испред широких плочастих костију на мршавим али неулегнутим образима као истесаним секиром у неком нагло потамнелом трупцу.

— Шта кажеш? — и погледа у Јанка.

— Неће више пробати овде.

— Добро би било да ме оставе на миру. Још ми један погубе. Губим људе! — рече гневно. — И Радош погубе.

— Знам. Јеси ли преузео команду? Где ти је комесар?

— Пада ли сва одговорност, када је он одсутан, на мене?

Оста непомакнутих очију.

— Чим се неко од мојих рани...

Не доврши ни сад. Тек после заврши:

— Више волиш, је ли, тебе да погоде кад си, је ли, одговоран?

— Ја бих се осећао онда на твом месту као Хитлеров саучесник! — подсмехну се костурни Милета. Јанко махну руком, упита:

— А Драганче?

— Послаћу ти га! — и Милош звизну оштро, не стављајући прсте у уста. — Што пљујеш стално? — упита и он Јанка.

— Сав је био знојав! — одговори и окрену ми се мало као да то само мени намењује. Али гледао је у земљу:

— Стално шкрипи.

— До бавола! — рекне Милета немарно. — Стави вату у уво.

— Не може! — одврати Јанко, и тад тек видех да гледа исколачено пред собом:

— Унутра то крчка. Унутрашњи звук! — шапну забринут.

— Јеси ми нека фрајла! — подсмехну се и Милош сада.

Не дорече, мина тресну иза нас и Милош брзо отпуза.

— Бога им, хоће опет мене! — замумла одлазећи са једним неспретним још осећањем стрепње за борце које непријатељ убија и тиме чини одговорним не себе, него њега, командира од невоље, непријатељевог саучесника у свакој смрти.

Видео сам му профил љутите главе с титовком на лево уво, а чуперак вунасте косе му је, навлаш извучен, стрчао слободан и откритвен над десном слепоочицом. Згодан! — помислим одједном да би закључила Драгица да га је видела сада као ја.

Припрема је овог пута била жешћа, снажнија и суманутија.

— Опет су добили појачање — рече Јанко, окренут сад искључиво према јарузи. Милетина близина учини да се Јанко ускоро ослободи »унутрашњег звука«. Није више пљуцкао и брисао уста. Нисам, значи, сам. И други се разболе и излече у размаку од једног минута. Само ако има ко да сведочи и контролише. Сав ваздухаст, Јанко ме упита нешто.

Не одговорим. Не што бих га сад, сличног себи, мање ценио, већ што се некако баш после те сличности, које сам постао свестан захваљујући Милети, отворила сва тишина света, налик на неки мучни

свилени, гангутљиви пољор. Јанко дотакну Милету и отпуза с њим за Милошем рекавши ми пре тога да се не мичем. Прво се време и нисам померао. Али после бивало ми је самом све угодноје и све пријатније, док по нервозној дрхтавици што ми обузе опружена колена увређено не закључим да ме ништа више не спречава да се сад сам предам страху. Али то ме не заболе, јер ми је изгледало да сваког часа могу да прекинем дрхтање и сваког живог човека да уверим да сам ја одиста и крабар. Не размишљајући зашто и шта то чиним, али као да хоћу себе при том да зафркнем, станем да пужем према складу — што кукавица не би урадио. Обрнуто. Повукао би се, препуштен као ја себи, дубље у шуму. После десетак метара дахћући застанем. Тишина је још увек растезала своју праћку гађајући ме у све изложено и рањиво. Престанем да дрхтим. Не погађајући. Задрхтим.

Било је безопасно.

Као да се узех у руке.

— Шта то значи? — упитам се строго.

— Знам шта ми је.

— Али променићемо се сви! — одговорих себи.

— Кад? После? — упитам себе.

— После револуције.

— Које? Светске?

— Тад ће се сви променити. А ми ћемо одмах после наше.

— И све ће се променити? Брзо?

— Сви. Одмах.

— А Коста?

— Он нема потребе да се мења. Он је већ у складу са собом и свим што постоји.

— А ако није?

— Он?

— Он, да. Али други.

— Наљугиће се.

— Не. Пагиће.

— Нећу да пати. Ни он. Ни ико ко се борио.

Доле у јарузи, на дну дубоког тог склада, неко је, невидљив иза лишћа и грања, опет почињао да убеђује невидљиве војнике да треба да нас протерају одаваде, обећавајући урлаубе, храбрећи их опет истим: »Das sind die letzten Resten der Partisanenban-

den!» и причао о потреби да се данас сврши са нама, док смо још деморалисани и без муниције, уверавајући их да су нам губици огромни. Тишина. Али ми се учинило да кроз њу чујем мањерке? Зар могу? Ја сад уста не бих отворио ни за шампиту, а камоли за врућ кромшир преливен маргарином или за суву храну из пакета. Како могу да прогутају залогаш? Нада мном су два детлића ударала у стабло брзо као дактилографкиње прве класе. Да нису они куцали и јутрошња нова наређења?

Окренем се. С ивице шуме смешила се Драгица. Седела је мирно на трави и зашивала рупе на тамо остављеном копорану есесовског потпоручника:

— Зар не? — упита кад допужем до ње.

— Шта?

Она је, не жмирећи удевала конач у иглу, саставила оба краја, учворила их и продужила да шије без напора, весело, слободно, изложена пуном ваздуху.

— Правилније би било да је земља као лопта, а не као јабука.

— Какве везе то има?

— Онако кажем! — и насмеши се. — Причао си на конференцији.

— А што би ти било правилније?

— Тако! Мислила сам. Можда се онда не би ни ратовало.

Погледа у небо без облака.

— Кад би пљуснуло! — и зубима откиде конач. — Онај дуговрати ми рекао да то упијем за тебе. Обавештајац, је ли?

— Да. Хвала.

— Глупости! — диже се и погледа опет у небо, па се осмејну. — Ја мислим — кад је нешто округло, онда то мора да буде докраја. Не волим кад је напола.

Појави се Драганче из лишћа иза нас.

— Хеј, Драгице! — рече полугласно, ненавикло — зову те у штаб.

— Мене? — зачуди се и, као да ме узима за сведока, рече:

— Сигурно ће да ме одликују.

И весело се закикота.

Остао сам неко време сам између оба распореда.

Вратим се онда преко крте траве и маховине, преко камења и лањоког натрулог лишћа, и тек што стигнем до свог ранијег места, одакле се кроз пролом грања видело небо, с два само као надувена бела облачића налик на појасеве за спасавање, грмну прва миња из нове припремне серије и паде тачно тамо где сам малочас био. (Зар су опет габали мене? Јесу ли ме открили?)

Али не помислих да ме метак неће. Хтео сам. Одгурнем од себе и ту жељу. Отресем мрава с руке: голицао ме. Две првене бубамаре су се париле. Као да су и оне знале да те мине, иако грувају недалеко, нису намењене њима. А Драгица? Зар и она није знала исто? И зар свако не верује да га смрт неће? А ја?

Мени је старац загарантовао живот! — рекнем као да зачијавам неког.

Уједао сам се за горњу усну, задовољан што се Јанко још није вратио. Тад зацвокоћем гнусно, панично. Био сам сам, и био несрећан што нема никог крај мене. Онда не бих цвокотао. Овако дрхтим, а то вреба. Налактим се нагло. Подбочим дланом доњу вилицу. Погледам око себе, иако сам трептао. Близу је пасео риби коњ. Он нек ме спасе! Помислим да је и он човек, способан да суди о мени. Но кад ућем у њега и оданде погледам у мислима пут себе налакћеног, и откријем се његовим пасућим зеницама, не смирићу се одмах. Наставим да дрхтим.

Прошао је нешто времена ипак док не престанем да се тресем. Тек тад схватим да нисам дрхтао што сам се бојао, него бојао зато што сам почео да видљиво дрхтим. То ми поврати мало вере. Не у себе. У друге неке могућности. И не само моје. После десетак минута умукли су тромблони, мине и шарци. Јанко стиже, задуван, и он измењен тиме напоље. Но чим ми се, дрзак, приближи, подомешљиво ме одмери. — Добро ти је то! — рече. — Још се извуци мало напред.

Померим се пузећи за њим наниже; приближавали смо се невидљивим првим непријатељским редовима. Упркос жестини врло прецизне баражне ватре, на новом смо положају имали незнатне губитке: двоје лакше рањених. Утом један тромблон експлодира иза нас и гелерчић окрзну Јанка по по-

тиљку. »Ништа то није«, рече вративши се са завојем који му је ставила Драгица. »Као врућим ножем да дотакне!« — објашњавао ми је и додао:

— Само зубе треба стиснути!

Уплашним се не схватајући зашто је то рекао. Да ме охрабри? Је ли заиста приметио? Немогуће. Колена на којима миран сад лежим одавно су престала да дрхте. Престала? Да, престала. Сав сам сад — бес и гнев. Киван сам што је могао да (тачно) претпостави да ћу дрхтати. На основу чега? На основу сећања на своје неко понашање? То ме наједном полумисли. Ипак, волео бих да имам неко велико огледало десно од себе. Сигурно бих тад и у тој првој својој озбиљној бици после логора био смиреннији него што јесам и успевао да се контролишем и поправам грешке у држању. Да! — помислим. — А кад бих место себе замишљао да ме из огледала гледа Коста, било би то још лакше. А што да га не замислим кад је плунути ја?

Над нама је, на једној прани, невидљива птица звиждала као метак и Јанко се на силу као развесели:

— И птице! — јер погледа увис већ тужно. — Довијају се мале! — и онда неочекивано закључи: — Могла је представа и да се заврши. Доста је за данас. Штаскзю?

Дигнем главу: густ рафал одсече грану, оустигне птицу; она, сива од изненађења, жутих, танких ножица (као две власи оксигениране косе), одлете недалеко; али ваздушаста Јанко ме утом притисну ручердом за врат и загњури ми главу у шљиг, млак и пун изжурштаних мириса земље, руда, фосфора, бакра, олова и нагорелог неба. Притисак његове руке учини да у првом часу помислим да сам добио метак у главу. Осетим је ову разнету кад миња паде недалеко. Храпави су гелери дуго фијукали над лишћем. Смирићу се, одигнем лако. Коњ сјајне, рибе длаке, исти онај чијим сам се очима погледао да бих повратио храброст која је некад мир, исти онај коњ који је за време дугих покрета носио тешку бреду, и малочас још пасео, сад је лежао оборен саучеснички изалишно.

Намрштим се, ништа не рекнем. Загледам се у мраве који су, неузнемирени, у густим колонама по-

један, журили ка недалекој букви испред нас и онда се, исто у колони, враћали оданде.

Светлоумрки јеленак полете кратко с једне власти коју додиром зањиха. Окренем се за њим и повучем Јанка за раме.

Он се не окрену као ја, који сам радозналости не осетим ништа. Дигне мало кључњачу и као да тропну главу на дугом врату од испод мишке. Као птица. Али опсова страшно.

— Како ћемо сад с бредом?

Дигнем главу: риби је коњ лежао.

— Ко ће је носити? — жестио се Јанко.

— А топић?

Јер дорат који је сад лежао одваљена трбуха и размрскане главе са све четири увис носио је, сем бреде, и мали рововски топ.

Топ је носио платонски: месецима нисмо имали граната за њега.

Али ватра нагло преста.

— Сад ће! — шапну безгласно Јанко. Још увек се само укочено и круто смешкао. Одиже се опет полако на лактовима. Једним змијским покретом из кукова привуче тело оружју.

— Ала ће се изненадити!

Мислио је на извршено неприметно померање читавог нашег строја за десетак метара ближе непријатељским положајима. Већ смо назирали алпинце како, излазећи из склада сувог потока, почињу да скачу од букве до букве не пуцајући. Било је пренето да ће трећи вод отворити ватру. Сад ми се то чинило глупо, јер је изгледало да се крило, избачено према нама, креће брже од средине непријатељског стрељачког строја, челом према трећем воду.

Не саопштим то Јанку, иако останем узнемирен у све безваздушнијем простору пуном ишчекивања што нас засвођује дебелом густом тишином.

— То ти се чини само! — одговорим себи његовим као гласом, али сад лишеним нагласака који вребају.

Покајем се ипак. Жарао сам се осрамоћен. Као да сам то стварно рекао Јанку и он ми презриво одговорио да ми се то само чини.

Али тад се обазрем према крутим нотама коња. Помислим да бих се осећао горе да је дорат остао

жив. То ми поможе некако. Нестало је с њим и једног сведока, истина безбедног споља; не и изнутра, где је деловао као оно крчкање есесовског душника. Али ипак боље је без икаквог неуклоњивог критичког звука. Мисленог или не. Било ми је сад топло само. Ваздух као вруће крпе после бријања.

Знојио сам се недалеко од митраљесца Милете и Јанка, који откиде влат траве и задржа је у стиснутим зубима. Откинем дивљи каранфилић, почнем да грицкам и испљунем.. Ако из трећег вода не отворе ватру, непријатељско ће нас лево крило ту открити, пре него што...

Али Јанко је изгледао необично чист, као да је одувек само од ваздуха, за који се земља и прљавштина не хватају, и, лежећи лево од мене, био обузет само оним што је радио: мирно је левом руком одшрафљивао две бомбе. Немачку је држао у десној крај полузрелих бобица зове.

Као сенке су сивозелени војници окакали између букава и перја: претрче као на егзерциришту два-три корака, па или падну у подножје широких сивих стабала или се припију уз њих, дочекају неко време ослушкујући, и онда, напола умирени, поново крену још љући. Између положаја који смо заузели на доњем рубу пропланка и њих није остало више од двадесетак метара.

Неко ме слева додирну. Курир Драганче.

— За мнош. Ти и Јанко.

Осетих олакшање, иако је то већ био седми јуриш од јутрос. Угроженом, живот би ми се и на стотој репизи смртне опасности понашао као на премијери. Недовољно равнодушан. Не окрећући се, избадим:

— Камо?

Али помислио сам одмах, уздрхтавши с олакшањем: Коста. Истовремено се застидим малочашњег олакшања. Није стид био због Косте једино. Погледам курира. Као пливач краула кад узима ваздух не дижући се, он искриви десни крај усне и рече једва чујно:

— У мртви угао! — и објасни: — комесару Филипу.

После! — хтеднем да натерам себе да му одговорим.

Али утом запраште две бомбе лево. Бреда поче да штепује. По три метка.

Ја исто залуцам. Прва два метка испалим јарочно, не нишанећи. Онда се савладам и угледам једног у часу кад се бацао у траву. Мора да сам га овог пута погодио у паду. Као на филму. И ништа. Као да није ни био човек, већ нешто одувек спљоштено. Шлем му се откопља пут ивице склада. Какве ли су овоме гојзерице? Скинућу их и дати Милети. Његове су на издасају такође. Окинем још једном, пут другог неког, не погодим. Али кад се тај поново диже, закачи га Милета бредом. Не очекујући да смо ту где смо, Немци нису били упорни. Пре него што су стигли на домак бомби (сем Јанкових: он је бацао први, али је знао то боље и даље од свих), повукли су се. И ми одмах променимо положај. Повучемо се тридесетак метара пузећи уназад, дубље у шуму.

Не сви одједном: десетина по десетина. И опет нечујно.

Ако је живот — шарена варош, сви смо без изуметке сељаци први пут у граду. Све нас у њему задивљује до грча, да не бисмо мислили на смрт коју једном ипак нећемо избећи. Неправда је она. Зато је тако тешко навикнути се на њу, варошанку.

Ја сам с Драганчетом (Јанко ће за нама, рекао је) изишао кроз шуму опет на врх, где је било необично пријатно, још топлије широко, али неугодно светло.

Путем сам престао да мислим о смрти.

Оставили смо убрзо јарко обасјане појате за собом, и у једном улегнућу иза њих, под задригалим сунцем у кањону између облака, угледам смањене али одморне другове из штаба батаљона (заменик комесара, још на положају, није се вратио). Међу њима седела је Драгица у белим, чистим, испегланим скијашким панталонама од чоје, у црвеној сад блузници кратких рукава. Без пуловера и зелене доламице. Из шуме су се опет чуле масивне густе експлозије, а командант Влада ми показа место до себе. Чинио се одсутан под сводом, а Филип такође изгубљен и, као и Драгица, неважан. Зато што је ћутао.

— Испитивање Драгице због разврата! — рече тад Филип одушеваљено и порасте. — Захваљујући томе — продужи да говори и крупња — непријатељ

нас је јутрос скоро изненадио, јер је то вршила са стражарем. Шта знаш ти о томе?

— Ја? — требало је да добијем у времену, али сетим се да је и Филип изговорио само то »ја?« кад му је Андреја рекао да је уметник јер нема савести. Место Косте, коме сам се надао, сад — сведочење против девојке чија је кривица у томе што ваљда никако, ни стоти пут затечена, не уме да заборави да је само девојка, а борци — да су мушкарци.

— Ја сам убеђен — продужи Филип прелазећи травчицом преко испуштених усана — да је њено недело равно издајству. Не кажем да је она или да је стражар, који је тешко рањен и без свести однет у корпусну болницу, да су свесно хтели да нас издају. Али њино нам је јутарње вертерисање могло да нанесе врло озбиљне штете, и да није било тебе који си ме благовремено обавестио о свему, ми бисмо још горе проšli. Могли су нас све изненадити и живе похватати.

Драгица ме је гледала мирно, одсутна сад (као с почетка Алина) (али друкчија, примамљивија од Алине, булкастија, снажнија, руменија, наливенија, концентрисанија у својој вољној одсутности). Концентрисанија на друго, не на суђење. Чинила се сва једно бескрајно подавање тој послеподневној топлоти пуној бучне а паперјасте планинске светлости прожете милаујућим инфлексјама Филиповог гласа. Ситне неке прозрочне муве ројиле су се недалеко, зоље су, зујећи, биркале међу ливадским цвећем што је у густим чуперцима расло из те црвене алуминијумске земље. Тамо, с ону страну гребена, у шуми, била се још одлучна битка овог месеца, али ту су се чак и облаци што су лењо истезали своје беле сунђере у облику коња расплињавали и примали облике час некаквог неодређеног алпског масива, час доброћудно јасног и топлог лика Снешка Белића, неког Смешка Белића заправо, јер се смешио и кад су му високи оркани убрзо откинули пола лица и издужили масиван врат и рамена у неку поларну жирафу порубљену као византијски свеци златно округлом ивицом бескраја. А дубоко доле шарени су лептири једрили на онај свој шљампави начин пахуљица пропуштених кроз призму што прелама светлост у шарене откосе. Врхови права су се пода мномо савијали

кад су у шуми опет стали да одјекују митраљези и праскају бомбе.

— Тврдо! — отхукну командант, са дебелим сељачким кажипрстом негде у средини зелено укоричене треће књиге *Рата и мира*. Али комесар је настаивао да говори обраћајући се углавном мени, с намером да тако лакше Драгицу убеди у њену кривицу објективног издајника. А мени је управо то сада највише и сметало. Не могу рећи да Филип није био речит на онај свој сад нешто тромије одушевљени начин. Његове би речи у затвореном простору можда и биле довољно тешке да сломе и окорелију блудницу од Драгице, али на овом бритком и топлом видовданском поветарцу, на врху бескрајне ливаде набубреле од напона зелењења, под љупко белим, мачије нечујним облачићима који су мењали облике, његова оптужба, ма колико тешка и страшна, имала је неку мени бар непојамну неозбиљност упркос басовској пратњи битке (а можда због ње) и, кад он заврши патетично да је њему, и независно од свега што ће се још рећи као надопуна оном што је и сам знао, ствар јасна, и да он види само један излаз: најстрожу казну, смрт стрељањем, кад то опет не би било исувише строго, али шта друго преостаје, шта? — Драгица, која је дотле мрвила првенкасти труменчић земље, поче да отреса полако праšину с длана и онда, кад комесар заврши, стаде задовољно а расејано да прелази лагано руком преко траве што је откривала беличасту доњу страну својих власти наводећи на мисао да се под целулозном опном жежи и травка од пријатности и свако хлорофилно зрнце у њој. Свако посебно, љубоморно на сва остала.

Али Драгица је утом лако уздахнула, укуцала очи у комесара и рекла, као тачку на све оно што је он пред крај несигурно изговорио, једно помирљиво, скоро весело, скоро заводничко:

— Хајде, друже, ко је још видео шмајсером млеко сисати!

То је било све. Сва њена одбрана. Јер ја нисам био још ништа одлучио. За мене све то није било тако једноставно као за њу, али ни тако сложено као за Филипа, јер ја сам благовремено сигналисао опасност и урадио оно што је била стражарева дуж-

ност. Не треба бити формалиста и запиткивати се шта би се све зблиао да нисам наишао. Практично — опасност је избегнута, уз све постојање могућности да не буде. Али ако хоћемо да говоримо о томе објективно, онда објективно нас непријатељ није изненадио, пре — ми њега.

Но ко да се сад бави логичким доказивањем?

— Тебе још не питам! — брецну се Филип на њу, која напући веселе усне. Сигурно ни сад није видела у њему противника, него само мушкарца. А њих се она не боји. Часком их утера у ред. Само да јој се прихтедне. — Нека Вук каже своје! — рече Филип.

— Шта? — упитам као пао с Марса.

— Видео си и чуо шта је ова радила са стражарем на стражарском месту. Јесу ли лежали заједно?

— Стражар је стајао. Зашто би лежао?

— Како стајао?

— Кад сам прошао крај пласта, стражар је стајао.

Филип ме погледа попреко као дете у другара кваришпру.

— Нисам имао утисак јутрос да си ми то рекао!

Чинио се више запрепашћен но једак.

Бутао сам.

— Је ли тако? Ето! — рече Филип и окрену се Андреји, који утом стиже с Јанком, такође чланом војног судаског већа.

— Не! — рекнем. — Ја сам прошао само поред пласта и спустио се двадесетак метара ниже, тако да сам имао прилике да чујем оно што стражар са свог места није могао. А њу нисам видео ни с њим ни саму.

— Какве су по сад теорије? — упита Јанко, строг и као омршавео од јуче. Зато ми се цео дан чинио тако ваздушаст; као да нешто тако једноставно нисам умео да закључим тамо за пребеном, где се још гинуло.

— Знаш из физике! — почнем да се извлачим на патрљке физике. — Кад се наслони уво на земљу... боље се чује.

— Ваљда не дрискаш у лежећем ставу, бебо? — љутну се Андреја, такође београдски студент, али правник као и Милош.

— Не, али био сам ближе земљи од стражара, који је стајао.

— Значи, по теби, стражар и ова нису ништа учинили? Па што онда све то? — окрену се командант Филипу.

— Откуда? — рекнем страшно поштен. — Ја знам само да их нисам видео заједно.

— Јесте ли били заједно, ти и онај несрећни стражар! Говори!

Драгица диже раме:

— Ко је видео нека каже.

— Али стражар је — плану Филип — мада тешко рањен, стално спомињао то што се десило на трави. Између вас.

— Па онда? — ушита сањалачки загледана у облину једног брзог облака. — Многи ме и сањају. Кад се ноћу пробудим и ослашнем: половина ме бораца из пратеће чете зове у сну.

— Баксузни ће стражар остати без обе ноге. Мило ти је?

— Којој би то било мило? Мушкарац без ноге?

— И имаш образа да ту пред судом тврдиш да се ниси јутрос мајала око стражара сметајући му да врши своју дужност? А где си онда била пред зору? У појати те нисам нашао. А после те видео друг Милета како се враћаш баш отуда од пласта. Од стражарског места.

— Где сам ја већ била кад ме Милета видео. Враћала сам се с потока.

— Што се мене тиче, ја тачно знам где си била и шта си радила. Ја, Вуче, твоје сентиментално мекуштво не разумем.

Сад се и Андреја околио на мене. Али Филип га прекиде руком, коју ми стави на раме:

— Ти си их једини могао да чујеш. Да нисмо журили и да није било доцкан за таква објашњења, ти би ми јутрос све лепо рекао. Јер почео си да говориш нешто баш о томе шта су радили...

— Да! — слажем. — Хтео сам да ти кажем да је стражара требало поставити ниже.

Рекао сам то сасвим мирно.

Бука је за гребеном расла све упорније и није чудо што се Влади поче да жури. Он закључи:

— Ја мислим, нема места осуди. Слободна си, другарице. Слажете ли се?

Ја климнем главом, Јанко, који је седео крај мене, ишчупа бусен из земље, али не проговори.

Драгица устаде, отресе панталоне плескајући се спретно низ бутине, окваси брзо два прста и, као пеглом, хитно пређе њима преко буга одозго надоле, онда се исправи, поздрави, не гледајући никог, окрете се налево круг и оде невојничким кораком, разиграних кукова.

— Ја протестујем! — рече Андреја. — Стрелати то треба! И уопште, требало је поступити према Јанковом обавештењу.

— О том потом! — рече Филип одједном неодошељено.

— Ни ја се не слажем! — рече Јанко и облисну суве усне па пљуну. — И не разумем те, Вуче! За што си нас обмануо?

— Маните глупости! — рече командант. — Јеси ли дочитао ово? — показа ми књигу. — Јеси? Па кад јеси, реци ми само хоће ли Наполеон убити Пјера?

— Неће! — рекнем увређено.

— Е, баш добро. Јер ми је он некако много добар, иако има скретања по разним питањима дијалектике.

И умиривши савест том опрадом, леже потрбушке и настави да чита књигу, стрижући повремено ушима у правцу вреве за гребеном.

Андреја ме узео под руку. Упутимо се положају.

— Зашто си лагао? — понови. — Јеси ли и ти био с њом? А?

— Нисам.

— Жао ти је курве? — смешкао се круто, агресивно савијајући леђа.

— Убијање наших је ствар непријатеља, и ја...

— Значи, сентименталност? А није ти жао оне наше десетине коју су могли да побију да су је за текали на спавању?

— Нису их побили. Био сам будан.

— Могли су. А сутра? Јеси ли сигуран да сутра неће? Свакако треба да промениш исказ. Јер данас си и ти имао славан дан и нема смисла да га лајном запечатиш.

— Не! — рекнем после паузе. — Немам шта данас да мењам. А ако сутра неко заиста погине због ње, то је друго.

— Погинути треба да би те твоје мекунство натерало да кажеш истину! — и отплаћују. — Лепо поштење! Покриваш је. Добра партијност! Али онда да знаш — с нашим је пријатељством готово.

— Ти си муда, Андреја. озбиљно ти сад кажем. Али пре но што се разиђемо, дозволи да ја тебе нешто питам.

— Молим! — смешкао се одбојно.

— Реци ми зашто од првог дана сви ви прогоните ту девојку? Јанко, Филип и ти.

— Ја? — он ућуга. Онда рече: — Смета. А ја је исправљати не могу. Па пошто нећу да се у нашем батаљону дешавају којекакве ствари због којих бисмо и ми могли да изиђемо на глас... Нећу. Хоћу мирно да спавамо. Знаш ли ти да ни Филип ни ја немамо мира оtkад је она дошла? Чим легнем, помислим: »Ко зна с ким се сад куца« и устанем па хаја у економат. Задижем ћебад. То чини и Јанко. О Филипу да и не говорим. Она је откочена опасност уперена у читав батаљон. Ето, зато је требало да је се сад ослободимо. Спречио си. Али не брини, нећемо дуго чекати. Даће нам она повода да је скинемо с врата већ сутра, или прекосутра... Само... Не могу да разумем човека који лаже другове због једне... Из сентименталности. А знам те... Повуци зато исказ и реци пуну истину. Био би то леп гест. Храбар.

Увиђао сам оно што сам и сам знао: у праву је с једне руке. Но и у том случају — донекле само. А то није довољно. Али можда би, заиста... Јер рат, ма колико разочарао у пракси, има своје законе који се морају поштовати, кад се већ ратује.

Приближавали смо се бојишту и већ дошли до шуме кад зачujem лево, па дуж целе црте положаја, топот корака безобзирце, и утом провале борци бежећи пут пребена. Гранчице су крто пуцале под њиховим ногама, а меци који су их сустизали у леђа парали су без милости редак ваздух, фрктаво и некако ајгирски љутито.

— Куда? — раздра се Влада, који бану на чистину и рашири руке као распет.

Два млада борца пројуреше крај њега, одбацивши пушке. Али тад се баш јави с бока шарац. По нама. Бацим се на земљу крај неколицине људи. Али видећи Владу како непомичан стоји на чуки и виче над свима нама, устанем и зграбим првог војника за врат. Он ме удари. И ја њега. Не ја! Сам сам се себи чинио Влада с кажипрстом међу страницама *Рата и мира*. И оборим га на земљу, гневан.

— Натраг! На положај! — урлао је сад и Јанко.

— Бежите, пете! — викну неко запевајући, али скоро весело, и повуче ме за рукав. Ја се грубо отргнем. (То је и Јанко рекао пре четири године крај чесме што је капала у дворишту Костине куће. Али тад смо били још цивили.)

— Шта је, кукавице! — викну и Филип.

— И то су партизани! Срамота! Натраг! Натраг док вас нисам све изгасио! — викао је раширених очију и ноздрва Влада машући рукама као да тера пилиће, кажипрста забоденог у књигу.

— Натраг! На положај! — поновим за Јанком и Андреја ме кратко и унезверено погледа. Онда ми Јанко узме машинку, баца се на земљу крај мојих ногу и опали двапут у правцу шарца, око кога су петљаа два Немца. Метак им се заглавио.

— Ура! — повика кад их обори. И неколицина нас јурне према узвишици. Митраљез отмено, али био је неупотребљив. У одсутном часу једна наша збројовка поче да ради задржавајући Немце на ивици шуме.

То изазва преокрет. На новом, мање заштићеном положају под самим гребеном, битка се опет разгори, ми се средимо, захваљујући Влади, Јанку и Филипу, који допрча, али нарочито Влади, који је, и даље не вадећи прст из књиге, махао рукама раширеним над главама бораца.

Ноћ се спуштала. Битка је трајала жестока. Двапут смо јуришали док смо вратили Немце на полазне положаје. Лежао сам опет крај Јанка, док по друти пут данас не паде рањен. Драгица допуза, преви га и упути у болницу, рече да му је метак озледио око.

— А ти? — насмеши ми се кад остасмо сами. — Покајао си се, зар не?

— Нисам се покајао! — рекнем грубо.

— Па што си онда лагао?

— Нисам!

— Не причај ту ваздан. Ја сам те видела, али онај је јадник већ био почео своје па нисам хтела због тога да прекидамо. Нањушила сам те! — шапну топло. — Кајеш се, је ли? Хеј, — викну и баци се на мене.

Заглушно блиско у исти мах блесну и цикну прасак мине!

Њено се тело на мојим леђима припи у грчу. Два пута. Али после другог грча она отежа нагло.

Гелер јој је разнео цело бедро, комад леђа, отворио десни бубрег, скашио га просто.

Ни лаж није помогла. Или јесте?

Утом мрак паде нагло као завеса у позоришту. Последњи рафал испаљен у тој бици прошири ми поред кукова. Био сам устао да што даље бацим бомбу. Стигао сам да је хитнем, да јој видим блесак и паднем.

Неко се нагињао после нада мнош. Као мој лик у огледалу да ми се приближавао, радознао да види јесам ли био храбар. Чинило ми се да чујем:

— Несрећни, храбри Вук.

Да ли ми је глас био познат?

— Ни сад се нисте сретли! — неки усхићени глас.

Рекли су ми касније, кад сам прездравио, да је Коста оне ноћи дошао. Али тад су ме онесвешћеног односили.

Упркос том поновном промашају Косте, који је, беснећи као нико никад и због овог промашаја, касније, кад се смирио, са мнош онесвешћеним, на невиђено (причао ми је после Андреја) борао свој девет-миллиметарски маузер за мој дана заглањени валтер седамшестпет и, претпостављајући да ћу цвекотати у грозницама самоће на дну сувог бунара ископаног под огњиштем куће непровереног сељака, дао ми приде своју постављену маренго доламу, којом ме врло пажљиво покрио, доламу, причао ми је Јанко с црним повезом преко ока, скинуту с неког гестаповца преобученог у поштара; упркос мојим ранама,

упркос уморима, гладима, вашима, тифусарским халуцинацијама, упркос себи неокупаном, штрокавом и прљавом од ногу до главе, ознојеном, гљивавом, умрделом под пазухом, принуђеном да гледам, подносим и вршим суровости, ја сам, прележавши ране и прездравивши, продужио да живим као под звоном еуфоричне, помало инфантилне неке унутрашње чистоте, заштићен својим сном као ожаком од свега противног његовој скоро вечној радости и човекољубљу што су га унапред чинили стварним. Ход по сечиву што дели амбисе живота од смрти вероватно је онемогућавао мени, и не само мени, опет у батаљону, да сваког дана, у истом скоро редоследу догађаја, доживим замор од понављања. Сумраци и свитања, подневи и поноћи јесте да су дражили увек исте полуге и изазивали исте рефлексне покрете: брзу палбу, извињања и патролирања, нападе, повлачења и јурише, али после изласка из сувог бунара под огњиштем и двомесечног теренског рада, мени је управо та извесна неиндентивност текућих догађаја у батаљону остављала сву машту нетакнуту за концентрисана дослуђивања лепог и све лепшег будућег живота у миру. И сусрет са Костом, у машти, ја сам најрадије и замишљао да ће се десити у ослобођеном Београду, после рата. Гледамо се и причамо. Радујемо се и шетамо после рада. Нисам се питао да ли ћемо само да шетамо држећи се јарански за руке. Било ми је довољно да се видим крај њега и ништа ми више није требало. Срећа је, канда, дифузно расположење ван времена и догађаја, чији би пречврсти обриси обавезивали и сметали. Зар би ми више радости пружило нешто што не би било то: бити уз Косту, његов неметафизички двојник, у слободном граду украшеном црвеним заставама, с људима који певају Интернационалу? Остало ће већ доћи само по себи, у складу с тим, изгледало ми је, основним. За мене обузетог оним што је било не само непосредни циљ рата него и разлог мог живота, будућност је добијала у простору и важности и односила превагу над актуелношћу сведеном сваког дана на све немогућније, све непостојећије парцеле. Сабитна тамо, ратом поједностављена и скучена, садашњост је трпела без роптања расејаност с којом сам с другима дочекивао њену наметљивост, равнодуш-

ност с којом сам, са свима осталима, одговарао на њене захтеве, рефлекони немар с којим смо одвраћали на све опасности. Пожртвовање и храброст не падају тешко кад другог излаза нема. И та у ствари привидна небрига за феномен *сад* живота имала је можда сличности с аскезом, изазваном више нужношћу неголи фанатизмом, али је после извесног времена вал стао да се враћа нагризајући сликовницу будућности. Испуњен с почетка тмем апстрактним и уопштеним осећањима, остајао сам некако дегажиран од конкретног, не и од реалног. Но уколико се рат приближавао крају, постајао сам све неумитније свестан и другог нечега. Нисам осећао страх, оно што се зове страх, али сам примећивао, не само код себе, све мање укуса за необазрива истрчавања, мање презира за опасности, више обраћања пажње на чиствоћу и крој униформе. Једном сам чак приметио код себе и неку глупу жељу за чизмама; други пут за сатом, догледом, фото-апаратом. Али ако је садашњост поново добијала у тежини и успевала да се све више намеће својом презреном доскора конкретношћу, будућност је остајала дифузна, каква је и раније била: једна срећа, појам среће. Све је говорило да се остварује. Неминовни сусрет с њом већ на пушкету, већ за углом године, почео је да у магновењима изазива лаке зебње, брзе и пријатне у суштини жежуре, одмах преплављене изливима неутолјиве радости. Ипак, остављале су за собом сваки пут погну једну пегину на платну сећања: депигментирани један кружић који све чешћи заборави нису још успевали да избришну са широких потамнелих леђа мог живота.

Те брзе зебње, те пријатне жежуре доживљавао сам обично у разделку између битака и покрета, за ретких затишја кад бих се осетио изгубљен на коси под небом једнако удаљеним од високих поља и равничарских долина, од голих врхова и зелених ливада.

Биле су мале оне мрљице. Једва видљиве. Али нису залазиле. И, не залазећи, понекад ме наводиле да се упитам осећа ли их, има ли их и Коста? Но његово име било је довољно да изазове нов дрхтај изненађујуће ненадане несигурности у мени. Отада, кад год бих осетио пријатну језу при помисли на будућност, угледао бих себе као у огледалу. И обратно, кад год бих помислио на Косту, тргнуо бих се

истовремено, уплашен слутњом да, осадашњена једном, *будућност* неће моћи да буде сасвим *једнака себи*, оном што сам замишљао да би могла бити, што је морала да буде. С тим сам се миррио ја. Али Коста? Да ли ће се с тим помирити и он који тако плане кад се нешто што хоће или замисли не оствари потпуно. И не само он. Зар ме рана само није спасла гнева и беса Андрејиног, Филиповог и Јанковог после мог држања на *сувењу* Драгици? Поцрвеним, задрхтим, прође ме језа. То све није трајало, али је севнуло и на трен постало оно Драгицино: »Правилније би било да је као лопта!«

Но отада сам са зебњом пратио Костино кретања. Ипак, после неколико месеци смирих се, заборавим на ту панику и од идилично и програматски замишљеног нашег сусрета, одложеног у мени за после рата, опет отпочнем да се хватам у жељи да до виђења с њим дође што пре и сада већ спознам себе бољег, поправљеног, себе који ће бити.

Очигледно спретан организатор, Коста је хладнокрвно извршавао најтеже и најопасније мисије: све му је успевало. И немогуће. Час с бригадама на ратиштима, час на слободној територији политички функционер, илегалцац на окупираној, одговорни партијски радник који тамо повезује разбијене организације, улива им нужну енергију и веру; час обавештајац који ствара мрежу у непријатељским штабовима, води диверзије, врши отмице или егзекуције провокатора; час дипломата који преговара о условима размене заробљених хитлероваца и наших ухапшених другова.

Тешко је зато и било ујесити сусрет који је и он, према Филиповим и Јанковим причањима, толико желео. Откад ми је оставио своју доламу и маузер, у више је наврата требало да дође до састанка, али би га у последњем часу омели или покрет нашег батаљона или неодложан задатак који би он добио. Већ у Србији, тако рећи на домаку Београда, требало је да се коначно и без одлагања нађемо...

Стајао сам загрцнут, крив не само што нисам видео себе, живог, оваплоћеног ван огледала маште. А колико сам тог тоталнијег себе (ако смем тако да га назовем) тражио, колико пута преваљивао кило-

метре и километре да га нађем и место њега затицао само цедуљницу са увек истим: »Стрпљења. Идући пут ћемо се сигурно наћи«. Нисам тад урлао, гребало лице, чупао косе. Као онда...

*

Кад сам се покренуо, био је већ мрак...

Нисам се чудио. Као да сам и то већ једном доживео...

ИСТОВРЕМЕНО ВАН ДОГАБАЈА

Преда мном се отворила врата на која се излазило заувек у оно високо десетерачко поље у рано претпоследње пролеће рата. Онда је то било кад сам први пут, на своје и свачије изненађење, изрекао жељу да сведочим.

Сунце још није хранило, али, младо и неуро, већ је грејало. Житка се то звезда вежбала на нама, голишавим; без резултата се вежбала, али с разиграношћу што је обећавала успехе: хлебове, меса, воћа и чоколаде можда. Ваздух: висок и свеж, светлост — реска, савитљива. Грицкао сам белчести корен трокотовог калца, гладан и мучао ђуморан од ноћашње битке завршене тек пре једног сата, а Никола, нови заменик команданта батаљона, који нас је сазвао на договор, скинуо је кошуљу и концентрисано бискао ваљке с осветничким грчем на кривим уснама. Кратким реченицама синкопираним пуцкетањем гњиза које је гњечио између селачких смећих ноктију испод којих се прљавиштина не хвата, издавао је наредбе за предстојећи маневар, а ми смо све то углавном лако памтили, позната нам је ту већ свака коса и брежина, па смо се, без одређених мисли, бездушно чешали по (не знам више зашто ми се у том часу учинило) заједничким разнобојним маљима на једним прсима и под општим једним заједничким пазухом, мада ми је јасно било да ја то испод своје отворене каки кошуље туло гледам у загонетне алергичне црвене пруге што су полако отицале на мојим само прсима, кад се, завршивши утом бискање своје кошуље, Никола завали у

јутарње још хладну траву и тиме ме врати не само себи него и уверењу да је сваки ипак само себе чепао, својим ноктима. Осећајући, још врућ после битке, ваљда врло пријатну голицаву свежину траве свом ширином орпастих лећа, Никола одахну, заборава на све и, загладан у поновну бистрину неба, рече некако нахерено, с муком се одлепљујући од ћутања што нас је успављивало: »Што једва чекам да се све ово заврши, то вам се не да доказати«. Врну затим ћутке леђима (и мојим, учинило ми се опет) по трави, тражећи је гушћу, неутрејану, хладну, затвори очи и тек онда додаде: »А кад последњи метак удари у букву, речемо, па ако ми ноге дотле пронесу главу кроз зује и кинџије, не био који сам ако не затражим да ме поставе за лутара. О војски нећу ни да чујем! Само лутарење!«

— Зашто шумар? — упита неко чудећи се жестици с којом је Никола без потребе изговорио последње речи, неко — кажем, не ја, ја сам био ужаснут том бедном жељом, том непотребном више скромношћу кад, зна се, сиромаштва неће бити онда на свету. Али и Никола се на то уозбиљи, и гледајући у мркосиве појасеве за спасавање које је ветар носио ка истоку, остаде кратко као занет, па одговори уз детињасто лукавство:

— Још питаш, будалице! Ех! — уздахну и одиже се мало да шапне још поверљивије:

— И кад је ловостај, можеш зеца убити, а нико ти ништа не може!

Ћутали смо све док нисам препознао свој глас. А могао је бити и продужетак Николиног:

— И ја знам шта ћу бити кад се демобилишем.

— Откуда ти — увреди се Никола и подиже главу из траве.

— Тако! — и, мада о томе нисам мислио, рекнем разведенији од јучерашњег или накусатрашњег пркосноплавог неба: — Бићу сведок!

— Знаш! — рече Никола не показујући презир. — Био један у мом селу. За банку се криво клео у шта хоћеш, за две — и у рођену децу.

— Репортер — одговорим мирно — није лажов ни кривоклетник.

Неколико преувеличено благодотних полунеосмејака дочека и то моје неслагање са замеником. Био

сам миран кад ми се због свега тога: подбулих облака, младе траве, дугарења, презривих полуносмејака и разговора који је претходио свему томе изненада учинило да се за мене рат свршио.

Све тримији Филип, присутан, рече с нагласком којим ме хтеде, ваљда, да подсети на моје лажно сведочење о Драгиши:

— Ја остајем у војсци. Други ми живот не треба.

Јанко, који наиђе на време да чује моју жељу, рече после:

— Питам се како ћеш да сведочиш кад никад ниси поштовао истину.

Била је то већ тема о којој смо чешће говорили откад сам се вратио у батаљон.

— Истина је — рекнем гневно и плаховито као што би Коста — истина је оно што ја чиним од ствари и живота.

— То и кажем. Ти мислиш да се свет мења брже но што може.

Разгоропадим се истински.

— Шта? Да смрт увек буде брза, а ми стрпљиви само?

— Смешно. Ти ћеш да оправдаш и лаж. Није ти, према томе, нужан изговор да би свет променио.

Схватим алузију, упитам несмирено:

— Зар Драгиша није погинула?

— Али ти си нас тад слагао.

— Нисам лагао! — заинатим се сурово.

— Не мислиш ли да сувише знамо — врати се почетку — и да смо то знање исувише нестрпљиво желели да бисмо могли само да сведочимо.

Намрштим се:

— Мањ ако смо изгубили поверење у обећања.

— Чија? — рекне, а ја утом видех Косту као самог себе у огледалу.

Знао сам да алудира на оно што је претпостављао повод мог наглог повратка с теренског рада на који сам одређен после оздрављења. Да, агитовао сам међу сељацима за совхозе, комуне и био наговорио већ неке скојевце-сељаке да своју земљу даду у комуну. Па шта? Мој рад није осуђен, али ме вратили у јединицу.

— Истрчаваш пред руду! — рекао ми је Филип.

— Немаш чуло за време! — прецизирао је Андреја.

— Схвата дословно снове! — добаши Јанко.

— Одржавам обећања! — рекнем љутито.

— Али нестрпљив си! — насмеја се командант Влада.

— Обећања која је свако себи дао — одговорим Јанку — и треба схватити дословно!

Он се не намршти, већ ја, слушајући га како ми дефетистички одговара:

— Ја сам могао себи обећати да ћу сидолом да очистим пеге са сунца. О души и да не говорим... Али немогуће је немогуће!

Наљућим се на *немогуће*, на то практицистичко губљење перспективе што не увиђа да ја и, уопште, да човек није сакривање у мишје рупе сведочења о оном што други раде да не би упрљао руке, и да нисам кукавичко бежање од одговорности.

Почнем да се пакосно смејем, али се одједном укочим.

— Шта ти је? — упита и оста без одговора.

Као да сам угледао пред собом човека без главе. Подсећао је нечим на мене. Погледам боље: био је то пањ; мог раста...

Враћајући се сад у мислима слободи, изградњи, срећи и свему што ће бити после рата живот постављен на кугличне лежаче новог уређења, мислио сам целим путем на повратку у чету не више о идили једноставности, коју волим, него о другом, о оном што сам рекао, о сведочењу, лепом исто: »Зашто да не? Бићу сведок индустријализације. Бележићу историје бездимних фабрика и хидроцентрала, записиваћу судбине њихових градитеља — шта их покреће на рад; и њихово несобично ударање темеља другом животу.«

— Шта си се растужио? — упита ме Андреја, који наиђе с Филипом.

— Увек исто! — рече Јанко. — Друг не види чињенице, а хоће да сведочи.

— Он је као онај Колумбо из *Идиота* који је био срећнији у бури на сред океана неголи кад је морнар с врха катарке викнуо: »Земља!«

— То нам је Коста причао кад си био рањен!

— Али и закључио да је прошао време за такве маште. Сада ратујемо. Сутра ћемо радити.

— Јесте! — рече Филип. — Зато и кажем, треба се на време ослободити сувишног терета.

— Опасног терета! — употпуни га Јанко. — Машта, то је бомба са закаснелим паљењем.

— Онда му реци све до краја! — прекиде га Андреја. — »Ми такви Колумби нисмо.«

— Зашто? — излете ми питање. — Разговарали сте с њим о мени? Ко вам каже да ме ви познајете? Ви ништа не знате о мени. Како сте смели?

— Како да не! — рече Филип. — Бринемо.

Ја наставим да праскам, да се љутим, да псујем.

— Пас био ко се разочара! — рече Јанко и насмеја се. — Знаш шта си ти, друг маштало?

— Шта?

— Газда у куплерају, а јунфер. Нешто немогуће.

— Извини, али Коста ме никад не би узео на нишан због вере у остварљивост оног што зовете маштом. И он сам је такав.

— То можеш да кажеш само зато што га не познајеш!

Сви се на то смијуљнули. Сви они. А није да први пут кажу тако нешто. Али кад год то чујем, мени је као да су то први пут рекли. Заборављам ли оно што нећу да памтим? Не видим ли оно што не одговара мојим претпоставкама? Била би подлост свакако кад бих то чинио свесно. И, уопште, кад бих то чинио. Не чиним. И не смем. Јер ћу бити сведок.

Сведочити? — питао сам се сад кад и њих тројице више није било, знајући мукло некако да не бих дошао на ту мисао да сам синоћ у Лисини наишао на Косту. Морао је да оде један сат раније. Одборник ми пружи његову цедуљицу: »Стрпљења. Идући пут ћемо се сигурно наћи!« Помислио сам: »Идући пут?« и застао да и унутрашњим гласом мисли нечујно не кажем оно страшно што сам утом био помислио помисливши да нема више *идућег пута*.

Отуда онај пањ. Безглав.

Кроз редак ваздух пролетали су први жућкасто-зелени лептири и, тиши од њих, прозрачни меки опнокрилице, а све је било лако, чак ме ни колена

нису стезала нити шкрипала док сам се спуштао благо нагнутом тишином расутом целом страном. Из сањарења, дубоког врло, мислим, ништа ме није прекинуло, јер сам почињао да се клацкам, то јест да се лопћим око друге стране мог изговора сведочењем, оне стране коју ми је Јанко такође треснуо у лице, јесте, изговора сведочењем достојног, по њему, само човека уплашеног пред неминовним одговорностима и тешкоћама стварне изградње; али утом, прво као кроз стакло, осетим кратко па дуго осипање непријатељског шарца који лупи у огледало густим снопом, и још једном у мислима уби на месту Косту који је хтео нешто да ми каже о стрпљењу и *идућем* путу. Али одмах затим, истовремено скоро, шарац истински закркља негде лево и на тренутак ми се неко као доње срце загрцну и укочи: у мени се најежи нека накомстрешена нота којом не ходам, нека рука којом не хватам цев, неко дисање којим не дишем и нека машта којом не сањам жеље. Било је довољно и то да тај тако општи (мада подрумски) грч уплашеног целог мене пробуди догле успаване кокошије ноге над дијафрагмом, коју те ноге почну да гребу, изазивајући мучку што обузе побледелу гужвару празних црева у утроби и мене под зидом препоне, мене одједном незаштитаеног (не оног мене који је остао и даље напољу испи занесени, срећни војник). Отуда та рањивост ваљда и не потраја, јер у следећем већ трену обуздам доњи страх, који ми није ни догле сметао да окренем у правцу напада и да, оријентишући се брзо у простору, заузмем положај, спреман да дејствујем као прави борац, не више онај уплашени младич с Црног врха који се толико бојао да му миња не скаши лице.

Али не може се некажњиво у рату желети да се преживи да би се после револуције постало новинар који сведочи о ономе што још није, а што се у највности својој очекивало, иако знало да не може одмах бити. И да се није десило све онако страховито како се десило, ја бих ипак вероватно градио и никад не бих више ни помислио на оно што сам Николи рекао да ћу бити после рата и не бих сведочио и био професионални и стварно одушевљени описивач градитељског јунаштва других. Бар не бих

то још једном пожелио док смо се налазили код тачке рушења непријатељских упоришта.

У рату сведоци нису потребни. (Али рат, кад рат престаје?)

Маневар што ће се за који час извршити, варка коју ће извести баш мој вод, нападајући у диверзионе сврхе непријатељску колону на месту где не мислимо да извршимо прелаз преко цесте, да би се одвукле његове снаге с тачке где ће је прећи главнина — то је све о чему треба да се мисли. А што се совхоза и комуна тиче, па да, увиђам, било је преурањено, рат је, и тако даље. Увиђам све. Али лепше би било да смо их основали. Лепше. Нисам рекао — правилније. Јанко ми не може забранити да желим лепше и најлепше што пре да буде и постане несобично живљење сваког човека.

Хеј, што сам ја тог човека знао! Напамет сам га знао и призивао пунећи га врлинама. Једном, давно, Јанко ми је рекао на то:

— Па то није човек. То је јеловник анђела.

— Па шта? Коста и треба то да скува. Иначе нико неће бити сит.

— Мани Косту. Не знаш ти њега. Срео сам га. У болници.

— Коста? — уплашим се, као да сам тад већ знао да га никад нећу видети. — Рањен? Тешко?

Јанко напући усне.

— Не. Али једна ће му нога остати нешто краћа! — застаде, одмери ме и насмеја се:

— Не значи да ће лагати, али ипак...

— Куш! — дрекнем. — Коста не лаже.

— Шта се узбуђујеш? То није, дозволи, нормално. Ја се само шалим. А што се Косте тиче, дозволи, ја га познајем, и имам права да нормално просубујем о неким његовим...

— Није нормално рећи да су наши снови неостварљиви. Да нећеш то да кажеш?

Косту нисам сутра срео. А онда, на домаку Србије, Београда тако рећи, кад је требало да се најзад после свега нађемо, кад смо се издалека угледали и ја пожурио њему у сусрет, једна граната...

Осетио сам да је то Коста ногама што су се тргнуле и, упркос отежалости, јурнуле из све снаге чим су на горњој ивици пропланка угледале Јанка,

Филипа и Андреју у друштву једног четвртог, мог раста, мог држања, главе нејасне на даљини од скоро двеста метара, јурнуле преко меке траве и задимљених пригуставих грумења земље, јурнуле преко ретко никлих избунића, тако самих, помислио сам пре тога, самих кад је небо без облачка и ичег да се ухватиш оком што то види у часу кад нема никог између тебе и плавог зева бескраја. А ето. Све је сад одједном тако пуно, обистињено. Па и ја, стидљив помало што тако трцаво дахћем већ после неколико корачаја. Јурио сам свом снагом трошећи је мање на трчање, више на своје узбуђење, на маглу неких мисли што ме салетале, на те таласе лудо исколачене среће на коју нисам толико одједном навикао; невест да је сад распоредим. Цептећи под њеним теретом, клецао сам при сваком кораку, али јурио у сусрет једном новом простору обистињеног себе, незнаној доле димензији, али димензији помоћу које ћу се упознати и сагледати до дна све, и оно непрозирно што ме, као и сваког другог, чини. Знаћу после не само оно што је досад од свега тога изговорено — мислио сам дахтаво трчећи — знаћу све до краја, без и најмање мрвице остатка, и бити први заклет судски преводилац света с језика жеља на језик јаве свега што хоћу, што смислим, што измаштам. Јурећи дијагоналом тог пропланка у сусрет групи са Костом, осетим да ме приметио (још увек на ивици шумарка) и махнуо ми руком, али Андреја га утом ухватио за раме и стао нешто да му занимљивије прича. Коста је стајао сад мало раскречених ногу и, слупшајући Андреју, гледао час у њега, час у Филипа, који је лењо одизао своја промадна рамена. Али кад се умеша и Јанко у тај њихов разговор, било ми је јасно да траже од Косте да пресуди ко је имао права, да ли Филип што се држао у бици на Црном врху наређења дивизије, а није новијих Јанкових обавештења. О тој глупости нису престајали да дискутују, иако је после из дивизије речено да су Филип и Влада поступили правилно и да се битка морала примити без обзира на извештај, али да је, с обзиром на губитке који су се могли предвидети, требало тражити од дивизије да промени наређење, што би она и учинила да је благовремено била обавештена или, ако то не би могла, бар би послала појачање

нашем батаљону. Глупости, глупости, помислио сам, пустивши утом онај дивљи јуришлијски урлик Крајшника од ког се оправдано леди крв у жилама непријатељевим, а у нашим заструји олакшано и срећно. Уракинуо сам да бих отцепио заштитени душник кроз који прође крик, али ми се одмах душник опет затвори, као постићен могућношћу да Коста не помисли да хоћу да га убијем и згромим, а не загрлим. А чинило ми се да му већ видим карнацију лица тамног као и моје, сад тамнијег од трчања и притиска моје крви, што је, катрански густа, ударала удесегострученом снагом на зидове свих била.

Тако је почело. Мисао да ћу бити тамнији од њега јер трчим уједе ме и одмах ми успори и скрати корак што поста еластичнији. Одбацивао сам се с ноге на ногу све контролисаније, али нисам престајао да дахћем, тако да сам се већ почињао да бојим сусрета. Остало ми је, истина, још пола пута да претрчим, али осећао сам, поред лаке увреде што Коста губи време на излишне разговоре о стварима ионако давно прошлим и без значаја, место да ми сам појурим у сусрет (а што му је једна нога остала краћа?) (али, коначно, и њега се ја морам тицати бар колико и он мене, без обзира да ли ми је намењено улогу јаве као ја што сам је њему дао, или сна који сам задржао себи), осећао сам још и страх што ћу, продужи ли се то моје узбуђење, стати глуп пред њега (а први је утисак најважнији), без речи, нем, дрхтав као гимназијалац, и што ће, видећи ме тако блесавог од клецања, помислити да сам сомнамбул и медијум, као што то Андреја мисли. А после могу истењавати јаворове заворње, остаће му неизбрисив први утисак: један човек који дахће, посрће, не може да дође до речи, грца, зноји се, квасан, без снаге. Зато хтеднем да застанем и побем ногу пред ногу (да издубан стигнем), али не урадим то — шта би он помислио: — Тако! Није му стало да се видимо!

Скоро зајецам. Још осамдесетак корачаја између нас, а осећам да посрћем, да ме свака ривотина критичњака може да обори. У процесу супротних жеља што су ме паралисале (не заустављајући ме) чежња се претворила у либљење, задовољство собом у гнушање над собом. Истовремено (као да сам постао и хирург експериментатор и морско прасе), ја сам

се хладно посматрао и ужасавао те радозналости, тако оштре и концентрисане да сам заборављао шта ме гони напред, па чак и да ли стојим или још трчим.

Трчао сам. Али као под цајт-муном. Не само за себе. Него и за њих. Јер сви, догле окренути у правцу Ваљева, обрнули се сад према мени и, спустивши дурбине, почели да ми машу. Учинио ми се — пренервозно да би било без подсмеха. Увребен, видех како Јанко одједном ухвати Косту под руку и поче да га вуче према шуми, камо су и остали већ пошли.

Шта им је? Шта му је? Одази ли то опет? О, баксуз ли сам! Јасно, нисам престајао да трчим, чак сам сад журио и већ стигао до места где су доскора стајали, кад ме њихов поступак, неразумљив и увредљив, одједном безразложно заустави.

Тако! Они тако! Дахтао сам, горак од увреде и гнева што ме Коста није сачекао, него с осталима журио кроз шумарак на чији су други крај избијали, кад бесан помислих: Нека!

И утом се то »нека« и деси.

Недалеки блесак, експлозија, комаће гвожђа што неспретно и снажно зафијука. Али нагли ме притисак ваздуха баци на земљу. Не. Нагна ме да се бацим. И тек што јој осетим јесењу поподневну свежину, једна се крхотина зари пљоштимице у ривотину преда мном и засу ми очи прашином.

Смирен?

Испражњен?

Поражен!

Кад су после наишли Милош, Милета и кад ме доктор Мутавић подигао запиткујући ме све време нешто, ја сам их, уместо одговора, повео у правцу где су они морали још да буду. Јер пошлани су онамо. Пошли. Онда их угледам у мекој, зеленој трави...

Смирен?

Испражњен?

Поражен. Јер све сам унапред знао, а нисам могао ништа да спречим. Граната му је скацилаа незнано лице. Једино је, чинило ми се тад, оно било разлог који ми је до малочас давао снаге да јурим, и, уопште, снаге да подносим, издржим, задајем ударце. Све је то сад нестало, изветрило, обесмишљено.

После недељу дана — исто. Мада сам почињао да бивам свестан да живим не осећајући да живим јер не примећујем шта се дешава око мене.

Као да је и сав смисао био скашпен с Костиним лицем.

Бавола, смисао! Какав је то смисао — видети себе. Станеш пред огледало... Свеједно, сваки близнак се види и без огледала. И питање је колико смо стварно личили и колико су Јанко, Филип, Андреја претеривали...

Није помагало. Лежао је у трави скашпена лица. Остајао сам узетих осећања, мисли, љубави, наде; покраден до дна. Вредност или безвредност покрашеног није мењала суштину. Висио сам на томе. О, није онда ни требало личити на њега. Није требало. Остајао сам уплашен.

Уплашен. Но тек тад кад сам тај страх осетио, истовремено с њим сам и почео опет да примећујем свет и људе око себе и поново знао: тучемо се, напредујемо, стојимо, једемо, спавамо, бишгемо ваншке. Али у један мах постанем свестан да смо негде око Зеленог венца. Кад пре? Тад помислим (али само помислим) да ја још не региструјем све око себе; само оно чега се сећам или оно што би нечим подсетило на нешто што ме некад узбудило, револтирало или обрадовало — нешто што је већ било.

Од те помисли се насмешим први пут после оног у окрвављеној трави.

Насмешим се над пустоши, над празнином — тим разједињењем.

ПОВРАТАК У ТЕКУЋЕ ВРЕМЕ

Зашто баш да му скаши лице кад је оно једино у шта нисам никад посумњао да нам је било истоветно?

— Вук ће га први прежалити! — рече Милета и не обриса сузу. Ар Мутавић му се окрену жмиркајући испод наочара. Милета се осмехне горко, али осети потребу да објасни: — Кад год га се зажели, погледаће се у огледало. Он га носи увек.

Доктор удахну доброћудно.

— А и ми, кад се зажелимо Косте, потражићемо Вука.

— Ја га нисам видео, а толико сам хтео! — реком и извучем из џепа маренго доламице шаку срце. Бацитим је у врзину.

— Не мари! — рече доктор. — За неки дан набавићу ти друго у Београду.

Не. То је све било после. Пред Београдом. Скашпена лица. Али тад, много раније, на оном пољу...

Упркос одлуци да само сведочим, рат се није тад, на оном високом десетерачком пољу, још био свршио. Ни Коста. Тек крајем августа, годину касније, и мене најзад обузе осећање да клизим низ низбрдицу општег, последњег јуриша, па понет њим као лаким пијанством од танког белог вина, од сунца, планиноког ваздуха и љупких градића у долинама, преко Таре и Санџака спустим се у Србију и после борбе на новом неком Црном врху и Јеловој гори, настремо на Ваљеву, улетимо неиспавани у Аранђеловац, истовремено некако разбијемо више Младеновца, под Авалом и код Болеча све три групе непријатеља и нађем се најзад у Београду, где смо после неколико јетких октобарских дана и ноћи са терали противника на брег Саве; натерали га да се повуче на другу обалу. Моја је чета, између осталог, имала срећу да ослобађа Зелени венац преко Ломине улице, да набаци хитлеровце на стрмину Каменичке, којом је приликом експлодирала бацачка мина на десет корака од мене, откинувши ми само сат с леве руке. Лако окрвнута, сјурио сам се за непријатељем ка мосту који су већ почеле да прелазе његове заштитнице и немилеце их таманио док ми није саопштено да предам команду свом заменику и да се с Милетом јавим у штаб бригаде у Кнез-Михаиловој улици.

То исто поподне, крај чесме што је капала, срео сам плавокосу девојчицу. Побегла је кад сам хтео да је упитам за Костине родитеље. А капи су се, ваљда, откидале исто онако као онда кад смо Јанко и ја промашили први сусрет с Гагиним братом. Као да ништа нису научиле те капи. Као да ништа не могу да науче.

А свет се изменио не зато да би се откидале исто као и пре, подлежући истим законима.

Коста, истина, није погинуо у борби против закона гравитације. А ипак, чинило ми се, ни њих не треба оставити одсад на миру. Ниједну законитост, ниједну вечност. Али рат се завршавао за мене ту где је мој мир престао пре пет година.

То сам помислио после. Кад сам прошао двоориштем, спрва нисам чесму ни приметио. Мислио сам на сусрет с његовима. Јанко ми је рекао да има старатајку и сестрицу. Шта ако помисле да сам — Коста? — задрхтим и укочим се видећи опет ону отежалу, утростручену капљу што паде у валов. — Како да им кажем да нисам?

Па? Зар ми нису родитељи умрли пре рата?

Иако сам, ето, помислио и на то, нисам уопште хтео да се ни на тренутак издајем за Косту. Али ако би ме препознали и заградили пре но што им кажем да је погинуо, стекао бих неку сигурност шире од потврде коју су представљала сведочанства оних који су га добро знали: Јанка, Филипа, Андреје.

Али ни њих није више било.

ПОРОБАЈНИ БОЛОВИ СНОВА

I

ГАГА

Још једном сам излазила ноћу. Било се прилично смирило. Сањиве страже слабо погађају. Пукне ли један, затрешти са свих страна, меци тесно зазује, небо се осветли, али све некако на брзину и овацш, као да сви једва чекају да што пре престане.

Гуске само нигде да нађем. А Кркља, најстарији лопов, једино то хоће. Не може без ње ни да умре ни да оздрави.

Ујутру се битка наставила као Маска с Белим Зубима, роман у свескама који је престао прошле недеље да излази због пуцњаве и ослобођавања. Гледала сам с прозора како се Немци повлаче, други наилазе и један како истрча испред свих наших и баца бомбу. Али с крова у Призренској гад је баш најгушће пригуцало, онај се Витки врати, а Немци поново упадну у кућу испред ове у чијем смо подруму. Нас опет прескоче, иако је Кркља кашљао, али покривен преко главе. Нема везе, и после је одбијао да забавља клинџе причама из живота оца свих српских лопова на свету. Неће више ништа док не добије гушчије печење. Али како да изађем на ту гужву гвођба? До мрака ни мацац. Чекаати!

Сутра око подне опет се појави Витки.

Из подрума, грицкајући бомбоне, слушала сам како издаје разумљива одједном наређења и сам луже испред својих војника, и било ми је некако блесаво драго што је леп и што је то чувено ослобођење имало као прво баш његово лице. Кикирез

Николајевић је после, у својој »Биографији Бакса«, описао то време овим речима: »Тих су се дана сви стрмоглавили у подруме, па је било тако лако и безопасно красти да се ником не би ни мислило ишта да диже да није те опасне пуцњаве. — Злато-само? — упитао је Кркља, после новог напада кашља, кад је видео нарукнице, прстење, сатове: — Врло важно злато. Дијаманте ти донеси!

— Јест, дијаманте! А како да знаш који су фалични? — Љутнула се девојчица и, окренув леђа Кркљи на аскурама, погледа опет кроз прозор.«

Витки официр (зашто официр? где су му еполете?) (али ипак леп и официр) носио је машинку преко груди и она му је сигурно сметала док је пузао онако дугачак у прљавим немачким падобранским гојзерицама (највише траженим на Каленићевој пијаци), прнкастој поштанској доламици и сељачким сурим чакширама (без цене). Шта ће он тамо? — питала сам се после, кад се пред вече вратио и ушао у двориште, али сам одједном помислила: »Можда је лопов?« То ме обрадова, поготово ако испадне да је унбарош а не скакавац (мада се то сад највише исплати) (не неки бедни вешар или кокошар) (ја сам по гуску баш била изашла јер је Кркља пред почетак пуцњаве и ослобођења побегао из логора и сад навалио — хоће гушчије печење, а нико од клинаца није смео ни нос да провали на улицу загушену експлозијама без престанка, па им је требало мало показати да им нисам узалуд шеф).

Витки је ступао опрезно сумрачним двориштем куће у којој сам рођена (исти онај кога сам видела и око подне из подрума рушевине прекопута) (једно наше складиште колонијалне робе, где смо ушли прекјучерашњу глад да засладимо ратлуком и кесом бомбона) када га је страшно пушкарање из бункера на Зеленом венцу задржало (а замало ме тада двапут нису убили и Немци и партизани док сам тражила гуске свуда па, само да се не вратим празних руку, донела то злато са жигом, али од гаканице ни трага, као да ниједне више нема у целом Београду); (друго би било да дијаманти имају жиг, али овако треба бити муња да разликујеш праве од лажних). Неколико сати доцније улазио је ипак у двориште бакине куће, косо прекопута овог подрума

(пало ми је то баш овог тренутка на памет и никад више) — (бакина кућа?) и лоповски хитро, не окрећући главу, кружио брижним, али брзим погледом око себе по том сумрачном поплачаном дворишту у чијој средини стоји равнодушна чесма којој пуца прслук за све што се догађа, за Витког, за Кркљу, за чувено ослобођење и гуску. Сигурно је Витки — лопов. А то ми се толико свидело да бих била изашла из свога подрумчета и да је трептало као пре тога (око подне, кад је било најстрашније). И мило што се опет вратио у Ломину (из које је избачен у дванаест) и онда три сата доцније успео да продре и протера Немце с пијаци Зелених венац (на којој је мој лоповски живот и почео; сећам се: прво неке лубенице за гладне клинце) и одатле, низ Каменичку, све до Саве. Али сад се сам вратио. Иза кашње сам гледала како, оборене главе, стоји пред вратима стана у дну, у околу како се нашао на прагу и одједном поколебао. Дуго је оклевао док није притиснуо незаључану кваку: врата су се отворила и он је ушао у предсобље — празно. Сигурно се сад радује. Фрајер, не окреће се. А убаштрав се у унбу. Али официр је. Не боје се они. Није он као ми, цивилни лопови, који се бојимо јер волимо језу и свиба нам се да будемо јачи и од голицања смртног ужаса. На страну — корист.

Дође ми изненада да га мало окренем. Не знам зашто. Нисам се питала има ли разлога. Или јесам? Свеједно.

Продре у двориште до прага. Улазна стаклена врата остала су за њим притворена, како то стручно и мора: потреба ли, само се гурне и излети напоље. Али чудно: по стану се кретао као неко ко зна распоред и чак као неко (сећам се да ми се то учинило) ко јесте да би хтео да изненади укућане, али не и да их уплаши. Сад је нагло застао ослушкујући. Типина је била потпуна и она га очито сад и чинила несигурним. Обазире се. Будала. Што не гепи нешто и не балне? Али шта? — упитам се гледајући пред собом. Не би било лоше да је остала нека гуска. Није. Почела сам да се разочаравам у Витког. Шта чека? Што кашње? Баш је дилејан! У кући су доскора становале неке блиц-женске, сад отперјале. Понеле

су све сем кабастијих ствари. Ништа, гутмане, за задишажу!

Но цев машинке што је висила нагло се подиже и он ухвати чврстом руком шаржер, стави прст на обарач и укочи се. Баш је труба! Што је уображен! А онда неочекивано лактом притисну кваку, гурну ногом кухињска врата, одскочи у спрану као да се извија рафал и не викну; али као да викну: »Руке увис!«

Цуцла! — помислила сам, радосна што је таква будала овај мушкарац. Ваљда не мисли да у кујни седе десет швапских генерала које ће он сад све одједном да зароби као неки живи Харипил! Али могућност да је и такав клинац била ми је некако смешна и весела и помислила сам, не знам зашто, скоро задовољна: »Већег трубача и дилеје нисам видела!« Што ће га стари Кркља кад оздрави (а оће чим се наједе гушчетине) и Кикирез и Непаја да врте! Ништа није дрибловање месеца око земље за време замрачења! Сто кила масти има да му изваде пре но што им дозволим да га поведу на прву крађу. Јер шеф — остала сам ја, мада ме клинци зафркавају што не разумем цртане штосове Микија и Паје Патка.

II

ИСТОВРЕМЕНО ВУК ВАСИЋ И ГАГА РАДМИЛОВИЋ

Није се помакла ни уплашила кад сам уперо цев у њу. Гледала га је. А он је после неког времена пустио руку низ тело и упитао меко:

— Станују ли ту Радмиловићи?

Следим се, као ухваћена. А у некраћи. Откуда зна? Али не одговорим: био ми је много леп. И као познат некако. А и другачији и сасвим туђ.

— Што не говориш?

Бутала је.

— Ко си ти? — упита и побе према мени. Не знам зашто — помислила сам после — али доиста сам се тад уплашила и баљнула. Но неколико корака даље застанем, било ми је криво. Али повратка више није било. Само викнем одједном злорадо с улице:

— Хеј, војско! Клиснуде су блицерке! Са све прње.

И онда, будућност је постала овај октобарски дан.

Тамо у Кнез-Михаиловој ми је речено да сам прекомандован на рад у новине које ће ускоро почети да излазе и зато да се јавим уреднику Симићу, заједно с Милетом (и он ће у новинаре), и сутрадан, док сам још из зелене куће управе Зоолошког врта (где сам сместио штаб своје чете) гледао кроз прозор у октобарску ведрину, понет осећањима јуришног клизања низ благо напнуту косу, зачујем гласове под прозором: ухватили су лопова!

Седео сам и даље узбуђен више но збуђен, али непомичан. За сат треба да кренем у ред-акцију (ред је првено на енглеском). У првену акцију, дакле. У сведочење.

— Није истина! — Није истина! — под прозорима се девојачки уплакани глас полако прерушавао у неодребено познате очи док сам за писаћим столом наслепо пртуцкао људе из профила, загледан свом снапом у небо ослободилачког октобра. Сат један нећу имати никаквог посла: за фронтског дописника има да ме, демобилисаног, пошаљу: битка је добијена. Рат само још траје.

Не знам зашто, али чим сам то помислио, изиђем из зелене кућице, пробијем круг око крупнооке мале у црној сукњици и прљавосивом пуловеру с оковратником до браде.

Мала из Ломине улице! И онда јој приђем с лева, да ме не примети одмах и не види да ми је јасно да ту сад фарба борце кунући се да је мислила да је тај корпус — каже она показујући лабуда покрај својих босих ногу — обичан гусан: Јесте (каже слатко), већи је то гусан од обичних, јесте, црних ногу, али ипак гусан, а не лабуд, маме ми! (говори и проађује): — И Перица Пацов, онај што вам је баљнуо, и он је тврдио да је то лабуд, али баш зато и није тај корпус лабуд, већ обичан гусан. Перица Пацов — сви знају — највећи је српски лажов на свету,

јесте, увек лаже и први здими, и није то први пут да ме оставља на цедиљки, као сад с тим гусаном који је од почетка све време гакао и истезао свој гусански врат на ватрогасне мердевине, а лабуд мени не треба, пошто чика Кркља, који је побегао из логора, хоће или гушчије печење или смрт, јер је то једини лек на свету за његову болест.

Борци су се смејали њеној смеси лажни које звуче као истина и истинама које се чине измишљотицама. Али најнеуверљивије је деловало у том њеном шапавоглавом начину причања оно о Кркљиној болести и гушчијем печењу као леку, мада се мени нарочито пријатно смешним учинило и оно о Перици Пацову, који увек лаже и први здими.

Насмејем се иза ње прегласно.

Беспризорна ми се окрену с бесом који клону чим ме угледа, и она нагло заплаче на мојим грудима. А мени је све nelaгодније од тога; осећам како ме при том њушка и мирише као да би да се подсети. Престала је да плаче (на шта ли баздим, до Бавола?). Да пређем преко тога, станем — сасвим противно логици — да је, зачудо збуњеним дланом, милујем по меким, меким, неочешљаним коврџицама које ме узбуде више но Алина и Драгица заједно и плакао бих с крупнооком да није свих ту бораца, мртвих и живих, нарочито оних мртвих који ме гледају неко време и нестају, а ипак не умем да се отресем утиска да је сваки оставио бар по делић једног свог ока на стази на којој стојимо сад сами нас двоје; да ме ти делићи ока не пуштају из вида сад кад војници више нису ту; али ја сам зачудо (питање је то воље) (и савести) сам са Костином сестром (казала ми је име — Радомиловић Мара), али он се утом однекуд јави намрштен и ја се уплашим да није љут због свега што сам осећао док сам му на изглед братски грлио сестру. Јесам ли, стојећи, спавао док је његова сестра трљала образ о мој копоран? Можда је нисам, премалу, још ни пожелео? Не знам зашто, али као давленик за сламку ухватим се за успомену на Алину, с којом ништа нисам имао, само сам је гледао раздиран страхом од разочарања увек могућег и жељом да буде што смо хтели обоје. Ни такоа је нисам, али и сад сам убеђен да не бих одолео ни својој жељи ни наивним узбуђењима невиности без одбране да

сам преноћио код пекара антифашисте. Прилике нису дале, и ништа. Био сам бегунац из логора и хтео да се што пре вратим борби, Кости. Успело ми је, иако нисам нашао Косту, него опет Јанка. Али све време сам мислио на Алину из непријатељске земље и антифашистичке куће, и кад смо се крај ватара у шуми шалили по војнички, ја сам, огрубео, лупетао да ћу после рата тражити да ме поставе за команданта места не у Чине-Чита, него у Алинином селу, сто и нешто километара, од Милана.

Аупају ли добоши жеља? Не. Причам ли причу! Ето, знам, нећу отићи никад да је посетим, њеном оцу да се захвалим, а ред би био, помогли су ми страшно, спасли ме, а нису, ваљда, погинули као Коста (и још тројица). Али Костиној сам кући пошао чим сам сјурио Швабе низ Каменичку на штек, и даље преко моста. Улазећи у двориште у Ломиној, био сам осетно поносан — као кришка хлеба с обе стране намазана бутером; али и тужан, јер кришка је та убрзо пала у прашину: нисам затекао његову старемајку, него ту малу, крупнооку, побеглу. Не знам зашто, тад ми се у први мах учинило: још један сам мост у животу дигао у ваздух. Појавила се тад мени иза леба, као ја сада са фланка тој малој плаворибој црноокој, још детету скоро, али Костиној сестри. Нисам јој личио на брата, иако се тргла кад ме видела, и онда и сад на Калемегдану. Али није се тргла зато што сам је подсећао на Косту. Него, рекла ми је после, јер је у мени препознала официра коме је викнула: »Хеј, војско, клиснуле су блицкерке!« Мора да се уплашила кад ме препознала. Мора. Мада тврди да се обрадовала. Али зашто се уплашила први пут и онда побегла? Не зато што су »блицкерке клиснуле са све прње«?

Ја сам му испричала све, и да ми је бака умрла уочи најпрвије првог бомбардовања и ја остала сама, и кад сам хтела да му испричам (одједном не више шеф бандае) шта сам све радила, он ми је полако ставио на уста муклу своју руку што је мирисала на метке, зној, крв, земљу, смрт и кундаж машинке.

— Ти не знаш шта ми све значиш. Баш ти. Ти. Ти!

То је мрмљао и пријатно ме миловао затворених очију.

— Сад треба да продужиш школу. Пркли су беспризорни дани. Ја ћу ти бити место Косте. Личим ли на њега? — упита и одмаче се два корака.

— Не сећам се — рече девојчица. — Чинило јој се ипак да је Коста био много виши, али помислим да сам тад била сасвим мала. Он је ћутао дуго, а онда промуклим гласом стао да ми прича какав ће сад живот да буде и каква једна мртва срећа. Набавиће ми, причао је, кад се врати с пута на који полази за пет минута, кауч, орман, столице, сто, комоду и пун камјон драгулија и уселиће ме одмах у бакину кућу.

Али кад се вратио с пута, само је дотрчао, дрхтав ме загрлио, насмејан ми дао неке чоколаде и одмах одјуррио: аутомобил је ковитлао прашину за њим, а у мени је одјекивало још оно његово: »Чоколада. Права. Не знаш ти шта то значи«. У новембру се само једном задржао нешто дуже и причао, неуморан и раздраган, да ће све што ми је обећао да уреди; да ће нас (мене и моје »Пилиће«) уписати у гимназију за ратом ометене, да стално мисли на мене, али не стиже, проклетство једно, не дају му главу да дигне. Исто поподне отпутовао је. Кркља, који није умро после гуске коју сам му ипак набавила, тражио је да му нађем Фантоту у кафани *Жаба*, хтео је да се опрости с њим, јер ће сам сигурно до јутра да умре, а не би хтео пре но што се опрости од свог најбољег друга ког има откако је Трпе погинуо од прве бомбе на почетку рата. Био је мршав и жут, Кркља, и нисам могла да му то не учиним. После подне сам спавала и сањала, а у поноћ се искрадем од »Пилића« и одем у *Жабу*.

III

ВУК

На повратку су ме страже заустављале на сваком углу. Увек би ме следио њихов уплашенозастрашујући: »Стој!« изурлан из заседа прашумских мрачних капија. Претпоследњи, који је заборавио одзив, натерао ме да легнем напред Јевремове и лежећи да

сачекам разводника. Псовао сам му у себи главу блесаву, пружен преко асфалта као мртвац. Из Јованове је припуцало. Помислим: Илегалцима је горе! — Та мисао ми у магновењу окрену врх љутње са блесавог стражара и упери га у мене. Још ћу почети и непријатеље да жалим! прекорим се с презиром. Почнем да се истовремено и браним чињеницом да сам то помислио чекајући под пушком неког глупака који је заборавио одзив док лежим испружен напред улице. Затим станем да се оправдавам сувише кратким временским размаком који ме од прогоњеног (и солидарног са прогоњенима) учинио победничким гониоцем недавних гонилаца. Не значи да их не гоним ако не умем још да мислим до краја њиховом доскорашњом логиком. И не значи да их из петних жила истребљивачки не мрзим ако су ми рефлексне, прве асоцијације још на страни која је до неки дан била моја. Па ја бих (осећао сам то удашући прашину, балегу и хладан мирис разбијених прозорских стакала чији су парчићи шкргутали под мном) сваког који би и у ону помислио нешто негативно критичко о нама био у стању голим зубима да ућуткам заувек. Као Јанко. Рукама као Филип. Агресивним држањем као Андореја. Сви различити од мене и по нечем сличнији оном чији сам немићени двојник био. Истом, уједињујућом гранатом.

Разводник стиже најзад и насмеја се:

— Не буне се. Добро си прошао! Има још Немаца и оних, пас им матер, не знам више ни како се зову, али из подрума пуцају.

Дрхтао сам. Уврећен. Дубље но што сам мислио, понављајући у себи само две речи: Мене? Тако! Мене! Тако.

У штаб чете, смештен у зеленој кући у Зоолошком врту (издајници су у последњем часу одбегли и све је остало на свом месту), стигао сам касно, сав обливен хладним, прозничавим знојем. Затекнем Милету у часу кад се, обучен, извлачио из кревета и, с јастуком у руци, спремао да легне на под.

— Замало ме не угуши креветска мекота! Тонем, тонем, тонем, никако да заспим.

— И за перјане душкеке изгледа треба навика! — рекнем без злобе.

— Одмах уопштиш! Глупости!

— Зашто? Пренагло је све то стигло... Мислим — мекан кревет, редовни оброци, миран сан, слобода... Укратко, срећа, осећање да те нико не гони.

Испричам му своју малочашњу тренутну *солитарност* у мислима с ноћашњим илегалцима, али кад извучем закључак, костурни се Милета намршти:

— Такав си био и онда на Црном врху кад си хтео да спасеш ону коју смо стрељали. Драгица, је ли?

— Погинула је! — исправим га, са себе да скинем терет.

— Признај! — поскочи. — Јеси ли је? Јанко и Андреја су говорили да јеси.

— На часну реч нисам.

— Не разумем онда...

Запали цигарету и загледа се пред собом у ногу политираног стола. Слушао ми је пажљиво разлоге. Попуни своју цигарету до пола, најзад уздахну:

— Лако ти је причати шта хоћеш кад њих више нема.

Из собе лево зачуо се смех војника:

— Како то? Једна сиса мања, друга већа?

— Шта то значи? — упита се Милета и ослушну. Из кухиње у дну ходника десно чуло се женско врискање прекидано мушким вапајним правдањем. Но у соби лево смејали су се младићи Драганчегу који је препричавао неку анегдоту.

— Зашто спавате одвојено од мужа?

— Али ја нисам, друже, још удата.

— То и кажем. Спавајте заједно.

Упаднемо иследнику у *канцеларију*, којој шперле, лонци и штедањак нису ништа одузимали од ледене озбиљности. Њу прекиде Милошев ведри трзај кад уђосмо. Скочи са столице, удари петом о пету и рапортира.

— Гестаповац. Доказан. Сад сам баш позвонио да га одведу у тринаести батаљон на денацификацију.

У нашем жаргону то је значило — стрељати. Милета се гадљиво намршти погледавши у профелавог, ократког, бубуљичавог младића мојих година.

Кршио је руке, гресао се, бледа труба платна у разбијеном излогу. Онда се баши на под и зариде дрхтећи као први пут прикљана беда.

— Није истина. Није истина.

— Јесте, гестаповац је! — врисну нека однекуд жена тресући се такође. — Сигурна сам. Бојао се вас. Два дана није смео на улицу.

— Нисам! — плакао је. — Ја нисам.

— Ко је онда? — плану Милош. — Мој деда?

— Закључујеш ли само на основу њене оптужбе? — упита га тихо Милета.

— Нисам, богами! — кривио се за то време младић на поду. — Она то само зато нећу да се оженим њом.

— Лажеш, скоте! — жена се сва устреми. — Немци су му долазили у собу. Сваки час је ишао у Специјалну.

Доле се грчио младић:

— Није истина. Све време сам се крио. Био сам скојевац. Лола ме је познавао. Изипао бих, иако сам имао отворену каверну, али сам изгубио везу. Дајте ми прилику, све ћу вам то потврдити.

— Где, Драгић! — као да зачујем три позната гласа иза себе.

Нагло га препознам и ја. Истовремено с она три гласа иза себе.

Био је то Драгић Милетић, мој школски и омладински друг. Кажем то тихо и, заклањајући оне гласове иза себе, станем крај њега јер сам био однекуд сигуран да би они који су тражили да се Драгица стреља вахтевали то исто и за Драгића. Не због сличности имена, него због свега што је сад разликовало њих од мене.

— Познајеш ли ме? — упитам га.

Он диже уз грчевит трзај главу с пода и на трен су ме његове изваљене очи погледале цинијато и јаросно, онда нешто лећну у њима, нека искрица плану, раскрави их, он се одиже и, остајући на коленима, полете рукама према мени, као да ће да ми загрли ноге. Ја одскочим у страну и његов се полет заустави. Клечао је сад усхићено накривљене главе и раширених, забезекнутих руку пред празнином.

— Испричај пре свега све шта си радио за време рата! — рекнем.

— Мучио се! — поче да грца. — Две каверне. Мучио се. Патио као нико мој. Криво се од Специјалне. Кад бисте ви знали шта сам препатио...

Гадио ми се сад. Она тројица се насмеју гласно: — Гадиш се? Разочаран? Шта смо ти говорили?

А ја се делимично због њих згадио. Јер би се и они разочарали на мом месту. А већ Коста, да и не кажем што би се разбеонео...

— Ко вас је звао? — упитам љут.

— Ето тако! — рече Јанко весео, весео као никад. — Дошли мало да поразговарамо.

— О разликама! — дода Филип, исто одушељен, и окрену се Андреји.

— Па ми бар нисмо ни личили! — одсечем.

— А на шта ти личи Драгић? На Косту?

— На вас. На Косту сам ја само личио.

Насмеју се.

— Здраво! — рече Андреја. — Морамо да одемо.

— Нема се времена за приватни сектор — рече Јанко. — Запослило и нас, хероје.

— И вас? — викнем за њима.

ИСТОВРЕМЕНО

Испашће још да је Драгићу било теже но нама. Али нисмо имали разлога ни да му верујемо ни да му не верујемо. Милош се сложи — тринаести батаљон може и да попричека.

Тад се запрепашћено загледам у врата на која су мало час као ушли да би га препознали. Знали су га. Остали су.

— Криво си се од нас? — заједао га је Јанко, сав ваздушаст.

— Криво си се! — рекнем и ја.

— Нисам, друже...

— Бут! Да се ниси усудио да ставиш ту свету реч у погану уста! — брецну се Филип, још отежалији и тромији, али лишен некако тежине, као да за њега одсад важе само месечеви закони гравитације. — Не другујемо ми с кукавицама.

— Кукавица! — рекнем. — Бут!

— Јесам, признајем! — потврђивао је Драгић,

срећан што може да се сложи с другим. — То јест, тачно је то, ја још немам права да употребим ту свету реч.

Да прекратим то, позovem га себи у собу и понудим неким месом. Јео је халаљивије но што му се јело, пуним устима причао снисходљив још, али већ сигуран да му је живот поклоњен и зато срећан, спреман да отрпи све сурове поруге и изврши самопљувачку аутокритику, сложи се са сваким живим или мртвим својим бившим другом, нимало увређен зато, чак поносан некако јер жив, јер гладан, јер га глава боли, јер, дакле, постоји, а онда је све свеједно; може се бити радостан и што се слушају наше приче. Пуним је устима рекао: »Шта би Марија Терезија дала да је боли глава као сад мене!« и насмејао се баш кад се Милош вратио и с прага најавио:

— Курва је признала све чим сам јој запретио да ћемо је стрељати. Шта да јој радим?

Драгић покочи мало, погледа нас све и заусте: »Стрељај«, али се у последњем тренутку уплаши, препризе реч.

Филип однекуд слеже раменима, а и Јанко промрља за себе: »Није лоше, попрестрељај је мало«, Андреја, исто ту, рече тврдо: »Пошаљи је бавољој матери!«

— То јест — објасни — пуштај је кући.

Сутрадан Драгић добровољно ступи у мој бивши батаљон.

IV

Ја отпутујем на фронт да шаљем извештаје. Кад сам се вратио априла у Београд, потражим Драгића, онедавна прешлог у неку филмску групу. Али тамо затекнем, разумем се, једном и Филипа. »Ти?« рекнем, али се више не зачудим. Филип је тако прикривено желео да буде филмски режисер да је зато само тамо, на високом десетерачком пољу, и рекао онако одлучно да остаје у војсци, зато само што је толико много маштао да једном сам режира. »Уметник!« — подомевао му се Андреја. И зато је рекао: »Остајем у војсци.« Али сад се обрадова кад ме виде, назва ме спасиоцем и хтеде да ме пољуби. Но Драгић се

не увреди кад га уклоним од себе, чак га то, изгледа, одушеви. Мирнодопска богата вечера (гибаница и печење), пића, љупке девојке црвених усана и noktију које су се убрзо, скоро заједно са мном, појавиле. Али Јанко, са црним завојем преко ока, ућита чим сам ушао, одмах за мојим леђима, још с прага:

— Је ли, друг, у три ока — можеш ли да ме поставиш за команданта позадине у Броду? Чујем, тамо има неколико села без иједне мушке главе.

Бутећи, ја га запрепашћено погледам, али он дода:

— Ако је командантско место заузето, може и за општинског припаданога паству! — Сви прсну у смех. И девојке, наишле утом. Он само поцрвени.

Оборим главу. Још се ратовало. Далеко одавде, али ипак. Кад убоше и девојке, Јанко, живахан дотле и брбљив, ућута као заливен. Мерио их је оним једним својим оком немирно и стидаљиво. Је ли Драгић посадио своју крај њега? Понашао се лежерно, домаћински, једини у свом елементу:

— Мала, то је онај о коме сам ти причао. Црче за тобом.

— Немој тако! — једва чујно промуца Јанко (или ја?). — Нема смисла.

Уосталом, девојке су црвенеле као и мушкарци на сваку подстичућу Драгићеву здравицу. Али упркос његовим сталним нуткањима да пијемо и ишчућавањима: »Шта сте се смркли, другови?« и његовим скоро непристојним претњама да ће угасити светлост, сви су се мушкарци либили, још увек загрчнути под униформама. Мирис забрањеног помешан с неком огуриваном грижом доприносио је осећању кривице што је спутавала махове и чинила сваку реч лажном и сваки слободнији покрет извештаченим.

Пошто се ипак напевчио вина, Јанко погледа девојци крај себе у понуђени длан, па јој, црвенећи, припрети усиљено шаљиво:

— Имаћете три мужа.

Мала поцрвене. И он. Који промуца:

— То јест, мислио сам, законита.

Драгић ми се насмеја гласно и, смејући се, поче да прича, ачећи се по сељачки из оданости фолклору, тј. народу:

— Ух, све си мангуп, друже Буче! Али што сам познавао једног, туберан, био са мном у болници, ућкав, ружан, вешт — нема више таквог. Што се тај наобарао девојака, то је чудо, а све их је рушио на исти штос. Као неће он (девојке се све углас насмеју), него само савет им дели: »Причувај се ти, Милева, Радета (Раде се звао њен дилбер), оће он одма за груди«. Па да јој објасни како то Раде оће да уради, он Милеви — руку у недра. Она се гишне, врисне, а он, озбиљан, уврећен скоро: »Ма шта ти је, сестро, ја ти објашњавам само!« Па наставља: »И да се ниси шалила с њим у мрак д' изибеш, јербо ће он одма овако, овако да љуби...« Па тако. Све поступно, лепо, полако, квалитурно: прво хватање за руку, па за груди, за бутине, па пољубац ту, па тамо, па онда полако — све да јој покаже и објасни — и само мало да пређе преко бразде, па мало да прислони, док не буде што бити мора.

Девојке су се кикотале. И мушкарци. Драгић је то причао лако, спретно, са смеђеревско-паланачким нагласцима, без застајкивања.

— А умро је, јадник, како је и живио. Дозвао своју Голничанку у собу, упитао је да ли га воли, јер хоће да се венча с њом. Потврди она, али он као да не верује у то, тражи од ње нове и нове потврде. Она показује на мене, а он: »Биће нам кум, пусти«. Па пила и гњечи, а онда јој, на измаку свих снага: »Сад брзо попа!« Девојка изјури, а он ми намигну и процеди: »Шта кажеш? Зна брат штосове!« — Драгић заклопи очи, уздахну и тихо заључи: — То су му биле последње речи.

— Како последње? — узнемири се Јанко. Ја поновим питање.

— Умро је!

— Нема умирања! — рече Филип, опет ту с нама, и то тако одушевљено да ме искрено обрадова.

Ипак, од неколико осмејака који побу, ниједан не упали.

Али неспретност се наша и даље мешала с неукусом и ја, не осећајући се ту пријатно, незаинтригиран двосмисленошћу ситуације колико моји другови који су бар пила вина, искористим прилику да се извучем у часу кад се сваки, забављен својом девојком, трудио да не гледа што други раде. Верују

ли да се тако постаје *невидљив*? Или да ће се сутра лакше свако од њих моћи да похвали да је постигао код мале и урадио с њом и оно што није? Откуда им та примитивна мужјачка таштина?

Драгић ме ипак приметио и појурio за мнош.
Зар сам био сâм код њега?

— Прекобројан сам! — довикнем му спрат ниже, убеђен опет да нисам.

Он ме уверавао да се не секирам, јер му је она прнкица малочас, док је пристављао кафу у кухињи, баш рекла да јој се ја свиђам. Али не попустим. Продужим да силазим. Он ме сустиже на капији и, после дугог преговарања, натера да се вратим. Убеђујући ме, стигао је и да ме, балавећи, девет пута пољуби и назове својим спасиоцем и да ми каже да је сад орећан и пресрећан. Другови су му отпустили све, показали пуно разумевања за његов случај и ускоро ће бити постављен за помоћника режисера. Правиће филмове заједнички и, уопште, — широк живот.

— С Филипом? — учини ми се да упитам, али он не одговори.

— А девојке? — поновим.

— Дабоме, све хоће, само треба притиснути. Врати се.

— За ове питам, какве су?

— Зашто би ту дошле?

— Дакле, курве?

— На шта ти ја личим? На матичара? Курве, него!

Но чим он оде у кухињу да закува кафу, ја загребом, и то тако брзо да ме више нико не би могао да стигне. Бар не на степеништу.

Идући пут кад смо се срели, горко ми је пребацивао моје *издајство*, али страшније ми је било кад ме после некое времена и остали стану да уверавају да је тек после било дивно. Једна од девојака да је, при светлости пригушеној новинама, сва у веловима, отпласала неки уметнички плес. Божовски нешто. Целог живота да се гризеш што то ниси видео.

V

Из стаклене плоче црнополитираног дубоког стола гледала нас је његова избријана базалтна глава. Спрва ми се учинила налик на скупљен, издубљен длан. Непомично нас посматра као да упија капи неке светлости што треба да га обасја разумевањем. Смисао се, мора бити, цедио врло споро из пипете вида у уредникову свест, док нас је без речи мерио, мрштећи лако танак прозачан нос и непријатно отолело чело. С неповерењем смо се нишанили (ми строги — јер није ратовао; он исто строг — јер смо пушкари и шумци, невалификовани да радимо посао за који се нисмо спремили убијајући само). (Уредник Симић је, то сам касније дознао, све време рата радио илегално, и по задатку јавно новинарио.) Истина, Милета и ја смо заиста још мирисали на барут и крв, обојица младићи и утегнути у непостојећи оклоп који ће вечито, мислио сам, носити војници сазрели у новом *Дечијем рату*; сваки од нас двојице уверен да нас ниједна препрека неће зауставити, ниједан од будућих данзаданима уморити трежњењем. Метак нас ни нож нису хтели, неће ни тољаге непријатних чињеница.

Над уредниковом главом, на зиду окачен, висео је картон с упозорењем (верзал, пет цицера).

Забрањено пушење, — Опрез: не пиши никад — он је био», «ухватила си се», «јоргована», јер случајна штампарска грешка, састављајући другу и трећу реч у прва два примера, или растављајући трећу, после првог слога, може да нанесе штете угледу, озбиљности и васпитној улози нашег листа.

На столу, уредном тад (и увек отад), лево — два блистава телефона, десно — у дупуљастој стакленој таци — велике, нове маказе, отворен општар нож, две страшно зашпиљене црне оловке. На средини — мала ваза с две љубичасте астре од плиша. Крај вазе — три бочице мастила и широка здела с неколико прапњавих лула изгрижених камиша. Пет је година како је престао да пуши — уплашио се рака. (Не јури! опоменем се, иако тад још нисам ништа знао о њему. Саме голе претпоставке на основу голих утисака, претпоставки и осећања).

— Задатак! — рече тихо, неубеђено. — Сваки по једну репортажу о новом човеку.

— Ту су по три човека! — настави уредник. — То јест, три имена — и пружи сваком по лист хартије.

— Знам! — рекнем неким гласом налик на режање. — Али...

— Кад знаш, онда севај!

Напољу ме Милета упита набрана чела:

— Како замисљаш новог човека?

Уздахнем помисливши на Косту. Али се сетим да је баш о томе он причао једном Јанку Утриоки:

— Диван! — ускликнем.

— Шта? Уредник? — упита Милета непробуђен, необавештен, немаштовит. Пун наде и добре воље иначе: — Зашто диван?

— Толико сам мислио о томе... и сад... први цивилни задатак! — уздахнем поново. — Све се тако поклапа!

— Нови човек?

— Ја га знам напамет! — рекнем лакомислено.

— Ти? — зачуди се Милета. — Унапред?

— Зашто да не? Толико сам о њему мислио. Испрсим се да сакријем неочекивани страх или

стид можда, и рекнем не размисљајући:

— Могло бих да направим унапред схему па да проверим утиске кад се вратимо са задатка. Мој јеловник анђела поклопиће се у длаку с виђеним. Хоћеш да се кладимо?

— Смешна идеја — процеди, али одједном поскочи и набра чело: — Схему одмах да направимо (и осмејну се нејасно): — Може да користи при раду. Брзо. Да чујем тај јеловник анђела.

На крају није изгледао сувише одушевљен. Чинило му се то све нестварно. И ми смо некакви нови људи, рече — а сигноћ смо прописно пили и свињарили код Драгића. Ти и ја.

Идући према Лиону, довољно још ратник и премало новинар, ја сам, понет и сам олакшицом за неискусне (коју сам издиктирао Милети), понављао у себи својства три човека која нисам видео ни чуо с оном безобзирношћу младог фанатика сигурног да га ништа не може да разувери и разочара, увереног да се ни најтврдоглавија чињеница неће окупрети његовој маштовитој вољи. Био сам убеђен да је ре-

волуција бар виртуелно, имплицитно већ променила и законе цветања Ђурђевка и осталог цвећа, не само односе у привреди и друштву. Понављао сам пролазећи крај празних и полуразних излога прустих радњи, да је сваки од три човека које ће сваки од нас двојице сусрести нов, јер је: а) монолитно истинољубив, б) пожртвован, ц) несебичан (дакле анти-малотрабанин), д) неамбициозан, е) добар према другима и дружељубив, ф) одан, г) човекољубив, х) да у слободном времену чита стручну, партијску и уметничку литературу, и) оптимиста, ј) да има дијалектичко-материјалистички поглед на свет (за подину-две биће сви излози пуни, сигуран сам) (дувај зато, луда Анђелијо, ништа нам не можеш), да је прорадио сем прве три (и четврте) и остале главе Историје Ескапее, к) да је истрајан, упоран, сналажљив, независан, смео, уредан и дисциплинован, л) строг, и, устреба ли, чак и окрутан према себи, м) да не сања прошло, да је неосетљив за лишавања која намеће текући тренутак, да је сав окренут будућности, н) а ако је ожењен, он је апсолутно веран, његова жена му је једина жена на свету и, за њега бар, сажимље у себи све жене заједно: без врдања, ни у мислима; увек нежан и лирски пажљив према својој другарици; одано заљубљен у њу и после тридесет година као после прве ноћи.

Ово последње под н) подсети ме на Драгицу, не на Алину, коју сам неко време волео. Али Драгица је утом добила лице једне живе плавокосе девојчице с бездимним очима гуним угљеног светлуцања. Ипак, насмеши се себи, лирика је ствар — смешна још увек. Махнем руком: — Само компликује!

У ствари, претрнуо сам сав. Одједном несигуран, неуверен.

Све се истегло и укочио у том скочањеном часу, иако сам пролазио крај дугих редова фронтоваца на добровољном раду који су раскрчивали рушевине. И они су имплицитно већ нови људи! — покушам да се раздрмам. Гледао сам им лица, опажао само детаље, неповезане, али врло прецизно. Нисам знао ниједног. Да, препознавање почиње после, кад то кочење попусти мало.

Не. Сем другова из рата, окоро никог не познајем у целом граду.

То ми се учини препатетично. За кога сам се онда тукао? За непознате?

Зашто да не? Зар нису толики познати и мени непознати погинули да ја останем жив и сведочим?

Да ли да сведочим само? Они су и гинули.

Је ли позиција сведок одржива?

Зависи.

Зависи од оног о чему сведочим.

О чему да сведочим?

О још непознатом што из овог што јесте настаје.

О непронађеном још? О Костиној сестри?

Зашто да не? И о њој ћу. Јер ја живим и свим неживљеним данима погинулих. Ја сам и ти њихови дани и њихова понашања. Али онда и дани и ситуације живих. Једни и други треба да буду моји. Зато и сведочим. Сведочити значи ли не живети? Значи ли мртвима причати о животу? Не само њима. И неробенима. И то о мртвима који не престају да живе?

Којешта! Импутације. И то врло подле импутације. Причати...

Добро, причати. Али шта? Приче о другима. Приповедач не живи. Ето.

Што да кријем? Узбудим се као никад досад. Уплашено. Уредник је имена нових људи добио од синдиката. То су, дакле, утврђено проверени нови људи.

Крај улаза у фабрички круг, на зиду је писало смолом: »Дважди проверено Мин нет Самсонов«.

Колена су ми непријатно дрхтао од поноса. Као никад досад. Срећом, никог није било да то види. Смирим се после добрих десетак минута и две цигарете једне за другом. Уђем.

Прво име: Фабрика *Струготехна*. Изнад Лиона.

Није га било. Нестао. Уосталом, дотадашњи директор је смењен, ухапшен, шта ли? Доказани шпијун. Нови је попунио екипу руководећих људи својим земљацима и познаницима. Ипак, један се радник сети:

— Буша Савић? Дobar, луцкаст помало, али пожртвован. Седамдесет и шест сати радио без прекида. Ено га у болници. Већ месец дана. И више.

Друго име — отпутовао у село.

Трећи — одликован, срећан, миран. Незанимљив.

— Зар си још ту? — дрекну уредник кад му то испричам. — Иди по будалу и направи репортажу.

Лежао је у болници још. Кад сам најзад успео да уђем у павиљон, нашао га и рекао му зашто сам дошао, нисам био много убеђен да ћу чути нешто занимљиво, тј. истински ново.

Испричао ми је следеће:

»Почео је децембар четрдесет и четврте. Прва недеља обнове, две године пре плана већ тада у ваздуху, па ми радници — узбуђење једно и такав залетни елан, сто дана да пишеш, ништа не би исказао, јер сам и ја био узбуђен неисказано; упркос искуствима с уробеним ми баксузалуком. Али одлучио сам: свршити с њим сад или никад! Свака лија долија, макар то била и моја несрећа без легитимације и личног описа.

Јербо експлоатација отегла патке! Радост ме иста од првог дана није напуштала ни тад кад смо се на конференцији почели да заклињемо у преузете обавезе и у све што ћемо сви и у оно шта ће ко и колико чега да узме на себе: нека врста залета уочи сутрашњег дана рада за претпланску привреду!

И док се ми тако испросипавали у дискусији један за другим, заигра патос испод нас, експлозија непријатељски јекну и разби стакла на прозорима. Сјуримо се у мрачни подрум, сигурни као једаниједанава, да несрећа може само оданде да дође. А тамо: све цеви парног котла у парампарчад.

— Саботажа! — викну први секретар.

— Не лупај! — кажем ја. — Или ухапси двадесет пет гради испод нуле и лош угљен.

Тако се и потврдило касније у истрази, али хајде сад ради; пребацуј норму! А где је обавеза? Ето!

Радост се, као и обично, код мене наоблачила! Моја несрећа ни припреману одокочну даску за будућу петолетку не бреније! Ћутим на сутрашњој конференцији, а кошава дунула и тог јутра, али таквом мразевном жучи и таквим се скочањеним таласима набацивала на предатну зграду наше радионице да ми се чинило: само што није одувала машине, нас и целу конференцију колектива. За зграду и не питај. Напољу — запрете су посртале, а с кућа је, хујећи од Ада Хује, луда Анбелија сво-

јим храпавим магарећим језиком љуштила малтер, ваљајући као пикавце тешке, усаљене накупце с винске пијаце. У хали најбољи радници оборили очи као ухваћени лопови: руке завукли под мишице и, поцупкујући у месту с ноге на ногу, слушају нашу ситуацију, како нам је верно приказује директор погона, а онда: — Разлаз, другови, с предавања о конкретној ситуацији у вези горњег, које је завршено!

Али муке тек почињу на температури што се сва повукла у мишију рупу испод нуле, јер после мало зачујемо, док стојимо још у леденој кантини, иза канцеларије с два телефона, гласове директора и инжењера како, промукли, али лепо као бога моле да мало стручне помоћи: »Ало, друже! Ало...« Одговорни људи кукају, богораде, али ништа не вреди. Железничка радионица ни сама нема довољно стручњака, унутрашњост их нема, Београд нема. Прута од Брода завејана неослобођењем још. *Црвена звезда* не може. *Јастрбарско* неће... »И сами смо у квару«.

Видим кроз стакло како се управа хвата за косу и плаче у четири ока једну сузу што се смрзава на оба лица.

Квар је заиста био од оних: или дај стручни кадар или — не прилази. Ми из прецизне механике, ми смо за друго нешто: фрез, струг, варење метала, полирање — то је наше; а пертловање — то ти је знање оних из железничких радионица и сличних.

Шта да се ради, богаму? Шта? — пита управа и иде од групе до групе и не прескаче ни појединце: »Другови, тако и тако, наш је преплаан доведен у смртну опасност на првом кораку свог пута у живот«. И томе слично. То јест, ми ћутимо, слушамо!

И сами знамо. Као да не бисмо били задовољни да је казан у реду или ја, опет, да нешто случајно умем да нитнујем, али не уме то нико међу нама, па шта онда да му се ради? (што казао друг Лењин), него опет и то подне дај овамо састанак, а срце набрело као сисе у породиље. Носеви само — модри.

— Ко ће добровољно да се јави? — пита директор и додаје, не верујући ни својем гласу, ни још двема љубичастим рукама које се дигле после моје (која се дигла, баво је однео, ни сам не знам како) (дозволу тражила није од свести за своје незнање): — Нека слободно иступи!

И као да су у питању живот, слобода — ја сам иступио из реда. Да пробам, шта ме кошта? Не успем ли, неком ништа, успем ли — то је већ заслуга. Али шта да кријем — неверица у личност! Јер веровао нисам у случај да ћу знати ни дванаест посто. Ипак сам тад, биће, преварио себе правећи се као да верујем и у свих 500%, а деловао сам на изглед (због других) — и у свих 1000%. Па што да не пробам? Јер, прво и прво — у питању је лепша сутрашњица. А друго и друго... Како да ти објасним? Пази овако... Да нисам иступио, било би — сваком плаћај као да ради, а сви само у прсте да дувају, јер је, као што рекох, доказано да нико сем кошаве није крив био што је казан прснуо.

Ако си се, друже, и један дан борио против фашизма или био паћеник или гладовао мучећи се прековремено због црне судбине, ни ти не би отрпео, него би се јавио као и ја и још двојица других, макар знао пертловање мање од сваког од нас, који смо одједном приметили да смо остали сами и да се, сами, све испод ока гледамо и меркамо као да се први пут у животу видимо, иако смо се знали са конференција. Један, на пример, у марамнице пљуцка крваву пљувачку. Две године је провео на најгорем маутхаузенском ударцу и мучи. А други је херојски био првоборац, човек с два ордена и једном дрвеном ногом али рехабилитован по сваку цену. Да видимо, дакле, што казали слепци.

Лаковић није као ја стручњак своје струке, него универзалац, надимак му и гласи *Народни магазин*: све зна, али осредње. И то ће нам нешто вредети, помислим.

А инвалид — прерастао је у мастиљару радничког порекла и високе класне свести, у канцеларији се запослио, али с обзиром да је пре рата радио као ковачки шегрт, није био за бацање, сем ако му новопечена ослободилачка уображеност није појела некадашње радничко знање. И тако, једном речи, пљуну у шаке, почињи.

Што и почнемо: откривај казан, дижи га, одсецај пострадале делове, скидај цев, сваку лично прегледај обострано и све што чиниш и одлучиш — разумска је радња без искуства. А квара — тридесет

посто више но што би нам га и сам класни могао пожелети.

При том — зима. Гвожђе што додирујеш, руку ти раскрвави кроз све кучине и крпе.

Прође тако цео дан. Дође ноћ. Опаснија. Још јаче дува сува хладноћа. — Не само да се ноздрве залепиле за носну хрскавицу него и плаћна крила се приблиа уз дванаест ребара од недисања, а црна ти пигерица, осећаш, формално цвокоће под каштем преко платнених панталона. Даклем, ради, друто не остаје, макар црко. То је глумонема парола. И не само — ради. Него живље и још више и свом снагом тела и мозга.

Нико нам то не говори. А нисам ја од оних који гласове чују и привиђења виде кад им се од ракије осећање себе удвостручи. Па ипак, као да ми све то неко казује, неки баво, неко ко никад није био баксузан. И сасвим лепо чујем како из мене глас говори ономе мени који је доказани баксуз, говорим ја, дакле, као себи, па се питам: Шта ми је? кад знам да нисам луд! Али и нека сам, не пали то код мене! Живот је, знам ја, прешао на нашу страну, из страха од батина, не из љубави према радничкој класи. (Зато се он, као у овом нашем случају, тако и довија да изврдне и подвали, јер живот остаје још неко време курва, али ја ћу му бити оберкурва, сто пута већа. Нема дезертирања код мене и шорања у ефе.) Разумећеш, сваког би на мом месту давније издали обзирн стрпљења према таквом дослуку с непријатељем самог свог тела да је претурио и пола оног зла што сам поднео на својој кожи у капиталистичким данима, кад је несрећа била једини закон човека радника, и зато нисам хтео ни чути за те подле речи какве ми је говорила несрећа у ослобођеној вароши, у току зимске офанзиве на неослобођене још крајеве; тако сам ја схватио те шпугутане ми на уво речи: »Си луд, пропашћеш, смрзнућеш сек. И томе слично. Шта, мајкуму, власт и званично прешла под нашу команду, и шта она несрећа моја мисли? И даље да ме не пушта с ока? И шта? Ја мирно да допустим да ме срећа поново лично избегава, а баксуз пика по старом, као да се ништа није променило? Не! — Па макар црко, имам све да ис-

пертлујем. И да ми се, пријатељу, не чудиш, јер да ти ја испричам редом и тачку по тачку цео свој живот, био би то социјални филм какав трудебеник није видео, с несрећом у главној улози од колевке до гроба и целим путем кроз живот, на грбачи ишчашеној од тегљења.

Дотад је бар за мене важило: боље се ничег до чега ти је стало не догичи. А зашто се и сад упизмио баксуз на мене — не умет ти рећи. Они који су хтели да ми помогну да постанем равноправан са осталим радним народом у овој земљи што ће бити научна, убрзо су дизали руке: изгубљен случај.

Узмимо, у тим мислима кажем ја себи оне прве ноћи: »Издржиш ли, Бушо, цркнуће баксуз као бела лала и биће ти живљење једна првена ружа«. Истина, ноге не знам јесу ли до колена моје или су постале протезе колеге инвалида и првоборца. Но свеједно сад, младост или јачина крви, не свалим се у клонуће и деморализацију. Али другог дана по подне инвалид наједном поцрне, заљуља се и чело му прокрвави од пада у несвест на гомилу закрпљених и очишћених већ бакарних цевн. Дабоме, заједно с Лаковићем однесем га одмах у стражару, а тамо, ех, шта да ти причам — идеализам буржујски — топло, па загушљиво мало, таман како треба да би се викнуо један дрем од петка до понедељка. Фуруница све поскакује, у ћошку кревет, а ћебе — сиво и меко, па топло.

Све то на брзину констатујем, али стоички положимо инвалида и хајд брже на траг у метални цвокот казана чије смо демонтирање већ завршили и прешли на другу тачку: пертловање.

А то пертловање — грбав неки посао. Није као металоварење, фини дуборез у бакру, сушти уметнички рад и све ручно, и нико ти у тој мојој струци не би могао рећи за посао да је добар ако није и леп. А пертловање — то је закрпа и посао без гизде, да жуч испљујеш што губиш на глумости време. Али пред зору се и мој Маутхаузен — Лаковић — скљока. Фарба, помислим. А није. Он одистински (пробао сам ја, за сваки случај, шибицом). Баџим га, дакле, на леба, па жмурећи — у стражару, на кревет, крај инвалида, и жмурећи — напоље, да не поч-

нем њима да завидим на невести. Па трком у ште-
нару подрумску, где сам пре тога таман и био некако
ухватио у чему је главни штос у пертловању.

Креши.

Но убибоже од досаде. И да си почетник као ја,
неквалификован за пертловање, посао тај не тражи
целу пажњу. Клечећи, истина, радим, онда устанем,
погнем се на спрат по неки алат, или проћем кроз
двориште послон, по нешто друго, или се вратим у
халу. А све ми је теже, осећам деморализацију у пр-
стима и бубрезима, дрхтим, а мисао као хијена оби-
лази око црвене стражарске бараке с колегама онес-
вешћеним на меканом и у топлоом. Но тек што бих
на прстима за том својом мишљу и пошпао, већ се
тргнем, сјурим у подрум и нитнуј.

Нитнујем, па се све то избрише, а ипак у мозгу
носатом остане ми јак мирис бараке, мирис њихових
тела у сну. И остајући, тај мирис довлачи појачану
њихову представу у очи и уши и ја их поново гледам
и слушам како широко дишу недалеко од фурунице
што, поцрвенела, скакуће и пуккета као одистинско
биће. Утом опет зачујем шапат: »Мислиш ли да су
одиста онесвешћени, фрајеру?« Тргнем се, али иако
је то, части ми радничке, било речено, направим се
прво, захваљујући свести, да нисам чуо. Просто: за-
брањено слушање те пропаганде што се стала полако
да понавља. Мука — како да је искључим? Не знам.
Да је то радио, али није, већ сопствена глава, без
скеле за станицу коју хоћу. Шта да му се ради? — поч-
нем да се као Лењин опет питам, и онда укрешем:
станем сам себи да гласно шаљем друге речи. Но
посао не прекидам. Сам себи гласно говорим: »Оти-
цао сам по фуруницу. Довукао сам је. Инсталирао.
Сад гори крај мене!« Контрапропаганда.

И да видиш, упалило: просто видим жуту пиље-
вину како чвари, па нитнујем, као топаље ми је,
имам утисак да бих изнитновао све циви до седмог
неба директно нитнујући, нитнуј, не губи се, па ми
је постајало топло, богаму, као њима који су ме
оставили да нитнујем, док они спавају у топлоом,
бога им курвиног, а ја ту зебем као Ђуран и баксуз
који ту зебем и умирем од залеђене смрти као да
унапред нисам знао и пре но што сам се јавио до-
бровољно пред свима да ће ми се баш то десити,

али јавио сам се, глупо је то, знам, јер сам глуп, ко
је видео да се тако зачикава судбина, у томе и јесте
моја несрећа, стално бих хтео више но што се може,
а зна се да је лакше скупити ноге неголи продужити
губер кад нема довољно текстпила, па нека, шта могу,
такав сам, инација каменолова, нека зато и страдам,
не могу другачије и не могу, нека цркнем, али ту,
и нека ме више не буде, несташе са мношћем последњег
југословенског баксуза и биће срећа за све и нико
неће ту да зебе и пертлајући без краја ради посао
који није његов (као што је то, на пример, његов —
металоварење или токарење, узмимо, него нешто уби-
боже досадно и глупо), а за чије бабе здравље ја
баш то морам, једини од двеста наших радника и
наместеника, ја једини да ту две ноћи и два дана
без одмора рмбавишем, док остали у својим собама
спавају стрцајући се у сну о груди другарица жена,
па зашто баш ја једини од свију њих гризем својим
цвекотима лајну од сто мрза и ја једини да под-
мећем искашљана лећа са жуљевима до малог мозга
под сва поломљена кола овог света и зашто, зашто ја
да једини још, нитнујући, не спавам кад своје ноге
више ја као своје не осећам, зашто само мени никад
да не буде све у шеснаест и све потаман, кад ни моје
здравље није нађено на бајлоновом Ђубрету, када
сам се и ја за време рата измучио горе но инвалид
с ногом и скоро исто тако као и онај први онесвеш-
ћеник Маутхаузен, и зашто само они да падну у не-
свест, а не и ја, зашто, богаму, и зашто, матер му
божију, да ја само реуматизам из чиста мира усрка-
вам директно у коске на тој кошави што се затркава
преко земље прескачући плотове и рушећи кровове
и, неочекивано, у том тренутку притајује у шимши-
ровом жбуњу спремајући се да се поново најстраш-
није страшно сковита низ улице, тргове и пијаце,
кад ће да настави да урла сумануто и дивље: »Буша
је баксуз и ништа му не вреди«.

А да ме ко шибао по ушима! Али они ни бри-
геша! Хрчу. Лаковић и Инвалид, првоборац, сад спа-
вају, иако ни њима враг није дао мира, али топло им
је сад и нико им ништа не може: вишња сила —
невестица. А мене ни несвест неће и никог нема ни
чорбуљак неки да ми донесе и олакша. Никог. Не-
свест? А ако лажу? И зашто мене да се претплан-

ско извршење тиче више но осталих, кад њима увек широк живот — тесне гаће, кад мени, било што било, живот узан као омча о врату? Али нећеш! Доста ми је да будем најглупљи увек...

Али шта му то значи: директно ветар у лице?

Тргнем се, погледам око себе — двориште, кошвава. Па? Врло важно, дезертирам, идем њима у стражару, лећи ћу на под, крај њих онесвешћених, нека им кревет! И заспаћу несимулативно... Јер главу дајем да сам их видео. Седели су за столом, јели чварке, пили чај, смејали се, а на мене — ни да помисле. Је л' ми се згадило? Јесам ли хтео да им се осветим својим пожртвовањем? Јесам ли се постидео себе? Не сећам се како сам се вратио, дигао бачени алат, уташан пиштољ и опет пуј пике и на-ново. Је ли ми пред очи изишао цео мој баксузни досадашњи живот (јер ме у детињству зато и звали Буша Баксуз. То јест Отров и Меко Срце), према коме *Јадници* нису ништа. На свету нема никог ко би као ја, те треће ноћи, био спуцао до стражаре и бацио поглед на фуруну што се руменела тако да ми се укочене руке од самог погледа на њу раскривале, и желећи да ућем унутра и заспим више но бога да зафркавам, мазнуо сам себи један налево круг и послае, пертлајући, емитовао сам себи свој нови програм: »Е, нећеш! Е, нећеш!«

Коме сам говорио? Животу псећем иза себе? Фуруни у стражарској бараци на улазу у фабрички круг? Баксузлуку у себи? Али гласно сам говорио: научно су доказала сва три генија којима се понесе шаке и мозгови града и села, научно су доказала сва три друга оснивача радничке класе и научног живота да човек радник не сме да буде баксуз у својој држави, као ни у свом сну, па макар још сто дана радио сам самшит. И нека остали спавају или пију чај са чварцима и лебом. Нека их, нека себично спавају и кркају место да мисле како да ме што пре смене с мртве страже радног места. Али тад тек схватим шта сам хтео, јер по чему је фабрика свакога ко ради, па према томе и моја, ако ја нисам слободан да свесним телом својим пружим пример свету како се уништава баксузлук људски? Јер баксуз ја нисам, схватим одједном, нисам кад је мени, који ту сад нитнујем, запало да између свих који

спавају будем на њиховом радном месту, сваки од њих, а сви они — спавачи и ждерачи — место мене који радим за сваког од њих и остајем будан за све? Не, то није више баксуз. То је друго!

Први пут у животу ми се учинило да је неки понос и нека срећа недоказана у мојој несрећној судбини осветлила ватреном и ситом светлошћу цео мој живот, па помислим: Куш и нитнуј! Куш и нитнуј! Куш и нитнуј! Нитнуј! Нитнуј! Нитнуј!

Одиста, чинило ми се да су ми се и прсти разиграли и смешкали бишкотно, а ни хладноћу нисам више страшно осећао, ни да је свануло — нисам, ни да је зора опет, иако још тамносива, скоро црна. Па чак нисам знао ни да ли је још кошвава или сам већ престао да будем гладан, чак нисам ни био тако уморан. Као да је и свршено било са светом опшрих бридова. Почеле су облине и мекоте на све стране, иако пертлајем и даље, али, за разлику, не осећам више никакву горчину, то јест себе сам престао да осећам као човека појединца. Као да сам лично постао целокупна срећна и дуговечна радничка класа. Јесте, ја ситан и сам и даље баш такав какав јесам, а опет видим се: ја — лепши, а ипак део радничке класе у њеној неуморној целокупности, у раздрљеној, милој научној сутрашњици, слаткој као дечје бутнице у Кошутњаку, крај Хајдучке чесме, само Хајдучке чесме у једном другом Кошутњаку, столт већем и лепшем од Кошутњака. Видим: изишла, другови, дечица разне сорте, мала и мало већа, понешто и од оне најмајушније, изишла са својим другарицама младим мајкама или другарицама старијим сестрама да се играју уживајући на отад заувек само првомајском сунцу и температури. Другови малишанчићи терају обруче, лептирићи ћутке пролећу, цвеће се љуљушка на љуљашкама стабљичица, латице се смеју, а мало даље други другарчићи баршчунастих ножица пицају лопте и играју клица лево и кликера десно од стазе, а тамо нешто ниже неки пуштају змајчиће, а код базенчића са црвеним шаранчићима дувају у мале једрилице лепше од правих: ветрић их носи преко талашчића. За то време другарице младе мајке и старије сестре једу бесплатни сладолед из првокласних корнета и дају разносортној дечици да лизну помало и мало грицну: »Мало, сине, мало,

кажу им (не што жале динар, јер је све бесплатно, него да дечица не покваре трбушчиће и не добију пролив, онако румена као ружице, плава као кукурузи, миришљава и природно колмована трајном као фрајле тамо из мог рејона кад суботом после подне, уочи играчке, излазе из дашчаре Стеве фризера — »Трајна — 50 динара, Водена — исто«). Ветрић ширка, а ведро је, па сунце и птице, разне, страшно различито цвркућу. А и два прозачна беда облачића. И да видиш: с њих исто као да звиждуће од среће. Нико се не туче, ни старији ни млађи. Сви се само воле и ништа више. Воле се. Нико не плаче: ни жене ни колица. Једно радовање без краја, али не и без узрока; јер сад је: »Ето, живи смо, па нам је све лепо и научно доказано«. И да видиш, дежурна два добровољна баштована (то дежурство хвата сваког грабанина један дан у пет година), обучени у сребрнате мантиле од најлона, возају мали бели трактор са првеним шлаховима, а један од њих, пре но што ће други притиском на дугме пустити аутоматски шмрк да полије ронделе с даноминоћи, шебојем, перуникама, божурима и лалама, и добро освежи жбунове јоргована, силази са свог седефног седишта и вирне иза сваког бусена и у сваки грм да види (шта га знаш) можда се неки друг омадинац завукао тамо као ја кад сам пошао у френт, завукао се сад случајно (не као ја некад да преспава глад, не, него у хаду да продрема после нетеретног и поступног учења кроз игру, и то пошто се до очију набаћокао јагњетине на ражњу, гибанице, кајгане, колача с орасима и палачинки с мармеладом и налио малине и нализао сладоледа од банане и поморанџе).

А лепо мени од свега тога што видим слушајући емисију своје маште док нитнујем, нитнујем, нитнујући до краја, а онда, пре но што сам се досетио како и када, осетим ову креветску топлину...«

Пази, помислих: »... и добро освежи жбунове јоргована«. Забрањено.

Нисам га гледао док је причао. Не само зато што је изгледао никакав, сав згужван, ружан и непривлачан, него и зато што сам се увредио чим је први пут поменуо несрећу и баксузан живот, поколебао, стао, онда се сажалио и, да га не бих увредио, правно се да и даље пишем, после заиста и продужио

да бележим, јер ми се онда опет учинило да је то што прича ипак оно гласно и право.

Тако се то понављало све време. Час бих се одушевио, час разочарао у Бушу Савића. Чинио ми се на макове обичан, а после — јунак свих времена, онај који зна тајну енергију одушевљења.

Био сам збуњен: није лично на новог човека из мог јеловника анђела. Изазивао је сажаљење. И уопште...

Најгоре је што сам се осећао поражен. Не. Увређен. Увредио ме што није лично на моју, дестијасту схему; у реду, нека је и идиотска, али ипак није прављена напамет и ван искуства. Међутим, он није с тим искуством имао никакве везе. Он је, мимо свих правила, био мало паметан, мало разуман. Неочекиван сасвим. Жив човек ипак. Жив.

Писао сам касније у својој соби по сећању делове које сам пропустио да забележим тамо у болници. Не могу рећи да сам сасвим аутентично пренео све његове речи. Али за смисао гарантујем, иако сам вршио нужна скраћивања, као и она минимална драматуршка супротстављања нужна и репортажи која поштује себе.

VI

Али кад сам завршио, имао сам утисак да је Милета ушао у заједничку собицу с два пресно жута стола, и чак ми се учинило да је рекао:

— Срео сам Гагу!

Зашто?

Погледах га: смешкао се ласцивно. Упитам:

— Јеси ли направио репортажу?

— Све три. Страшно ми је користио твој јеловник анђела. А стари — усхићен. Идем на прву страну.

Учини ми се да сам му гласно рекао (скривајући завист иза ироније):

— Значи ниси ништа досљевао?

— Сачувај, Баволе! Ја сам реалист. Маште немам ни за лек, али верујем у апсурдно.

Не! — зачујем исправку што брише. Он то никад

не би рекао. Није довољно пакостан да би био Ауховит.

Ипак је после тога ушао звиждајући. Истински. Оде до стола, затвори фиоку, погледа кроз дворични прозор у безнадно сивило и журно изиђе.

Учинио ми се и да је с врата добацио:

— Имам вибење с малом.

С којом малом?

— Беспризорче једно. Много цакано. Мирише на шљивовицу у флаши за млеко. С цуцлом.

Нисам више био сигуран да је то рекао. Дигнем главу с рукописа.

Нисам уопште био сигуран да је ту био. Ни у шта више нисам био сигуран.

Престанем да преписујем своје забелешке. Прочитам пажљиво текст све до последње стране.

Шта сам казао? Да сам их преписивао?

Било је и тога, преписивања стварних Баксових речи. Забележених тачно онако како их је изговорио. Али и другог сем њиховог кићења, допуњавања, одузимања, збијања, ширења.

Зашто све то?

Било је у њима нечег што ме узнемиравало. И као да је баш ово што је представљало моју новинарску интервенцију изазвало у мени нешто неочекивано.

Место радника који полупонтано, полупромишљено ради посао од користи заједници чији је саставни део, место ситног живог човека у болесничком пругастом мантилу, ја сам добио нешто хибридно, нешто што није довољно човек кад је сувише ново; нешто сувише набићано малограбанским псовкама или деминутивчићима кад хоће да буде човек, тј. незадовољник.

А Коста? Да ли би плануо, љутит и бесан?

Не одговорим, избришем то питање као да га нисам себи никад, никад, никад поставио.

Зар се не сме да буде и задовољан да би се било човек? — упитам се њом, заборавивши малочашње питање. — А онда — продужим — откуд свему онај метафизички призвук? Доноси ли га присуство несреће, или погрешка позиције самог сведочења? Не двапут, милион пута је проверен тај угао посматрања.

У шта то сумњам? — упитам се.

У новог човека? У могућност да буде друкчији но што је?

Та ме моја сумњичавост опет наљути, увреди, учини опрезним и најзад згрчи.

Престанем. Али не изиђем.

Сведочење не мора да значи неверовање.

Веровану нису потребни докази ни потврде. Сведочанства су му излишна.

— Ниси се држао ни јеловника анђела ни чињеница! — рече опет Милета. — Зато ти сметају чињенице.

— Не чињенице. Смета ми разлика.

— Између чега?

— Разлика у нивоу. Разлика између јеловника анђела и чињеница.

Али то сам чуо као речи казане ван мене. Рекнем онда гласом у себи да је Бакс говорио о личној несрећи, али ја да сам заборавио можда да истакнем довољно меки подсмех који му је пробијао из речи и из коже. Неки хумор?

Тај недостатак, незнатан можда, изменио је смисао свих његових речи. Без те аутоироније, коју нисам пренео, Бакс изгледа као да окривљује све друге.

Не поверујем ни том нешто прецизнијем гласу. У мени и овог пута. Одгонетнем га ипак тек кад уредник ступи у моју собу, приђе ми с леба и, видећи из далека дупликат репортаже под вриштавим насловом »Нови човек хвата се укоштац с несрећом«, мљачну уснама, узне шлајфне у руке и поче да чита.

Укочио сам се, поспићен, немоћан да се помакнем, а хтео сам да му отгнем рукопис, да га поцепам. Он диже главу, погледа ме парализаног и рече:

— Какав је то наслов? Јесмо ли булеварски лист? А онда — »ибунове јоргована«.

И као да је то моја већ више пута поновљена грешка, продужи:

— Окани се тога. Ми се не отимамо о читаоце. Зашто постоје читалачки часови? Новине треба да поучавају и просвећују. Препустити ти сензационалност мирне душе буржујској штампи и заборави како је пре револуције писао и овај наш лист.

Хтео сам да му одговорим да нисам уопште ми-

слио на сензације и тираж, да сам само хтео да сведочим, али да увиђам...

Мада би било сасвим погрешно рећи тако нешто. Или, још погрешније — да је Бакс учитељ одушевљења. А то сам у том часу осетио упркос свему. Нејасно, дифузно, али уверљиво. Мени бар.

Персоналка Грета уђе и тајанствено погледа уредника, који се трже, остави плајфне и изиђе чим му она рече тврдим, неженственим гласом:

— Зову те.

И још тајанственије додаде, сурово погледавши у таваницу:

— Одозго!

— Они? Што не кажеш!

Уредник погледа увис и изјури. Ускоро га видех како доле на улици улази у кола.

Остао сам седећи као узет. Због *они*. Није то први пут да ме паралише вербално непризнавање истовестности човека и ове његове власти. Треба, значи, сачекати да се врати из Комитета.

Чујем утом иза себе одједном Андреју како, остављајући моје плајфне на сто, покривен првеном чојом, изговара:

— Смрт стрељањем! Издајство је тај чланак. Објективно гледано, то је служење непријатељу. Стрељај га, мућак!

— Не још овог пута! — рече Јанко, лево од њега за истим столом. — Дајмо му прилику да се поправи. Предлажем вам да ми га дате. Повешћу га са собом у пустињу, где дижем огромну фабрику и њен град.

— Сувише је загрезао у злочин издаје. Он то против социјализма пише.

— Јесте — сложи се Јанко — али неискуство је то више неголи рђава намера или идеалистичка бубица.

— Каква подлост! — рече десни од Андреје истим гласом на прстима, мада се то јавио Драгић. Нисам био способан ни да се зачудим — откуд он жив сад мени да суди, он који је рат провео лечећи плаућа међу ногама своје Дуљинеје с Голника или ко зна откуд.

— Он — настављао је Драгић — дехуманизира нашег радника и своје разочаране непријатељске мисли импутира њему. А каква је то дешператерска филозофија, другови! Какви су то сентиментални

вештачки рајеви! Сви су му, при том, пресељени у будућност! Зашто?

— И зашто се и тад јављају само као халуцинације?

— Као сан! — поправим га нехотице.

— Свеједно. Зна се зашто! — продужи Драгић, промишљајући од акумулисане пакости. — Да би се још јаче истакло да ова данашњица не ваља. Зато. А онда, шта значи уопште баксузлук измишљеног Буше Савића? Значи да је радник данас несрећан, то јест експлоатисан, данас као и за време буржоаске власти. Треба ли, уосталом, да вам објасним све до краја? Несрећа, то је шифра, другови. То је експлоатација. То он хоће да каже. И то је казао. Па вас питам: — Је ли то репортажа о новом човеку? Не. То је хулиганско обезљубивање човека.

— Привидно — рече Филип. — Он то ненамерно чини да би...

— Смрт стрељањем! — прекиде га Андреја, агресивно савијених леђа а избачене главе као да хоће да ме убоде непостојећим рогом.

— Не претерујмо! — рече Филип, који утом неочекивано промени тон разговору. — Ја бих направио сценарио од тога!

Од тог је часа он као постао мој бранилац *ex offo*. Његове речи нису смањивале моју кривицу и нису тешиле, али лакше сам дисао.

У паници ставим оригинал у џеп, а дупликат репортаже исцерам брзо на ситне комадиће. Тад тек викнем унутрашњим гласом:

— Ја ништа нисам написао. Ништа. Ништа.

И почнем да трпам хартијце у уста. Али место судијског већа и суднице, угледам уредника који се вратио.

— Дај репортажу! — рече нестрпљиво с полумотворених врата.

Смогнем снаге да му гласно рекнем да је нисам још написао.

— Како ниси? — зачуди се. — Имао си је у руци.

— То је друго, измишљено! Ниједног од тројице нисам затекао код куће. Дознао сам да се први отио за награду, други да је отпутовао у село и за новац купио земљу, а трећи да је одведен онесвешћен у болницу.

— Зар ти нисам наредио да одеш у болницу? У Комитету су инсистирали на томе. И сад.

— Био сам. Није више тамо.

Слагао сам га и наставио да се гризем. А после вечере, опет код куће, сву ноћ сам час сањао уредника, час будан настављао да се ужаснут питам шта ми то би? При том као да нисам ни помишљао да се сме сумњати у реалност суђења мени, суђења на ком је живи Дралић био јавни тужилац, Филип бранилац, Јанко поротник, а Андреја председавајући. Можда зато што сам ипак некако био свестан да то ја сам себи судим, иако сам се бојао помешане пресуде других. Ништа није вредело што су ми сви они били пријатељи. Нисам само схватао како је могуће било да ја тако што напишем. Усплахирен и парализан, трпео сам то прве ноћи, без снаге да се ослободим море или да се најелементарније браним. Слагао сам се с њима. Потпуно. Тек сам касније помислио да сам, чинећи то, био неправеднији од њих који не морају да знају за чистоту мојих намера. Али сутрадан сам ујутру већ потражио Костину сестру. Морао сам да видим каква је: љута или не. Јер сањао сам да се Гага љути као Коста. Јесам ли то покушавао да заборавим свој новинарски и не само новинарски неуспех, своју несрећу? Потражио сам је и сутрадан. Чинило ми се већ да се Гага, блистајући у некој непојамној лепоти и недосежности сна, који би било злочин загрлити и упрљати, баш свежином своје младалачке лепоте и опире мени и свесно одбија моје измучене туробности.

Зашто би био загрљај одмах прљавштина и злочин? — питао сам се још увек и после два дана, путем за унутрашњост. Је ли зато што је премада, што сам несталан, или што је Костина сестра? (Једино што ми је од њега остало живо.) Али претрнем. Учини ми се да сам, дахнувши и трчећи ка Кости на рубу шумице, ка Кости који је причао с Андрејом, Јанком и Филипом, чуо брујање високог мотора. И тад први пут помислим разговетно нешто што би ме обезнаило да ме није обузело и друго нешто, истовремено. Тај разговор с уредником.

Не чух да одговорих себи на ту провокацију. Сваки би одговор отворио питање о остварљивости снова.

Сутрадан почнем да шаљем извештаје с нормалног фронта обнове.

Објављени, они ме нису тешили за необјављеност репортаже о Баксу. Али тад, на своје изненађење пораженог, вративши се после посете Гаги у интернат, почео сам у својој соби да се опет опирем уреднику, који је одсад стао све чешће у мојим сањаријама да замењује раније судије.

— Стиди се! — процедио је уредник, кога сам угледао пред собом као да сам у његовој соби. А стварно, ја — у својој гарсоњери. Као да ми је тешко што сам остао жив. Је ли тако? Прекорим се: — Стиди се што те стид.

Постидео сам се. Разумео опет своју глупост, заблауду, идиотску претенциозност равну издаји, али не више земље него тајне психолошког мотора новог човека. Тихокрвави мој почетни презир према уреднику тек се тад нагло и неочекивано за мене претвори у искрено, неувређено дивљење којим у себи обаспем његову одашност, будност, луцидност. И то моје дивљење расло је из часа у час, плавећи мене, собу, њега, свет.

Какав ум, какав карактер!

Упркос оном »они«?

Не одговорим на то. Прећем као крпом само. Заборавим.

А какав сам ја то бедник испао. И глупак.

Гризао сам се сад због своје досадашње уображене блесавости што ми није дала да то схватим. Седео сам за столом у својој соби и ждрао се све више. Јер најстрашније је што сам, пишући ону поганштину, био уверен да правим добру репортажу, занимљиву и надасве истиниту. И ја бих то и даље веровао да ме сад није уредник у то разуверио на једино могући начин; најкраћим путем од себе до мене, без увијања, страха, цифрања.

— Стиди се!

Да ми је другачије рекао, ја бих осетио презир и, на шамар који вреба, дигао руку да га вратим. Али овако, брзо посечен кад сам се најмање надао, сасвим неочекивано млатнут посред чела, осећао сам чак захвалност према њему који ме је својим уредничким ветом у мени спречио да учиним највећу

глупост свих времена и објавим текст који не би опрале све Мораве овог света.

Можда је за досадашњу моју упорност с којом се то стање одржавало нешто био крив и Милетин успех, претерано лак, видљив, али без подлоге вредности.

Њему су штампане све три репортаже о новом човеку. А безвредне. Је ли право?

Наднет над његове дрвене, сиве, крепане реченице (глупост! дестилисана глупост!), ја се уплашим да то не почињем да се претерано служим Баксовим речима: несрећа и срећа.

Шта сам казао? Срећа? Несрећа? Шта му је то?

Мање би страшно било да то сад јављање Баксових речи у мом речнику није имало једну потану тенденцију. Било ми је јасно да (те две речи) имају за претпоставку моје одбијање да се смирим с одлуком уредника у себи; да се ја то, у ствари, буним против ње. А шта би тек било да сам репортажу однео стварном уреднику Симићу и он ми исто рекао што и овај у мојој соби? Буним се и против њега, је ли? Не само против цензора у себи. А шта бих друго могао?

Ипак ужасније од свега било је моје слегање раменом: па шта?

Чуо сам себе како то кажем. Себи?

А коме другом?

— Па шта?

Не увиђам ли више да је уредник у праву самим тим што је постављен на свој положај од стране оних које волим и поштујем?

Па онда? какве то везе има с мојим огорчењем због тога што ми је бацао текст у кош?

(Он? Откад то ја своје поступке приписујем другима? И зашто?)

Којешта. Али замислимо да се буним.

И? Је ли се ишта променило у мени? Је ли шта пропало ван мене? Јесам ли престао због тога да верујем у оно за шта сам се борио?

Био сам незапрепашћен кад сам несумњиво гласно чуо себе како изговарам те речи.

Нисам.

Испада онда — ми узели власт да несреће и даље буде. Јер њу си ти само видео. Је ли тако?

Дуго није било одговора на то уредничко питање у прави час. Но у возу једном зачујем ван себе:

— Треба ли, значи, да лажем? Политирам? Ја сам сведок, не тешићу.

Али се тако уплашим тог свог гласа ван себе да дигнем руке до ушију, поклопим их, револтиран на своју беспримерну дрскост. Своју? — упитам се у жељи да себе спасем.

Не одговорим. Било је јасно да је и то одговор. Бољим делом себе нисам одобравао тим испадима своје увређене таштине и осетљивости интека с нечим што је ко зна какав мутљак и рецидив лажно-бунтарске малотрабанштине.

Али неко ми на повратку, опет у возу, исприча причу о Ђоравој египатској једној владарки. Она је сликару који ју је насликао Ђораву, каква је стварно била, одсекла главу. Натуралистичку. Исто се десило и оном лажеру који јој је на портрету доцртао и друго око. За трећег, који ју је направио из профила с неопштењем, здравим оком, краљица се удала. Фараонски реализам — наслов је те приче коју одмах спонтано и заборавим. И њу и приповедача. После се покајем: приповедачу је требало у лице рећи ко је и шта је. Нитков.

А ако си ти тај приповедач? зачујем свој глас ван себе и не окренем се.

Ја нисам непријатељ! — одговори изненађени глас у мени. Ја сам се за ово борио. И не престајем.

А ако си ти ипак ти испричао?

Зашто бих ја то био? — снаћем се. — Да ли зато што смо (нагласим ту спасоносну множину) једно увређено заопамтило?

— А ово, шта је то теби, сан или чињеница?

— Превод са сна на живот.

— Без остатка?

Не добих одговора. Ућутали смо.

Али ствар се све више и више компликовала.

Ако је сведок неприметно за себе икад после одустајао од непристрасне једноставне искључивости репортаже, кривица није до мањака његове вере или сувишка мирољубиве неке истинољубивости. Да су ми штампане оне прве плајфне — тешио сам се понекад — ја бих заборавио на Бакса. Ето! »Да су ми штампане...« Ја их нисам показао Симићу. Сам

сам их цензуришао. (Да. Али у његово име!) Чак да сам сусретао Бакса отада приликом сваког свог путовања — рекнем упркос свему упорно — ја му се, сигуран сам, не бих враћао као мотиву! Исцрпљено.

Али уредник у мени бацрио ми је рукопис у кош. Хоћу да кажем: ја сам то учинио. Знам боље од њега све што и он зна. То не оправдава разговоре које сам све чешће у два гласа водио са собом.

Ја сам (што да кријем) на свој еластични начин упоран. Не дижем дреку, не буним се, мирно кажем: »У реду!«

Можете бити сигурни да сам се савијао да бих се опет усправио.

Неко време после прве бучне репортаже срео сам Бакса опет. У милицији!

Тип један!

Опшио се, потукао. Саслушању сам присуствовао. И записао оно што је говорио.

Али опет — у кош. Из других сад разлога. Обрнутих.

И трећи пут — у кош. Сусрет у подземљу и после — путовање с њим из рудника, одакле је несрећа отерала човека који, у борби против ње, у жељи да је савлада, не бира средства, него »поправља« искувише безобзирно транге-франге живота и постаје од прогоњеног онај који гони — класични прогоњени понилац.

Али уредник у мени морао је и овог пута са стрпљењем које је безгранично било да ми објашњава и објашњава да Бакс не представља ништа битно ни типично. На крају упитао се реторски: — Васићу, Васићу, какви су то стални судбови тог твог Бакса с нашим људима, каква је то његова несрећа, шта она треба да значи? Судбину? Не признајемо ми њу. Ни несрећу. Ми срећно друштво градимо, хармонично друштво неразадирано непомирљивим антагонизмима какви разједају класна друштва.

И четврти пут — у кош.

Нисам попустио. Зашто бих? Постоји ли Бакс? Постоји. Срећем ли га на радиоништима? Срећем га. Је ли такав каквим га описујем? Јесте. Некад више, некад мање, али увек јесте. Па шта онда?

Тако је било — изнутра у мени.

И пети пут — у кош.

Али и споља мењало се нешто у мом односу према њему. Је ли томе доприносило сазнање да смо само неразвијена земља која почиње да се индустријализује с тешкоћама незапамћеним јер не пљачка никог, не поробљује никог. И да средства за сваку изградњу одваја себи од уста. И да, кад је тако, Бакс и мора, несвестан свега тога, да осећа ово као несавршену још правду и да се љути на мале паре, жели да се што пре превладају све неприлике и почне и он већ, заједно са свима, једном да живи обећаним срећним животом. Али уредниково несхватање смањивало је Бакса нагло у мојим очима. На тренутак. Није га уклонило из живота. Из мог живота.

Први пут (пре но што сам знао да је уредник Симић одлучио да Милетину репортажу штампа, да је штампа наместо моје коју ипак није знао) (али како моја није штампана, окрени-обрни, ипак испада да се појавила место моје), бесан, нисам изјуррио на претпролетњу улицу, али сам застао изненада као да сам изјуррио и као да не знам шта бих сад и шта ћу са собом, шта — са другима.

— Што се ниси држао оног списка врлина? — упитао ме после уистину Милета, као да је знао да сам написао своју репортажу и као да је знао да ми је њу уредник одбио...

— Рекао си да је нестваран.

— Али може да послужи у послу који радимо. Ухватио ме под руку пријатељски, с пуно нежности. Можда је то његово сажаљење и било разлог мом бесу. Одвезало је псе срце с ланца кад рече: — Ваљда ниси направио онај добри јеловник анђела да се ти њим не послужиш?

— Баш зато! — рекнем љутио.

Не пружим му руку на расстанку. Био сам бесан. Требао је да отпугујем.

Бакс јесте нови човек. Нека уредник каже шта хоће. Бакс то јесте и јесте.

Вратим се после пет недеља и предам последњу из серије конвенционалних дописа. Нешто о железничкој радионици. Симић ме похвали:

— Одлично! — смешио се претерано усхићен осредњим, као да ме тиме баш хтео да укори за

оне моје непредате му репортаже о Баксу. — Одлично.

Необрадован изиђем, потражим Гагу. Не нађем је у гимназији. Хтео сам ипак само да јој кажем да сам коначно набавио намештај и све што јој је требало да би уредила себи собу кад изиђе из интерната, где јој није било најбоље: боловала је од јесенас. Само још да одем и подићнем дозволу из стамбеног одсека. Нека учи и даље у гимназији за ратом ометене, али нек почне да живи код куће. Газдарица нека јој кува. А ми, Костини друтови, водићемо рачуна о њој, изводићемо је недељом по подне на колаче са шлагом и брбљати с њом, још малом, још сестрицом, али згодном. Врло је лепа постајала. Наочиглед је расла и девојчила. И били смо горди на ту сестру. Прогутам горчину кад је не нађем ни у Ломиниој, где је одлазила понекад онако. Решим да одем до болнице и видим Бакса.

Одавно је отпуштен! — кажу ми.

Значи, помислим, вратио се на посао, у *Струго-техну*.

VII

Али не нађем га. Не ради тамо. Чак се у *Струго-техни* више нико није ни сећао да је икад радио код њих неки Буша Савић. Спустим се зато ојужелим сумраком према Дунаву, и крај кафилерије нагазим на ведрог Милоша. Угура ме просто на чашину домаће препеченице у зграду рејонске милиције. »Само један случај да испитам, па идемо на вечеру и у биоскоп, важи?« Изгледао је свеж, расположен, врло чист и дотеран. На степеницама ми је стигао да каже да иначе вредно учи, полаже испите, до лета ће дипломирати, па ће у судије. Иначе...

... случај непријатан: човек се нашао од радости што је примио синдикалну награду. А у ствари била је прешка. Није требало он да је добије, већ други неко. У међувремену човек је потрошио преко четир хиљаде и сад ће морати да отплаћује.

Мада је то Милош говорио с неким полусажаљивим изразом на лицу, био је пресрећан што седим

крај њега. А и ја: видећу како саслушава типа отпушеног, између осталог, да се скоро по на јавном месту опирао (пред зградом на Булевару Ц. армије 369) тројици органа народне власти који су прво легитим покушали да га спроведу у станицу. При том је изпредник — писао је у извештају — ударао, отимао се и провао радничку власт. А радник.

Срамота! — помислим.

Није погледао ни у ког кад уђе, сув, спечена лица, зборана сељачка врата, мамурна погледа. Када је дигао очи, на моју жалост, није ме препознао. Па кад није, помислим, што да ја напишем (већ сам одлучио да запишем само оно што он буде рекао) да је то Буша Савић, звањи Бакс. Ставићу друго име и уредник ми можда неће бацити ту репортажу у кош. Извадим шлагфне и почнем да записујем:

»Позван да одговори на пријаву, оптужени плаћуци себи бодро у шаке, зевну, протегну се, обори главу и мумлаа:

— Не знам одакле да почнем.

— Од почетка! — рече Милош и почеша се по тврдој вилици.

— А где је почетак? — мумлао је радник и даље.

— Што но рекао један тамо у болници, није ваљда у чакширама мог непостојећег оца. То јест 60 ари и седморо уста! Или у кошави?

— Почни од кошаве — насмеја се иследник — пре два дана је престала.

— Како пре два дана? — зачуди се мамурни. — Синоћ је још урлала и завијала. Пијана се ваљала од Гроцке и Болеча, преко шљивика и винограда на ћувицима испонамештаним за војне вежбе и маневре у миру, а кад је рат — за ратовање.

— Овамо направен и ударник — поче Милош — а муда. Шта ми ту изводиш?

— Чуо си, дакле? — закашља се. — Јесте. Ударништво. Тако је и почело, ако оћеш право да знаш, кад сам у болници чек добио уочи изласка и оздрављења. Изиђем, дакле, и правац — у банку. Уновчим ја чек, радостан, окрљам двеста сомова без једног у цеп, затарабим све зихерицом, па свралим у бифе. *Мадагаскар* му име. Кошава ме продувала скроз са све двеста милки у цепу. Чуј, друг! Радост је теже поднети но тугу. Зато попијем две-три жарке, пре

но што ћу у *Струготехну*, па четири-пет-шест дуплих љутих, онда тргнем један рум да пресечем и запечалим. Тек онда грунем напоље на Булевар. А тамо луда Анђелија сева. Булевар јој је одувек главна жила куцавица са ударањем у даире: цвокотањац. Али мени од среће и шљивке и није више толико ладно колико криво онако, више без везе и од беса и шта ми можеш, ударник сам, надраћен, али ми криво што сека кошава пиша на то и ове и на малту повише Лиона и своје лудило тера не марећи, ако не за мене срећног, који не бринем за њу, а оно за остале баксузе. Али јок. И шта па онда да се прави важна? Као да и ја не бих могао да оћу? Нисам ни ја макар ко, и ја сам десетак година шегртовао у Београду, Србин уз то. Пролетер. А кад се то двоје помеша, нема пуј-пике, има све варнице да врцају. Јер нема одмора док траје обнова.»

Престанем да записујем. Шта му је? Постао лумп?

— Срам те било! — пресече га Милош и поче да му чита, по иследнички, педагошку поему, то јест предавање с поправном тенденцијом у смислу оптимистичког развика и вере у човека — најмање биће десет дана ћорке или казну да плати у новцу, све није пролумповао. Слагао сам се с Милошем и мислио: главно је свршено, власт је наша, иако мед и млеко за све још нису потекли — то и не може док дааном о даан. Али потећи ће ускоро. Радно одушевљење обнавља земљу. И само да се узразуме још нешто мало они који заостају и не схватају па пију из очајања или пију из неочајања, али пију, не видећи да разлога за пијанчења више нема. Власт је у чврстим рукама целокупног народа! — говорио је Милош — алкохол је ескапизам из стварности, поготово сад кад смо чврсте темеље ударили; милион и седам стотина хиљада погинулих. »Потребно је« — поучавао је — »кад си радник, другима указивати на стање ствари и перспективу развоја, а ти, место тим да се бавиш и освешћујеш заосталије од себе, а неуздигнутије гониш да се уздижу, ти, опијајући се за награду синдиката, доказујеш да је још ниси заслужио, јер не волиш човечанство, тј. нашу партију...«

Али на наше заједничко чуђење и запрепашћење, оптужени одбруси не без ироније:

— Гле, молим те, шта малишца зна: вакелисање! Као да је Љотићев просветар, а не комунац.

— Пази радије ти шта говориш. На дужности сам.

— Ја да пазим, је ли? А ти што не схваташ зашто си плаћен — ником ништа? Пре рата си као и ја био гола. А сад ти сви ми качкете скидамо. Док ја? Радник био. И остао. Али запамти, власт припада и нама којима државни синдикат даје награде! Па кад сам и ја у неку руку шрафић те власти и режима, онда тражим да и мене униформа и народ поштују. Тражим ја то и од руље шљокара и шљемара, баво их однео! па тражим и ту кад ме приведу. Поштовање! А не да ми главу лајном масте. Хаја за пре рата. Радник је тад био — две нуле на чувачцу. И не чуди се што ми љута препеченица још увек долази слатка кад низ једњак заструже: није се заборавила скоро прошлост.

— Прошлост је црка! — прекиде га Милош суво. — Сад је ово.

— Што си зелен. Прошлост није преконоћ прошла: мој случај и падеж!

— Нетривијално. Прошла је. И то за вјеки вјеков!

— Не лупај, пиштољчијо!

— Не лупај ти, него настави.

— Да наставим? То сам и учинио. Ушао сам у бифе код *Потонуле лађе*, где ме сви знали. Двадесет их је било, среће ми, ни пола човека мање, али ја свима хладнокрвно кажем, по једну и још по једну, па пуј пике и поново од један до пет и то све спогу и на брзину, јер ме разумевали и исказивали ми заинтересовање и с обзиром на чапћавање што пада, али и без тога би пало једно велико поштовање за мене, човека. Па кад је тако, удри још једном јовананово и да платим. Али тад Љуба Ђопа, газа подрумчета, човек душеван, мада иначе приватни сектор, зацепи: »Трихиљадетристатридесеттри динара«, каже гласом благим као нож у грау. »Како?« зачудим се ја и лепо му кажем: »Не зезај ме, Љубо Ђопо, да ти 3333 љубљених свастика напишем (ко не зна шта је сваст, тај не зна шта је сласт), хаја за три хиљаде триста тридесет, али откуд и оних три динара на

крају.« »То је због дендерлес«, каже он. »Добро«, велим му ја. »Нека тече вода уз Мораву«, и платим без да трепнем. Шта су данас три динара спрема три сома? Главно је: сви виде моје радничко кавалерство и разликују мене, претечу будућих времена, од прошлих времена кад радник човек ниси смео ни сањати да постојиш, а камоли да као један »ја сам, мајко, све« чашћаваш познате и непознате фронтовце и другаре. И све би се, упркос кошави и ракији, свршило прописно да се Тоза шустер на то моје »ја сам, мајко, све« не накострешти и не удари правац према мени који сам га досад тако рећи дојио шљивкином сисом, па поче да ми пљуцка пред ојњак:

— Не може! — вели. — Бог је све. А ти си само раденик.

— Није! — почнем да му објашњавам, иако то не волим ни мени нико да чини па стопут да си капетан и иследник (видео си малочас каквим сам те просветаром частио), али пио сам доста, па му научно почнем да намештам знање низ длаку:

— Није, Тозо, бог ништа у данашње време, него је тело све.

— Душа и бог су све! — заинати шустер.

— Ни бог ни душа, већ ово, ухвати ме мало, да видиш што је као рог, њим да те пробурозим!

— Постоји и бог и постоји душа! — раздра се Тоза вичући. — Ко каже да он не постоји?

— Постоји само тело! А душа не постоји.

И да му то још научније докажем, почнем да се свлачим, и кад се показах као од мајке, он ме први љубану, место да призна да се душа не види, ни бог, већ тело једино, али биће да сам му и ја после вратио нешто дуга у самоодбрани и, право да кажем, свега се не сећам, само знам да је неки милиша почео нешто да зановета, ја му на то кажем мајку, а он на то одмах диже руку, ваљда да ме удари, али кад видех да коће скандал да прави и звиждаљком зовне колеге, ја му откинем звиждаљку из уста, и све би се лепо завршило да не добоше још неки па на силу запели да ме голог увуку у слободанку и по усред дискусије коју смо започели, што јест — у крчми, али у циљу — а он је главна ствар — културног уздицања. И, ето, тако је почело.

— Искувише почетака има твоја прича за овај крај: три дана апса јер немаш паре да платиш.

— А награда? — насмеја се пијанац.

— Одузета ти! — рече Милош.

Али ни ово последње не запишем. Уредник ми, знао сам, не би ништа од тога пустио.

— Како одузели? — упита Бакс. — Зар нисам пертловао?

— Не знам ја ништа!

— Не знаш? А да ме плашиш одузетом наградом, то знаш, је ли? Али ја сам ипак пертловао...

— Јесте! Пертловао си, али није ти друг Милош одузео награду, него синдикат. И сад паре треба да вратиш. Све. Штампарска је грешка била посреди. Награду је требало да прими неки Душан Сариф. Не ти. Дактилографкиња...

— Бути ти! — прекиде ме, не познавши ме. — Као да ја нисам знао да баксузу човеку ни слобода не вреди. Знао сам ја то. Зато сам и пио. — Па се окрену Милошу: — Није мени до пара. Ни до признања ми није. Али што се и тако нешто сме да деси — то боли. Колико има мањка?

— Четири хиљаде четири стотине двадесет! — реком злурад, као да ми је он крив за нештампану ранију репортажу о њему, обичном, а не новом човеку.

Бакс је гледао у Милоша:

— Мањак треба сад да одрадим?

— Треба. Одбијаће ти се од плате двадесет посто.

— Одбијајте, напуњавајте све несреће на мене, али с мог ме пута нећете одвратити.

— Ко мисли да те одвраћа? — рече Милош и дода: — Ако ти је пут исправан.

— Исправан? — насмејем се пакосно. — *Потонулом лаћом* путује он на *Мадагаскар*.

Бакс ме не погледа.

— Знам ја! — рече тише, изгубљено. — Илегалаци је сад она. Кришом ногу појединцима подмеће. Али веће дуго кад се мора грешкама штампарским већ да служи. Изузецима, а не правилима као некад.

— Ко је она? — живну Милош. — Како се зове? Где станује?

— Овде станује — лупи се у прса. — Несрећа! — рекао је, али ја тај крај уопште не запишем. Ни тај

крај, нити ишта од почетка до краја не препишем. Дошавши кући, опет станем да држим као да је живот у питању. А зашто? Зашто?

VIII

Нисам разумевао. Милош је пустио оптуженог. Дежурни је, док се он опасивао, увео групу беспризорних. Гагу и њене »Пилице« — Непају, Кикиреза, Перицу Пацова...

Шта би Коста да је жив? Шта Јанко, Филип, Андреја?

Али шта би ови казали за Драгића или за оно моје лежање на улици под пушком свог војника који је заборавио одзив? Је ли тад све ово и почело?

Нисмо отишли ни у биоскоп ни на вечеру. »Пилице« су ухваћени у покушају крађе.

Шта да се ради?

Памет, то касније дође код мене. Али увођење »Пилице« и ње — то је лавина што затрпа. И место да осветли — замрачи. Бар док не стигну спасиоци.

Да сам слутио шта ће се све збити, ја бих је одмах узео за руку и из милиције одвео пред шалтер: »Молим — венчаницу.« После бих јој набио ферецу на лице, закључао је и пустио да расте. Јер мала је још била. Дете.

Коста је погинуо да и деца буду срећна.

Ја сестре нисам имао. Ипак, знао сам, женска деца не задају одраслима исту врсту одговорности као мушка; није ми падало на ум да су моја садашња осећања према њој већ предујам за будућност. И да ће за неко време моја братска љубав прерасти у љубав сасвим кратко. Не. То неће никад, иако ће бити љубав. Постаће љубав с препонама од Костиних костију између мене и моје свести о њој, љубави. Том циљу.

Успео сам да убедим Милоша да и њих све пусти кад је већ ослободио Бакса. То није изискивало сувише напора. Одвео сам их онда све у интернат, легао их и отишао кући.

Али закључавајући врата, видим опет Милоша како је гледа. Нисам био сигуран да ли то гледа

њу само, или још неког. Бакса, рецимо. Једно му је око изгледало још зането, друго већ сурово. Па да, беспризорче!

Стресем се.

Што? Био сам данас према Баксу суровији од Милоша. Рекао му с осветничким уживањем да му је награда одузета. Сигуран нисам био да ли то чиним што не примим пијанство или што ме је он баш натерао да отворим канцеларију агитпропа у себи и цензорским маказама исецкам своју прву репортажу о њему.

— Не ваља? — упитам несигурно уредника.

Очекивао сам да ће рећи:

— Не може. Измишљено 20%. Пресољено 30%. Деморализаторско 50%.

У том бих му случају одговорио:

— Могу донети записник из милиције.

— Нека.

Покушам ли да дигнем рукопис са стола и исцепам — не би ме задржао. Чак би рекао гледајући ме како га цепам:

— Па језик! И да је изашла ново издање шатровачког речника, нико те не би разумео. Штосови страшно брзо застаре. Сем тога, не прелазе границе рејона. Али главно — смисао — то ти је често које-шта. Да не кажем и горе. Јер ја сам те послао по новог човека, а ти ми довео шаокарца (дозволи да се послужим једном од речи које употребљаваш). Колико је добио?

Глас уредников нисам чуо ван себе. У мени је бубњао. Али имао сам прецизан утисак да с мене Симић не диже црвени поглед куван у пари ноћних суза, слојањених пред зору, кад мраз стегне.

— Не! — викнем и пробудим се у часу кад сам почео да уверавам уредника, коме се, убеђеном напречац, поче Бакс да свиђа: Не, он је све, само не нови човек. А таквог га изанбалог не треба рекламирати. Чак сам стигао да рекнем, у намери да спречим уредника да ми објави рукопис, да ништа не знам о Баксовој прошлости, да су моја испитивања још у току и да не дам да се објави ни »Б« о њему док не дознам где је био и шта је све радио за време рата.

— Али синдикат га је препоручио! — хтео је уредник да ми каже. — А он зна шта ради.

— Не дозвољавам! — Био сам спреман да прекинем и тим средством разговор. — Рукопис је мој. А ја не допуштам да се са мојим потписом штампа нешто што пружа дејуманизирану слику човека.

Уредник је већ дизао обрве у знак чуђења, спреман да заусте:

— Схватам. Ти не верујеш у постојање новог човека. Зато ти...

Али тад викнух оно »Не« што ме пробуди на време. Тако да све то нисам тад још ни чуо до краја.

IX

Упркос и том свом неуспеху, трудио сам се да сачувам на окупу оно што је овде-онде почињало да се, под притиском чињеница, назива илузијама: некадање јагђеће одушевљење неровашено вучјим челоустима свакодневице, тог преваспитача, судије, целата, и жирија за награде и шамаре. Чак и преа прво своје новинарско путовање у рудник, док сам у гарсоњери обувао своје ладобранске појзерице и после док сам трпао обе каки кошуље у бундевасту актен-ташну у коју сам већ ставио суву храну за три дана, дигнуту из редакцијске мензе на бонове, и за-творивши торбу извадио из фиоке маузер који је Коста мењао са мном онесвешћеним, тутнуо га у футролу од крутог платна испод доламе с које сам скинуо све ознаке чина, ја сам, спремајући се за то прво своје новинарско путовање на радилиште у унутрашњост, још прожету прогањањем остатака непријатељских групција, имао наметљив, чак пријатно нереваншистички утисак да се опет и опет налазим насред сад не више индиферентног простора, него насред прецизно, а страшно смањене и немирним језичком ваге преполоваене уредникове собе, где сам опет продужавао да се не мирим с његовом одлуком о бацању моје две репортаже у кош, његовим поступком у мени, који ме заболео више од свега што ме досад могло заболети. А није да и то није почињало бивати — почев од сазнања о неоче-

кивано тешкој и спорој променљивости људи и њиховој све чешћој способности да се запале као некад за идеале, да се упорно жртвују за њих, до потпуног остварења, кад су већ самим тим што су сад живи људи одређени да вечно живе као саставни делови будућих конвејера обиља, све обилнијег за све већег и све недовршенијег човека. Настављао сам зато ранија опирања његовим приговорима, али овог пута он кудикамо успешније рече:

— Будимо искрени, ћутимо! — рекао је, оклевајући и сад, као што је то редовно чинио у последње време, да ли да ми баца нову репортажу у кош или да је штампа. — Роб си привида.

Башио је у кош. Ја планем.

— Свака гола истина није лепа Фрина. Али свака има право на слободу и кад није курва.

Он се на то саже, узе рукопис из коша, разви га и загњурди главу опет у моје плајфне. Ја планем. Сам себи сам изгледао јадан говорећи:

— Животу нису потребни сведоци. Мрави су му довољни. Раде и не мисле о себи. Али друштву су сведоци нужни.

— Ћутимо, будимо искрени! — понови свој шпос и онда настави прекидајући нашу искреност: — Заборављаш — говорио је уредник неформално поправљајући узпред и он понеку од наших некадањих претераности — заборављаш да си уопштио ситуацију самим тим што си је утецао између свих осталих! То је — уздахну — судбина сваког конкретног материјала у тексту. Неко се чудо с њим деси, неко претварање се изврши, приватно постаје јавно, појединачно — опште и, мада новинарим од пре рата, стално разбијам главу када и како се то збива, па ипак ни данас не бих умео да ти објасним да ли се то преображавање чињеница врши приликом самог чина писања или касније, за време читања. А твој пијанац у сукобу је с иследником! Опло се од радости што га је револуција наградила. Он јој је неоспорно привржен. Радио је, кад је требало, 76 сати без прекида. Али пијан, направио је недостојан изглед. Без зле намере. Али начинио. Луцидан човек ће закључити: у спору између Баксове и иследникове привржености — обе су неспорне. У питању је пијан-

ство, заправо његове последице. Бакс је пијан дигао руку на чуваре нашег реда. Огрешио се тиме о законе револуције. Он је постао њен непријатељ. Није?

Уредник ме погледа, уздахну и гурну лаким неким покретом рукопис са стола. Лист по лист клизну у кош:

— Читаоци углавном нису много лудици! — уздахну гледајући у рукопис.

— Као ни Бакс! — уздахнем гледајући у уредника, који учини покрет као да би да врати Бакса на сто. Продужим узнемирен: — Али он постоји а и они постоје. Треба се с тим помирити. Ја то њима, не много лудицима, о њима пишем. Онолико лудицима колико могу.

— О њима? Зашто? Да би их збунио произвољним закључцима које извлачиш из двосмислених ситуација у које доводиш Бакса?

Како сам престао да га пратим откад смо се упитали да ли ја то баш о њима пишем, не одговорим ништа. Он порекну нешто у себи.

— Не! — и стиша се пре но што настави блаже, иако без предаха: — О себи ти пишем. Шта те ранило?

То је упитао већ меко, сажаљиво:

— Ништа! — забрзам.

Он се осмехну и жмирну лукаво пре но што изговори своје питање:

— Да ли ти Баксом не браниш нешто? Можда неког? Нечију невиност?

— Не! — не признам, и он се трже, отвори очи и неста. Али пре тога рече:

— Ја сам ти уредник. И док сам то, нећу ниједног часа заборавити да нам је дужност да читаоца уздижемо намећући му своје закључке.

Глас му је нестао као увучен у невидљиви аспиратор. Одахнем.

Али без предаха помислих: што ћу једном све скресати уреднику, то не би пас с маслом појео. А он то хоће, ко бела ће лала све то да смаже. Не био ја који сам.

Који ли сам?

Без одговора. Можда сам почињао да назирем нешто ново. Привлачило је и плашило.

Учиним кораке ка вратима и застанем. И, да

одагнам искушење, опет се нађем са дозваним уредником очи у очи. Разговори ме с њим нису више плашили. Навикао сам.

Али тек што се појави, већ махне руком као да се опрашта. Одиста одмах затим и неста.

Слабо! — помислих.

Ипак ћу га једном свег изгзити аргументима на нивоу његових инсинуација. Није ни он био тип човека који воли да признаје своје заблуде (кад не мора) и (добровољно) поправља сопствене грешке и кад су очите. Био је то човек посебне врсте фанатика, човек који се, ожењен с револуцијом, у том свом с почетка разумном браку, неочекивано по себе и партнерку, заљубио, очајно, искрено и верно до безумља, што се, у таквим приликама, редовно завршава затварањем неких славина кошмарској, али ипак пристojној, живахној интелигенцији. По њему би сад дијагностичар зла требало да буде несимпатичан, и горе, непријатељ, иако чини потребан и користан хируршки посао. — Ти си опортуниста! — рећи ће му. — Поатрон!

— А ти као да то тек ниси, иако измишљаш (да не би био оно што не можеш не бити) све неке типове који стрче и власт не признају! — Демобилизаторски опортунизам! — згромићу га. Али он ће и згромљен да упита: — Је ли, брате, твој Бакс за нас или није? Ако јесте, нека умукне, престане да гуња и да се буну. Нек ради само.

— То и чини! — завршићу пуцањем пенала. — Боље но ти!

Мучка је и била у томе што су та уредникова неумесна забринутост за опште ствари, то његово маказерско брањење невиности душа читалаца, утицали на мене и ја нисам само баио два рукописа у кош него сам се и пред њим, сасвим стварним, почињао да осећам нелагодно и понашао дефектно као да сам убеђен да је и истинити он морао да зна за моје репортаже и разговоре које сам водио с њим у себи.

— Зашто претпостављаш — упитао сам јуче, сусревши га изненада у редакцијском ходнику — да је читалац без смисла за иронију, које, не можеш да спориш, има и у мом напису? Зашто му самовољно сужаваш интелигенцију? Зашто си му пред

носом треснуо врата иза којих почиње разумевање? Што га потцењујеш?

Симић ме је погледао с таквим запрепашћењем да сам схватио. Није то био уредник с гласом ван мене или у мени. Био је то онај прави. Који ништа о нама не зна. Отпор у њему правом још није ни отпочео. Можда до њега неће ни доћи, успем ли само да затворим отворене долматске маказе уредника у себи. Тад бисмо, место свега кошмарског што нас обојицу плаши и грчи, и ми можда гледали на муцаву непомирљивост Баксову према ономе што се зове *несрећа* као на дилему сувишка животне енергије која се, изазвана револуцијом, још није ни приспособила ритмовима неужурбаног човековог живљења, пуног још тешких тајни у зачауреном бунару свог незнања себе и жеље да себе осветли. Али нервирало ме што у интензитету уредникове забринутости није било само неверице у ефикасност поступног освајања нових односа човек — друштво помоћу живих, комплексних, амбивалентних напора, (ту су почињале разлике између нас), нити је било неверице у невиност маса, (а то је исто што и неповерење у човека, у живот), већ се више од свега налазила нека претерана и, према томе, увек уплашена његова љубав за тековине, како је звао све оно што је револуција, захваљујући, уз остале, и мени, донела свима нама, па и њему.

Завршивши паковање, целим путем до станице настављао сам да говорим, супериорно називајући ту његову бригу љубавном *подлошћу* (израз сам тај негде већ чуо? где?).

Мислио сам на Милету, дабоме. Он није љубавни подлац, заправо више је подлац неполи љубавник. Зато му је тако и лако да се задовољи свачим што дрљне. — Доста с вицевица! — рече увређено уредник (аха, он почиње да се вређа! одлично). — Ми се не ослањамо на мангупе и пијанце које би ти хтео да протурити као нове људе.

— Ни страхом од проблема и хумора се ништа не гради. Нису сарађивали с окупатором.

Не, нисам га заволео. Али био је уредник рубрике *Слободна репортажа*, а ја, слободни репортер, двадесет пет до тридесет плајфни месечно, плата солидна, плаус путни трошкови, и гарсонџера у висо-

кој кући недалеко од булеvara који је од ослобођења трипут мењао име (у близини је, откад ту станујем, само једна нова зграда дигнута до петог спрата и остала недовршена).

Тачно. Па? Не зидају се још куће, али су зато фабрике око Лиона проширене, и уопште, свуда по земљи — фабрике. Је ли то тајна? Није. Зашто то онда не рећи?

Фабрике! Да. У бити, болео ме и мој стварни однос према Симићу. Та моја нељубав према њему била је и један интимни пораз. Маштао сам, скојевски невин, да ће се после револуције сви људи волети, живећи у некој рајској симбиози, не једни другима вуци и јагањци, не — жабе и змије, него сви свима браћа, сви до краја отворени, сви срећни, сви срећно заљубљени. А то баш — што могу да не волим, и то човека који ми је претпостављен, то ме мучило.

Скривао сам своју нељубав и горчину — и од себе бих их сакрио да могу — јер су и оне доводиле у питање део остварљивости снова. И оне даље, одложене засада, и оне ближе и савим блиске, оваплоћене већ. Испада ли да зато — и љубав треба још крити.

Био сам несрећан.

Ја? Данас?

Којешта! Насмејем се гледајући кроз вагонски прозор у поља делимично обрађена. Стрпљења. Стрпљења! — рекох, и та се реч подели на слоге који се уклопе у ритам клопарања тоčkова преко спојница: Стр-пљења-стрпљења-стр-пљења-стр-плен-ја.

Но ко ли је тај Симић чији глас чујем у себи и ван себе како тамани мој неумешни још разговор са сопственим илузијама?

Али питање је — нису ли од свега опасније илузије које не могу да пробију љуску и не смеју да заплићу? У том случају упрожена је сва енергија потребна да би будућности било.

Но утешим се да, можда, не долази у питање ништа од свега тога, већ нешто стото, што и не слућим.

Толико је већ лепота. И шта може онда један црв?

Целу јабуку! — хтедох да кажем он, његовим гласом, али не помислих да инсистирам. На часну реч. Јер није истина да ишта црв може живима.

А живи смо.

У том укрешем још нешто: ја сам то нећу да се објаве репортаже о Баксу из обзира према својим ратним, предратним и садашњим још веровањима у могућност наивне среће без заласка, среће налик на вечну љубав трајно заљубљених.

Најчудније — останем миран. Као да сам знао и друго.

Тешкоће? Немогуће тешкоће?

II ДЕО

РЕПОРТАЖА

РАДНИ НАСЛОВ (ЉУБАВНА ПОДЛОСТ)

I

Путовао сам много. На радилиштима само понекад сусретао људе који су подизали оне мостове које су сами недавно још рушили; у фабрике сам одлазио, на њиве. Гагу сам оставио ипак у интернату: хоџа искувише балерински витка, еластична, снажна, савитљива. Боље ће јој бити тамо но самој. Сви су људи презапослени, па ипак су Милета и Милош мање-више стално у Београду, не би било угодно да их, заузете, преоптерећујем још једном прекобројном бригом. Утолико пре што се Милошу вратила жена, за коју је чуо да је погинула. Донела му и ћеркицу од пет година. Зато у почетку нисам много пребављао себи што не стижем да чешће обиђем Гагу; чак ми је бивало пријатно кад би ми тамо вратар рекао: »У школи је« или: »Изишла«. Оставио бих јој пакетић с нешто кекса, чоколаде, поморанџи и журно одлазио. Боље је. Мала је још. Ни кад сам је једне вечери срео на корзоу, сем јаког удара изненађења који сам осетио, нисам ништа одребено помислио, обузет већ својом недовршеном амебном деобом на репортера и уредника, чији разговори нису престајали у мени не само кад бих био сам, него и кад бих се нашао у друштву. Нешто би се истегао у мени, ван мене би се све укочило, и ја бих им одједном зачуо гласове који би наставили тачно тамо где су били прекинули споровање, а ја бих тад, пратећи пажљиво њихова речкања пуна и за мене самог изненађујућих обрта, постајао мање занимљив

за друштво, и, делимично одсутан, вероватно — лошији посматрач и учесник но што сам иначе био.

То ми се, дабоме, није често дешавало, али и толико било је довољно да ме гони да избегавам нова друштва. Стари су ме пријатељи примали таквог какав сам одувек, *чинило* им се, био, волели ме и нису ми ништа замерали. Чак и кад бих, заузет нечујним дијалогом, ућутао на дуже, нарочито кад сам се хватао да навијам истовремено за репортера и за уредника. Једино страшно — одлуку нисам умео да донесем ни после годину, ни после две године дана.

Право из аутобуса свратим у отворену још комисиону радњу да купим неку сипницу Гаги. Набем тог пута згодне корале. Тек кад сам их, заједно с кутијом бомбона, оставио вратару, сетим се да јој је рођендан за четири дана и би ми криво што сам пожурио. Нека, потражићу је и сутра. На жутом редакцијском столу Милетина цедуљница. Гле! зачудим се. — И данас субота. »Биће и доктор«. Да, и др Мутавић је понекад долазио Драгићу.

Свратим после поново у Дом — прошао је време посета. Нисам инсистирао. Било је још рано, погледам све важније излоге — ништа ново. Свега сам петнаестак дана био на путу. Убем, иако се ближило време вечери, у Праг на ручак. Одрљавим своје хладно телеће са млаком боранијом и изиђем.

А и прошли пут кад сам се пред подне вратио — отишла. »Пре пет минута!« рече вратар.

Увек тако. И као увек, и тад сам оставио пакет. Пут ме наведе у Ломину.

Облачно вече стискало је и ту долину, коју сам са својом четом ослобађао, у груду нечег хладног, свакодневнoг и безизлазно обичног.

Недоумица у коју ме је бацио Бакс није прошла, али живот је сваког јутра тражио да се поштено извештава о свему другом, објективно битнијем.

Не могу рећи да нисам био задовољан. Извештавао сам, уредник ми је штампао репортаже, постајао сам све познатији, стицао име доброг, солидног новинара. Живот ми је напоран био, али као око пун и накрпан задацима, радом, друштвеним и другим задужењима.

Сем посла и задатака, постојале су и обавезе. У њих сам убрајао и ноћне суботње састанке с пријатељима. Обично у кафани *Муф* или — све чешће — код Драгића. У *гарсији*, како смо говорили међу собом.

Обавезе?

Колико сам пута примећивао да већ од четвртка почињем да збрзавам своје репортерске послове и да у петак већ престајем да бивам радознао на живе људе и стварне догађаје. У суботу бих, по повратку с терена, заиграо на жутом редакцијском столу цедуљницу с очајним (*чинило* ми се): »Јави се Драгићу« или с: »Чекам те код Муфа« или »Бићемо код домаћина«. Домаћин — то је Драгић.

И да сам хтео, не бих се могао извући из тог свог крвавог начина одмарања са незаборављенима.

Само, да ли сам хтео? Неоспорно, било је привлачности у нашим седељкама, у укључу тајне који су остављале, у начину на који сам претпостављао да се говори о девојкама као гробовима, камењу, и опшма. »Крвав један оп има да добе. Први безећ!« Било је још увек неизживљеног, дечачки хвалисавог, али и ведрот. Понекад бих се ушитао: »Зашто их блазим?« Пре но што бих одговорио, заборављао сам питање. Но било је у свему томе нечег тајанственог, јер забрањеног. То јест... Нико ми није ништа слично бранио. Али ни дозвољавао. О томе се просто није говорило. Пред другима смо ћутали. Али били смо у себи горди што смо једини који се суботом увече одају блуду. Та реч нам је импоновала. Давала је вишак озбиљности осећању себе. Пмус оно мало пића и питкања у мраку.

Главни набављач увек нових опова, каменчића и пробова био је Драгић. *Домаћин*. Нисмо га питали откуд му толике везе. Ни како то да су све те девојке увек тако кротко спремне на све наше прохтеве, а саме — без захтева. Било их је младих, некад врло згодних. Мало бисмо јели, пили, плесали уз радио или грамофон, љубили се и — ја бих сутрадан отпутовао. Идуће недеље, месеца или чак и после два месеца, свратио бих на те *пуналу састанке* и не могу рећи да ми то сад ако и није увек изгледало претерано занимљиво, оно ипак убијало време и донекле разгаљивало.

Како и не би! Сваки пут бих приметити понешто ново. Од уштогљених и неспрегних младиха спочетка, људи невичних разговору с девојкама, постајали смо све лежернији и безбрижнији. Сваки пут бисмо све дегажираније брбљали и са све више лакоће и духовитости прелазили с речи на дела.

Кажем ми, да се не бих издовојио, као што се и нисам издвајао. Бар не док нисам чуо да је један наш познаник, који је дошао неколико пута код Драгића, искључен због разврата. И још неки тамо из Дирекције за неметале, мислим. Њих нисам знао, али зирчио сам се, премро од помисли да и ми... да и нас може да закачи тзв. штафета.

Дошао је час да кажем све што знам. Нећу да будем никоме бољи но што јесам. Дотле је све ишло некако. Углавном како треба. Нисам помишљао да је то недостојно, да нас прља или доводи у противречје с оним што желимо и сањамо. Али ја сам имао више прилике но моји другови да видим живот који је на успону постајао све тежи и суровији. Земља је дахтала од напрезања да се извуче из рушевина и заосталости, притисци су бивали све тежи, границе све напострешеније. Уз то, победничко пијанство, као и потреба да се даде самом себи једно велико макар и краткотрајно свакосутотње вољно (за све године зебни без одушка, године мучка, лишавања и борачке аскезе чији се »мементо мори« не изговара уснама, него ранама, крваљу и смрћу без репризе) били су при крају, али је већ све то, па и штафета, позивало на поновно узбуђивање. То значи на акцију.

Моји суботари су остајали, чинило ми се, глуви и слепи на тај зов, понашајући се све више као људи на белом хлебу ракије, вина и девојака. Тачно, ја своје другове нисам виђао преко недеље, на раду. Па ипак, почињао сам (упркос својој жељи да не наглим у осудама) да се све више либим њихове безбрижности у раскораку са све озбиљнијим животом. Коначно, и они су одговорни. Борили су се за овај живот и нема извлачења чак ни погибијом и нема забушвања сад кад је требало још неколико година подметати леђа, потерати, давати пример:

Али они — врло важно, баш ме брига, нема везе!

Пили су суботом увече и, сасвим там-там и припити, блудничили. Сами су ми се хвалили да су и

преко недеље долазили домаћину на партије у двоје с девојком коју би истрзарили у суботу, док сам се ја пекао на сунцу или смрзавао на кошвама.

Да ли сам им завидео? Можда је све то нека реч оправдања мене преда мном за завист? Али у возу, недељом или понедељком, путем за ново радиониште, ја сам почињао да записујем у нотес утиске са суботњих посела. И како сам био убеђен да сам стекао навику да будем прецизан и поштен у одражавању догађаја, ја сам, поред штосова, имена и изгледа девојака, тока забаве, понашања сваког од нас, поцртавао и прогресе које је сваки учинио од последњег састанка, па тако, посредно, утврђивао све већи раскорак њихових личних расположења и објективних потреба. Резултати су испадали толико поразни по њих да сам се питао не претерујем ли и, коначно, — чему све то? Зар ми је потребно оправдање што сам преживео рат, или алиби њиховог блуда за то што нисам одушевљен 24 сата на дан? Али, опет, како не ставити у сумњу вредност своје способности репродуковања ствари кад људи (који су, гинући толико пута, давали доказе своје оданости), снимљени мојим чулима и репортерским поступцима, испадају у тако великој мери декомпоновани и демобилисани? Осећао сам да се одвајам од њих, али правим сам се и даље као да тога нисам свестан. Није ли ми више било важно да задржим њихово поверење и пријатељство? Или ми се чинило од свега битније само сазнање о овом мом поступном удаљавању од њих?

Још нешто: морам признати да би у часу кад бих то помислио, увек, али увек настајао мрак као пад оне завесе од ноћи на гребен Црног врха после најдуже битке у којој сам учествовао, битке тако у нескладу с нашим уобичајеним маневрима.

Никад ме се није тицало зашто сведочим. Знао сам. Али тај мрак, та завеса, та равнодушност имали су за последицу, неочекивану последицу, још нешто сем сумње у исправност мог сведочења и о пријатељима. Сумња је та била површна, тренутна, заборављао сам је у истом часу кад би се забринута поставила, али јавила се први пут једног поподнева у мојој гарсоњери, кад сам, свађајући се с уредником, спремао себе за прво путовање у унутрашњост још инфизирану прогањањем банди. Или још раније мож-

да, кад сам, лежећи на орчи, чекао под пушком стражара који је заборавио одзив да наиђе разводник. У реду, али зашто? зашто баш тако да одреагујем на повреду? зашто?

II

ГАГА

Свако вече све спремим и уредим као да ћу сутра на пут. Не сањам ништа одређено — све као неке ружичасте боје што трепере и тихо дишу. Ја знам да сам ја то дифузно дрхтање што се протеже између белине чаршава у сну све до јутра. Оно је врло чисто, врло весело, врло свеже, иако почиње с пријатним узбуђењем, лакоом лупњавом срца, страхом да не закасним. Не протежем се, устајем хитро, истуширам се хладном водом, оперем сапуном. Осећам потребу за чистоћом, уредношћу. Одмах спремим собу, очешљам косу, обучена, спремна сваког часа да изиђем некуда, да ту дочекам неког. Моји су односи с људима јасни и одређени. Љубазна сам са свима, присна — ни с ким. Пазим како кодам, гледају ме. Зато не трчим никад више, не пружам ноге. Волела бих да имам ципеле с високим потпетицама и уску сукњу. Не знам. Нећу о томе да мислим.

Не кажем да нећу о томе да мислим. Падне ми та мисао на памет и прође. Не мислим ни на шта. Не знам тачно шта ми је, не знам тачно шта желим. Мисли наиђу, оду, не остављају трага. Очекујем ипак да се нешто догоди. То је расположење згодно за учење, за седење пред огледалом, за ма шта што запошљаје руке, очи, мисли, а није оно право и свечано што сваког тренутка може да наиђе и испуни.

Али и то је само мисао која наиђе као талас и врати се остављајући ме пријатно напету и неангажовану. Учим. Врло сам добар бак.

III

ВУК

Из редакције изиђем журно. Цео дан прошао ми је у слабљивом неком раду. Остао сам ужасно узнемирен.

Тог истог пролетњег дана, по подне, седео сам у својој редакцијској соби и куцао још једном неку репортажу кад крајем ока угледам, место Драгића, Филипа који је стигао читав сат раније но што ми је Драгић телефонирао да ће доћи да разговарамо о његовом предлогу да заједнички направимо један филм. Ушао је бучно и трапаво, али видећи ме у послу, не хтеде да ми смета, на прстима дође до стола и, док се паркет још сржито жежио утибајући се под његовом тежином, пљесну ме по рамену, пружи преко мене длакаву ручерау, пређе тромим прстима преко полеђине неколико књига на полици, очито незанимљивих сада за њега, и, уздахнувши, извуче ружичасту фасцикулу.

— Пусти то! — једва изустим.

Прекинем рад, дигнем главу: било је доцкан — пустио је.

— О чему се ради? — упитам га зато врло пословно. Али он тек после увода о општем и којечем, нагло врло једноставан и незбуњен, упита коме ли ја то остављам кључ од гарсоњере кад нисам у Беотраду.

Задржтим сав. Тако, дакле! Слутио сам! Помислим ликујући: Слутио! и рекнем:

— Не може код мене. Зидови су танки, суседи — прерадознали. Двојица имају жене које познају твоју жену.

Говорио сам одбојно и, ваљда зато што му нисам дао кључ од гарсоњере, ја му пружим ружичасту фасцикулу с текстовима о Баксу, ону коју је пустио био на сто кад сам му рекао да је остави. Као да сам хтео да се искупим нудећи му сам сада свог Бакса.

— Шта је то? — упита кријући огорчење равнодушностју. — Ах, оно што ми ниси малопре дао? Нешто аутентично?

— Неке репортаже. Нисам их објавио.

— Одбили?

— Да. Али ја сам.
— Знам. Цензор у теби. Причао си ми већ нешто.
— Нешто мало. Прочитај. Хтео бих да продискутујемо. Али ти и ја само. Разумеш? Можеш ли до сутра?

— Не. Никако. Али могао бих до прекосутра. Прекосутра увече. Важи? — упита одушевљено. — Тако је. Око осам код *Муфа*. — То значи — извади нотес с календаром — понедељак у двадесет сати. Тачно.

— Опрости, молим те, за кључ. Незгодно ми је то сад: кућни савет и тако даље. Не љути се.

— Немој да си дете! — насмеја се одушевљено. — Имам ја где да доводим, немој да мислиш. Само... Жена ми нешто сумња, а онда...

Замисли се кратко и настави:

— Изгледа да је Јанко већ доводио ту малу код Драгића. А можда и Андреја. Схваташ?

— Знаш ли је?

— Не! — одсече осорно и погледа ме несигурно.

— Хоћеш ли вечерас Драгићу?

— Хоћу, али касније. Док отпратим жену на станицу.

Погледа онда у розе фасцикулу.

— Дакле, репортаже. У ствари, мене би голе чињенице више занимале.

— Па ја сам их аутентично пренео. Његове речи.

— Чињенице нису од речи! — уздахну крепко. — Зато их тако тешко и преносимо.

— Да не сумњаш можда у могућност да их изразимо?

— Будаало! — насмеши се. — Да их извадимо, требало би их са свих страна истовремено опколити и стегнути за врат. Као омчом. А ми им из једног угла само прилазимо. Једном речју — репортеришемо. То је све што умемо.

Не рекнем ништа. Ништа више не упитам. Дрхтао сам. Али чим изиђе, покајем се што сам му дао да прочита оно што га очито није могло више да занима на исти начин као и мене.

Погледам на сат. Драгић је обично тачан. Шта ли ће ми рећи прекосутра?

IV

Питнем се за један, па за други и за све остале цепове, наћем једну пребијену, полаупразну цигарету, не и новац. Сетим се да сам за последње паре купио Гаги неке поклоне. Сутра јој рођендан. М се за то време упали прво, У затим, Ф на крају, онда су сва три слова блеснула два секунда касније заједно (колико је требало невидљивом основцу да их исриче и завеже у букет неонске речи, блесаве, смешне, бесмислене). И опет М као Муфљузи. У као Унбароши, Ф као Фаћкалице. И опет заједно цео букет Мангупа, Убица и Фукси.

Драгић ће рећи: — Неупотребљиво. Од Бакса се не може направити филм.

— Докле ћу да чекам — јави се шофер провиривши кроз спуштен прозор прастарог опела као корњача кад напола изиђе главом из оклопа.

— Имаш ли курблу? — упитам Јанковим штосом. Престанем да тражим новац по цеповима, наћем ипак колико је требало. Али он је одједном стајао иза мене.

— Ти? — изненадим се прво у себи (као и увек још), али Јанко ме загрли:

— Интече мој бедни!

Ја поцрвеним и исплатим шофера гледајући га испод јока како буљи у реч од сијалица.

— Шта му је то Муф? — упита као да је странац. Не мислећи одвали: — Скраћеница?

Нагаински је као некад кладио главу на високом врату. Није он само, и ја сам сад, као да то чиним први пут у животу, гледао нервознољубичаста слова над великим прозорима тог ресторана-дансинг-бара и у фасаду адаптиране партеруше на брзину сази-дане давно, да послужи као сарачка радионица неком војном лиферанту испод Булевара, на пола пута од Лиона до Кафилерије; али он се чудио и питао као да је требало ја да погледам у слова што чине ту реч, да бих схватио да је он не разуме.

— Госпође су то носиле зими! — рекнем. — Од крзна.

Утом заиста и угледам, али Јанковим као оком, не својим очима, на левом куку хирилског ефа што се утом угаси, даму с муфом оствареним у баршуну-

стом видарином крану с апликацијама од лажног хермелина. То је Текла из недавно прочитаног *Глувог доба* изашла из кука тог слова што се опет упало, пошла преко ниских кровова спуштених руку, држећи ноншалантно свој муф на грбуку. Али пожурни чим ступи на стазу што је водила до клизашишта, одакле су допирали гласови златне младежи и гардијских официра. Иако се кретала мрачном ивицом млечне путање, Текла је осетила да је, после пола века заорава, историја поново уперила на њу свој критички поглед и хитро је подигла руке с муфа на груди, уситнила корак и истакла најљупкији осмех на своје ионако природно црвене усне, које је догле уједала мислећи да је нико не гледа. Ни Историја. Ни Јанко са мном. Но утом је препознам. Откуда и ту? Викнем: Гаго! Али не пустим глас. Знао сам да ми се то само чинило.

— Не бој се! — подсмехну се Јанко. — Јунферчино!

Пурнем врата и спушим с оштрог ваздуха под задимљено звоно смрада и буче (приметим како Јанко ни у самозаштити не затвори једино око, па иако сам трепнуо, решим да гледам без трептања у оно што јесте). (Али и ја могу увек оно што хоћу, не бојим се стварног, не бежим.) Кроз помешане гласове циганске песме, оркестра, келнера који су извикивали наруџбине пред шанком и гостију што су се, притиснути алкохолном паром, урлајући исповедали, одјекну оштар звиждак: »Фигуфифакфак!«

— Филип! — насмеши се Јанко, дхвати ме одлучније под руку и поведе к дну дугуласте просторије, где је, за столом који му је долазио до пушка, требало по договору да седи Драгић а не Филип, готово целим опромним телом над прљавим коцкастим чаршавом.

Још одбојни према мирису роштиља, лука, знојева и дуванског дима што се у трајама мастан вукао над косама и ћелама, ми смо се спретно провлачили између столова са по шест и седам столица набијених у круг, где би нормално требало да су четири, и ја аутоматски региструјем: »Још увек трипут више мушкараца но жена. А и те ту — све сам голт камен и шљемаре; ретко који брачни пар или цура с лафом. Па што? То и јесте некакав јефтин каменолом.«

Питао сам се истовремено: »Одакле паре том свету?« Сем занатлија, има ли ту и који квалификовани радник? Или је то све сам голи лопов, то јест јунак будућих суђења крадљивцима бакарне жице, оловних плоча и остале народне имовине коју ту, у друштву флаундари, спискава украдени раднички зној у очекивању суда неминовне сутрашњице...

Али Филип је дигао главу и пожурни нас нечим што замаха као дим преко главе људи који су се, густо нацртани око столова, гњечили раменима и лупкали челима кад би их сагнули, не да конспириску, него да скрате за половину пут виљушке с набоденим ћевапчићима од тањира до отворених уста. Окренем се. Било је и пуно мушкараца који су стајали крај сивог лименог бара, где су, у позама копираним из вестерна, али у нестрпљивије бриткој и у исто време радно споријој и распојасанијој рецензији нашег човека, који се још увек спретније одмара неголи што вешто ради, испијали ко зна коју дуплу љуту мотрећи кад ће се испразнити које место за столом. Но било их је и око подијума с два ћеманета (Фантота је на другој виолини), прашњавим басом, цимбалом и петнаестогодишњом Цајком, познатом, како ће Филип рећи одмах после руковања, под надимком »Кашпендкери«.

Он нам и напуни чаше, што ме прво изненади. Јанко се извини: »Да оперем руке, то јест — сад ћу ја«, и диже се од стола. Филип пуцкетну прстима према шврћи.

— Клинац, имаш ли ораснице?

Сад смо сви, мотао би да ми каже шта мисли о репортажама. Јео је облапорно. Сметала ми је та за његов положај неуобичајена глад.

Мали је већ стајао код суседног стола, за којим је седело пет мушкараца. Нешто им је рекао шапатом, и сва су петорица у један мах погледала према вратима, где су чекале (баш чекале) две девојке. Једна риба, офарбана, и једна врло млада.

Мушкарци су се смејали углас.

— Бежи, клињо! Два сома за камен? Си блесав?

— Нуфер! — чуо сам како је мали рекао. Да ли је имао десет година?

— Шта ти је, млади ауторе? — упита ме Филип,

који је мирно настављао да једе свој епиграм. — Као да ти дошло да избаштраш цео свет, а не да чујеш комплименте.

Тргнем се.

Направим најравнодушније лице. Откуда и он да зна? Ја сам рукопис дао Драгићу, не њему!

Не. И њему сам га дао.

— Онај клинац...

Филип се одушевљено насмеја као некад, али с пословном равнодушношћу, која пре није била његова, објасни:

— Сада се женскама више исплати макро од осам година.

— Није то! — рекнем, не питајући се више да ли он то одговорачи да каже шта мисли о мојим баксијадама да би мучио »младог аутора«, али криво ми је било што он може да егзистенције свега тога старог (макро и камењарке) прими без протеста и згражавања.

— Зар то мора још увек? Несрећа своје да тера и даље?

— Си пице! — запрепасти се Филип, али прво сажваће и прогута: — Шта би ти хтео, да се укине преконоћ шоњавост фрајера којима мораш да сервираш трбу на тањиру као мени Власта овај епиграм с два бела бубрега? Или да преконоћ нестану девојчићи што сањају у подбиоскопским типинама о биоскопским деколтеима, жвакама, Грегори Пеку, лимузинама, лебу без молике, али раширених ногу? Јок, бре.

— Није то! — промуцам.

Филип ми се тад сасвим окрену, спусти ми на раме, уз најсрдачнији осмех, руку широку као лопата:

— Много одлично!

— Шта? — осврнем се, да сакријем необуздану радост.

— Не гупи га. Репортажа.

— Ах! — направим се као да се заиста нисам одмах сетио о чему ми говори.

— Направићеш сценарио од тога! Мораш!

Страшно сам се обрадовао што му се свидео Бакс.

— А Драгић? — упитам.

— Њему се мора свидети чим се мени дошао. Полтрончина.

То је оно што никад нисам волео ни хтео: одушевљење из страха.

— Нећу! — рекнем бојећи се унапред своје тврдоглавости.

Али Филип поче да ме убеђује речитошћу која није изгубила ништа од своје упорне мекоте. Позивао се на борбу, на нашу младост: — Били смо голоручки и све што смо имали био је сан, тај сценарист свих успона, свих победа, свих...

Знао сам: пристаћу да не бих само сведочио више. Умара то. А и јак треба бити да би се неупрљано и даље веровало. Јак сам! намрштим се. И то рекнем.

Скочио је, пољубио ме преко стола. Али тај ме пољубац, ни влажан ни сочан, опет узнемири, напуни димом, зачас препуни отровном паром, а нигде вентила. Ваздух је гуснуо у мени, све безиздушници. Зашто да дезертираш од чињеница? Зар репортажа није гола чињеница?

Али истовремено помислим, и то врло разговетно помислим у часу кад сам осетио његов пољубац:

Да није прекјуче тражио кључ да би довео Гагу? Одгурнем ту мисао. Он је нешто рекао. Шта? Ослаушнем. Не ухватим везу.

— Разуме се — говорио је опет Филип — треба да се оканеш свог репортерско-аристократског презирања других.

— Аристократског? — зачудим се и он одврати лежерно:

— Репортер субјективност приписује само себи који посматра. Сценарист своју субјективност подмеће другима.

Увредим се. Не рекнем ништа увредено. Бар ми се учинило да је тако и одјекнуло, не само било:

— Само, ја сценарио... — успем да се савладам. — Ја то не умем да правим. Не умем.

— А ко то уме код нас? А шта би рекао кад бих ти предложио да то — заједнички?

Откад ми је рекао оно: »Много одлично«, нисам, упркос овом, ипак престајао да ликујем негде на дну себе. Значи, упркос свему, има у Баксу нечег

што, стварно постојећи, мори и друге, не само мене живог.

Но тек сад, са закашњењем све то допре до мене неумиреног. Погледам у правцу црвене завесе за којом је нестао Јанко.

— Хтео бих да ми кажеш да ли би ти пустио Бакса у новине? Таквог какав јесте?

— Главачке. Згодан је то тип. Несрећа га бије, али он не попушта, бори се, и самим тим, субјективно, није несрећан.

Неочекивано неко седе за наш сто. Знао сам. Јанко је још тамо. Андреја ће то сад бити.

Заиста. Али ја се овог пута више не зачудим. Прекинем оно што сам хтео да кажем о Баксу. Андреја упита тражећи и даље забринуто неког у сали.

— Је ли долазио Николајевић?

— Кикирез? — зачуди се Филип.

— Зар и ти прелазиш на филм? — упитам весело Андреју.

— Ђути, интек! — брецну се. — Толико уметник колико сте ти и Филип могао бих и ја да будем. Само не би ми образ поднео да клопациснем као ви и вама слични уметници вајни.

— Баш си погодио као прстом у пекмес! — рече Филип одушевлено пецкав. — Ја само дугове имам.

— Ко ти крив што тропиш преко зараде! — одбруси Андреја набусито. — Штеди!

— Ја расипам, дакле живим.

— Онда се не жали на дугове.

— Сра-мо-га! — приђе нам утом славни млади глумцац Николајевић: фах — хероји и карактери. Спустио се на столицу крај Андреје и почео да прича својим тамним, ненеговано прегласним баритоном у коме је толико уживао да је сваку реч продужавао делећи је на слогае, пуне, сочне, дикцијски ефикасне са сцене, а препатетичне изблиза, нарочито сад кад је истински мислио да осећа револт изазван једном незанимљивом троугластом причом: »И муж с е-по-ле-том у ген-штаб. Мо-лим те« (говорио је мени јер су се Филип и Андреја нагло улустили у расправу око тога ко је крив за губитке на Црном врху. Филип се позивао на наређења из дивизије, Андреја — на Јанков извештај) (»Шта је с Јанком«). — Шта то до-ка-зу-је? — бунео се Николајевић. —

Да је за-те-ка-о же-ну са љубавником? Мо-лим те! Ко не зна да се у свакој радњи мо-гу да ку-пе е-по-ле-те? Скан-дал! Скан-дал!

То последње л и не изговори: без прелаза се одушеви, продуживши а које је претходило.

— А ево и балериница наших. Ходи! Ходи, пиле, да те чика пољуби. Била си прекоиноћ красна. Красна! Изванредна. Нарочито у оној серији арабески. А фуега... Ни Уланова не би боље. Па падеша... Ма красно! Дозволи, мила, да те укознам... Ове знаш... А ово је мој ратни друг...

— Оваде — понуди јој и Андреја столицу. — Они вас интеци нису ни приметили.

— Познајемо се! — насмеја се Лила не гледајући Филипа ни Андреју. Винула је само танке обрве.

— Интеци? — погледа ме.

Сетим се.

Јесте, замолно сам Николајевића да и њу позове.

— Тако зовемо ове мамине интелектуалце. Филипа и Вука.

— Здраво, Ли! — промрмља Филип не дижући главу.

Ни сад се она не помаче.

— А где су ти ко-ле-ти-ни-це? — упита првак.

— Уморне од проби — рече брзо. — Извињавају се. Нисам ли задоцнила? Морала сам да свратим кући да се пресвучем! — и окрену се прваку: — Да ти нисам обећала, не бих ни ја дошла. Најрадије бих се испружила, легла и...

Лила забаци лако главу и затворених очију продужи да повори мазним гласом о свом умору и како би најрадије сад спавала и како је дошла само зато што је првак њена вајкадашња слабост.

— Што ми то ниси рекла пре две године! — уздахну првак. — Ожењен сам.

— Имала сам тад четрнаест! — рече Гагиним гласом и нагласком. — Премлада.

— Сада сте таман! — хтедох да изустим, али то рече Андреја, резак, готово суров. — Али оставите ове домаћине. Прекрсноћ на премијери нисам скидао ока с вас. И отада...

— Слушајте! — рече Лила полако, мачкасто. — Знате ли причу о српском гаврану?

— Чуо сам. Па?

— То! — избаци наглашено мирно. — Не пади. Ја сам београдска балерина.

— Ако је тај ваш гавран ставио сир под крило пре но што је рекао лисици да је прочитао Лафонтена, нисте ми још казали које ауторе читају београдске балерине.

Јанко се врати ликујући и Филип поче да нас наговара да и ми поручимо епитрам:

— Сочан. Нигде нема бољег. Где си се задржао? — То би и за курјака било сувише меса — рече Лила. — Мени само чашу минералне воде.

— Дакле, не бисте веровали! — шашну Јанко Филипу и мени. — Ено она тамо! — и показа главом на једну прику што је баш седала за сто. — Ни адмирал Неазон је не би брже истрзарио.

— Власто, још једну флашу! — викну неко за келнером који прође с безброј тањира — права кула у Пизи.

Али Лила се ни сад не окрену Андреји. Замисли се, погледа увис, онда искоса у мене па поче да се смеје.

— Нападате с фланка? Но ја ћу вас преухитрити — и с изразом приљезне ученице, загледа на прљав плафон, настави: — Истурам извибачко одељење. Оно вам ручним бомбама благовремено уништава артиљерију...

— Ја сам изненађен вашим...

— Изненађење је услов победе. Бар брзе.

Онда диже чашу.

— Пијем за победницу. Пијте и ви, Николајевићу.

Филип искапи своју чашу не погледавши је.

— Добро! — рече врао пригушено Андреја гледајући и овог пута кроз мене. — Само рано је још говорити о победи.

— Зашто? Да не мислите да сте ме освојили својом неодољивом, мушком ратничком лепотом и да ћу одмах пристати да се за вас удам.

— Хвала на комплиментима. Али брак, извините, ја сам се, канда, тукао за слободу.

— Разведени?

— Не.

— Ожењени?

— Али не! Зашто то питате?

— Слушајући вас, сваком би се учинило као да сте се тукли против брака, а не Хитлера. Тако сте изговорили реч слобода као да је слепа и не види даље од прага оног што пориче. Али ви сте, мора бити, далековиди, да не кажем видовити. Ви сте тукли Хитлера да бих ја ипак остала уседелица. Срећом, постоје плоче Бинг Крозбија.

— Зар мора прво на шалтер па на кауч?

Лила ме погледа изненађена директношћу обрта, али се снађе брзо и доброћудно:

— Не! — и понови пошто погледа увис лепим, неневином очима: — Не, кад бисте успели да изазовете пожар у мом срцу. Али засад носим сутјене од азбеста. Жалим!

И устаде хитро.

И Андреја се диже за њом:

— Циљ ми је за углом. Одвешћу вас до куће. Учини ми се да му рече:

— Не трошите државни бензин — узалуд! Једанаеста Мојсијева заповест.

— Али незгодно вам је самој. Има свакаких типова. Дасовани. Писало је у новинама. Они и усред дана напаствују.

— Видите да се доста успешно и сама умем да одбрањим. Сем тога, станујем близу.

Оддепрша.

Останем сам јер Филип се још пре тога нагло дигао, онако тром, и изишао не опростивши се ни од кога. Просто је испарио. Такав је одувек. Одједном му нешто паде на ум и пође за тим новим, не примећујући да је прекинуо разговор на пола речи. Првак је покушавао да нас одмах после Филипа све и одведе. Отишао је напокон с Јанком. Андреја, који је покушао да испрати Лилу, врати се; наручим кафу док је он расејано причао о недавном револуционарском инциденту на стадиону, о препотенцији партизановаца који називају звездаше реакцијом, а ови навијаче Партизана бирократима, а свему да је крив наш проклети лажни аматеризам: »И јесте ми Бобек — библиотекар, а Огњанов — продавач текста!»

— Свиђа ти се Лила? — искористим предак.

— Опасан поданик! — насмеши се контузовано.

— Јеси ли видео? Мачкица чува нокте под језиком.

— Дуго већ?

— Шта?

— Интересовање?

— Од прексинаоћ. Нисам је срео раније!

— Ни ја! — рекнем не црвенећи.

Очигледно, ништа га више није занимало. Зевну, па кучнем у раме ознојеног келнера који наиђе с лепезом од десет кригла у свакој руци и покажем му главом на стотинарку што је вирила испод ташне.

— Ти остајеш! — констатова више но што упита.

— Не. Идем и ја.

— У ком правцу?

— На Булевар.

Он погледа на сат.

— Жао ми је, друг. Поноћ је скоро. Морам за два минута да будем негде... Правац сасвим су-проган.

Сутрадан сам опет морао на пут.

Али ноћ је споро прошла, јако узнемирена све неким немогућим сновима. Гага ми као жена а балерина, али и ја сам Филип. Не знам да ли је варам или не. Све је замршено...

Тад се појави Драгић. Као метак прође од врата до стола за којим сам седео, као Филип онда кад сам јуче ушао. Ухвати ме за обе руке, загледа ми се у очи.

— Диван ти је сценарио. Скоро да је већ сценарио. Мало скраћења и ништа више неће требати — заграда. — Диван! Диван. Предиван.

И оста тако грцаво усхићен, главе нагнуте улево, влажних, скоро сузних очију од осећања. Онда повуче себи руке, које је дотле држао над столом, привуче столицу, осмехну се и очи му у истом часу престану да се влаже. Приметих како задуже ноговице под столом пре но што врло пословно рече:

— Лила треба сваки час да наиђе. Шта кажеш. И брат обећања испуњава. И сценарио — што ћемо да направимо филмић, нешто невиђено.

V

ГАГА

Али оно из сна се враћало.

Осећала сам само да постојим. Осећање слично ваздуху одвојеном од простора. У њему сам ја налик на гладак шљунчић, чист, свеж и чедан; табани ми бебе од пет месеци; бели су и ружичасти, мекши од шљунка, сомота, овице, паперја. Сва сам таква по целом телу, иако сам већ одрасла а напољу је двадесет и неки април, један од првих плавопролетњих дана. Рано ујутру плуснула је киша. Устала сам, мало притворила прозоре, увукла се у кревет и слушала: киша пада. Млада нека киша, непромишљена, напла, лупкаста помало, наивна, бучнија и плаховитија него што је то потребно да би се падало.

Али шта може, она нема искуства, њој је само вруће од надошних, пробубених била, њој није као сваки дан, као јесенас, или летос, њој је то први пут у животу да је плуснула. Једанпут у целом животу јој је тако. Прва права пролетња, заувек једина киша у њеном животу пролетње кише. Она памти можда друге животе и друге планете, али јутрос она нема још прошлости и више нема будућности. Ту је сва. И њој је све што ће бити ово сад падање. Осетила сам то прво по мирису земље: стари један заборављени мирис сувог, па гњилог и одједном оживелог блата. Оно пева. Нема велики глас, промукло је, али то ново блато има слуша и, у малом интервалу од тона, тона и по, оно извија најбогатије мелодијске филигране: план-павит-павуп. Једанпут за цео живот. То је врло радосно и тужно, наивно и зрело и помало горко као суза. То је и лепо: мирисе баштенско блато, мало на заборављену маму, мало на заборављене дане у којима је постојао у некој кухињи четвртасти сто с мушемом. Мора да је и она исто — тад сам се носићем дизала над њом, мушемом — мирисала на све мирисе ручкова, доручака, од памтивека упијених у њу, мушемому, мирисе неизбрисане влажном крпом што покупи мрвице хлеба и капи млека, не и њихове стајске и пољске и њивске мирисе млека и хлеба из дана у дан, вековима таложене у мушемому и маму, исто четвртасту и на коцке. Уза-

луд. Не сећам се ничег после оне бучне ватре кад сам побегла. Првих украдених лубеница се сећам и отада — свега, али напрескок, с пуно тачкица између догађаја у виду предосећања. А онда сам га угледала како витак баца бомбу пузећи међом улицом на челу своје чете. Тад су дошла на ред осећања без иједне речи. Као да сам онемела. Нешто ме стегло изнутра за грло. Дисати сам једва могла.

Из дворишта је јако замирисала трава и тек пропупео јоргован; лишће је замирисало на рибизле и сузне лозе.

А онда ваздух — на облаке, на птице и винске мушице (због недалеког подрума). (Где смо још од њих, малих пијаних винских мушица.)

Али тек што је утом замирисало и сунце на врапце, киша је престала. Отворила сам опет прозор широм, извукла испод јастука историју и физику и продужила да учим. Била сам горда кад је будилник зазвонио, а ја већ прешла половину градива. Свесна сам, знам! Сигурна да ћу положити матуру; сигурна, сем ако не буде нека лудачки блесав тема, какве воли наш Коалитоли (тако зовемо профу српскохрватског, не знам зашто, можда због оног места из Шеное које нам је објашњавао пре три године са смешним заносом: »Коли пропашна, толи пустопашина«, то вам је, драге моје другарице и драги другови...« Тад су ме и прозвали Пустопашина и Пашина, али су преко лета заборавили и отада ме опет зову само Гага).

Онда сам устала, окупала се, дотерала се врао полако и брижљиво и; пред подне, готова, изишла, решена: само једанпут до Калемегдана и — кући. Иако је недеља, треба учити.

Танке најлонке тару ми се у ходу о бутине. Нико други на свету то не зна и не осећа сем мене, која осећам више но што чујем тај нежни, меки шум изнад потпетица. Жипон шушти испод сукње и пријатно хладигреје. (Кад учиним корак и повучем га левом ногом, онда греје леву страну, а кад пружим десну — он се с леве стране сам враћа као нека љубашка и хлади.) Младићи ме гледају на онај њихов глупо увредљиви начин и ја уз инат немам тела. шта ће ми? ја не постојим, ја ћу тек за месец и по дана да положим матуру, ја знам толико ствари које

су и они знали можда, али сигурно заборавили, кад су им важне сад само ноге и струк и тело; а мени су много занимљивији сви значајни историјски датуми, сви закони физике, дела наших великих писаца; граматичка правила и све то што тако пријатно знам и још много онога што се, кад се већ знају толике ствари, само од себе повезује и учествује у том мом пролетњем осећању себе саме као бестелесног бића у простору, под небом, док ходам права, весела у ствари, топлокрвна и нужна. Груди ми се напуну и гоне ме да журим, њихове првене вршчиће да стипнем и сакријем од туђих запаљених погледа што продиру кроз кроз блузу и сунђен. Као да су се осамосталиле данас, оне једине одбијају да учествују у том мом нехотању под пилаећи жутим сунцем, у том мом лебдењу просторима, као да сам и ја небеско тело, равно сунцу, звездама и планетама, ја, један од равноправних чланова Млечног Пута којим незнано и чедно идем ка зеленилу Калемегдана.

Што волим те млечне паперјасте путање калемегданске! Увек младе, па и зими, под онегом, топае вато. А видик је с парапета централне стазе над ушћем прозрачан и дубок као огледало, па се кула Сибињанин - Јанка чини сликом другог, истог Победника, Бежанијска коса одјеком Чукарице и Кошутњака, лева је обала одраз десне (не, никако не зна која је од њих одраз друге, јер огледало што их понавља исте не открива тајну и пушта нас да се крећемо подједнако непросветљено левом и десном обалом). Отуд та провидност у бескрај, иначе изалишан: све се диви другом у себи и себи у другом, све је задивљено и свако изражава своју захвалност што јесте и што је тако лепо то јестење да се и погледи мушкараца очисте ту и ослободе глупе глади за брзим струјама наелектрисаног увек меса. Ту се знаје нешто веће, лепше и трајније од премуневитог бруталног пражњења громава.

Али утом, с облацима који су се створили сами од себе, духне одједном неки недонети ветар, поаветар заправо, и све се узнемири, преврати, разреди и разбежи. Ја не знам више како је до тога дошло, шта се десило и шта се још има да произдешава у ковитлацу безброј ускомешаних покрета, али схватам да се налазим близу Небојшине куле, на стрљани-

вој иначе и тихој страни Дунава, и у истом часу осећам да се неко драг свемиру, најдражи од свих драгих, налази с ону страну ваздуха, и, не размишљајући, улазим гола, или скоро гола у ваздушасту наједном реку запрепаћену и уплашену више од мене за мене, али не толико колико за њега од чијих руку с чланцима само изнад воде (ја у магновењу препознајем ожиљак на унутрашњој страни чланка, ожиљак који се, узак, на длану шири полако у оне три боре, сличне цртама срца, главе, и дужине и врсте живота, али боре одвојене од тих црта, боре паралелне њима, борама, што се шире у прву, другу и трећу дунавску делту пред тим наједном црним бескрајем). Срце ми страшно лупа, можда је све касно, али ја краулом стижем до тих само десет видљивих, раширених прстију у часу кад су већ почели да се као комадићи шећера топе у води матице, али, срећна што сам дохватила нешто чврсто, неистопљиво или само још неистопљено, ја брзо сад, што брже могу сад, пливачући на леђима, излазим на обалу, с њим некад тако витким, снажним, високим, сад мајушњим, полуистопљеним и полунесталим — једва као новорођена луткичица, тако да ни сунце више није имало разлога да не отвори очи пред ужасном судбином лудог и слатког љубимца свемира. Одах је зато постало опет топао и беби и мени и одмах сам се нашао с њим на рукама у својој соби, такође отворених прозора. Склонила сам две-три књиге и свеске остале на кревету, положила га, покрила и утопила, али се пренерзила кад он, онако мајушан, поче да говори својим дубоким, седефастим, непромењеним гласом и да ме кори што сам то учинила кад ионако не траје живети.

Снаћем се (схвативши зашто му се глас није истопио у води), али останем још увек врло уплашена, не и изненађена, кад поче да разговорно и паметно говори како је, путујући по својој земљи да сведочи, у ствари бежао од мене и себе, од мене нарочито, јер се бојао да све не буде тужно као што бива, па је, знајући, по драгићевски, да напрсле сијалице не горе, непрестано бежао од светлости која му је, далека, била потребнија светла неголи уташена, уз њега. »Знала сам!« рекнем му на то и он се, изненађен тим мојим увек наглим знањем (уста-

лом и ја сам бивала изненађивана њим), али он, већ порастао, усправи се на јастуку. »Слушам!« рече гутајући сузе.

Почнем да му причам од почетка, не заборављајући ништа, све редом, и он се скупљао пред оним што сам му говорила као пред ужасом, прчио се, тресао, и ја, да га не гледам на мукама, угасим сијалицу и наставим. Села сам на кревет крај њега и говорила му врло заљубљено да све оно ништа не значи, јер су оно ствари које се дешавају сваки дан, а права се љубав догађа ретко или никад (хладећи се, сијалица једва чујно јекну, као да је неко такнуо ноћтом, и ја унезверено скочим, притицнем дугме, светлост се разли по соби, одахнем) (угасим лампу) и опет се наднесем над њим; почнем да га мазим и да му тепањем као да је још увек моја беба, а не одрастао, велики човек, четрнаест и по година паметнији и искуснији и дражи од мене. Ја га нисам само волела (и то, на крају крајева, може свако), ја сам га гледала као творца свег живота, живота свог и мог и свачијег, ја сам зависила од њега, ја сам била он, његова рука и његова свака мисао, све што га чини, сва крв и слуз и прљавштина (јер ништа није прљаво што је он, све је свето и чисто и благо), ја сам се (кад се дигао опет висок и почео да шета по соби говорећи) вукла за њим на коленима и љубила држетећи од усхићења сваки траг његових стопа још блаћњавих од дунавског муља, и била срећна и захвална што ме он не примећује иза себе, што ме примећује само кад се нагло окрене и ја не стигнем да довољно брзо склоним усне с његовог трага на ћилиму, да, срећна, што он то можда и примећује, али не придаје никакве пажње томе што чиним себе ради — иначе бих пресвисла разнета таласима љубави који ме ударају изнутра и у налету пламе гуше, поносну, пред његовим ногама, мене склопљених руку као пред прастаром иконом која говори мени окренутих леђа лицем према зиду, говори мени још недостојној сурове речи опроштаја. Ја плачем у себи још, озарена, јер осећам да сам ја — он. А да ни он не може дуго још да буде равнодушан према толикој сили таласа који лупају у орцу, осећању и мислима заливајући крв неподношљивим пустињским жегама, и заиста, он се окреће, узима ми руке, диже ме до себе, он —

сунце, ја — сунце, и каже раван равној: »Све прошлости, краће, несреће, борбе, смрти, болови, неверства, све бесмислено и нељудско било је и прошло, ви сте сад живот мој ту, ви сте ту где живот преба да буде нешто друго«.

Тад га, образа на његовом образу, питам као онда кад сам украла лабуда за Кркљу, најстаријег орпског допова на свету, (и кад су је војници ухватили и хтели да убију, а он је спасао), питам га: »Шта друго«, а он је загрлио малу, малу девојчицу четрнаестогодишњег шефа банде беспризорних, загрлио и рекао: »Не знам! Ваљда срећа!« и додао: »Нешто лепо, драга.« И сад би то било као онда, као увек онда да нисам знала и све друго, ја која срећна нисам била.

Погледам кроз звоњаву будилника у крпцу и мирис од малочас, али тек сад заистински. Зграбим физику и историју. Учила сам два сата. Онда се полако окупам ова, пажљиво обучем, оченљам и изиђем: једном само до Калемегдана и назад. Било је ведро сад, свечано. Но да бих одржала реч (једном само до Калиша и назад) (а прелепо је свуда ту да би се реч одржала), ја се из Ломине не попнем у Сремску (па преко корза), него изађем уз Балканску па, улицом Фронта, избијем кроз Београдску на Булевар и одатле поћем лево, према Теразијама.

*

Ишла је витка, права, гледајући пред собом ни у шта, не чујући чак ни цактање својих потпетица.

VI

ВУК

Тек што сам, зимогрољив на преурањени први снег, изишао из редакције, зачујем с леба своје име, брзе кораке: неко се већ бацио на мене (љутог, пакосног одједном), загрлио ме, пољубио овлаш у потиљак, ухватио под руку и пошао упоредо са мном пре но што сам стигао да видим (иако сам му

одмах препознао глас и, упркос свему, неким чудом одржавани дечачки начин понашања).

— Мораш! Мораш!

Опирао сам се, али био сам начисто — води ме Драгићевој гарсоњери. »Биће новог она«, одговарао је на моје усвојиве а неистините противразлоге: »уморан сам« и »није ми ни до чега«. Остајао је глув на све што бих рекао: Олакшавајућа околност: Јанко је одувек (дакле и пре) имао уво с филтерима који су пропуштали само оно што му је пријало. На све друго махнуо би руком: »лако ћемо«, и као глув терао само своје, неуклоњив, неганутљив, неодговоран; више жртва силине којом су му се и најпротивречније жеље наметале заслепујући га неголи недостатка обзира према другима. А све се, ваљда, дешавало зато што није волео да се осећа кривим ни за оно што други раде, ни за оно што сам чини.

— Замисли: малочас нам Филип телефонски отказао. Провалило га. Сад му жена наједном неће да отпутује, не сећам се где, да, мајци у унутрашњост требало је да оде. — Јанко се загргну чак, али одмах блисну и пређе из нерасположења у радост. — На окруњено, значи, упадаш. Дај да те погледам, друг. Уопште — необријан. Биће прекобројна женска код Драгића, разумеш? Филипова. Обријаћеш се тамо. Уопште, усуклао си ми се нешто много. Је ли чему то што дељеш тамо, у екстеријеру? Ништа, је л' да? И ја. Само медведице неке. Али аероград дижем, сан-варош, слободу.

Брбљао је, експанзиван, непромишљен, неукусан, дифузно весело све време на улици и даље, док смо се пењали на трећи спрат. Није прекидао ни кад смо ушли у гарсоњеру Драгића Милетића, који ми се и ове, као и сваке суботе досад, још увек пренаглашено радовао и настављао да се ломи од саучесничке среће. Помогавши ми да обесим тренчеве, одјурн одмах у купатило по ракију и мезе. Јанко се сад жалио да ће се и он поселацити тамо где ради, у првој пустињи.

— Знаш ли да се то дешава? Инжењери, доктори, пацијенти, адвокати, све ми се за шест месеци погеачи, лежу у оделу и ципелама. Упркос халама и машинама на европском стандарду, ретко се који селяк за то време запролетери. А сан-варош!

— Узбрдио се спорије иде! — добаци Драгић и обори уплашено главу. — Низбрдица је лакша.

Ја га прекинем наведено:

— Драгићу, људи немају уста да би говорили само глупости. Је ли тако? Где су остали?

Да ли рече:

— Милета има још посла, али најдаље за пола сата! — Драгић се у самоироничном ставу мирно, и, ваљда да се извади за малочашњу *сентенцију*, смешкао сад после овог рапорта некако светитељски горко и пријатно: — Лично ће их шипом довести!

— Дај попиј! — понуди ме Јанко и окрену се Драгићу. Чашицу је држао у руци: — Какве су? Ја то поновим.

— Две првокласне, а две — *може!* — одговори ми овај опет услужно.

— Пази га! — погледа ме прекорно једним оком Јанко. — Још није попио! Лочи, бре! Лочи док си читав!

Али не стигнем да му одвратим до краја уобичајену изговорену плочу о слабом стомаку. Није ме више слушао. Прешао је на друго, на треће, па се тек онда изненадно опет врати пићу:

— А што као не пијете, друг? Некад је аскеза спадала у јунаштво. Данас — у позу само.

— Шта лупаш! — окренем му се.

— Као да ја не видим да почињеш све да нас презиреш. Али запамти: социјализам је постао опште-народна својина. И Драгићева. Не само аристократска, то јест наша. А то, друг, значи: после смене — ко пре столу, први ће и да једе, и то масније, одозго.

— Шта је ту смешно? — упитам јучино.

— Сећаш ли се? — и имитирајући неког очито, шапну из најнеочекиванијег фалсета: »Масније, шпефе, за другове из штаба«.

— Не сећам се!

У ствари, сећао сам се батаљонског економа, чика Столега, који се једном претерано ревностно ужурбао да угости групу угледнијих родољуба на пролазу преко терена који смо држали на неколико дана пре оне пранате што је скашпила лице Кости и убила још тројицу. Из обзирности и љубави, дакле, према њему нисам хтео да се сетим тога, а он наваљује,

провоцира. Зато се и уплашим, и да то сакријем, постанем немилосрдно дрзак:

— Што се не ожениш? — упитам изненада и покрасим суве усне ракијом.

— Па да као Филип варамо своју званичну? Јок. Ово је комотније. Каменчић сцене не прави. Драгић, восталом, зна тајну сваког шљунчића ког доведе. Часком га ућутка.

— Није потребно! — смејући ми се Драгић самоуверено и ласкаво. — Доводим само издресиране опиће.

Зашто се увек мени окрене кад одговара? — помислим нервозно. Али се умирим сетивши се да су сва тројица: Јанко, Андреја и Филип у неку руку оглувели после оне експлозије. Донекле и у неку руку, јер ме не чују и кад им шапућем.

Сетим га се кад је клечао.

Да отерам ту слику, рекнем прво што ми дође:

— Мени се некад и слово С смучи због ових наших субота.

— Не свиђа му се широк живот, Драгићу! — чудило се Јанко, пућио усне и истезао врат, док му се глава љуљала несипурна, на опаљеном и као нешто спарушеном врату. — Да се није друг сведок зателебао?

Рекнем чврсто:

— Понекад ми се чини да је лепше било сањати. Он ме кврцну по темену.

— Немој! — гурнем га и уздахнем. — Мислио сам да се нико од нас никад неће демобилисати.

— Ко се, бре, демобилисао? Ја тамо у пустињи радим по четрнаест часова дневно.

— Теби би пребало дати и по двадесет на дан.

— Шенуо? А зашто, друг сведок?

— Да би херој имао и у миру пуно запослење! — рекнем с дозом самоироније која ме изненади.

— Ја — херој?

Јанко се завали у столицу и зацени. Рекнем:

— Тукао се јеси. Храбро. Док си могао.

— Силом прилика.

— Свеједно! — затврдоглавим. — Био си херој. И шта? Сад не умеш да се препознаш у свету који си створио по свом лику. То је и комплекс бога. Који не постоји.

— Зашто се не бих препознао у свету који сам, како кажеш, створио по свом лику, кад се препознајем?

— Ти?

— Да. Ја. Али улепшан. И да ти у три ока кажем, све ми је сад лепше но што сам икад умео лепоту да сањам. Јер ја, друг сведок, нисам као неки појединци, што би рекао мој персоналац, сањао да ће свет одједном постати рајско цвркутање умочено у мед и млеко свеопште анђеоске љубави што ће цветати крај откључаних врата станова и сефова. Јесте, љубазни мој. Ја сам се пре оног што се мени и оној двојници десило (Како може! зацвокоћем. — Како може!) почео и прибојавати да ли ће се у свету за који се борим наћи комадић хлеба и посла за курајбера и луфтера какав сам ја. Јесте! А оно, турило ме за директора вароши у изградњи. И још ми рекло: — »Снаби се, кредита нема, ниси предвиђен! Задужити се можеш — десетину милиона највише«. И ко ти дава. Без динара и девиза ја машине из иностранства набављам. Како? Мој трик. Врло прост, усталом. Извозим сирак, воловске рогове и палке, свињску длаку, ракију, рогоз, рибељне краљушти, фрале, гајде, филиме, дечје опанке, кичерске слике, алстрактне скулптуре од жице, све што стигнем и што напољу цене, а ту могу за динаре да купим у бесцење. Али за добијене девизе, друг, ја машине увозим, а Литострој, Првомајска, Зеница, Светозарево и сви остали мезимци инвестиционог буџета дигли цеву, цинкају: »Прекршитељ девизних прописа, бандит, лопов, хоштапалер«. Ја — ништа. То јест, ја, као караван — само пролазим. Рачуни ми у реду. Динар се не лепи за мене. Не интересује ме. Гужва је мој фак. И шта онда ти мени — хероји и демобилизација. Којешта! Али зато кад после свих гужви, неспавања, сталног довијања, измишљања, трћења и подметања леба доћем као сад у Београд, онда ми душа тражи своје — мало женске. Што ме тако гледаш, кувана телећа ного? Ја бих, бре, повраћао да живот личи на твоје тугљиве снове.

— Прво и прво — снови су наши, заједнички. А друго и друго...

— Напротив, друг сведок. Ово што јесте лепше је од твојих (јер ми и ти, ми нисмо личили) песмица

умућених у кокту, да не кажем кока-колу оптимизма премазаног општом љубављу. Јесте, љубезни мој! Отужна би била она левантински сита поштења и братства, пракомунистичка шипаричка свељудска поверења, бескрајне преријске слободе шпиковане козјим страхом од громава без промобрана. Бљувао бих животу у уста. Срећом није тако. Индустријализујемо се. То ни на шта такво не личи, најмање на библијски парадајз. И није ми, да знаш, криво што живот не личи на шкочце из сикстинског хора. Напротив. Не знаш, бре, што ми та ту клопа и пиће пријају. А пријају ми јер с времена на време помишљам да ћу, кад се накосутра вратим у своју пустињу, затећи енергану, коју сам оставио сву у скелама, већ малтерисану до крова. И прија ми помисао на игру медведа коју смо спремили за вечерас. И? Знаш, то нема много везе с учтивим Anti-Dühring-ом. Па шта? Тако је. И не секирај се. Него пиј, друг сведок, и радуј се. То је све што нам је остало, интече мој бедни!

Тај неочекивани крај ме изненади. Још више оно што је следило кад му рекнем да је изгубио перспективу, а он слегао раменима:

— Андреја ме зато и прозвао практицистом. Пракса једино и одржава перспективу. Али он — је ли ти пало у очи? — он се развија у праву штреберску мастиљару, зато ништа и не схвата више. Где нађе ову прштуту? — окрену се Драгићу, који ме погледа:

— Послали ми је од куће! — испрси се Драгић и у исти мах се сави. — Није ли ти добра, Вуче?

— Што само мирише! — уздахну Јанко. — На планинске траве.

Попрвеним од напора. Јер сам се бојао да не каже нешто што би га подсетило на стварно стање чињеница. Или, испровоциран, да ја сам не одвалим нешто што би га вратило стварности. То би га вечерас, тако живахног и пуног прохтева, смртно повредило и заболело, а мене лишило нечег без чега, чинило ми се, више нисам могао. Зато му се опрезно окренем:

— Зашто онда жалиш? — нагло сам постао свестан да ми још нешто измиче јер сам у истом часу кад је пошло, то моје питање упитао и сам себе шта:

ме је нагнало да га то питам кад се не сећам да је рекао да ишта жали. Јесам ли сањао, спавао? Јер сам већ почео да дискутујем и с Јанком као што сам с уредником. Зашто? И шта представља разговор у мислима, шта — оно питање, и шта све ово досад?

Погледам Јанка, па Драгића.

Мирно су седели и пљуцкали. И упркос разликама у квалитету њихових особина, разликама за које сам ја на тренутак једини ту знао да постоје, видео сам само сличности међу њима.

Па откуд утисак да је Јанко нешто жалио?

То ме не примири, разуме се. Шта је жалио? То што сам само ја знао за разлике или то што је тврдио да смо још сељаци.

— Јесте — рече Јанко гутајући — јесте, још смо сви колико нас има обични сељаци што сељачки ору, жању, гове, кољу, беру, суше, ждери, пију, осећају, простиру женске преко стеле, мисле. Не ваља. Али бар објашњава зашто се још увек бојимо свега, рајетински послушни. И непоносни, јесте. Док нам не падне мрак на очи. Тад у магновењу сами себе превазилазимо. Али ретки су то свеци. Ми смо, уопште, нација ретких светаца, мада их премноге славио. Од оних смо народића што су лепа на махове. Исто ретке. Једном речи, сељачка нација још смо, зависна од сунца и кише, џметничка још, ненаучна нација, празноверна. Да није тако, зар би се Вук бојао да... сервира неулепшану истину? Твоје репортаже — то ти је Хелена Рубинштајн. Одсек — козметичка хирургија. Бојиш се, синац мој, бојиш.

— Ја да се бојим? — промрљам сад тек узнемирен, убеђен одједном да нисам досад спавао и дискутовао с њим у мислима само, него да сам разговарао с њим и досад, али не о оном што му се чинило да је представљало тему нашег спора, него о нечем другом, много општијем или невинијем, о нечем што ми је, бар засад, још измицало.

— Не тичу ме се — подсмехну се — твоје педагошке или непедагошке истине; истине су истине и треба их рећи. А не баксузи и зврц-млаојке! И не ударање лака преко гована. Јер лак сјај додаје, али не заборави, друг, смрад тиме не укида.

Претрнем. Сад сам знао. Ја сам му малочас у самоодбрани испричао нешто о Баксу. А кад? Како?

То ми је остајала моја двострука тајна. Јесам ли споменуо Бакса? Нема сумње. Јесам! — помислим сад, ужаснут што се више не ужасавам.

Уздахнем, гуцнем ракије. Она ми неугодно заструже кроз грло. Погледам га још једном, клизем очима према великој мрљи на зиду (пробила летошња киша) и рекнем сигурно, као да знам о чему смо и досад све говорили.

— Лош ти је пример! — рекнем, безобразно гледајући у његов црни завој. — Јер срећа није...

Не даде ми да завршим. По његовој реакцији, виолентнијој но што је нормална, осетим да сам опет упао главачке у малочашњу, забрањену тему. О Баксу смо, дакле, говорили! — помислим. — Двапут. О једином што нисам смео, ни хтео. Зашто сам се сам издао?

— Срећа? Штаскзо?

Устао је и љутито шпартао огромним корацима по соби:

— Срећа? Једе ли се? Или се извлачи на лутрији? Сања? Глупост. Сан се не може да поседује. Пре бих рекао: делимично он поседује нас живе или мртве.

— Скачем сам себи у уста! — рекнем дрско, алудирајући на мању и већу стварност.

— Шта је теби вечерас? — упита Драгић тихо, забринут.

— Ништа! — продужим да се сваћам с Јанком, који рече као да то Драгићу одговара: — Млади се лавови педеришу ћорцима да би се одржали у форми док не дођу драге девојчице — и окрену ми се. — Јер кров над главом, леба и слеба у принципу ту су решени. Захваљујући свима нама, па чак и Драгићу, коме је данас већ добро. И шта? Срећа да је то? Не да се тај каменац уловити. А ти? Од нечег што је решено у принципу правиш остварење свих жеља. Ја бих ти забранио да пишеш! — Јанко не погледа у Драгића, али изусту: — Зар не?

— Јеси ли задовољан! — упитам и ја Драгића.

— Ја сам врло задовољан! — потврди Драгић. — Радим посао који волим.

— Ко каже да је задовољство радити?

— Оно што се воли...

Драгић се збунује, бедник, и погледа ме умиљато. И он се збунује, а свиња. То ме наљути, па се окренем Јанку.

— Онда је, по теби, срећа пошизели врабац у руци који је уобразио да је голуб на грани?

— Обратно! — и зајикота се гласније но што је требало. — Врабац на грани, голуб у руци.

Намрштим се, али се смирим:

— Једном си ми причао о Костином и свом неком разговору на тему среће...

— Ех, то је било у време пре гарантованог минимума за живот. Онда је срећа значила: рад и хлеб. Сада кибернетичари чупају косе пред тешкоћама доколице за цело човечанство.

— Видиш? — обрадујем се као да ми је тиме дата не знам каква сатисфакција. Али Јанко ме пресеће:

— Зар те, бре, није срамота да оних досегнутих гарантованих седамдесет и пет дека црног хлеба по нижој цени већ трећу годину проглашаваш за мотор који нас је све време гурао напред? Зар, бре, један ер један карта да је недодирљиви харитански хоризонт за који је толико људи погинуло? Па ти си ментално или лажљиви клинац или циник.

— Где сам ја то написао? — наљутих се сад, дрхтећи истовремено што тако лежерно и без последица употребљава речи што ситуирају. Како сме да каже живот, смрт, погинути? Како сме? Али, презрив, он рече:

— Ти се бојиш чак и то да кажеш поштено и отворено.

На шта је мислио? Ах, на ер један!

— Ја немам разлога да се бојим! — праснем. — Ја нећу само да штетим.

— И зато музеш млад месец у решето? Жеље се не могу све докраја превести на језик постојања. Сећаш ли се оног квадратног корена из минус један? То је истина-непреводљивост. Бар не — до краја и без остатка. Сем тога — срећа није никакав нарочити погонски материјал. Несрећа пре.

Но ја се снаћем и рекнем што би можда он рекао да ми већ није покрао ранију мисао:

— Ако је несрећа октански бензин, ипак онај

мотор који се њом храни не чини то ради ње, него среће ради.

Ја сам, док сам то говорио, дрхтао од узбуђења, гнева и страха да ме је разголити до краја. И заиста.

— Шта је теби? — приђе ми и хтеде да ме загрли. — Бедни мој интече, шта ти је, мимозице? Мутиш? Знаш ли да ме бринеш?

— Пустити! — викнем му бесно у лице. — Пустити Ударићу!

— Па ја те волим, интече мој бедни!

Није ме, значи, разголити. Је ли ми то сад криво? Зар сам хтео да ме разголити? Зашто? Да не мисли да сам побудалио? Он зна да нисам будала.

Он се на ту моју мисао трже, али се савлада, слеже раменима, узјашу прву столицу и баца се опет халапљиво на прштуту и ракију. Тад осетим да ми лакну. Ипак, погледам га. Седео је само окренут леђима и изгледао као да једе прштуту.

Већ ме обузе радост, кад Драгић проговори и збунује ме сасвим, дотуче:

— Био је један абрашевићевац, раднички песник помало; живео је и био познат пре балканских ратова!

Говорећи, Драгић је дизао крај завесе, отварао прозор, изгледао на улицу, затварао прозорско крило, намицао завесе, точно ракију, освртао се, ослушкивао кораке на степеницама, и говорио поносан на себе и у исти мах уплашен од самог себе, трептао очима. Али сад је залео и стао. Једном је брижно погледао у сијалицу, задржао очи на њој.

— Настави, Драгићу! — рекнем дрско — »раднички песник помало«.

— Извршио је самоубиство! — избаци, прогуту плувачку и заврши — из метафизичких побуда!

— Каквих то...?

Јанко прогуту залогат.

— Шта му то значи? Метафизичких побуда? Глупост.

— Значи? Дабоме, глупост! — затрета Драгић гледајући ме у очи и настави:

— Ништа не значи. Питао се само је ли зао друштвена категорија или биолошко-астрофизичка. Толико.

— А кад се то тај бедник интек исхарикирао?

— Кад су Шајдемани изгласали кајзеру његов »слатки мали рат«. Закључио је: ништа не може да искорени зло и несрећу, према томе, не вреди живети. Као Бакс! — заврши тихо.

— Ништа ти не знаш! — викну Јанко. — Ја да ти кажем: уплашио се човечуљак. Опортунисти се увек питају: »Шта може мала Србија против огромне немачке силе?« Знамо ми то напамет. Опортунизам, а не метафизика.

— Кукавичлук! — рекнем тихо. — Друго је Бакс. Драгић је оборио главу.

— Можда! — рече онуждено ведро, спреман и да се искрено сложи са свим што ће још непријатно да чује: — Али лично није био кукавица. Мој је он деда био по мајци. И знам, причало се код нас у кући о томе. Постало му је јасно да се против метафизичких категорија зла не вреди борити само на једном колосеку. Друштвеном.

Завони четири пута дуго па опет; Драгић је на то радосно скочио; отворио врата; али Милета је звонио и после, најављујући посебним звоњењем улаз сваке нове девојке.

— Познајете се? Не познајете? Упознајте се! Друго вам пред ово мушко-женско Косово и не остаје. Стамбени простор је с предумишљајем срачунат само за борбу тело уз тело. Што ниси навио радио, Драгићу Мајковићу? Дај нешто сентиш, ове девојке то воле као предјело.

Све су биле лепе, Лила особито.

»Дај шапу...«

Јанко је почињао одскора да рецитије оповима на првом кораку Јесењинову *Керушу*. Заостајао је за временом упадљиво. Поетски. Прошла је мода Јесењина. Али труљење и не почиње од меса и костију, него од стихова и осталог што смо знали.

— Та је моја — рече Андреја хвалисаво — немој ми кварити посао. Једва сам је наговорио да дође.

Лила је још више личила на Гагу кад рече свим гаголика:

— Реците онда све, Милета, и чиме сте ме привукли овамо?

— Где је најглавнији уметнички редитељ фон Филип? — упита Андреја. — Ова хоће да игра главну. Замислите.

— Па могла би! — рече Јанко задивљено, као да је пролетос није видео код *Муфа*.

— Док се Филип реши да направи филм, моћи ће и прабабу. Где је скот?

— Извинио се.

— О, пази, интек је допутовао! — климну Милета и загрли ме. — Па како си, морски слинац? Јеси ли се купао, шта? Вас двоје се знате.

— Киша! — извучем се из његовог загрљаја и седнем крај Лиле, која је дошла да би се договорила с Драгићем о пробном снимању.

— Срео сам доктора! — не окрену се Милета Драгићу. — И он ће доћи.

— Доктор Муташић? — Драгић се тајанствено наже ка Милети. — Па један је онда прекобројан.

— Он долази само да поседи мало, као и процапи пут. Неће сметати.

— Ви се режијом не бавите? — упита ме Лила врло неучтиво. — Шта сте? Писац сценарија?

— Не. Борац. А ви? — решим да одвратим истом мером и заборавам да смо се пролетос упознали у *Муфу*. Јер отада је нисам ни срео ни тражио. Није камен без последица, а за озбиљније игре с њом нисам, иако личи на Гагу. Баш зато је и нисам тражио.

— Ништа! — одговори. — Девојка.

— Сукња! Зар је то довољно?

— Зар то није довољно?

— Није. Да би се било — није. Ја не осећам себе као пар панталона.

Ућутим. Девојка ме после неког времена лако дотаче раменима.

— Немојте стално да ћутите.

— Зар панталоне говоре?

— Како да не! — насмеши се љупко. — Увек имају нешто да кажу.

— Које? Сукњи?

— Па да. Иза сукње је девојка.

— Обична?

— Па. Обична девојка. Женски род.

— Вас то не вреба?

— Мени је стало да будем глумица. Знам како се то постаје. Примам игру. Бићу оно што хоћу.

— Ту смо. Зар вам није јасно да самим тим што хоћете нешто што нисте, постајете више но ваш *обични женски род*.

— Можда. Необични, али женски род ипак.

— И ви се не мирите, дакле, с *обичним*. Хоћете необично.

— Постоји ли необично? Ја мислим да је све што постоји обично. Иначе не би постојало.

— Постоје правила, али и изузеци! — умеша се Драгић са својим сентенцијама.

— Шта је правило? — погледам девојку: лепа! Да, али...

— Правило? Оно што јесте. Ово.

— А љубав?

— Па и љубав. Ако је има.

— По вама само оно што не постоји излази из правила?

— Углавном. Ви замарате! — и осмејну се. — Не замерите! Ја сам искрена. Такав ми карактер.

— Карактер? — пустим дим и решим да јој ишчашим мало те ставове углављене у окоштале зглобове мирена са свим и свачим.

— Карактер — поновим — то је преживело. Не хвалите се тим.

— Знам. То играју старије глумице. Ја бих више волела да ми дају љубавнице. Кад ћу ако не сад док сам млада?

Почнем да јој објашњавам шта сам мислио, она ме је гледала право у зенице крупним експлозивним очима и смењкала се одсутно. У једном часу ме прекиде:

— Зашто сте сад ви за конфекцију кад сте ме убедили да само необично има права да постоји?

— Зато што сам искувише лукав да бих пристао да ме одреди само једна од *мојих мера*.

— Не разумем. О каквим мерама говорите.

— Свим, чак и пнајдерским. Рецимо, на јеловнику боље кафане има стотину јела. Ви изабирате једно. То вас привремено, за тај бар обед, и одреди. А криво вам је, једе вам се и друго, али готово је, сами сте се ограничили. Не волим то — ограничити се сам.

Намерно сам замућивао, играјући и против свих закона удварања, који траже да удварач открива само своје привлачне стране. Хтео сам да јој изгледам смушен, глуп, незанимљив, али да је и такав угрозим, да јој се и такав наметнем и наведем је да ми се таквом непривлачном преда. (Интелектуално само.)

Стојећи, Драгић је већ љубио у уста своју вижљу и морао да се због тога дигне на прсте. Ипак, чуо је шта то одсутним гласом говорим.

— Не академиши с глумицом! — довикну Милета. — То је ту да се поједе. Јеси ли чула, мала?

— Си пијан!

Лила се, туђа себи, насмеја, док сам се узнемирен питао: »Откуда му та интимност?«

Мада је оно »си пијан« изрекла тихо, Драгић је, у другом углу гарсоњере, и то чуо.

— Не! — приближи нам се плешући. — Довољно је једна да квари игру па да се све обезобразе. (»Не отимај ми се, мала« — окрену се вижљи — »ако нећеш да те по њушци...«)

И показа нам леђа, забављен сасвим опет вижљом, која, уосталом, и није била нарочито спидљива.

— Хоћете ли да плешемо?

— Не — одговорим девојци, одједном без икакве жеље да је узмем.

Андреја ми приведе своју дундицу.

— Шанжман! — и обраћајући ми се тихо, упита скромно: — Не љутиш се?

— Свеједно! — реknem.

— Ја се љутим! — рече Лила.

— Цигарету? — упита је Милета.

— Хвала! — Лила је узе, дупну неколико пута крајем цигарете о нокат боје ружичастог бисера, погледа мораву, напући лако усне, али је стави у уста. Андреја је већ принео свој ронсон.

— Он је велики лажов и шваца! — рече јој да је уплаши.

— Лажов и шваца! — понови то Драгић пролазећи крај нас са својом вижљом.

— Лажов! — викну Јанко. — Какви! Вук је чула.

— Да нисам, Драгићу, ушко и оног твог деду песника који се убио?

— Срезојевић! По мајци — рече неодређено услужно Драгић наливајући с поносом утом чашице девојкама и смејући се саучеснички задовољно. — Ја то да тебе похвалим.

— Тај се чикадека по Драгићу убио што је зло не само друштвена него и звездана категорија.

Андареја се ћутке насмеја.

— Интешка посла! — рече и хтеде да привуче Лилу.

— Пробај! — наругушим се. — На њу немаш право.

— Је ли! — зачикну ме бледећи и жмирну агресивно. — А зашто да ја немам право а ти да имаш, кад смо заједно пинули...

Ставим му руку на уста.

— Узми је! — рекнем му тихо. — Њу однеси.

— Љубоморан? — сави леба као бич.

— Носи то. Није ми стало до ње.

— Хоћете ли да плешемо? — упита ме опет Лила и устаде.

— Као да лебдите! — рекнем конвенционалан. — Тело вам је... као промаја, а не осећам га...

— Волим промају лети! — и дотаче ме лако образом.

Ја склоним свој, јер сам успео да схватим све што сам мислио да треба да хоћу.

Андареја нам се опет прикучи с дунданцом.

Утом се утаси.

— Без панике! — викну Јанко. — Пукла сигурно костолоачка осовина.

Трезвени Лилин глас, недалеко:

— На улици је светлост. Драгићу, опет твој штос, не?

Окренем се прозору, премрем као да је то Гага рекла, не Лила — улица је блештала.

— Нема везе! — јави се Милета. — Кратак спој.

— Ја се не спајам накратко у мраку! — рече Лила. — Одвезите ме кући.

— Шта ти пада на памет. Игра пећинских меда веда није још ни почела.

— Хоћете ли ви, Вуче?

— Врло радо. Време је ионако.

— Добро! — зачух Милету. — Ходи! — обучен

провирити из предсобља. — Друштво, ја се одмах враћам!

— Имаш ли свеће? — дрекну Јанко.

— Чини ми се!

— Онда брзо, момци и девојке, свлачење! Поциње трбушна игра пећинских меда.

Кад се Јанко врати с две свеће набодене у флаше, Драгић је већ плесао са својом плавушом која се ипак искувише брзо опила од две-три чашице и сад се пијано кикотала да би убедила себе да је пијана.

— Ваља нећеш да нас оставиш? — заустави ме Драгић.

— Прекобројан сам сад.

— Забављај се ти с вижљом! — шапну. — Ја ћу да одем.

Погледам је. Стајала је крај прозора у мраку. Драгић и плавуша су, малочас загрљени, пали на кауч. Искувише је поклопиво невидљиву већ »може-цурку«.

— Не трзам на такве!

С кауча се чуло, кроз шкрипу опруга и гуккетање дрвета, његово шкргутање, грубо и панично над једном безгласно унезвереном одсутношћу.

— После! После! — привуче неко своју између немарно продужених пољубаца и одвуче вижљу од прозора.

Тад кратко, уплашено зазвони. Помислим — доктор Мутавцић. Али не слутећи да грешим, повучем се у угао да избегнем његово евентуално наваливање да сад останем. Стојећи иза врата, нисам видео ко је ушао.

Само сам осетио да се све стишало, заледило, премрло. И у исти мах схватио да је некако силовито и дивље, као ветар, то Гага прошла крај мене одуваног, ужаснутог, очајног, избезумљеног и истовремено наљућеног, закрвавелих а постибених очију. Прошла је и нагло застала. Дрхтао сам још неодалучно. Не знам да ли је ишта видела и да ли би схватила и да је нешто видела (седамнаест ће година напуњити за три и по месеца), али дрхтећи непрестано, ја јој истог часа у скоку затворим видик на каучу, зграбим је срдито за руку, као да сам заиста хтео да јој је откинем.

Дрхтали смо обоје јурећи безглаво низ степе-
нице. Ја можда и више од ње, која се грчевито ухва-
тила за моја два прста.

На улици је заспем грађама: Како се усудила?
Зашто је дошла? Зар их ноћу пуштају да скитају ули-
цама? И то ми је интернат. Што ћу тако да дрљнем
нешто против тих управника и надзорника који биро-
кратски спавају 24 сата на дан. Извући ћу је свакако
оданде. Наћи бољи дом. Или не. Нећу више у интер-
нат. Бринућу ја о њој! (Још неуцрљаној јавом). (Али
шта је јава? Драгић, Милета, доктор, или Јанко,
Андареја, Филип? Ја умем и с једнима и с другима.)

Вукао сам је силовито улицама, понављајући за
то време гласно увек једно исто зашто и како. Она
је цвокотала и ћутала.

— Говори! — заурлам избезумљен и од њене
ћутње и од свега. — Не закључавају ли вас?

— Кроз прозор.

— С другог спрата? — упитам схвативши да ми је
то одговорила на питање како је изашла тако касно.

— С првог! — прецизира.

— Чаршав? — упитам китгећи. — Конопац?

— Није било! — рече мирно.

— Па како онда?

— Олук.

— Зашто?

— Сутра путујемо на сечу дрва. На месец дана,
па сам сањала...

— Шта? — упитам па се тек сетим да није до-
вољно сневати нешто равнодушно да би нас, целе,
машта покренула у акцију. Заурлам: — Јеси ли дола-
зила и раније код Драгића?

Она не одговори одмах и мени поста одједном
све јасно.

— Тражила си неког? — завапим. — Зашто?

— Није био код куће!

— Ко? Ко је он?

Застанем посечен: Кнез-Михаилова је ту била
шкрто осветљена и пуста. Дође ми да је ударим
и изгазим сву по трбуху и по лицу док ми све не
призна. И она, значи? И она! Нисам могао да се
макнем. Продужила је сама неколико корака, онда,
не осећајући ме крај себе, застане. Али окренула

се није да би видела како је гледам: балерински из-
дужену заправо, протегнуту, за девојчену.

Ћутала је, не одговарајући ни на једно више пи-
тање. Тек пред интернатом рече сама од себе, брзим
шапатам:

— Саад иди. Сама ћу.

Опростили смо се.

И стави руку на олук.

— Говори што те питам!

— Рекла сам. Све сам рекла!

И пре но што стигох да питање још једном по-
новим, вину се уз олук спретније но иједна мачка.

VII

НЕПОТПИСАНО ПИСМО

Стајао сам.

„Зар не мислиш да све то постаје бесмислено? И
да једној девојци којој се сви диве, и којој сви твоји
најбољи пријатељи кажу да је лепа не кријући да је
желе, пада свашта на памет: на пример да пође с не-
ким од њих. С првим на кога наиђе?“

Прочитао сам тад то непотписано писамце са-
стављено од речи исечених из неке књиге. Шта је
сан?

Башио сам га у кош и отпутовао. Заборавио сам
да кажем: жиг — од првог априла.

Њен рођендан.

Глупа, неслана шала! Шта имам ја себи да пре-
бадим? — питао сам се пролетос. Она је још мала.
А ја сам одрастао човек.

Не бих се сетио више никад тог писма да није
нашала тамо код Драгића.

Нисам знао да сам запамтио оно писмо. Једанпут
само прочитао. И да ћу га се сад, и у Кнез-Михаило-
вој, седам месеци касније, сетити. Зашто? Баш сад?

Није ми падало на памет да се упитам ко га је
то написао. Речи су биле исечене из неке књиге ма-
казицама за нокте.

Време није сасвим пролазило. Нешто је од њега стајало у месту и, као отпадак хране међу зубима — тихо трудило.

Путовати, то је бити сам упркос свих сусрета, то је мислити. Или бар сећати се. Чег? Јучерашњег? Младе прошлости? Или доћи до закључка да ме уопште није занимало Баксово држање у рату? Можда је то моје незнање што се јавља као разлог непоказивања уреднику тих репортажа, само изговор за друге, праве разлоге. Које не знам. Не знам? — дигнем обрву. — Не знам? Или се то опет изговарам? Можда се стидим јако! — помислим.

Мисли се не могу операти као муве, махањем руке. Мисли о циљу, о путу до њега, о успутним неспоразумима, о променама у структури противречја, о новом у начину негирања, о брзини вожње, њеној зависности од горива, зависног од организације рада, од залагања и од решавања једначине јединства личног и општег интереса.

Мислити. Чиме? Апаратуром у чију исправност није лоше посумњати с времена на време. Бар онда кад је битно усавршавати је. Нужно је то сад кад ми се чини да мислим делићима других у делићима себе, који сам, главнином својом — у другима. Лупам ли то целим вагоном преко спојница и осталих неравнина? Ја — сви други. Али и сви други — увеличани ја, ја који, засад неувеличан, осећам само увеличане ударце и одскоке точкова што прабе напред.

Оних давних већ октобарских дана нисам регистровао те сад тек тако болне стресове. Као да сам у међувремену постао жижка која се накупшила извесне врсте нелагодности таложене не само чињеницом да се нису жељеном брзином испуњавала очекивања. Али сад се у до врха пуној чаши мојих немира и шум листа могао да јави као она кап из прича о преливању из пуне чаше. Обичан уздах пролазника у амплификатору мене постајао је, понекад бар, непоносљив ударац грома.

А тада, на почетку, близио сам преко саставака, па чак и великих помби, окат искључиво за подударност свега, човека с човеком, његовог сна о свету

и света у ком се може радећи да сања. Али с нагомиланањем ситних отклона и диференција између живе још претпоставке света и света — укуцавала се у мене све фикснија мисао о дефектности мене који региструјем те непостојеће различитости и, истовремено — мисао о супротностима што, не разједињујући јединство, творе неке неантагонистичке полове који се сад спарују другачије но што је то некад било. Али ни то стидљиво тумачење, ако је и могло привремено да примири; није одговарало зашто тај бестид чињеница и бестид разулареног живота не личи ништа на машту о њему? Јесам ли ја крив што није онако како се сањало? Јесам ли наопако желео, маштао, снвао, претпостављао? Не питам због себе. Жив сам. Ја, ако усхтем, могу и да променим дијапозитиве својих снова. Мртви то више не могу. Њихови снови обавезују мене. И све преживеле. Понекад бих се упитао лукаво: А ако подударности можда и не треба више онако наивне да буде?

То сам се питао у потрази за утехом и одговором.

Не. Абсоlutно — не заиста не треба онакве више да буде. Ниједно јединство није обавезно да докраја сачува сан или стварност какви су били у часу кад се уједињују, него обратно, онакве да их укине: некадашње снова без материје и материју дотле неспособну да машта. Ону коју смо затекли на повратку у град.

А ако сам — питао сам се даље — до ових закључака дошао прецењујући њихову вредност? Можда се просто више не треба враћати освојеном, ослобођеном, безболном? Ипак. Чињеница је да је крапа. Брише ли се прошлост?

Не. Прошлост је превазиђена. Гага је сад добра. И послушна. Тргнем се. Је ли се то Јанко Утриока смецкао неким балкански хитрим проомисленим осмехом?

Његовог лица неста. Ко ми онда смета? Бакс?

И он. Али и други који су морали да престану да личе на себе. Јер разлике су постале исувише велике. Али мртви, они се не мењају. Ко то каже? И они би се променили да живи Коста?

Не говори! — чујем глас навикао да ми наребује.

Зашто да не говорим?

Чуј. Добро је то. Разлике. Ко је био савршен? Кад? У сну? Тад је лако било бити анђео. Али живи, сад ни с овим својим анђeosким стажем не би били бољи од мене.

Прекинем се и упитам да ли сам икад у сну био прљав? Нисам. Не сећам се бар. Али у јави? Она прља, дабоме. Све што такнеш остави траг дво-струке прљавштине; оне што прља тебе свим за шта се машиш; и прља тобом све што додирнеш.

Зато све и личи тако мало на некадашњег себе — тебе. О, да ми је комад сапуна за такве мисли, да спољне извртим на унутрашњост и унутрашње на спољне, па да перем, перем, перем до изнемоглости. Све чисто опет да буде.

Мислио сам и о другом у возовима којима сам путовао на радилишта и враћао се с њих у Београд. На одласку сам се увек надао непредвиђеном што ће ме изменити или бар просветлити. Али на повра-цима сам дремуцкао, испражњен некако, и тад на махове чуо ван себе своје речи које су на ваздуху постајале туђа лица, а остајале моје речи. И ма колико то било необично, мучило ме много мање но понашање тих бића састављених од мојих речи кад би испала из мене у простор и радила што ја никад не бих. При том речи које су чиниле та бића остајале су речи и кад би имале лице Јанка, Андре-је, Драгића, уредника Симића, Филипа, др Мутав-чића, Вука Рсавца...

Да, имао је права Филип. Али дозу дехуманиза-ције није требало, као он, приписати само техници писане репортаже, него систему чула у оном свему што је човеку дато да сазна о другима. До сценарија се долази методом недоказаних аналогја између појава које субјект посматра и њега, посматрача. А те произвољне импутације стварима и другим ли-цима посматрач врши на основу сопственог распо-ложења или нерасположења према посматраном. Невоља је што сам, изгледа, био нерасположен према својим пријатељима и све више уверен да их не видим само морално искривљене, него да заиста такви јесу и постају какви можда и нису још сасвим, али нисам схватао још зашто.

IX

— Питај ти секретара! — вратар записа полако моје име, број легитимације и — погледав на будил-ник крај себе — сат и минут.

Али секретар је брзо са Мечкароша прешао на Бушу. Иако је носио кожни капут, нешто отрцанији од секретаровог из *Струготехне*, али ипак кожни ка-пут, имао је и о Баксу мишљење за сто осамдесет степени друкчије од свог колеге.

— Одличан радник. Одскора је код нас. Али, за-мисли, већ обара Мечкарошев ранији рекорд. Тркају се данас ко ће више, разумеш ти мене. Није још члан. Не. Али... учланићемо га ускоро. Подстиче на такмичење, даје пример, разумеш? Само... Буша је, како да кажем?... Пргав је на послу. Али ни Мечкарошеви помоћници му не остају дужни. Да, то су им, онако њима, ситна заједња без последица. Разумљива, зар не? У питању је углед који стиче најбољи. Углед, љубав и тако даље. Учланићемо га и смело уздићи, разумеш ти мене.

Паметан тај секретар, и зато ми није сметала ње-гова тако наглашена брига да ли га разумем или не.

Доле је мирисало на цркву, на гроб. Но тамо сам га угледао на дну дубоког седмог хоризонта. Препознао сам га чим сам га опазио, с леђа још, сави-јеног преко ручке пнеуматичног чекића, док се, као привезан за његове трзаје, русалски тресао, искола-чен, знојав, го до појаса.

Приближавајући му се, зачујем његово отхуки-вање као у Шиптара кад цепају дрва и схватим: он не држи ружуницу; упро је у њу трбухом и грудима и рукама и снагом целог тела, и уопште лудачки притиснуо чекић да би што брже изврлео штолане; то сигурно није пријатно; али он сваког тренутка може да прекине то сатируће самомучење, ту пада-вицу што га испрљајуће тресе и гони да грчевито стеже вилице да не би прегризао језик.

Али он не би ни за шта на свету престао и пре-кинуо такав рад.

Шта је то што му не даје да то усхте? Извесно сазнање? Воља нужна да и против самог себе оства-

ри нешто што једини он, канда, зна и жели јаче од свега, упркос том мучном осмочасовном упијању у тело и уношењу у себе ових непрекидних удара, скокова и трескавих шокова чекића?

Воља је то врло стиснутих вилица, строга. Али шта њу храни, ту вољу? Како се само издрао на мене и опсовао ми мајку саботерску кад сам му пришао и поставио му то врло безазлено питање.

Склоним се у страну да пропустим вагонете што су се, празни, враћали по рудачу. Помоћници су почели да је одмах поваре зверским покретима, уз шкргутава звук метала што се сударао клизећи низ дековиљске шине. Нисам морао да хтеднем да се узбудим. Узбудим се, одушевљен том вољом и свешћу које су ту, на делу, стопиле најпрече интересе заједнице са најличнијим. А то је, мислио сам, оно јединење од којег је изливен монолит новог човека. Насмешим се.

Десило се тако да слика тог Буше, тог исколаченог, кривоног ударника који се знојио на све поре искежених, разголићених кратких зуба што су без цаклине и сјаја јадно вирили из десни искривљених од рахитиса, десило се као неким фантастичним стицањем случаја наклањеног њему и отвореног сновима, велим десило се да је тај кривоноги човек, савијен над бушилицом која га је упорно одбацивала и коју је он враћао упорније у штолну, да се та његова прилика преда мном, због нечег нејасног у мени, поклати са некаквом мојом још мање досад јасном слутњом која се, ко зна кад, уобличила у дубинама мојих личних немира, са ликом који би стварно могао да има ако не нови човек, а оно нешто његово у вечитој мојој и не само мојој жељи да будем и будемо нови људи, незадовољни човековом судбином. Још нисам слутио механизам и технику настојања тог новог, али осећао сам да они мора да постоје, макар и без везе са мојим већ смешним списком врлина.

Нови човек није нови анђео. Само човек, у симбиози с новим, у промењеним условима. Ако сам пре три године оматрао успехом што умем да ново у човеку замислим и ван јуриша преко поља, у радној акцији, и то баш у таквом једном анђеоном

окну што воња на динамит, на јеловину, на орану земљу и влагу, у окну мутно осветљеном сијалицом и пламеном рударских лампи, где место тамјана базиди охлађени дим, не значи да бих већ био у стању, као сад, да изједначим та два јунаштва.

Оно што ми је тренутно враћало одушевљење била је слика тог јадног, малог, згужваног бића, у напону који га је чинио већим но што је стварно био срећан због тога, осећао сам се склон да опростим све грешке уреднику у себи. Одбијањем да штампа ону моју прву репортажу о 76-часовном Баксовом пертловању, довео ме је сад у прилику да схватим оно једино битно — занос, одушевљење, способност да се верује упркос свему и сопственим склоностима, нагонима па чак и жељама и напишем не више једно голо јесте — јесте, него јесте — треба, јесте — тенденција развитка. Мајку коју ми је Буша опсовао нисам зато ни радиоши, ни чуо чак (псовке су језик робова — Лењин!) (А Буша је човек слободан — дакле, није ме ни опсовао), толико сам се занео том његовом предањошћу делу, том исцрпљујућом практичношћу рационализатора који, заглаушен буком компресора, нема времена да одговори на питање новинара дошлог да га прослави, и није чудо што времена нема за славу: он њу по себи стварно већ поседује. Зато не мисли на популарност и сав је ван ње, другде, сав у појачаном притиску својих кокошијих прса на широку рукуницу бушилице што је подсећала на замашћени дрвени полумесец штаке. Али на тај начин ослобођеним рукама вадио је већ турпију иза појаса и кочињао да оштри ребрасту круну другог ништоља. И, чим је свршио то, брзо је углавио круну на шипку, коју му је без речи, на његов миг, дотурио помоћник, па махнувши сад својом жутом, ошишаном главом, опрезно и брзо му уступио место за оном бушилицом, а сам одјурio кроз пролаз у стени под други куполасти свод над новим још неосигураним бочним пролазом у жицу рудаче.

Пођем тамо, али се у уском пролазу сударим с њим, Бушом Баксом, који се већ враћао исколачених, лабавих, као заврнутих усана све до беличастих десни и плитких потамнелих зуба. Промрљао је нешто што опет не разберем или не хтеднем да

разумеам. Погледам за њим: ухватио је цев другог компресора и, не застајући, кренуо назад. Утрчим сад пред њим под нови свод, да се не сударим поново.

Кад сам се окренуо, ударник је већ загвинтао круну на шишку пиштоља и наглао, бацн тога часа, дрекнуо некако храпаво, придављено и болно:

— Пушћај!

И одмах са високог постоља чекић заштекта, а он, опирајући се опет поклећнулим ногама о неравни рудани под, нанишани у кредом обележену тачку на прусту, притисну ручку напетим рукама, затим појача притисак бацивши се из појаса на бушилицу и, уз халакаво отхукивање (као да тим грленим звуком гони духове из руде) (коју моли за опроштај што ће је дивље засећи пневматичким пиштољем), навали да буши.

Хтео сам да му обришем зној с разголићених леђа кошуљом што му се, закачена крајем за појас, вукла за њим, али бука компресора, појачана гребањем помоћникових лопата по бреговима одваљене рудаче у коју су се, широке и тешке, заривале уз храпаво трење и рески отпор материјала, била је толика да се без снаге удаљим и, уморан од буке, само чучнем, наслоњен на зид најудаљенији од пруста. Палиће ускоро трећу жбараду од јутрос, хтео сам ту локалну реч да запамтим. Запишем: жбараду.

— Два вагонета! — раздра се опет Буша кроз шкриљичав ваздух, све загушљивије устајао: пламен се карбитуше заљуља крај њега.

Али пет минута касније бука престаде у исти мах свуда. Оба помоћника која су бацала руду пљоснатим лопатама у вагонете иза себе (не окрећући се) чинили су то са запањујућом прецизношћу балистичких машина. Уз Бушину су помоћ напунили вагонете брже но што су се надали и одјуголи одмах чим их накрцали. Гурали су их с муком, иако низбрдо. Последњи се одбацивао с пуфера левом ногом као дете с тротинета, а онда, добивши потребну брзину, скочио на одбојник и нестао низ мрак хоризонта што се отворио и затворио над њим као породумска уста опрана ментолом.

Будући ударник је такође погледао за њим. Али кратко, и одмах сео. Искористићавао је сад замишље да легне на оборену рудачу, исто као што се фудба-

лери, користећи се сваким прекидом игре, бацају на траву игралишта да предахну. Бакс је лежао раширених руку и чинио се убијени војник. Био би Коста да није дисао тако видљиво и имао лице које није личило на моје. Коста на кога физички не личим? Ето! И то постоји. Јер — физика — где то престаје?

Не оста дуго тако: ни минут. На нечујни звјездук непостојећег судије, Бакс се скупши, скочи, полете алату и стаде спретно и брзо да га чисти и, одшрафљујући крунице с цеви пиштоља, да их одлаже једну по једну у дрвену кутију, већу нешто од оне за месингане тегове испод пола килограма. Из мрака ниског тунела лево појави се стари неки рудар. Он се костоболно усправи кад ступи под свод и замахне лампом што му је доле висила низ опуштену руку гатујући се трљно о руб његових гумених чизама, неподавијених као што су то биле у млаћих рудара, па и у Бакса, код кога су тиме клицошки откривале поставу од небелене јуте. Низ леђа је старцу висео ранец.

— Фогин! — викнули су помоћници из тунела десно, најављујући га. Враћали су се тренутак пре но што се појавио. Али старац дође чак до мене и, погледавши ме радознало, скиде полако ранец. Од њега се ширио, не знам зашто, мирис — необичан — на спаљена села. Извадио је из ранца два-три пута по шаку динамитних патрона, које гурну под раскопану кошуљу.

И Коста би требало да је ту, жив да види себе, своје вољено лице окренуто свом лицу претвореном у Бушу, у помоћнике, у целу реверску, ударничку стварност.

— Где си досад? — викну будући ударник и рекордер.

— Мечкарошцу су — оправдавао се фогин — каблове покварили.

— Е, баш ми је важан онај уображени нечлан Мечкарош! Нећу ја због тебе да не оборим рекорд! — и Бакс настави већ претећи: — Пас био ако те за закашњење не откуцам секретару. Твоје задоцњење на себе не примам. Ово ја за рекорд државни радим! А ти? Ошљариш ли, ошљариш!

Страст! Страст! Стваралачка страст! — мислио сам, чујући овог пута и Бушине псовке (заборавио сам тог тренутка на Левинове речи), али ипак нисам регистровао те псовке у оном делу свести којим памтим. Но чуо сам их. На жалост, то је доста да се понекад не заборави и оно што није лако запамтити. Али ипак код Буше је сад све било у толикој мери подређено јединству личног и општег да је псовање добијало, уопштавао сам, неројско значење. Све је код њега у овом часу диктао инстинкта који се разгорео у свест и сад он делује рефлексима из ње, свести, смештен у њој, користећи се непогрешивим убрзањима која поседују нагони (још непрочишћени од целокупне псовачке прошлости) да би и њих, аутомате, упрегао у кола свог све већег радног учинка, променио и правце кретања осећања узаврелих из личних инстинката самозаштите у нешто општије потребно, и тиме, јављајући се као катализатор, дигао биолошке рефлексне покрете на високи спрат поинстинктеле свести о одржању заједнице. И да хоће, он више не уме да мисли на самог себе. Бар не у првом плану.

Али тад помоћник, онај пиргави, упита нешто фогина, превише немарно (и мени би се већ тад ова немарност можда учинила пренаглашена да нисам, понет примером ударника пред очима, стално исправљао претерану ситничавост вишеног одушевљењем које је одбаћивало све што би могло да наруши хармонију света остварене маште у јави). Нисам чуо питање. Осетим само да бих нешто хтео да одем одавде: толико сам се уплашио. Чеге? Не бих волео да будем више сведок. Него? Да лажем коћу? Не. Не. Упркос привидама.

— Како се то Мечкарошју каблови покварили? — упита поново помоћник и сакри лице подлактицом да би обрисао зној.

Фогин је методичним покретима пунио штопане и није се окретао.

Препрнуо сам пре но што је одговорио; сад сам, згрчен, седео без мисли. А ипак регистровао речи:

— Набио неко шрота у њих!

— Ех, одмах — неко! Зашто да није — непажња? И она, ваљда, постоји?

— Мање брбљања! — брцну се утом Буша и упита фогина, који је вешто и брзо причвршћивао корду за патроне: — Значи — рече лењо, али још дахћући — Мечкарош није ништа учинио? Ето, кад је неко баксуз, ништа му не вреди што га инжењерка помаже. Ето му његов нови метод.

— Па и наш биће нов! — јави се други помоћник.

— Биће! — рече Бакс — али се састоји највише од запињања.

— Људског, али и динамитског! — допуни други. — Јербо људско запињање није циљ.

— Није! — рече Бакс дрхћући мање. — Али ништа сад без њега.

— Мечкарош је баксуз, јер је малотраганин! — сажаљиво ће опет први помоћник, с осмежом расутих између пега које су му од скоро беле косе и поцрнелог лица учиниле негатив неба осутог звездама.

— А, јок! — одговори најзад на све то фогин, али сад као преко рамена и задубљен у посао. — Одвалио је Мечкарош доста. Не брините. Злобу је приметио пре но што му је ситни шрот почео да гризе лежиште ништоља.

— Дуло пуњење! — скочи бесно Буша, али пажљиво спусти последњу подмазану и избрисану цев.

Не схватам мисао тог крика; али помислим: не би било лоше избрисати га из репортаже. И помислим: мисли ли Баксов помоћник да је и сад Мечкарош несрећан као што је то некад Бакс био? И да Мечкарош треба несрећан и даље да остане, иако Буша није више Бакс? Немогуће! — рекнем у себи и одлучим: брисати, дакле! Истовремено се упитам: Зашто да избришем све, од појаве фогина наовамо, кад се и то дешава и још јесте. (Касније, на повратку, упитао сам се: ако је неки догађај коме присуствујем и који се преда мном одвија већ могуће осетити као неку дубоку прошлост, није ли могуће и обратно — учинити присутним будућност, задржати садашњост од пролажења па, дозавши и прошлост, укитути границе између времена и све доживљавати заједно као део једне могуће стварности?)

— Знам ја колико треба пуњити! — одбруси мирно фогин, који је већ филовао следећу штопану.

Буша, не Бакс више, поскочи, али се савлада. Још се уздржавао.

— Инжењерка је синоћ рекла и Мечкарошу и мени да то може.

— У крајњем случају! — допуни га помоћник.

Фогин слегну раменима и отпљуну.

— Инжењерка! — исправи презриво. — Мени није.

— Рекла је да може! — понови Небакс и стисну зубе: — Пуни дупло! Дупло кад ти лепо кажем!

— Немој ме ти учити шта може! Инжењерка је — фогин отпљуну — жутокљунац и женско. У пуњење се не разуме и боли њу што бисмо сви отишли врајој матери. Нема њу ништа да боли, ако оћеш да знаш, сви и да одлетимо по порцију пакла.

— Другови! — викну Небакс — он хоће да саботира наше ударништво и награде! Обашка погрешан став по афежи!

Али пре но што је завршио да виче, оба помоћника, крупни, огромни, и млади, зграбе фогина, као да су само чекали да Небакс виком опусте дизгине њиховој снази што се прели. Старцу испале лампа из руке, али они су му отимали ранац, стргли му га с рамена, извадили патроне и један остаде да држи фогина, други их брзо дотури Буши, који је једва дочекао и сад, уз помоћ оног другог, почео да пуни дубоке рупе и да их набија двоструком количином експлозива помажући се при том дугачком металном шипком.

— Е, сад уздравље, можеш палити! — рече будући ударник дижући овалним покретом руке свог помоћника са фогина, кога је младић доле држао притискујући га више тежином целог тела неголи снагом лопатастих шака.

— Ни мртав! — закркља фогин. — Мила је мени моја глава!

— Кукавицо! — дрекну Буша, и ја, запрепашћен још увек али не интервенишући, колебајући се између спонтане симпатије за слабијег фогина и радости што присуствујем незаконитом чину радне страсти Небаксове групе, према којој сам осећао дивљење помешано с неразумеванем спора, упркос јасним алузијама на свађу између Буше и Мечкароша, но претпостављајући да је фогин ипак на Мечкарошевој

страни, ја сам хтео да се умешам. Укорим за то у себи старца. Моје је поштовање према Буши и одушевљење за новог човека, Небакса, било прејако да би ме очепала сумња у часност такмичарских побуда. Напротив, снага ме да, паралисан, останем миран и ништа гласно не кажем, нарочито сад кад, не гледајући више помоћника, Буша махну помирљиво руком и отклати се сâм пут изазивачког пруста.

Помоћник се брзо склони са старца и одвуче га према једном удубљењу, неколико метара даље, док сам се ја тада ипак врло наивно настављао да питам откуд им га мржња, шта се крије иза оних шкртих речи, иза оног презривог „инжењерка“. За то време Буша је већ палио корде својом карбитушом која се није била угасила. Чинило ми се да то ради нервозно, од умора ваља, дрхтавом руком, док је иза њега, у удубљењу, фогин стрпљиво стењао. Али, загладаног у друго, дотаче ме једна сенка и хитро, као у трку, покри. Осетим руку што ме ухвати за раме и повуче као да хоће да ми га откине. Био је то Буша, Небакс сада. Одвучао ме је у друго удубљење, прекопута првог. Гурнуо ме је иза себе и притискујући ме уза зид стене, зурио у правцу пруста, где су сиктаво, а равнодушно пламињале корде горећи једним, њима својственим, ту свима (сем мени) познатим ритмом. Прва детонација одјекну, Буша ме притисну. — Чекај — дрекну.

За првом, која подиже прашину и угули све лампе, грунгле су у загрцнутим размацима од неколико секунди још седам, пуњећи ров и грла густом, љутом зеленкастом прашином и слаткастим нитро-глицеринским мирисом. Грумени јаловине и руде падали су крај наших ногу, лупали о бочне зидове што су се одрањали, кидајући у паду као зубима комаће потпорних греда.

Из прека чуло се ниско тешко стењање фогина, притиснутог на под крај удубљења у зиду. Његово јаукање и кукање постајало је све гласније између страховитих детонација. Међутим, крај мене је дрхтао обилно ознојени Буша. У мраку поцепаном муњама експлозија ја сам помислио још једном: Ето, то је прави нови човек.

Али тад се безразложно сетим оног погрешног бомбардовања на Прекајској коти: тамо, на отвореном простору, притисак савезничких бомби обарао нас је на земљу и наваливао на сваког борца по читаву тону згуснутог ваздуха узаврелог однекуд одозго, лепећи нас при том за земљу, спљоштене, као жеб кад спљошти и залепи језик за непце, и онда падао на нас тежином неких као неправда горких храстових талпи.

Али ту ме притисак ваздуха само легио и прибијао за квргаво дно удубљења; двапут сам, нагло бацан тим притиском, ударио раменом о оштру и влажну стену. Осетио сам грлени бол који се пробио до кости упркос пуферу, који су чинили сиви рударски комбинезон, пуловер и кошуља. Оштри бридови руде зарили су ми се у мишић рамена. Рањен, помислим и исправим се: Крвавим! Али ми мисао потону у густ дим експлозије праћене шљаккавом кишом камења што се одрођавало ударајући реско о бочне зидове амфитеатралног рова а туло о под тун шкрвута. Није било ни упола тако страшно као на Прекајској коти. Иако смо у јами.

— А девета? — дрекну Бакс крај мене.

У тикој се пустоши за тренутак чуо, место одговора, само далек хук без смисла. Из других ходника овог кртичњака, изнад и испод нас, здесна, слева, и из свих осталих праваца после неког времена стану да допиру кратка, пригушена и узнемирена лупања пнеуматичких пиштоља и чекића и нека као врло удаљена врева људских гласова и покрета.

— Чекај! Не мичи се! — јави се успорени глас фогинов прекопута. Учинио ми се сад довољно снажан да задржи Бакса, који се већ покренуо да побе.

Слева се наметало само једва чујно плутирање електричног мотора. Старац изађе из удубљења и побе према прусту. Али не учини ни два корака а баци се на земљу: »Пуча!« хтео је да каже, али га експлозија престиже и затрла му реч у грлу.

И све нас.

Лепа Гагина глава блесну пред мојим очима онаква каква је постојала, бескрајно чулна и драматична, с истим изразом који је имала у неконоћњем сну, кад сам је први пут грлио докраја. Блеснула је сад тужнија него икад и нестала.

Били смо затрпани. Друкчије него на Прекајској коти или на Црном врху. Плашио сам се да се не понове јауци, вашке, гњиде, иако су ми се очи прилагођавале мраку као тад...

ИСТОВРЕМЕНО НА МАРГОВИМА СВЕСТИ О ОВОМ ДОГАБАЈУ

...кад сам ухватио себе да посматрам несрећан од несхватања, метафизички поглед вашију које ме, отежале од моје крви, фиксирају покушавајући да одгонетну то моје неочекивано, јајолико, материјално присуство ту, на дну сувог бунара. Али како да им објасним 28. јун оне године, носила која смањују маневарске способности јединица, потребу да ме склоне на место недоступно непријатељу? Женке су одвлачиле своје мужјаке под моје мишке, у шуму под трбухом, где им се чинило да сам упалио бројеве њихових лупанара с једним просторијама за луда стрцања и с другим за премирућа дрхтања и загрнута тепања чије сам микронске таласе већ и голим оком хватао и поимао. Једног сам јутра, ноћи или дана (ни светлости, ни сата) приметио да је најлепша женак у свету вашију толико порасла да ми се учинила прегруба за дотадање своје љубавнике, превелика за њих, али не и за мене који сам настављао да профињујем своја чула. И док је крвава слуз њених потенцијалних мушкараца које сам, љубоморан, убијао, текла прскајући далеко на све стране, она се с још неизлеглим јајашцима у провидном телу одала љубавном задовољству са мнош, равнодушна национално и расно. Имала је Естерин комплекс жртвеног проституисања за идеале. А мене није било брига. На жалост, постала је пребрзо несита за мене који сам онемоћао и лифтом се спустио спрат ниже — салмонелама. Оне су имале богату поезију. Одговарала је потпуно расположењима која су постала моја, као и њихов начин на који сам и ја, исцрпљен губитком крви, ранама и мраком, примао надражаје, претварао их у слике, звуке, представе, мисли, ритмове и узбуђења на њиховом нивоу. Дискутовао сам с његовим егзистенцијалним псеудофилософијама које су од психологије и расположења условљених прак-

сом начинили или хтели да начине космогонију и, узбуђен, пратио на велелепним трговима у некој долини на дну једне моје поре њихове масовне митинге на којима су мудри реформатори узимали реч после генијалних бунтара и виолентних екстремиста, чије су реченице, дивно избалансиране, вукле неки далеки и однекуд априорно и пре мојих нових искустава знани мирис ломаче и азачке мемле. Ја сам, колебаљивији но икад, слушао најлепше приче о следећим секундама које певају на нивоу салмонела песме концертног живота под диригентском палицом која ће моћи сваку жељу и чудо, а неће штети ни смрт ни крв.

Можда сам био привремено мртав, не знам, али сам чулима која су ми се отворила за живот салмонела гледао једну њихову утакмицу, сличну ногометној, са изабраним тимом шигела, које су на два баркама од полутки по дужини пресечене вањше гњидице (можда потомка мојих ранијих љубави) допутовале са својим навијачима и навијачицама и морам признати да сам издајнички навијао за госте, шигеле. Била је међу навијачима једна лепотица свих тамо снова. Видео сам после и чувени ансамбл коховско бактеријских народних игара и једну незаборавну плажу у којој се бирала најмис стрептокока. Видео сам голим оком немирни свет спирохета и видео институт колибацила наднетих над њихове микроскопске студије о вирусима.

Али до вируса нисам дошао, иако сам се на дну зева сувог бунара ископаног испод огњишта у кући непровереног сељака већ питао: је ли постојала икад једна висока ливада под хладним небом, један јуриш и један митраљез на ивици шуме и бомба коју сам бацао у правцу тог пуцња и лук једне параболе што се спуштала кад сам пао покошен на другом крају ивице шуме, у коју се, изгледа, нисам сунуо вратио сам, јер је у исти мах треснула на њено дно граната и Коста је у исти мах јавнуо: »Сањао сам те сву зиму. Чуо сам да немаш шињел.« И настављао и сад да ме, непомичан, јури са поштарском маренго доломом у руци. Али кораци су му све више цвотали. Не питам ли се: је ли икад постојало село са кућом несигурног сељака, код кога су нечији пријатељи били принуђени законитошћу маневра да оставе но-

сила са рањеником и да домаћину запрете да ће га убити деси ли се зло рањенику или га он сам, случајно или намерно, изда? Не питам се још којешта. Не питам се: јесу ли икад постојале праве звезде на правом небу? Али откуд слутња о звездаоликим ранама на небу тела, на подбулом меком небу некоег далеког брда што се, са свим галаксијама, свалило покошено кометским рафалом на дно бунара у ралој смочници времена, а оданде у љубавној борби створило низ друге патње и путање на још нижу, на најнижу материцу непостојања, оплоблену далеким зрацима сећања на друго нешто.

Тек су десетак дана касније (рекли су ми после) (после?) дигли гробни камен нада мном: проверени сељак смејао се бркато (видео сам прво само страшно увећане длаке: прашума). Можда сам зато и осетио тад први пут интензивно ову ни сад затрпану потребу за целовитошћу, за монолитним ликом човековим: другови су ме сви (после? после?) окружили и гледали.

Требало је времена до пробе. Онда сам их препознао: Јанко, Андреја, Филип.

X

Из ревира (с репортажом већ скицираном), упркос свему што се Баксу непријатно крајем идуће недеље десило, пошао сам, пун неочекиване радосне наде, на Црни врх да обиђем Гагу, али због дефекта на радничком ципу стигао сам врло касно после ручка. Дечапи и девојчице били су већ отишли на сечу шуме, и Драганче, бивши курир, који се још увек опорављао од ране у лево плућно крило («Не могу да беспосличим»), командовао је бригадом не излазећи много из напуштене лугарске кућице, где су се сви сместили. Њему сам предао бугарски кожунчић за њу и нешто сувог воћа што сам понео. Са задовољством сам слушао приче о њеном залаћању и о задивљујућим успесима превапитања, које је за њу, по Драгану, припаљало више но за остале. »Без старих предрасуда.« Директор рудника нервозно је дремуц-

као крај трпезаријске пећи после ужине којом нас је Драган почастио и, трзајући се с часа на час, питао:

— Но? Хоћемо ли кренути? Воз не чека.

Десетак дана касније, репортерска ме судбина опет донесе збуњенијег но прошли пут на Црни врх. Тада сам и дознао да је Бакс отпуштен на захтев радника — као »себичњак« и »недругар«. Најгоре је — нисам се зачудио. Сматрао сам, одсутан за све то, некако природним да му се дешавају такве ствари — далеко смо од савршенства и хиљаде ме оигница дневно уверавало рационално да треба стрпљења ако се хоће да престану трпљења. Али рационално ја се и нисам осећао увређен у Костино име, нити сам хватао себе да се осећам превареним, иако сам се трудио да гледам око себе и, упркос свему, очима на нивоу Костиних снова. Чак нисам у први мах ни знао да то чиним и да отуд и потиче грозничави немир што ме гони на путеве и држи у напетом и сталном очекивању да у јави видим остварено нешто од лепота, љубави, другарства и пажљиве нежности у односима, једном речју нешто од оног што је, вероватно, Коста очекивао да ће видети одмах после извојевања слободе.

На Црни врх сам стигао идуће недеље, тачно у време ручка. Сви су бригадисти били на окупу око казана, али Драган ме одмах ухвати за руку као да сам због њега једино и дошао. Био сам у том часу због нечег уверен да ме је Драган пре десет дана упитао, и то овде, у истој соби: — Свиђа ли ти се мала?

Запрепашћено сам га гледао не долазећи себи. Што ме одавачи од Гаге. Али сећао сам се. Имао сам утисак да се сећам свог збуњеног, од прошлог пута:

— Јеси ли луда? Сестра хероја Косте?

— Па онда? Волео си Косту, не? Зашто му сад не бисмо волели сестру? — Насмејао се хуљински, у множини. — Она би сама рекла: »Наставак фељтона«.

Био сам увређен. Ништа од свега што се дотле збило није ме толико ранило. Како само долази на то, он који је пре две године (и он?) тражио Драгичину главу. (Је ли и он?) Јесам ли му споменуо то? Нисам се сећао. Али он се опет пивалски ласцивно наомиш:

— Оба ока испала оном ко старе глупости спомиње!

Плаанем, нарогушим се, јер ме то о очима сети утом Јанка, који је своје око изгубио на једном другом Црном врху.

— Де, де! — смиривао ме. — Нема љутиш на соколски виц. Што је најлепше, није мој. Био је ту ономад један наш стари друг. Што смо се омејали! Веселац и по.

— А Гага? — упитам излазећи други пут у размаку од десетак дана из Драганове собе, где ме послужио шунком и једним тешким црним вином. — Ту је малочас била! — рекнем.

Нисам сигуран да ли нас је видела. Али ми смо је приметили одозго с прозора.

— Сигурно је у шуми!

Ја викнем: — Гаго!

— Гаго! — викне и он, па се насмеја: — У шуми је!

Поћемо, потражимо је, зовнемо још једном, двапут. Забринем се. Драган у том часу одјурн у шуму. Неко је дотрчао и јавио му да је тамо брест у паду повредио омладинца. Потрчим за њим, али после неколико корачаја застанем као пресечен.

Седела је на прагу левог бочног излаза из зграде што се ту, скошена, наслањала на шуму, као да су забати заустављени у трку.

— Шта радиш овде? — притрчим. Она обриса сузе.

— Мислим! — рече. — Ништа.

Спустим се крај ње, и као да имам право, и као да то сад једино треба, и као да све то насушно хоћемо, узмем јој хладне руке и духнем опрезно у њих да их загрејем. Несигурно се насмешим, као да сам се уплашио нечег. Можда се све провиди. Замотам се у питања, у речи:

— Како то »ништа«! Мислиш, а ништа?

Трљао сам јој руке све ужурбаније, она ме гледала озбиљно.

— Прво је било једино — живети. И крапа сам. Онда је најважније постало — свиђати се. Радовала сам се.

— Свиђати? — викнем. — Ко ме? — привинем је на груди и лице, тачно тамо где је одувек, од почет-

ка, оставила отисак свог образа. Почнем дрхтати. Све снажније: — Свима?

Она је рекла дрхтећи, безгласно скоро:
— Можда. А онда...

И ућутала. Дрхтала је и она из све снаге. Само, ја сам је градио ван себе и питао изbezумљено:

— А онда? А онда?

А из ње се отимао шапат што је исцрпљивао сав ваздух потребан дисању. Не и дрхтању. Као да је рекла:

— Онда сам се наједном узбулила. Сад знам шта је то...

— Или не знаш?

Дрхтала је ћутке.

— Знаш! — шапнула је последњи пут. Дрхтали смо између пољубаца и никог у близини. Између два дрхтања и све нигде никог у близини лепењу присуства и ма чега другог између нас, на снегу на ком је она лежала пода мношвом, немоћна да ме одбије, немоћнија да ме не задржи привијајући се уз мене као да би да смањи и онај непостојећи више размак између нас, оно ништа што се понекад углављује између људи који више не постоје као људи и који су међу људима размишљали о друштву новог човека у настајању. Само то ништа, и нас двоје у једном загрљају на измаку, и још — бледозеленкасто светлауцање снега који под нама крица кртим риблим кошчицама и риблим иглама опалим са зимзеленог дрвећа, из чијих је зрелих шишарки, учини ми се прво, стао да прска отежали од сокова мирис касног лета и неких звезди налик на густо семење.

— Брзо! — говорила је једва чујно. — Брзо!

Нови ме сапутник, изbezумљен дугим чекањем, почео да зове и тражи око куће.

Дигнем се, очистим снег с колена, појурим, сударим се с Драганом, који се враћао:

— Ништа нарочито! — рече. — Мало крви!

Ужаснут још, замолим га да ми телеграфише шта је с њом осталом тамо на прагу бочног улаза наслоњеног на шуму. Помислио је да је нисам нашао. Упитао. Потврдио сам: »Нестала«. — Бојао сам се да се, док му то говорим, она не појави иза куће и, рашчупана, не замаше руком док, рецимо, улазим у цип. Оборио сам главу.

— Шта ти је? — ушитао ме Драган стојећи крај ципа.

Не бих му рекао ни да сам знао да изговорим шта ми је. Покушам да се осмејнем и збуњим се:

— Ништа!

Али он ме схвати на свој начин:

— Немаш ореће! — насмеја се. — Ни сад ниси разговарао са малом.

Убедио сам га да сам очајан, да бринем и да га молим да ми пошаље телеграм кад је нађе. Јер, уверавао сам га поново и поново, плашим се да јој се није нешто десило. Он обећа да ће телеграфисати прометнику железничке станице на моје име.

Куса су кола заошпијала задњим точковима по снегу и, поскочивши, кренула, заокупљена простором пред собом. Обазрем се. Драган је нешто викао. Иза његових леђа из шуме излазила је нова колона омладинаца. Сигуран сам да девојка под заставом није била Гага (она је остала лежећи на снегу на бочном улазу куће свих забата наслоњених на шуму) (која јој је зауставила забате у трку), мрачио ми се, али волео бих да се није десило ништа од оног што се збило, само да то она и сад, чиста као пре, корача крај заставе. Хтеднем да сиђем, да њој, таквој какву сам желео да је видим, кајући се, али и онаквој каква је остала лежећи на снегу, појурим у сусрет... Тад је угледах онакву какву сам је оставио: سموжену. Стоји крај куће, на снегу, и гледа под собом у сумрак без игде иког, сама, ова напуштена, у грозници од осећања која не може да победи не делећи их с оним који одлази неујаснут понором што се отворио само пред њом и недовољношћу оног што се десило иза њега. »Неорећа није што је остављам. Што могу да је оставим.«

— Што плачете? — ушита ме сапутник и ја му не кажем: »Све је мање но што се очекивало. И љубав!« Рекнем само:

— Мањак! — али бојећи се да не затражи објашњења, додам: — Ветар!

Али одмах затим брзо и одлучно:

— Причекајте! Зауставите. Нешто сам заборавио.

Не знам зашто, упркос мојој одлучности, сапутник не заустави кола. (»Два сата смо се ту задржали, молим вас!«)

Ја се неочекивано одобровољим. То је изврсно моје расположење трајало све до среског места, где сам у густом и хладном станичном бифеу, разблагодлагољен, још три сата чекао воз за Београд, причајући са свима — ни о чему нарочито. Али питао сам се све време зашто макар и повремено не оборим главу, да бих од других бар сакрио оно што се између Гаге и мене тако једноставно и ужасно неповратно десило, док тако безосећајно гледам у ужас те неповратно сложене једноставности. Тако без сажаљења и кајања. Без стида.

Тамо сам у бифеу дочекао и телеграм: »Мала је изврсна стоп Драган«.

Јесу ли чињенице увек мање него што би могле бити? Или их машта, у страху од њих, замишља већим но што су?

Да ли ми је све већ било јасно? Није? Зашто ме и ово толико онда заболело? »Изврсна«, питао сам телеграфисту, »је ли то штампарска грешка?« »Изврсна или изврсно — свеједно«, рече телеграфиста. »Реченица је реченица.«

Но тад се Гага опет појави сва раздешена на зеленкастом снегу који је крцкао обаљен под нама као ситне рибаље кости под војничким цокулама.

XI

Бушу Савића срео сам у возу оне ноћи с друге стране Црног врха, на ком сам оставио Гагу. Није чудо тај загорели укус горчине који остаје за једним и другим, чудо је непуштаљивост наде што даје упорност и гони на нове и нове покушаје, упркос вечном калмирању и губљењу живе ваге живота у тежини. Спрва му нисам ни глас препознао. Ни он мој глас. А закачили смо се баш око тих мисли у замраченом купеу, седећи сучелице већ од полазне станице. Разуме се, ја сам га разуберавао: »Разочарењу нема места«. Место да ми се супротстави, да ме прекине, мора да је жмиркао, као да је под сталном прегњом неке ручерде што хоће да шамара малене и дрске.

Сијалице једне постаје осветле у пролазу само смећи комбинезон присут бакарном прашином.

Али не сетим се ко би то могао бити. Било ми је као да сам говорио у ветар. После неког времена сапутник настави да се вајка трећој класи провинцијског воза на несрећу која да овде илегално живи, без пореза и пријаве, да би и даље као некад, само сад кришом, подметала ноге појединцима које је од робења узела на зуб. Због сасвим погрешног а упорно безвезног постављања тог питања, пожелим да му опет јавно противречим, али тек што га тог пута почнем да критикујем, осветли нас једна већа станица, препознамо се, обрадујемо, изиђемо у ходник и попушимо оба пакла цигарета која сам понео. Испуштајући дим последње цигарете, одлучивао сам се да му некако деликатно и опрезно поставим питање о његовом држању у рату, верујући да је то моје незнање о једном делу њега играло улогу у настанку мог страха што ме грчио и спречавао да стварном Симићу предам написане плајфне. Али баш тад ме он упита, жмиркајући, како се ја, заправо, зovem, не зна, али да би хтео да ми се захваали за цигарете и да ми пошаље бар један пакетич дувана на моју адресу, јер он може лакше неголи ја да дође до једне савршене шкије. Нисам ни изговорио до краја своје име и презиме, а он се трже, поскочи, ухвати ме за руку, умири се мало и загледа ми се у очи с неверицом што је чинела.

— Ти? — муцао је. — Ти!

Тад је јасно као по дану видех како се диже из снега.

— Шта ти је! — чудило сам се.

Не одговори, али настави да ме гледа као да ми узима меру. То је буђење у мене непријатно трајало неко још време, а онда ме упита како ми је било код оног брачног пара без деце што ме усинио.

Сад се ја зачудим.

— Онда кад су те одвели из дома! — објасни. — Знаш ваља!

Осећала се мокра и осрамоћена кад се дигла и неким рашираћљеним кораком пошла према улазу у кућу.

Нисам разумевао. Продужавао је да ме запиткује о детињству, и ја му укратко казах све о оцу чинов-

нику, који је целог живота сањарио да купи виноград, мали, свега 20 до 30 ари, а умро четрдесете не уштедевши довољно пара.

— Лажеш! — намршти се Буша Савић. — Домци смо ми. Кревет до кревета смо цело детињство спавали.

Нигде никог. Мрак је. Драган је послао омладинце да је траже.

И поче да прича, заглабљујући се све више у муљ сумњивог сећања на неку нашу заједничку прошлост. Слушајући га, пратио сам промене на његовом лицу: мутљак у очима, дрхтај око крајева усана, тоталну обузетост том прошлошћу, коју је, имао сам утисак (бар што се тиче мог учешћа у њој), или измишљао или бркао без икаквог поштовања према чињеницама, коначно и према праву да имам своју биографију, независну од његових успомена и заблуда случајних коинциденција. Зато хтедох да му кажем да све то што прича нема везе са стварношћу, али он се већ обилно знојио и можда чак и плакао. *Она је слаба, свест јој се мути, чини јој се да ће пасти.* Дрхтао је питајући ме за ово или оно. Тресао се очекујући моје одговоре. Нисам знао зашто му је сад наједном толико важно да му ја будем онај домски његов друг с којим је ишао у забавиште и основну школу. Увек да смо били ошишани и увек да смо у прљавосивим панталонама (ни дугим ни кратким) и врећастим капутићима пролазили Душановом држећи се за прсте пуне заноктица; да смо клопарали намерно што јаче дрвећацима газети турску калдому; заједно да смо ручавали увек исти робијашки пасуљ или кромпир-цушпајз за дугим замашћеним столом од чамовине и да смо спавали четири године кревет до кревета, све док ме, по њему, као није усинила једна бездетна учитељица и одвела са собом (сад се сигурно сећаш?) *Не пада. Помисао на мене је држи. Воли ме страшно, иако јој је жао што нисам остао.* А он, Буша Савић, одмах затим побегао у свет да ме тражи, не нађе, и после много година случајно трипут сретне и четврти пут тек препозна. Сад, у возу. *Не осуђује ме она. Мисли да се то мора. Има поверења у мене. Чекаће. Она је наивна, невина, горда. Гордост познају само осрамоћени.* А није да није онда још у болници помислио да сам ја онај домац

и био би у то сигуран већ тамо у милицији да није био онако пијан. Каква срећа на крају! ускликну, уверен да је све тако како верује да јесте, убеђен да сам се сетио (јер је чак и оно најнемогућније немогуће на крају крајева само један вид могућег! — закључим у себи место њега који се није више заустављао). Па продужи да ме уверава да га несрећа није узела под своје док сам уз њега био; не може рећи да му је тад све ишао наопако, без обзира на буржоасију. Али сад је, ех, и време да она престане сасвим. *Она ће чекати. Биће кротка. Неће ме пожуривати.* Мајцицу смо мало буржујима, па што и радничка класа да не буде срећна? И ја уз тебе. Је ли тако?

Она улази у кућу. Драган је пита: »Где си до сад?« Она измишља нешто. Драган ми шаље телеграм. Она лежи. Није јој добро. Назебла је. »Мала је изверсна.« Изверсна или изверсно? Сама, она плаче. Због свега. Љубав није весела. Без очекиване потпуности.

Па како да не потврдим макар из сажаљења само, и привремено, све што је веровао гледајући ме запањеним очима у очи. Пристанем на домско детињство, родитеље своје пореклом. »Тачно је све«, рећем, и од тог часа са задовољством почнем да се сећам свега. Обрадовао се, али није више показивао сувише радости. Да ли зато што свака прошлост обавезује? (И измишљена?) Или зато што се тек сад уплашио нове штампарске грешке? Узбуђеним се и ја, слушајући га како ме, после извесног времена, забравивши ваљда на нужну обазривост, опет без резерви обавештава о свему што је доживео откад смо се растали па све до овог случајног сусрета у вагону треће класе, где сам почињао да на себе навлачим нову кожу на којој Гагине пољупци нису остављали више трага. Ни они, ни ишта што ме је од ослобођења досад покаткад увредило, заболело и мучило. *Лежећи, она плаче и сву ноћ мисли на мене. Срећна је, иако плаче.*

Не, моја нова прошлост није ми падала тешко. Тешкоће је требало тек усвојити, саживети се с њима. Неоптерећен ничим, ослобођен том новом судбином свих терета старе коже, слушао сам га, желећи још увек, упркос свему, да га запитам где је и

како провео рат. Но он је причао себе тако озбиљно и концентрисано да одложим своју непријатну радозналост без нужне дискреције (она је ипак веома поштовања других). Уосталом, мене домца његова прошлост не брине као што је бринула мене сведока који сам бележио етапе оваплоћења Костиних снова.

»Стигнем гладан после десет дана лутања — шта сам имао, девет година — у село, чобановом неком робаку, човеку бедњачког порекла. То је, ако ниси био на самообразовном курсу при шабачком мосту, нашки да ти протумачим, 60 ари пескуше, а седморо уста. Да си Исус и Свенгали — не би нахранио. Она чита као сутра писмо које сам јој као послао с прве станице: »Чим се вратиш, венчајемо се«. Није ми то спомињала, правила се да јој није до тога, али је сад пресрећна. Лежећи. И замишљајући то моје као писмо које као сутрадан добија. А већ је сутрадан много.

Слушао сам га, све узнемирености, а разбољенији, мада му ипак рекох, али више узгреа, да сам највише заборавио тај део његовог живота, јер су моји чика родитељи чинили све да ме увере како су ми они заиста прави и једини моји отац и мајка. Видим јасно како се она види: у белој хаљини. Ја изговарам: »Да, хоћу«. И она — исто. Венчани смо. Мој је сведок Филип. Њен Кикирез. За ручком она послужује моје званице, ја — њене; бивше ратнике и бивше пилиће. »Знао сам да ћеш се сетити!« рече задовољно, »јер ја сам, исто као и ти, тиква без корена, плућути ти! Исто ни мајке, ни села. Никаква педулица, никакав белег у пеленама. Све што смо знали о теби: »Наћен крај Хајдучке чесме«. А вода — макар и чесменска — завичај није.« Из редакције журим право кући. Она ме дочекује на вратима, лепа, зрачна, чиста, дотерана. Чим се свалим у фотељу, она чучне, скида ми ципеле, увлачи ноге у папуче, седне ми у крило, љуби ме, мази се. Онда ми спрема купатило. Док се купам, поставља сто, припрема вечеру, певуши. После пијемо кафу коју меље предмно да би била свежија. Онда причамо мало, много се љубимо. Лежемо заједно голи.

То нам је, по њему, дакле, прошлост: бела поларна мрља аполида.

Гледамо се заљубљено, радио свира. Имам слободан дан сутра. Ићи ћемо на Дунав да се купамо. Ручаћемо у ресторани. Увече, код куће, она ће рећи: »Много смо данас потрошили.« »Зарадићу.« »Све је тако поскупело. И јаја.« »Мање ћемо их јести.« »А беба?« Ја је гледам, заљубљено се смешим. Још је витка. Али беба је у њој. Ја сам срећан кад је грлим и миришем.

Бакс настави, пошто се сад стао већ да чуди како ме то није препознао одмах, онда још у болници кад ми је причао с свом пертловању. Или после, у милицији. Заборављао је на разлоге који су му доседавна то објашњавали слабости у првом случају и пијанством у другом. Али ја се више нисам морао као у циплу да тешим неутешан. Нова моја домска прошлост могла ме заштити од кајања што се наметало њеним (помишљао сам) плачем, мање због крви, више због разочарања у мене који сам је оставио без речи и загрљаја, као да сам, прубљи но што сам стварно могао да будем, хтео на њој да се осветим за све. И није важно што нисам изабрао прави предмет за то. Можда нисам. Ја сам добар муж: мислим на будућност — кућу, обнову намештаја, промену стана. У очекивању бебе преселили смо се, а ја дао жени с којом је делила бакин стан своју гарсоњеру. Тезгарим помало.

»За десет недеља решим да опет побегнем. У фронт!« исповедао се. »У торбици — комад проје, у циплу тридесет два динара (скоро цело сам лето чувао краве једном газди). И словима тридесет два динара — све моје знање и имање. Ручку нисам вадио из ципа до Београда. Где ми свих тридесет два динара украду. Плакао сам и луњао гладан улицама, као у песми Звали су ме Капинера или оној Купите ћезреке. Увече сам се завлачио у неки јоргован у парку, али тек што, уморан, заспим, чистачи ме исполију шмрком. А стигла јесен. Ветровита. Ипак, једна баба ракијашница уступила ми нешто својих послеподневних новина да јој их извикујем, напола. Она ме снабде и сандучетом, тако да сам увече по кафанама продавао: »пергле — жилети — шонда чоколаде — кики-бомбоне«, а ја сам већ обожавао авијацију, јер ако је то полупросјачење — човеков живот, онда је боље летети и заборавити. Шта, бекство? Побећи! То је

код мене увек прво што помислим пред тешкоћом. А ти?» — Не одговорим, несигуран да ли ме он то упитао, све док га опет не зачух да разговетно говори: »Запослим се код Змаја, где су радили неки моји домци. На крилима баш. Али једног дана: претрес у свлационици, и то док су људи били за струговима. Враћајући се у халу из вужника, кроз чији сам прозор све видео, викнем: »Очистите цепове, мајстори! Ево их цандари!« Не знам ко ме откуцао, али батине сам страшно појео. Још осећам ону жандарску руку како се руши на мене: парни чекић, ето!

Ја се видим како не помишљам на друге жене, иако није више витка и ја је не желим тако често, а ни она.

Сазнам да сам изгубио место кад ме после седам дана пустило.

Лети покривање звездама над жарком крај Топчиног бунара не пада тешко. Опет новине и жилети, све док ме, на самим вратима једне кафане, не сустиже граја што се за мном дигла. И без пардона — удари по мени. Сатрали ме и опет — облози на полицији. После се доказало: новац украо келнер, али мене насликају, изотискују, пусте. Нити: »Извињавај!«

Дактилографкиња с којом данас радим нова је. Све време се смешка. Има меке руке. После рада се запричамо. Не знам како јој понудим да изађемо заједно. Она пристане одмах. Налазимо се за пола сата. Станује сама. Телефонирам Гаги: »Посао. Доћи ћу касно. Не чекај ме.« Она је мирна, иако уздише. Зна да нам треба новаца и да тезгарим.

Неким случајем, упркос свему, запослим се код Гођевица. Две године сам тегао за 200, и словима двеста динара месечно, али испечем механичарство. Тад се ослободим: два и по двокината на сат. У поребењу — то је већ пара, мада је калфа спрема мајстора нико и ништа. Господин је он човек само у упоребењу са шепртом. Али с друге стране, ко гледа шегру? Подеран? Врло важно. Из помија једеш? Нико ти не замера. Калфа, то је друго. Из свог тањира мораш да кусаш, ново и своје да облачиш. Недељом, барем. Хоћу да кажем — трошкови већи, корист никаква. А батине мислиш да су престале? Оћеш! Чудан ти је тад био народ мајстора. Љубоморно су чували сво-

је знање. Тешко ми да је гледам. Не само што је неприлична с великим трбухом. Не зато — у њему је беба. И не само што се променила и иначе. Говори озбиљно и тихо, али увек о беби, пеленама, бенкицама и новцу. Треба много новаца за кућу, пијаца је све скупља. А ја не стижем толико да истезгарим. Криво јој је то. Али не показује, мада уздише, незадовољна, и не цени ме као некад. А ја? Престала је да иде у школу после регистровања. Али што је престала и да учи за испите, као ванредна? И неће. Док не подигне малог. Јер немамо ташту као Филип. Све ће морати сама. Најрадије би на свој рад ферецу набили: нико ништа да не види. Колега мајстор од колеге крије вештину, а камоли од калфи; конкуренцијом су нас, млађе, звали, иако су и тад говорили да на млађима свет остаје. Узмимо, мене је варнаштво стало да занима. Нико да ти нешто покаже. Припућен сам зато био да знање мајсторима штрикам и крадуцкам: посматрам кришом и неприметно гутам, разроко гледајући левим оком до бола у оно како раде, а десним оком у своје турпијање, док ме нису ухватили да ја то потајно учим. Резултат: француски кључ у потиљак. Ја паднем, они газе: »Не жали га! Оцу породице хлеб из уста отима!« Тако се тад сматрало и ценило.

Прекинуо сам с Миром. Идем сад суботом на пуналне гужве. Гори сам тамо од Јанка, агресивнији, директнији, нељудскији. После посете њој у породишту, насрћем на неку цркву, као да нисам добио кћер, лепшу од Филипове, црне косице и огромних плавих очију. Али ништа нема више везе. Ја отац и ја — швалер, ми се не познајемо. А станују у мени обојица. Искрен је и један и други. Али се не познају. Као неки суседи. Не лажем ни себе који их обојицу знам као да сам удвојен у једном правцу — од мене ка њима. Не и навраг. Хоћу да кажем — нема ми повратка отуд, од њих к мени.

Или узмимо: буде штрајк. Већина се извуче, а од нас неколицине спроведених у квартал ја једини искрјам и петнаест дана одувам, јер био сам већ изотискиван, ни крив ни дужан, али био.

Драган? Зашто су њега поставили за команданта? Глупост. Правилније би било да је Јанко командо-

вао омладинском бригадом на Црном врху. Он... ниједној не би опростио.

После хапсе — неће натраг да ме приме. Мислим, Рогожарски. Иако сам човек са две веће квалификације, ја опет: *пергле* — *жилети*. Шта ћеш, 60 ари бедњачког порекла! Па и то не својег. Него сина оног чобанина који је мене баксуза пронашао. Окрепни, обрни — оваки бедњак је баксуз човек. Али ипак, почнем да учим. Ухватило ме — наука. »Земља није сасвим као лопта«. Утом рат дође...«

— Заиста? — тргнем се, али недостаје ми безобзирности да упитам што сам се већ од почетка спремао да учиним. Срећом, и неупитан, он настави баш о томе.

Он је сам био и видео Гагу кад је полусмрзнута дошла са снега у кућу и пала. Он је дигао, однео у своју собу, свукао је и почео да трља, трља, рецитијући Јесењиницу »Керушу«. Она је отворила очи, смешила му се. Он јој је дао куваног вина. Она се још јаче загрејала. »Зима ми је.« Шапнула је двосмислено: »Покриј ме«.

»Заробљенички логор у дворишту вараждинске основне школе после пет дана зезања овамо-онамо; побегнем; Гођевац ме овог пута поново узме: потражња већа од понуде. Радио сам, и тек 1943. дођем до прве брошуре о животу — *Цим Хигинс*, и друге — *Мати* па се освестим класно и побегнем крајем године, то јест ступим добровољно у Армију, где би се и више истакао у борби да ме у првом окршају не изране свет. Зато, неутрошене залетне снаге, ја после рата зашнем баш елански, јер сам знао шта треба милој нам Опустошеној откад је црко баксуз. Рад и рад. Али ко да мисли на ордене и дипломе кад неправилности сметају, а превелика незнања оних разноразних тамо на радилиштима и у рудницима не дају брже напред. Али и ти и такви, брзи на увреду истини кад крешеш, у црева ти скачу. Доста да им кажеш: Зар не би то могло да се тако и тако боље уради?

Курзо — *вриснуо сам с осећањем олакшања. Је ли ме Бакс погледао уплашено? »Жivotу ја то кажем«, рекнем за сваки случај. Али учинило ми се да је преда мном Јанко, онакав какав је изгледао на оном десетерачком високом пољу кад ми је казао:*

»Ти истину ниси никад поштовао. Ствари се не мењају тако брзо како си замислио.« »А смрт?« — упитам као и онда. — »Зар она увек да нас заскочи?« »Нисмо говорили о томе тада!« »Зар Драгица није истински погинула?«

Онда све неста. И избуђење у ком сам се налазио све време нагло се стиша. Као да је негде нека одлука донета. Пала је као иза неких затворених врата. Затворених за мене и све.

Ништа им ја спрема нисам замерао за глупост, хитроост љутње и пизме. С временом само почнем да се питам: »Шта је то, другови? Није ли речено да несреће нема у слободи? Па кад је речено, какав му је ово безобразлук сад васкрснуо? Нисам се ја то деморалисао, него треба ствари поставити на своје место, да би се видело што ћемо и како ћемо даље, зар не? Јер ја судбину не признајем ако неће да поштује радничку класу...« Престанем да га слушавам, обузет сам одједном другим. А кад се стресем и повратим, он се опрости, пољуби ме, рече да ће ми писати.

Наставим сам.

XII

Други пут наиђу речи саме. Као оцетци с мог скапеног лица.

— Зашто се не погледаш у огледало? Бојиш се?

— Пусто. Мало ли сам несрећан и овако!

— Слобода, а не срећа, слобода, то је опклада са бескрајем! — насмејем се тешки Филип.

— Ја стављам последњи динар на човека! — рекнем Вук Васић, одсутан као и увек.

— Губиш! — рекнем Андреја. — На крв треба ставити. На последњу кап крви.

— Умиremo, било шта било! — рекнем Филип.

— Не! — викнем Вук Васић, одједном присутан као да ми је Филип стао на жуљ. — Не, ако се изједначе човек и свет, осећања и друштво.

— Пошизно човек!

— Какви! Софистизира.

— Не. Боји се.

Вук Васић — изиђем.

И возови су бегунци. Бегунци крцати бегунцима. Разлог непознат. Тачније, разлог — неважан као живот што је понекад. Не знам зашто се тако лудо бежи од оних врата до којих се дошло после напора, мука, прљавштина, од врата која сад стоје неоткључана пред сваким од нас. Треба притиснути само кваку. Притиснути кваку и ући, сазнати. Све што мори и од чега се тако зебе — биће тек тада јасно. Овако...

Не притискам кваку. Бојим се. Није кукавичлук. Друго је нешто бич који шиба и гони да напунимо возове и, бегунци, уђемо у вечног бегунца. Неки стид је то. Можда невиност којом се штитимо од последњих знања, ми, весталке и весталци самообмане о својој величини, части, апсолутном поштењу и непрекидном, равномерном успону од цунгле до асфалта. Можда су то последњи трзаји смртно рањене предисторије човека, вештачка магла у коју би она да сакрије своју смрт.

Уосталом, за стрпљиве постоје станице и иза окуке. Оне обећавају свашта. Ништа не треба силом и на брзину. Бегунци излазе из бегунца. Али ускоро се још једном увере да су сишли на погрешној станици. И брже уђу у нови воз под паром. Кад стигну на последњу постају на крају света, погледаће напоље и опет ће побећи. И оданде. Камо? Натраг. Учиниће им се тад да је тамо одакле су пошли једино лепо и могуће. Али поново тамо — и оданде ће побећи. И по други пут стићи камо се двапут може стићи само у мислима. А на шта подсећа такво понашање ако не на жабе? И то на понашање крастаче под стакленим звоном из којег се полако испумпава ваздух. Пресуда. Али на животни рок.

Изговор? У сваком случају револтирајућа, неподношљива слабост. Она понекад и опије. Тад се чуда начине. Али свако пијанство траје па прође. Онда се трезни ушитамо: је ли вредело целом о зид, зубом о гвозде, ноктом кроз камен? Но, разбијена чеда, унакажене њушке, крвави нокти — то обавезује. Ожиљци су памћења на нивоу најзаборавније величине. А памћење намеће дужност. И кад су непријатне и гнусне, кад су стидне и заувек жигосане — дужности треба извршавати. Иначе бежање неће

престати. Треба дужности извршавати макар и не дознали шта нам је то непобедиво и неухватљиво *наместило игрицу*. Али треба узети на себе и то: све које пуне помија просути на чисте, опране, намазирсане главе. Да се њихов погинули друг не би превртао у пробу.

То се обично каже само. Ја то и осећам; ја чујем мртвог Косту како се, мртав, мучи и питајући се уздиже: Зар сам за то пао? Зар само за то? Ти да се ломиш? Место да наставиш борбу.

— А то? Није ли и то борба?

— Против кога? Ко ти је непријатељ?

— Ја лично.

Али ствар се догодила, врата залупала над главом, ја зажмурио. Треба то. Како иначе издржати и доказати Кости да нема право, да је нестрпљив.

— Шта радиш? — питао сам гласом железничког милиционара.

— Пулужем. — одговарао сам млокавим уснама старца. — Радим шта хоћу.

— Легитимацију!

— Шта ће ти?

— Да видим ко си!

— Види ли се то? — питао сам старца и победнички гледао првеним, надраженим очима.

— Има неко кога тражимо.

— И ти тражиш неког? — зачудим се старац. — И ја. Целог живота. Све сам земљу прокрстарио.

Не. То је рекао неки други старац, у другом неком возу. Сећам се добро, имао је плитак качкет и плоснату доњу вилицу. Упао је првом у реч:

— Све сам Русију с пушком у руци прокрстарио између седамнаесте и двадесет прве, али њега нисам нигде срео где се тучало. Па шта сад хоће? Брковез да му пошаљем?

— Пошаљи!

— Али где да га нађем? Сви овде бркове брију.

— Штукори су у брковезима спавали! — рекнем дебела жена.

— Где да нађем те штукоре? Аустрија је пропала и њих више нема па нема! — рекнем други човек.

— Нестаје полако све! — рекнем дебела жена. — Мој покојни је говорио: Из дана у дан све је горе.

— Јесте! — рекнем старац.

— Трактори ће убити и код нас све сељачке коње! — рекнем други човек.

Трећи се на то насмеја: био сам опет млад и јако крупан, а кожа глатка и румена као на реклами за сапун.

— Коњ је конзервативна животиња. Запреге нам поједу 200 вагона овса годишње. А то је 30 вагона најквалитетнијег меса.

Путовао сам тада, све лето 1948. И сада, годину дана после.

Много сам путовао. Возом. Ципом. Пешнице. И никад нисам имао утисак да се враћам. Други су улазили у мене.

Али снови су добри. Они су све бољи. Поправљиви су као и јава кад се ослободи излишног терета.

Зато сам се смејао са Јанком и, поставши он, новогодишње ми се расположење одамах подигао, крв брже, шумније прострујала. Вртеле су се неке пријатне девојке. Плоче и пића довољно. Било је то пре но што се ишта неповратно догодило. Енергичније но икад погледам у испразњеног Вука Васића и викнем: — Чуљност, друг, то је кључ тајне живота и смрти. Преведи то како хоћеш, ако те није страх. Признај, бојиш ли се?

Откључати врата! — мислио сам тад, прве послератне Нове године коју смо заједно прослављали. Поље, али влажно, мрачно. И пут преко тог поља, равног, високог. После неколико корака раскршће. Забуна.

— Ни сентименталност, ни интелектуализам. Загреби у ту скраму канџама; грњем издери кожу. Њој је и хладно и вруће. Месо је већ равнодушније на те ствари.

— Пијан си, Јанко. Шта то ти?

Драгић Милетић био је довољно насмејан да ме привуче. Али био ми је исувише савитљив. Останем Јанко: заплешем с Андрејином девојком. Три имена је имала. Приморка.

— Што волим море! — и притиснем се уз њу, бес-телесну скоро, бутина лакних као промаја.

— Окренула сам мору леђа. Моји су се спустили овамо. Шабац, јесте ли чули?

Светлост се утасила. Почнем да је, сад Драгић

Милетић, љубим. Прво се као отимала, пружала усне дубоке, чулане, хтела да се отргне, подметала образ, чело — кости, косу, али тада осетим уво, захватим га целим дахом, она се тргну, не пусти.

Све дрхтећи, предаде му усне, тако изазивачке.

— А други пут се не фемкај! — рекнем Драгић Милетић. — Јер знаш зашто се ту долази. Свлачи се.

— Пред свима? — дрхтала је.

— Мрак је! Свако је заузет својом.

Напустим их. То и сваки бик уме.

— Био сам сасвим там-там! — рекао ми је Јанко неколико дана касније. Јанко? Можда Милета? Не. Милета не постоји више за мене. Одавно. Његово недавно хапшење само је потврдило то његово непостојање. Ибеовац.

— Не подносим алкохол. Шта му је то там-там?

— Човек постаје тупа-мупа тек кад је там-там.

— Тупа-мупа?

Јанко се клатио пијан:

— Име тајне организације чији је циљ — повратак мушко-женских односа у пунална предстања, то јест у преткласно време, кад су сви мушкарци припадали свим женама. И обрнуто.

Говорећи то, трудио се да изгледа озбиљан, али не издржа и прште силовито у смех.

— Како ме то идиотски гледаш, интече мој бедни! — зацењивао се просто. Хтеде да ме загрли и ја се извучем.

— Спад ме! — и одјурим.

Вративши се тог пута кући, наћем у поштанском сандучету на вратима писмо упућено преко мене Јанку. Жиг — Црни врх. Нисам разумевао — рукопис мој, дакле, ја пишем Јанку. Како то? Какви су то уопште вицеви?

Нисам разумевао. Али писмо не отворим, исцпам га на ситне комадиће, заувек. Глупости.

ВУК И ГАГА ЗАЈЕДНО

Изгледало је — јалове се облаци, а онда липе замирисале ситно као шећер у праху. Одједном поче да ромиња, па плусну, а ја у новом оделу, светло-сивом (изашао да га прошетам). Уђем у прву капију, отворим новине, али погледам у облаке пре но што почнем да прелећем преко крупнијих наслова. Све познато — од раф-бурандара до Митићевих језгровитих голова. Бацитим новине — ромињало је — одлучим да још мало сачекам: пробу два крутна човека, један од њих са чачкалицом у зубима. Затим три девојке, две у тусарским панталонама, вишке обе — кошаркашице сигурно. Онда младих и девојка, још не додирујући се у ходу, али већ припадајући једно другом. Заљубљени се само тако блесаво слатко и збуњено смеше унапред. Као вечност свесна себе -трнутка у часу свог пролажења.

— А ко тебе воли? — упита у пролазу девојчица од једанаест година дундицу с корнетом.

Мушкарци не би никад тако литаали.

Два страшна тестераша у кошуљама од закрпа, (други са секиром заденутом кроз појас одостраг), члиновник с актен-ташном у апашком качкету, забринута домаћица, човек који, идући сам, полугласно говори и гестикулира, група дечака који сви у исти мах причају о хокеју, филму, Паји патку, маркама аутомобила; девојка — полако балансира први пут куковима, распустила косе, призива осећања (макар сажалење) (Мене нико још не воли) и намешта се будућем, незнаном још вољењу на јесте (сасвим пасивна); брзоноги адвокат; плави познати доцент са синчићем (кад ли се оженио?), царски пуковник-продавац новина: »Палитика«, »Барба«, »По-лос«.

— Гаго — викнем, али утом једна друга девојка пројурри према човеку испред мене, бацити му се у наручје усхићена, сва цвркутава:

— Зетићу! Зетићу!

Застала је и Гага, али не тако као да је, видевши ме, угледала прво јутро света, и мене првог човека у њему. Много хладнија од ове мале радосне због

зета. Хтела је да застане Гага, али је прво успорила само. Ипак се зауставила тамо где је затекао крај мог позива. Обићем зета и сваст. Гага је стајала као да сама отуд не би могла ни корак више. Прићем јој с леба. Дотакнем је. Окренула се, мокре косе од кише, и видела прво неколико тамних капи на светлосивом мом новом оделу, али ја сам се дизао крај ње, над њом. Она се насмеши изгубљено, неодређено, тужно весело, непронађено.

— Сто те година....

Дрхтао сам пред њом чистом, ничим измученом, невином на изглед.

— ... нисам видео! Каква си? Учили ли? Дај да те погледам. Што си порасла, (Је ли рекао да сам згодна. Је ли рекао: згодна?) — Ако ниси пошла неким послом — рекао је немарно, али дрхтећи — хоћеш ли да прошетам, пролепшало се. Видиш? — покажи ми небо.

Ухвати ме под руку. Увек тако с њим: почињемо као брат и сестра, као да нисмо никад били сасвим и до краја једно. Заборавља ли или се стида?

— Јеси ли пошљао на Калиш? — како не одговори одмах, уплашим се, али рекнем ипак скоро као да се колебам: — Може.

И насмеши се нечем далеком. Нашем сусрету у Зоолошком? Претрнем. Или оном на снегу Црног врха, кад је један други свет почео за мене.

Увек почињемо од почетка. Иако замара, то је узбудљиво.

Укочен, помислим:

Нисмо још стигли до тачке: рука у руци! и помислим да би било лепо да пустим руку коју нисам пуштала.

— У Зоолошки? — и опрезно одлепи свој длан с њеног длана.

Поћемо. (Како њен изглед вара. И увек, све вара.)

И да није пошла (а пошла је), и да сам имала посла, све бих оставила и ишла уз њега не мислећи ништа, као ни он што, очигледно, није хтео да мисли ни на шта. Говорио је о времену: разведарио се; о путовању; запиткивао поново како у школи: учим ли и даље добро. Ништа! Баш ни он није мислио ништа, а био радостан само, срећан. И она. Стао је

пред једним комисионом: »Шта ти се свиђа? Кажи.«
»Ништа.« »Баш ништа, ништа?« »Ништа!« »Ипак
треба и тебе да поновим! Како ти се свиђа моје оде-
ло? Ниси казала.« »Лепо сапшвиено! Окрени се. Лепо!
Врло лепо!« »Жика«, рекнем. — »Шта кажеш?« —
»Дивно!« — »Сви шију код њега!«

Сви — то су његови другови: Драган, Милета,
Милош, Симић, др Мутавчић, Драгић.

»Морам ипак да те поновим.« »После матуре.«
»Сад за пролеће мора!« инсистирао сам. »Не можеш
и недељом у тој хаљиници доброј само за испод
кецеље! Шта мислиш, једна свила са цветићима, ша-
рена, с травкама и свачим? Крепдешин?«

Насмејем се. (Никад није знао да разликује
свилу од крепдешина, тафт од маркизета, а волани,
карнишне, карнери, дифтин, шантунг и линон, све
му је било исто. Дете.)

»А ово!« задржа ме за руку пред другим неким
излогом. »Била би згодна у костимчићу од... тога...
марокена?« рече и испрси се поносан на своје знање.

— Шантунга!

Заиста леп, нежнозелени лешник.

— Колико метара треба за то? Десет?

Погледала сам цену. Је ли полудео?

— Не свиђа ми се.

— Лажеш! Лажеш. Мене ти не можеш да пре-
вариш. Свиђа ти се.

Наваљивао је одмах да га узме, не мислећи да
је недеља. Такав је он. Ни дан не зна који је, а ка-
моли остало.

Било је пуно света на улици, сувише.

Поред павиљона с једном иностраном изложбом
спустимо се према калемегданској кафани над Ду-
навом, али мени се шетало, а онда...

— Рекли смо да ћемо да гледамо лабуде?

Он застаде, ухвати ме за руке, и погледа ме,
наједном ведар, дечачки разбарушен.

Заћугала је нагло. Сто корака барем.

— Пре три године дана сањала сам неку зелену
кућицу, и све што се имало да догоди десило се
пре но што су војници ухватили ону девојчицу која
је украла лабуда мислећи да је гусан... Она ће за
неки месец да студира, а замисли: да би се сан оства-

рио, она не мора ни на шта да пристане. Да се сну
не опири једино. Као онда кад си ме заградио.

— Није истина! — викнем задржавши, али невин
упркос свему.

— Шта није истина.

Ућугала је нагло.

— Не личиш ништа на њега. Ништа. Можда
изнутра. Али не знам... Не знам.

Погледам је.

Учинио ми се да и овог пута покушава да пре-
позна нешто већ виђено. Али тај ме њен детињасто-
матерински, љупко њупкави свепрепознавајући на-
чин узнемиравао, љутио. Он понови: »Шта лупаш«,
али после тог свог испада он се безбрижно насмеши.
Могло је отрова узети да никада више она пред њим
неће помињати своје снове. Идеалистичке глупости.
Откуда се може предвидети сном и сањати оно што
није било?

Сетим се да ми је тамо негде у Кнез-Михаиловој,
одавно, и објашњавала како у сну доживи понешто
од онога што ће јој се неколико дана касније дого-
дити па макар шта урадила да то избегне. И да ме
љутило то њено бајско. Насмеши се, сетио сам се
утом собе коју нисам стигао да јој *наместим* одмах,
него годину дана после обећања. А рекао је: »Часком
ћу ја то да ти свршим«. Да не мисли сад на уплакане
»Пилиће« заглављене у вратима, избежумљено загле-
дане у њега и њу? О сновима својим му је причала
нешто и онда на Црном врху и после оног код Дра-
гића, алудирајући на оно све. Али ни тада јој он није
ништа признао. Ни после, другом приликом, кад се
исто између њих поновило, тврдила је: »Сањала сам
то прекрсноћ...«

Оно што је врећало више од свега у томе било
је њено пасивно подавање догађајима које није сама
режирала. Околностима се човек не сме пасивно
да препушта. И ма колико снови могли бити израз
жеља, чињеница је да нико не може себи да нареди
шта ће да сања, тј. жели. Сећа се да је зато, већ на
почетку тих мука од којих се не бежи, хтео с крај
срца да упита: »Рецимо, мрзиш неког. Филипа, на
пример. Или пролазника овог... А сањаш га... Би
ли му се могла одупрети? Испада да ти не би умела.
Или би?« Није имао храбрости да је упита тада. Па

ни сада. А хтео је баш то да јој каже. Али где би онда свему био крај? На шта би се свела човекова слобода, изборност, воља?

Ухвати је лако за руку и она одмах пожури радосније спремно, неумитно. Је ли само чекала тај додир као знак који ће одвезати низ унапред припремљених акција што је увежбала и знала? Поново осетим незадовољство. Како може увек тако осмехом као сунђером преко свега: прошлости, (мојих) њених кривица, као да је осмех довољан да врати чистоту, невиност? Или је то зато што је она добила на поклон оно за шта смо ми толико гинули?

У скоро пустом Зоолошком врту лабуду су се гусански гегали по трави, смејали смо им се, а то значи и мени помало, и нама, прошлости; сели смо после на једну не сасвим суву клупу крај великог камена, већег од његове озбиљне главе. Причајући свашта о ведрини неба, о сунцу, само не о најважнијем, он одједном као да се одлучио, махну руком, окрену ми се, онда обори очи и настави да опет прича својим пропрушалим дубоким гласом с предивима тамног седефа. Због незнаног нечег све узнемиреније збуњеним гласом. Због нечег незнаног? Као да нам није било све јасно. И драго. И све. Он је застајао и почињао опет, и кад ми се учинило да ће коначно рећи оно што чекам већ толико времена да каже, вастаде загрнут. Од врућине и узбуђења? Од збуњености? Нешто је хтео да каже, а није могао. Прави гимназиста је он, он који је одједном, као да је у томе спас за нас обоје, стао да ногом гурка онај камен, онда се преместио и, леђима окренут стази (да би гледао само мене), почео да говори о својим путовањима и сурово дивним стварима које види и записује без обзира да ли ће му их ико икад штампати или не.

— Јеси ли срео оног твог...? — упитам да сакријем бол и прећем крпом преко неиздржљиво обманутог надања.

— Бакса? Нисам одавно, али писао ми је, оже ниће се. Шта кажеш?

Камен се, ишчачен из земље, откотрља, лупи о ниску ограду сву у тучаним капљицама, ја се тргнем, окренем, дотакнем га голим лактом, он поцрвени нагло (као да смо странци једно другом), и

ја, не знајући зашто, устанем, коракнем до ране у земљи, чијим су рахлим дном пузале разне бубе између белих, набубрелих, сочних, прекинутих сад коренова траве. Откинем највећу набубрелу жилицу и запризем — слаткогорко.

— Пљуни! — поскочи. — Шта то радиш? Пљуни.

Ја уземм изазивачки на то једног црвића, с два прста га уземм, дигнем према сунцу и док се инсект беспомоћно грчио и увијао, рекнем:

— Ја бих и њега мога да поједем. Шта мислиш, да се бојим?

Устаде пренеражен. Цикнем весело и пројурим поред неких мајки с децом у колицима, али он ме у неколико корака стиже, лупи лако по прстима, црвић паде у траву, ја га изгасим улажући у то сад много више гађења, пнева и снаге но што је било потребно.

— Погледај штагап их је на камену! — рекнем кад се вратимо нашој клупи, али не даде ми да седнем, него ме вузе за руку и повуче према кавезима. Гледали смо ћутке мајмуне, али кад један капуцин (мислим да је био од те врсте) поче да мастурбира (он мисли да сам то у себи рекла нестручном, невинијом речи) (он и после свега мисли да сам беба којој недостају речи за сва животињска и остала понашања), ја се окренем у исти мах кад и он и ћутке заједно побемо. Курјацима. Нечим узнемирени, они су се махнито кретали по кавезу, не обраћајући пажњу ни на кога, па ни на једног шврћу који се бацно шаљунком на њих. Бели медведи су пливали десно у базену, газеле су трчале преко траве. Лав је спавао, огромне привасте главе достојанствено кротко положене на шапе.

Замало је не упитам зашто не личи нимало на Косту, али она тад рече:

— Твоји именеаци су најнемирнији; зашто? — рекнем јер је ћутао.

Он ме безразложно степну за руку.

— Откуд знаш? — упита, а ја заборавих на његово малочашње љутње, весела опет, рекнем: — Сањам их!

И уплашим се ужасно; сетим.

Побледео је, зашкрпутао, и погледао ме као да сам крива и што сам жива. Крај нас пробу два гар-

диста, држећи се за мале, дебеле, сељачке прсте; послае — неколико гимназиста.

Лав је дремао, огроман, и Вук је гледао сад у њега не осећајући да га додирујем раменом и боком. »Што је страшан кад тако сања«, рекнем, али ме он погледа: »Што је срећан!« уздахну; »Он не тражи себе«. »Себе?« зачудим се. — »То се има!« »Не!« — рече тврдо, с ауторитетом. — »Он је потпуно прилагођен условима. Не ми. Ипак... сузама је одзвонило.« Хтеднем да га помилујем за ту детињарију, али он је гледао у лава и мрмљао: »Њега се не тичемо ни ми, ни ма шта до звезда. Он се ничег не плаши. Не осећа се никад увређен. Не брбља, не мисли, не стрепи. Не покушава ишта да схвати. Ни ропство. Ни слободу. Живи само. Кад је гладан, сачека антилопу. Не да је убије. Он је гладан и једе. Кад је жедан, јури до воде. Пије. Не убија воду. Гаси жеђ. Кад осети потребу за женком, рикне.« »И она добе одмах?« упитам, али он опкопча тренч, извади марамичу, обриса чело. »Не знам то«, рече. »Било би природније да је потражи«, приметим. »Можда!« одговори. »Али ми се једини нионо прилагодили себи; ваљда, не пристајемо на себе датог; отимамо се трагичном.« »Не бих рекла да смо много друкчији у тим стварима!« враћала сам га несаломљивим добрим расположењем на тему преко које је непрестано прелазило не схватајући колико је важна, ни шта би нам значило да једном и он буде начисто с оним што осећамо. За два ћу месеца матурирати.

Али настављао је да игра жмурке са собом, крио се од себе као од непријатеља. »То и јесте наша несрећа!« бацити му опет конопац, али он, обузет својим мислима (мушкарци не слушају, не умеју), не трзну, не схвати, него дечачки продужи да ме посвећује. »Нисмо много друкчији, али имамо разлога да мислимо да смо главом надокнадили недаће законелог старта. И шта? Сазнали смо структуру материје, измислили машине, атомске бомбе, авионе и хидроцентралне.« »Верујеш ли ти у те приче о атомима?« — упита гласом петичарке. — »Ја сам се кладила с једном другарицом да је то амерички блеф.« »Изгубила си!« викну. »Блеф нису атоми, већ — тражио сам реч, не нађем је и избацити без по-

вратне карте — »уметност.« »Зашто она?« »Она!« рече бесно као будалица мала љубоморан. Али он неочекивано рече и да нас уметност »враћа огледалима.« »Огледалима?« зачудим се глауља но икад. »Судбини што нас гони да измишљамо знаке једнакости између људи и ствари. Нема их. То су замке у које не хватамо све што неједнако постоји, него себе саме. Па смо толико и увређени кад видимо да, упркос слободи коју замишљамо као неко високо це ван закона, она не може да траје дуже но то це које је само узлет над свакодневном мелодијом.« »Ништа то не разумем!« рекнем уверена да то говори да би побегао од главнога. »То није лепо.« »Није!« — сложи се. — »Зато се у трагању за тим непостојећим јединством и цешкамо и разлажемо, уверени да је оно можда на дну нас!« — ућута нагло. »Шта ти је?« претрнем. »Не налазимо га, јасно, тамо, па грешку тражимо у нечем одбаченом што нам је можда још малочас изгледало као неки сувишни, неважни део целине!« — дисао је без напора. — »Не смирујемо се у трагању. А за немогућим. И не видим да је оно већ постало напети лук са стрелом упереном у себе, у нас.« »То да је теби огледало или уметност?« »Не. Ми смо заправо почетак свог зла.« »Не разумем опет« — рекнем — »какве везе има то што причаш са уметношћу, а она с нечим што је зло?« »Има!« — рече и промрмља: — »Филип. И тако даље.« »Који Филип?« Он рече место да одговори: »Машта је непреводива у јаву без остатка. Маштати је неморално. А јава не може да макне без ње!« сецкао је, отимајући се другачије но у сну, али отимајући се ту као и тамо. »И даље има да трпимо зоологију смрти и свега што смо сматрали да ћемо укинути пре но што смо се побунили против неправде ропства, увреде глади, бола досаде, несреће туге — неживота. И ето. И даље се трпи.« »Ти си незадовољан!« — скоро заплачем. »Незадовољан?« Он се стресе, затвори очи, али рече хитро с леденим нагласцима: »Никад. Никад. Разумеш? Никад.« »У реду!« — поверујем му. — »Па зашто онда све тако и тако, а ништа? Место лепо, како и јесте.«

Али утом лав отвори строге, сањалачке очи боје пустиње и жучи, с резом зенице усеченом по дужини

ириса, као у ових мачака; и те су нас очи сад равнодушно и светло гледале толико без везе са свим тим речима, али и с мојим представама о лаву, да нисам могла више да издржим: хипнотисале би ме супериорношћу равнодушног неразумевања. А ни строге, ни страшне: мирне само, благо крапаве. Ухватим Вука за руку: »Хајдемо!« Он ме погледа, па опет лава у очи, па опет мене. »Бојиш се?« и насмеја се. »Што ми се смејеш?« упитам и пустим: »Чекаћу, то је све што знам!« »Кога?« наругуши се. »Тебе«. Он ме брзо, али искувише братски наједном, загрли као да смо се тек овог часа сусрели.

— Хвала на поверењу! — насмејем се, али он се намршти чим то изустих.

— Немам га!

— Ја га имам. Верујем ти све.

— Ја, то је друго нешто. Али ти... Не. Не плачи.

Сузе су ми, мора бити, саме од себе грунуле.

— Не буди дете! — загрли ме. Престанем да плачем. Сузе сам отрла о његову кошуљу и кравату, али он додаде: »Веће дете но што си. Хоћеш ли једну малину?« »Радије дуплу љуту!« И тек тад некако схватим да он има снаге да ме призна за себи равну само док сам дете. Чим сам казала ракију, осетио је да сам му равноправна и одмах усктеде да ме унизи, направи дететом. »Балавице!« Упркос томе, рекнем као да сам хтела да проверим тај утисак. »Што се тиче детињања, ја веће дерле од тебе не знам. Чак и кад си подао.« Он прасну у смех и разби моје »откриће« као межурић сапунице: »Јесам ли ти рекао већ да си ми се и онда кад си била сасвим клинџка, онда, знаш, кад си викнула да оу блицкерке клиснуле са све прње, учинила као нека мала али врло строга мамица?« »Ниси, али ја сам и тад имала децу.« »Пилаиће? А сад?« »Тебе само. Од претпоследње зиме.« Окренем се нагло према жирафама, на свој начин умиљатим, па према зебри (лепих и јаких сапи), и осетим ону увреду којој ми се учинило да сам схватила корене. Тргнем тад руку.

— Шта ти је? — упита загрцнуто. — Хоћеш ли да те поведем у *Мажу* на сладолед? — Би ми га жао.

— Нећу.

— Добро. Поручићу ти љуту.

— Није то.

— Него? — упита глупо.

— Мислиш ли да би нас лав тако сањиво и равнодушно гледао да није иза решетака?

— Не би, али какве то везе има?

— Је ли његова снага у томе да скаче кад му нико не брани, а да се прави узвишено немаран кад не сме или не може, иако хоће?

— Не вичи! Што се узбуђујеш?

Нисам имала утисак да вичем, зато продужим: — Ја бих више волела курјаке. Они не крију свој пнев. Мада... помислим ли на оне које растржу...

Викала сам заиста (сад сам и сама чула себе). Викала сам оним најтањим својим гласом који ми је, кричав, увек ишао на живце.

— Звери! Мрзим звери! — говорила сам окренувши се кавезу с лавом. — Газеле, жирафе, зебре, овце, девојке, све што растржете, лавови, све је то стопут лепше, јаче и грацијаније, умиљатије и потребније. Па зашто, зашто је тако све уређено?

— Шта? — покушавао је да ме схвати па, на погрешном трагу, заборавио на увреду, забуну, стид који сам му нанела тргнувши онако дивље уређено руку коју ми је неуверено опет покушао да ухвати. — Да им не завидиш на снази? — упита.

— Не на снази! — одговори брзо, бесно. — На њиховој храни. Ако уопште може бити говора о зависти.

— Не разумем. Ти си... па ти си девојка... Шта има да те вреба то?

Је ли заборавио све што је међу нама било?

Глупо, дабоме. Ухватим га нагло под руку, поведем га.

— Дуплу љуту! — рекнем келнеру. Вук ме је потамневши погледао и онда поручио:

— Мени једну турску!

Поцијемо, чинио ми се све одсутнији.

— Идем да учим! Хоћеш ли да ме испратиш? — упитам.

— Чекам неког.

— Молим те! Не волим кафану. Сви само гледају, гледају. Непријатно.

— Већ?

Он се обазре.

— Ко те гледа? — па схвативши плану: — Откуда већ знаш? Ја мислио да ми... да ја...

Ја му окрабрујући дотакнем колено, али место да продужи, он се загрцну, и прескочи оно што је требало да изађе из њега и поправи све што је пропуштено да се каже и уради. Било је много тога прескоченог јер закључи скоро без туге:

— Сутра путујем.

Онда уздахну, подиже очи увис, стисну пуне усне, прошапта:

— Колико остајеш?

— Дуже. Идем у Словенију прво, па на Кордун и у Славонију. Онда за Босну и уском пругом у Далмацију. Нећу се вратити пре но што матурираш. Али онда ћу те извести негде. Да прославимо.

— Увече?

— Дабоме.

Јасно, неће. Кад се враћао с путовања, послови му нису давали никад да дигне главу. Неће ни тад кад се врати. А онда, ја и нисам мислила да му нека жена одузима оно мало слободног времена у Београду. Обесхрабрена, очајна, ја сам га мрзела, ужаснутије волела, и све кроткије, упркос одвратности коју ми је уливао оном својом братском или очинском сладуњавом надмоћи без разлога, (коју ваљда мушкарцима даје разлика од четрнаест и по година), немогуће обавезујући тиме моје неискуство и моју непосредност на лаж, на маску, на врлину, на противприродно, а њега, уображеног и заблесавелог да не види у мени, великој, жену коју је имао пре две године, него отада само и увек лиликип-сестрицу и синалко-девојчицу којој би да поручује цуцау у кафани. На два месеца уочи велике матуре.

Не! — помислим, зажмурим од стида, али га повучем од угла Ломине и вратим у Каменичку. Пошли смо брзо, све брже низбрдо, поред Економског факултета. Чинило ми се да радимо нешто недозвољено самим тим што не журимо никамо (он није знао још камо?) (или се већ досећао?). Хитали смо због неког у мени лудог дамарања: сад или никад. Зашто и сад промаштити (без обзира на сан и овај сусрет који га остварује, као толико пута досада и одада)?

— Лакше, девојчице! Шта мислиш, старац сам ја.

Али ја сам га вукла и он се подавао тој низбрдици с неком љутком спретношћу што ми се свиђала више од свега на свету.

Стигли смо баш кад је двојка наилазила шкрипећи својом раскламатаносћу.

Стајао је уз мене, чедно, осећала сам, иако би свако други искористио гужву коју је чинио сав тај нејасни свет што је немилосрдно журио кућама. Ја сам му гледала упорно у црну кравату, чисту белу кошуљу, у уске ревере светлосивог одела на два реда и ништа нисам хтела да мислим, преблizu сам била, док га нисам почела да осећам дрхтавог испод оклопа новог одела. Онда га повучем да сиђемо, дхватим под руку, и, бојећи се опет, не знам ни сама више чега, осетим да плачем. Он извуче пажљиво руку, обгрли ме преко рамена, диже ми с два прста друге руке главу и погледа ме, дрхтећи, у оборене очи:

— Не можеш да заборавиш?

— Све! — викнем. — И ништа, ништа ми више није. Хајдемо. Хајдемо, хајдемо.

Он је само дрхтао ћутке. Кад стигнемо на четврти спрат... Али већ то да је он завукао руку у џеп по кључ, а не ја, то да је он имао кључ, а не ја... то ме охлади, застиде поново, и ја више нисам имала ни оне очајне одлучности с којом сам га довела пред врата што отвори, уђе и окрену ми се већ са прага. Требало би га само прекорачити. Гледао би ме луд од љубави, кајања, узбуђења, да је имао снаге да ме погледа.

— Ући! — прошапта неагресивно. Хтела бих да ми се учинио такав, равнодушан.

— Не! — оте ми се. — Боље да не уђем. Идем. Кући. Имам и школу. Закаснићу. После те нема, а ја се сва искидам. Не могу више онако само.

И ступитим се низ степенице, знајући да ће дуго пренеражен стајати у вратима. Јесам ли хтела да казим њега?

Себе. Не њега.

Себе коју не зна тако добро као ја. Лажљивица. Недеља је. Нема школе. А он — будала.

Плакала сам на улици. Бестидна, Неорећна што сам успела да га послушам. Ништа се није десило као у сну. А како је то ништа лако. Побегли.

Време је! — помислим, али се не дигнем. Рекла је: »Још пола сата.«

Десило се да ми, за ове две и по године од ослобођења, није још никад пошло за руком да се на повратку у радионишта задржим у Београду дуже од два-три дана. Можда ме оно тамо занимало више. Свеједно! Што рече телеграфист: *Реченица је реченица*. У мојој гарсоњери на четвртм спрату зграде крај булевара што се протеже, дуг и широк, самим гребеном града, ваздух је и у августу свежији но другде; очаравајући је поглед на реке с нежним прекоставским врбацима или пустим зеленилом грмова којима је обрасла лева обала Дунава. А ипак, понекад ми се чинило — останем ли који сат више но што је најнеопходније, угушићу се, скочићу кроз прозор.

Добио бих нов задатак и отпутовао.

Кажем — понекад. Не увек. У ствари два-трипут ми се учинило — угушићу се ту, скочићу кроз прозор. Било ме страх од дужег задржавања у Београду, где се, јесте, радило као и на терену, али не тако видљиво апсорбујуће, не тако наметљиво бар, већ прикривено свакодневним, нормалнијим; оним што, једном речи, нисам трпео. Била ми је потребна већа доза видљивог, инвестиционог градионишта да бих се осећао безбедним. Њему сам путовао. А сви су путеви подједнако дугачки. Тамо ми се чинило да се још хоће оно што се хтело — из све снаге. Или (чинило ми се) сведочити о оном чуду напора пред мешалицама које ритају бетон снова, или остати ту, заборавити на обавезе и измишљати деградиране причице, савести за утеху.

Путовао сам. Нисам желео да измишљам. Занимала ме само неодступања јаве од снова. Проучавао сам пажљиво једно, али и друго — разлике. Писао о сличностима и штампало. Писао о одступањима и то остављао у прозачној розе поливинилској кошуљи за рукописе. То није било све што сам писао. Бележио сам примере победничке тактике обистињења снова, али и узалудну (мада проницљиву) самоодбрамбену технику, чије су се навике и односи оти-

мали променама. И то сам остављао у кошуљи од поливинила, час задивљен као лекар дивним првим приштом, час ужаснут. Клацкалица?

Уредник ми није бацио ниједну репортажу у кош. Толико сам их већ објавио да се не бих више увредио и правило »унутрашњу аферу« и да ми понеку одбаци. Знао сам боље од њега шта кад треба да учиним. Разуме се, сам сам то и учинио. Путујући, навикао сам се да гледам у то дволичје свега, и то сваким оком само у по једно од два лица противречја; сваком од њих да дам за право у часу који је његов и тако, губећи полако импулсивност прве младости, стизао вештачким путем, не директно, да све сагледавам у истовремености сва три времена: сваки тренутак у магновењу најављивања себе још одсутног, затим у магновењу свог постојања и блеску нестајања, које је проицање из живота у смрт. И тај је трен двојуб био и она ранија два: с једне стране он заиста одлази, али нестаје за себе проишлог, не и за себе одвојеног од себе у оном делу себе који остаје, било што је настало из њега, било што представља памћење свих оних још ненаишпаних којима преостаје да га се сећају изван њега. У свету никад завршеном.

Незавршеном. Не и неусавршеном као моји одбачени рукописи. Њих сам вадио понекад из коша и прочитавао, иако је сценарио завршен, предат и, на моје запрепашћење, примљен. Сада је код комисије за допације која нешто још мућка — тражи измене. Ситне — телеграфирао ми је јутрос Драгић — не исплати се ни говорити. »Дотација је добијена. Ситне измене. Одмах се врати. Починем пробно снимање.« Па зашто га онда тражим телефоном. — Време је! помислим, дигнем се и, прогуравши се између запоседнутих столова и столица, отворим врата собе дежурног. Телефонисткиња диже главу настављајући да извлачи утикач.

— Још ништа! — осмехну се; утом баш зазвони и она ме погледа панично: — Не бојте се! — рече узимајући везу. — Ало, Београд! Шта? јавља се!

Ја јој дам тад број филмског студија и Драгићев локал.

— Имате срећу! — не насмеши се телефонисткиња. — Брзо сте добили везу.

— Сат један чекам.

— Шта је то сат? — као да рече. — На све друго треба чекати много више. Ало? — потраја ћутња, онда ми се окрену: — Не јавља се.

Брзо извадим нотес, наћем број Драгићеве гарсоњере. Добро сам се сетио!

— Имате везу! — пружи ми слушалицу.

Са шкољком на уву чекао сам бројећи свако крклање. У три маха је звонило по четири пута. Филипов глас? Шта ми је?

— Јеси ли ти, Драгићу? Вук. Говорим са станице.

— А, ти! — рече немарно. — Хајде да се наћемо после осам.

— На радианшту сам још.

— Па што ме зовеш?

— Добио сам твој телеграм. Зар си заборавио?

— Слушај, разговараћемо сутра, тренутно сам заузет.

— Занима ме само једно. Ставља ли дотација услове?

— Ситнице неке. Крај. Не би требало да погине. Једна реченица.

— Не пристајем.

— Добро! Добро! Видећемо се сутра. Сад нисам сам, разумеш? Доби сутра, прекосутра, у атеље. Почињем снимања.

— Не пристајем да мењам крај — викнем, али Драгић је прекинуо везу.

— Две јединице! — јави се метални глас телефонисткиње.

— Триста двадесет динара! — рече онда девојка с изразом најнаглашеније равнодушности, који имају преводиоци и све остале техничке службе кад преводе или региструју драматичне дијалоге на међународним конференцијама. Али док сам бројао паре, она ме одједном погледа страшно присутно.

— Је ли ваш пријатељ ожењен?

— Јесте! — рекнем с нагласком, да сакријем лаж, неочекивано понет жељом да све упрљам, али онда се покајем. — Зашто питате? — рекнем помирљивије, опет невин.

— Штета! Има леп глас! — и затвори очи на тренутак, као да се подаје миловању Драгићевог свежег баритона.

»Све су оне курве«, сетим се оне двојице гимназиста. Планем, и као стенографисано угледам у магновењу пегаво лице оног што је, мутирајући још, изрекао то искуство. Своје?

И моје! — хтеднем да помислим, али благовремено зауставим то: кретао сам се с муком између столова. — С ким ли је Драгић? С Лилом? Како само личи на Гагу! Претовареном келнеру рекнем да ми донесе кафу кад у дну тог хангара наћем празно место. »Време је«, помислим место оног што не хтедох. »За шта?« »За одговорност која се мора примити. Не може се целог живота само пасивно — сведочити.« »Ја објављујем репортаже.«

— Пардон! — рекнем гласно. — Хоћете ли ме пустити да проћем?

За то време: »О Баксу ниси«. »Направио сам сценарио. Усвојен је. Дотиран!« »Али демаркациону линију између сна и јаве нећеш да повучеш!« »Хоћу, сценаријем!« »Зашто онда унапред одбијаш да ишта мењаш?«

Седео сам крај прозора на двористи, тачно између врата за канцеларију дежурног станице и двориста опраћеног сандуцима и празним бурићима за пиво. Ипак, било би сад логично да, упркос свом очекиваном отпору, променим сценарио: у сваки Скадар ваља нешто и уградити; бар илузије о животу пале на испиту живота, и пустити Бакса, човека (или пајача несреће), пустити га да живи. Бакса. Слутио сам. Дотација не би да он погине. Тражи happy end.

Драг је годинама био он мени непомирен. Последњи дрхтај једне младости пуне снажних, жарких жеља. Жртва је најдража кад — жртвована. Растужим се нагло не над живим Баксом. Над убијеним у сценарију.

Обојица су ћутке пила и нису ми одговорили кад сам их упитао: »Је ли слободно?« (А ако је Гага код Драгића?) (Којешта, којешта, којешта!)

Један је после (већ сам седео и почињао да бележим реперкусије такве »ситне« промене на саму

моју унутрашњу радњу) једва климнуо главом не прекидајући да налива мутну ракију из липрењака у две винске чаше. (Јесам ли пристао, у ствари, на измене, упркос опирању?) А кад би опили, чинило се да им се жеб није гасила и не може да угаси мекотом те мутне жућкасте течности, прожете беланчевином налик на мокраћу из болесног бубрега. Драматизовао сам његову нову несрећу: свесно примање живота са свим разорним последицама свакодневице упркос способностима за херојско пожртвовање којима је раније спасао рудник (Сценарио — одлучено је на Филипово инсистирање — има да се дешава у руднику. Фотогеничније је.) А онда — антракоза. И не заборави (Јанково): »Питање хлеба и склаба решено. И не унесрећује!» Значи ли да је, упркос томе, несрећни Бакс жртва неувученог у камију нагона смрти?

— Ух, клемпавко! — рече свом другу онај тврди, у качкету, и врати празну чашу на сто.

— Ако — одговори одмах онај у црвенољубичастом презнојеном береу и стисне бутину десне ноге левом, пребаченом преко ње. — Мене је више волела.

— Хоћеш. Ја сам ти је преотео.

— Лако је преотимати кад ме није било.

— А што те није било? Због грамзивости.

Онај у береу уздахну, напуни чашу, искапи своју, обриса уста и рече, уз поновни уздах:

— Дуван је лане био као жуманце: човеку до чела. Као из воде је растао. А цена — слободно зацени!

Искапи, хукну и закључи: — Разлика је то.

— Онда немаш право да се буниси — и дижући поново пуну чашу, човек у качкету цокну. — Здрав си!

Опет су испили по пуну чашу и ућутали. После других пет минута онај у црвенољубичастом береу упита:

— А чија је она била? — рече то гласом ослобођеним осећања за двосмисленост питања. — Моја.

— Остала би код мене да ниси навалио. Паре ти удариле у главу. То ти је, мој небрајко.

Други је одговорио да је реч о нечем што је неповратно прошло.

— Нису паре. Она ми је ударила у мозак. Није право да ми палиш кућу.

Било је то речено без туге, отрасти, присуства, отуђено.

— По својој је вољи живела код мене кад си се вратио. Што си је звао на продужење живота? С тобом је ионако било све готово.

— Не би се враћала мени да је све било готово.

— А колико је тад саставила код тебе? Два дана? И вратила ми се. Глуп си, Хуснија! — рече качкеташ као да је у питању најравнодушније нешто.

— Пет дана после вратила се по трећи пут мени.

— Волео би да видим што би ти се вратила да јој ниси претио смрћу!

— Једно су речи, друго — динамит. А ти си је тукао.

— Нека сам! — ни кајања, ни гордости у гласу качкеташевом. Ни заурадости, ни злобе у одговору беретке:

— Зато те и остављала. А не оставља женско свог човека због лемања, него због слабе мушке снаге.

— Не бој се да ми није причала и ти све шта можеш.

— Ако је до тога, и ја знам колици си ти и шта с тим знаш.

— Нек је као палац, ал' нек је усталац! С тим ми се речима вратила други пут! — рече немарно онај у качкету.

— Питај ме мало шта ми је рекла кад је опет дошла мени.

— Не тиче ме се, јер ми се сутрадан вратила.

— Претио си да ћеш се убити! — задими мирно береткаш.

— Шта значи »претио« кад се не воли? Свако има права да се убије ако хоће. А јесмо ли утроје разговарали после?

— Јесмо. Увидела женска своју кривицу, вратила ми се.

— Плакао си, мој Турчине!

— Што да не плачем кад ми се плакало.

— Цмизарио си као стрина! — рече гледајући мирно пред собом.

— Ако сам и цмизарио, нисам је питао ону бестасноћу коју си ти! — одговори споро и с досадом.

— Зашто да не питам кад је глупо било онако продужаване.

— Куд може женско напречац да се одлучи.

Човек уздахне без туге, уморно само:

— Шта има да се фемка кад нас је обојицу познавала напамет, а и није она, да речеш, девојка од незнања, него стручна келнерица и способна за одлучивање.

— Хоћеш! — одврати береткаш. — Што је рекла онда, кад смо по други пут разговарали у троје, да не воли никог и побегла чак у Бор?

— Ко да више, то ти је, у блентару те неслатку твоју ја.

Да не бих посматрао како свлачи Гагу својим уздрхталим рукама, неиздржљиво, халапљиво, погледам кроз прозор у двориште ресторације с мокрым бурићима пива на све стране и с тридесетак хвата дрва под стрехом што је прокишњавала (кад би Бакса жена оставила због другог неког несрећника?). У грне барице под њом, с времена на време још би капнула понека кап: готово је, значи, с кишом; готово засад, ако је веровати метеоролозима, али низ олуке је још мутно звонило и та звоњава неочећене још кишнице низ лимени бели олук и куцање капи што су се с пружене гране крушке дивљаке (на којој је остало још нешто увелог зарбалог лишћа) цедиле на стакло испуњавали су њобди ваздух напољу у дворишту, осветљеном трима великим сјајалицама, уједначеном влажном струјом безнаба и падавине. Изнад једног преврнутог пивског бурета ћурка промоли своју исфронцлану брадавичаву символубичасту жуљевиту главу и погледа, накрививши мало врат, пут преврнуте дрваче на крају простора под стрехом, где се скупило десетак покислих, врло тужних и безбојних кокоши које су, притиснуте временом без сврхе и циља, бестрасно кљуцале кречни песак, не чекајући да киша престане; или као да су баш то чекале. Само гргурава црна слаткогуза крмача брктала је међу сплачинама у валову и, мичући заковрцаним репом, једина с уживањем и страшћу јела неуморно: као донедавно та киша што је гутала земљу. Три човека у мокрым црним сукненим

пињелима изишоце галамећи из канцеларије дежурног; заборавили су да добро залупе врата за собом — притворили су само; али влажна и нејака промаја поче уз шкрипу да их отвара постепено. Од тог трепнука престанем да гледам двориште. Уперио сам очи пут телефонисткињине нервозне косе. Урамљена у слушалицу, бацала је, очајна, погледе према вратима, не смејући да прекине саопштење које је преносила. Већ сам хтео да устанем и да их затворим. Осетивши да то хоћу, кимнула ми је главом (чак дала и знак танком руком) али, један железничар са малом дебелом кожном торбом на трбуху, с бесмислено утаљеним фењером у руци, прође крај мене, уђе у собу дежурне, чије нервозно цоктање ногом нисам више видео. Затворио је врата. Дабоме, то никад не заборављају да учине они који улазе. Само излазећи. Зашто? Дифузна уробена себичност? Нехотична увек неправда?

— Шта ти је, буразеру? — упита ме утом онај у качкету, и ја се насмешим пребрзо да бих могао имати разлога за то.

— Гледамо те, гледамо, много си се нешто замислио, а то не ваља, може и у главу да удари.

— Дај! Попиј с нама! Живео!

— Живео!

— Живео! — рече онај у бери и додаде: — Не ваља. Сваки од нас колико нас ту видиш има разлога да плаче васцела два живота, туђу овог једног да угуши, па ништа. Ето ја и овај мој другар, на пример. Па опет пијемо. А да си ти то добио такво једно писмо какво је нама написала, ти би је убио, у бунар башио и за њом скочио да јој, мртав, не даш ни мртвој мира.

— Нисте ви одаде, са бране?

— Јок. Ми смо из друге републике. Келнер! Хоће ли та ћурка?

Али нешто пре тога је из кухиње ступио под дворишну стреху момчина с дугачким ножем у руци и сва га тројица угледасмо кад се оданде стао да огледа.

— И мени једну порцију ћурећер! — рекох келнеру који донесе нову литру меке. Изненада сам осетио глад — прогребала ме брава.

Не видећи оно што је тражио, кухињски момак

у дену голи нож за појас чакшира као да га зарива себи у трбух и, зачудо живахнији, плесну два-трипут рукама, напући усне и пусти из граа онај пуј-пуј-пуј којим се, ваљада, вабе све ћурке, пућке, интуше, бибе и пујке овог света. И није морао да чека, ћурка одмах помоли своју ружну брадавичаву, искосичану логаним жлездама главицу с несрећним, сивољубичастим очима и окрену профил према босоногом кухињском момку у прљавој коцкастој кошуљи и заврнутим сукненим чакширама. Спазивши је, он одмери погледом одстојање и, кривећи врат, погледа у влагу што се ситно настављала да осипа с бесомучног, невидљивог неба. Очигледно зимогрожљив, није хтео да се покваси, па стаде да мами ћурку пуцкетајући пруженом руком и продужујући да пујпуриче. Ћурка помоли дуги врат иза бурића и, притиснутих мокрих крила уз вретенасто тело, пође достојанствено танким ногама према руменом, снажном момку мањавих руку.

Нећу више! — говорим у себи с решеношћу коју дотле нисам осетио тако нерасположеном према суровости што је она у мени осудила, али пијући с Хусом и Мијатом, дознао сам и претпоследњи чин њихове приче. Девојка им је отишла оставивши писмо: »Мила моја оба двојица, одох ја у Бор јер је набио седам голова вањим дунстерима. Плата по споразуму, а данас је леви калф и има бутину страхота! с две руке да је не обгрлиш (и још ми за два његова прста остаје), а обашка награда за сваку победу и томе слично, а ако се узме да је цуцла и да су му намере озбиљне а шалтерисање дупло везано код матичара и плус црквено венчање, схватићете да вама желећи најбољу будућу срећу одлазим са својим садашњим у Бор. Волим вас, али без до виђења ваља до гроба Фаника.«

— Никад је тако неће ухватити! — рече Мијат гледајући у неискусног момка под настрешницом. Одиста, стојећи под ивицом стрехе, он је само пружао руке према ћурки која је узмицала склоништу међу бурићима. Није се више освртала на њега пујпукања.

Мијат је савијао Фаникино писмо и мучио се да га пијаним прстима пажљиво стрпа у набреклих бућелар од полусирове говеће коже.

А Бакс?

Ипак није логично да остане жив, помислим за гледан у белешке, кад још има несрећа, деградираних истина, не онако славних какве смо волели да обарамо, али има их још и биће их доста и дуго, упркос сталном нашем извлачењу испод њиховог суверенитета? Шта значе ова двојица ту, сасвим случајних? Нељубоморни један на другог? Нељубоморни и на трећег? А слични?

Момак се најзад одлучи. Баци се изненада на ћурку, поклопи је грудима, дохвати је за крило, за врат и брзо се зимогрожљиво диже. Она се отимала, тресла, пиргава перја, час наострењеног, час клоњулог, главе тужне, глупе, фронтлаве. Изненада момак је, згабен, пусти. Не згабен. Лице му се згрчи само. Погледао је руку, крвавила је, дубоко засечена (ћурећим ноктом?). Биба је нестала за бурићима.

— Господине Васићу?

Старац из воза!

Маше ми. Зове ме. А ја гледам Гагу како убијам. Ножем. Курву. Као и све друге што су. Издајницу која не личи ни изнутра, генима, на рођеног брата.

— Нема столица код нас! — одговорим одбојно. Кад год га видим, нешто мора да се деси. Очи су му шиљасто сијале иза дебелих наочара.

— Дозвољавате ли? — упита он. И не чекајући одговор, старац се у дену својом хоклицом између Мијата и мене. Био је мокар, али орећан.

— Што сам видео занимљивих ствари! — поче да прича, али као да се нечег уплашио, тргнуо се гледајући ме:

— Шта вам је?

— Ништа! Уморан сам. Две ноћи, два дана...

— Па што се трошите тако лудо? О, младости, младости...

Коме да одговорим. И шта? Јесам ли жив? Свакако, али сасвим друкчије од њега и осталих. Тако друкчије да се могу питати: није ли то моје — нека врста предсмрти — зашто да не? — није ли врста посмрти? Свеједно. И да то није.

Сећање и вашке на дну топовске цеву бунара у кући непровереног сељака. На шта ли сам тада мислио: Једино: што пре да прође. Руку на срце:

свако не мора све да разуме и не мора да нађе прави смисао ствари, на пример — сјај којим ће грабевина блеснути кад се скину скеле и среди градилачки хаос око ње. Не нога радника која удара у санадук с ексерима што у расутом луку прелећу преко руба бране и после се укрцавају у прлавозелену реку уз шум кише реске и хладне... Не туча у кафани... Не куварски момак који ће дугачким ножем стругати крв са руке, чистити њим нокте и после сећи месо... Не судопере, прлаве од судова које исплакују... Не смрад... Не пијанства...

— Па ћупови! Неолитски. Али каква форма, пријатељу! Каква! Дивне, исконске, тајанствене, речите форме! — говорио је старац једући с уживањем сендвич с црвеном пршутом обрубљеном меком, стидљиво белом сланином димљеном на смрчи, посмебалом од ње, позеленелом мало.

Само треба погледати: видети све до дана.

— Не! рече уредник. — Не може. То ником не користи.

— Такве су теорије изговор свим конзервативцима на свету...

— Ја имам одређене директиве...

— Да не мислиш да браниш револуцију од мене?

— Увредим се чак. — Прошло је време етатистичких предрасуда.

— Кажем — рече и уздахну — ја сам одлучујем на основу општих инструкција, али сам.

— Ја и не кажем да си однео мој чланчић неком свезнајућем. Не треба. Он у теби самом има свог дежурног за писањим столом с црвеном оловком. Само, не заборави: и ја имам увек отворену канцеларију револуционарне цензуре у себи.

— Али ти додајеш више но што стварно постоји. Заборављаш да то није потребно. Сам људски начин виђења довољно већ извитоперује да би требало и свесно деформисати чињенице.

— Шта хоћеш тиме да кажеш?

Изненада искрону Филип и прекри уредника:

— Репортажа је увек сценарио кад није драма.

— Закључак?

— Треба мислити на закључне реченице. Оне васпитавају.

Филип неста и уредник се указа блед, гледајући ме упитно. Рекнем:

— Није глуп наш добри свет. Мућка он својом главом. Наставимо ли неуверљиво и неатрактивно, презреће нас; потражиће боље информације другде.

С ножем у руци момак је стизао ћурку. Сад кад је прежалио блато, крв и језу од мокре земље кроз табане до главе, нестало је неодлучности и зимопрожљивости. Прежалити треба само. Шта? Али осетим у магновењу онај бол од ране, оно гушење прво; тако увек почиње. Устао сам да ударим у прозор, разбијен већ, али недовољно: ударио сам меко пеницом у стакло и осетио јасно задовољство од тога. Међутим, момак је већ опкорачио крило ћурке, полегле, још неотпорне: било је пуно блата и суздржаних мишића у хангару и било је безброј туђих покрета, али на дну левка гранате, где су ме превали много пре но што су ме оставили у кући непровереног сељака о коме су говорили уснут, док сам лежао као мртав и мислио на Косту коме сам појурio у сусрет угледавши на стотинак метара од себе високог човека с ногом коју је лако вукао, и од радости тог часа кад сам ја јурнуо ка њему, а он стао, ја ништа нисам видео више, сав уши.

Зачуо сам гранату. Можда је и он малочас застао и махао раширеним рукама због гранате, не због мене. Можда сам, јурнувши онако неопрезно преко чистине, открио наш положај непријатељу. Ногое су ми завокотале као зуби: извлачили су ме из јаме у камењару, јаме издубљене после те експлозије, а ја сам лежао, уплашен од њега, друга, који ми је био као отац, и више неголи отац, који је пре тога стигао као што камен стиже: пао је сенком на мене и био топао као његова маренго доламица, али без тежине, строг као да је сав само од крви.

ИСТОВРЕМЕНО СПРАТ НИЖЕ

Сунце је исто што и време, али на дну сувог бунара време је прво било топао лепео без сјаја над главом и далак звекет бајрача, танак мирис мама-

љуџе, овчијег сира или главице лука, а човеково тело, ненаправљено да мирује, непомично лежећи на глини покривеној асуром без боје, мењало је садржаје и замрачени месец је добијао врат који се ширио у небески бураг пун таме, шире од текућег некаквог мртвачког сандука налик на понорницу што се руши, али не извлачи из обамрлости. Но понирање чији сам део, ускоро се стало да враћа, гмиже низ мене ситним ногама вашију које смрде и распадају се на топле састојке воде од гњилих гасова водоника и оног другог, некиселијег, али нагризајућег као грижа, као страх. И ништа ми не вреди уверење Јанково, Филипово и Андрејино, који су све видели и тврдили да су гранате испале пре но што сам потрчао у сусрет Кости и да су три непосредно пре те пале на исто скоро место, ја нисам могао да се смирим. Разумео сам Костин знак руком. Значио је: »Лези одмах где си! Не долази! Причекај. Још није време да се погледамо!« Је ли време моја кривица за цео живот? Само делић једне секунде загледање у смисао и с друге стране, оне коју нису видели ни Јанко, ни Филип ни Андреја?

У тесном бункеру испод отњишта матица се мутила и срце није каменим ударима о камена прса успевало да укреше ниједну варницу и брже потера гмижуће стадо струје која је настављала да се, љигава, руши непоправљивим ритмом заувек датим, без притиска, и ја сам настављао да понирем при-тајеним спорим откуцајима немисли, несעהња, без воље, без потребе. Био бих уштап самоће да није било равнодушног дамарања налик на грозно успорено пропадање у понор, уз неподношљиво неко голицање. Без смеха и смисла. Сећам се онда: једном је хрупила светлост и имала бркати глас домаћина. Гласала се његовом великом јабучицом што је могла скакати. Нисам видео; слутио, осећао. Али тутњава уплашена собом вејала је убрзано низ мишићаве зидове бунара и стрваљивала се на мене који сам бестрасно продужавао да тонем. Постао сам нешто друго у мраку који личи на човека до половине само. Нисам имао више речи, сушили су се и опадале с мене као одслужено лишће с мртвих суварака, као коса, нокти и зуби што опадају. Нисам више

разумевао ништа некадашње: састанке, послове, битке, страхове, радости. Нисам никад ни знао пијанства и трезњења, снове и буђења. Све је постало равно и једнако на том дну просвираних кукова. Иако сам постајао споро струјање, нисам се кретао. Текао сам, отечен вероватно, без иједног звука у себи да се одазове горњем свету, одакле је тутњао бркати глас.

— Еј, ратниче!

Шта га се тиче јесам ли жив? Обрадовао би се да нисам. Али јесам ли? Мирисе сам престао да осећам прво, па вид, па укус. А већ неко време и не осећам миљење вашију. И док је бркати глас викао, ја нисам одједном престао да чујем речи којих сам се, неопалих а сувих, још сећао, не схватајући као некад њихову употребљивост. Срце што се гласало, то је немоја навика што дише. Осећам још једну потребу под притиском котарице коју ми је непроверени домаћин спустио на прса: да одем још ниже, да уроним у још гушћу срж таме, да се за њу причврстим корењем што би ми из леба одмицало у земљу. Она само храни. Починјала су то да бивају дивна времена разложена на састојке: његова пучина слична небеском мору увек је мировала. Лежао сам на плавим леђима без корена још, невезан ни за шта. Нејасно сам осећао ипак жељу за муклим неким везивањем што би ме причврстило за нешто што не би само мировало него било, што би, упркос про-стрељаном плавом куку, трчало кроз паперје простора од зове: што би газило ногама преко оног свода осутог миљама звезда; преко меке постеље и оног јастука од сребра без успомена још. Само облаци? Беле капе посластичара? Само хладне партије зеленог од лимуна и безгласни корнет који није рускао капљући?

А горе тутњава налик на бол. Све се враћало. Битка? Домаћин:

— Еј, ратниче!

НА СПРАТУ ЗБИВАЊА

Онда сам опет све јасно видео као и други. Момак, мокар и прљав, коначно је ухватио ћурку и не

хајући више за кишу отпорачио је, стиснуо коленима и, држећи је чврсто десном руком за врат, променио руку неспремно као ремац који је изгубио корак, али ипак јој левом поклопио целу фронцаву главу, што с очима, кљунуом и крестом неста под стиснутом шакеином. Изви јој онда врат пун текући сигурно, ишчупа два-три пера с вољке. У десној му тад неочекивано лезну нож изваћен иза појаса. Сечиво не сину, али, мокро, прво клизну преко влажног перја, не зарезавши. Тек кад други и трећи пут затестериса преко избоченог бубрега грла, крљуштаве се птичије ноге, као опечене шибницом, дигле грчевито и очајније спустиле, сад мање грчевито, као да се то већ пењу неким степеницама од ваздуха. Реп се рашири у том кружно око ануса на глави прокешког поглавице, док се све не отвори, штригну, брзо скупи и опет расклопи, само много одлучније и коначније, као да је пењање доспело до неког врховног краја, откривајући при том црно-беле длачице перја око голних коренова бадрљика углављених у најегену кожу, и онда, кад трећи пут нож пребе преко грла и трећи се пут крљуштаве ноге раширених птичјих прстију почеше опет да пењу степеницама, спулоњени се реп растави на страшне састојке бола, и хитра, у једном силовитом замаху, крв блузну и поперска руке момка, који, најеген и опет згабен, одскочи у страну: крупно тело заклане птице паде неспретно на ивицу турске калдрме крај овеће локве кишнице (ћуркин се реп опет раширио у лепезу, у плитак круг око елипсастог посувраћеног сфинктера).

То сам све јасно видео (ваздух је тако самртно мирисао на препечени озон), а ипак, изгледа, није се још ништа десило. Опет су очи хитрије од збивања. Тек после, сећајући се вишеног и свршеног, упоредим једно и друго уочавајући разлике између начина на који је момак раније укватио левом шаком гадну брадавичаву сивољубичасту ћуркину главу и покрета којим је то стварно учинио сад, не завијајући је уназад. Опкорачен овог пута нешто шире, стајао је на њеним раширеним крилима. Тежак труп је као брод пловио испод мостовског лука у чакширама, а две неспретне дуге птичје ноге, кратке и приљубљене

једна уз другу, личиле су на рахитичне дечије руке из гладних година ма где на свету — руке жуте, руке црне, руке црвене, руке беле, руке склопљене и дигнуте на молитву телесном богу неке мисионарске конзерве *corned beefa* с ножем у њој — и сад је момак, много лепше него раније, као гудалом преко гласних жица, држећи нож са четири прста само (мали му је прст остајао дигнут отмено у зраку), превукао једанпут само, без напора...

Главу ћуркину је момак бацно у луку од себе, док се преостали врат гулио крвавећи. Ударао је дивље о земљу између ногу још увек раскораченог момка у карираној кошуљи под црвенкастоцрним небом у срж семенке мрака. И као да заклана ћурка хоће да скине са себе крв која је већ слабије шикљала, огуљени патрљак окретао се лево и десно као да опонаша покрете којима је момак пре тога већ обрисао плештимице сечиво о длан. Или је, можда, тај патрљак врата мислио да се завршава још увек кљунуом, па сад наставља да га чисти о камен ради неке освете, можда, или потребе да са себе обрише и он неку туђу (не зна откудашњу) крв. Окрећући се лево и десно, имао се утисак да то тај патрљак о тоцило земље оштри непостојећи више кљун и као да жртва ножа више није преклани врат без главе него крваву упрљано сечиво; ја помислим чак да заклана птица то хоће да обрише заклани нож, да га обрише крпом своје земље налик одједном на сфинктер у центру лепезе од перја, на тај округли излаз што се полако отварао лишен снаге, али мишићав и још способан да са исцурелог и преосталог врата у једном необјашњивом грчу покупи перје, стидљиво га затвори над собом и њим стиснутим луци још једном о земљу, још једном без гнева и последњи пут. Као да тиме хоће да њу, земљу, обележи заувек, пре но што се телом, неопуштеним, не пружи до њој, земљи, са свом оном љуткошћу без трајања, у магновењу између престанка живота на једном нивоу и почињања смрти на другом.

Дрхтао сам већ, тресао се, шкргутао зубима.

Онда се смирим.

Пода мном је тутњао већ под вагона, клопарали су точкови, и ја сам се осећао врло бедно, исецкан зеленим и црвеним зрацима семафора и мрака.

Оно је прво превлачење по други пут трајало очигледно дуже неголи у стварности и опет пореметило нормално осећање подударности трајања и времена, који би се иначе, и код мене, поклапали у свим тренуцима живота да нису постојала и она времена на дну левка, кад је лице окренуто лицу окашено, и она на дну сувог бунара, где сам, у жељи да што пре пребацим то време преко себе, шибало толико његове парипе да је оно заиста стигло пре мене на циљ, где је и регистровано заустављањем непостојеће штопернице смрти, пре заустављања тела заглашеног и сасвим оглувелог за откуцање била, тих сатова без скалажики. И сад, прво ми се дуго грчила дијафрагма и заболели кичмени пршљени од бедара до потиљка и малог мозга, али ћурка је заклана тек кад је време затворило огромно продужена уста тог секунда који није трајао дуже од претходног или следећег, али трајао је зевајући и трајао зевнувши последњи пут за рачун ћурке која је последњи пут раширила дигнути реп. Глава јој се већ раније одвојила и пала даље од тела које се трзало, перје се грчило покушавајући да се рашири као да хоће да стресе нешто туђе. Уколико је тај секунда одмицао, ћурка је то чинила са све мање снаге и потребне упорности, све равнодушније, више као по дужности, из навике које се ослобађа тек сад, за време тих последњих изливача што капљу кроз олук црнот ваздуха, од којег је и труп птичији постајао све црнији, мањи, мутнији, спљоштенији. Крв је бешумно истицала густим и неуредним млазом. Раскорачен над њом, момак је окретао час једну час другу страну ножа. Крв је још цурила, али у све ређим и тањим прчевима, без клокота и густине првог одушевљења. Ћурка се предала судбини као да је празна једна котарица којом небески сељак догупра храну, котарица нестала пут сунца: гроб се опет свалио зглобом на ноћ иза мене. Живот је почео да истиче без посредника из смекшаног кука тог лабудастог грла без главе, не путујући више ниједној нади, не очекујући никог да му дође у госте. Место времена, прошило се трајање, што је, нетранспоновано, саало слуз из меса у смрт, трајање блажено од безбедности умирања, и зато је тако весело крв још малочас шикљала високо имитирајући пламен једне експлозије коју нико од оних

који су је видели неће никада заборавити. Жути лист крушке дивљаке одлепио се с гране и почео да пада у спирали — последња кап неке друге крви састављене само од прошлости, од неутризуле плазме, од неиспуњених обећања.

Тргнем се.

Изићем преко ногу спавача у ходник на ваздух. Нисам могао да издржим међу хркачима, поразно равнодушним.

После два сата буђења у мрак, вратим се на место код прозора.

XV

ЕЛЕМЕНТИ НЕАПРИЛСКОГ ПИСМА

Али ја опет, да ме убијеш, не бих знао рећи где сам, ко сам, шта радим, делујем ли, замишљам ли; само јасно чујем оно суво и стравично шушкање хартије превртане брзо (ватром ли? сумњом ли? прстима?) прстима што су се грчевито стезали, побелелих чланака, ноктију накомтрешених као косе обузете сумњичавом електричном промајом...

Поцрвеним, али још једном прочитам то као белешку, јер све се од сада вратило у предстање. Прошао је, очигледно, неко време и пролеће није више било онако пролетње као онда кад сам с прага, крај широм отворених врата, слушао онај све ужурбанији стег потпетица који се губио низ степенице: једна мала брза пиваћа машина штеповала је бели чаршав у једном све смртнијем смеру. Узео сам и ја Брема, Судску медицину, неколико брошурица, маказе и тубу карбофикса, навукао кончане рукавице и пре но што сам почео да радим, дуго сам гледао у нечитке скоро белешке у посебној свесци без наслова. Само белешке.

„Растанак се чинио неизбежним после повратка у Београд, где предам омладинску бригаду у реду. За невиност мање нико ме неће питати. Боље да ја откажем њој неголи она мени, који ни скандале, али ни јеткост после промашених загрљаја не волим. Рекнем јој зато дижући се последњи пут с ње: »Здра-

во, мала. Па кад се видимо...» Пишао сам се по цеповима у потрази за шибицом. Проклете драве! Или прокају као жабице, или се угасе. Био сам стигао до врата, већ ухватио за кваку, кад је зачух: »Остале су ти на сточићу, Јанко«. Окренем се: држала је шибицу у руци. На удвинутом Драгићевом каучу седела је онако како сам је оставио пошавици. Само — сад је плакала. Не као женске, јавно, јецаво. Обилно је сузила из пораслих очију и све јој је било мокро: лице, сивоцрна блуза, љубичаста сукња. Нечујно је плакала глувонемо, у свету у ком су све бубне опне преле свим бићима.

— Зашто плачеш?

— Плачем, Јанко.

— Зашто?

— Тако.

— Зар се нисмо растали другарски, културно?

Шта хоћеш лепше?

Ни речи она на то.

— Је ли ти тешко? Жао ти?

Ни слова она.

— Јеси ли ми рекла да ме не волиш?

Путња.

— У том случају, мој стаф остаје непромењен.

Ништа.

— Ја сам био коректан. Рекла си ми да ме не волиш. Добро. Ни ја тебе. Мада ми се јако свиђаш, и могао бих се кладити да би пала с моје стране велика љубав да смо наставили. Нисмо. Жао ми је. Али шта могу. Свако на своју страну. Је ли тако?

— Јесте! — јави се неочекивано.

— У реду. Онда се мирно разилазимо, и остајемо, како се то глупо каже, »само пријатељи«. Је ли тако?

— Тако.

— Хоћеш да се разиђемо? Сама хоћеш?

— Да.

— Зашто?

— Волим другог.

— Добро. Здраво, мала. И још једном — видећемо се кад се сретнемо.»

На том сам месту прекинуо читање бележака из свеске без наслова.

Знао сам кога Гага воли. Мене. Јесте. Али откуд Јанко, зашто он?

Гага ми је рекла у Кнез-Михајловој: »Да ли би био љубоморан и кад бисмо радили и живели онако како не радимо и не живимо?«

Преврнем неколико страница свеске без наслова. Текст се зачуо настављао тачно тамо где сам га малочас прекинуо: »Поћем, стигнем опет до врата. За леђима је опет било тихо. Смирив се. Лепо је то с њене стране. Кад би све девојке биле такве, љубав би била најдивнија ствар; и састанци и растанци. Признајем, било ми је жао. Хтедох да је последњи пут погледам. Окренем се: плакала је као и први пут. Да нисам слутио, али јесам, шта му то значи, мајкуму, сузе? и зашто? Али зар није сама хтела? И какав је то тип женске? Је ли неспособна да се одупре, да каже »не«, да не прими за готово све што јој се под педалом увреде рекне, да не прихвати све што јој се предложи? Или је то врста жена које се везују, ропски, трпно, самомучилачки? Како да је не волим? Како да је не мрзим? Била је жива, а лешна, сва лепљива и мокра као све, а ипак посебна, своја.

Остали смо пријатељи само, али чинили смо и оно што смо раније чинили. Не често. Обострано без обавезе. Једном је из трамваја видим с неком школском другарицом. Обе ми махнуле малим насмејаним торбама. Она друга — врло, врло zgodна прнка. Кажем јој неколико дана касније, сусревши је крај зграде гимназије:

— Набаци ми, душе ти, оног гроба од пре неки дан.

Весело се насмеја и сутра ми је доведе код Драгића у гарсију, упозна нас, поседи десетак минута и дискретно се изгуби. Оде, рече, да учи.

Није јој, значи, стало до мене, а било јој је очигледно пријатно са мном. Да ли само са мном? Њена ствар. То није много, али тако је, па је и то доста.»

Но у том сам часу, упркос чињеници да ми је свеска без наслова закључана у фиоци, имао њу у рукама и сад читао (закључану?) у вагону у ком сам знао да се налазим. У ком сам се налазио стојасто. Дрхтао сам, црвенео: Каква курва!

Наставим да читам ново поглавље:

»Ишла је у то време опет с Милетом, који је још увек страшно, али све незадовољније трзао (да је била паметна, удала би се за њега као ништа, чак и после оне гужве са доктором). Драгићу, рекнем зато себи и те ноћи, не буди луд! Иако ти даје на знање да би те радо промешала међу ногама, не жалећи се, држ' се плота: Милета је буца, а с буцом треба играти fair игру, погодиву кад смо другови. Уосталом свеједно, главна је парола: стрпљење! Ако желиш да малу дочекаш. Милета се брзо засити и кад није увређен.

То се и догодило неколико дана касније, на другарском вечеру у предузећу. Милета се запио, запричао с мужем високе једне плавуше. Требало је и Вук да дође вечерас, али се око девет извинио телефонски и отпутовао: изненадне поплаве. Гага је креснула на то две дупле на екс и позвала Милету, али он јој показа на мене: »Нека га Драгић. Ионако му се свиђаш.«

— Одиста? — зацвркута после у мом наручју.

Већ по начину на који ми је ставила руку на раме видео сам да је то међусобно, али ипак за сваки случај рекнем:

— Страшна си! Штета само што си још у Милетиној интересној сфери.

— Никад то није било ништа интересантно.

Учиним неколико фигура слоуфокса да се повратим. Толико је недавно хвалио: лудачки темперамент.

— Зар никад? А гужва између њега и доктора?

— Не кажем да нису били одвратни и досадни!

— Разумем. Крвне групе им не играју код тебе?

Она се насмеја одобравајући:

— Да се полако извучемо? — прва предложи.

Погледам у правцу стола.

— Хоћу...

Оклевала је тренутак. Трезно ме погледала крај отвореног прозора лебима према ноћи, најезила се лако:

— Хоћу да попијем нешто.

Попи још две дупле на екс, ухвати ме и опет положи своју руку некако присно око мог врата и заплашем. Кретала се живо, гледала свежа, осмех јој се чинио само нешто укочен.

Открманим је, плешући, пут гардеробе. Ту, међу знојавим мирисима безимених капута (гардероберке подсећају на трговкиње старим стварима) (али зашто пред старим стварима?) (пред гардеробом ја увек мислим на болест, заразу, смрт), ту паде једно страшно и брзо љубљење: усне су јој имале укус свеже хромираног шанка бифеа на једној тек тог часа отвореној железничкој станици.

— Хајдемо! — поведем је. — Хоћеш ли?

— Где год ти хоћеш! — рече и посрну. Ухватим је чврсто под руку. Срећом, нисам становао далеко.

Не бих то учинио да нисам приметио да је Милета опио мужа и да сад већ отворено стартује на ону високу, раскошну плавушу.

Не бих, иако не верујем да се доктор већ сасвим заситио Гаге. Мада, знам, није ни он неки дугопругаш. Па ипак. То му је сад. Начин на који се понашао кад је први пут ушао с њом мени у гарсоњеру, отворио ми је већ тада апетит. Имала је мала нечет нехоризонталног, гордог. Можда незаинтересованог. Што се мене лично тиче, ухватио сам се неколико пута да, мазећи друге, њој тепам. Чак сам је и сањао. Пубертетски. Као да је водим у атеље, где је требало да снимим неку улогицу. Ја сам јој објаснио: била би велика глумица да јој глас није тако нефоногеничан за наше прилике: директно женствен. Укратко, сувише еротски, тачније: прекурвински за наш званично још патријархално антисептички морал.

У том ми тренутку би јасније но досад да ја не читам никакву белешку из свеске без наслова, него да у ону говорим неке речи час Јанковим, час Драгићевим гласом, који се, додатком неке тврдоће и дубине, кратким захватом у миксер неке сад синхронизационе сале, претвори у Андрејин. Али ипак, имао сам утисак да ове то читам држећи свеску без наслова на крилу. Тек тако, преко слова, речи су код мене успевале да добију боју и звук одређеног гласа. Наставим.

»Срећом, Филип је отпутовао с екипом у екстеријер. Она је остала. Ја оштро стартујем. Два дана сам је сачекивао пред школом у ципу, али никако да је ухватим насамом. Трећег дана плаусну киша. Она сама пође кући. Пустим је прво да се добро искваси. Онда станем пред њу. Довезем је Драгићу,

који ми је тог дана дао кључ за другу једну — рибу — по коју сам пошао кад сам угледао поквашену Гагу. Није хтела, али сам јој рекао да ћу јој показати фотографију њеног погинулог брата. Јанко, који јој је био први (Не! — викну Гага у том мом вербалном сну), рекао ми је једном: »Споменеш ли јој брата — скувана је.« »Зашто?« »Ваљда зато што не може себи да опрости сву прошлост коју је заборавила. Њено памћење почиње с крађом лубеница.« »Је ли се лечила?« »Мутавић је казао да је сада боље не дирати у то. Ко зна како би поднела други шок.« Уведем је у Драгићеву гарсоњеру и навалим. Било је повуци-потегни. Не баш глатко. Но ствар поће. Али после неког времена врати се Филип из екстеријера, преплаћуо и жељан ње. Заинатим се: »Не може то тако, сад си моја!« Имао сам утисак да је везанија за мене него за Филипа, иако ми је отворено сутрадан рекла да је поново пошла с њим. Био ми је и криво, али сам се осећао и поласкан: ипак, воли после њега да наврати до мене. Жалила се како је он искувише чест и неподношљив мужјак и како се гади себе после, гадан јој је и мучан. »Остави га.« »Не могу. Не би поднео. Био би искувише несрећан!«

Лежали смо још голи на каучу кад неко зазвони како је требало да бих отворио. Помислим Драгић. Покријем је и, огрнут у ћебе — отворим. Филип. Блед. Архтав. Промуцао је:

— Пратио сам је! — и гурнувши ме, поће према њој: — Је ли, Гаго, тако? Ти увек после мене навратиш и овамо? — и рекав то, ошамари је и одмах заплака. Плачући, окрену се мени, који сам хтео да га ударим, али како? — плакао је: — Тако не може више. Треба да се одлучиш! — окрену се њој. — Или с њим или са мном.

Она је ћутала.

— Гага воли мене! — рекнем, осећајући да је и Филип у то убеђен.

— Не. Ни тебе не воли! Реци му. Мени си рекла кад сам те питао. Реци му.

Био сам покошен. Стварно, није ми никад рекла да ме воли, али ја сам то претпостављао као сигурно. Био сам у то уверен толико да ми није ни било важно да каже. Сад је то наједном постало.

— Кажи! — рекнем. — Кажи му да мене волиш!

Ћутала је.

— Не могу без тебе, Гаго! — завапи Филип.

— Изабери! — рекнем, скупивши довољно рањеног поноса. — Сад је време.

Облацила се мирно и споро. Гола је пажљиво навукла чараше и причврстила их о ластекс. Онда гаћице. Онда ситјен. Онда комбинезон. Онда блузу. Онда сукњу. Видео сам да је ни Филип не гледа. Онда је села на кауч и ћутећи зурила у оног од нас који би нешто рекао. Увек исто:

— Изабери.

— Одлучи. Овако се више не може.

— Неког волиш више, неког мање.

— Рекла си ми да само из сажаљења идеш с њим.

— Изабери.

— Некога од нас двојице ипак волиш кад већ идеш с обојицом. Кога, реци, кога од нас двојице волиш?

Она устаде.

— Ниједног! — рече с нагласком и скиде капут с обешчењака. — Досадни сте.

За собом не затвори врата.

Није ми падало на памет да појурим за њом. Али Филип хтеде да поће. Задржим га.

Не задуго. Мислио сам: ово је ситуација у којој љубавном несрећом осрамоћени људи долазе на мисао да се убију или да пишу песме. А ја? Мени ништа. Ни тужан нисам. Је ли то нека лична моја мана? Нека душевна немоћ, осећајна расејаност, неспособност да искрено патим, иако ме сад оставља она до које ми је стало? Или су данас мање-више сви људи постали такви, јер таворимо, стиснути у многољудним градовима, тарући се једни о друге, у гужви, без могућности за љубавну концентрацију, ону којој је ранији средњовековни начин живота пружао прилике да постане општељудско понашање, тад кад је у по једном замку на срез, за сву вечност овоземаљску, бледа дама била осуђена да буде једина женако достојна пажње, она, изазивачица свих мушких уздицаја и полуција, једина на свету (јер је срез био свет). Данас, кад те даме срећемо на оваком кораку, кад не постоји више срез с по једном Лауром или Лорелајком у замку у коме сама уздише,

заштићена бедемима и верношћу од Сарацена и тада неизлечивог још сифилиса, данас кад холивуди, илустрешни, шпигели, чине-чите и дуге сервирају као сировину еротској машини недељно бар по један, ако не и десет нових рип-ура, мушкарцима се јавља нов условни рефлекс: цео је свет само једно бескрајно борделско харемско складиште баснословних лепотица на расположењу, њима мушкарцима; али и обратно, свет је арсенал мужјака изједначених са оравноправљеним женама (њима је, ипак, свет бордел у мањој мери но мушкарцима, из познатих биолошких и психолошких резерви). Но упркос остацима интериористичког васпитања, жене данас знају да за сваку несрећну љубав и одбијену понуду постаји милијарду шанси за обештећење. Отуда и оно чудно, не свесно нестрпљење, она жеља за другим мушкарцем или другом женом у самом часу док се гледа лепотан или лепотица који се гледе. Отуда су и мени са многом досад растанци били лепши од свих љубавних састанака, јер су ми враћали слободу да поново бирам, да освајам. А то прво, ти први Арх-таји, ти поласци у нову авантуру, љубавну или какву било, то ми је одувек ипак било најлепше: тад је заиста жена на коју се стартује — жижа која скупиља у себи све жене.

Само тад, на жалост.

Бар за моје искуство досад. А оно није безначајно. Увек је тако било. Сем у овом Гага-случају, довољно несвакодневном, и независно од Филипа.

Он је лудовао. Изјуривши за њом из Драгићеве гарсије, отрчао је њој кући и чуо да је Вук Васић стигао пре пет минута и да су изишли.

Потражио је код њега. Није их било. Дабоме, Вук је још увек војнизиран у том погледу. Или можда само претерано стидљив. Тек, он се једини понаша као брат према њој (поцрвеним у сну). Можда се варам. Тек, никад о тим стварима не прича. Нико од нас не зна ни за једну његову београдску везу. Шта ради на путевима — то не дознајемо. Јанко је ономад рекао да му треба наместити првом приликом једну пуналну гужвару у којој ће он да буде главни. (Као да стопут није већ то био?) Па да видимо је ли данас обичан импизи, швалерски илегалцац или само пракомунистички светац. Но, треба то и због

другог. Ако паднемо под удар штафете, боље је да нас је више. Ја Вука ионако не волим сувише и све ме се то не тиче, али Филип (он је деморалисан човек) и Драгић (тај, опет, уопште човек никад није ни био), они су се договорили, утврдили датум, па сам пристао и ја. Из другарства. А и због гужве. То смо све утврдили још пре но што су отишли Филип — у екстеријер, а Јанко у своју пустињу. Али после оне сцене Филип је Вука и Гагу јурио и тражио по свим биоскопима и кафанама. Опсио се као мамлаз и у зору ми, прегласан, бануо у кућу. Због мајке, сестара и њихове деце морао сам устати у пола пет и одлуњати с њим. А он је, онако медведаст и слонаст, плакао, балавио, терао ме да лочем у свим спрашним кафаницама од станице до кафалерије, не дајући ми да одем на посао у канцеларију све до десет. Срећом, имао сам реферат код помоћника министра заказан за једанаест. Пратио ме је све до Дирекције, претећи да ће се убити, да ће је убити, да ће нас све троје убити, плакао на јавним местима, наспред улице клечао, викао. Брукао ме.

У десет ме је пустио. Знао је њен распоред часова. У пола једанаест је тог дана излазила из школе. И да сам је волео дотле (а биће да сам се био везао за њу више но што сам осећао и претпостављао) (јер те ствари варају као и процена раздаљине између две тачке на мору), неукусан би ме пример Филиповог претераног љубавног очајања морао сасвим да уразуми. Међутим, сутра је, не знам како, наћем (случајно не, свакако). Понашали смо се нормално. Код Звездаре сврнем у мрак ципом с асфалта напусту већ паду. Није хтела прво, као и увек, али затим попусти, а после ми исприча да ју је Филип после школе одвео код Драгића.

— То не може више тако! — рекнем.

— Не може! — сложи се.

— Нећемо се више виђати.

— Нећемо.

Долазила је још неколико пута. Ако је имала времена или била здрава, одазивала се на моје све повремене позиве. Захваљујући томе, после неколико недеља прежалих је потпуно. Гужва с њом се, бар с моје стране, ликвидирала — природном смрћу оног интересовања за њу које се једино тако и може

да обузда — поступно, никад нагло, поготово не ако прекид дође с њене стране као нека казнена мера. Што се ње тиче, то могу сад, на крају, излечен од ње, да кажем: она није била никад стварно заљубљена: осећајно је, канда, фригидна. Телесно је, напротив, врло страсна, сва чуана, и бар са мном, палила је одмах и страшно као да сам јој дете којег се нити боји нити стиди. Можда је осећања резервисала за другог? Не знам. Дешава се и то код таквих женскица. (И код мушкараца, дабоме! И те како.) Била је, у сваком случају, емоционално неприсутна. Долазила је као месечар. Или, још тачније, као хишнотисана. Тако би одсутна ушла, свлачила се кад би јој то рекао или остајала у капуту. А ако јој не бих рекао да седне, не би ни села.

Филип је то после другачије тумачио. Рекао ми је да има утисак (месец дана после оних гужви и лудила могли смо мирно, уз чашицу, да разговарамо о њој и чак да се сами себи смејемо) да она мора имати неколико присуства без везе једног с другим. Међутим, то је мање-више ствар нормална, свако може бити такав чим му то затреба због нечег прешног а нерешивог. А она је катастрофално доживела бомбардовање и смрт родитеља. (Заборавила је како су јој изгледали родитељи, брат.) Др Мутавић тврди да је до тога дошао код ње у страху и природној самоодбрани. Да ће с временом то само од себе престати и да је најбоље да о томе не говоримо с њом, ма колико она запиткивала. (А ја сам је зато, као уосталом и Филип и Јанко, срушио први пут на тај штос, с братовљевом сликом.) (Да ли само да бих је имао или из радозналости и лаичке игре с нечим што ме превазилазило?) Отуда, говорио је Филип, оно њено споро осећајно загревање (исто из самоодбране) и споро заљубљивање, и уопште њена делимична *љубавна равнодушност*, којом се, као околном, штитила од зрачења на која је преосетљива. Филип је причао да се последњи пут кад је био с њом правио помало немоћан, у страху да она не схвати прекид сувише трагично, тј. да долази с његове стране. Увек их треба оставити у уверењу да су вас оне отерале! — говорио је Филип, свиња и кавалер. Није. Он ју је чак питао:

— Није ли ти криво што се више нећемо виђати?

— Није! — одговорила је месечарски.
— Знаш, вратила ми се жена и неко јој је нешто натужнуо о нама.

— Дабоме, дабоме. Нећемо никад више.

Није то био последњи њихов састанак. Филип је звао још двапут. Бар толико ми је признао, вадећи се на страх да не бих туговао. И поред нећкања, дошла је. Седео је у мраку, пришла му навикло.

— Није ти жао што смо се растали? — упитао је после не палећи светлост.

— Није.

— Види, ја бих хтео да продужимо, али заиста не може.

— Видим.

Он је чак сматрао да треба да јој објасни да се жртвује остављајући је:

— Са мном немаш никакве перспективе. Очењен сам.

— Знам.

— Мени је јако жао, али увиђам: ти за своје добро то чиниш.

— Јесте.

— Ја сам се све време помало и стидео.

— И ја.

— Али нисам могао другачије. Било је то јаче од мене, знаш ли? Било је лудо.

— Знам.

Онда је пољубио.

— Хоћеш ли? Последњи пут. — Замолити је. Она је с оним својим месечарским изразом рекла.

— Добро! — и свукла се.

Филип тврди да никад није била таква. Двојица у исти мах и за мање лабилну девојку прилично су оптерећење. Ја мислим да је неред који је у њој изазвао тај вишак доживљеног терета могао да јој понекад личи на љубав по хаосу који је било логично очекивати да ствара. А није стварао. Али љубављу, отворено говорећи, није волела ни Филипа ни мене. Или је пошла с нама из очајања за Јанком који је оставио, или је већ била заљубљена у трећег. Само у кога? Николајевић тврди у Вука. Што је смешно. Вук није скоро никад у Београду.

Онда се опет у миксеру стаде да мења глас. Био је то један изгубљен, мрачан, насмрт пребијен, нагло.

смршао глас, болестан од свих болести у исти мах, и тек сам после неколико реченица препознао своје акценте који су кроз мој сан настављали да емитују нешто налик на интригу без будућности. Интрига?

Ја родитеље памтим! — наставим у сну на тренутак Галининим гласом. — Каква траума. Ја љубав само хоћу. Љубав. А његов насмрт пребијени глас у сну ме родитељски саветује. Снови су они родитељи који никада не умиру. У порођајним боловима сад.

Сад наставим опет да се чудим својим гласом:

»Ја не знам како је дошло до тих белешака. Јесам ли их опсио па их натерао на исповести, јесам ли их сам измислио и забележио као студије за лик Рима (једне из наше *непронађене генерације* — како сад зову оне из *изгубљене*), кад сам још тражио коју ћу дати Баксу из сценарија за љубавницу у сценарију, сигуран да он не сме никад да буде срећан. И тад је замислио савршенију од Лиле, да бих му је, такву, дао за жену.

Но утом се у истом сну појави сама рука с хемијском оловком, затвори свеску без наслова и написа крупним словима на бледим корицама реч: *Истрага*. Истрага? Или интрига? Свеједно.

Нисам могао да се сетим шта то треба да истражујем. Али се угледам баш тад код Драгића у гарсонџери и одмах затим код Филипа, у стану. (У вези са сценаријем — код Филипа, али пошто нисам још знао да ли ћу умети да одем до њега, узнемирих се јако). Били смо сви тамо и прво смо дискутовали, пили, плесали с неким девојкама, сви говорили о општим стварима, али није ме пролазила љуња. Био сам бесан на њих. Врећала ме њихова квазисећања на Гагу. Гага уопште није таква. Уопште није. Никад не делује месечарски. Напротив, ведрa је увек, присутна, пуна духа. А што се др Мутавићевог мишљења тиче, то је сасвим друга ствар. Ја сам га замолио, тога се сећам (а знам и зашто) (имао сам тад пуно разлога за то) (била је болесна од запаљења плућа пре но што је пошла на сечу дрва за болнице) (али да није тамо била, отишла би другде, што би био још глупље) (нисам умео да је тад уразумим и натерам да не оде некуда где нису сви, цео народ).

Пробудим се и погледам око себе.

Устанем, изиђем у ходник да пушим. »Бира« мили поред воћњака, кроз забране. Чеше се протекласт а неозбиљан о тарабе (које су и зато ту увек криве) па, задувавајући се пред лакоом узбрдицом, пишти гласније од правог воза на нормалном колосеку. Већи га страх од узбрдице и тунела и веће су његове муке у мраку. Али страх је растерао. Бакс не сме да погине у сценарију! — иако сам неколико дана пре поласка на пут рекао Филипу да ћу одустати буде ли догација захтевала промене.

Нема воза у земљи којим нисам већ путовао да обавестим и сведочим, али ниједан не вирка тако радознано као овај посавски у дворишта и малтене кроз отворена врата у куће чијим је дању веселим бојама сад сумрак доливао пригушени пухор необраних шљива. Али не бих волео да себе ухватим како уз пут и ја радознано, као сишљива хармоника вагона, виркам у сељачке куће и слушавам разговоре које знам, усталом, напамет, као и све што претходи вечери и долази после залoгаја: муке и сирење, полагања, муканња, бриге, свађе и тврди неопрани загрљаји под губерром.

Одједном наставим, тачно на месту где се сам прекинуо, да мислим о истом. Јесте, замолио сам др Мутавића да тако нешто исприча Драганчету и Милети, убеђен да су јој они говорили да нема смисла да оде на сечу, јер су јој страдали родитељи а брат као јунак — погинуо, али је она на то бризнула у неутешан плач, онако смршала од болести и сва бледа, па сам се уплашио да ће јој изазивање таквих усљомена шкодити више од поновног назеба. Истина, у свему томе нешто је чудно ипак. Сви су говорили да сам плунути Коста, сви. Једино она тога није била свесна. Али била је мала тад. Коста је отишао на робију кад је имала пет година, вратио се кући док је лежала од шарлаха, и одмах је сутрадан отпутовао за Крушевац, где се под лажним именом запослио у фабрици сапуна и руководио илегалним окружним комитетом СКОЈ-а, кад је, побегавши агентима, мислио да му је најсигурније да се опет привремено склони својима у кућу. Јанко је тад одржавао везу с њим и, заменивши ме на поштанском шалтеру с Костом, учинио несмотреност да ми приђе.

Тај прекршај конспирације био је, у мом случају, плодан, довео ме опет до успостављања прекинуте везе, и наше другарство (а преко Јанка и моје другарство с Филипом и Андрејом) траје до данас. Но све у свему, Коста није боравио у кући више од пет-шест дана и сећам се да ми је Јанко причао посласе, док смо уочи рата служили рок, да је Коста баш због сестрице, из страха да се мала не избрља, удешио с родитељима да пред њом изводи породичног познаника из унутрашњости, учитеља који је допутовао да регулише неке ствари у Министарству. Београдска провала натерала га убрзо на поновно бекство и отада, од 1939, није ни свраћао више у кућу. Ја, за разлику од др Мутаџића, који је, на моје наваљивање, измислио на лицу места теорију о Гагиној абуклији (да би уплашио она два тотална диктатора и лајка за те ствари), ја мислим да она и не зна заправо да је имала брата, да га се, уколико је и знала, не може природно да сети (имала је пет година, а он двадесет и две кад је први пут ухапшен), и да јој та чињеница смета, а не абуклија, и да забрав који то није изазива у њој тај здрави и свим разумљиви стид, па отуд код ње и жеља да се не сети ничег прошлог, уколико пре што је крађа љубеница бацила накнадно прљаву сенку на њен ранији живот код родитеља, чија ју је смрт препустила улици. Нема сумње да је, уза ове, и смрт родитеља доживела као увреду што рањава. Није, дакле, она болесна, ни неморална, и стопут су то пре они који то о њој озбиљно мисле да би у сопственим очима испали мање шоње но што јесу. Ово говорим под претпоставком да се онај нечитки текст не односи сав на белешке за Римин лик. Баво га на крају крајева знао! — помислим задржавши нагло и у узалудној жељи да зло избегнем — можда су то и моји неки полуаутоматски текстови надрљани у неком од полузамрачења кад, клатећи се и возу, уморан и испрљан, попуштених контролних кочница, ја, у муњевитом блеску неке јаросне, љубоморне и понижене пакости, видим њу како пада на каучеве и извија своју белопутост у загрљајима мушкараца без главе. Јер и то се у последње време дешава. И то увек и само кад ме заболе понеке од чињеница које видим или за које чујем по радијаштима. Кад, горак

и тренутно притуљене вере у смисао сваког потхвата сведеног на трајање једног живота, помишљам на Срезејевљево самоубиство «из метафизичких разлога». Срећом, то обесхрабрење не траје дуго. Прође ме чим бацим на плајфну још једно своје сведочанство које, мени првом бар, враћа веру у живот и поверење у људе.

Тад их баш угледам. Стајали су с друге стране окна у једном возу који је паралелно с овим журио у Београд. Сваки на једном од прозора вагона гледао је у мене, не знајући за остале. Али било је довољно да једног питам да би ми свако од њих одговорио.

— Журиш?

— Заказао сам јој. Чека ме.

То су сви рекли. Јанко, Филип, Андреја.

— Шта ће ти она?

— Моја је — одговорио је сваки у своје име, а сви у један глас. — Мени припада.

— Она је једино што ми још остаје! — замолим преклињући их, али још учтив. — Ви знате чија је она сестра.

— За њу се борило и гинуло! Она је моја, дакле.

Узнемирим се због «гинуло». Хтеднем да им кажем да је она жива, али они се насмејаше као да су и ту моју мисао чули и јаве се као говорни хор:

— Позицијом сведок, она се не може ни да прими на чување, ни да воли...

Разјарим се, спустим прозор — они нестану. Увек они, ван мене, неухватљиви. Али гнев ме не напусти брзо као досада, и хранећи се неким неслаућеним резервама жучне, зелене горчине, почнем да маштам о освети и казни. Ниједна ми се није чинила ни довољна ни довољно убедљива. Најзад изаберем средство што ће ми помоћи да их казним и да их се решим.

Тек тад ми лакну, одахнем и почнем да кашљем, загушен димом што, улазећи кроз отворен прозор, напуни ходник тешким и љутим мирисом чађи и гари која је, ту у тунелу, низ чије се бетонске зидове цедила љигава нека влага, мирисала на сумпор. Лош угаљ. Зато и касне толико возови.

ПРЕЛАЗ НА ДРУТЕ

I

Телефонски смо се договорили да ме сачека. Одмах изиђем, необријан.

Драгић се збуни више него што је мени, па чак и себи то желео да призна кад ме угледа како се удаљујем од поштанског сандучета недалеко од капије ограђеног крута филмских атељеа. Прво ме гледао неко време, па је тек тад наглашено духнуо у своје руке (било је хладно), протрљао их и рекао из неба па у ребра, претерано услужан и снисходљив 18 сати на дан:

— Не би те требало слати по смрт. Сувише си тачан. Ти и Доктор. (Је ли рекао и Андреја? Је ли рекао?) Он у последње време — сваки дан. Али касније, у осам.

Да није наишао у одсудном часу, кад сам већ био завукао руку у џеп, ја бих писма већ био бацно.

Може и касније. Свеједно.

Вратар ме ћутке одмери кад прођем поред шалтера испред Драгића, који ме вешто пропусти. Али он већ изби испред мене, отвори врата стубишта, пропусти ме с наглашеним поштовањем, поведе на спрат широким степеницама и одатле ходником који би подсећао на болнички да је остао бео: пустош, тишина, непријатна, мртва чистоћа. Путем извадим цигарету. Он ми нагло дотаче руку:

— Забрањено је. Бојимо се пожара. Уопште, ми смо неустрашиве кукавице.

— Ми?

Он поправи свој свиљени шал пребачен преко рамена и тихо кашљућу у руку као тенори: Ми-ми-ми!

— Ми! Мислим, ви борци.

Рекавши то, он се лако изви и пови, као да се целим телом није хтео да тужно и снисходљиво насмеши и сваким атомом свог бића изрази смерно поштовање према сценаристи који је тако рано дошао њему, Драгићу Милетићу, из неког њему, Вуку Васићу, одједном јасног а необичног сазнања да он, Драгић Милетић, радећи што ради, не врши неки субалтерни посао, него важну и необично поверљиву функцију. Не, у Драгићевом наваљш подвученом поштовању било је радости и самодивљења што може, сад скоро као власник тих атељеа и уметник стваралац, да покаже све што ту постоји као да је његово дело, да је све то он сам и лично урадио по својој вољи и без ичијег наређења. Коначно, Вук (ја сам њему Вук) није тиква без корена. Зато је одлучио да искористи прилику (кад сам већ ту) и да ме уведе у декор секвенце: »У јами«. Моје као драгоцене примедбе могу да користе у сваком случају самом филму, а и њему, коме је поверена таква изузетна дужност. (Да ли је споменуо и Фианша?)

Он ми је настављао да указује тако мајсторски дискретно и неуклоњиво поштовање да сам, збуњен, а можда на тренутак поласкан, заборавио на првобитни циљ своје посете или, можда поколебаван, одложно заправо за мало касније све што сам хтео да кажем и дознам. Савршени човек би се и застидео свега тога, али расположење у коме сам се у том тренутку налазио било је далеко од савршености. Ипак, и на то сам нешто касније помислио. Не сад, с Драгићем за петата, који је говорио:

— Напред, друже Васићу. Право. Сад лево. Тако.

Циљ? Светоавгустинско љубивање у тубим мукама?

Да ли ми је годило то његово заостајање на корак иза мене и оно истрчавање и сачекивање да прођем кад год је требало завити лево или десно тим бескрајним ходницима? Поштеност говорећи, није — јер он ту пошту није одавао мени. Хтео је само да будем већи од себе да би и он, причајући са мном,

порастао у својим очима. Па ипак, гадио ми се исувише од таквог споразума са сопственом бедом.

Неко мора да осети бол јачи од оног који ја осећам.

Стигли смо утом пред врата с натписом »Тишина — снима се« и он их отвори, уклањајући се насатке да би ме што пре пропустио у халу са зидовима од изрупичављеног лесонита.

— Пази на ове притке! — шапутао је опет иза мене. — Тако. Овуда.

И осврћући се стално, упозоравајући ме вечито да pazим на ово и оно, Драгић ме најзад уведе у декор рудника.

— Рефлектори! — дрекну преоштро, промењеним, осорним гласом. — Шта је, опава ли се тамо?

Његови крици морају да заглуше моје.

У трен су блеснуле сијалице и осветлиле суре картонске зидове једног јамског ходника после експлозије. Хаотично разбацани, лежали су одвојени блокови рудаче, заробљене и савијене јамске греде од саргије и обојеног гипса, згњечени вагонети, искривљене дековиљске шине и један део (ноге и надути трбух) коњске лешине. Све то поваљено једно преко другог, рашчерупано, неуредно, мучно а очигледно од инфериорне материје.

— Како ти се чини? Делује ли довољно аутентично? — насмеши се, држећи у руци мафионичарски хитро извучени блок и оловку.

Смеши се, брбља. Је ли невин? Свеједно. Бол нек и њему одузме невиност.

Не рекнем ништа, хтео сам још једном да побегнем, али он затвори лево око и жмурећи погледа у све то знано као да га види први пут, и то не он својим очима, него ја — својим. Увреди ме улога инструктора за мојим леђима. Почео је да игра.

Он да држи дуплау команду у школском авиону мог живота?

Уображено је стао да ми објашњава како ће све то деловати врло аутентично и да ништа не бринем што су стене од саргије, летви и нешто гипса: на платну ће све то изгледати уверљивије но да је ту права јеловина или рудача.

Он и бол? Непромочив је на бол; непробалан је за бол. Он никад неће крикнути.

На то му нестручно одговорим да се, прво, пред прустом у свим рудницима које сам досад видео обично налази читава једна нераскрчена хрпа уситњене руде. Друго и друго...

Али се прекинем и упитам:

— Је ли, ти остајеш при својој концепцији лика?

— О да! — рече лажно лежерно. — Бакс је наш мали човек, који...

— Мали човек? Који је човек мали? Шта му је то мали човек? И откуд ти сад то наједном?

— То је сад главна цака. Неореализам.

Наслоним се на грубе лествице направљене од букових греда и дебелих пречки.

— Постоји човек. То није цака на једној жици, то је концерт.

— Загреби! — (Загреби) предложи (славни већ режисер у себи).

Путао сам неко време.

— Загреби! — понуди ме још једном порцијом самохвалисавости.

— Гипс? Видим! — рекнем одсутан.

— Да. Штедња: ми смо патриоти.

Цвилеће као куче. Плакаће, кршиће руке, молиће. Као нико. Као нико.

Крв ми удари у главу: Мали човек — Бакс?

— Да загреbem? — зажмурим, и он одмах зашчени осмехом, па као да му то није било довољно, поправи шал око врата.

— Молим! Молим. Гипс је одоздо.

— А зашто је потребно да ја то видим? Баш ја? Заћута као збуњен, али да то скрије од себе, запосли се: извади бочицу с це-витаминским пастилама, истресе две на шаку, стави их у уста.

— Јеси ли хтео да кажеш тиме да је све само позлата и патина? — навалим и због тог његовог вечитог чувања свог здравља.

— Не! Не! — заколута избезумљено лижући своје пастиле.

— А одоздо да је све труло? — настављао сам.

— Шта је теби? — упита ме загрцнуто а навикало, као да му је тај кошмар одавно познат. Дрхтао је гледајући ме као да сам се пред њим мењао.

— Пусти! — примирим се и ја. Привидно. Привремено, јер одмах затим рекнем:

— А крај сценарија нећу да мењам. Нипошто. Макар не снимили филм.

— Како? Па ми данас почињемо.

— Не тиче ме се. И уопште, хоћу да променим цео сценарио. Цео. Разумеш?

Осетим врућину утом у себи целом: нека тамна млечна влага накостреши ме против сажаљења што је расло док сам му гледао лице побледело као смрт, ужаснуто лице што је изражавало једино очајну забринутост над својом судбином. Себичан је, помислим, као...

И застанем тренутак пре но што закључим:

... као дете.

Лецнуо сам се. А ово је проба тек. Издржи. Издржи.

Али тад се природно претворим у Гагу. Просто сам осетио да сам она по оном што мислим и како осећам. Зашто? Можда је нешто речено? Није важно. Ствар би то била врло једноставна кад се он не би понашао на тренутке као да тога није свестан. Тад бих му морао да помажем.

— Није рекао кад ће доћи? — упита га Гага.

— Не! — и Драгић Милетић се наклони на онај свој неувређљиво ласкави начин.

— Чекаћу га ту негде. У комитету га нема.

— Како хоћеш. Пази на кочиће. Пре неки дан Лила замало није сломила ногу кад се враћала са освајања оног објекта тамо. Да, јеси ли чула? Ових дана ће се венчати Лила и Драган. (Је ли рекао Андреја? Је ли рекао?)

Гага диже танку зачућену змијицу, али рече:

— Знам. Вук ми је то синоћ рекао.

Он ме погледа запрепашћено. Будала. Ништа не зна.

Гага је сада венчана жена Вука Васића. Откад? Нема везе. Главно: венчани смо. И није ми криво.

Нијад она не би дезавуисала Вука пред светом. Драгић је одведен у бифе на другом спрату.

— Овамо. Уосталом, дозволи.

Не сажаљевај! — захух глас у себи. — Овамо окопи! Издржати. На тихим нек се ватрама пече. Нек се грчи. Нек цркне.

Кад смо сели, упита:

— Шта пијеш? Јогурт?

— Ракију! — рече Гага из мене.

— Врућу?

— Љуту!

— Једну љуту, Миле. И јогурт, ако га имаш. Ја сам остао јогурџија. Био сам двомоторац, двокавернац, морам да се чувам још увек. А бурно живимо. Исцвише бурно живим степујући знад својих каверни. Кратери су то били код мене.

Драгић је, упркос преобузетости собом, приметио: нијад је није видео тако нервозну и присебну. А имала је способност самосавађивања пред светом. Лице јој је било тако умртвљено.

Не поправај. Не бој се. Само напред.

— Нема више! — огласи се промукло Миле. — Фофили мангуши јуче.

— Онда мени чај један.

— Љута и чај! Одамах.

И закупац Миле полако оде шанку.

Не. Нипошто о томе. Нипошто не.

— Звали ме од јутрос у рејон! — рекнем равнодушно.

Како и не би кад сам Гага. Осветница.

Драгић се грже.

Неке речи пробијају оклопе, решетке, брњице. Капљу као из лоше затворене чесме.

— Звали те! Зашто? У рејон? — грже се још једном. Јаче овог пута. Погодио је, али одбијао је да то себи призна. — У суд, ваљда?

Ја се намрштим:

— У рејон. Све су дознали, чини ми се. Испитују. Траже да потврдим.

Он побледе.

У мени?

— Нећеш нас упропастити, Гаго? Повуци исказ, срце.

— Нисам ја почела. Стигла су нека писма. На основу њих сад зову.

— Каква писма?

Дахтао је сипљиво. Чак сам се осмехнуо кад му видех зној на челу и црвене печате на јагодицама.

— Изгледа, зваће све на саслушање...

— Шта су те питали? Конкретно...

— Ништа конкретно. С ким се дружим, кога виђам... Да, и откад си члан...

Он побледе, ухвати ме за ревер капута:

— Зашто те за мене питааи? Зашто баш за мене?

— Пусти! — и престанем да се осећам као Гага.

— Морам у редакцију.

Издржао сам. Издржао сам. Нисам провалио себе.

Али не гнути ме, чинило ми се опет, исколачен. Тресао се. Оаједном као да заплака. Али не још.

— Могу ли да телефонирам? — упитам га Вук. Нисам могао да издржим Драгићеве муке. Заплакао бих од туге над другима.

— Овуда! — скочи услужнији него икад. И брзо пређе руком преко очију.

II

Ја нисам само ја! — рекнем идући кроз ходник за Драгићем на полукорак испред мене.

Само немој рећи да плачеш над собом лажући друге.

Како онда да протумачим Драгићеве сузе? Не плачем ли ја то на његове очи?

Хтео сам да телефонирам Милошу. Ако икад добије нека непотписана писма, нек их баца непрочитана. Од мене су.

— Чему? — зачуди се. — Шаљеш ми писма да их не бих прочитао?

— Једино средство да се нечег ослободим.

— Чег?

— Нећеш разумети.

— Реци! — молио је.

— Прошлости.

Да ли сам то ја рекао, то хтео? Или је он упитао, а ја потврдио. Нисам ја хтео да се ослободим целе прошлости. Једино њених неких снова у раскораку са животом сад.

— Зашто прошлости? — упита Милош.

— Плави ме!

— Дођи. Слушај, дођи до мене! — звао ме је. — Дођи.

— Хоћу!

Спустим слушалицу. Да ли сам је спустио? Да ли сам је уопште дигао и говорио?

Сећам се јасно само Драгића кад је рекао:

— Ту је телефонска кабина!

И сећам се, ушао сам. А осталог се не бих више умео да сетим.

III

— Ту је телефонска кабина! — и насмеши се. — Штедиме. Па је зовемо кабина. А у ствари је...

Затворим врата за собом, али утом зачујем из стакленог зида Николајевићев глас:

— Црно бакоуз, другарице инжењеру! — чујем Николајевића и оаједном се ухватим да у себи понављам реплику коју би требало Рима да му да (а Лиле — још нема), место да позвоним Милошу и признам му све шта сам одалучио да урадим, шта ћу урадити. (Био сам оаједном сасвим сигуран да нисам разговарао с њим. И то ме тумири.)

(Зови ме Рима! изговорим у себи.)

— Нема више несреће, Римо!

Не дижући главу, из телефонске кабине дубоке четири метра а широке метар и по (толико је износио размак између два црно обојена стакла зида постављена тако да деле глумачку гардеробу лево од редитељеве собе десно), ја, кроз једну од огреботина коју је ко зна који радозналац запарао ноктом у црну креду, видим како Николајевић (звани Киткирез у време Гагиних »Пилића«) гледа у себе трезним десним оком у сенци, док му бол у који се уживљава (по методу Станиславског) убија тупост лица згрченог од напора да се не преда разлажућим таласима игре умирања. Али осветљено, лево ми је око захваћено неком ватром коју као да је полако обузимао pepeo. С образом на рамену, сигурно је, задовољан, помислио: »Може!« и настављао шапалом да се опрашта од живота, не и од илузија. (И он је њу

волео. Не. Он је у сценарију крив за њену крађу динамита.)

— Сви ће сад то бити, сви, Рима! Срећни у раду, љубави и свим осталим којештаријама на које трајимо време што нас грицка. Али и ми му понекад... И ми му заузврат... Је л' да? Знам, оно нас инстинктивно не подноси. И ми њега мрзимо. Је ли да ће сад сви бити срећни? (Каоне од тешких рана задобијених приликом експлозије.)

— (Хоће, Бакс! — одговара Рима.)

— Мора тако. Чему иначе слобода?

— (Чему, драги, иначе?)

После паузе, за које се време Николајевић (Бакс) лоше бори с боловима и не може да дође до речи:
— Све долази по своје: слобода по срећу, смрт по човека...

— (Ми морамо бити срећни! — реплацирам место Рима. — Ти не смеш да умреш.)

— Нема везе. Ја сам, у ствари, увек био срећан. И ми ћемо то сад и заувек бити, Рима, је л' да, и ми?

— (И ми! — Рима не отире сузе, али затамњење — замишља га — прелази преко њеног лица, на коме се гаси последња искра у његовим очима уз полетну музику.)

Не ваља! — помислим набусито не мичући се с тог уског места, где је на сточићу стајао телефон с касицом између црном кредом премазаних паралелних зидова од стакла. Ништа не ваља! Као да није мој тај текст, сад тако поквашен сентименталном наде с краја на крај да се чудим како сам могао тако што да напишем. Шта да радим? Шта? — упаничим се као да нисам рекао да ћу одустати. Концепција је крива. Мали човек. Малограђанин. Место борац. То последње треба. То би био једини начин да се ово глупо стварно безнађе краја сцене спасе: сува хуморна рескост или чак шкрта свабалачка иронија којом би се прикрила и тиме истакла права патетика ситуације. Бакс и Рима би изговарали свој текст као да лежерно мрнцају ритуалне формуле без иједног спољњег акцента на смислу речи и значењу реченица које им смисао њихов и значење подваљују натурајући га и против њихове воље. Тако? У том би случају требало променити низ секвенци у књизи

снимања, а то... Не знам... Само знам: ово ништа не ваља. Како сам ту лимунату могао на напишем? Како? Да ми је могуће да нисам био свестан колико је то блесаво? Или сам мислио да је довољно да крај буде оптимистичан (гупштам их да говоре да нису побеђени, иако Бакс то физички јесте). Је ли то оптимизам? Зар је несрећа јача од човека? Или му досадило да се бори? Уморио се? А Рима, зашто она да нема среће кад га воли? Пораз љубави она, истина, не признаје ни пред смрћу. На речима не признаје. Јесам ли то, у ствари, хтео? Изразити неразочарање и трагику немирења с поразом.

Али ни то се ту не осећа. Помислим на Филипа. Да није погинуо, он би сад режирао мој сценарио, не ова беда од Драгића. Филип продужи у мени.

Да ли зато што Кикирез не казује добро текст или што текст не ваља? (Не ваља!) (Не ваља ли?) Не осети ли се да је Бакс свестан да је и своју вечност смртно ранио у тренутку кад изговара сопствену већ прошлу непобедивост, он је као глаумац потпуно промашио, ја као сценарист, Драгић као режисер. А како да не промашимо кад је њима стало само да измузу што више суза над забувантским неборцем који трпи, трпи и само трпи како бисмо добили што више аплауза од малограђана свуда и увек заљубљених у малог човека и опајдарске детаље стварног живота. (Скидам ли кривицу лоше написаног текста са себе?)

Промашено! Све је промашено! — поновим гледајући (кроз огреботину на стакленој прегради према глаумачкој соби) како он мирно и безбрижно, рекао бих, подвлачи крејоном подочњаке.

Никог сем њега није било у тој шминкерници с два писаћа стола, једном раздешеном фотељом у углу и накнадно унетим још једним сточићем да се и други глаумци имају где да нашминкају. Кроз огреботину у креди гледао сам, збуњен, у Николајевића како, ухваћен у огрлицу од осам сијалица по 40 свећа, гледа из огледала у своју још увек интелегентну главу, упркос оном заглављујућем непоуздању у себе, Бакса. Помери се. Иза његових леђа у огледалу светлост се заљуља, и прашњави хаос на жутиим, храстовим полицама дуж три зида (четврти је стаклен, с мојим оком на огреботини) поче да њише трапаву писаћу машину покривену тамносивом навлаком од

воштаног платна, расквашује фотеље из чије су подеране пресвлаке на наслону за руке ко зна откад бљувала два федера с чуперком суве морске траве. Но поглед на њу ме без прелаза врати, згађеног, својој кривизи.

То тако да сам написао! Ту игру заљубане светлости од које предмети губе тежину, а сенке добијају предметност! То! Праве предметности ми недостаје. Једино би она могла да даде потребну дозу реалности, неодговорности и слободе густој конзистенцији оних речи претоварених емоционалношћу коју не преносе. Али како то све извући из текста који постоји? Да имам времена, можда бих могао да претворим у сенке и недостатке, у смисао и осећања; овако...

Био сам очајан. Али иза себе зачујем врата. Окренем се: кроз сличну огреботину у стакленом зиду лево, у режисеровој соби, сео је на диван Филип и, отворивши сценарио, стао да га чита врло обично и без потребе да се изашта правда и иког уверава ма у шта. Па да, он је у ствари прави режисер. А ако се чини за нијансу концентрисанији но иначе, то је зато што није заборавио на врло сумњиву уздржљивост своје прексинаш опет отпутовале жене (слути ли да је донео неопозиву одлуку да се по сваку цену разведе). (Ушао сам незадрживо у Филипа као да сам уклонио зид. Нек и он сад гледа Кикиреза.) (И одмах као да ми пулс промени ремачку ногу — друкчије ми срце закуца и друкчије ми мисао потече.) Хоћу да сам слободан. Мучење је ово дељење. Коначно, Лила је девојка с којом је занимљиво и после. Дабоме. Има садржаја. Не протире се гола на длан, одмах јасна, провидна, испитана до дна и пре но што се батискаф спусти на дно. Цело је то људоко биће, дивно, слојевито, а не само камен добар да се пода бужирању што мрак с очију скине и после — празан провод. Па ипак, искуство је погана ствар. Чињеница да сам за собом имао искуство стајања на лудом камену (нисам знао да Филип мисли шатро речима), одузимала ми је на неки тих, подао и неупадљив начин потребну дозу невиности за нови скок у љубав. Не, ја Лилу не волим... Драга ми је, освежава ме пријатно. И онда, можда, баво га знао, бојим се да се

упустим с њом? Андреја се зателебао. Они ће се венчати. А онда... могуће је да је и то чему се надам само последица препрека и забрана. Свеједно! — помислим Филип. — И овако је лепо, лепше од оног што јесте. И, одједном, будућност ми се отвори, потресно примамљива и пуна обећања. Макар никад испуњених. И тај нека пати. Хоћу да то дочекам.

У исти мах ми се учини (опет сам Вук) да сам нашао и решење за измене у концепцији режије.

Али и Николајевић, се баш утом врати улози; то јест, свом лицу: подочњацима. У секвенци коју треба данас да снимимо он је смртно рањен (да ли је нужно да умре тако? Куш! — рекнем себи. — Доста!), ребра су му поломљена, кичма здробљена: сав контузован. Али задовољан је из три разлога: прво — спасао је, захваљујући Риминијим »Пилићима«, рудник од катастрофе бацивши се грудима на паклену машину коју је саботер поставио поред сандука с експлозивом; друго — добио је признање од синдиката, награду од предузећа, а партијски секретар му је обећао да ће на првом састанку предложити да га јединица јамског копа учлани, чиме се цео његов баксузни предживот, »у канцама несреће«, обасјава племенитом победом његове наивне вере у њену незаконитост, а тиме је дошао и крај њеном вечитом подметању ноге човековим сновима и жељама (право слободних људи на срећу), и треће — инжењер Рима, која је од почетка показивала неке немотивисане наклоности за њега, утврдила је после лабораторијских испитивања да њене симпатије нису тако бесплатне како су јој се чиниле, јер је она, осетљивија за реалности још нерођене али на путу да настану, наслутила да би, остварени, Баксови, новаторски предлози, упркос жестоком отпору традиционалиста, заиста удвостручили производњу, па захваћена и сама, на страни тог радника, врзним колом интрига, завера против њега и ње, завршених процесом који их је скоро одвео на робију као непријатеље, имала сем тога довољно контакта с њим и прилике да га боље упозна, да му се приближи, па почела да осећа све нежније пријатељство што је постепено прерасло у љубав према њему, Баксу, љубав коју је, јасно, скривала, како је то правило у нашој јуначкој средини, скривала да не ода своју

слабост мушкарцу, непријатељу кога воли, не међујући, заслепљена стидом, код њега осећања другачија од другарских (јер их је и он прикривао). (Али хаја, кад си баксуз од рођења и радник, пусти дизгине својој захвалној љубави према другарици инжењеру, уз то најлепшој жени на свету и члану! Сам луд се опечем!) И требало је да се све замрси до бесмисла и да он, полумртав, већ заколута очима да би му она прва признала своју љубав и да јој он онда шапне своју, само зато што, уверен у своју неизбежно блиску смрт, не мора више да страхује од разочарања.

Николајевић се посматрао сад полако, милиметар по милиметар. Немилосрдно. Sprema се да понови. Не би да је био задовољан. А каква би се улога дала направити од тог проклетог човека Бакса, само кад би Кикирез био интелигентнији па, према томе, и мање усхемљен у калупе. Јер сценарио ипак допушта (хвала, Филипе!), штавише гони на интерпретацију која би, баш тиме што би била антипода патосу, то јест антипатос поду, како је то пре неко вече за суседним столом у клубу новинара духовито окинуо поводом нечег другог, разуме се, један чувени писац, омогућила да се извуче прави трагични, а ипак, упркос оном што ми се још малочас чинило, оптимистички омицао лика сценарија, привидно само везаног за тај сасвим конвенционални епизод фабуне, у ствари организоване логички око једног прометејског лика у борби против себи противног мусу-да. Не мари што је прича за нијансу-две датиранија но што би морало. Нека носи слободно жиг година: нека је њен развој локализује географски и историјски. То је једна од њених детињастих лепота, ако се оставе на миру жице премазане шећерном водом ципаричке осећајности првог позива. Треба бити реалан. Погледај око себе. Погледај око себе, Николајевићу! И наћи неш решење. Мање усхићено, Кикирезу! Мање!

Као везан за други крај некакве опруте покренуте сугестивном енергијом тога, Кикирез, немоћан да се одупре медијумности репродуктивца, збуњен помало, поче да се загледа у себе још строже и туђије. Био сам задовољан осетивши ту промену на

њему одмах, и задовољнији кад сам видео како му се, под импулсима мојих стакленом преградом и тишином неодрожених од њега мисли, лице полако одобровољило и живахнуло. И како се одмах затим намрштило. Да ли сам се то ја претходно узобидио? Гаумчева се њушка утом разнежи, начини равнодушном, веселом, уплашеном, поспраном, тронутом, уображеном, несрећном и неодговорно задовољном. Шта му је?

Мајмун! — помислим разочаран, незабављен на крају крајева. Нисам ту зато. Онда се узобидим, али и Кикирез, концентришући се врло брзо на ситуацију, сад трагичан и јуначан, поче да понавља полуласно своју репликаку:

— Сви ће сад то бити, сви, Риме! Срећни у раду, љубави и свим осталим којештаријама на које траћимо време што нас грицка. Али и ми му понекад... и ми му заузврат... Је а' да? Знам, оно нас инстинктивно не подноси. И ми њега мрзимо. Је ли да ће сад сви бити срећни? (Клоне од тешких рана задовољених приликом експлозије.)

Додао није ништа, а ипак...

Чинило ми се да је звучало како треба: на једном тасу подсмешљива луда људска дрскост, једна сангвинична мегаломанија оплемењена хумором што планира као безмоторац, а на другом све: смрт, природа, судбина, звезде. И то — без јефтиноће: сви прозори отворени! сви зидови прошупљени!

А и лице му је сад љупкије упркос шминки која треба да му нацинцилимизари десетак година више и која му је, препастозна (новоосвојена домаћа продукција), натандарила и свих двадесет. Али упркос томе, израз му је задржао нешто вереричје безазлено, што је у датој ситуацији и било нужно да би се саставио разбијени ланац веза човекових са анималним светом и успоставила невиност његове храбрости не као поклоњени, него као стечени дар природе, као једна даровитост коју је човек усавршио, развио и дотерао према свом разиграном укусу, слободном већ да изабере за противника, између немогућности којима га живот спутава, гравитацију и законе што га стежу преосталим још омчама за изложено грло, за реч.

Сад сам, Филип, доста жалио што нема и Лиле. Показао бих и њој мало како Рима треба да каже своје последње речи. Али она увек тако: задоцни.

Филип диже главу. Зачујем гаголики Лилин глас и видим како режисер стави прст пред уста: Пст! Не ваља! — помислих, опет Вук само. Николајевић је из свог бокса гласно понављао свој данашњи текст:

«Сви ће то сад бити. Срећни у раду, љубави...»

Но тад пуче као бич и друти један глас.

— Нисам знао да и пренемагање треба тренирати! Андреја? Заменик комесара? Па онда?

Замрем. Неизречена Баксова слобода остала је и мени у једњаку као накриво прогутани крупни залагај и то заједно са оним несакваканим сентименталним подтекстом наметнутим ситуацији смрти која дави мање од паролашког залета задржаног на ивици скока у сазнање што је требало тек да дође кад се изрекне, а сад не може више: притисла душник, па ни дисати не даје, ни писнути, док Андреја, сад видљив, кроз огреботину у црној креди, Андреја са својом мамутском уображеношћу наставља:

— Је ли, друг, је л' ви то своје кривељење тренирате исто као Бобек кад вежба да промаши пенал?

Утом се окренем да видим како се, ушавши у режисерску собу, Лила насмешила љутко Драгићу. У пролазу га очешала сукњом по коленима, која Драгић намерно не склони. Хтела је нешто да му каже, али је Драгић ставио прст на уста и она му се најже на уво:

— Већ ми је понудио брак!

— Честитам! — рекнем Филип. — Кад пре?

— Хоћемо ли свршити до подне?

— Позвао те на ручак?

— Имам пробу у позоришту. Пуститеш ме, ваљда?

— Ако свршимо дотле. — Онда Драгић уздахну.

— Пази ти Драгана. Венчање. Зна ли за твоју везу с Вуком?

— Прекинули смо!

— А за нас, зна ли?

— Па ти си ми режисер. То је друго.

Ја их строго погледам, она ми се насмеши:

— Срећна сам.

— Волиш успех? — зачудим се Филип. — Или се продајеш, јер си роба?

— Не сматрам продају успехом! — одговори питомо, али то се после помеша кад продужи:

— Али он има кола, велики стан, а онда, мање ће ме јурити чим утоли глад па ће ме и контролирати мање. Ти не знаш како је девојци лепо кад се уда! Осећам да ћу одсад моћи да будем с ким хоћу, а нико ми неће рећи ни камен, ни оп, нити ће ме звати да се мало »митарнемо«.

— Врло добро! — сетим се да сам јој рекао прошли пут код Драгића. — Растаћемо се. Уговор је потписан.

— Зашто да се растанемо? — упитала ме тад код Драгића. — Зар те не привлачим више?

— Не дајеш ми да волим ону коју волим.

— Коју волиш?

— Личи на тебе.

— Зар то није исто?

— Није. Тебе сам упознао после. Али не можеш је заменити.

— Ја хоћу тебе — рече сад Филип. — Ожењен си. Онда ћу се удати. У реду. Али зашто да не продужимо кад то хоћу?

— С ким све хоћеш? — упитам Филип шпатовом.

Она ме и сад погледа. Себи се самој учинила духовита:

— Зашто ме не пољубиш већ једном? (Је ли то рекла? Кад? Тад на расстанку, уздахнувши снено, додала је без акцента:

— Ако ме оставиш, постаћу обичан камен. Знаш, свеједно ти је. Па добро. Биће што мора бити.

— Веруј, жао ми је.

— Верујем ти. Здравом.

— Здравом, мила.

Она се нагло окрену и појури раширених руку к мени:

— Јеси ли рекао »мила«? Јеси ли рекао?

— Све знам! — рекнем, и она оде.)

Филип је пољуби у образ, али се она изви и подметну му полуотворена уста, задржтала од унутрашње, озбиљне слабости, упркос осмеху који јој се

лењо повлачио са усана. Али док је он љубио, одједном схватим, обојица смо чули Драгана, који је у соби за шминкање упитао Николајевића:

(Не Андреја је то. Андреја. Андреја.)

Јер све што се преживелима дешава могло се догодити погинулима да су остали живи, а живи да су погинули. На лутрији рата случај најчешће извлачи лоз са смрћу или лоз са животом.)

— Љубоморан нешто?

Она се само, уз неки радостан пригушени цимик, приви у мене, Филипа, али ја се на то вратим себи, јер сам већ исправљао Николајевића, јер ја Андреју не мрзим зато што избацује рамена (зато нисмо ни осетили стрелу коју је глумчић пустио). Онај у режисеровој соби — Филип, и ја, у телефонској »кабини« — Филип. Тачно је да их Андреја савија у неки лук. (Као да му се неко одупро ногом у груди, ухватио га за рамена па их затеже вукући оданде ка себи невидљиву тетиву везану за крајеве његових широких кључњача.)

А и хода Андреја као да шамара сваким кораком цео свет. И гледа у људе безобразно као да их непрекидно преконосира својом препотенцијом у резерви, с којом ми ни онда, на Црном врху, није схватао снове. Сад стоји иза стакла као мачор кад се, пред оком, увлачи у себе истежући врат. »Чим га угледам« — рекла ми је једном Лила — »нешто ме тера да повучем у мислима вертикалу кроз његове кључке и видим како му груди и леђа остају изван те замишљене осовине.« (Је ли ми рекла то?) Престанем да, Филип, љубим Лилу, али ми рука оста око њених рамена. Држати их као Андреја, је ли то оно што се свиђа свим нашим женама? Јер ипак: знам да се многим свиђао. Увлачити грудни кош у себе, као мачја шала нокте, то је оно што се масовно тражи. »Знам многе којима се он свиђа баш зато«, рекла је давно једна студенткиња. »Типично је!« Није рекла у ком смислу, али ипак. Типично за шта? За предратни укус наших жена? Зашто би то било типично само за укус наших предратних жена кад смо се морали увек да боримо?

Лила се смењила гледајући Филипа. Значи ли, упитам се изненада, да Бакс из сценарија (кога нисам досад замишљао налик на Андреју, него крутог

и правог, скресаног као трупац) није тип нашег јунака зато што не личи на Андреју? Што не би онда и Бакс држао рамена као Андреја?

Морам о томе да говорим с Филипом опширно! — помислим. — Још данас! О томе и још нечему. Неизоставно.

Бакс није монтањар. Зато ли не савија рамена?

Зато? Ко ту монтањар није? Планинци су у непрекидним таласима насељавали долине. Вековима. И није то само њихово, сви смо ми Динарци и полу-Динарци. Имају у понечем и Андрејине курвице некад право, не само Филипове. Ми још не можемо себи дозволити равнодушну трапавост снажних, ни неспретност неупрожених. Зашто би онда још било несрећних? Да је Бакс какав наш човек-јунак треба да буде, он не би био несрећан.

Лила је трљала свој образ о Филипов, необријан јутрос. Или неког давног јутроса. Затворених очију. Баш зато што не уме да мисли даље од оног што непосредно јесте. (Они нису наставили себе. Између њиховог копирана и сакоа амбис је пун копирава. Распусни, дозволени су да им тај понор пребије живот на две засебне просторије. Једна с бојним пољем, друга — с каучем.)

Премлади су да би били другачији. Али пошто је лик, Бакс мора да буде и симпатичан у својој, за услове сваке мале нације, немогућој неравнотежи. Он је претеча само уколико се није помирио с делом наслеђеног; према томе — трагичан је; и он то баш и својим држањем мора да сугерира. Рве се, рвач није. А ипак побеђује. Не он. Његов идеал. Од оружја има само упорност, али, субјективно, Бакс нема олакшицу страстичке обузетости, колеба се он, крвав испод коже сваког свог хтења, неспособан да не попусти пре краја, недовољно јак према себи, а ипак непресушни извор енергије. Она ме је и привукла њему. Не сажалење. Отуд његова »трагика јединства супротности«, како је једном рекао у шали Јанко Утриока алудирајући на несентиментално женољупство наше генерације, не на Бакса, кога ипак не туче само свет изван њега (и ту је та сличност између њега и оног што је Јанко окинуо о нама), него и свет у њему, његова љубав, скривена, несигурна, завидљива, уверена и не у успех, (уверена у

себе и не), та његова псећи баснословна љубав према Рими из филма. Па зашто не би и он био женама симпатичан? Зато што хода грудачки, трупачки прав, видљиво трагично? Треба као Андереја. Или ипак? Не — колебао сам се опет. Не. Андереја је спреман да узмакне и у часу кад, насрћући, скаче. То код њега долази од оног биолошког сазнања о нашој националној малобројности о којој је Јанко давно говорио, и свести да не можемо да сломимо противника у једном заскоку и једним ударцем. Али другачије Бакс. Он није у том наследном смислу лукав. Бакс види ван себе противника, не жртве. Њега се не тиче да ли ће он бити жртва своје жртве, он у непријатељу види грешника и штеточину и он га не убија, он га кажњава, не зато што се супротставио њему, Баксу као Баксу, него Баксу као носоцу идеје о срећи свих људи. Па ипак зашто да не? И Андереја је на свој начин трагичан.

— Што си се замислио? — упита тихо не Лила, него Гага одједном. Намештала се при том мирно Филипу згодније на колена, тако мирно да јој је сасвим свеједно што је гледам док му нуди нежне пахуљасте усне. — Јесам ли пореметила твоје дубокоумне режисерске ана-лила-лизе?

— Пусти Ану, сад се држим само тебе, не више Лиле, чак не ни Лизе!

Рекавши то, дхвати је око леба, привине је уз себе, стегне и лизне својом усном њен осмех.

Крвавије женскице није имао (миолио је сигурно у том часу, у ком се увек тако само и мисли), витка, па тако спретна, сва употребљива, свуда, увек по мери, брзоизгарајућа, луда, мека, поленаста и нечујна: ни шкргути, ни крици, само дубоки уздаси.

Андереја се помери на столу јер му је изгледало (као и мени) да Николајевић употребљава сад и у приватном разговору кратке, просте реченице, као да је заиста Бакс. Можда исувише видљиво. Чак и за Андереју, који је прочитао сценарио и хтео данас да Филипу или мени независно од »дотације« стави »неке примедбе и питања«! Јавили су ми телефоном. Али већ су ми писма била у цепу. Исечена маказицама за нокте из Брема и других књига.

— Гле! Тако Бакс говори! — и насмеши се љут још. — А сутра? — упита изненада. — Кад добијеш

улогу подлаца — говорићеш као подлац, је ли? Као подлац који ћеш и бити, уколико ниси (нисам још прочитао твоју следећу књигу снимања).

Али то да га је и он тако прочитао био је још један удар у плексус мојој ранијој, доскорашњој, концепцији лика. Одлучим: мењаћу. Нећу да Бакс буде тако полукретенски примитиван, макар дотација повукла помоћ. А ако Филип и Драгић неће, наћи ћу другог, снимаћемо успореније и путем прављати сценарио.

Николајевић се направи да ништа није чуо. Само прогута плувачку. Као и ја. Али ја се на прстима извучем из кабине и, још увек на прстима, проћем ходницима и изиђем на улицу не осећајући ништа.

IV

Ништа све до по подне.

Соба у коју ме Филип уведе била је разбијена на симултану сцену: крај прозора — део вагон-ресторана без четвртог зида; корак даље — клупа под оним чувеним топчидерским платаном, примитивно, али снажно сугерираним на зиду; покрај клупе, кафански подијум с циганским инструментима — цимбало, даире, контрабас, две виолине (једна без жица) и хармоника; испод подијума — кафански сто, с намерно нечистим столњаком на црвено-беле коцкице; у левом углу — писаћи сто у екстравагантном а јефтиним скоро демократском стилу *Домуса*; над њим, на зиду прикуцана увеличана фотографија поштанске марке са умрљаним ликом бившег краља, огромним ДФЈ печатом, преко њега и косим светло-црвеним оловима: Живела Република (сигурно Јанкова идеја). Испод те марке — уска, висока полица за књиге на ногама од металних циви и стојећа лампа што је, с већ поменутиим лепршавим писаћим столом, чврстим а без тежине, стварала немиран и смео склад.

— Мислио сам — нека девојчица! — рече одушеваљено упркос тромости и седе за кафански сто. Од осветничке звоњаве на вратима до овог сад

као да се којешта догодило, а ништа није. Ништа нарочито. Јесам ли изгубио храброст? Вољу да враћам немилу за недраго?

Али ме он прекиде, објаснивши ми жустро да ниједној није баш заказао, само верује да може да наиђе или да телефонира нека од оних с којима се није баш чврсто договорио, оно што се зове договорити, али ипак — продужи — било би чудно да ниједној помешари не падне на памет да му звони. Ветар је напољу. Бљузгавица. Овде топло, суво, заветрина, а ја — на располагању.

Знао сам да је Јанко једном, језички инспирисан, назвао Филипов стан — маином, а цуре што му навраћају — помешарама.

— Зар ти није ту жена? — осврнем се.

— Отпутовала је прексиноћ мајци на Југ. Једва сам је убедио.

— Нису ли ти ништа рекли Андреја и Драгић? Погледа ме невинно.

— Што? Нека интрига? — и махну руком. —

Андреја је у суштини конзервативац. Шта каже?

— Ништа! — извиним се. — Ништа. Главни је да си слободан.

— Кошта то све што зарадим. Орећа што тезгнем овде-онде понешто, и што је плашљива. Довољно је да је погледам забринуто, па да премре и упита: »Јесам ли смршала? Не изгледам ли добро?»

— Је ли те икад уловила? — упитам немарно и седнем.

Он се намршти, а није хтео. Онда полако само, некако беспризивно, обриса нос.

— Основно је не признати ни најочигледније.

— И верује ти?

— Верује. Шта јој јадници друго остаје!

— Воли те — уздахнем.

— У интересу јој је да верује и неубеђена.

Тром, а лежеран, без прелаза упита:

— Хоћеш ли кафу или неко пиће?

— Хвала. Пиће!

— И тако! — уздахну позвавши ме меком кретњом за мали бар с две високе столице. — Брак! Старословенска реч. Значи — лом, прелом, прекид. Једном реч, исто што и растава брака.

— Нисам ожењен! Али ја не бих никада варао.

— Као да се љубавнице не могу да варају! Ђути!

— То је друто.

— Стаћеш и ти на луци камен.

— Ја не вара! Ја не бих варао! — исправим се и викнем: — Зато се нећу оженити никад. Не може се волети за цео живот. То је оно. Оно најгоре, зар не?

Налио ми је ђутке чашицу, променио плочу и почео да хвали клековачу. Подсећала га је — рече — на ону битку.

— Коју? — упитам.

— На Црном врху. Био један случајички тамо. Јеси ли заборавио?

— Никад нећу! — уокликнем.

— Битка друкчија од осталих. Фронтална. Прва која се није свела на повлачење.

— Маневри нису повлачења.

Он махну руком као неко кога мрзи да каже оно више што зна од саговорника.

Застанем, прећем дланом преко очију, брзо избацим:

— Одлучио сам. Хоћу да из основа променим сценарио.

— Гле! — зачуди се и, попустљивији од мене иначе, рече сад врло одлучно: — Не може.

— Мора. Дошао сам до закључка да је мој уредник био у праву кад је одбијао да ми штампа репортаже о Баксу.

— Рекао си ми да си сам то чинио.

— То је исто.

— Збиља? Два бића у једном? Пошизео си онда.

— Можда. Да и ти не мислиш да је пица болест века?

— Починем да верујем да је твоја. Јеси ли био код Мутавчића?

— Не! — учиним и прелетим очима по соби.

— А овај стан? — и забрзам: — Мењаш локал и декор, а остајеш у истој соби. Зашто и нормалан човек не би исто мењао бића према потреби? Јасно?

— Како да не? — одлаumi одраслог који се привидно сложио с делињаријом. — Човек се сељака из купеа у купе? Зашто?

— Из нужде! — одговорим задрхтавши лако. —

Сва бића што нас, јединствене, творе нису истовремено настала. Али борба је међу њима као у цунгли.

— Види ово!

Филип узме с бара једну венецијанску керамику на којој је писало: »Ко живи сам никад се не туче«.

— Моја девиза! — рече. — Ја сам, брате, сав од једног комада. Слажем се са собом изнутра и споља као сваки гранитни монолит.

— Претпоставка. Требало би то доказати.

— Претпоставка? Монолитност?

— Радна претпоставка, Али Бакс је такав.

— Значи и Бакс...?

— И он. Али баш зато није мали човек, како Драгић каже, него човек, то јест борац.

— Зато, дакле, хоћеш да га мењаш из основа? Човек? Борац? Човек-борац? Не налазиш ли да је рат досадио? Сваки рат! свака врста рата? И тај са самим собом? И да је Драгићева концепција егзистенцијалнија, битнија. Постоји човек и његова га несрећа прати од колевке до гроба. Није ли то доста?

— И данас, као и у рату, егзистенцијално је оно опште, оно друштвено.

— Преодминација социјалног над личним? — подсмехну се. — Значи, Бакс је нека врста последњег Мохиканца нечег. Чег?

— Нема везе.

— Нема. Јер је он заиста мали човек, то јест обичан човек, или, кратко, човек чије су муке и бриге: хлеб, дељив стан, жена, деца, чекање у реду, штедња за летовање или за било шта, куповина намештаја, биоскопски програм. Живети! Живети не свабајући се са собом. И зато дозволи да ти још нешто кажем: закони драматургије су неумољиви.

Али ја страшно брзо одвратим, као да сам само то и чекао:

— Они на које мислиш важили су доскора. Не више.

Филип опет махну руком да ме прекине, ја наставим, не чудећи се где је могао да стекне ту нову навиком којом стално изражава презирање, њему тако туђег, мог мишљења:

— Ја ћу се користити природном драматургијом борби између личности које чине Бакса. Мислим на драматургију унутрашњег живота: тока мисли и

тока осећања. Сукоб је то данас занимљивији од свих. На једном тасу стара бића, на другом нова. Проблем је — уклонити стара.

— На једном тасу? На другом тасу? — понављао је Филип, прихватајући дискусију и о овом, као да му и није било стало да ме увери у исправност Драгићевих схватања; само у право да постоје. Сину кад му се учини да ме ухватио у логичкој грешци:

— Ако елиминираш »стара«, бића, твоја ће се вага пореметити, растерећени ће тас полетети и сурвати онај друти с твојим новим људима у понор. Као што видиш, ствар није тако проста...

Филип ме, ликујући не пљесну по рамену, али као да је то учинио и, задовољан собом, дотури ми тромим покретом шољицу кафе. Дисао сам као после трчања, с напором, грцаво. Али баш ми то мучно дисање без разлога ипак поврати срчаност.

— Нисам можда био јасан. Говорио сам о бићима да бих био разумљив. На вази се нормално не налазе бића него разлози за одлуке. Што више старих личности, то јест личних предрасуда, то су одлуке крвавије тешке, а равнотежа неостварљивија. Постоји, дабоме, и стид којим се свако биће брани од уплитања у своје тајне. Зато и мислим да би с новим, преправљеним сценаријем дошли до неког калауза против стиди и банули насред добро чуваних унутрашњих просторија старог човека. Разумеш ли шта хоћу да кажем?

— Јасно да не разумем! Сем да претпостављаш постојање читавог једног збора у сваком човеку. Митинг?

— Више парламент.

— С пуно супротних странака? И обавезним одлукама?

— С пуно супротних жеља. И не мора увек да су супротне.

— Ја сам скупштина жеља? Нисам знао. Имам ли пословник?

— Јанко га је давно прозвао *љубавном подлошћу*. Њу су заједно написали стид и бестид. У самоодбрани.

— Ма немој. Стид баш? И бестид?

— Разголићење штети. Кома? Онома ко има разлога да нешто крије.

— Шта, на пример?

— Не знам. Изанбалост сопствену. Смрт. Трулеж. Јер стиде се стара бића, настала у ранијем свету. Нова су бестидна јер су историјски некомпликсирани и сигурна у своју неопходност, која не мора да је љупка да би се већини људи учинила пријатном, прихватаљивом, нужном. Стида је, дакле, нагон самоодржања личности из старих историјско-геолошких формација, против нових. Оне су бестидне.

— Имам утисак — рече полако Филип не скидајући побледали, јетки поглед с мене — имам утисак да си прогоњен.

— Погрешно. Ја прогоним! — шкргутнем.

— Кога? — трже се.

— Старе личности. Све које под ма којим изговором дозвољавају себи данас претварање живота — у крос-контри уживања и маратон задовољства па плају у лице себи самима и свима који су се борили. И сметају, још више но живима, онима који су пали да би сви преживели могли срећно да живе. То значи — несебично, не престајући да се боре.

— Је ли то твој сутрашњи уводник? Или циљаш само на одређеног неког? — ушта сабласно миран. Не одговорим му.

— Тако! — учини равнодушно и, запалив нову цигарету, рече неочекивано: — Уплашио се друг штафете.

И поче да се смеје непомичан, чак забринут помало.

— Ја? — изненадим се, али махнем руком као и он што би на моме месту. — Немам разлога. Нисам играо ваше игре. Сем тога, овде гледају кроз прсте.

— Али ако се ниси уплашио, зашто онда повлачиш сценарио?

— Из два разлога. Први: — испустим дим — немаш афинитета према Баксу. Други — већа аутентичност нове драматургије.

Филип диже главу и рече са горчином:

— Шта? Ја да немам афинитета према Баку? Зар нисам... Зар нисам ја све, све...

Гледао ме је нездравим погледом, гушећи се сав под навалом неке крви.

Остајао сам, упркос томе, врло миран. Одлука је донета. Изгласана. Свршено. И у пословнику парламента жеља постоји тачка — демократски централизам.

Он као да је то коначно схватио.

— Нећеш ваљда озбиљно? — неста му — накомстрешеном — даха. Дигао је руку као јутрос Драгић на Николајевића и пошао полако ка мени.

— Не глауми! — креснем му у лице. — Не глауми узбуђења. Теби је све свеједно. Мени и Баксу није.

— Зато мора да оживи! — рече гневно продужујући, накомстрешен, да ми се приближава. — Не сме да погине.

Али утом зазвони и он, неочекивано прехитар за своју накомстрешену громадност, створи се у скоку крај контрабаса, тако да не стигох да му кажем да га се све то давно не тиче и да ме не мучи својим наметљивим присуством. Хоћу да га се ослободим.

ВАН ТРАЈАЊА И ДОГАБАЈА

Истовремено, стенографски као и уредникову канцеларију, погледам Филипову собу кад је пошао ка телефону. И у тој разбијеној соби опазим однекуд шапцу (не сећам се да је досад ту била) тврдо осветљену слику, као у некој преуребеној приватниковој млекари са кухињским столом прекривеним црвеном бојом. Доцкан. Све што сам досад успешно избегавао постаје нагло једини видик: сам седим напред; за леђима осећам десет редова празних чамових клупа без наслона, али с очима одсутних. Пре мене су саслушани Јанко, Филип, Андреја, доктор и Драгић, и све што сам стигао да дознам од њих до часа када сам изашао пред комисију било је докторово у пролазу шапцнуто: »Пореди!« Нисам разумео шта то треба пореди. »Анонимно писмо. Откупани смо по афежи.« То ми је шапнуо на вратима, где смо се мимомисли. Значи ништа да не признам? Све зеленкастији је сумрак.

— Добро! Порицаћу!

Али, признајем, нисам могао да замислим ни стоти део свега што је грануло, ни да ће проседа дру-

гарица Грета, председница иследне комисије коју је за све формирао биро моје уличне организације (јер смо у њој Драгић, доктор и ја), развити толико енергије и неповерења према мени, у жељи да рашчисти ствари и разобличи нас, назовиуметнике, које је она, како је сама рекла (мислио сам покушавајући да је разумем), морала да мрзи свом својом свешћу јер ова земља нису *Три шешира*, ни *Муф*, ни *Поле*, него морално здрава власт, устремљена против свих који шире разврат у личном животу и, деморалисани општим тешкоћама изградње и спољним притисцима, слабији и себичњачки губе перспективу, одају се алкохолу и безидејном блуду, а овамо траже дотације и помоћ и хоће награде и луксузирања по дубровачким хотелима ван категорије. Трулеж и прљавштина! — говорила је стиснута грла, истински гневна, искрено уплашена и увређена што наилази на такве појаве, и то међу људима код којих се тако што, логично, не би смело очекивати.

Њена је црвена блузица била свеже испеглана, а дугмета, почињући испод круте крагне, светлупала су, бела, по три у реду (било је пет таквих редова) и подсећала на стрелце у маршу, на шлемове, иако су дозивала и мисао да испод ситне коштуваности тих дугмета и вештачке свиле за коју су ушивена трепере обичне материнске груди пуне разумевања и опраштања. У прво ме је време то осећање опседао и чинио ми се да схватам ту њену упаничену срдитост; тумачио сам је упрошћено њеним приватно некомпензираним мучењима поднетим на Специјалној и Вањници; огорчењем што је обузима кад, загледа на у отворен досије положен на кухињски сто прекривен црвеном чојом, долази до закључка да битка, у оном свом основном смислу људског братства, доброту оплемењених осећања и савладане анималности тек сад заправо почиње, да ће дуго, дуго трајати и да јој она неће дочекати краја; па уплашена од те своје помисли, коју би назвала капитулантском да ју је чула гласно изречену од неког другог, увређена што је сад не чује од мене од кога јој је логично да је чује, још несрећнија због незахвалне улоге коју мора да врши, уверава себе да осећа само хладан, строг гнев према таквим замаскираним непријате-

љима ове стварности и њених идеала; мамуза своје оседеде слабине, покушава, насрћући на мене с жестином коју ми је све теже одолевати, да извуче признање да сам се одао разврату зато што сам изгубио веру у нашу коначну победу.

Трудећи се да је разумем, ја сам ипак одолевао, иако сам, долазећи на »пунале седељке«, у очима другарице Суботић самим тим створио једну субверзивну организацију, коју је она у својој машти почела да повезује с недавним Милетиним хапшењем (од пре неки дан је пребачен у лудницу) (имам сведока да сам ја први говорио да ће тамо завршити још претпрошле године, док сам с њима новинарио) и уверила себе да је та наша тобожња »пунална« организација одржавала везе на све четири стране ширећи по иностраним директивама сексуални либерализам и деполитизацију као прву фазу борбе против овог стања.

Разуме се, порекнем и покушам на изглед мирно да изложим о чему се радио секретарици редакције.

Али Грета Суботић окрену се, искрено индигнирана, лево и десно другој двојници чланова комисије, људима много мање увереним да је то разобличење мене и осталих већ успело. Један је од њих, сличан Симбићу, за време њеног говора, приметио сам, цртао чика Глишћу: цртацртацртица-готовајглавица и сад је почео да пише пишешпишешметнаестданапишешметнаест; а други је, бивши радник, одскора досељен у моју улицу и повезан од пре три недеље, мислио сигурно о својим, мени непознатим стварима и није, очигледно, слушао ни њена привидно ипак равнодушна и привидно деперсонализована питања, ни моје кратке одговоре.

Али прекидала ме новим питањима:

— Да ли су у вашу »Пуна-луа« и »Там-там« организацију примани нови чланови само на бази програма или и на темељу одређене сексуалне акције... мислим праксе?

— Там-там? То је прначки инструмент. А пуна-луа — види код Енгелса шта значи. А онда, понављам, не припадам ниједној организацији изузев овој чији сам члан непрекидно од 1939.

Леви се члан комисије суздржљиво насмеши па опрезно, и као уплашен, рече:

— Там-там — он има право, то је нешто као бубањ. А и пуналуа — тачно каже, то је нешто у вези са матријархатом.

Там-там лупало ми је и даље у глави. »Ти си ми, друшкане, сасвим там-там!« »Шта му је то?« У глави ти тупалупа. Престани да цевчиш!« Колико има од тога?

Трећа година. На прву Нову годину у ослобо-
беном Београду.

Покучај да објасним не успе. Али кад је почела да диктира у записник да Бук Васић не признаје отворено да је Там-там организација имала политички програм и да се труди да је сведе на аполитично друштво, подлегав туђој нама идеји о деполитизацији развратника, чиме потврђује тачност оптужбе да је деморалисан и уплашен, ја планем, хтеднем да се савладам, али исклизнем себи из руку и праснем прегласно објашњавајући да се не ради ни о политичкој организацији ни о аполитичном друштву него о људима који су се повремено састајали и дочекивали нове године и недеље у друштву и тад, припити, лупетали којешта, и да се у Београду каже кад је неко припит да је тамтам, као што се у Загребу каже да је *нажвеглан*.

— Да ли је Милета Протић био председник или секретар ваше организације?

— Понављам да обичан израз за припитост није организација.

— Одговарајте на питање.

— Нећу! — рекнем бесно не схватајући више ни једно извињење које би ми икад ова жена, благод пначе лица над црвеном блузицом од вештачке свиле с безброј дугмета у троредима преко прсију, могла да изнесе, убећена и сама једног дана да ме је данас неоправдано врећала. Али њена глатка кожа на смекшалним образима промени боју кад упита:

— Да ли је Милета Протић, ваш друг и пријатељ, сад осућен као издајник, унео у правилник организације или, молим, дружине »Там-там« и тачку: »Најбоље су жене од осам година, од десет су већ бакутанке.«

— Којешта! — викнем. — Којешта!

— Упозоравам вас на пристojно владање! — рече десни од ње.

— Ја протестујем — викнем — и формално улажем жалбу, одбијајући до даљег да одговарам на питања која неће да уваже ни моју добру вољу ни искреност. Нема, другови, никаквих разлога да подлежем вашим сумњичењима недостојним свих нас.

— Има! — рече леви. — Постоје четири непотписана писма.

— Непотписана? Значи — то је довољно да човек ни крив ни дужан настрада?

Није било погрешно заиграти на ту карту. Одмах се то видело по немиру који је обузео левог члана комисије, два дана необријаног лица, као осутог металном пиљевином. Он поче да шапуће нешто иза Гретиних лећа дешњаку са срозаном краватом, и онда, пошто су се насмешили лако један другом не престајући да се гледају у очи, обратили се Грети, која ми, после два минута сашаптавања, саопшти да је комисија одлучила да за данас прекине саслушање, с тим — рече — што ће ми сутра телефонирати у канцеларију кад поновно да дођем.

— Ја не радим од седам до два само! Ја сам стално на терену.

— Свеједно! — не узнемири се она. — Телефонираћемо ти у предузеће и тачно одредити дан и час кад ћемо продужити саслушање.

ПОВРАТАК У РАНИЈУ ИСТОВРЕМЕННОСТ

— Ало! — дрхтао је. — Ко је? — намирши се. — А, ти си! Здраво, сестро! — био је већ блажи. — Шта? — поклопи слушалицу, окрену ми се, намигну, као да је заборавио све малочашње и рече: »Коначно! Ето помеларе«. Да! (дајке дан са црне шкољке) сам сам. Шта кажеш? Да дођеш? Јасно, и то сместа, спремићу ја дотле неку вечерицу. Имам у фрижи једног јастога, није велики, али биће таман за нас двоје. Зашто троје? — намигну ми опет Драгић. — Разумем. Ма не, зашто бих се љутио, нека дође, је ли згодна? Мој тип? Тим боље, направићу један ризотих паус. И салатицу. Дакле, за сат и по? Шта? За два? Зашто два? Добро. Таман ће дотле све бити готово. Ма не љутим се кад ти кажем. Утроје — утроје. Напротив, захвалан сам ти унапред за при-

нову. Јок, данас сам нешто ван форме за све што није интекство... овај... борба мишљења с кокаут-ом или без. Свеједно. Доћи.

Учинио ми се да је много раније спустио прст на полугу и говорио прекинутој вези — онако, мене да блефне. Или, можда, да би оправдао пребрзу промену расположења.

Кад ипак обеси слушалицу, протрља руке као весело, приђе ми, пљесну ме по рамену и рече сав љескав од неке неодговорне набусите веселости:

— Што ћемо да их изненадимо! — разбрља се. — Мисли да може мене да превесла. Платиће и Вера и та њена пријатељица. Обезобразују се мале. Мисле — дај муфте да вечерамо с лованом, па ћемо после, неизгужване и сите, на партију уздисања с неким вршњаком колегом. Ти ћеш рећи да си дошао пет минута пре њих. Ходи да ми помогнеш.

Је ли се то вратио у неку другу а неистовремену садашњост?

Повуче ме за собом у купатило, где је држао решо.

— У ствари, ја сам као и Бакс — жртва режије случаја. Не заказујем ниједној. Саме дођу. Или после неколико пута доведу нову. Набаце ми је.

— Зар си морао толико да се промениш? Зашто?

— Питај себе! — одврати, равнодушан на мој вапај.

Погледам га. Ипак, Филип је то! — помислим, хтеднем да помислим, али да не бих више мислио на то, рекнем Драгићу:

— Седам! Је ли то могуће? — промрмљам. — Морам одмах да одем. Здраво.

— Сад? Па долазе две цуре. Вера је много згодна.

— Хвала. Имам посла.

Поћем. Знао сам да стоји и да ме гледа не долазећи себи. Кад стигнем до врата, застанем неодлучно (опет као да је то неко други учинио а не ја), окренем се брзо:

— Да, Филипе. Замало да заборавим. Врати ми сценарио.

Гледали смо се неко време. Укочен он. Укочен ја.

— Не дам! — рече полако. И тек онда настави махинално да меша ширинач у шерпици од алуминијума.

— Мораш! Ја сам га написао. Имам права да радим с њим шта хоћу.

— Немаш више! — мешао је с уживањем ширинач, срећан што му је топло, што се зноји, што нешто ради: — У објекте је уложено већ доста пара. Припремне радње такође су много стајале. И на крају — ти си потписао прошли пут уговор, примио аконтацију.

— Вратићу је.

— Није довољно. Уговор се не криши својевољно без пенала. Док их не платиш, сценарио је власништво Југофилама. Тако ствари стоје, ако те интересује. И извини, немам ништа против детињарија, сам их правим, али кад је реч о послу, будимо озбиљни.

Упркос свему, сад ми се чинило да не слушам једног размекшаног, деморалисаног касача за репом неке либералне трпеливости, него старог, драгог некадашњег комесара. Али зауздам та отпочела осећања и дочекам се на ногама: нисам му опростио малочашњу солидарност с теоријом о Бакоу — малом човеку.

— Повући не могу. Добро, али ко ми може да одузме право да га поправим? Изменићу га.

— Касно је за мењање. Снимања су отпочела. Уосталом, нико ти не брани да напишеш други сценарио, онако како сад мислиш да треба писати. Овај није више твој.

Жмирнем пакосно:

— И теби треба да је стало да филм буде што бољи. Као и живот, не? Зар нисмо зато гинули?

Он на то победи, хтеде да насрне, али обори само очи. Онда рече нагињући се над пару:

— Мени је стало највише да буде само. А лош — неће бити. Сигуран сам.

Све се изменило. Ја сам га сад молио. Трудио сам се да му то не покажем.

— Добро. Не мораш ми га дати. Наћи ћу негде под хартијама оригинални свој текст. Али први ће ми посао бити сутра — ауторска агенција. Други — суд. А док се спор не реши, ти нећеш моћи да снимаш. Разумеш?

Разумео је. Одмах понудио споразум:

— Ја сутра настављам да снимам. А ти поправљај. Променићу план и прећи на објект »Лаба«.

— Ахеронова? Не сећам се нешто да сам о томе писао.

Он опсова.

— Што ниси фер? Објект »Лаба« траје седам дана. За то време поправићеш бар два-три нова објекта. И све је у реду. На »Лаби« ионако нећеш имати шта да мењаш.

— Не знам! Кад догле добе — чини ми се, ништа неће моћи више да се мења.

— Ништа. Почетак је почетак.

— А ако је реч о крају? Ако и даље мислим да Бакс треба да погине јер није знао да воли како треба: више него много?

— Како? — упита са завишћу.

— Бескрајно. И с више стрпљивог поверења.

— А ако није имао времена за то?

Мени се стеже грло, хтедох да заплачем.

— Зато је и несрећан! — рекнем ипак.

Филип се намршти. Глас му поста резак, подсмешљив:

— Што је несрећан ако су снови остварени? Што бежи увек од остварења? Из рудника, из грљаја?

— Ликујеш, је ли?

— Не сме да погине.

— Мора.

— Аха! — викну изненада ликујући поново, али горко и очајно. — Није ти доста крви? Још би смрти?

— Не! — рекох дрхтајући. — Али нећеш спорити да има људи који би постали непријатељи својих снова кад би се саопштали стално о заостатке прошлости налик на живот али нежив више!

— Врећаш? — викну. — Зашто? — заплака. — Зашто? Што ме тераш одаваде?

— Теби је добро ту где се кува.

— Топао је.

— То није довољно. Страсти! Изгарања! Подвита! Тога!

— Хоћеш ли и даље да допујеш човечанство? Чиме? Фразама? Романтиком? Не пали хероизам. Кратки спој свакодневице га је искључио из погона.

Филип је плакао и мени се стезало срце, али морао сам га се ослободити.

— Бакса сам и замислио тако: нека врста допинга. Не допују њега, он допује. И себе и остале који не мисле као он па се пребрзо задовоље јефтиноћама кувања у оба смисла.

— И коње је забрањено доловати, а камоли људе.

Није брисао сузе.

— Бакс зато и гине. Разнеће га бића што га чине.

Тад му се сузе осуше, усисане као невидљивим неким сунђером:

— Неморалан си! — рече и усправи се огроман.

— И све твоје приче о безбројним бићима, то је бедан покушај оправдања себе пред будућом комисијом.

— Оправдања за шта? За оно што ви нисте никад ценили? Основима не треба оправдања, драги мој.

— За напуштање пријатеља — треба. Свих пријатеља.

— Мислиш, живих и...

— Куш! — дрекну. — Нећу ту реч да чујем. Нема тога. Нема.

Строго ме гледао. Ја наставим унутрашње повлачење. Неће ме опколити. Не браним никакву болницу да бих сад вербално био принуђен да држим по сваку цену досадашње позиције.

Зазвони опет телефон. И одмах затим залупаше весело на врата.

— Отвори врата! — нареди ми Драгић опет. — Ја ћу на телефон.

Отворим врата, и, не заустављајући се, проћем без речи између две забезежнуге девојке. Драгић је са слушалицом на уву говорио окренут улазу.

— Писма? — викао је у црну бакелитну шкољку. — Каква писма? Анонимна?

V

Изјурим, дрхтав, на улицу. Али питања, као бацана из прајке за мном, стизала су ме, ударала. Бол су изазивала и питања и одговори који су испадали из мене без мог учешћа.

— Хтео си да га убијеш. Кукавица!
 — Не целог. Само оно старо у њему.
 — Што ниси? Бежиш.
 — Морам.
 — Је ли он човек?
 — Било је пуно човечног у њему. Ја волим људе.
 — И курве?
 — Можда она то и није.
 — Али љубомора је порпедирана љубав.
 — Није истина да сам љубоморан.
 — Није истина да си љут на све који су ти испокрали девојку? Истина је да си немоћан да их све поубијаш. И Бакса треба убити.
 — Не пориче се више као некад.
 — Али латиш исто као некад, иако си немоћан да никог убијеш сопственим рукама.
 — Не лупај. Ко може данас да убија из приватних разлога?
 — Човек! Мислиш ли да нови човек није и човек?
 — Није тачно. Ја не убијам, ја чекам.
 — Шта чекаш?
 — Да се и то сврши и све пробе.
 — Шта?
 — Све што не личи. Старо.
 — Признај да ниси био у праву. Не пролази то тако лако и не обнавља се свет преконоћ.
 — Не вуци ме за језик.
 — Слободно реци! Слободно! — зачичкивао ме као да се ничег не боји.
 Побледио, али рекнем, уз бескрајан, истина, напор да разумем шта то говорим:
 — Ти си мртав и природно си на страни мртвог. Ето.
 Драганчетов цип се заустави нагло преда мном. Је ли то одговор?
 — Где си? Тражим те.
 — Шта? И ти сам — намејем се као да сам повукао обарач.
 — Страшно сам извисио. Није дошла.
 — Лила?
 — Улази, хајдемо негде да вечерамо. Смрзо сам се. Наговарао сам је да остави филм. Ма залупи још

једном врата, неспретњаче! Јутрос. Јаче! Тако. Добро је што сам те нашао. Ето, није сад дошла.

— Врло важно! — окренем му се. — Зар је мало Драгићевих безвезница?

— Не марим више за утешне награде. Изгледа да сам загризао! — истисну неочекивано и, уверебан скоро, даде гас. Бесно окрену кола. — Мени то да се деси! А чиме ли ме затравила? Знаш ли да ми се, у ствари, ниједна више неће откад сам је упознао? А није да нисам пробао. Мајку јој курвину, ухватила ме!

Нагло укочи кола.

Код *Полега*, доле, све пуно: у првом реду, уз шанк — носачи из Загоре; у другом делу локала — студенти су уз гитару, ополо и гирице славили рођендан једне колегинице, мале, црне, у наочарима, округлих усана. Два подофицира са две кућне помоћнице наручивали су ћевакчиће и пиво; остали свет — нешто неодређено: пијанци и чиновници. Занатлије су се раздикувале бољим оделом, бурнијим расположењем и финијим нешцима.

Уз стрме степенице попнемо се на балкон (могла би се та кафанчина, уз мале адаптације, да употреби за једно експериментално позориште, кабаре, можда чак и за некакав авангардни биоскоп), нађемо празан сто сасвим у дну, поред једног пара, он много старији од ње, она много заљубљенија од њега. Држали су се за руке, гледали се у очи, смењали (он је имао бурму, ожењен, она — не) и, између уздаха и осмејка, јели охлађене ражњиће и пили киселу воду »три срца«.

— Питај за ослиће.
 — Имате ли ослиће? — упитам.
 — Већих само, ако је по вољи.
 — Дакле, један мањи ослић и шест каменица.
 — За пиће?
 — Дингач и соду. Важи? — окрену ми се Андрија.
 — Прошли пут су имали један корчулански грк!
 — рекнем. — Изванредан!
 — То вам је скупле! — посаветова нас старији келнер.
 — Да узмемо ополо?

— Не! — заинатим се. — Грк! Видећеш какво је то вино?

— Литар грка онда? — упита келнер.

— Без соде! — викнем за њим и погледам преко ограда у дим што се дизао у поњавама. Студенти су свирали и певушили не обраћајући пажњу ни на кога и нико на њих; задовољни, млади, срећни.

Скупим сву храброст и упитам, гледајући у испољиван столњак.

— Сећаш се Драгице?

— Куда се ње сад сети?

— Увек кад ми је тешко — сетим се њеног: »Правилније би било да је земља као лопта«. Заправо нас се сетим.

— Били смо свеци.

— Свечи што метке деле! — зачујем себе.

— Што — метке? Нисмо је ми убили.

— Хтели смо. Није ли то исто?

Келнер донесе пиће.

— Није исто! — и понови: — Није исто. Били смо у праву. И били строги. Сад се понекад питам зашто нема више оне строгости. Јесмо ли се одрекли с њом и још којечег?

Отпијем пола чаше.

— Допада ли ти се?

— Одалично! — рече кад отпи гутљај, па други, и испражњену чашу напуни опет. — Добро вино, мајко! Али распустили смо се.

— Обећао сам ти доброг вина. Јесам ли одржао реч?

— Испунио си обећање.

— Вино није преварило. А ми?

— Ја ти нисам опростио никад ону лаж на Црном врху — рече тихо Андреја. — И никад нећу разумети зашто си лагао.

Будна бодрост наавлада туту. Већ хтеднем да му нешто одбрусим, али помислих да би нас то одвело од теме која ме довела ту. Ипак, примирено рекнем:

— А ако, уопште, лаж није излишна, бар не увек?

Он зажмури.

— Кад није?

— Кад треба учинити нешто што нас превазилази, па се лажемо да је то лакше него што јесте. И, лажући се, учинимо што треба. Коста, на пример.

— Можда — уздахну с олакшањем и лице му опет поста сетно. — Потребно је понекад и слагати. Али...

Опет уздахну:

— Ако је Коста икад тако лагао, и онда је више себе неголи нас. Веровао је, можда, да је остварљиво и оно што није. Да ми је само људи, много људи који су тога свесни.

Осетим слично олакшање после дуготрајне напетости и први пут после толико дана и ноћи, можда под утицајем грка и света што смо говорили, али можда и оног што је сад баш рекао, учини ми се да ми није тако више одвратан ни Андреја, ни Јанко, ни Филип, па према томе ни доктор, ни Драганче, али ни Драгић, и да их опет све волим на онај стари начин. Место одбојности с којом сам досад гледао у Андрејину влажну, као надражену, фалсфну кожу лица, погледам га пријатељскије, и та ми се кожа не учини више онако скаредна. Настављајући ипак да спорим с њим, глас ми је мекшао, а речи, мање опоре, закрсталиле се у пружене руке, у мостове. И то баш на месту где су спојнице и стубови пукли. Али он поче тад нешто о бици на Црном врху:

— Филип је крив за губитке. Није поверовао Јанковом извештају. Да. Саветовао бих ти нешто. Одустани од филма.

— Помишљао сам на то, веровао или не! — почнем да лажем упола. — Нисам још успео да се убедим треба ли сасвим прекинути или поправљати још сценарио, прилагодити га истини.

Андреја се наже к мени:

— Филипу није опроштено оно на Црном врху. Није. И неће. Разумеш? Јавно мњење — схваташ? — неће му пљескати. А онда, он је просто ајгир, на све насрће — разумеш ти мене? Ништа не поштује, ни аругарство, ни пријатељство.

— Лила? — упитам невино; разочаран.

Али Андреја је умео да се савлада кад год му је требало. Гледао ме мирно.

— Па да. И то.

Келнер донесе каменице. Дигнем злобно чашу пре но што је принесем устима:

— Живео!

— Какве су ти каменце? — чинио се сад само доброћудан.

— Свеже.

— Како можеш да их једеш? — Сад је деловао наивно. — Живе.

— Могу! — изустим опрезно. — Може се и живо јести, не само мртво.

Стресе се и он, као и ја, на ту реч што ме остави, али се пре мене савлада и рече, навлаш имитирајући:

— Погледај, молим те, онај камен доле — и намигну ми долински тобож. — Још шљунак. Али добра? Шта ти је? Што ме гледаш као да сам ти ова убио?

Нисам желео, па ипак рекнем:

— Боли ме глава. Ћути.

— Хоћеш ли прашак? Не би било, усталом, лоше да одеш до Мутавцића.

Планем:

— Довољно је — шкргутнем — довољно је да не говорим о мицама на начин који си усвојио па да ти изгледам као лажов, лудак и шта ја знам, убица, је ли? Као човек коме треба дати аспириин или га послати у лудницу...

Испод нас је шанк и ја утом зачујем висок један чудан женски глас што је истовремено пошао са неколико гласних жица — као акора. Али се стресем кад помислим да није Гагин, већ ко зна које монструозно расквашене кафанске куварице. Али стегнем песнице испод стола и наставим да говорим. Све мирније, све сталоженије.

— Мислио сам — изнећеш ми неки оправдан разлог против Филипа, а ти — старе, мртве песнице на погрешан глас.

— Зашто? Он је опортунист.

— Ја сам хтео да ми помогнеш у битном. Он покрива Драгићеву концепцију Бакса као такозваног малог човека, тј. ситног, себичног, слепог малотраћанина опседнутог мишљу — ако је то мисао — да се одржи што дуже у животу, као да би он то могао да жели да није жив. Али баш та брига о здрављу и животу по сваку цену убија смисао живљења којим је трудно свако људско биће. Шта је остало живо кроз векове? Само они напори, жеље, хтења,

борбе што су превазилазиле, како се то каже, потребе за голим одржањем појединца.

— Тачно. Само, да ли је проблем Бакса на тој црти?

— А на којој би могао бити?

— На супротној.

Ућутим. Он продужи:

— Зашто би био незадовољан иначе?

— Несрећа га туче, зао. Нису, ваљда, ликвидирани сви остаци прошлости?

— Он је то. Прошлост.

— Не цео. Делом. Можда.

— Нека онда ради и буде куш.

— Како бисмо изнели његову борбу против прошлости у себи?

— Прошлост је убијена или бар онесвешћена од удараца које је добила по глави и репу. Обављена је. Покуша ли да се дигне, треба је опет по глави. Или у ћорку. И шта ће јој се тамо десити, не тиче ме се. Према томе, не занима ме ни помрчина како гута, ни како се твој Бакс осећа у њеном ждрелу.

— Кад би то било тако једноставно! — опшијем, одмерим га без пакости и станем да га нашироко убеђујем да Бакс није непријатељ, већ човек, то јест борац, и да у овој епохи човек носи сва бојишта у себи и да су и средства којима се он данас служи у тој борби за самог себе, али бољег, прилагођенијег новим условима, да је и та нова драматургија занимљива, и да техника љубавне...

Али Андреја ме прекиде:

— Ко нормалан тако говори у кафани, молим те!

У праву је. Али се не помирим. Продужим о другом, као да је све што постоји постало исто и да је свеједно шта је тема о којој се говори кад се бране отворене позиције које су моје, а нападају његове, догме. Сложити се нећемо. А желео бих да можемо.

— Девојке које остављате или које вас, зпрожене, остављају после пуналуа превртаљки...

Утом наиђе Јанко, угледа нас, приђе нам раздрагано и седе ћутке за наш сто. Ипак одобравајући климну Андреји главом кад овај упита:

— Девойке то говоре? Чије? Твоје и Драгићеве? Шта ти нама подмећеш своје свињарије.

Али као да га нисам чуо, ја сав првен продужим љутило, не бих ли савладао ужасан стид што ме свет обузе.

— Кад се пробудите, ти крај плавуше, Драгић крај неке вижље, како ће вам бити?

Јанко се нагну преко стола, опет резак, тврда, неузбуђен, помирен с улогом на коју сам га осуђивао, али Андреја га утом претече:

— Дивно ће бити. Јер сутра се не ради, недеља је.

То сам, канда, и хтео да чујем.

— Неће вам бити дивно: гадићете се један другог, стидасти.

— Блесавко! (опет онај стари Андрејин глас. Али на тренутак).

Но Јанко поскочи: — Дозволи, молим те! Ја ћу му одговорити. Јер ја знам како ће им бити. И завидим им. Јер га ти и ја ту тупимо, не они. Сваки ће се од њих сутра пробудити, мамуран мало и мало уморан, али уз своје осетиће и неко туђе, супротном струјом наелектрисано, привлачно тело, исто уморно, мамурно и топло. Не мора да јој знаш име, али твоје је то тело женско било сву ноћ, по-мало ти је драго зато. Не више но што је потребно за један нов мамурлак удвоје. Онда ће она устати, покупиће што је остало од синоћ: пршуте, саламе, хладног чаја, млаке ракије (јер се после такве ноћи дивно огладни и прија све што човек може да једе), па ако се и други пар пробудио, појешћете заједно све у трен ока и да би био чист рачун и не би било сентименталних компликација после свега, удариће се један шанжман на брзину. И — разлаз.

— И, ако хоћеш да знаш шта је срећа, ето, и мени је то некад био програм од суботе за недељу. Сад ми се више то неће. Заљубио сам се. Заљубио! — очи му се непријатно овлажиле, скоро као од суза.

И ја задрхнем, загрцам. Као да је и мој то случај био. Зар није? Али наставим упорно:

— А те девојке које Драгић доводи ко зна откуда?

— Оне добијају улогице! — опет поскочи Јанко. — И да видиш, Драгић је човек од речи. Не заборава те разне фризерке и продавачице које га заситају сликама, анфас, из профила и сасвим разголићеним. Па — ни Филип — удесе они. И ако не код њих, а оно код других, свака од тих малих суботарки добије понеко статирање или чак и улогицу, а њима доста и то (јер код свог будућег дасе, и у комплику, свака има због те улогице да важи за Софију Лорен). Баш тако. Згодне су то углавном полумуфице, које не траже од нас више но што им можемо дати (а и није баш тако мало, оно сувишка нежности што прелијемо једни у друге) (и још нешто: буди сигуран, тако масовно згодних цурица као ту код нас нема нигде на свету). И шта онда ту — љубав...?

— Беше му! — уздахну Андреја и налакти се на сто. — Заљубио сам се.

И у истом часу опсова мајку Лили. Неста ми крви из главе. Заљубам се. Стиснем дивље руке и викнем:

— Стани. Скојевац пре рата није значило бити само члан неке тајне организације, него је то био и изван одређен начин мишљења и осећања. Једна филозофија и један морал.

— Да! — рече Јанко, али сад Андреја додаде: — Постојали су задаци које смо извршавали. И одговорност.

— Одговорност за извршење једног ситног дела у општем задатку припремања револуције (то тек сад, с овог балкона кафане *Полет*, могу да кажем) ангажовала нас је целе; и нас друштвене и нас приватноличне и нас настављаче људске врсте. А кад нешто што се овесно ради ангажује целог једног човека, с главом вечно у торби, онда је у том нечем и одговор на сва питања која се постављају артикулисано или не, али се решавају са спремношћу да се за одговор на њих и погине.

— Смрт! — рече Андреја безосећајно, отуђено. — То се једном деси. Али се мртва уста не бусају у прса.

— Зар нисмо и ми толико пута носили главу у торби? Али има питања сазрелих за решавање. Морал...

— Морал? — зачуди се Јанко и спусти чашу на сто. — Посечено је старо дрво.

— Нов морал...

— Никнуће из старог пања. То код тебе, то ти је, заплео си се у грм никао из старе основе...

— Убити. Убити треба.

— Шта? Кога?

— Све старо.

— Зашто?

— Нећу да се више мучим. Много је тога старог. У нама, ван нас. И смета. Не даје да се живи како треба. Не даје живот на себе да личи. Смрт старом. Свему старом што се опире својој смрти. То је питање које сви треба прво да решимо.

Јанко обори главу. Напротив, Андреја је држао своју право:

— Није мени важно је ли смрт питање које не треба решавати. Можда је то баш живот. И вероватније је да је живот.

Разбесним се. Једак, сикнем:

— Али не нераднички живот.

— Нисмо ли запослени? — не зачуди се Јанко, подсмехну се.

— А у слободном времену?

Опет обори главу. Најзад. Коначно. То сам и хтео.

— Имаш право. Поделили смо се. Од 7 до 2 знојим се за човечанство, остало време — уживам за себе.

— Признајеш?

— Паметнији попушта.

— Не. Обратно. Бакс запиње за себе у друштву и одмара се, исто, за друштво у себи. Код њега то није одвојено. Некад то ни код нас није било.

— Хоћеш ли зато да га убијеш? — упита ме Андреја негодујући.

Знао сам да је то рекао, али како га нисам чуо, сматрао сам да могу да наставим своју мисао. Но он се нагло разнежи, прекиде ме и засањари:

— Да! Лепше би било још увек пример да дајемо. Спавати удвоје дивна је ствар. Усидарити се, нарочито после тешке пловидбе, такође. Али за нашу

генерацију изгледа друге нема: заклели смо се да ћемо бити локомотиве. Теглимо, онда. Живи или не, бродови смо — пловити! Људи смо — бдети! Ни ја не волим сидришта и спаваче. Али смрт...

И побледи.

— Каква смрт, какви бакрачи! Уосталом, то већ није твоје. То је Филипово.

Знао сам, сад ће опет почети нешто против Филипа. Слути ли, осећа ли, зна ли?

Он се узбули, намршти и упита:

— Уопште, не налазиш ли да се Филип највише од свију нас распустео?

— У ком смислу? У једном је, свакако, Јанко. У другом ти. Он у трећем...

Јанко се презриво насмеши, али Андреја удари палицом о сто:

— Ја без овог сада ту не бих могао да живим. Он би могао.

— Нисам сигуран! — рекнем, мада је то оно што сам хтео да чујем.

Одахнем, ослобођен скоро.

Јанко је опет оборио главу. Остао је неко време без покрета.

Пружим чашу да се кучнемо. С њим. Па с Андрејом. — Хеј! — Смешио сам се. Као никад досад срачно. Срце ми се при том стезало. Одговарао је на питање које се не сећам да сам му поставио. Или да, сећам се.

— Субјективно он не би могао! — рече Андреја. — Али објективно — можда.

— Јасно, објективно! — рекао је утом. — Али то је зато што тада нисам водио рачуна о свим стварностима. Једно је брзина с којом се врше промене у друштву, сасвим друго ритам промене код људи. Власт се освоји за ноћ, за годину, за пет година, али да се човек прилагоди новонасталим односима, треба три генерације, можда и пет.

— Шта то говориш?

— Одговарам на твоје питање да ли сам замишљао да ће после рата бити тако како јесте.

Не знам зашто он о томе о чему га нисам питао, али истовремено помислих на Гагу и стара се напетост врати. Напетост само? Плуц злоба.

— Подлост! Зарекали смо се да ћемо и то. Одрама. Не?

Андреја спусти виљушку, дрски му осмех оста као маска одлепљена од запрепашћеног, ужасног тог лица.

Пружи руку, дотаче моју:

— Врлу си! — рекао је тихо, забринуто.

У том је часу нашао, на моју жалост, опет онај стари комесарски глас од некад, од онда кад је испратио Јанка и мене до ивице јелака низ који је пребало, преобучени у сељаке, да се спустимо Ахмету у малин и оданде у варошицу коју је држао непријатељ. Нашао је онај свој брижни, стидљиви, топло-напети људски глас којим је скривао бригу за нас, док је дурбином гледао децу како се пуштају кућама из четвртасте школе на ивици касаве и, загладан у простор пред нама, уздихао: »Замисли има још увек деце која прескачу труле кобице и играју кликера и шуге кад излазе из школе«. Спустивши тренутак касније дурбин, упитао је, још увек себе више неголи нас: »А да ли нас деца воле?« Јанко одговори: »Што да не, и за њихову се слободу...« Андреја је оборио главу: »Пусте, Јанко!« и уздахну. »Деца су увек слободна«, тргнуо се на то и плахо а чврсто се руковао са мношћом и с Јанком, који је тек пред воденицом тихо, као да ће да зацвими од туге опсовао и, погледавши ме (још је имао оба своја црна ока, али већ ону недоследност од које је једини знао да направи врлину), смирен што га нисам разумео, рекао само: »Не волим кад се војници распекмезе.« Мени је и то лепо. »Баши лепо!« брешну се. — »Онда се најлакше гине.«

Осетим поново кајање, тако горко и тешко да ми признање хтеде само од себе да излети: као пријатно неко ноћно ејакулирање. Али не излети.

— Тада, кад си пратио Јанка и мене, сећаш се, путем си порицао смрт. А сад? Повлачиш ли оно?

— Не! — подсмехну се. — Али кретена, ни то не поричем, још има. Целу ноћ седим с једним само зато што моја мала још неће да загризе, а ја сам и довољно антимамограбанин да не пристанем на брак и довољно упуоран да је се не одрекнем. Све се више запревам...

— За ону која личи толико на Гагу? Ја ту више не играм. Ни Јанко више.

Доктор Мутавић се наже према мени и жмирну дрско се смешећи:

— Шта хоћеш тиме да кажеш?

Драган ме је гледао грцаво.

Прескочим зато одговор, али ипак рекнем:

— Не треба да се кајеш! То не мислим да захтевам.

— Ја да се кајем? — насмеја се Јанко. — Да знаш, то ти у три ока кажем, никад се ни за шта што сам у животу свесно учинио нисам морао да кајем.

— Можда ћете! И ти. И Андреја. И Филип! — мумљао сам идући пешке кући. Хтео сам да протегнем ноге и удахнем мало оног свежег, влажног ноћног ваздуха, без звезда, али с авионом на небу који је, долазећи ко зна откуд, палио своја црвена, жута и зелена светла под крилима и под репом и, наметујући звездама, нестао према Бежанијској коси. Ко зна? Можда ћеш! Јер...

Угледам црвено поштанско сандуче.

И ја га још једном угледам. Као и јутрос што сам га угледао.

... можда сам, пишући сценарио, постајао полако свестан да сам одбир вриши и раније, док су голо-руки јуриши правили репортаже. Техника с којом се то, неприметно и за мене самог, вршило названа је већ *љубавном подлошћу*. То је савременија само варијанта слепила мајке за мане свог детета или варијација оног старонавијачког: *wrong or right my country*. Али док енглеска пословица води рачуна само о интересима и не бира средства, *љубавна подлост*, та техника одржања одушевљења, има за претпоставку личност високо развијене самоконтроле, свести и савести која не би дозволила да се уради ништа у несладу с човечношћу кад се нужности не би довијале да јој наместе себе, подвале и тако је *in bona fide* принуде да свесно чини и оно што свесно не би учинила при пуној свести, знајући шта чини. Тако речено, то изгледа неозбиљно; очигледно није. Принципи поделе рада, казуистички извитоперен у *divide et impera*, добро је дошао енергијама неослободи-

лачким против ослободилачких у тој игри жмуре човека са самим собом, човека подељеног на своје раставне делове: на људе који би били способни да спусте непотписана писма у поштански сандук, на људе, дакле, чије је понашање, нането искуствима, оправдано још само пред прошлим вековима; али и на људе нове, који би такво понашање осудили кад би знали да је њихово. Они то и не сауте, захваљујући хигијени заборавља. Међутим, како је ипак реч о раставним деловима једне исте личности, мора негде да у свакој од њих постоје замрачене коморе чије би објашњење чинило трећу, праву личност, ону која би знала све што се ради и спречила зло кад би, рецимо, случајно једна муња поцепала мрак.

Сад знам, борба је то немилосрдана, лукава. Па иако је та трећа личност принуђена да се послужи свакојаким кресивом да би дошла до искре што ће запалити муњу, она је једина невинна. Упркос свему. И она је принуђена да се послужи свим средствима. Ја их нисам бирао ни хтео. Али љубоморан као пас на овоје ратне другове, Јанка, Филипа, Андреју, Милету, доктора, па чак и на Драгића, ја се служим једним гнусним средством... Оно напада не разликујући живот од смрти.

Пред поноћ је. Скоро ће одјекнути дванаест удараца са бункера Поште. Али чин је завршен пре него што је ико и помислио да га изврши. Дахтао сам још пред излогом, сам у пустој улици. Мек, инсинуантан шапат за мном. И одмах затим пад писма у поштанско сандуче.

Тргнем се, покајем, примирим правдањем: писма су ми била цео дан у цепу, али ја нисам хтео то. Ја нисам крив што нећу, непрегажен, постати поштански сандучић. Чин је завршен. (Ја нисам крив што ме трамвај није прегазео.) (А то сам хтео у једном тренутку. И тад би нашли писма код мене. Отворили их. И они који су криви добили би то заслуги. Ја — ништа. Био бих ништа. Трамвај је протутњао. И ништа се није неповратно десило тада. Сад само.)

Стајао сам пред излогом пуних свила у бојама које би лепо стајале Гаги.

Што сам волео тај излог! И дахтао.

И уопште такве излоге. Дахтао.

Они су наглас изговарали моје радовање због успеха земље која је већ видљиво надокнађивала бивша и још увек садашња лишвавања будућим обиљем свега и свачега, увозним африканским воћем и аустралијским вуненим тканинама, енглеским тениским лоптама, шведским пуловерима, канадским гојзерицама, али и домаћим производима, истим или сличним а јефтинијим. Без жеље да ишта купим, поседовао сам све у изложима и професионално деформисан примитивистичким навијањем за нашу индустрију. Осећао у овом тренутку понос некадашњих власника радњи и некадашњих индустријалаца, јер све је сад било моје на један нематеријалан начин (какав сам то онда материјалиста?), све, изложи — моји, те робачке макете вагона — моје, те улице — моје, ти тргови, пролазници — моји, моји, и моји оних двеста нових димњака и све што искуља из њих: дим, зној, живот, машине, цела земља, сви рудници... Гледам сам све што већ правимо, и слика од пре четири године, из четрдесет четврте, децембра, наметала ми се поновљено: празни, прашњави излози разбијени и овлаш закрпљени без ичега лепог, једва с неопходним, једва с калоричним и нужним; без ичега луксузног, пријатног, измишљеног а упадљивог, само с храном и без ичега за јело; само са серијским конфекцијским ужасом за покривање нагости, без ичега елегантног за одевање. Поћем најзад, али застањем после неколико корака пред другим једним излогом, заштићеним на висини груди палатотнама на каналу и натписом: *Пази! Свежа боја!* Први пут у свемиру он је показивао куглицне лежаје домаће продукције (правио сам пре две године репортажу: тад су ударени темељи фабрици): сјајни, округли и употребљиви метали кликери као да су увозни ескаеф (постављени примера ради крај домаћих). На изглед се нису разликовали, али ови наши чинили су ми се неанонимнији, а жути трагови уља у удужном пресеку бандажа с углављеним челичним куглицама били су ми ведрији, ваљда за већи изнорени напор на који истовремено помислих, за већу муку, којом се ту искуљајују невештине у трци да се ухвати корак са светским нивоом и прескочи једним скоком амбис заостајања.

Не! Нови човек није апстракција. И он се да направити. Исто као и те куглице. Оно што сад треба да учиним, то је: прећи поново цео сценарио и избацили из Бакса све старо, све што сада није потребно. Јер ја се уопште не демобилишем.

Стајао сам још увек пред излогом, загладан у кугличне лежаје који су у једном углу мировали, а у другом, пред неокупљеном (ноћ је) децом, давали неку нон-стоп приредбу. Са хромиране плоче с много удубљења рушили су се безбројни кликери на металну плочу што се такође кретала. С ње су одскакивали ти челичњаци као смушене мустре на све стране и увек се, као сасвим пуком случајношћу, враћали опет у свој лежај, да се у следећем тренутку поново прослу, одскоче и врате. Никад исти у исти лежај. Али ниједан да погрешити, да промаши удубљење које га чека, да понови пад и одскок. Све је било прорачунато; непопрешивост тог претерано егзактног, рационалног рачуна коме су се подвргавале бесловесне металне куглице испуни ме поносом, али ми не врати самопоуздање, и ја дигнем оковратник кишног капута. Добро обучени људи пролазили су крај мене. Јесам ли им завидео? Баво та знао. Ако јесам, онда не што ми је било зима. Они само нису били одједном тако наги пред собом као ја. Јесте, завидео сам им што могу не црвенећи да помисле: не: »ја сам поштен«, већ: »ја нисам непоштенији од других«.

Прсти су се сами олабавили и писма су само зашпунтала.

Други! Када би ме они могли да сагледају! Можда би ме каменовали. Тад бих и ја био ослобођен тог свог осећања што бичује, мори и не напушта.

Али нико ме од њих није погледао и равнодушност јатакује и даље са свим лажима и злочинима!

Хтео бих да крикнем: »Зауставите ме!«

Али неки црвени псећи језик свег ме облиза. Преко уста. Преко мог крика.

Ругобе пролазе, нико ни мене ни њих да погледа. Улазим у једног од њих. Да ме однесе. Много ме је. Јесте, навика је постало то удвајање, утрајање. Сад ме је све више. Себе целог више не чујем.

Све је тамо у излогу било прорачунато до у бескрајно мали сегмент стотог дела микросекунде и

игра се куглицама, зато што се радило о куглицама а не о људима, вршила без грешке, с прецизношћу швајцарских часовничара који су се преквалификовали за јапанске жонглере. У први мах нисам разумео у чему је игра, па сам застао, али схвативши да куглице не падају, како ми се прва чинило, насумце, него под одређеним углом под којим се и враћају у неко друго испразњено лежиште, смирим се, али останем горак. После тренутног задовољног незадовољства сазнањем да ни хаос није хаотичан дуже од потребног времена да се схвате скривене законитости, и то не увек све и не увек брзо, али законитости које су мање, тајна природе но што су природа тајне, био сам изгубио опет храброст, јер прави неодољиви хаос и почиње изговарањем себе, човека који је спознао своју тешку сводљивост на речи и појмове. Узалуд располажем интелигенцијом, вољом и свим чиме бих могао да прекинем покораване узроцима у име идеала непослушности свим законима, у име свог сна о слободи до нереди који она никад не постаје (јер слобода је ипак ред који себи, упркос свим привидима, не дозвољава да у име самог себе мимоиђе лежиште што му инвенција и човекољубље нису припремили. Ипак, нисам данас само плен немира, бола и несреће). Само појмови ме још увек на тренутке преплаве.

Колико ли је дубок један црвени поштански сандук?

Зашто? Чему то неповерење у ум, који би могао да нађе формулу и за човека натераног да уради оно што треба. Не познајемо ли га бар колико одскоке челичних куглица натераних на послушност? Шахиста, мичући фигуре, може унапред предвидети до свог и партнеровог десетог погеза. — Зашто не бих ја то могао? (Тројка отандрка крај мене.)

Још спуште. Још падају. Све време падају писма у црвено и немо.

— Не можеш! (Двојка за њом.)

— Не знам ли Гагу?

— Њу знаш, али знајући је, ти си и свестан да је данас већ немогуће убијати из личних разлога. Ту би свирепост учинио само да су у питању добробит друштва и интереси заједнице. Приватни разло-

зи, ма како дубоко било твоје очајање, немају више снаге да покрену навике тајне цуцгле у теби.

(Све се то дешава под кожом једног човека. Кажипрсти му испадају из ушију, очи се отварају, а нико му не уме да помогне.)

И тад баш осетим љут, најљући досад ујед за срце, онај горки талас љубоморе. На трен се угледам с леба. С леба сам то ја, али сва су леба иста, а лице му притиснуто уз њено — не видим. Убоа зато: ко ти је тај дугоња преко ње? С њом на мом каучу? Осетим кратки запасти кљун, који ме као суровим прстима пчеча за душу, одиже је, растегну и стави на калцкалицу са које се уверавам и разуверавам да је оно лице које не видим ипак моје, пошто су леба која видим моја леба. И обрнуто. Ако не видим лице, по чему присвајам туђа леба.

(Као осуђен на стрељање, трљао се о зид, а реч по реч дизала на потовс, узимала га на нишан и окидала свој садржај на њега. То је била пресуда: Подлост и самољубање. Љубање на подлост.)

На изглед идем мирно док се раздирем сам под тим драматичним облацима који су почели да се скупљају после наглог попуштања кошаве и брзог отопљења, што је почело јуче око подне под навалом неког чудног јужног ветра, предветра заправо: топи се, присутан је дакле, а не осећа се. У Београду су промене неочекиване и брзе, исто као и хумор његових преких људи, најчешће љутих, не само кад воле; непромишљених уз то, а ипак сажаливих и пре и после ударца. Дабоме, ескивери и ту најбоље пролазе. Ја то нисам.

(Глас сваке речи био је мој, а тако различит од мене. Речи су излазиле због тога из мене, не из писама. Сви остали били су забављени својим послом без везе.)

Нема сумње, она је обична дроља!

Али да ли сам зато ја у праву?

III ДЕО

ЧИЊЕНИЦЕ, ЧИЊЕНИЦЕ

ЈЕДАН

I

— Станите! — викнем с улаза и појурим према настојнику који је пошао ка лифту. Погледам у сандуче за пошту. Уземем писмо.

— Зашто? — окрену ми лењо главу сву у широким наборима из којих је ударало на бели лук у ракији, чији је накисели задах вечито изнојавао. Од Бакса је.

Тек тада му приметим у руци познати првенкасти картон. *Не Ради*. Спорим прстима везивао је то за жичану мрежу. »Коначно награбен, одликован, примљен...«

— Мислио сам да ради! — покушам да се излишно извиним. — »Предаја одликовања у суботу.«

— Мислио! — протунџа настојник. — Проклета деца. Све покваре.

— То су дасовани — рекох — учинили. »Овим се позиваш неизоставно да добиеш на свечану предају одликовања.«

Запрепашћен: сад и то! Непредвиђено. У сценарију није награбен и одликован. До Бавола! Ни у репортажама чак. Па шта значи тај раскорак између чињеница, угла под којим их видим и маште којом их упућујем преко доживљаја жељеном циљу? Је ли то грешка или знак веће моје моћи, смелости и слободе?

Насмејем се тихо.

— Ја се цео дан због њих килавим! — говорио је настојник. — Ни ноћу не престајем! — и опсова животу мајку. То је радио дватут недељно у вези

с грејањем воде (сви се станари тад до поноћи имали право да купају).

„Отац сам од пре непуну годину дана, али тек од данас твој Буша Савић Небакс.“

— Живела деца — викнем блесаво с мецанина и насмејем се, али сасвим тихо и дахтаво, да ме нико не чује.

Кроз то притишено радовање провлачило се шапкање настојникових папуча.

Силазио је опет у подрум. Плитак качкет. Пљосната вилица.

Па шта?

Дигнем руку, али не притиснем бело дугме за светлост. Још три опрата.

Неко се извоји из мрака и стаде преда мном.

— Откуд ти? — савладам страх угледавши доктора Мутавића, који, место да одговори, упита шапатом чији је извор био неодредив:

— Како се осећаш?

— Одлично.

— Јеси ли сигуран у то?

— Сигуран. Зашто питаш?

— Седнимо! — предложи. Није скидао погледа с мене.

— На степенице?

— Свеједно.

Био сам збуњен, али није ми падало на памет да га позovem у своју собу. Погледам га кришом.

— Шта то значи, ти си бар жив.

— Да. Али се бојим.

— Ти?

Погледам га. Као да је био порастао. Изгледао је сигуран, стручан и, најзад, као неко коме прија свакодневица. Као неборца-лекара у рату сам га помало и ја завитлавао. Заузврат, сад би ме он, доброћудан, могао да лечи да сам болестан. Али нисам.

— Чекао сам те ових дана! — уздахну.

— Мене! — чудило сам се. — Насео си Андреји и Филипу.

— Откуд се њих сада сети? — зачуди се. — Јадници. — И брзо се исправи: — Хероји. Не мислим ја на њих. На тебе ја. Читам оно што пишеш. Много радиш, је ли?

— Како се узме! — рекнем не сумњајући више одједном да он то стварно седи крај мене на степеницама између трећег и четвртог спрата. — Не сумњајући? — упитам се, али признајем да сам помислио да би требало и у то да посумњам. Међутим, плаћем:

— Јунацима није потребно твоје жаљење!

Али он настави да запиткује место да ми одговори.

— А после рада? Виђаш ли наше?

— Суботом! — рекнем неодређено. — Ако сам ту. Али мало их је остало после оног с Милетом. А и Драганиче је ретко кад у Београду.

— Код Драгића навраћаш? Давно нисам био тамо.

Погледам га. Али он климну добродошло главом и исправи се.

— Био сам двапут прошлих месеци. Досадно.

— Скаредно! — исправи га.

— Ни најмање. Глупо траћење времена. Poker.

— А женске? Опчићи, каменчићи, шљунчићи.

— Да није њих, не бих ни одлазио тамо! — рече ветно. — Веруј ми.

— Дакле, што сте шоље. Јанко... он заплаче чим се запева нека романса. Сентименталан!

— Јанко? — зачуди се и погледа ме тужно. — Јанко?

— Јанко? — згранем се сад и ја, али скоро јетко треснем: — Пред лобом, значи, није изводио игру пећинских медведа?

— Како да не! — пожури. — Њима је то било смешно. Мени — тужно.

— Мени гадно.

— Гадно? — понови и погледа ме одоздо.

— Да. То је ипак разврат. А разврат је деморализација.

— Игра пећинских медведа?

— Гашење светлости, свлачење и онда оно — сви пред свима.

— Ти си то видео?

— Видео.

— Могао би да се закунеш, да сведочиш?

Тргнем се безразложно, али сам осећао да губим одједном сигурност.

— Значи не би могао?

— Бих! — рекнем пребрзо, да не бих, свестан последица, покушао и да се извучем. — Можда и не бих. Зависи.

Осећао сам се као онда кад ме Милош питао о уреднику и репортажама које сам бадио у кош. (Кроз мене брзо блесну мисао да он, Милош, у ствари тада и није разговарао са мном. Учинило ми се само.) Филип је то био! — рекнем несигурно.

— Зато сам и дошао! — рече доктор довољно скромно да се сасвим повратим и прећем у напад, али ме згроми првом следећом репликом.

— Рекао сам ти. Читајући твоје репортаже у новинама, питао сам се: Шта је њему? То јест: шта ти је?

— Зашто си се питао? — процедим.

— То би требало ти да ми кажеш.

— Ја не разумем! — рекнем одједном изазивачки.

— Чини ми се да си изгубио смисао за квалитет...

— Квалитет чега? — заскочим, врло радознао на једном.

— Реалности. Читалац не разликује код тебе стварно постојеће од оног што бих назвао нижњим опрагом реалности...

— То јест?

— Оног што си само замислио. А зашто? Јавља ли се то код тебе из жеље да коригујеш оно што јесте, или из страха пред њим.

— Хоћеш ли да кажеш да су моја сведочанства лажна? — упитам дрско. — Нека јаја у тућем гнезду?

— Рекао бих да хоћу. Само... Ето... У вези с малочас баш поменутом игром пећинских медведа... Ја сам био оне давне вечери кад је Милета изводио ту плесну тачку с једном девојчицом.

— Коју је Јанко први пут видео те вечери! — викнем бранећи се већ.

— Први пут? — зачуди се Мутавић. — Колико ја знам, а знам, Милета ми је преклане долазио с њом ради једне услуге.

— Побачаја! — викнем агресивно.

— Тачно! Па?

— Видиш! — кликнем победнички.

— Шта? — слегао је раменом. — Нема везе! —

Али погледа ме брзо и озбиљно. — Не мислиш да се друштво свукло и изводило општи блуд сваки са сваком? Или мислиш да је Милета, да би нас забавио, и на наш захтев, одиграо »тачку« са својом девојчицом? Зар си заборавио да се обукао у костим кнез-Бодиновог деди, тј. у јагњећу кожу што се налази пред Драгићевим каучем, а она у свој органдински жипон и првену блузницу с белим дугмичима по три у реду? Је ли тако?

Али он настави да запиткује место да ми одговори.

— Је ли тако? — поновим и останем неко време без речи, а онда избацити даљенички само:

— Не сећам се да си ти био тада тамо.

— Није важно да ли се сећаш, али какав си, питам те ја, то веродостојни сведок кад ниси у стању да репродукујеш како треба једну обичну сцену којој присуствујеш — скоро сваке суботе?

— У ком то смислу нисам у стању да је репродукујем?

— Ти ниси видео оно што се заиста збивало...

— Да нећеш да кажеш да сам измишљао из пакости?

— Не! Не! — умиривао ме др Мутавић. — Ти ниси видео оно што је стварно било, видео си оно што си само замисљао да видиш. Но то што замисљаши толико је код тебе јаче од оног што се стварно збива да увелико већ губиш способност да разликујеш реалност од маште. То сам закључио читајући твоје репортаже. А сад — добијам и потврду. У наступу револта против оног што ти се чини чиницом, ти би, сад више не сумњам, могао и да учиниш једну такву свињарију да...

Застао је, уздахнуо пред собом у мрак и рекао врло провокаторски:

— То сам дошао да ти кажем.

— Шта? — упитам прво мирно. — Не знам шта? Буди јаснији. — Не добијем одговора.

— Шта? — дркнем већ изнервиран. — Да не мислиш на писма?

Опет је ћутао, али онда се сетим да о њима, ако је жив човек, не може ништа знати. Не може. Писма су ми још у џепу. Пипнем се. Не осетим их. Завучем руку у џеп. Наћем само оно Баксово.

Све је то трајало једно од оних магновења када мисли свирну кроз главу надзвучним брзинама па си неспособан да их до краја схватиш и разумеш.

Ипак, оно што се десило спада у ствари које бих волео да заборавим. Навалио сам на њега. Убилачки сећам се да сам скочио. Он је вриснуо, измигољио ми се у часу кад сам га дотакао, сјурнио низ степенице и нестао не обзирући се, врло недокторски. Страшно сам треснуо. Можда и јаукнуо.

Срећом, повредио сам мало покосницу цеванице и после два-три шкртута зуба било ми је сасвим добро. Ни капи крви. Једино што је остала — моја жеља, одлука скоро да престанем да новинарим. Даћу отказ. Не што бих прихватио иједан од Мутавцићевих разлога. Просто, досадило ми да сведочим.

Револуционар не може, и кад хоће, да се помири с том пасивном, ненавијачком, неакционом улогом.

Одавно сам био на неки начин свестан тога. Од пре своје репортаже о Баксу коју ми је уредник бацио у кош. Хоћу да кажем, ја сам је бацио, у његово, Симићево име. Но било ми је, наглаше, јасно да је то учињено због уредника, тј. да би он то учинио својом руком да га нисам ја сам предухитрио. То јест, није више важно ко је шта учинио, логично је једно и друго, али лепше је што сам ја то урадио. Лепше је, јер сам тиме себи потврдио да сам свеснији, далековидији, слатнији себи. Мада би било лепо и друго — да је Симић то учинио. Лепо, јер показује да су нам уредници буднији и паметнији од младе новинарске гарде, смеле, луцидне, али и за црту-две сувише псеудонеконформистичке. Лишене оног некадашњег осећања одговорности кад је судбина света зависила од начина на који си извршио наређење.

Било како било — учињено је. Мислим на репортаже о Баксу. Али истовремено било ми је и жао што сам то урадио. Јер сетим се разговора с Милошем, који ми је саветовао да то објавим. Не. Разговора с Филипом се сетим. Одиста, да сам оно тад штампало, данас бих, ето, доживео незапамћен тријумф. Бакс ће за четири дана бити одаикован. То би била потврда његове тезе да несрећа код нас живи и ради непријављено и не плаћа порезу, али да долија као свака илегална лија.

Но стрпљења је требало за то. И више но стрпљења (које немам, јер данас, изгледа, сувише већ живим на рачун предујма од будућности), требало би и мање љубави према читаоцу. А читалац... Он је за мене, упркос свему, биће невино, детињасто помало, и лаковерно. Било би злочин сервирати му чињенице што изазивају сумњу или које је хране. Значило би: не волим човека.

Једно је несумњиво: оставићу новинарство. Не због др Мутавцића. Филм је добио дотацију, сценарио ми је већ пре реализације проглашен за најбољи који је дошао пред комисију (то се исувише често каже да би било истинито, али ипак прија и тако) и био бих блесав да не верујем да ћу, с искуством прве филмске приче за собом, одсад моћи да направим и другу и трећу, сваку бољу од претходне. А новинарски могу увек, нешто обешенија ноша но досад, покаже ли се да ми је немогуће сценарисати.

Још пре подне сам хтео да откажем, али Симић је отишао на неки састанак у Дирекцију за информације. Причао сам неко време са секретарицом и, како се Симић није враћао, пошао Гагиној кући. Нисам је нашао. На степеницама сад, тачно између трећег и четвртог спрата, угледам опет неког. Рсавца.

— Шта хоћеш? — упитам га набусито, али не сачекавши одговор, продужим: — Ти не постојиш! Ја знам да не постојиш.

— Јеси ли сигуран? — смешио се идеално храбро. — Можда други не постоје, иако их не зовем Баксом као мене.

— Мутавцић ме малочас разуверио да си измишљен.

— Оно измишљено најмање и ваља у твојој сценарију о Бетону и свицима. Човек је усавршени радни наслов бескраја, а не клацкање. Али доктор, он...

Рсавца одмахну презриво руком, али ја га предухитрим.

— Одличан стручњак.

Он се нарогуши:

— Снове — у мајчину? То ли значи код тебе — бити стручњак?

— Не. Али постоје квалитетне разлике између јаве и сна. Ја сам их свестан. То је све.

— Браво! — не сакри подсмех. Одлично. Вратимо се благу, свињама, острву оне чаробнице... (причао си ми једном) Но... како се звала?

— Кирка.

— А острво?

— Корчула.

— То је југословенско острво?

— Наше! Што?

— А они?

Мислио је на моје пријатеље.

— Знаш.

— Знаш да не ваљају. И знам да их третиш место да их мало осветиш. Побити то треба. Без милости би их требало мало у тринаести батаљон...

— Како?

Он нешта место да одговори. Али не појурим за њим као малочас за др Мутавићем.

Знао сам у чему је игра. Или... чинило ми се да сам знао.

Осетим се у том часу врло лак, врло слободан. Од мртвих и живих. Први пут после толико времена.

Устрчим оних једанаест плитких степеника до својих врата, весео, радостан, чин.

II

Откључам, доста миран, врата своје чисте гарсоњере.

Цела кућа је још увек једно купање. Тридесет и шест се стамбених јединица пари, циви цвиле преоптерећене, укућани стењу у кадама сапуњајући леђа. Истуширам се и ја. Обришем. Зазвони.

»У поноћ« помислио сам. »Ко то може сад још бити? Фиант!« Врата сам нагло отворио и устукнуо. »Ти«, шапнуо сам као да се живо месо изненада откинуло од мог граа, и у исти мах знао да нема више одлагања. Извесност о којој нисам дотле никад разговарно мислио почела је да куца пакленим стројем у часу кад се иза отворених врата померио мрак. Гага издвојила из црне масе неосветљеног ходника и стајала, црна, у оној својој младалачкој, веселој црнини што је напола само смиривала једно тако

необуздано девојаштво које се отимало да побегне од себе и увек се враћало из бекства држећи само себе за руку. Коначно је коракнула, и тад се, први пут од пролетос, почињало да одваја од црне масе тамног, зпруданог ходника њено као забременано девојаштво после тог једног јединог корака који је направила прелазећи преко свих прагова: али у моју је собу ушла скљоканих руку, без отпора, лебима према каучу. Затворио сам врата голим раменима, и, не знајући шта радим, обишао је и укуцао се пред њу, дотакнувши је овлаш прстом испод браде што се одмах подиже реморкирајући за собом као шлеп њен чабави поглед, који је, вероватно, и остављао свој врући црни траг на мени од груди до усана што су ми одмах отеале. И она је то морала видети. Јер су се њене усне нагло расклопиле, одједном распрсле, болесне, као под притиском мог узнемирења које су морале да опазе те њене магление а мрко отворене, драматичне, снажне очи, увек, па и сад кад су деловале тужно, немалаксале, само су стаале од неког тренутног грозничавог умора целе ње, атлете животне радости. Срце ми је ударало главо, брже но свирепо и збуњено, као да је знало све што ће се догодити (дотле ми није ни у сну пало на ум да се то може тако опет да деси)...

ИСТОВРЕМЕНО СПРАТ НИЖЕ

... после свега што се збило између мене и Костине сестре, јер ми је Коста издахнуо тако рећи на рукама и био мој први а незнани скојевски идеал и друг према коме сам осећао жудно поштовање и љубав, ја, ненаход, али ја спреман да се одрекнем и своје прошлости да бих задовољио сваког човека и све људе уопште, ја својевољно пристао једне давне ноћи у возу да за Бакса будем нагод из Дома како не бих разочарао њега увереног да сам безнадно наћен једног летњег јутра пре више од тридесет година у цбуну јоргована крај Хајдучке чесме, умотан у тада стандардне памучне пелене без цеауље или ичег што би могло да послужи као доказ мог идентитета једном кад се буде покајала мајка

која ме је оставила, иако тако што није никад ни у сну учинила. Није ми било тешко да усвојим нови, измишљени живот, јер је био (проклети Симић), јер је мени био лепши и у оном часу потребнији и неодоговорнији од стварног, а прави родитељи су ми ионако пред сам рат умрли и никог нисам више имао од крви да би ме подсетио да прошлост није изборна као што то може бити будућност (па ни тад не сасвим адекватна жељама), будућност у коју је најлакше коцкати се и — не прокоцкати је. Али због свега тога и другог никад нисам ни помислио да се ишта може поново да деси између мене и сестре оног који ми је, скашена лица, издахнуо на рукама, на домаку Београда.

ВУК ЈЕДАН

»Ти«, шапнуо сам опет, и то се »ти« откинуло од мене као да сам напамет знао неизбежност о којој нисам никад раније мислио. Ни сад.

Њен поглед је својом тежином, клизећи опет преко мене одозго надоле, запарао дубоку бразду у мој још мокри врат, али ја сам јој опет прстом једва дотакао браду, а она послушно почела да је забављује, полако, не затварајући очи, којима више није гледала мене, него друго, таваницу, млечну куглу лустера и чекала. Зашто ме није гледала? Зашто ме не гледа? — понављао сам дрхтајући све док јој се пун уста нису опет стала да отварају као воће што прска од зрелине, али изнутра, и тад ми је, наједном уплашеном да то сад не почне, можда, да измишљеном причом правда свој долазак у невреме и тиме испоремети све што ми је постало наједном тако хлебно јасно и стварно (голубица свих жеља извучена из мафионичарског цилиндра пред три хиљаде задивљених сведока) (голубица која се још љуља, збуњена на бескрајном прсту текуће траке чула) (љуља као да ће се срушити), и ја не знам више како, али пружим јој обе руке, а она ми по-срну на груди не рекав ништа, и исто као онда што је то било довољно, и сад је загрим и притиснем на маље о које је лагано почела да, после укоченог тренутка, трља уплакани образ. Осећао сам како јој

се под хаљином извијају танке опруте витих ребара у која уривам свој стисак и почнем да гњурам уста међу њене напрасе усне, у њену лако златну косу што би лепричала кад хода да је није чешљала у коњски репић, у мирис даљина заостао на кожи њених танких образа, у хрскавичави руб њене вилице, у очи, у чело које сам хтео да унесем у себе. Удахнуо сам зрака и продужио да је, загрцнут, љубим у загоњетност хладноће што се већ млачила, што је већ дахтала, топла, пекала као неугасиви врх ножа задржан над свећом, ужурбано струјећи против примисли што ми се јавила да ће се она као заизвесно покајати ако престанем макар и на тренутак да је опамућујем пољупцима, јер сигурно није свесна да ме воли, још уврећена после оног свега (а ипак био сам сав убећен да ме воли) (поноћ је већ прошла) и зато продужим да је све брже љубим гурајући је полако према каучу, померајући при том и себе који је грлио свом дужином свог тела, бежећи тако од глупе ситуације што би настала кад бих јој, представши да је љубим и грлим, пружио прилику да се покаје корећи се за поновну непромишљеност и да, постићена, стане да се отима, а ја почнем да је молим за извињење. Зато јој заријем језик у уво и она се најези, задрхта сва, изви се мало, клону и као заклана згрчи у трбуху, у коленима, скући и пружи, посрну и сруши без одбране преко кауча распремљеног за спавање, са мном преко себе неспремне, можда, згрануте и ужаснуте толико колико сам ја тад још ликовао.

Толико ужаснуте да није ни покушала ма и најмање да се одупре судбини коју је примала у себе затворених очију, пребледела од чела до усана, сва обузета оним што јој се дешава, без воље и снаге да то спречи. Само — поднесе.

Као жаљење ми је то севнуло кроз главу одмах, само тад још нисам могао, опамућен, да губим време на те мисли, али ми после свега, онда кад сам се пружио крај ње смешећи се целим својим дугим, радосно исцрпљеним телом што је брујало од неког нечујног пљеска свом унутрашњом засвођеношћу грудног кошца, онда кад сам већ савио леву руку на којој је лежала њена мека коса Костине сестре, коју

сам имао, опет заувек имао, померио је мало и савио шаку да јој прстима помилујем образ што се угну, онда кад сам већ осетио потребу да јој слободном руком помилујем груди и да, прелазећи једним отвореним дланом преко оба пребена прса, споро клизнем с доње њихове стране ка врху плексуса обалом витих ребара и одатле, преко још гипкијег младог трбуха, ја сам ликовао у себи као никад, као први пут први човек са женом сам на целој земљи.

Али она се скупи после и окрену ми гола лећа као да се неочекивано покајала, а зашто? (кајање то није она сама, то је свет, сви остали) ја нисам ништа на силу? ни сад ни онда на снегу.

— Шта ти је? — благо уштам. — Јеси ли уморна?

Ћутала је. Разуме се да је ћутала. Шта треба друго и да ради него да ћути, кад се очигледно стида мислећи да ми се сад мање свиђа но пре, не знајући да је жудно и одувек волим и да је то изнад пре и после и изнад свиђања и несвиђања.

Можда је одбојно, присетим се, стукнула очима поред кауча и зато што сам јој рекао једном само, и то кад сам је, после првог сумњичења Андареје, срео на улици, рекао шaljивим гласом седећи у посластичарници крај ње (у жељи да је бар пред собом оправдам) да су јој очи драматичне као песнице и да одударaju од беспомоћности њеног детиње ведрога лица, а једном јој рекао (у вези с другим) да има »јасне и хрчкавичаве црте«, то, и рекао јој кад сам је летос срео (већ је носила фризуру коњски реп): »Како си ми, мој мали плави рептилчићу« и рекао: »Баш те такву волим« и: »Дуго те нисам видео« и: »Учиш ли добро?« и: »Лепо ти стоји тај реп«. То је уједно све што сам јој икада рекао о њеном изгледу и она још можда не зна свиђа ли ми се она истински или само онако и је ли све то добро за њу или није. Срце ми је ударало брзо као да је пре рођења било начисто са свиме што ће се једном десити између пошле да се убије (мислим ли ја то истински?) и мене, једног верног Костиног друга (зашто то мислим?).

— Хоћеш ли да се покријемо? Чекај, помакни се још мало да извучем јорган. Тако. (Иначе ми не би дошла. И не сада.)

Ћутала је. Покријем њу и себе и био сам срећан што је чаршав чист и мирише као сви свеже опрани чаршави на снежна поља и рано пролеће и опет протегнем ноге.

— Срећан сам! — рекнем гласно и спустим руку испод покривача њој на голу мишицу, помилујем је лако. Треба јој разбити стида! Закључивши то, упитам је са сигурношћу која се није колебала ни имала потребе да се, постојана, намеће:

— А ти?

Ћутала је, и у тишини што се, продужена, кострепила излазећи из неких невидљиво ситних зглобова, ја се на тренутак само, али ипак, осетим покраден самог извора задовољства које ми је малочас дала и које је још увек колутало мојим освеженим крвотоком: већ угрожена радост, већ покренута (у мени још брујавом од среће) (осумњичене њеном ћутњом) (а зар би треперила сва тако и тако се грчила, дрхтала и тако грлила, сва ујарена јечала да јој нисам задао онај удар задовољства после кога жене немају права да ћуте, него да, захвалне и смирене, одговарају на свако питање?) (па шта онда?) (и шта она ту?)

Дигнем се на лакат, погледам је уплашен и с несавадааном мужјачком марљивошћу (требало је држати себе на узди и не уплашити је заувек том осорном брзином »свршеног чина«, мужјачки предефинитивном за женску другојачијост која тек после осећа да нешто почиње) с дланом слободне руке на њеној бради, покушам да јој окренем главу што се овог пута истински опирала, неоправдано и преснажно. Није хтела да ме погледа.

— Шта ти је? — упитам је незауздавно радостан још увек. Глас ми је био само пруб, набусит.

Ћутала је још дубље после тога, и само, кад би надуже престао, погледала ме оним својим очима прејаким за страх а уплашеним, препаметним за погрешне закључке а очајним. Но био сам још увек толико поколебан у својој танкој поверљивости и толико уштинут у свом самопоуздању да ме тај њен поглед не смири, хтео сам одмах више потврде, више захвалности, више доказа да јој је са мном било лепше но и с ким раније...

ВУК ДВА

... лепше но и с ким на свету, а ипак нешто ми је истовремено говорило да не журим, да се то она само боји мене једнооког, да је била сувише вребана, да је сад опрезна пред гуштером јер су је пре змије уједале, али у исти мах не слушајући то употребе...

ВУК ПЕТ

... ја сам се још више гневио што ми запада улога гуштера виђена с леђа савијених као бич на коју ме своди њена прошлост (зашто ја да будем мелем, а они отрови?) (Зашто не и обрнуто?) (Зашто не бих ја био змија кад имам разлога да будем отровнији од свих њих који...)

ВУК ВАСИЊ

... имају живе или мртве, а ја из обзира према Баксу немам нигде никог, ја — без корена, ја — нерођен, ја — непитан никад ни од кога да ли пристајем да живим, ја — одгуриван, ја — увек пред зидом који не умем да прескочим и видим сасвим јасно шта има с друге стране.

Увређена је, помислих не да бих се утешио. Увређена, јер се после свега плашила да јој се и са мном не догоди исто што јој се дешавало са свима с којима је пре мене легала, иако је, мора бити, воледа мене од првог нашег сусрета у Ломиној улици, коју сам ја ослободио, ја на челу своје чете. (Као ли је почела?) (Као шеф »Пилица«?)

ВУК ШЕСТ

И то ме смири прво. Мртав је Кркља. Уверење је то дошло као узалад за излогом прижељкивани предмет који ти неко неочекивано и незаслужено поклања. »На« ... »Мени? Зашто?« »Тако! Не питај, Баксе!«

ВУК ТРИ

— Изгледа ми јесам! — рекла је кроз полусан.

Док лежећи крај ове ипак вољене жене, покушавам да мислим о Буши Баксузу, јунаку мог филма, о том Буши под рефлекторима другог смисла чија су ми се нека значења почела да отварају тек недавно, у бифеу, кад ме је и Јанко Утриока пред свима подсетио да су и аутора сценарија звали Баксузом, скраћено Баксом, оних дана кад су га, прострељаног кроз оба кука, морали, повлачећи се, да оставе код једног не баш провереног сељака; док размишљајући тако скидам коже судбини јунака који у сценарију гине спасавајући рудник, лежим крај те своје жене, ја истовремено одвојен спратом, спрат ниже, против своје воље продужујем да пишем, глумим, снимам и пројцираам секвенце другог, нестварног филма, филма о савршеном злочину у коме је с предумишљајем убијам, али тако неприметно чак и за самог себе да ме ни познато сурова и тајна порота савести, резервисана за најинтернију употребу, не може, на своју и моју жалост, да прогласи кривим за уморство из нехата, а камоли за хотимично убиство ипак страшно вољене жене, крај које, лежећи такав, остајем пригушено свестан да топлаи белутак тог Гагиног хрбата наслоњеног на длакаву масивност мог рамена представља саставни део мене ураслог у њу, жену, спртљану са мном у једно и исто тајанствено тело обавијено кожом нашег заједничког попула, испод кога она, жена, баш у том часу вегетативно протеже благу еластичност својих листова укљештених меснатом трапавошћу мојих тврдах бутина, низ које се, већ више од два сата како будан лежим, танко, готово апстрактно цеда испољено житко туткало овог јединственог осећања уједињеног присуства што пулсира упркос својој успореној лености, врелије сад угрејано и посебно некако ујарено у тропском појасу њених истурених мекота, затегнутих у лук без престанка тамо од бедара до напетих женских карлица, мојих од моје шиптарске уоуканости опрезне и наоштрешене дужином подјоргања, и то од доњег његовог краја с лакираним полумесецима њених ноктију што се биће мичуцају над жуљем на малом прсту

моје ножуре број четрдесет три, па до горњег рубца покривача, одакле најзад избијам двоглав, али свој, одлепљен, одвојен од узнемиравајућих мириса шљига и тресетишта, хладан и слободан, једне главе плавокосо загнурене у јастук, друге, једва проробене косе, загледање у црни ток још зимопрожљивог мрака уструјалог кроз отворени прозор да, резак, подметне испод жене и мене свој сплав на опруге и понесе нас низ матицу, слеplене а двоструке, ка једном ушћу у море без обала.

ВУК СЕДАМ

Осећао сам се све нелагодније. Ненормално. Као да лежећи уз њу, како лежим, гледам у таваницу која је однекуд постала огледало. У њему опет као да видим плућутог себе, увек с неким другим бројем на картону што ми, као робијашу или логорашу, стоји на левој страни прса и увек у некој другој ситуацији. Час стојим, час се крећем и смишљам нешто.

А то што смишљам или схватам нема — чини ми се — везе са мном, тако да, независан од свега та и себе, могу да посматрам све остале како се понашају и муче једни друге — сваки себе. Али овај који се јавља с бројем четири најчешће је без лица (не препознајем га с леђа као остале), тако да овом мени који сам присуство што не дејствује, што само гледа, он, лица још скривена, ужива ипак уверен да људи чине оно што им је он, попут хипнотизера, наредио да учине или, не наредивши гласно, усктео да ураде. Као тим...

ВУК ЧЕТИРИ

... мушкарцима који су се на Булевару Револуције пре три сата још окретали за том згодном, балерински виткоњом. Није их било сувише, око петнаест посто. Гледајући је како се, вретенаста и ломна у струку, брзо удаљује према будућем тргу Маркса и Енгелса, шкрипнули би зубима или би помислили оно проклето мушко, увек спремно да ме-

сождерски насрне: »Ух, да ми је да је ја мало...« или би, млађи одједном, пожелели да се потуку или би се упитали: »Какав ли изгледа лаф који то зида?« И тачка. Продужили би после тога својим путем, с осећањем да им је учињена нека неодређена неправда. Али и мали број оних искуснијих међу старијима и млађима који су је успут приметили нису ишли даље од претпоставке да ју је њен даса прописно ошамутио, убеђени да се то она враћа с прве, како неки од њих кажу, трансфузије, дакле, после укритања крвних група. Међутим, двојици није промакла напетост њеног иначе ведрога овалног лица, па, заглашени лепотом тог интензивног драмског акцента који је, непоновљив, прошао крај њих и нестао, закључили: »Разочарала се у шмоклана«. Број Пет је један од њих био. Други, даљи, остао је нечитак.

ВУК ЈЕДАН

Али и то сам ипак ја који знам да никакве разлике личних доживљаја и искустава не могу једним погледом да реконструишу редослед збивања што чине аутентичном драму живота. Уз то, иако пријатељ приповедачев, ја сам човек скроман, не поштујем себе претерано и нисам лудо одушевљен својим послем, који се, као и његов, састоји у скидању три и више кожа с људских душа. Оне воле невиност и тајнама се бране од претераних радозналости слободне; али, стицајем околности, друг који почиње да вас упознаје са собом неће ништа закључивати о тој девојци што је крај њих свих прошла, на основу голех њихових утисака и претпоставки сугерисаних њеним изгледом. Он, просто, зна све што се о њој може знати, мада не остаје ниједног часа неангажован. Њему се чак девојка свиба плућно, али му није ни издалека на исти начин толико згодна колико је то велики мушкараца који су се окренули за њом. Ваља му ипак признати да то они не би учинили да њен изглед не одговара тако рећи архетиповима укуса који је њихов. Приповедач се, усталом, може правдати објективизмом свог личног укуса: он траја иначе на наглашене облике, мада не остаје

докраја неузбуђен ни фиамском сјајетом те девојке на којој цени груди: нити велике, нити мале, какве би се могле очекивати код такве једне фрилице од зове што је у пролазу позвала многе мушкарце да се за њом окрену тако непотребно. Јер он је заљубљен. Он је заљубљен. И она воли њега. И ниједног другог. Уосталом...

ВУК ВАСИВ

... све се одувек опире дефлорацији. И истине су као и девојке заштићене невиношћу. Али пробијмо прву: приповедач претпоставља сада, неколико сати касније, да је мала тада, на Булевару, одлучила да се баци у Дунав. Не зна сигурно. Претпоставља. Из посластичарнице крај стана изашла је с том намером, избила преко Славије у Киричеву, одатле на Булевар, пошла према Пошти, али на углу улице Првог маја одједном је заврнула (значи, променила је одлуку! свеједно! и Сава је дубока), учинила двадесетину корака и угледала светлост на последњем спрату зграде прекопута. Застала је на трен и упркос саобраћају, наједном живом и бучном и у тим часовима — Скупштина је заседала до касно у ноћ — она кроз добош-торту година зачу врло разговетно ослободилачку луцњаву што није јењавила и виде ме, казала је, по други пут оног далеког дана. Па добро, приповедачу. Ниси био једини срећњак! Било је и других. И других.

Не! — викнем скоро унутрашњим гласом. О Баксу је реч.

ВУК ТРИ

Гага се утом помери у сну. Завеслам: и одмах је лето овогодишње, аловито, могао би бити крај јула, почетак августа, поцепало сам комадић новина с данашњим метеоролошким извештајем, обрисао њим сапуницу с бритве и пустио воду на ту бухаву белину с црним бадрљацима. Нестало је тако доказа да сам знао за предвиђену провалу облака праћену олујом у послеподневним часовима, јер сам (то је свима

познато) мамуран пре бријања и пре бријања ништа не радим. Рекао сам Гаги: »Имам посла у вароши, састајемо се у пола дванаест пред *Мажом*, важи? и буди тачна.« Она је на то радосно одговорила: »Важи«, и није питала као обично: »Зашто пред *Мажом*? Стидиш ли се још увек да седиш са мном у кафани?«, тако да нисам ни имао потребе да јој спремно одговорим: »Због мог друштва«, ни да додам: »Све сами мангуши!«, а ни она није, према томе, морала логично да упита: »А што се дружиш с мангушима?«, а ни ја да јој одговорим: »Шта могу? Колеге«.

Гага је само упитала: »Не можеш ли раније? Мало ћемо имати времена за сунчање!« »Не могу!« рекнем споља радостан, изнутра злочинац: »Веслаћемо!« А то је, знао сам, највише волела: пољубила ме од среће. »Што се држиш на цени, курвице!« рекнем као у шали. Она је волела да чује то последње, јер није више то била. Можда није никад ни била. Свеједно сад. »Што?« као зачудила се. »Два сата оног веслања за један твој пољубац«, добаћим. »Није ли мало много?« »Можда ће их бити и више«, планула је од стида, не, насмејала се да сакрије своју несигурност; свеједно. (Прелаз на веслање резом или затамњењем? Резом. Нервније је, брже.) Ја сад веслам, веслам док ме кичма не заболи (да ми се није уклештио диск између два пршљена?), препуштам јој весла и сад она витла њима женски невешто уз Дунавац, зајалурена од напора и среће, леђима окренута облацима који се, угљенисани и шљакасти, ваљају од Земунa и ја јој алибијски, али непотребно јер ће се удавити, кажем: »Биће кише, избаћимо се што пре на Бачко!«; али она није прочитала метеоролошки извештај, као ни ја што га нисам прочитао, оно што се каже — доказано прочитао, доказа више нема, а онда и ти извештаји, баш у здрав мозак завитлавају грбави народ, никад да погоне, и паметан се може увек да опклади с Обуљеном у антипротивно, у сваком случају она извештај није могла да прочита (сем ако успут није купила нову »Политику«), али није, јер је и она већ таква: штеди на десетицама, а разбацује хиљадарке, па и да је купила, било би: »Врло важно!«, него није, па сад ударила у смејање, све се цепа, и кад после неког времена фол центаменски хоћу да јој узмем весла и да

као алибијски извеслам брже на Бачко купатило, она се (као што сам предвидео) јогуни, неће ни да чује: »Ми смо равноправни, капетане дуге пловидбе, и шта си ми се уплашио од Дунавца«. »Биће кице! Погледај облаке!« кажем, а она се не осврће, ужива у својој храбрости. »О боже, боже, Дунав је покисао све до голе коже«, каже, а то је моја узречица однекад за »гуца ми прслук«, у ствари то су стихови неког песника за кога неки прерационалистички нестрпљивци кажу да се профуњарио и да уопште више није оно што је био, место да схвате да је дело једног уметника дијалог са светом у њему само зато што такав исти постоји и ван њега и да, као сваки дијалог, и нове песме претпостављају ако не мишљења супротна ранијим, а оно основна њима противна расположења. Али ни ја више песме не читам, зашто? волео сам то некад. (Да ли је истина да »стих стару кожу не бруси«?) »Брже! Брже!« говорим јој, не реагујући на њена задиркивања у алузијама (можда би требало? али не, опасност које сам више од ње свестан ишчашила ме из зглобова навика и опрезности), а она је срећна, боже, срећна, и то је чини лепом као некад (последница драматичне светлости) (Видиш, Четворко, шта могу светлосни ефекти) па осећам како ми на вентил осећајности почиње да шишти преостала пара некадашње моје страсне и лудачке љубави према њој и ја опет почињем да је волим, тужно волим, јер знам да је не волим више (да ли је то тачно и зашто да тако не буде?) (Значи, и са Драгићем је ишла. Него.) и знам да не зна да плива, жао ми је и истински тешко, скоро плачем веслајући из све снаге (што значи да је ипак некако волим). Но видећи да је опет као страшно волим (што она брзо примети такве промене расположења! И непогрешно!), сва се раздрага испод тих усправних облака спаљених унутрашњим црним мунџама неких невидљивих ковитлаца (зашто невидљивих), раздрага се и разбрља о овом и оном, о ситуацијама (срце ми сунђер од десет тона суза), па ме чак и пита наивно срећна: »Сећаш ли се кад смо први пут заједно веслали?« »Биће некако одмах после оне афере на Црном врху«, кажем, а она се смеје, зацењује се детињасто и одречно маше главом: »Не! Не!« »Па кад онда?« питам. »Прве недеље после осло-

бођења!« одговара врло прецизно, мада распекмежена а дивна некако, али утом удари први налет антициклона, и ја, кајући се (доцкан! доцкан!), устанем, одгурнем је, зграбим весла, шибнем из све снаге према обали; но утом нас поткачи друти талас у бок, преврне сандолину (ту намерно изабрану, међу најрабатнијим). Није ни вриснула. Потонула је, иначе бих је спасао, одлично пливам. Биће да је у води отворила уста да ме зовне, напунила плућа реком...

Дунав ме избацио испод Кафилерије, код Аде Хује пуне комараца што су ме салетали огулавши на »Зоркин« пепеин: лежао сам истински онесвесћен на жутом, још врлом песку, посивео од комараца што су ми за казну пили крв отровану љубомром и несрећом.

Осамнаесторицу су прогутале реке у року од пола сата, не само Тагу. То не теши. Шта сам казао?

Али слобода сва од нерета претераних осећања... Зар је то мало?

ВУК СЕДАМ

Онај који ми бројем претходи чуван је сват: физички не изгледа као ја. Он никад и није ја изгледом. Личи на ма ког од људи који ми много значе и врло често има лице Баксово, иако није увек Буша Бакс него ја. Понекад носи и сукњу, има Гатину главу, лице и глас и мисли тако читке да те мисли лако разликујем и сричем до краја и знам шта оне хоће, смерају, желе, осећају и слуте.

Знам? Чини ли ми се да знам? Не. Знам поуздано. Сигуран сам.

ВУК ШЕСТ

Учинио ми се само страшно велик и јак кад је скакао од војника до војника или кад је после, ни сам не знам како и кад, отпузао до приземног отвореног прозора куће 38 и, избивши одједном из земље, ухватио левом руком за митраљеску цев и тргнуо тако снажно да је извукао на тротоар читаво оружје

и пола људског рамена, ударио га одмах песницом у врат, убацио бомбу кроз окно и, бацивши се на асфалт, стао смушено да љуба у нагорели длан. Било ми је, кад је дошао, жао њега... Себе жалим сад крв кад је стала мирније да струји. Ево, и питања... Није требало доћи! Што сам погледала увис?

Уплашила сам се смрти. Требало је не погледати, убити се. Жежила сам се ужаснута, премрла. А надала сам се да ће он овог пута прећи преко незнаног, преко прошлог. Није! Побуњам се кад први пут рече нешто. »Шта? Сва је моја кривица у томе што му нисам могла прва да кажем све, опшамућена неким нејасним сазнањем да је од свега јача љубав којом ме заволео као и ја њега оног првог дана нашег сусрета пред чесмом што је капала уред дворишта бакине куће.«

Хватала сам се за прошлост, ону прву, невину, пре несрећа његових вечитих бежања од мене, пре запостављања и врећања претпостављањем другог.

— Еј, војско, блицерке су клиснеле са све прње!

Он се уплашено окренуо (и то што се уплашио мог гласа, и то је криво што сам га одмах заволела), укочено ме је гледао, а ја сам се одједном застидела што не знам да ли сам му лепа, и, љута, исплазила му језик и клиснула. Плакала сам што не знам каква сам му се учинила и каква сам била (коса рашчупана, знам!) кад ме је онако укочено дуго гледао. И не знам шта бих дала да сам му тада могла бити у зеницама и у слици мене у његовој свести.

— Нисам тражио блицерке, него Костину мајку.

— Умрла је! — рекла сам после три дана кад ме на Калицу спасао од марисања због гусана и очи ми се напуниле сузама више од мог гласа пред њим негоди од мамине смрти која је умрла пре но што су одвели тату и била мртва за све то време а да нисам зато плакала иако нисам заборавила ни мамину ни ичију смрт, али тад ми је већ било четрнаест и по година, а он је, кад је појмио чија сам сестра, задрхтао и срушио своје руке на мене, дигао ме и пољубио у косу, од чега сам премрла осетивши први пут изблиза онај његов тврди мирис зноја и блата, стада и стида, доја и сена, крви и смрти, длака и болова, онај мушки мирис зубатог рата у мојој коси што се сва

нажежила до кукова преко тек зашпиљено пропињућих се груди и ногу што ми поклекнуле и била сам мала између његовог хладног шмајсера и топлих руку које су ме тако дивљије и питомије и од мајке притискивале на једну неслаћену нежност, да сам неутешно плакала, плакала збуњена, премрла, сузна, пркосна и јадна. И, да му нисам изгледала тако мршава и мала, можда би разумео и себе и моју спремност да престанем с краћама и почнем да учим и моју жељу да одем у војску и своје, строго очинско одбијање да ми то дозволи и да ми опрости кад сам идуће године побегла из партизанске гимназије на добровољну сечу дрва за болнице, да ме тамо на онегу и остави, побегне, али не престане да брине о мени (не новчано, имала сам стипендију и породичну инвалиднину). При том ме је тражио и избегавао, задовољавајући се да ме сретне обично на сат-два уочи неког од својих безбројних путовања на која ми никад није дозволио да идем, сем једном, у Железник, јер сам се вратила исто поподне, пошто се наразговарао с Бушом, о коме ми је рекао да му је *надимаклија* и смејао се тој речи онако одушевљен, и такав у мени и остао све до овог мог поноћног доласка њему у стан, где сам дошла да се пред смрт опростим с њим. Све остало били су принудни покушаји немоје потребе у мени да волим и да се скрасим, нека врста предвежбе за једну љубав, неуспели покушај колико због оне мушкарачке самозадовољне и нестрпљиве површности, толико и због мог поноса који би ме захватио после свега и тресао закаслелим експлозијама туге, промашености и кајања. Али и неуспели — због њега који ништа није разумевао. И мој се живот кретао ивицом тог троугла чији су врхови били он (с ким догае нисам никад била), ја (која сам то страшно желела и понекад га оптуживала за немужност и мрзела га, а понекад веровала да има неку тајну љубав или да је обичан неозбиљни ајгирчић као, на жалост, и сви остали Костини другови, па ми је све било свеједно) и они с којима сам покушавала љубав и остављала их без туге, само горка на њега, на њега, на њега који ме је својим понашањем највише и бацао у туђе загрљаје које увек и нисам успевала да разликујем. Час бих оптуживала њих све, мутне као безличне заменице, час себе, час њега,

спремна да му све опростим, али све сам се чешће хватала у жељи да умremo у железничкој несрећи или одрону неког од ровова у које се завлачио и којима се сам вукао место да будемо срећни. Али он је јурио, писао, сведочио, ватрено тражећи разлоге за одржавање ватре свом бесплатном одушевљењу, увек буктав, и кад није знао да је то на силу био, али увек пун прича, примера јунаштва, пожртвованости, свести на делу и шта ти ја све и не знам, а ваљда се није надао, ја прва поново да почнем, не, ја сам несрећна као онај његов надимењак Буша, јер и ја сам женски Бакс! — рекла сам му прошли пут кад смо се срели, рекла, не бих ли му скренула пажњу на уврећену себе, али он се насмешио, висок и недосежан, и ја нисам разумела његову стидљиву љубав, него само ужас своје судбине кад ме је Лида стала да гони да се што пре удам, удам за црног Циганина макар, али удам и повежем, а ја знала да то никад нећу моћи, размажена свим што сам мислила о њему замисљајући га уз себе, једноставног, отетог свим његовим страстима и одушевљењима који нису били ја и ја и ја. Тад ми је постало јасно да сам изгубила животну битку. За њега. Било је зато довољно данас да, анестезираних већ осећања, равнодушна у ствари, без наде и узбуђења, саслушам до краја Драгићеве савете па да, кивна, преко дана све њих истреживам и, уврећена, свесна да је све пропало, поћем да се убијем и, пролазећи Булеваром, угледам његов прозор на четвртом спрату осветљен и не мислећи устрчим до мрких врата његове гарсоњере, једнаких свим улазним вратима у тој кући, а ипак другачијих за мене од свих, јер су та врата тако звучна и зрачна, брижна и заштитничка, тако наелектрисана озбиљношћу неопозивом као судбина, паметна врата, добра и ведра, све док нисам претрнула на рески звонцета и угледала га полутолог и ушла и престала да постојим све док ме није опет, као онда кад сам имала шеснаест година и седамнаест и деветнаест, обухватила лавина његових двеју руку што су се сручиле на мене да више не бих таква постојала.

Нисам дуго могла да доћем себи, искувише сам осећала да бих се могла насмешити, сва обамрла, на дну као мора или тако нечег на чијем се розе песку дише тако срећно с алгама и медузама, час само

мала, немоћна и трудна с њим тако великим, час пред пуном двораном са чијег се далеког подијума он смеши а ја знам, можда ме је он опет помиловао уснама по расутој коси или је положио шаку своје леве руке, на којој сам после лежала гола, на моју дојку, ту шаку, тај једини сутјен који ћу одсада да осећам и носим, јер ми је дојка, као тек никло пруже шеvara, зацвокотала пронашавши себе под том длакавом ручердом као ветар, под том ручердом коју је опекала усијана митраљеска цев пред мојим очима (био је левак), која је убацила бомбу, и пре и после те бомбе убијала тако глатко, чистих ноктију, без игде жуља и зарђале капи људске крви и кривиче на себи, немирно одушевљена, на силу ускрићена рука на белој, врућој куполи моје немлечне још скупштине с малинастом куполом жеге на њој. Држала сам затворених очију, главе на белутку испод грудних маља што шапоће тако неиздржљиво лепо и опет сам померила малко главу и ставила је на његове маље на грудима, одакле се отварао (и за полузатворене очи) изглед на његов удубљени трбух, и нема, захвална, а стидна као никад, црвенела што сам тако глатко, неприпремљено и немо срећна, једва сат после пустиши која ме захватила, завила и хтела да баца на муљ Саве. Како је дивно муљати наелектрисаним вршцима косе животињску благод његовог мушког трбуха и, не изронивши с тог дна на ком се нисам престала да гледам, видети затворених очију како се разведрава и разређује, постаје зрачан и могућ плаћима што дишу његов братски мирис, мио баш зато што то тако сигурно није, а тако је дуго био далек и смртно необухватљив. Како је лепо не осећати при том стид. И како то нема везе с оним што сам осетила кад ме је пре годину и више дана Милета запросио, а ја га пресекала тад једним: »Хајд, немој си луд« (а јадник ухапшен је пре неколико месеци). Али зашто ми је она његова трка за мном кроз заспали Београд сад севнула својим бесмисленим топотом значења кроз главу? Ништа више. Тишина, а ја пресрећна за све што јесте. Незаслужено је то осећање пуноће, расцветаног обиља што ме је затрпавало сад ваздушастим латцима, тим пахуљцама једне свеже бескрајне топлоте која је изгледала да ће постати једина јава.

— Јеси ли уморна? — упита ме он баш тад први пут ноћас лењо, и док сам то питање схватила плућима више неголи главом, разглабајући задовољство његовог гласа који ме миловао својим наглао изра-слим прстима од кестенових пупољака, осећала сам да почиње да тражи оправдање за моју ћутњу и хтела да га мајчински помилујем и да му кажем: »Пусти, немој, само ми је ћутање сад потребно, тако сам уморна!«

— Шта ти је? — упитао ме опет, и ја тад нисам осетила да му се грао стегло, ни видела да није померио усне да то изговори. Али била сам бескрајно захвална кад ме је покрио дебелим покривачем, јер ме све више било стид себе голе на оној предјутарњој реској хладноћи.

— Срећан сам! — рече гласно и додирну ми мишицу испод покривача. — А ти?

Шта да му кажем? И како? Ћутала сам не желећи да лажем и кажем *срећа*, кад је та реч изи-зана као под пред олтаром у цркви Христа Краља у Крунској улици, где смо под Немцима две године за редом срећно депарисали о католичком Божићу и Ускрсу и многим недељама, кад није могла да остане неоштећена од ранијих слика и сад понесе у свом седастом удубљењу које су утиснула колена оних што се узалуд моле ни стоти део свега што сам понела осећајући га на себи или осећајући се сад крај њега, осмишљена.

— Што ћутиш?

— Хтела бих да се окупам.

— Волиш то?

— Страшно.

(Она то воли! Запамтити и искористити.)

Он ми је тражио поглед још изгубљен под морем. Миловао ме по коси и, охрабрен, гледао не дишући док је прстимао прелазно од меког доњег краја ува па испод њега, лагано, све пијаније и типе, хрскавичавом ивицом вилице ка врху браде.

ВУК СЕДАМ

Пустио сам је да задрема мало. До јутра има још времена. Знао сам: не вреди наглити: слушао сам

је у сну како јеца — зацвили просто. Или само убрзано дише. Била је топла, горела је сва. Неиздржљиво.

Не, волео сам је, али то није оно што сам очекивао од ње и себе откад сам почео нејасно да, као из угодне заседе, нешто очекујем. Од оног октобарског сумрака? Али шта то да очекујем? Нешто баснословно свакако. Неку радост, светлост, љубав, пролеће без краја. Нешто што ми се чинило обећано. Ко је обећао? Кад? Можда нико? Можда ја себи. Можда моја мати пре но што сам рођен. Али знао сам да на то обећање имам права и да није довољно гледати, слушати и чекати да се све испуни само од себе. Треба делати, без престанка пожуривати обећано; макар и вештачки га загревати и неговати у зимским баштама збивања; силовати. Ког? Њу? Њу и све што се опире и неће оно што треба да би било оно што мора бити, па макар први отишао до Бавола.

ВУК ТРИ

Али да се нисам тад заувек заљубио у њу, у прву девојчицу коју сам срео, зар бих одагао толико све, зар бих је тако верно нежно чекао и шта? Шта имам сад? Оно што сам слутио и био; препоносит да дозволим себи да то постане свесно, отворено неповерење и разочарање што не тражи више потврде: обистињено је све. Или... Ти је не волиш како треба, братски...

ВУК ПЕТ

...или сам, одбијајући да мислим о свему што су ми разни ветрови доносили у алузијама, погледима, ћутњама мојих другова, био унапред толико прегажено уверећен да сам, не желећи да ишта проверавам, примам и сазнам, пристајао унапред да се све то дешава. Боли то и врећа. Она је Костина сестра.

ВУК ШЕСТ

То је смањивало и мене и њега, сводило љубав на спаривање. То је разочаравало. Боље је све него то што би нас одсад чекало, а имају сви људи, и они који се нису или јесу тако крваво несрећно волели.

ВУК ЧЕТИРИ

Филип. Ожењен, мрзи прошлост, сав окренут прогресу. На речима бар. Шта остаје Андреји? Каријера за коју се не осећа дорастао јер има савести. Да би немире ућуткао — алкохол једне љупке балерине. Плас — интелегентна подврста догматике. Неголерантан. Јанко — задржано детињство, практицист. Ко би од њих могао, смео? Филип?

ВУК ВАСИЋ

А сви, сви, сви упрошћени; без жара некадашњег (када су гинули и били спремни да падну за свет који није предвиђао брак, него љубав). Не волите је и не жените се њом. Ја је само волим.

ВУК СЕДАМ

А ја? Ако пристанем да се све сведе на то, несрећа ће ући својим невидљивим првима и у мој живот и нагришће га оним својим безубим меким чељустима од чијег додира почиње труљење дан за даном, понављање, рутина, досада, безумно тражење виолентне, бруталне разоноде; алкохол, коцка, силовања; нешто забрањено и узалудно; недостојно и гнусно. Лично. Нећу лично. Треба се сачувати младички неоптерећен приватним. Без пртљага продужити. Заштитити своју ватру некадашњу.

А она спава и цвили у сну и ја знам све, иако ништа нисам хтео да чујем, ја сам све од увек знао, пре но што сам је видео, још онда на десетерачком високом пољу, кад сам се уплашио додира са јавом

и хтео да се и од ње оградим високим, дебелим зидом — ако не сведочења против свакодневице — оно радом за њу другачију од себе. Зидом који дели живљење од ужасног рада за живљење како би требало да изгледа. (Као лопта.) Али све су пасивне одбране осуђене на пропаст као и негативно славна Мажино-линија, као сва сведочења изван сржи сна и напетости коју дају јуриши и одговорности.

ВУК ДВА

Није се требало потрудити. Погинути тамо, на оном високом пољу, на неком врху, под сунцем или кишом, погинути, не пробудити се... Ах, Ромеи и Јудије! Шеснаест вам година било, и доста. Остати у праву. Недемантован искуством, рачунаљкама. Нико не воли. Ни ти.

ВУК СЕДАМ

Она цвили, каје се, а ја се ипак не гнушам ње. Ни себе зато што се не гнушам ње. Јесте, мала, ниси ни ти крива. Ни ја нисам. Криве су Дрине воде што нас носе и не бих хтео да направимо од живота нешто људскије но што су неизменљиве његове претпоставке. По њему. Не по мени. И макар стопут црко, ја ћу истерати своје.

ВУК ТРИ

Али не лежати тако. Утом приметим како се полако, као кришом и од себе и ње, повлачим према ивичи кауча, с осећањем да то ја, злочинац после извршеног злочина, бежим на прстима свог леша. Али не на прстима леша који ту остављам да се угуши у својој неохлађеној крви. Другог неког леша. Убилачкијег од убијеног.

Бешумно сам се дигао, као по неком неравном трновитом леу дошао до писаћег стола, и презно отворио фиоку.

Чим сам увукао руку међу хартије које нису шушнуле, осетио сам хладну цев и осврнуо се. Види ли ико шта сам дотакао?

ВУК ВАСИЉ

Осврнем се. Она је спаваала. Али не изненадим се кад их, незване, сад угледам све. Били су будни и сви су до последњег стајали преда мном чинећи полукруг. Др Мугавић — број Један, Јанко Утриока — број Два, и редом Филип, Драгић, Андреја. Број Шест ми је недостајао. Не, и он се откри: Бакс с одликовањем на прсима, с бурмом на домалом прсту, али с оним несрећним, ишамараним очима. Али носио је хаљину и имао најдивније љупку Гагину главу. Последњи — и сада га тек препознах — Вук Рсавац, мој имењак, лица у које се ниједна бора никад није могла да уреже. Сви су гледали мрко. Сваки спреман на све. Чак и на злочин.

— Којешта? — рече прелазећи руком преко своје Седмице на прсима. — Убиством се ништа не решава.

Они су моји тркаћи коњи, помислим тешчећи се упркос запрепашћењу. Ко ли их је одвезао? Одговарајте?

— Јесте! — рече Четворка. — Опасно је то. Може лако да се страда чак и кад се предузму све мере предострожности.

— Све? — изненади се Филип и замишљено продужи: — Савршено убиство није немогуће. Тридесет шест посто злочина остаје нерасветљено. Ствар је изводљива. Само треба хладно размислити о сваком детаљу.

— Ја се слажем! — рече Четворка. — Али саветујем хладнокрвност. И молим да мене у све то не мешате. Ја сам против.

Но, рекавши то гласно, намигне ми једним оком:

— Шоњо! — подсмехну се Двојка, и окрену се мени: — Не препознајем те, Васиљу. Срамота је упућивати цео свет у приватне ствари. Ако ти се убија — убиј, а нас пусти да се после напорног рада забављамо како умемо.

Он ће намигну, али искриви усну и шапну: У три ока, зна се, према свецу и — трипер.

— Ја! — рече Бакс забринут. — Ја бих настрадао и од саме помисли на тако нешто. Али Вук — он је под срећном звездом рођен. Ако он хоће — нека каже — извршићу.

— Марш! — викнем. — Сви! И стидите се.

— Зашто? — упита ледено Јединица.

— Зато што се сви правите као да сте уверени да сам неопозиво одлучио да је убијем, иако мени то није ни на памет пало. И неће пасти! — стресем се чујући их како се смејуље и клибере. — Шта се целате, нитковци! Јесте. Сви одреда. Нитковци. Дошли сте да ме наговарате на убиство, а ово ваше шатро саветовање само је финта и после изговор преа другима у вашој савести. Зато шкарт!

Ја се њих нисам бојао. Себе се, ваљда, човек не боји чак и кад му је самом понекад непријатно од неочекиваних мисли. Како им придати важност? Одиста. Изненада, као што су се ничим условљене појавиле, оне су и нестале не остављајући трага.

Зато се, ваљда, тако и уплашим.

Имао сам утисак да ме Костина сестра гледа. И би ме у том часу тако страшно стид наслова преко целе стране, коју утом и угледам и истовремено онај неприпремљени ужас што ће мој чин изазвати код свих који ме знају и не знају. »Они су навикли да убијају!« рећи ће неки. Они — то смо ми за све који нам не опраштају ни укинута дивиденде и ренте, ни забрањено слободно набијање цена, ни некажњивост великих крађа, ни затрпани писоар испод Теразија. А други (другови који знају мој предживот) — згрануто ће се питати: »Вук? Тако скроман, тих, несребичан?« Или махнути руком: »Шта ћеш! велики притисак све нас мори. Ипак никад не бих рекао да ће и он попустити тако брзо. Деморалисао се!«

Нисам. Није то. Мени је тешко. Ја имам тридесет година, ја знам живот. И знам наше мушкарце и девојке. Знам.

»Уморио се.«

»Можда је и он само примитивац који осећа да долази време што ће већу пажњу поклањати стручности, мању — заслугама.«

Нисам. То — Андреја можда.

»Изгубио је поверење у сопствене снаге.«

Нисам. То је Филип. Нисам. Ја ћу то учинити, ако хоћете већ да знате, не из умора и не из љубо-море, него да бих протествовао против ужаса његове љигаве, самозадовољне, гунђаве, мусаве, снисходљиве, скромне, глупе, бубуљичаве свакодневице којој он као и још неки од мојих пријатеља, не знају да одоле. Па се из досаде, другови, из глупости одају, као краљевски потпоручници некад, блуау, коцки, алкохолу и свему што чине да би испунили рупе у ткиву времена у ком се не налазе јер ништа не одлучују. Они мисле да убијају досаду, у ствари беже од себе и својих на послу неутрошених снага.

— А коме користи такав протест? И чему протест? Против кога? Зар против нас који смо заједно дотукли истог непријатеља?

— Лаже он! — чух Драгићев глас. — Он нема снаге да себе погледа у лице и призна истину. Он се вади.

— Јест — рече неко. — Он је вадичеп.

Знао сам. Знао сам све то унапред и то је најгоре. А превелико знање и гони руке да се наместе на пасивност.

Зашто? Је ли ти криво што се суботом мало забављамо?

Нећу то! — шапнем. — Забављање. Хоћу некадашње бесплатно сагоревање, неспавање, трпљење мучка, лишавање. Хоћу подвиге.

Ти си ипак будала. Первертирана, мазохистичка будала. Забава, то је лепо!

Али како се забављате? Упропашћујете Костину сестру, коју нам је свима оставио у аманет погинувши. И за њу.

Као да су се сви тргли на ту истину, иако никог није више било.

Извучем револвер. Коракнем према каучу. Гледала ме огромним очима, без страха; с тугом само.

— Ја те волим. Других врлина немам! — зачујем је како је шапнула. И станем.

А ја? Зар имам другу неку врлину?

Рука ми се спусти. Револвер на поду може до јутра да лежи крај ноћног лонца у који ћу да блујем сувишне киселине.

Мислио сам: у миру ми никад неће револвер требати. И шта?... Трофејно оружје да рђа крај апстрактног ноћног лонца. Као и мој трофејни живот: попишани сведок. Тад се сетих — то ми је од Косте једино остало. Тај маузер.

ВУК ШЕСТ

— Као да је хрочавичаво! — промумлао је.

Реци: »Одувек те волим!« помислих из све снаге. Реци да умириш петнаест година једне давне девојчице уплашене да није ружна као долов који је тек тад престајала да буде. Имала сам седамнаест кад је рекао:

— То ми се допало откад си ме погледала тим димњацима. Из њих је куљала гаврански плава чаб. А кад си заплакала, лице ти је било још чистије.

Скоро сам се онесвестила, понета ваљда највећим таласом који је икад кренуо ваљајући се преко мора опијеног мирисом мушке главе што се сва загнури мени под мишкву с ухом на души.

Али и тад је отпутовао нагло.

— Што ћу тиш?

Бутала сам. Била сам освећена за све неизрециве неправде које су одувек порази девојке која је жена.

— Реци нешто.

Бутала сам, била сам тако несрећна и срећна и зато лења од радости, тужна од свега што се испонадешавало раније, побуњена против неправде, а сва податна и блага као тај јастук, кауч или ма који други предмет створен мушкарцима на задовољства.

Бутала сам, била сам скоро весела од једном, још увек очајна много, али у једном сам часу чак хтела и да се нашалим и кажем: »Не волим«, а онда сам се увредила од тога као од светогрба и брзо заронила на дно мора од ружичастог песка.

— Значи не волиш! — рекао је мој мали, смешни дечко на обали. Не волим га. Добро. Али знам да он одувек нешто друго хоће, а не зна како је велика

ствар бити жена и никад неће знати, ни он, ни ико други ко није створен да раба и износи живот сав какав је, тежак и сиров, а рамена му женски нису прозрачна и свилена. Истовремено осећала сам се кривом за раније снове.

Бутала сам и зато, био је далеко, далеко нада мном, он на површини нестварног, ја на дну, одакле нисам могла ни да му се насмешим: не би видео, као што није видео колико ми је потпуно добро док ми он живот не прекида кратком једном намрштеном речи.

ВУК ВАСИЉ

— Иди! — рекнем после паузе и поновим још тврђе: — Иди кад нећеш да кажеш зашто си дошла. Иди!

Ја сам је гледао како је на те моје речи, казане одлучно и гласно, у трен изронила разрогачена, без ваздуха у зеницама. Није знала да и опори укус може бити срећан с друге стране, тако меко изврнута на своја горка одједном леђа. Није ипак престајала да одзвања од среће. Знала је њу. Била њена заувек.

ВУК ШЕСТ

— Камо? — упитала сам несвесно; хтела сам да га упитам »Зашто да идем кад се волимо?«

— Кући! — рекао је.

— Немам више куће! — одвратим безбрижно.

— Како немам више куће? — усправи се он на каучу и упали лампу загледао у мене. Неко време је тако гледао, опет крупан, велики, већи од мене, старији, паметнији, очајнији:

— Што нећеш више кући? Говори. Не бој се. Нећеш ли кући зато што је немаш?

— Бојим се!

Хтела сам да кажем: »Волим те«. Али рекла: »Бојим се самоће«. Не. Рекла сам само: »Бојим се.«

Биће да сам то рекла. Тад ми се то и није чинило важним. Откад је па важно шта се каже кад ме он тако изблиза гледа.

— Бојиш се? — упита леден. — Кога се бојиш? Нисам одговарала.

— Имаш право. Ти и не знаш ко сам ја, је л' да? Не знаш који сам. А ја знам, је ли зато?

Знала сам да ме гледа, иако сам затворених очију лежала, опет пијана од љубави што онеспособљује за разговор у ком он испитује своје погрешне претпоставке, а ја не одговарам, не претпостављајући да иједна реч може да значи ишта што не би било: волим те! И не само речи: све је значило — волим те. И удисање и издисање ваздуха. А истовремено било је и сасвим другачије у мени, где је само неочекивана сила радости затворила све доводе горчине што ме на истом дну тресла за све године без овога, за моју скоро мржњу на себе што сам све досад била у стању да то себи ускратим, и на њега који ме је могао пустити да се убијам и убијем и да мирно гледа како умирем не чинећи ништа да ту смрт спречи, јер ништа не би било од свега тога што јесте да нисам, пролазећи овуда, видела његов прозор. А да је још био на једном од својих убиствених путовања? Да је остао у редакцији? Да се задржао у новинарском клубу? Да је негде играо карте (копка ли се он)? Да се залуповао на некој од безбројних вечери на које га је одводио раније Филип, Андреја, Јанко, Драгић или ма који од Костиних другова? (сви су ми причали о томе и звали да дођем на те луде ноћи; нисам дуго хтела.) А да сам ту затекла неку другу жену, ону на коју сам била љубоморна претпостављајући да постоји зато што ми он, волећи ме (сад то знам), толико година није пришао после оног на снегу као жени коју воли одонда кад сам имала већ шеснаест година. И не би ми пришао ни сад кад сам претстала да их имам да му нисам сама дошла, зрела већ за скок с моста у Саву. И шта, да се још кајем?

Тај је тренутак био од оштрице у којој су се додиривале крајности целом дужином уживања и бола, и ја сам се окренула зиду да сакријем своју слабост што је, знала сам, долазила само од превелике љубави, а он је, узнемирен и испчапшен мојом ћутњом, нарочито откад сам се окренула зиду, почео да ме обасипа питањима све забринутим, све запринутим и очајним. Одједном почела су да уједају

и гризу ношена узнемиренем логиком вечних страхова, издајући га, разголићујући га другачијег, туђег. Одлучила сам да опет заспим како га не бих почела да жалим, кад је одједном стао да плаче из баса што би се изненада, дечачки, извио у високи клиначки јецај, после чега је неочекивано стао да се удара у груди, лудо и све суманутије. Волела сам што ме воли, што брине, што очајава мислећи да га не волим, и продајавала његову неизвесност тумачећи то његово као своје задовољство за све оно време што ме је због његове одсутности бацало и намештало у наручја људи у којима нисам никада тражила свог мртвог брата (нити сам им дозвољавала да тако што и помисле), него њега, најбољег Костиног друга, кога сам волела не знајући да ће се икад због љубави према мени ударати обема песницама у груди и врат. Јер то је сад одједном стао да ради: бусао се у груди, ударао у главу, шамарао по лицу. А то ми је било, чим ме прво запрепашћење прође, тако ласкаво, да му сад нисам одговарала из жеље да видим све знаке његове прострте љубави којом сам хтела да измерим своју, освећену најзад.

Ни на једно питање нема зато одговора више.
Нека пита само.

А кад сам почела да га поново чујем из радозналости, не, из потребе за његовим гласом (сад нећу више моћи без тога као морфинист без своје дроге, била сам пријатно изненађена неспретношћу с којом се тај храпави широки глас, начичкан тврдим трњем гледића, провлачио кроз грло, чија је јабучица грчевито скакала горе-доле и нестајала у душнику као нож пасионалног убице у рани своје жртве. Ја сам то била: нож и рана без ваздуха. Задивљена сва откривањем њега, те страсти наслућене испод глатке и чекињаве његове коже, уживала сам све сањивије питајући себе: Па зашто је бежао од мене? Је ли се стидео? Мене? Зашто мене? Себе? Што ме воли? Бежи од љубави. Бежао је од одговорности. Не бежи више.

— Кога волиш? — питао је, и ове су му речи биле рањаве и кржаве, али како је скраћивао у себи размаке између мојих неодговора које нисам давала ја, него он, преузевши на себе у своје сврхе улогу мене,

ја сам ускоро почела да пратим ужасну логику његових сумњи. Оне су, ухваћене у чељуст претпоставки сасвим произвољних, откривале сасвим јасно не само узнемирену линију његових страховања што су га издавала, повећавајући у мени жалост коју нисам хтела да покажем због њега, туђу које нисам желела да будем свесна због свега што толико година није међу нама било, а могло увек да буде. Питања су стала да пљуште све узнемиренија: свеж туш, а августовска оморина усред новембарске ветровите ноћи. До зоре ће сви платани изгубити лишће. То се увек тако деси. Једне ноћи сви спавају, а ујутро — хрпе сувог лишћа на све стране.

— Шта је с њим? — питао је. — Је ли те оставио? Зашто? Како је могао тебе да напусти? Ваљда ниси и с њим тако ћутала? Ко је он? Знам ли га? Је ли те оставио што је морао да бежи? Је ли лопов? Убица? Разбојник? Странац? Шпијун? Је ли побегло? Не? Кад је ухашен? Како си могла да волиш шпијуна кад ти је брат погинуо на мојим рукама? Зар те није стид?

III

У РЕДАКЦИЈИ

— Будимо искрени, ћутимо! — прекинуће ме храпави глас уредников, али нисам могао да се смирим, хтео сам да ухватим његов спуштени поглед: шта мисли? »Треба да путујете!« — рекла ми секретарица Грета Суботић. — »У Далмацију, мислим. Благо вама!« На пут? Сад? Никако. Ни због Бакса (за два дана), ни због Гаге у мојој гарсоњери. Закључана је. Па шта? — упитам се убилачки миран. Одбићу! Битно се у нашем односу није досад мењало: ја напишем, а он може и да баца у кош. Данас ће се променити.

Био сам једино немиран јаче но обично, и, не успевајући себе да смирим, чекајући га, хтео опет да га разумем: улазио му брзо и навикало кроз очи боје шљивовице у унутрашње језгро мале, безброј пута смањене собе што је мирисала на истопљено олово и петролеј, мада је минотипија три спрата

ниже. Ућем, наместим се удобно (и сам страшно смањен) у истој фотељи у којој остајем и даље пневан, уврећен делимично (једном страном свог седмоугаоника). Задржим се од праскања и, тренутак пре него што је ишта рекао, успем да се још више стиснем, како бих ушао кроз његове зенице у њета и смирио се смањујући себе да бих смањео и свој пнев. Тада нешто малећно, као непостојећа нека девојка, унесе на послужавнику две чаше и боцу шљивовице.

— Шљивка! — рећи ће човечуљак од уредника, дахнути и погледати у фотографију гаголике жене у црнини. И рам јој црн. И *partecetel* обрубљен црним, али без крста. Са звездом. Петокраком. Али црном. — У твоје здравље, жено, на оном непостојећем свету! И уредник ће истрести прву чашицу. — Ја сам Баксуз и шљивка ме више не радује. Пијем је од туте, као што и корзом пробем тужан, само да тебе мртву уверим да ме ниједна жена, откад те нема, неће ни да погледа и да нема више на овом свету никог да ме воли откад те нема јер сам отац и себи и свима излашан. Ти тамо, у непостојећем, не знаш шта значи бити сам, ни ту кад си била, ниси знала, а ја сам и тад знао и увек знао будући невољен од тебе, вољене. Знаш ли шта значи улазити у своју собу после радног дана и бити сам у тој соби с изгледом на неки полусрушен, грбав и испушчен балкон, на тај полишани балкон на ком су остала нека очајно празна, зарбала дечја колица, бог те пита од кога?

Произвољно! — помислим неуплашен. — Потпуно. Зауоставим те мисли и сећања и продужим мање произвољно. Ушао је, приметио ме. Најзад. И без прелава стао да говори о прочитим разликама између мојих репортажа о Баксу и оних других, али је утом из паркета стао да расте један тропски цвет, опалећен, мишљавих воштаних латица, гладан, разрогачен. Мора да сам рекао: »Погледај, Симџу, тај цвет!« иако сам хтео да кажем да се на основу некохерентности биографских података у разним мојим још увек одбијаним написима о Баксу не сме закључити да нисам увек мислио на једног и истог. Али човек је, мења се, па се мења и угао из ког га посматрам, јер се чак може да промени и сопствена прошлост, а камоли туђа.

— Шта ти је? Из паркета?

— Јесте! — рекнем смањена гнева. — Јесте, и шта ми можеш?

— Не може да испвета одатле. То је суво, мртво дрво.

— Баш ме брига. Кад може из бандере бурбевак да замирише, што не би и из паркета неки препотопни папратолики шафран?

— Бурбевак? Ауд си. Бурбевак из бандере.

— Видео сам.

— Својим очима. Или си чуо да причају?

— Свеједно. Свакој десетини живих потинули је ту десетар. Па воли без његовог наређења.

— Шта говориш, Васићу.

— Ништа. Кажем само.

— Тако се не новинари. Сведочанства мора да су проверена. Читаоци се не смеју обмањивати. Али ни детаљи се не смеју уопштавати. Јер Бакс није све.

— Као да ја то желим да кажем. За мене је Бакс само један непоновљив случај.

— Изјосећи га, ти критикујеш све остало.

— Ја, обратно, тражим да продужим одушевљење, како бих њим стварао нове условне рефлексе што треба да настану из друштвених односа док привреда не почне да нас засипа обиљем.

— Ако то хоћеш, не би смео да говориш о недостацима.

— Они су прошлост. Зашто не бих?

— Зашто? Зашто? Зато. Уосталом, треба да се спремиш. Путујеш за Горски Котар.

— Нећу! Тек сам се вратио сином с пута! Сем тога, примио сам писмо од Бакса. Позива ме на свечаност. Одликован је. Учлањен.

Није дизао очи с рукописа који је читао и ја нисам прагио збивања у овој већ нормалној, не више страшно смањеној соби подељеној језичком ивице његовог стола на два неједнака дела дещималне ваге, онај с њим на једном тасу и овај са мношом на другом, неједнака, али оба једнако осетљива на тежину, боју и облик речи.

Тасови су се ипак спуштали и дизали кад год би неко од нас рекао нешто, макар и најбезначајније, макар нешто налик на тај уредников штос са ћут-

њом и искреношћу, штос који већ толико времена понавља једнако безуспешно и тврдоглаво. И само се он на то насмеје. Зашто? Шта претпоставља?

— Пошљи другог место мене! — рекнем му на почетку тог разговора.

— Не може. Ти ћеш! Шта је то петнаестак дана. Херцеговина, Далмација — још може да се купа.

— Морам ли баш?

— Мораш!

— Добро! — рекнем и одвалим лакше него што сам мислио да ћу. — Онда прими моју оставку. Не новинарим више.

— Како? Од чега ћеш да живиш?

— Видећу.

— Филм? О оном... како се зове... Буша Бакс?

Откуда зна? И њему сам, значи, рекао?

— Можда. Ко ти рекао?

— Значи дозволили? — упита и, одбровољивши се пребрзо а ипак искрено, поче да се вајка: — Па што ми не кажеш да сад дозвољавају и такве теме. Филм? Добро, али хоћу репортажу о одликовању тог твог Бакса преко целе стране. Разумеш? Преко целе стране.

— Доцкан. Ко ти рекао?

Видео сам себе горе, смањеног. Уредник је, тежак, тонџо са својим тасом на дно мале, малецење собице.

— Будимо искрени, ћутимо! — одговорио је немоћно.

— Ко?

— Ти? Све си ми испричао.

— Када?

— Прощали пут. И питао да ли бих пустио. Нисам рекао да не бих. Али имао сам и примедбица.

— Ти? А главарији дозволили, дали и дотацију. Погледај се. На шта личиш?

Гледао сам га одозго у теме, у стари штос који понавља. Не. Сад устаје, прилази ми, забринуту срдачан:

— Шалиш се, човече!

— Не новинарим више.

— Не буди луд!

— Одлучио сам још раније.

Гледао ме је са несигурношћу што га је плавила. Да се иза тога не крије неки мој потез који би могао њему да нашкоди? Хтео је да добије у времену, да ме измери, сазна.

Би ми га жао. Одговорим му сасвим мирно на његово узбуђено »зашто?« с рукама патетично раширеним више главе: — Зашто? Зашто?

— Досадило ми. Сем тога, имам и приватних разлога да те оставим и потражим нешто друго.

— Је ли? Приватних?

— Да. Можда ћу се оженити.

— Против кога?

Да није и он? — севну. Али одбацим ту могућност. Мада је долазио Драгићу.

— Не знаш је.

— Згодна?

— Волим је.

— Хм! — уредник ућута. Није му још штошта било јасно.

— Је си ли чуо за Милету? — упита изненада (је ли то његов контрапапа?) (циља ли на Гагу?), још несигуран да ли оме да верује да се женим или се зајста ради само о сценарију, склонији веровању да је у питању и треће: можда сам негде начуо нешто незгодно о њему, уреднику Симићу, па сад као пацов хоћу да се спасем с брода који тоне? Или није то? Гледао ме грозничаво, сувише уплашен од сопствене претпоставке.

Нема разлога за страх. Биће ипак да је у питању сценарио и клопа. Али ако ми је сценарио примљен и одобрен, значи да је он, уредник у мени, из претеране опрезности и ревности пропустио да објави репортаже које се сада цене. Пре нису. Сигуран је. Али сад? Откуда то?

Произвољно помислим да Симић не зна ништа о Баксу. Њему нисам дао да прочита ниједну репортажу.

Место свега, уредник рече: — Пребацили су га синоћ на нервно одељење.

— Како пребацили? — упитам лажно изненађен. — Из затвора?

— Зар ниси чуо? Где ти живиш, Србине?

— На путевима.

Уредник је извео закључак: — Нека иде до Ба-вола. Ништа се није променило. Добро је што одлази. Био је и досадио оним својим немиром увек на тачки кључања.

»Ти«, шапнем иза себе као неко други, али својим поноћним гласом. Нисам се осврнуо, али сам је опет видео, њу у вратима и себе како је гледам урамљену у црнину ходника, лелујаву. И њој је било довољно да ме види како збуњен стојим, у панталонама од црвене пичкаме, с пешкиром преко још увек мокрих леђа, да би схватила да је волим од оног првог сусрета тамо у Ломиној улици, црвеножутој од октобарског лицића, али жућој од испалених чаура на које је као на још свежу боју све мирисало тад кад сам се други пут вратио у исту улицу протеравши са својом четом одељење Немаца од Зеленог венца низ стрмину којом су падали котрљајући се неспретно низбрлицом у смрт (а човек би рекао — не гину непријатељски војници, него се то суљају деца која су први пут ставила догле невиђене скије), тад кад сам се, избацивши патроле преко моста, вратио у Ломину да обиђем Костине родитеље, једине још присне у том отуђеном мом граду без иједног више познатог лица за све време тих уморних славних и крвавих дванаест јуришних дана и, место њих, у пустом стану, који је само мирисао на прашину и одсуство жена, срео при пролазу оно беспризорно девојче.

Започето сећање на разговор с њом, не, с уредником Симићем прекиде група репортера београдске хронике.

Хрупили су у дугуљасту уредникову собу коју сам гледао само унутрашњом страном очију сећања, док сам спољном настављао да посматрам дубину једног загата с напетим малим људима, не већим од запета, али седећи као што сам седео, не тамо под небом, него у фотељи прекопута уредниковог стола. Утом су репортери испунили сву собу својим равнодушнометалним гласовима и покретима у башмебрига стилу, негованом свесно и однегованом понекад до природне гаменске животности. Отивајући се за мекше столице око другог, дугог овалног стола, говорили су сви у исти мах гласовима серијски копираним с позитива драма у техниколору. Шешпире,

прне и на лево око, беретке и качкете од балон-свиле нису, разуме се, скидали, али ноге су најмлађи међу њима (мени скоро непознате колеге) већ полустидљиво наслањали на сто, продужујући да бљују вести. Уредник се, изгледа, сналазио, иако се чинио непомичан при човечуљак од базалта, усамљен иза затаситих рефлекса стаклене плоче постављене преко политуре дубоког стола.

— Сусетка прогласила живог човека мртвим — поче бубуљичави репортер — да би дала његов стан у мираз ћерки, којој је студент ветерине обећао брак само по ту цену.

— Шест реди!

— Како? — викну бубуљичави и затвори лево око као да ће да гуга. — Живи мртац је ратни инвалид, уз то и шериф, на боловању је у Рогашкој Слатини, а кева студентове веренице набавља преко Випа лажну смртловницу, добија стамбену дозволу за ћерку и вереника, ветеринара. Сензација! Гарантујем десет хиљада примерака више.

— Сломеничар? — замисли се уредник, одједном нешто несигурнији. — Онда педесет. Хм! Првоборац! Даље.

— Инвестициони план Градског одбора! — јави се Станко Грађанин. — Нових 300 милиона за довршење започетих објеката друштвеног стандарда.

Уредник слетну раменима.

— Наслов преко три ступца. Сто педесет реди. Даље.

— Два гажења. Један шофер побегао.

— Који?

— Отрежњени.

Колеге репортери, још дечасти, насмејали су се сви углас.

— Двадесет реди о потреби егземпларног кажњавања пијаних шофера.

— Није тип био крив. Шљокара је била нашљеманија од волана.

— Двадесет. Даље.

— Вечерас концерт француске пијанисткиње — рече дугајлија анализирајући равнодушно. — Заказан интервју за два сата. Мажа! Си миле!

— То је моје! — штрећну се Васа Зрели. — Ко-лико?

— Брат је већ одржао с парлевумадам први час конверзације! — јави се опет спори дугајлија (с однегованим циничким риктусом, иза кога је скривао своје одушевљење собом, светом, свим и свачим). — Бакутан изјављује ударајући у најдебљу телефонску жицу: »Волим београдску публику. Нипде се тако лудо не пљеска!« Мртва је.

— Кад пре бабац научи шатро?

— Тридесет реди! — рече уредник, али одмах се исправи. — Не. Доста је дванаест. Васа нек набе нешто друго. Даље? Суда?

— Али то је моја рубрика...

— Даље!

Микша поче:

— У стану осамдесетогодишњег старца који се обесио о таванску греду из страха да ће умрети од глади, нађено је новаца, злата и накита у вредности од 10 милиона динара.

— Глупост. Како »из страха да не умре од глади«? Даље.

— Тако каже у опроштајном писму...

— Није му се живело више! — објасним као да је реч о мом тексту; не знам зашто, али био ми је разлог искувише јасан, пакосно јасан да бих могао да објутим.

— Даље.

— Извини! — умешам се опет, као да то говорим против неког, а не знам против кога. — Вест је врло занимљива, уз добар коментар, наравно. Замислите старац спава на злату, а боји се смрти од глади. Има тако људи — цео је живот још пред њима, а недостане им снаге да живе. Разумете? Изгубили су потребе, нагонске самоодбрамбене рефлексе, температуру, одушевљење, наду, климу ван које им нема живота...

— Даље! — рикну уредник овог пута. — Даље! Рекао сам: Даље!

Ућутим, уплашен оним што сам помислио пред уопштењем које се наметнуло (не да бих послушао уредника).

— Бакалски прст одгризен у часу кад је ухваћен на делу варања на ваги и изнет као кортус пред веће пороте среског суда.

— Пази што је фазон! — не задиви се дугајлија, или се сети да је одлучио да буде равнодушан и да се ничим не узбуђује, па искриви презриво уста. — И то ми је нешто!

— Ухватила га на закидању и мало ујела кроз кроз кост.

— Да су ми вечерас њени зуби! — уздахну Васа Зрели.

— Састанак?

— С њеним палцем. Имам да се стањим за десет комада. Абортус.

— Даље.

— Шта ћемо с палцем? Зар не видиш, шефе, да је бачен на тас тиража?

— Можда те фолира стари! — шапну цинично дугајлија.

— Казао сам: даље! — понови мирно уредник.

— Како фолира? — зачуди се Зрели.

— Неке живе од лажних абортуса.

— Даље! — викну уредник.

— Нестацица поврћа на пијацама! — узбуди се млади хрпави глас: — Сунша.

— Досадило! — уздахну уредник. — Не треба. Или, чекај овако: тридесет пет реди против накупца и шпекуланата. Даље.

— Могућност поновног увођења редова за хлеб.

— Стани. Је ли се јављао Твртковић из Ријеке?

— Јутрос! — рече секретарица метална гласа. — Фестивал у Опатији.

— Телефонирај нек направи вест о брзом истовару бродова с пшеницом. Може четрдесет реди. Има ли још нешто?

— Ништа нарочито! — намршти се бубуљичави. — Мислим, има само приватно. Причао сам с агитпем који је спроводио Милету у лудницу. Школски смо иначе другови, хоћу да кажем, нема кријеш од брата, и он ми каже да је гамен у слободанки све време понављао: »Ја сам Беријин и Черчилов син! Ја сам Беријин и Черчилов син!«

— Агиш?

— Ма не, у служби је човек. Не фолира. Бивши наш колега је заиста луд!

— Какви! Удара крелац — рече дугајлија — такве ледене облоге филоване врућим фоловима да је то права здравоснажна логика. Черчилов и Берлин син — прелогично.

— Откуда логично кад зна ко су му ћалци?

— Кога ли је само ангажовао за улогу кеве? Алауину?

— Јок. Силовану Мангану!

— Какви! Не расте пиринач на Отоку. И шта би он с њом! То јест — обратно. Мада... имао је он ту једну малу с бруталним сифонима.

— Како се звала?

— Долазила је ту једном, тражила је Вука, нашла њега. Очи — бацачи пламена, а ход — кадилак у кривини, заљубала је куковима и просто — експлодирала ротација.

Курва! — помислих. Зато сву ноћ ћути? Прегришићу јој грљан, премлатити. Мене? Мене тако? Избацићу је главачки.

С Милетом, дакле? Он? Можда и није беда, окупација... Можда јој је и он први? Убићу је.

Убити, то је лако. Проблем је како.

— Разлаз! — викну уредник. — Рубрике до једанаест сати на мој сто. Васић нек остане.

Репортери су излетели као да је убачена бомба са сузавцем у собу. Остао сам у фотељи прекопута стола и погледао у Симића који ми се — у часу кад су престали наши до садашњи односи и ми се изједначили — учини другачији но што сам га замисљао за ово наших заједничких година. Једноставнији, одлучнији, интелигентнији. Дигао је само једно око с рукописа који је још читао другим:

— Добро! — рече и бешумно мљачну устима. — Говоримо као да више нисмо у радном односу. Напушташ нас. Сценарија идеш да правиш. То није посао за тебе, као ни репортажа. Не сналазиш се у догађајима. Преоптерећен си нечим. Заостајеш. Али можда ћеш ипак пре постати добар сценарист. Тебе су занимали само случајеви мимо правила. Зашто? Хтео бих да знам зашто једног иначе даровитог човека, који је направио и изврних ствари, који је пун идеја и тако даље, који је у великој мери користан и употребљив, занимају само изузетно несрећни случајеви...

— Ако мислиш на Бакса, онда је то случај, а не случајеви. Али сад немам више времена. Потражићу те ових дана.

Са другог отежалог таса дизао се његов глас као испод паркета.

Узалуд.

IV

Једак сам био од свега полутлауног, полутачног. То ме сазнање и полуумири, чим сам се нашао напољу и кренуо улицама. Да ли да одем до доктора? Један је старац вукао ноге према мном, сетим се да се други обесио ноћас. Шта је нагнало оног да се обеси упркос свем новцу? Страх од глади? Уђем у старца према мном, и крв ми спорије потече, дах зашкрипа, задуваном ништа ми више није падало у очи (ни првени костим који неког за мном ипак развесели бојом што је обливала једно гешко ходање, ни, два угла даље, јаки и брзи мириси пути, ни шум паучинастог рубља што је, мешајући се невидљиво поносно с мирисом парфема, ширио уверење да је све то заводљиво), исувише сам био сад обузет напором лећа што се осећају јако погрљено док корачам носећи у свести нечујни дах труљења који су с циком напуштали, мора бити, врапци према мном, сад прхнули с двапут већег одстојања но што би икад иначе, уплашенији моје сад немоћи више неголи моје снаге малочас.

Наћем се утом пред својом кућом. Устрчим уз степенице.

V

ГАГА

Сањала сам краће, гоњење, мучне ствари, пробудила се и устала с муклом лупњавом срца, почела да савијам покривач, сагла се и узела прву тестију, принесла глебосани писак устима браве у којој је кључ шкргутнуо неочекивано и танки млаз воде што је сву ноћ бљугавила у посуди од печене глине поче

да ми, леден, клизи низ вилицу, и тако не стигнем ни да зашвокоћем од радости. Преспавала сам.

Нисам, али био је он у вратима што су се растворила као љуска кад прсне. Открио се без покрета, на прагу, кестењаво висок, укочен као жегро што је засветлацало гумом мокрог мантила над премралим паркетом престајим да се шкрипећи угиба говим намргобеним погледом. Негде иза мене муњевито претрча, терајући обруч, предрадна нека девојчица, иста ја (пре свих ратова на свету), и паде. Беоњаче су јој спорије од пада оставиле очи на висини на којој га је угледала пре но што се саплела и срушила. Али радост с којом га је угледала у исти мах прегризе јајолики језик и угину. Тиме као да су остала неиспуњена неодређена нека обећања. Осећала сам негде дубље у себи цактаве ударце његовог пулса како се, невидљиви, продужују уз хистерично ударање крви по неком добошћу уочи једног друкчијег наступа за игру без сведока.

Стајала сам као ухваћени тапкарш пред биоскопом и држала с танким млазом воде задржане у олучићу међу грудима стиснутим сугјеном. Претрчи, љескао се у довратку његов мокри гумирани мантил као од коже мртваца! Неколико капи новембарске кише поче да клизи с његових рамена низ прса до уског струка стиснутог појасом чија је ширина од три прста била мост што је, спајајући их, истовремено одвајао горњу обалу тела од доње. Низ њих су танко млазали успорени кончићи кише и, губећи се у наборима млечнопрне кабанице, скупљали се опет у огромну кап засталу на порубљеном шаву испод колена. Он није осећао хладноћу кроз прозачну непомичност мантила. Ја јесам: жељу за њом. Без додира. Тад се прелила још једна крупна кап преко појаса, разговетно се скотрљала надоле и, задржавши се делић тренутка на порубу, клизнула на под, одмах обезобличена у ранијој већ барици.

Хтела сам да мислим.

Обоје смо били укочени, али он се није мицао.

Радосна, место да тугујем, изговорила сам у мислима: »Опет!«

Гледао је сумњичаво с прага свуд око мене, нарочито иза мене, и, гледајући иследнички кроз мене,

очи, којима све верујем, постајале су неутодан дугуласти један ожиљак, па, иако су му ноздрве затезале лук носа који је непрестано удисао, грцав од несповести, неветрени ваздух собе (што нисам отворила прозор пре кључа малопре?) (али он се није мицао), па иако је дошао љубоморно као да њушка за неким мирисима које није налазио, ипак се присетио да бих могла разумети шта мисли. Тргуно је главу, дигао је, и тек тада стао да личи на тамног, мокрог хрта, (њих ћу, хртове, увек волети) и ја нисам више била у стању да се отмам утиску да су му очи такве због две зарасле ране на левом и десном куку: ружичасте, дубоке и дечињасте као смрт. Али он тад коракну. Одахнула сам.

И одмах све преста да зебе, сигурност је долазила себи из тог дотадањег пуног одсуства. С рукама на леђима, реским покретом рамена снажно гурну врата за собом, енглеска брава коначно шкљоцну. Сами. Нисам се бојала. Нимало нисам. И нисам ни кад он, с исто таквом равнодушносту, уз још два једва приметна трзаја немарно разбацаних својих рамена, стресе са себе мантил и опет, као да је неко други, нов, изађе из те љуске. Непредвиђен. Покрет руке којом ухвати мантил у паду био је лењ а спретан, упркос змијском неком севу те провидне кошуљице, и тад баш полууцита гласом који се с муком проби кроз процеп грла да ли сам сама, не верујући да је то већ полуотврдио. Зато, не чекајући одговор, отвори ташну и проспе на писаћи сто пуно дугуластих јафа-чаранци.

Насмешила сам се. Не поверовавши ни својим очима ни мени, он одмах крену, али тек пошто савлада неко необично дрхтање. Но тад пође преко собе дивље као замах секире над мојом главом, али се не спусти на мене, него зари у купатило иза завесе над вратима.

Ко у пањ, клином је ушао.

Оданде зарежа мукавим гласом из располућене главње.

Ни потврђивао, ни питао. Опет:

— Је ли ко долазио? Звонимо?

Нисам одговарала.

— Јеси ли ког звала?

— Нисам! — рекнем најзад.

ИСТОВРЕМЕНО ВУК ВАСИЊ

Не сачекам лифт. Брзо устрчим четири спрата. Нагло упаднем.

Како ми се у први мах учинило, мирисало је унутра на другог неког, на мушкарца, али се савладам с почетка. Гага је ћутећи гледала како с прага већ удишем тај мирис друге коже. Не кажем јој ни зараво, ућем у купатило: главу бих дао да је тај и тај улазио. Вратим се у собу, погледам је, свег ме је болела, тукао бих је, изуједао на комаде, рекнем равнодушно:

— Је ли ко долазио? Звонио? Јеси ли ког звала? Не одговори.

— Је ли ме ко тражио? — упитам поново.

— Једном, телефоном... Из електричне централе! — одговори с надом из сутона: спуштене ролетне. То сам јој и рекао јутрос пре одласка: спусти ролетне, и с кауча да се не помериш сем у случају пожара.

— Из електричне централе? — нагло се окренем: — Пустила си га у собу?

— Како?

— По чему знаш онда да је из централе? Отворила си му врата? Откуд му кључ? Свиба ти се?

Бутала је опет.

— Говори!

Бутала је, гледала с очајањем.

— Говори. Откуд знаш да је из централе?

— Рачун! — прошапта. — Поптански се сандучић отвара из собе.

— Врдаш, курво! — али се сетим да је морала устати да би узела рачун из сандучета. — Тако! Ходаш по соби. Хоћеш да страдамо?

Бутала је, била тужна. Не. Изгледала тужна. Курва је.

— Зашто мирише цела соба на њега? Ко је он?

Бутала је, отворила очи као ухваћена веверица, гледала ме. Што волим када гледа: њене очи.

Је ли био Николајевић?

Тргла се, једва приметно, али ипак. Ту смо! Обијач није био. Ни скакавац више. Али глумца. Нешто ми је говорило да се савладам што више могу. А могу још. Могу.

— Што? — викнем. — Био је лопов. С бившим, дакле, колегом ти... Тако.

Бутала је, очи су јој се напуниле сузама.

— Ко онда, кад немаш кључа? Говори. Нећеш ме преварити. Мирише на мушкарца. Можда бравар с угла?

ГАГА

Онда се, не добивши одговор, смирио на изглед, упалио радио-апарат и тихо рекао:

— Прислушкују.

Дигла сам очи, уздахнуо је.

— Прошао сам поред твог стана. Агенти у капији.

— Гледао ме је тражећи промене на мом лицу. Очи су му играле, ја остајала непомична. Он је опрезно продужио: — Агенти! Препознао сам их. Све сам ти моји и Костини другови. Знаш ли кога су чекали?

Гледао ме је опет иследнички. Уздахну и, не добив одговора, рече с нагласком:

— Тебе.

Опет ме мотрио, онда викну строго:

— Говори шта си урадила? Зашто те вребају? Зашто си постала њихов и наш непријатељ?

Знала сам да измениља. Зашто би стајали? Била сам, као давно некад, опет још једном срећна, лења.

— Онда сам отишао у јавно тужилаштво! — рекао је посматрајући ме ове време. — Нисам први који те тражио одјутрос!

Гледао ме је, запрепаћен и сам оним што је рекао:

— Зар ти је свеједно ко је све питао за тебе?

— Зашто би ми било?

Нисам хтела да га увредим показујући му отворено да знам да лаже из љубави. Велике. Праве.

— Чак и кад би их повукао из капије, не смеш више у свој стан! — рече брижно. — Заседа је сигурно. Главу дајем! Зар није то глупо? Слободна си само док си ту, где си преко дана усамљенија неголи у хапсу. А кад ја отпутујем, биће ти горе. Јер путујем. Сутра. И нећеш смети да се окупаш, переш, пушташ воду; нећеш смети да корачаш, да се крећеш. Непомично ћеш лежати само. Разумеш?

— Да! — рекнем.

— Када отпутујем, биће ти још горе. Хоћеш ли да се вратиш кући?

— Нећу. Остајем овде! — рекнем, и то је било све.

Радио је с водостања прешао на лаку музику с плоча, затим на песмице о лишћу што пада у јесен и једноме који се осећа стар за љубав у својој тридесетој години. Тридесет? А он још није сасвим сазрео, а има тридесет. Погледала сам кришом у њега: нагињући се напред, сав напет као звер кад се спрема на скок.

— Ко ти је био први? — упита не гледајући ме више.

Бутала сам тражећи га са своја два ока заривена у његова два курјачка ока.

— Милета?

Бутала сам.

— Знаш ли да је пребачен у лудницу?

— Милета пребачен? Одакле? Зашто?

— Дакле он? — врисну тако крвожедно онај кога волим да сам се ухватила како се у магновењу питам: Волим ли га? Јесам ли сигурна да га волим кад тако одскоче од мене и стоји с рукама у разбарушеној коси чак тамо у супротном углу? Уплашим се тог свог питања, увреди ме и оно (не само он) (и ја врећам себе) и само зато рекнем брзо:

— Није Милета. Није. Ти најбоље знаш.

— Да нисам ја? — упита с несхватљивом горчином — као да он то заиста није био. И уђе у купатило. Уплашена његовим изразом, кренем за њим. Стајао је крај огледала и дрхтао затворених очију.

— Шта ти је?

— Ништа.

— Погледај се! — рекнем очајна. — Сав си блед. Сав дрхтиш.

ВУК ШЕСТ.

Ја се не огледам! — одговори брзо на то, као да су њом сва огледала препукала преко његовог лица.

Погрешила сам што сам ушла за њим и стала иза његових леђа, осећајући се страшно мала под њима и, уплашена, упитала се, беспомоћна, шта ће му толика? и нисам се питала да ли су се икад свихала другим девојкама?

— Руже! — шалну он окренувши се. Покажем му дланове као калинка у школи и пошто сам му их провукла између његових опуштених руку и ребара и показала му их оба у исти мах, или зато ваљда што се постидео видећи их празне истовремено, леђа су му почела да дрхте оштро, брзопсећи, и ја га загрлим с леђа и стегнем из све снаге, али иако је тако огроман био, он се на то смири и пресече ми мисао која је очекивала да ће то дрхтање гнева или стида да прерасте у љубавничко. Леђа су му се сама тешко подигла једанпут од струка навише, и теретније спустила. Смирио се. Којим поводом? Све је опет ућутало и ја сам стигла да се за време те његове скамењености упитам: Шта ли сам опет учинила погрешно и натерала га да ми опет ништа не верује? Не и да одгонетне. Да ли није требало да га загрлим. Али глава поче да му се помера вукући сопствена рамена, груди и леђа о која сам се још држала као камен о врату. Тај је полуокрет у месту чинио као против своје воље и као да не примећује да ми се окреће. Можда га је заиста једна од оних мисли које не признајемо себи ухватила за вилицу и држећи га чврсто почела, заједно с главом и телом, да окреће на две супротне стране. Само, чим ме је спазии оштрим крајем ока, оно му се затвори као ударено песницом од коприве. Он ишчупа главу из те јаче руке своје мисли и успе да је дигне према једном од три допола укуцана ексера којима је синоћ, тражећи да му помогнем, заковао рам белог прозора обојеног стакла што је својом слепачком беоњачом гледао на степениште. Мора да му се учинило да нешто није у реду с тим рамом над кадом, јер у исти мах скочи на њу и гумени бон његових високих гојзерица на цип, одавајући се од пода, непријатно зашкрипи и настави то, док је клизио преко глазуре плочица, као нож преко празног порцеланског тањира. Не окрећући ми се али осећајући моје постојање као прекор који иритира и кад није подсмеш-

љив, он покуша да расклама и ишчупа сваки од три ексера, или да их бар олабави цимајући их с два прста овамо и онамо. Није ми изгледало да се напреже много. Кад су га заболели прсти (да их није повредио?), призна коначно себи нетачност својих претпоставки, и не знам да ли сам из злобе или чега другог помислила, али јесам, помислила сам, гледајући га врло пажљиво, да му је чак било мало и жао што се ништа није обистинило од његових пошашавелих мисли. Он прекиде изненада свој бесмислени потхват и поче ноктима да скида креду са стакла. Две бразготинице. Спусти се тек онда на под од првених и белих плочица, нацрта се према мном мрк од самопрезира и при као премаћен лопов који није признао крађу, погледа ме увређенољутито као да заиста никад ништа није украо. Само покуша да обрише прашину с рукава маслинасте вина-јаке и, не довршивши то, баши се на мене, урони, отпрљен, мучав, диван, никад још није био такав.

ГАГА

Опрала сам онда добро каду, затворила одвод, отворила врућу воду и ушла брзо. Учинило ми се да кроз кључаоницу пробијају баршунасте искре његових дужица зеленкастих као вучја жуч, али пара и мека топла вода учинили су да заборавим за тренутак на све, на њега и себе. Пријатности предана.

Грумен мириса растварао ми се под коленом, одакле су се одвајали зелени кончићи боровог екстракта и рапчлањавали се лебдећи слободно, све док се, као власти правчица, нису почели да заустављају на жалуду два округлобела острвца, под самим врхом брадавица.

ВУК ВАСИЋ

Ћутала је.

Немој, Вуче! — говорио сам истовремено. Али ни сам могао да се не сечем тим маказама, уживајући у мукама које сам јој товарио. И себи!

— 'Оће то младићи и бесплатно! — говорио сам бестидно, грубо, недостојно. — Часком они отворе врата, преврну, забраве и сутра опет.

То њено ћутање доводило ме до очајања, то упорно мазговско ћутање.

— Признај или ћу те убити! — вилица ми се стезала, зуби шкрипали. — Не мисли да се шалим. Убићу те. Не дам ником да ме ради.

Њену ћутњу прекиде телефон. Дигнем слушалицу. Драгић. Не. Неко уплашен. — Погрешан број! — рекнем. — Нема овде локала. — Извините. Погрешан број служи као вађење, изврдавање.

Зашто? Не извињавам. Боље не бити уопште погрешан број ни погрешан човек.

А синоћ сам јој баш и причао о том погрешном себи, погрешном из мекоте срца на које се своди још неприродно човекољубље које ће једног дана бити природно понашање. Али још није.

ВУК ШЕСТ

Лежала сам неко време непомицна и одједном схватила да не уживам само, него да и ја ослушкујем звуке исто као, вероватно, и он с друге стране врата. Покушавамо да се дешифрујемо међусобно преко њих, звукова. Упркос свему, било ми је пријатно кад год бих успела да докучим, на основу неразговорних шумова, шта стварно ради, као сад кад су ми га туп удар о под, пуцкетање зглобова и дрхтање открили клечећег, у лову на трагове мог непостојећег неверства, како загледа испод кауча и чак ормана (само тамо паркет пуцкета тако много — читава шума као да корача). Сад отвара орманска врата (а кључ му је био у џепу — сви кључеви) и тражи. Луђа је. И луђо ме воли! А сада? Зашто гребе зид? Помера ли урамљену репродукцију Олимпије. Ипак, воли ме, а то је главно, и боље од свега што сам, волећи та далеко, одавде, доживела, али ипак, — и кад није било само: »Скини се, лези!« — скинем се, летнем, — није имало ту облупљену свега тотално саучеснички ангажованог мојим осећајима. Уостаом, шта ме се тиче да ли само то. Сад више знам и волим, волим.

ВУК ВАСИЉ

- Није Милета!
— Ко! — шалнем. — Ко онда?
— Знаш! — задрхта преставиши да грца.
— Андреја? — избацити тек онако, али она се
ухвати обема рукама за мене и зајеца.
— Је ли ти он био први? Он?
— Није! Није! — плакала је.
— Ко? Филип?
— Престани! — рече не контролишући се више.
— Ко још? — седнем на кауч, задовољан због ус-
пеха, али очајан, очајан: — Сви Костини другови?
— Ти! — као да је рекла.

ВУК ШЕСТ

Наставим да се сапунам и, пуштајући воду да истече из каде, отворим туш, исперем се и осушим. Сушећи се, слушаала га како отвара орман, одскаче уназад и удара о наслон столице. Онда је отворио сандук с постелином. Извукао је, однео прозору и сигурно при пепељастој светлости новембра на белини чаршава узалуд тражио сумњиве мрље и доказе мог неверства, а да се није питао никада ни зашто сам му дошла синоћ, ни зашто живим с њим закључана у гарсоњери правећи се да верујем његовим причама да ме траже у вези с Милетиним хапшењем, кад добро знам да с њим нисам имала ништа, нити ништа од ништа, и да ме баш зато нико не може да помисли, али остајала сам закључана у тој соби и чекала стрпљиво да ми се врати и трпела његова питања и ћутања на све, и после га љубила и све, а и сад, па зашто ћу коначно провести седам дана закључана, без права да се купам, да наточим чашу воде, пригрејем ручак на решоу, упалим светлост. Он се никад није упитао зашто ћу ја то све да трпим. Никад.

Па ипак.

Његова срџба, место да ме повреди, враћала ми је веру у себе и наду да се живот исплати. Његов страх за мене ме је одређивао убеђујући ме у саму

себе, непогубљену, али заборављену, лишену обећања. Сад изабрану. Макар и за патњу, за самоћу. Али изабрану. Воли ме, а то је главно, па макар и тако, шапаво, блесаво. Јер је љубав и таква, али узвраћена, боља од целог пустог живота, без питања и одговора, и ја немам права да бежим, иако бих то могла ако бих хтела (она три ексера нису озбиљно докраја закована), али нећу да га оставим, ја не смем да се убијем, ја морам да га смирим, навикнем на себе, излечим од његових бубица, нестрпљивих, нестрпљивих...

Али ако ме не воли?

ВУК ВАСИЉ

Стрчим низ степенице, избијем на улицу и, журећи, прећем четири блока а да нисам ничег био свестан сем бројева. Одједном нешто се затеже, напе, и ја приметим да улазим у другога сад неког старца, не оног у ком сам био пре но што сам сврнуо до Гаге закључане у гарсоњери. Али не ућем сасвим, застанем на прагу чиче. Јер изван њега, на улици, нешто се друго почело да збива, што је и сведок требало да види, не само старац. Али два ока имам. И, срећом, два уха.

Тишина као да је изненада заоблучила сву улицу од асфалта до неба. Све је застало: људи, пас без брњице, тротинет, обруч, ветар у транспаренту класне лугрије, главати мачор, два бака с торбама, пуно жена и мушкараца. Нико се више није мицао. Нико није дисао, није постојао. Само једна мала и старац за које тај неизговорени стој! није важио. Али он се искључио из друштва, а девојчица није видела.

Дугонога једна дванаестогодишња цурица у прастаром ископаном калугићу.

Она се једина истински кретала, равнодушна на тишину. Слева је била засвођена огромним погребним венцем од воштаног зеленила и папирног цвећа с дугим слободним тракама. (Видиш, ради, не краде!...) Ућем у њу исто напола, јер сам осетио магновење пре него што сам могао да видим, војни један камион што је људом брзином долазио слева и тек тад схва-

тио зашто је тишина притисла улицу и зашто су сви пролазници, сем старца самоубице који сам полаупостао и убрзо престао, стали и укочено гледали ону тачку у којој ће се пресећи линије брзине камиона (иза чијег се стакла назирало буцмасто исколачено лице шофера, који је, блокиравши мотор, изгубио власт над кочницама и воланом) и она три корака што ће, не видећи кола, учинити девојчица других, луксузних, гаголиких ногу и угрожена бока. Оајеном је сва постала Костина сестра.

Тренутак опште парализе истезао се не пролазећи, као ни пљувачка кроз стиснуто грло свих људи стишаних сад тако страшно да се чуо уздах листа пре но што се, пожутео, откинуо с платана високо изнад гвоздене решетке. Чекао сам крик. Чуо га.

ВУК ДВА

Крикнуо сам: »Стани, мала!« Затворио очи. Опет сам у себи, ужаснут пред крвопролићем.

ВУК ЧЕТИРИ

Али кад сам их отворио, осетио сам са жаљењем да онај општи притисак попусти на целом простору од асфалта до неба. Неки су људи већ држали девојчицу, живу, прљаву. Само је попробни венац умро: згажен, деформисан; локва црвене хартије и воска. Камион је већ нестао. Окренем се: старац је, једини још равнодушан, продужавао да савија с муком трапаве, тешке, костоболне ноге. Незадржан малочас оном општом концентрисаном напетости, продужавао је, себичан, претежак себи, свој пут у ништа. И тад замислим јасно као да гледам опет полуделог буцмастог шофера за воланом, али старца уместо девојчице с венцем, и то тачно на оном месту где би се секла путања сурог блатобрана и старчев посрћући корак.

Место венца био би он сад згажен да се нашао на девојчицином месту; не би у последњем тренутку смогао снаге да у магновењу чује, повеже, схвати

и учини потребан трзај заостајања (или скока напред). Не зато што не би имао снаге за то (тешки рањеник, прострељан кроз оба кука, скочио је с носила кад је нова мина експлодирала на двадесет метара и, онако рањен, јурнуо уз брдо), него просто зато што му се много не живи више, што је сам, ван односа са светом, тежак себи: ти су разлози довољни. Они као калаузи отварају браве на вратима бића тако туђих да и младим животом закључани станови престају то да буду. Јесам ли рекао?

Зато што се старцу није живело више? Тачно. Не? Не, зашто? Зна се? Онда то: није му се живело више. Зато? Проблем би био само — како постићи то исто код малочашње, рецимо, девојчице с венцем. Како је натерати да се понаша као старац, али одмах, сад, не за четрдесет година. За три дана било би занимљиво постићи то. Не? Убрзати неизбежни процес старења тако да свака секунда учини корозивног што би могао сат читав, је л' да, шефе? Како? Чиме ли нас сат, година, деценија сатиру? Борама? Седином? (То је оно што је видљиво и за шта сви кажу да постоји). Али и друго, делотворније, постоји, иако невидљиво.

Чиме онда? Унутрашњом променом? У ком смислу? Ја себе осећам и после 30 година исто онаквим какав сам био као дете. Да ли бих се тако непромењеним осећао кад бих био свестан да изгледам (сијалица се упалила) као онај старац? Бих. Јер он себи не може да изгледа као пре четрдесет година: уморан је, гади се себе, досадно му је, ницет новог више нема што би га одушевило, живот и он изгубили су машту, способност да измишљају: све могуће већ се десило и безброј пута поновило, поновило — уморило. Остало је: гађење пред својом смежураности, малаксалошћу, непривлачношћу, смрадом. Кад би се то могло да постигне! — помислим очајан и застанем задихан пред излогом.

Али једна је неонска шипка убилачки блистала. Оајурим. Било је и време. Иначе ћу закаснити. Зар имам састанак? С ким?

Заборавао сам.

Срце ми је лупало као да нисам слутио да ме је читав чопор. Сваки је од њих бабица, тј. сведок. Ја сам не могу ништа да остварим: причамо, причамо. Треба ставити већ ствар на гласање. Јутрос још, док сам ишао у редакцију преко гребена Булевара, стечена навика да кроз кључаоницу зеница, ноздрва, уста, мисли, осећања улазим у пролазнике јавља се већ необичније, као нека незнана лакоћа. Савршено ненапоредо сам постајао час дрво, час камен, час згажени пикавац, гвоздена ограда, влат суве траве. То се могло мерити, истина, ранијом мојом навиком да без жеље, без радозналости улазим у сапутнике и пролазнике који су ме односили са собом авантурама што очито нису биле моје, а постојале тренутно мојије од мојих (гонећи ме да се питам да ли ми душа није сунбераста као оне нове аутомобилске гуме заштићене од прскања безбројем монадастих саћа које чине сличном liberty ship-овима одбрањеним баш таквом одељеношћу од дејства горпеда). Али и не. Упркос привиду, та је игра добијала сврху. Осећао сам то, мада ми није било још јасно. (Је ли ме био страх да такав, сунбераст и саћаст, нисам лишио себе могућности да будем у пуној мери човек, страстан и плаховит какав сам некад био?) (Нису ли ме ситне безбројне кочице учиниле неспособним за бродолом одузевши ми могућност да поступама силовито и лудо?) (Нису ли већ престале да ме подижу и носе кошаве осећања? Затворен за њих? Зар је све у остати жив сада? Није ли понекад боље потонути?) Знао сам све. И горе: сматрао то потребним.

Најезим се лако осетивши пре тога мирис дунавског муља под сапуњавим небом између бункера Поште и три зеленкаста полуцилиндра окупштине наших жеља. Неспособан ли сам да убијем из љубомре, да се убијем из очајања? Јесам ли већ уситњен, припремљен за спори живот од седам до два?

А зар то нисам хтео и тамо? У редакцију сам стигао свестан шта хоћу, као да сам о томе увек мислио, а никад, у ствари, још нисам. Свеједно. Знао сам шта хоћу.

Отказ је дат и примљен с лакоћом с којом се писма бацају у поштански сандук или примају без мрштења на садржаје. Макар и најсуровије.

О мени ће се можда једном рећи:

Имао је у довољној мери оне маште што, полазећи од још непрошлог (али пролазећег), превазиђеног (али постојећег), не подмлађује садашњост, али уме да је драматизује реалностима у настојању. О мени или Филипу?

А ипак не могу рећи да ми није, као и свима, близак и обратни погребни систем стварности, онај који, крећући крила реалности, мртвим перушкама кити неповратно прошло. (О мени или Андреји?) Свеједно, ако и не грешим. Али ако се и варам — исто свеједно. Јер сад је филм на дневном реду.

Никакав робени таленат нисам, никакав стручњак. (Ја себи и не покушавам да замажем очи. Бар не сад кад је све готово.) Добро. Али не новинарим више, а дилетант могу бити, у најбољем случају, у новој струци. Дилетантисати и даље значи почети у тридесетој години шегртовање. Добро. Шта? Зар сам, радио-репортеришући и новинарећи, одмакао много даље од нивоа учениковања у непривредној струци општеживотне невештине?

ИСУВИШЕ САМ МЛАДА ДА БИХ ИСКРЕНО ВОЛЕЛА

Окренем се (исувише млада да бих искрено живео) и баћим поглед за плавушом тврдом као дренина. Ништа нарочито, профеј не би била ни за Јанка. Али нешто ме у начину на који је забацила руку у ходу подсети на Гагу. Која се, за разлику, чешља на »коњски реп«. А ова се једва пропињала до рамена дуготоном младићу, сва задрхтала у журби да не застане за њим. Лепршала је њена бела, прозрачна поливинилска пелерина, али између ове ту и слике у мени испречило се још једно ћутање и неразумевање. Упркос томе, свет је наставаљао да се креће гребеном града полеглог испод распукнутих, драматичних облака на ветрометини од бункера Поште до улаза у Скупштину притиснуту полицилиндром куполе од позеленелог бакра. Опет ће киша.

помислим, али није ми падало на памет да због тога променим овој план. Људи су излазили из мене и улазили као у радњу. Тачније, корзирао сам кроз њих, бела се пелерина задржала дуже у мени: била је прозрачна као Гага која се јавила са мог четвртог спрата (спадала је у ред тек однедавно на тржиште избачених производа масовне потрошње), али нисам хтео да мислим о њој (Пелерини? Не. Јасно, о Гаги нисам хтео), овај сам први прозор између напуштене редакције и доктора намерно наменио текстилном обиљу, галантерији и свему што се не види у прашњавим сremaзима и грамазима радилишта (преда мном је ишао још један старац уморан од живота), обиљу што је, свеже осветљено и стручно аранжирано, радовало моје вечно усхићење и брижно срце сведока. Старац је вукао уморне ноге без радости. Купа ли се он? Кад је вукао те ноге без радости? Јутрос? По подне? Пре пуно година?

Ступим у крут болнице.

Закаснио. Доктор је чекао, чекао, па отишао. Оставио ми цедуљицу: »Милета је данас искувише нервозан. Доби за који дан. Јави се претходно да утврдимо време како би га се држао...«

Докторски нечитак рукопис.

VI

Милета? Он, дакле? Издајник обичан. Себичњак. Он — њу? Каријерист плитки. Чиме ли је завоео, освојио?

Без одговора достојног уверљивости. А ипак... И пре ми се чинио личним противником свако ко би губио веру и стрпљење. Али и ја сам, признајем, имао у себи, паралелно с тиме, и неке непроветрене просторе за неверицу, и носио зракопразне рупе преко којих сам понекад посртао или, губећи стрпљење, пропадао у њих као сад.

Сад?

Зар и сад, оданде, после свега оног, извитоперено да тумачим распуштеност нарави — издајством, а блуд — шпијунажом? Не. Али опет — како да оправдам распуштеност кад је прва њена жртва била Гага.

Па ипак, послао бих и њу на вечиту робију, и то је све што сам знао стојећи пред излогом: на сечиву ножа славамо, не на перјаном јастуку. Нефакири, а на факирском лежају дана.

Још нисам био ништа одлучио. Дрхтао сам пехући се улицом Првог маја. Застао сам немарно пред излогом Пчеларске задруге, али гледајући расејано вештачко саће и тегле с разнобојним медом, светлим — липовим, и мркокрвеним — боровим, осетим да сам досад био у заблуди. Што није значило да ми је јасно било и у чему је она. Сазнање није било далеко, слутно сам и бивао све узнемиренији, напетији.

Но тад као да се деси нешто, не знам шта, неки покрет у мени, неки ветар. У исти мах постанем нечег свестан, врло сценично нечег свестан. Као да је на бину на којој се догле глумио рат без купцања ступио одистински непријатељски војник и стао одистински да убија оне глумце који су само играли противнике. Или, као да су у учионицу у којој професор мирно предаје о земљотресу и лавинама, без купцања банули заједно прави земљотреси и лавине.

Али у тој учионици као да и нису у клупама седели баџи, него оживљене оне Баксове врлине из мог полушалањивог некад јеловника анђела, оних двадесетак речи сад претворених некако у живу децу. Уз то, треба признати, тај је разред личио мало на учионицу, више на широк млаз неке необичне, получисте и истовремено полупрљаве чесменске воде. Био је то доста широк млаз; тако да је учионица с децом представљала само делић његовог обима, анђеоски чист његов део. Прљави је такође био учионица. И у њој су седели баџи, рђави, колико су они први били добри. Али исти и једни и други, пљућуто исти: осветљени једни белим, други — црним рефлекторима.

Неко ми у исти мах рече да из исте те луле овајкада извиру врлине и пороци. И да су здравље или болест зависни од врсте светлости којом обасјавамо предмете што гледамо. И да су они равнодушни (или се праве да то јесу) на синопове које на њих бацају посматрачи, били они сведоци или не. И да сам ја бацао на њих једну светлост што је мене заслепљивала, не њих. Мени да се од ње чинило

да постоје зидови и границе тамо где не постоје. Ја да сам уображеним оштрим бридовима тих зидова као секиром фикарио, ампутирао људе од људи, баке од бака, навике од условних рефлекса, инстинкте од нагона, смисао од сазнања. Заборављао сам, понет светлошћу о којој је реч, да моја дужност није да трпам у нове калупе унапред у мојој машти исплањане људске куглофе и пуслице формиране у модама, такође насталим у машти, али раније, у другим неким геолошким периодима душе. Напротив, да је требало разумети корене свих тих особина људских, условно црних и белих, већ према историјској ситуацији, према врсти светлости, мртвој или живој, прљавој или чистој. Разумевши то, корене, увидео бих да су енергије које чине људе преводиве без остатка с језика једне светлости на језик друге. Јер су врлине и мане релативно само врлине и мане. Себичност је, на пример, на белом језику мана. На црном — врлина. А ван ових светлосних интересованости, себичност о којој је реч постоји као један вид нагона одржања, што је мана само под снопом етичких категорија једног друштва које је на свом недавном почетку открило да је човек — цела заједница и да је, према томе, и оно најличније његово, речиво једино преко најопштијег.

Али баш тад је и грнула лавина у учионицу, испретурала све и помешала тако да сам се стао да чудим како ми није раније већ постало јасно зашто је само Бакс одговарао мојој схеми врлина. Под рефлекторима који су сад, поправљени, бушпили избригани мрак, било је све преводиво под условом да се преводи у једном смеру, с језика порока на језик врлине.

Гледао сам у слику опромне матице и у пролазнице чији се нестварни пролаз зрцалио у стаклу излога као у некој вертикалној води кад ми се открила још једна чињеница: млаз — учионица, подељена зидовима на прљаве и чисте баке, гони их да се, не схватајући ко су и да су једно и исто за време одмора и предавања, свађају, туку, уништавају. Потражени у великим линијама, поречни прљавци прибегавају малом рату. Избачени на главна врата из свега друштвене својине, упадају у његове разреде и каби-

нете кроз димњаке, још гаравији и пакоснији јер свеснији да никаквих изгледа више немају да врате у предавање својинске односе и остало.

А љубав? — упитам се. — Је ли врлина или порок?

Нешто се ипак изменило?

У општим појмовима који су категоријални — може ли шта да се мења? Техника осећајности остаје ли иста?

У девојци може ли се свесно волети народ, друштво, људски род? Мора ли тело само? Без везе с општим? Може ли и обрнуто?

А љубомора?

Али тек што зачух то питање, ја угледам јасно пред собом онај кадар из документарног филма о камиказе-пилотима, баш онај кадар који представља тренутак обрушавања авиона на противнички носач. Но скоро у истом часу, место експлозије тог носача, угледам лице боксера које се под песницом победника гњечи, криви, исколачује и крвари. Али исто тако, место пада пораженог, угледам цајт-аутом лет метка који удара у секурит-плочу, притискује је и раставља ударцем на саставне делове шпер-се, елегантно раскомадани, руше с лакоћом паперта. Но то није више секурит-плоча, већ чаша снимљена истом техником, чаша која се, пала на под, у балетанским одскоцима — разбија.

ВУК ЧЕТИРИ

И продужим не више да питам и одговарам, само да гледам антологију сећања на сличне притиснуте и изударане ствари. Песницама, мецима и свачим. Ломиле се, растављале, раслојавале (као схизоиди, помислим) и, неочекивано, као обично закључим, за гледан у предмете што се разбијају, не чине они то болести ради, него здравља ради, него здравља ради, него здравља ради, чине да би се уклонили и извили ударцу и болу. Јер против малог рата треба се борити малим ратом. Упркос победи, борбе на спратовима индивидуалних мора не престају, и бомбе личних пилота, који би хтели да изазову општи кратки спој свести, постаће нешкодљиви само ако се човек уна-

пред демонтира, раслоји и демонолитује, бар пре но што бомбе, пре но што притисци навика или нових услова не почну да то присилно чине без милости. Да би се живело, и не дозволило намеравао убиство.

Тад ми се упали сијалица. Па то је оно што сам и пре, не знајући све то, хтео да начиним од Бакса, а Филип, позивајући се на укус дотациониста, Филип ми није већ од почетка допуштао да Бакса поделим на низ раставних делова да бих могао што потпуније да сачувам више његове енергије и задржим је и у новим условима. У људском нема застарелог и порочног. Постоји само несаображено и лоше преведено. Филип хоће да отуђим пороке. Али људскост се не може да блокира као гуштерски реп. Зато што је зубало подељено на зубе, могуће је кварне очистити и пломбирати, иструледе ишчупати а да се не остане безуб. О томе треба повести рачуна. Саботажа неће остати фабула. Не може.

Љубав је — зачујем — здрав зуб који покушавам да ишчупам.

Љубав је иста: одговорим. — Нема потребе за превођењем.

У чему је онда ново?

Несмирен, дрхтав, кренем кући лицем према кошави што је одједном духнула, дивља и срдита као никад. Људи су, изненађени, дизали оковратнике мантила, затварали очи да их заштите од кречне прањине и свега што се ускомешало и подигло, на-сртајиво грубо и радознало.

СЦЕНАРИО ПУТЕМ

Нисам се изненадио.

Пред кућом је стајао Драгић на кошави, неодлучан а сав усукан у себе и у танак јесењи капут с два лица (за кишу — балон-платно, за ветар — полупамучни штоф; десен — модни).

— Ја звонио, звонио, звонио. — И телефонирао, и лупао на врата. Већ сам мислио — никад се нећеш вратити.

Намрштим се:

— Звонио? С којим правом? — али се савладам:

— О чему се ради?

Он ме ухвати под руку и повуче уз степенице.

— Не знам. Тачно не знам, али... имам утисак да треба да допустим, да ти дам времена да направим нов сценарио о Баксу. Био би то други део овог који настављамо у међувремену да радимо.

Ослободим се његове руке и станем, зачуђен променом декора, неба, теме. Кошава је само и даље дувала неуједначено. Укочен, угледам оно унутрашње растамњивање:

— Па? — учиним, али се уплашим и рекнем љубазно: — Шта ја могу? Зна ли се ко је послао писма?

Не изненади се сувише. Стигла су, значи.

Дакле ипак.

— Не прави се луд. На кога сумњаш?

Он не одговори.

— Послао си их ти! — шапнем, али он ме не чу, најјачаног кошавом и страхом. Грцао је:

— Ја ћу надрљати. Сви ви имате заслуге... А ја? Стицајем прилика... Болест прво, онда велика љубав... Углавном болест... Али ја нисам ратовао... Изипао сам из санаторијума после прогласа... Знам да знаш, само хоћу да ти објасним... Срео сам вољену девојку... Изгубио везу... И док сам... преко разних перипетија, најзад успоставио везу... било је касно... Рат је завршен... Мене ће сигурно да искључе.

— Не разумем... Какве везе ја имам?

Али радовао сам се. Радовао. Нека се боји! Нека плаче! Нека моли!

— И ти си, ваљда, упетљан у то... Споминије те у мом писму. И у осталим.

— Па шта онда? — рекнем изазивајући све опасности, уживајући чак што ћу и ја бити одад уgroжен у том свом уживању и свему.

Говорио је, вајкао се, молио, преклињао да му помогнем, непрецизан, неодређен, наједном сав од неких глухих алузија пуних опасности, али и претњи исто тако неодређених на мој рачун. При том је говорио само о себи.

— Искључиће ме. То за такве као ја значи губљење места, шуп у провинцију, мању плату. А ипак...

Имам баш онедавно неку озбиљну везу... с браком у перспективи, плус двособан стан, дакле, ствар врло озбиљна. Двоје се разводе, и моја гарсија и њена соба, разумеш?... Како да се пред њом оправдам? Чиме? А и у тај сос ја нисам ушао својом кривицом. Из доброте срца и разумевања за вас уступао сам вам своју гарсију...

— Ја имам своју.

— Теби нисам више од двапут. Али долазио си на седељке, немој и ти сад порицати. Прошле јесени, зиме, све до пролећа долазио си са Лилом на све наше суботње вечери...

— Досадно! — реknем и угледам их опет, непотребне, све пред собом као да се простор то растамнио:

Седе већ сат у соби у коју су у другим приликама навраћали. Филип, тром, из страха да није добио хернију кичме, тежак, непокретан, сетних, дугачко-срнећих очију харемске лепотице-робиње (доведене из Јерменије), вештачког погледа помало због тога, одсутног и због порцеланске непровидне белине беонча, без жилаца. Андреја, окренут бичујућим агресивним лебима соби, гледа кроз прозор у ниске кровове зграда у дворишту. Јанко — на левом оку црн монокл (који носи у свечанијим приликама место црног адмиралнезеновског повеза) — писао је на зиду црном кредом: »Смрт цинку, слобода звоњењу«. Исплазио је мало језик радећи то — баче које се увек забавља и које и у најстрашнијем лако налази ведру страну и никад се ни у једној неприлици не одриче права на однекуд њему једином на свету само прописану велику дозу уживања, Јанко неоговоран, једини који није заборавио да се истински смеје, Јанко који и сад, завршивши шкрабање, увлачи језик и, увек као у неком ковитацу, окреће се и сад с пријатељима, објашује столицу, оставља креду на сто и наставља разговор.

— А зашто да не детињарим? Ја то тебе, Филипе, питам? Хоће ли ми бити лакше ако будем с изразом уврећеног јуноше буљео у мрак као Андреја или... седео као ти у стилу »ла ила ил алах« или као оно мртво пувало...

— Време је да престанеш с детињарењем. Ствар је озбиљна.

— А зашто озбиљна? Хоће ли ишта бити боље решено ако се будем понашао као неки пред-отвореним-тробом-тужни-зборе? Мени се свиђа што је ствар озбиљна. После ових неколико година неозбиљности нек нас мало протресе и струја која није љубавна. Јесте ли приметили?...

Он поскочи и баца се пут непомичног Филипа.

— Јеси ли осетио вредност и аутентичку израза трзнути на женску? Или истрзарити цуру? А? Савршено тачно. Тај израз казује онај удар струје, онај трзај — суштина је ствари. Је л' да? Љубав је, канда, сročена на принципу електричних батерија које се пуне и празне. Код наше честоскокне нације то се пуњење батеријица, као код рибе раже, врши само од себе брзо, код других — ваљда спорије. Иначе не бисмо били на таквој цени у иностранству. Али то вам је све и увек струја. И зашто да се секирам ако ме и удари мало? Моја је то струја.

— Потражимо радије излаз! — рече Филип и сад, као и увек, самоодушевљеним, ватреним гласом у очигледној супротности са тренутно тромијим но икад изгледом лица и држањем млохавог тела.

— Ако је истина, уз писма која смо добили, и оно што је Андреја чуо, онда не ваља. Пробали смо да проверимо и будемо начисто. Ништа. До сутра треба, дакле, чекати и издржати то хладне главе. Предлажем да претпоставимо најгоре, изанализирамо све то и створимо заједничку линију одбране.

— Главу дајем да нас је Мара откуцала — рече Драгић, иако је корачао уз мене. — Намерно. Љубоморна је на Лилу.

— Не будали! — блесну Филип и угасну одмах. — Мара није ту. А онда, какве то везе има?

— Да! — сложи се Драгић и погледом задржа Андреју, који хтеде да каже да је и ономад била у атељеу, али не стиже, зачућен могућношћу да Мара буде љубоморна на Лилу.

— Будите паметни! — рече Јанко. — Не понашајте се као личности из романа!

— Сад ти.

— Ма нервира ме, човече, то твоје трагично све на једној жици: пропали смо, пропали. Остави то гусларско Косово. Ниси пре био паничар! Имам пред-

лог. Изиђимо напоље, премлатимо првог човека и — пуналуа афера је скинута с дневног реда. Пототово ако оробимо неку трафику. Опцијемо се. Или разбијемо главом кафански излог. Или, на пример, скочи-мо с моста у Саву. Или попијемо 50 луминала. Или урадимо ма шта еклатантније и јаче од овог што нам се засад још не импутира као кривица... Клин се клином тера, а дрво сече где је никло, што рече по-којни Блажа из Тополе кад га, пре рата, срески на-челник упитао: »Како, зар ти домаћин, па комуниста? Ти, бре, Тополац, земљак краљев, па против краља у чифуте да одеш?« »Шта ћеш, начелниче срески«, одговорио му је, сећате се, Блажа: Дрво се сече где је никло«.

— Којешта! — промрси Андреја.

— Одиста! — рече Филип без покрета. — Уради-мо ми ништа од овог што предлажеш, неће нам набити на нос само пуналуа аферу него и све остало што смо у животу урадили, што је дотле важило као исправ-но, а што тад, у другом светлу, има да се протумачи као злочин, издаја и шта ти ја знам.

— Свињо! — окрену му се накрестрешени Андреја. — Хтео би да нас опет упропастиш! Као онда у оној фронталној бици...

— Не! Не! Чекајте! — рече Филип одушевљеног, младички олаког, јуришног гласа, спремног да боде као јелен, али је при том окренуо само очи пут Јан-ка, и то споро и тремо:

— Сви ти Јанкови предлози за излазак »из ситу-ације« гори су од ситуације, и израз су »претерано логичног« понашања личности обузетих страху. Тврди да јесмо хладни, паметни људи, са сто хиљада могућности у сваком цепу прслука и још сто хиљада у сваком рукаву, а не уме да предложи једно па-метно решење.

Кошава је напољу завијала звонко, свеже, сна-жно, кад се на то Јанко у гарсонјери диже, одгурну Драгића, који му се испречи, дође до прозора, куцну Андреју у теме како се куца у врата и рече:

— Слободно?

Андреја се изви, исправи и љутито окрену, спре-ман да удари. Јанко се насмеја гласно кад га чу:

— Не зезај се, јер ћу да те распалим.

— Видиш? Није слободно да се уради шта други хоће. А да си личност из романа, ти би сад рекао: »изволите!«

— Да! — рече неочекивано Филип, који се у овом сложио с Јанком. — Јунак из књиге био би везан својом доминантном страху и срљао сваким кора-ком у пропаст без одбране. Али ми пре свега имамо за собом своју прошлост и, пред собом и са собом, своју слободу. Молим, ако хоћеш, и прошлост свог рода вучемо за собом. У сваком случају, изборност је унапред ограничена. Не дозволимо, дакле, узбу-ћењу да узме толико маха, јер смо одређени одлуком унапред познатом, иако не знамо још шта би све могло да нам се деси.

— Хајдуковали смо! — дошапнем Јанку. Али он рече:

— Јесте ли заборавили да смо слободни људи? Примали смо битке где смо ми хтели, не — непри-јатељ.

— А битка на Црном врху? — упита Андреја и осмех резну преко лица као бритва преко камена. — Филип носи на души смрт свих поинулих тог дана. Зато сад филозофира. Али ја...

— Шта Црни врх? Постоји код тебе и код мене и код свију нас — рече Филип одушевљен и миран — прилично белина између оног што сад доживљу-јемо и оног што радимо! — застаде и попи с дна шо-љице остатак кафе. Онда продужи:

— Ту, на тој белини, невидљива је борба. Брза. Кратка. Ти куцнеш Андреју у усијано теме, он те не млатне, иако хоће, него само прети да ће те уда-рити, а стварно је изабрао већ, одлучио: неће уда-рити. Зашто? Нико не ради више што му прво падне на памет и што је први, спонтани одговор на дожив-љај и асоцијација на њега по супротности чешће неголи по сличности. То је тако и кад изгледа дру-гачије. Али и да тако није, зар бисмо, чим загусти, убијали кукавички као у вестернима? А то неуби-јање, шта је? Ослобођење од неусловљених рефлекса? Нови, условљени потез?

— С лица? — упита Јанко.

— С наличја! — одсече Филип. — С наличја јесмо слободни од њих, али с лица?

— Јесмо морални! — насмеја се Јанко. — Бар хоћемо да такви изгледамо.

— Доста измотавања. Штафета куца на наша врата.

— Врата су женског рода; прислони палицу на њих и не брини.

— Куш! окрену му се Андреја, који се држао згурен скоро. Од свих ментели које је осећао да га узнемирују и притискују, ни реорганизација посла у Дирекцији, ни плуцарања на напострешеним опет границама, па ни ово сад није се могло мерити с оном неиздржљивом муком коју му је наносило оно што навикао није да га мори — љубав. Не само што му се сад није ишло с другом женском (Лила није телела с њим, док се не региструју) него што је баш та њена уздржљивост разбуктала његову љубав. Искључујући осећања, то га је стање врећало. Осећао је сопствену љубав као ограничење, као неправду, као лишавање себе свих других жена, као глупост, дакле, али глупост јачу од памети, фаталнију од свега, као неизбежну пропаст без радости. А опет, није друго умео да жели сем ту пропаст. Он јој је зато, сав црвен и ознојен, јуче први пут истински предложио брак, а она — »Да размислим«. И сад из ведрa неба та неизбежна саслушања. Али и горе од њих — шта ће она на то? Набућило се. Ако казне, неће штети да пође за њега. Тога се бојао. И шта ми је то требало? Све због тих неморалних Јанкових *сто хиљада излаза*. Боли те глава, досадно ти на послу, јанковски излаз је: — Хало, мала, шта кажеш за један мали судар удавоје? Монотонија трика троугла: канцеларија — кућа — кафана. Избор? Окени једну у Драгићевој гарсоњери. (— Драгићу, имам карту за тебе. Бокс-меч или позориште?) Али доста. Доста са тим изврдавањем. Треба признати: нисмо умели да се понашамо достојно. Ваљда смо остали, мајкуму, оно што смо пре били, упркос свим ветровима? Убила нас, уситнила свакодневица. Излаз? Није то ни одговор Филипов, ни терај бригу на весеље. Него признати и спасти што се од нас може спасти. Нисам био дорастао пренаглом попуштању војне стеге. То је. Посао који радим и на који ме поставила ратничка срећа и вештина — не заклошљава ме цело. Цело по-

слеподне и вече — хтео бих... Не знам. Немам, ваљда, довољно страсти за те неметале, а стало ми је да задржим то место због друтова који су ми га дали. Да ми не би рекли: обрүкао си се (»сисе!«), ја се правим да презирем стручњаке и држим се свисока круто и гадно према њима. А онда, премлад сам дошао на завидан положај, где као шеф треба да пружам пример личним животом. Старцима то није тешко. Али мени...

— Луплулули ли овај! Луплули ли? — као да за-
кокодака Јанко.

— Демобилисали смо се! — завапи Андреја.

— Да не би затражио пензију? — упита га.

— Јесте, изгубио сам занос. Онај стари. Где ми је занос? Сећаш се, рецитовао си Јакшића: »И овај камен...«

— Патетика! Данас је тај камен — камењарка. Биће да је и Бура мислио двосмислено. Иначе не би био песник.

— Покриј се!

Светлост се утом угаси.

— Шта је то? — скочи Јанко. — Где баш сад набе да се поквари?

Филип са столице упита узбуђено а непомично:

— Брзо, Андреја, на шта си помислио кад се угасило?

— Зашто? Не знам... На костолачки каиш... На лош квалитет угља... На кокс који ћемо престати да увозимо... Баво га знао... на саботере, на осовину која је прсла...

— А на кошаву која је могла да прекине жицу негде — ниси? То је. Доживљаји су нам се преконо-
мизирали. Асоцијације — исто. То кажем у вези с овим покајањем, али и с ономадашњом твојом свабом с Николајевићем, о сценарију, шта ли...

Андреја се окрену Филипу нагло, као ударен.

— Чуо си? А где си био? Шта си радио? Где је била Лила?

— Лила? — зачуди се Филип. — Освајала је об-
јект. С Драгићем. Али вратимо се теми. Како ми реагујемо на догађаје? Гори светлост, а ми мислимо на њено добијање, на хидроцентралне у току изградње. Пре рата је ли се тако мислило? Плуцао ти прслук.

А кад се угаси — посвао си владу. То у вези с демо-билизацијом о којој си говорио, Андреја. Није то, дакле. Ми мислимо и даље као комунисти. Само... Економија је данас у првом плану. И у последњем. Економишемо до на дно механизма снова. Пре но што смо постали скојевци, шта је била наша гимназијалска опсесија? Антибог. Све смо тада деметафизицирали: друштво, љубав, живот. Корелат метафизици шта је данас? Економија. Све економизујемо, а питање онтолошког доказа препуштамо будућим интерпланетарним шоферима. И ја да вам кажем: нису важни оквири — латичка метафизика без бога, или економија, или политика — важна је енергија, тоталност сила којима се у тим оквирима крећемо. Нема ту скала вредности. Шта је било корен деметафизициције свега? Пуберцентни страх пред догађајима који су нас чекали за углом. Шта је сад? Самоповерење, осећање сопствене снаге, сигурност да нема ствари која неће постати плен рационалног разумевања. Онда смо свет доживљавали преко маште више неголи преко интелекта. Лучили смо тад маштом свет као наук мрежу. Треба ли да се још уплићемо у сопствену мрежу коју су чињенице раздерале и направиле реалнијом и лепшиом? Не. Пошто већ мислимо на основу тих реалних искустава и доживљаја. Останимо онда без стида оно што смо. И без страха. Зато и тражимо да се понашамо рационално и покушамо да схватимо о чему се заправо ради.

— Покварила се младеж! — промрмља Андреја.

— То је.

— Глупости! — уздахну Филип. — Les jeunes ont tousjours raison...

— Чекај, чекај, Андреја! Али чекни и ти, пофранцужени нешто друг уметнички ствараоче! Чекајте.

Јанко скочи и ухвати Филипа за ревер. Али овај га гурну и настави:

— Машта, снови — до врага? Па како стварати? — пређе дугим очима преко њихових лица. — Разумем, променило се доста око нас. Променили смо се и ми доста, постали инокснији и све, али снова ја не дам. Читао сам некад давно нешто о сновима који раде. И то ми, ето, сад пало на памет. Раде они. Не сви.

— Уморан сам за ово! — уздахну Андреја.

Филип се окрену Андреји:

— Да не мислиш да је међу нашим предатним сновима било и мушковитих? Уосталом, можда би се овде-онде нашао понеки. Па шта? Многији су, јасно, били од глаголске грађе. Акциони. Не треба се одрицати тих прелазних глагола снова. Прелазних у живот. Јучерашњих снова у данашњи живот. Данашњих снова — у сутрашњи живот. Иначе — шта ће бити с импликацијама оне десете, мислим, тезе о Фојербаху? Нестаће филозофа, остаће само Јанко који мења свет, али га не разуме. Али кад га измени на основу објашњења света који су дали филозофи, шта онда? Развој да стане, прогрес — на месту вољно? Мало сутра. Зашто лишити човека могућности да оде још даље? Треба и после револуције осигурати бензин за моторе што ће сутра вртети замајнике. Јер ми мењамо свет захваљујући способности маште да све увек замисли и лепше но што је. Ми мењачи. У томе је ствар.

Јанко се насмеја:

— Ја сам, дакле, мењачка кутија. Добро. А ти? Ти сањаш успехе, остварујеш — неуспехе. Али Андреја и ја? Он мастиљари, ја зидам. Такав нам је посао. Кад се сврши дан, ја сам уморан за читање, учење, објашњавање. Ја онда, као и Филип, омладину потражим. (А ви, видимо, другачије не радите, а што сте се уплашили — ваша ствар.) А омладина — то је корисно. Јесам ли ја крив што ми је женска омладина занимљивија? Боље је и тако него као код Енглеза, где једна посланица у парламенту говори да им је педерастичка школка и национални проблем број један. А, ионако, лежећи уз неко девојче, чујем и искушим понешто што је врло поучно и о чему би требало размишљати. Знате ли ви, на пример, зашто један делић омладине данас сагорева на тешким вадрама од оних које су биле отљеви наших ломача? Не само што ситуација не захтева веће ватре, јер им је свима осигуран хлеб... него зато, чини ми се, што им вертикале, да тако кажем, нису довољно високе без випа. За подвиге им је потребна атмосфера коцке: све или ништа, сад или никад. А данас тај њен делић верује да досеже таффон чим

мажне два-трипут крилима. Зачас. Успон је, чини ми се, завршен. И шта? На пензију неки помишљају пребрзо, у пуној још снази.

— Ја сам своју проиграо! — излете Андреја. — А онда, једној је генерацији дано да добро изврши један историјски задатак само.

— Пази га! Сто хиљада доказа ти побијају ово. Омладина...

— Пустите омладину! — рекне Филип. — Вратимо се Фојербаху, или, ако хоћеш, једној грешци у његовом тумачењу. Она произилази из претпоставки да се свет завршава с нама. Ти би, Андреја, зато пребрзо скрстио руке, јер једна генерација... Макар и у шали да си то рекао, инфектно је. Шала је, можда, најчистији облик искреног мишљења. Одговорности нема!

— Шалио сам се! — рече Драгић место Андреје, мада је ходао крај мене. — Ја то по незаинтересованој игри мисли.

— Мењати ваља људске рефлексе на својинске односе, на моје, на твоје... Где то престаје? Где почиње? Морал...

— Доста је тих интелектуалних наклапања! — викну Јанко из гарсоњере. — Окани се моралне пропаганде. Нисмо се јуче ослободили једног морала да бисмо данас улетели у други... Ја, друг, морал схватам као строго класну ствар. Кад имаш кога да угњетаваш, капларнеш у име морала једно *мирно* и *напред марш* и *налево* и *надесно*. Јер, види, знамо ко данас моралише сем империја... Не ви, не ја, не ико нормалан. Ко вакелише? Онај ко се није извукао из старе коже. Или има кћерку или сестре, а није заборавио часове веронауке. Отресли се људи бога, не и категоричког императива у име експлоататорских интереса... Чијих? Њихових! Наших? Општељудских? Јок, у име несварених старих глупих тројки и двојки из етике и катехизиса? У име себичних патријархалних рецидива. Јер, извини, циљевима пролетаријата не смета превртање ту или тамо. Премлад је зато. Прежив је. Премного потомства му још треба. Моралу који је пркао — лаку ноћ. А нови морал? Ја бих у сваком градићу и селу подигао њему споменик. У виду бисте др Флемингу, а може (у па-

сивнијим крајевима) и у виду јефтине бочице пеницилина или штрцаљке за инјекције.

— Људски морал...

То је Андреја почео, али га Јанко прекиде:

— Ти се жениш, друг. Ја, недоследни и контрадикторни Јанко, ја остајем момак. Тамо у пустињи правим град свих лепих вајкадашњих снова. Још смо код темеља и стругова. Тамо сељаци, кад хоће неког да препоруче, кажу: »Поштен је то човек«, а ја им кажем: »О клин поштења. Реци је ли тај човек видра, хоће ли да загне и уме ли да воли?« Јесте, они који умеју да воле знају и да дају све од себе. Нису стипсе и не штеде никакву снагу, ни крв, ни зној. А с оним сељачким поштењачинама старовременских домаћињских образа — ја радити под тим условима не могу. Зато сам бећаре покупио. Мангупе из целе земље. И да видиш како се код мене ради. Бре — из ока ће ти сваки украсти, али не за себе, за посао. У крајњој линији за социјализам. А то је разлика.

— На разликама се јашило три, пет хиљада година у овом евроазијском басену. На сличностима сад треба педалирати неко време. Не мора два миленија. Доста је и која стотина година. И видећеш резултате. Свако ће пронаћи себе. Под једним условом.

— Једноставније је купити огледалце с две пољевине. На једној страни имаш Бобека или Митића, Одри Хелберн или Жерар Филипа, на другој — себе.

— Лако је поједностављивати. За ово што мислим треба нових огледала. Ја да се сад погледам, а себе да видим као део целог света.

— Ти опет о рату говориш.

— Бакса треба убити! — рече Андреја. — То је кверулант незадовољан. То нам не треба. И ја... Не доврши.

— Убити? — Јанко обриса зној одједном на челу: — Убити? — По логици у романима важећег морала, ја сам већ мртав. И сви ми. Јесте ли игде прочитали да је убица остао некажњен? А ја сам својеручно убијао. Као и ти. И? — насмеја се нервозно. — Добро ми је. Чак сам награђен — снова остварујем. Ако не сто посто, онда бар највише што се може.

— Друго је то! — рече Андреја одсутно. — Рат. Нека их, помисли Вук, не слушајући Драгића, идући само крај њега. Све је то познато, познато, познато.

ИСТОВРЕМЕНО УЛИЦОМ НАСТАВЉАЈУЋИ — РЕПОРТАЖА

Врата је отворио Андреја, погледао у мене као да сам пиштољ уперен у његове груди, намрштио се, и без здраво се вратио у собу. Док сам скидао тренч, навлаш споро, слушао сам Јанка и схватио одмах да га *везбају*, јер им он својом необузданости једини задаје бриге за случај да их позову пред комисију или суд. Уздахнем. За дан-два ће их сигурно позвати. И добро је што ћу сад чути минију њихове одбране.

Али Јанко је већ почињао да »им« одговара. Стојао је. Испред стола за који седе и Драгић, лево од доктора.

— Рећи ћу им просто и јасно: Јесте, гражим то од сваке која ми се допадне. И, ако хоће, ствар је у реду и нико нема права да ми мери тежину јаја. Кома може да смета нешто што се дешава обично испод јоргана и у мраку!

— А паналауа? — упита Драгић не обраћајући више пажњу на мене. Сео је десно од доктора, који заузео место за столом: — Је ли то тајна организација?

— То је шала. Алузија на гентиано... Уосталом, нећу да дајем објашњења о стварима и сувише неважним. Ја сам човек рада и нећу да губим време на то. Ја сам момак...

— Стоп! Има нас и ожењених! — рече Филип узбуђено тремо. — Рекли смо: — момаштво да се не спомине као олакшавајућа околност.

— Добро! — промрмља Јанко. — Добро.

— А ја? — упита Драгић. Седео сам на непознатом каучу са раздешеном оцрнутом. Стресем се, привучем столицу коју је Јанко обично јахао и седнем у најзамраченији угао. Нико није обраћао већу пажњу на мене, сви заузети Јанком који је говорио. Његове

су се плаховитости и укуса за штосирање ради штосирања нарочито прибојавали, па су лазили на сваку његову реч (а то значи да ипак нису све то доживели као катарзу). Уживајући у пажњи коју су му поклањали, он је намерно с времена на време одваљивао понеку сувишну, на шта би га обојица углас заустављали; или би, спадало какав је већ био, окидао уз инат нешто на што би реагирао само по један од двојице импровизираних тренера за суђење. Но он је, свакако, то памтио и књижио, да им другом приликом или вечерас још можда све и скреше у лице. Био сам сигуран да ће пре краја то и учинити судећи по прсту који би савио сваки пут кад би реаговао један од њих. Прсте леве руке савијао је очито за Андреју (три прста већ), десне — за Филипа (два прста).

Била су само два савијена на десној кад Јанко спомену Турке који да су исто људи, али га доктор педагошки прекиде: »То пусти: Мушкараца је било више него жена код ратничких племена«.

Јанко сави зачуђено прст: »Да, али пошто су продрли у Европу, научили су и нас, нератнике и наболепце, да ценимо њихова ратничка искуства«. »Молим те!« прекиде га доктор.

Јанко настави, али склизнувши ускоро на терен прастарог патријархалног морала сточарских племена, коме да ми, из обзира према заосталости нашег света, још подлежемо, мада већ градиммо фабрике, сва тројица су му углас рекла да не буде агресиван, него да се брани само. — »Како?« — упита. »Кад нама ту могу да се читају веке једино с позиција селачко-малограђанског морала«. »Није истина!« рече Драгић и Филип климну главом.

— Криви смо! — рече Андреја тихо. — Ми би требало да се друкчије бранимо. »Како?« »Не знам.« (Патите — помислим гледајући их. — Мучите се. Цвокоћете! Време је!) Бојали су се и нису видели да су свесни да би скандал у вези с том ствари — приватне главобоље на страну (о њима су мало говорили) — нанео такав удар њиховом друштвеном угледау да после њега не би много значили ни у сопственим очима. Само се Драган правио равнодушан, но то је можда и био. Докторово лице је одавало

такву пажњу и било тако зборано као да је три сата пешине ишао смедеревским друмом гологлав против најпомажниталије фебруарске кошаве.

Почео је изненада да говори очајно да су јурили женске зато што нису мислили довољно на свој посао (и о томе је говорио у сценарију, путем овамо). Тако да не раде ни радници, ни друтови горе. Само ми средњаци, моћнији од оних доле, а анонимни и невидљиви насупрот онима горе, могли смо себи да дозволимо тај бес, злоупотребљавајући оно мало ауторитета и аутомобила који да су нам дати у друге сврхе.

На шта га Јанко прстну и прасну гневно:

— Ако и не знам све шта ко ради у овој земљи, пусти ми раднике, знам шта би волео сваки да учини. Доста митова! Научимо да гледамо чињенице. И после пет година рада на градилиштима, шездесет посто полусељака осећа и мисли као неки тамо њихови Никифори, Пантелије или Миласави остали »кој куће«!

— Мислим на праве раднике!

— Онда иди у Западну Немачку. Половина их је била у СА или у СС-јединицама. Доста је лицемерја, друг. Треба гледати голим очима, голе чињенице. Марксу је био потребан пролетер, нашао га је: револуција је направљена. И сад тачка. Доле романтика. Реалност је систем који води, коначно, рачуна о интересима произвођача. Све друго ће доћи постепено. Но битно је остварено...

Андреја га је гледао забезекнуто. Као да се пита: »Је ли луд или се продао непријатељима?«

Постоји и треће! — хтедох да кажем, но не прекинем своје уживање, њихове муке.

Али он додаде:

— Мање се лицемерје не укида већим.

— Лицемерје! — понови Андреја и погледа нас оједном изгубљено. — Пре свега, били смо лицемери, сваки према себи! Себе смо лагали да се нашамо ослобођени од предрасуда. У ствари... Радећи што смо радили, имали смо сви одувек осећање да грешимо.

— Али то нам и годило! — прстну га Јанко.

— Грешили смо у односу на саме себе.

И Андреја закључи:

— Радио сам нешто што није смело да се ради. Не дискутујем!

(Стара војничина! Опасност да изађе пред старешине довела га у став интелектуалног »разумем«.) (Само кад би то било без звука иминентне трубе страшног суда!)

Јанко је заборавио на старије, који су за њега постали нека неодређена сила под којом му његова природа није допуштала да се приклони и вербално призна кривицу.

Али овог пута он диже свих десет прстију (пет Андреја, пет Филип).

— Нови људи, проналазачи? Пет-пет.

И поче да објашњава дрско, цинично, супериорно:

— Први пут је доктор насео кад сам рекао да сам момак, и да ми жена, кад заспим, не износи гаће у ходник да их њушка, и не шкиљи ми свако вече кад се вратим кући у врхове крагни од кошуље у потрази за траговима ружа са не њене усне. Протестовао је сам. Драгић опет...

— Свако ионако, друже Јанко, брине о себи. Ја сам ту међу вама, из старог другарства, једини начисто настрадао. Ви ћете се извући, а ја? На мени ће се сломити кола и шта? Нико од вас неће ни прстом да мрдне да ме ишчупа из рупе богу за леђима, и то сад уочи моје озбиљне, тако рећи, регистрације с једном другарицом која има свршен факултет и добро место: одговоран положај, јер је илегално радила, што ја не могу рећи за себе, из вама познатих већ разлога.

Јанко је још стајао прав и гледао нас својим подсмешљивим, светлим, дрским оком. Ништа га није такло. Ни беда кајања, ни патос беде, ни мој мир. Изгледало је да нас презире, надвисујући нас чврстином, уверењем, карактером.

Али утом, из чиста мира, неприпремљено и необразложено, исти Јанко, дрзак дотле, још зачикавајуће свеж, заплака без припреме, као да се скљока, заплака тако крупно, а ненавикло, очајно, дуго. Било је то толико необично да и Драгић преста да ламентира, ућута. Остали, после дужег запрепашћења, нај-

зад приме ту чињеницу, схвате да он плаче и, не знајући шта да раде, збуњени, забораве на себе и заспу узнемираним а меким, тужним: »Шта ти је?« Сви су га питали. Сем мене. Он рече кроз грцање: »Ништа«. Али додаде мало после да је све готово, да је до малочас мислио да се нисмо променили, да смо они младићи који смо били кад смо се упознали пре рата и такви остали, али да нисмо, Филип је оћелавио, савест и воља му изгубили тургор, Андреја се сав скочањиво, у старе калупе без риме данас, Драгић се збрчкао. Ја престао да мислим на будућност, као да су ми доста дан и комад. »Готово је!« заплака. »Остарели смо!« и заплака опет.

Све ми поста сумњиво и гадно. Наједном. Све што сам хтео, чему се надао. И уживање. А можда сам и био сит тог уживања. Зато устанем и рекнем лажући их непредвиђено. (Дотле је све ишло по плану. У ствари, и сад је још ишло. И ја сам имао разлога да будем поносан на своју проициљивост и своју оцену њих. У сваком случају, ствар се добро свршила: почео сам да спирам увреду коју су ми задали. Још нисам докраја, али сад ћу, сад ћу.)

— Имам разлога да претпоставим — почех да говорим полако и разговетно — да знам ко вам је све то сместио и да знам где је она.

— Она? — зачуди се доктор Мутавић, кога сад сасвим јасно угледам на месту где је седео Филип. Он оста отворених уста.

— Која она? — упита Драганче — место Андреје.

— Гага! — рекнем. — Не правите се луди.

— Шта ти пада на памет! — најежи се Драгић, а доктор махну руком: — Откуд?

— Где је Гага? — окрену ми се Драганче и погледа ме разрогачено.

— Признала је! — рекнем ликујући. Али тад се појаве и они други.

— Лажеш! — Филип ме је још гледао пажљиво.

— Што лажеш? — окрену ми се и Андреја немиланце.

— Не знам! — рекнем и насмејем се.

На то Јанко прасну у такав смех, такав смех да ми је било све јасно као у блеску оне ноћне муње која ми је осветлила давно у детињству родни пеј-

заж кроз окно куће с брдима благим, виноградима и баштама пуним воћа и с небом боје кравље осоке; пејзаж тад виђен, урезан и понет заувек.

За мном је јурио низ степенице само Драгић.

— Нема везе! — рекнем му кад ме стиже. — Шалио сам се. Шалио.

— Знам! Али зашто?

Узнем ваздуха:

— Зато што не личите. Нисте какви би требало да сте.

— Није код тебе?

— Ко? — као да сам заборавио.

Он учини: »Ах!«, баци цигарету, згази је, онда се окрену и побе полако уз степенице.

VII

ВУК ВАСИЋ ИЛИ СВИ ОСТАЛИ

— Видео сам опет Милету! — слажем улазећи у гарсоњеру. — Уобразио је да је Черчилов и Беријин син. — Али ме она дочека једним збуњеним полуосмехом, махну руком и одјурџи у купатило. Одатле се зачу одмах млаз воде у кади, нестрпљив и пун. Убем за њом: »Шта ти је?« упитам недовољно изненађено. »Ништа«, одговори овлачећи се навикао. »Рекао си, да се од сутра нећу више смети да купам«. И уђе у воду.

Стајао сам крај врата купатила не гледајући је, јер ју је седам пари очију посматрало и свако је видео друкчију. Сви су се они чешали жудним погледима о млечну кожу, али ја сам одлучио већ раније све. Нисам имао ни после састанка с њима ишта да додам свом плану. Био је савршен. То сазнање ми је опет било необично пријатно. Чак забавно. Расположен, приближим јој се: »Хоћеш ли да ти насалупим леба?« Она се умиљато насмеши. Свучем кишни мантил и сако, засучем рукаве пуловера и кошуље и почнем да јој салупнам гипка ласичја леба, док је она, предајући се пријатности масаже, једвачујно прела. И онда, тргнувши се постиђено (откуд тај стид

са закаснелим паљењем), рече: »Молим те, изиђи«. Осетим нагло самосажаљење место пожуде што је прво палимнула, али истовремено се сетим свега, прекинем с неким несодређеним, нејасним расположењима, нарочити на себе: Она их жали. Мене избацује да они не би били љубоморни. Изиђем мислећи:

Вараш се, нема више тушева. А овај, последњи, неће спрати стигмате прошлости.

Извадим из своје огромне жуте бундевасте актен-ташне махиналним покретом две шерпе, једну од два литра, другу мању. То ме изненади: био сам заборавио да сам их малочас купио. Нисам сасвим знао зашто ли сам их, до бавола, као донео кући, само се, изненађен, упитам: »Нисам ли ипак претерао?« И није ми све то искувише свирепо. Али, љут на себе, шап-нем: »Волим је«. И додам: »Не бојим се«.

Тиме сам се оправдао за све. Сама ће изиђи. Убиће се. Скочиће у Саву или Дунав. И нико неће знати да сам је индиректно на то нагнао.

Да поновимо! — рекнем себи неразговорно и угледам је као да седи прекопута мене. — Зашто сам је заволео?

Као да се појави преда мнош, млада, чиста још, неостарела нагло.

Заvoleо сам те.

(То није довољан разлог за све што ће се десити.)

(Знам и сам да није.)

Али зашто бих се осећао толико кривим да нисам био сасвим свестан своје љубави док ниси зазвонила у поноћ? Да те не бих убио? А да ли сам и пре знао да ће се друкчије десити? Зашто? Што нисам хтео да је волим јер сам је већ волео?

То је питање на које могу да дам хиљаду уверљивих одговора и ниједан.

Али од те јучерашње поноћи знам да хоћу да будем моја, од прве до последње речи. И да хоћу да те се не стидим пред сваким који ће нас видети па био тај неко жив, или мртав као Коста, или ма ко од тројице других, ма ко од свих који су се настанили у мени и гледају на моје очи. Да ли сам само зато желео да знам с ким си ситнила осећања пре мене? У њихово име? Не знам, али друкчије се нећу ослободити сумњичења свега и света. Али ти? Место

да помогнеш — ћутиш само. Јеси ли била Милетин саучесник! Кажу »Нисам!« ако ниси, а не да ме пушташ сву ноћ и цео дан да се мучим, узалуд спуштајући празну мрежу, да пуну не извучем. Али зашто онда ћутиш? Не. Нешто си морала забрањено да учиниш! Не пали пренемагање код мене. Зашто си учинила кривицу коју јеси? Из уверења? Ниси члан. Наговорена? Од кога? Од оног кога волиш? Али ти тврдиш да мене само волиш. Зар би иначе подносила то мучно, увредљиво, псеће стање у овој закључаној штенари? Значи, ниси наговорена. А можда сама и ниси ништа учинила. Сигурно ниси. Али онда долази у обзир само оно друго: нешто си кажњиво дознала, па ћутиш сматрајући да то не смеш рећи никоме да му не би нашкодила. Кома? Оном кога волиш. Беспризорка си била, знаш шта значи издати, провалити. Молим. Нема онда ни купања кад ме нема код куће. И да знаш: игра се наставља без љутње. На снази остају све забране, и вода се неће трошити одсад. Нећу бити код куће. И молим, ћути ако хоћеш. Биће ти мање тешко но мени, иако волиш да се као паче брчкаш. Нека. Ја ћу и надаље да те држим затворену у гарсоњери. Свеједно ми је што си навикала да се слободно крећеш.

А она? — упита уплашена Четворка.

Одговорим:

Место да нам помогне, она ћути, место да отворено каже: Била сам или нисам била Милетин саучесник, она ћути презирући и лаже.

Лаже ли? — упита Јединица. И још неки тамо. Они продуже:

И што онда настављамо у празно мрежу да бацамо? Надамо ли се да ћемо је пуну да извучемо и спасемо свега што сам јој ја сам наменио? Или да ћеш, ако је празну угледам, помислити да никад ништа и није било, да је уображење све што у себи говориш о њој — њу пред собом да измучиш и оптужиш за кривицу која није само њена?

Моја није.

Ни наша!

Али зашто ћути тако ако је невинна? почнем ја да питам кукавице.

Баш зато! — рекне и Тројка. — Зашто би се бринула ако су оптужбе лажне.

Нису. Морала је нешто учинити. Не бих је ја кривио ни за шта.

Оно за шта је кривиш не спада у кривице.

Спада. Ако је кривица Бакова у томе што осећа друштвене проблеме као личне, онда је и, обрнуто, лична увреда — увреда друштва.

Ко каже да је то кривица? упитају сви углас као да смо пријатељи.

Ја кажем.

Није то довољно.

Наговорена је да прећути име издајника.

Од кога?

Од оног кога воли.

Али она само нас воли.

Тврди само да нас воли! — рекнем јетко и не зачудим се кад ми у седам гласова одговоре:

Да не воли, зар би читав дан чекала да се вратимо трпећи мучно, увредљиво, псеће стање у оној закључаној штенари? Зар ми није већ јасно да, крива, не би, чим би ме угледала, ојурила у купатило, јер би после свих неодређених претњи и сумњичења којима је од јутрос, од ноћас засипам било логичније да ме уплашено упита нешто у вези са ствари због које је држим забрављену.

Можда. Али онда је нешто кажњиво дознала и прећутала. Шта? Нема љутиш ако покушам да то дознам.

Како? Батинашки?

Напротив — ја ћу научно. Воли да се купа. Добро. Преко дана неће више улазити у купатило, пуштати воду. Воли да се брчка као паткица. Одлично. Треба је лупити по вољењу. Забранили јој купање.

И тиме убрзати старење? — упитају сви углас. Ја се тад уплашим: премного их зна за понеки од делова система којим мислим да је нагнама сама да се убије. Да неко од тих не провали. Зато рекнем:

Нека ћути ако хоће. Биће јој мање тешко но мени, али држаћу је закључану у гарсоњери док не попусти и све не призна. А признаће, јер воли да се купа. Молим.

Али додам као да ми је после свега ипак стало да ме сваки од њих провали:

Навикла је и да се слободно креће.

А одсад ће цео дан прележати на каучу, не усубујући се ни да се макне. Све се чује кроз акустичне зидове. Разумете?

Објашњавајући им детаљ по детаљ, указа ми се, у свој свирепости, техника мог исцељивања, чак и оно што ми је и самом досад измицало.

Купа се.

А ако све призна пре но што отпутујемо? — упита Седмица.

Пажљиво послушнем шумове из купатила. Готова је, излази из каде, суши се, чешља, облачи. Чујем врата како се отварају, осетим на тренутак отужни мирис паре, и већ ми прилази, трли ме и, седећи ми на коленима, шћућурена, стуткана, немирне, живахне главице сад на мом рамену, прича ми цео свој живот, од Костиног одласка до синоћ. Слушам је и већ ми је мило што то што ми прича, тако одшпугутано својим ведрим гласом, није више страшно, уопште није ништа озбиљно — један обичан живот, беспризоран или не. И како су све моје претпоставке у суштини биле успаљене, параноидне. И како оне дијагностицирају више зло код мене самог неголи код ње. Али ако ме вара? Ако ме лаже? Ако се, у ствари, ради о нечем озбиљнијем. Зашто потцењивати непријатеља? Није он глуп. И средства којима се служи против нас нису наивна. Ако је она вешт агент? Ако има задатак да ме обраати?

Застанем.

Не дам се! — помислим одлучно. Не дам! Ја нисам само за ово ту и сад, ја сам цео ово сад ту. Али утом зачујем глас као са сопственог рамена, иако ми је седела на коленима. Само глас њен био ми је за леђима.

— А зашто онда видиш само несреће?

— Зато што оне и сметају оном ко се бори да их укине.

— Али ти само о њима говориш.

— Боле ме. Вичем. Зовем на узбуну.

— Али постоји ту и добро.

— Ја њега изазивам. Да ми помогне. Указујем му кад треба да удари.

— То је ипак сувише тамна слика.

— Јасно. Јер хтео бих да слика буде светлија но што већ јесте.

Она се тад насмеши офанзивно, с подсмехом, и први пут с неверицом. Она!

— Не треба да вичеш — рече. — Ми добро знамо ко си. Знали бисмо шта мислиш и да се још вештије кријеш. Нама требају баш такви као ти. Тачно је. Добила сам задатак да те заврбујем. И да ми нису рекли: »Изнутра је већ труо, начет!«, ја бих успела. Ја сам већ успела, упркос свему гласном и привидном. Из конзерватизма и примитивизма не смеш да гледаш ствари какве јесу, а стало ти је да сведочиш. Али то што чиниш само је финта. Зар је сведочење онај твој испуцлани списак унапред замислених и неживих врлина? Којешта. Ставио си наочњак на очи да те не би стварност уплашила. А зашто? Јер се не бориш више ни ти. Јер симулираш да поричеш оно што су остаци прошлости у овој стварности коју си силовао и тиме изгубио могућност да је поштујеш. Силоване се девојке, жене и ствари не поштују. Иначе не би бежао и, бежећи, откривао да си несрећан. Зашто? Зато што си остао веран старим сновима, а знаш да их само нашим путем можеш оваплотити. Зашто би иначе и мртви Коста гледао у свет твојим очима? Одговори!

Ја почнем о променама насталим у техници негације после револуције, кад више човек није непријатељ човеку и кад су друштвена кретања рационално контролисана, али ми срце цело одједном загњетави, мртво збуњено. Сад тек сигуран у њену кривицу. Неуплашен више могућношћу да ме она или ма ко прогласи шпијунском. Откуда?

Али докажи да ниси кад те ова уверава да можеш бити или постати и против своје воље. На пример процеси. Зар не? Срце ми је стало зимоморно да грца, цвокоћући брзо, ситно, јако. А њен глас, који се просипао са мог рамена, не само да ми је импонувао, ја сам почео чак да се ларпурлартистички дивим њеној вештини, њеној памети. Како је вешта! — помислим с узбуђењем. И зато је волим.

Но тад тек она стварно изађе из купатила, сва зајачурена и свежа, али убрзо побледи и, не гледајући ме, оде до кауча, леже, окренутих леђа соби,

главе загнурене у јастук, додирујући зид вршцима брадавица. Смогнем снаге да рекнем и, још више, да је погледам:

— Милета каже...

Али она се ничим није одавала да слуша или да ме уопште чује или чак да намерава да узме на знање оно што говорим. Вешта, искушавала ме. И ја сам већ био њен, продан, осрамоћен.

Игра ли, или се љути? Зашто? Није могла да зна шта мислим. Зашто би се онда љутила? Зато што нисам пристао? Разгневим се, осећање налик на дивљу мржњу заре зубе у врх мог срца — заболело. Зар ја да пристанем да слушам оног кога она воли? И који њу узима кад хоће? И тера је да се гужва по задужењу с ким год јој нареди, а ја још и не знам ко је он. И ко је онај који је и наредио да дође мени и побе са мном?

Лампа се заљубала. Соба зацвотала. Стиснем зубе. Добро. Нисам ни ја клинац. Не, није она мене скувала.

Ако ћемо да изводимо — у реду, нисам ни ја тако лош лаумац.

Па не одајући ничим да ме њен неми протест дира, продужим разбрљалим гласом равнодушно да сипам дневне вести и коментаре, враћајући се узпред на Милету.

— Знаш ли да је у лудници? Иследник (та реч је ефектна) ми је његов рекао да га је боравак у лудници сломио брже но што се смео да нада, и сад је твој здрави и снажни Милета признао све и одао саучеснике.

Оčekивао сам реакцију. Ма какву. Чуђење макар. Ништа. То ме разјари. Приђем каучу, грубо је дохватим за раме, окренем јој лице себи. Гледао сам је. Ништа. Ни дрхтаја страха, ни изненађења, ни лажне равнодушности.

Јасно, слагао сам, али стало ми је да буде моја, а сад је између нас — тајна. Њој не смета да воли независно од задужења (под претпоставком да ме воли), њој не, али мени да. И ако сама неће да каже истину, моја је дужност да свим, макар (и прљавим и недостојним иначе) средствима дођем до ње, на-терам је да увиди своју грешку или заблуду и да се

поправи покајањем и исправним поступцима. Због Косте. И свих осталих. Имам права. Нико не припада само себи. Да тако није — живот никад не би постао оно што постаје: укључали оргазам среће, истине, љубави, слободе.

Зато опет навалим:

— Можеш да ћутиш. Пре или касније увидећеш своју кривицу и покајаћеш се. Не живи ти се? Ни мени се тако више не живи. Јесте. Слободна си. Иди.

— Нећу! — рече мирно као да је Коста тај шеф кога она слуша.

Зацвокоћем сад ја, али стиснем зубе из све снаге, саваадам се и продужим одвезаним, немарним акцентима:

— Ја путујем сутра или прекосутра и остајем на путу читаву недељу. Можда и више. Бићеш за све то време сама. Имаћеш довољно времена да размишљаш.

— О чему?

— О својим кривицама.

— Нека! — рече у себи безгласно.

— Зашто хоћеш да останеш ту затворена? Бојиш ли се да одеш кући?

— Не.

— Зашто онда?

— Тако хоћу.

— Али зашто?

Не одговори, само ме кратко погледа. Променим брзо разговор.

— Је ли ко звонио?

— Три пута! — брзо, не гледајући ме.

Толико сам пута ја звонио. Нико је није ту тражио. Е. А. По има право. Ни Драгић ми није поверовао.

Али закључим: хоће, дакле, да говори о актуелном и ситном. О другом, о прошлом, неће. Добро. Правићу се да то нисам приметио и заиграћу на нивоу свакодневног. Да видимо мало шта то она хоће тим делимичним признањем.

— Ниси се одазивала?

Ћутала је. Јесте? Не. Није. Није, значи.

— Истина? — упитам.

Подразумева се. Ћутала је. О, муке!

Тако ми и треба кад не верујем. Веровање је лек за главобољу душе. Душа. Шта је то? Али ако то мене њом наши проверавају? Рецимо, претпостављају да ме непријатељ може да покуша да заврбује? Зашто да не? Зар му не бих могао бити занимљив. Зашто? Како? У мене да сумњају? Како се усубују? Па ја сам од пре рата, од рата, од после рата... Све, увек... Па ја сам написао бар двадесет чланака против клевета и клеветника ове земље. Чак ми је и уредник честитао. »Види, се борац. Ништа се не бојиш.« Или ме не проверавају? Или онако, само из шале? Или сам им ипак сумњив? (»им« и фединг — сви су гласови престали). После зачујем: Откад? Зашто? Зато што сам пре осам месеци од иследника затражио дозволу да посетим Милету?... (»им«? Значи — нисам исто што и они, што и сви?) Био је присутан само Андреја кад сам тражио и добио дозволу. Можда ме он откуцао! И извео ко зна какве закључке на основу тог мог сасвим приватног интересовања за Милету. Приватно, приватно... Где оно престаје? (»Им«? Ја сам им, и ја сам они.) Ко може да се закуне да се јавне и приватне воде не мешају као артеријска и венозна крв? Једна и иста је то крв увек, упркос боји свежијој или устајалијој. Али мене они због тако нечег да осумњиче? Они? Или је то учинио сам иследник и по званичној дужности пријавио? Он ће то бити. Милош? Немогуће, па и он ме зна добро. Шта онда? Данас треба у сваког сумњати. Има нас који смо и десет година тренирали љубав и безгранично поверење у Стаљина. И? Преконоћ смо га се отресли. Али зар она да воли иследника? Не. Мора да је ипак Андреја држи на вези. Он? Грубијан?

Стој! Да ми је он то није и послао? Да ме провери? И све друго да је обична легенда: агенти, Милета, и њено »не смем кући«.

Било би дивно кад би то било истина и било истина да не одговара на моја питања јер се стиди и гади улоге коју игра против мене. А можда је њу Милош заврбовао онда још, пре пет година, кад су је довели с Пилићима, и сад је насумце употребљава?

Зашто?

А да није сам др Мутавић?

Налазила се већ ту кад сам замолио Мутавиџа за посету. Он није могао да пријави накнадно. Што да не? Могли су претпоставити да ћу хтећи да посетим Милету. Он је њу могао да пошаље независно од те моје посете Милети, немајући још од раније поверење у мене? Откад? Од прве моје репортаже? Зашто га не би имао? Због ње саме? Због мојих страхова? Али не може се тако из чиста мира: *немати поверења!* Зашто да не? То нам је посао, дужност. Непријатна, али задатке треба извршавати. («Нам»? А против мене?) (Али он је лекар!) (Па? Сви смо ми исто, ако затреба.) У сваком сам случају морао да Милошу измислим читаву причу о томе како бих хтео да правим репортажу о разноврсним мотивима који воде издаји. Милош ме није гледао, пуштао је димове али сам осетио да је лане врло професионално слушао само мој глас. Не смисао речи.

Па ја сам Гага, сетим се љутом, донео за вечеру нешто топло. — Ходи! зовнем је. «Нам»? Значи ли да је човек заиста бојно поље на ком се сукобљавају и боре до истраге све противничке војске овог света?

— Нисам гладан.

— Извини! Имаш да једеш. Данас ниси ништа окусила. Погледао сам малочас — хлеб скорен.

— Попила сам чај из термоса.

— Празан чај! Не може то. Има да једеш. Празна се врећа не држи усправно. («Нам»? Значи, ја нисам никад начисто шта хоћу. Чему то онда води? Скрштеним рукама?)

— Немам апетита.

— А зашто га немаш? — упитам и поскочим: — Кајеш се? Је ли? Признајеш кривицу? Дакле, шта си учинила? Помогала си Милети? Говори. Брзо.

Почекам да одговори, али Гага ни овог пута не рече ништа. («Нам»? Значи ја сам неопоран на спобне гласове. Они продиру у мене, рањавају ме, убијају, творе ме изнова. Ја, јесу ли то ране које задају најпротивречнији гласови?) Почнем издалека:

— Кад сам био пре рата ухапшен, исто нисам могао спрва да једем. (Хапшен пре рата? Слагао сам намерно.) Али ти немаш разлога да слабиш. Ја не тучем. Штавише, слободна си. Само док си ту, затворена, схваташ ли? Напољу те траже. Пред твојим

станом стоје и чекају. И у школи су те такође тражили. Ја те сад ту кријем. У ствари, ја кришим закон држећи те ту. Шта могу, волим те. Костина си сестра. (То је речено врло добро.) Али анај: тек кад ми све признаш, отићи ћу Милошу, и, евентуално, ако се не буде радило ни о чему озбиљнијем, ја ћу ти, уз његову помоћ, издејствовати опроштење. Тада ћу те пустити на слободу. Али прво признај. Мени макар. Једином мени.

Бутала је. Правио сам се да не обраћам више пажњу на то, заузет простирањем столњака.

— Сто је постављен! — рекнем. — Изволите, поштована!

Она се није померила. Прићем кревету и нагло дигнем јорган.

— Хоћеш ли да устанеш?

— Сад ћу! — и погледа ме као узетим очима. Не! Нећу јој рећи да сам случајно, пре неких месец дана, разговарао с Милетином сестром и да ми се она кледа да Гага није живела с њим. Значи ли то шта?

Не скидајући свој празни поглед с мене, она наслепо, пипајући босим ногама око кауча (гледао сам јој витке, хрскавичаве глежњеве), набе првене папуче с пуфном. Ја сам јој их јутрос набавио и, с осталим што јој је требало, скокнучо до гарсоњере да оставим.

Седали смо сад једно крај другог за писаћим столом с кога сам склонио књиге и зелену кошуљу с првим текстом сценарија. Додиривали смо се тако ногама, али нисмо обраћали пажњу на то, она — загледала пред собом у зеленици с нешто сецканог меса на виљушци одједном заосталој у ваздуху на пола пута између тањира и уста, ја једући брзо као да намерно журим да се јело, напола охлађено, сасвим не слојани.

— Узми мало вина! — налијем јој чашу реским једним ополом.

— Не могу! — она спусти виљушку на тањир.

— Шта се ту фемипеш! — хтеднем да кажем, али рекнем само: — У реду. Ја сам своје рекао, ти своје оћутала. За данас је доста. Нећу ништа силом од тебе. Ако ти се још не прича — немој. Сад пијмо.

Купнучи смо се. Смешко сам се.

— На екс! — режнем. Искарпали смо чаше. Она се насмеши. Задошнели одговор на мој малочашњи осмехнути позив?

Налијем опет танке чаше и намрштим се:

— А сад једи! — и викнем: — Молим те!

Ако претпоставим да се она супротстављала овој стварности, кривица је једним делом моја. И ако је она сад у служби непријатеља, њени су шефови морали да јој скрену пажњу баш на ту моју грешку и слабост која је њу бачила њима у шаке. С те сам стране ја и рањив једино. С других не. Умор се није залетио за мене. Нити ми је свакодневица трајањем обуздала пламен и орубила неначете наде. Обрнуто пре. Али и то је грешка, то. И имају права њени шефови ако на основу тога закључују да сам нагазио, мада погрешно закључују: због другог нисам бринуо о њој.

»Нема се времена за *приватни сектор*«, рекао сам јој давно, поносан што сам свет личних осећања крстио пежоративном и девалвирајућом речи, богате-лишћу туђа, али и своја, тад још непрозирна осећања, мутно заошћана победничком радошћу.

Да сам могао претпоставити да ме је она већ тада волела и да је зато и тражила да се виђамо чешће, да излазимо понекад, можда бих благовремено постао свестан да је волим и до овога свега не би дошло. Али није ни то првина да, занет послом, понет важношћу својих сведочења, пропуштам прилике које су ми се саме намештале на готовс и преко којих бих у таквим случајевима прелазно као преко асфалта без препона.

Знао сам: притајујем се и пред собом.

Ипак, кад смо легли и угасили светлост и ја је, после, тихо, полусањиво миловао по коси, упитао сам је уплићући своје ноге у њене:

— Хоћеш ли мислити с мржњом на мене кад не будем ту? Јесам ли ти рекао да сутра путујем?

— На колико?

— Зависи. Можда на недељу дана. Мрзиш ли ме? Нећеш ме мрзети кад останеш сама?

— Не.

— Зашто? Мучио сам те, мучим те, мучићу те.

— Ти си ипак другачији.

Је ли рекла »другачији«? Нисам био сигуран. Је сам. Рекла је. Не халуцинирам ја.

— Другачији? — планем, али се у грчу савладам као поинтер пред препелицом. — У односу на кога другачији?

Разуме се, ћутала је. Све ми је постало јасно. Није она издајник. Камо среће да је. Не би била курва. Њена ћутња, иако је била део опште тишине, имала је своје напетост трајање другачко само колико је времена требало да се неколико речи изговоре у себи. После, ма колико се та тишина иначе пролајавала, затегнутост је пропуштала.

Настављао сам плански:

— Ни мени неће бити лако кад помислим на све ово што мораш да поднесеш, свог добра ради, сама са својом тајном. И признала то или не, са својом мржњом према мени.

— Обратно је. На жалост.

— Имаш право. На жалост. Јесте, мучим те. Јесте, стало ми је да ми све признаш. Не зато што желим да будем последник!

— Знаш.

— Па зар ти није јасно да то чиним зато што ми је страшно много стало до тебе?

— Знаш.

— Хоћеш ли онда да ми све кажеш?

Оно што сам звао ћутањем трајало је колико да она каже у себи »нећу«.

— Зашто нећеш?

Колико да каже нешто другачко. Четири-пет речи.

— Зашто нећеш? Мислиш ли да сам полудео или да немаш шта да ми признаш?

— Хоћу да ме волиш такву каква сам. Без обзира на све.

— И гору бих те волео и мрзео истовремено. Зар не видиш да те замишљам гору него што можда јеси?

— Не смета.

— Али ја бих хтео да знам каква си. Волећу те тад више...

— Немој бити сувише сигуран! — рече једва-чујно, али не обратим пажњу на то, сигуран да ме,

упркос свему, мора да воли све до своје недалеке већ смрти. Али нисам могао да престанем. Тобоган је био и сувише клизав.

— Јеси ли гора него што замишљам?

Она је ћутала. Једна реч.

— Јеси?

Она се уквати обема рукама за чело.

— Боли те глава?

— Мало.

Устанем по пилуле.

— Немој. Некад волим кад боли.

Ја јој донесем кутијицу с пирамидонима и чашу воде.

— Биће ти одмах боље.

— Мени више не може никад да буде добро.

— Зашто?

— Не може.

— Ја хоћу да ти буде добро. Супра увече — полазим. Бићу одсутан недељу дана.

Узнем јој полапразну чашу и картонску кутијицу и све то ставим на писаћи сто.

Онда је прекорачим, пред очима ми севну дуга, мањавица моја нога, легнем, покријем се, она уплете моје охлађене листове међу своје вруће, нежне, глатке.

— Да поновимо! — рекнем и већ други пут пред спавање поновимо правила којих ће се држати за време мог одсуства »ако не желиш да укласе мене што кријем тебе — што си крива«.

— Нисам! — оте јој се.

— Ко је онда крив?

— Ти! Сви! — рече неки одушевљени глас из мене. Не онај који је претио убиством. Не тај. Онај који је стрпљиво очекивао њено самоубиство.

Као да се покаја, она ћута без речи, ни увређена, ни љутита. Нема. Ја сам је упитао тихо, али опет упоран, упркос противној одлуци.

— Ко су ови сви?

И питао:

— Милета? Ја? Је ли и ја?

Није одговарала. Али ја сам питао не очекујући више одговора. Питао, јер је то био један од начина којим сам се служио да схватим и откључам себе

више неголи њу, опет ућуталау. Једна је мисао довила за узницу другу, ова, даље, трећу, која је могла порицати другу, побијати прву. Али све су оне ипак постојале као могућности, ако не и реалности, негде у њеној али и мојој свести, мојој свести о њој, и живе тамо несвесно да се искључују, допуњавајући се својом искључивошћу, ни побеђене, ни победнице: низ паралела које се не додирују ни у бескрајним просторима мог самосазнања, где, изгледа, налазе довољно места за све своје егзистенције без судара.

Од свих варијанти наметала ми се после свега једна као највероватнија. Она да је, незадовољна небритом Костиних другова заузелих послератним дужностима и обавезама, изгубила веру у могућност да ће се остварити обећање за које је њен брат пао. И да ју је тад, у једном тренутку депресије, замора, неверице, заврбовао неко ко је знао да у њој подјари утрнулу вапру. Милета? Не. Преглуп. Вапру коју сам ја у њој запалио. Ја.

Ко је то рекао? Који ја?

Тргнем се.

Нисам их се ослободио. У мене су се они уселили и оданде раде.

Али оставиће ме и они на миру. Као беле лале!

Попрвеним утом сетивши се писама на која сам у једном магновењу помислио и престао. Шта сам рекао?

Заборавити!

Заборавио.

I

ГАГА

Дигао се и, пазећи да ме не такне ни руком ни оком, изишао.

И сад — самоћа. И ноћу. Не само дању.

Да се не бих плашила, уграђујем се дању у звуке. Ноћу — у тишину. Дању, чини се — још могу да живим: телефон звони; неко лупа на врата — све добија посебно значење улазећи у мене — ту каду пуну осећања. Оно се гласа очајањем што дамара и то је прудни часовник. Његови ме откуцаји разносе ситним пучњима и бацају у прашину, на немилост помахниталим страховима без брњица. А телефон звони. И онда све престане. И страх. Шта мари. Та ме звоњава неће оживети кад ме он, отпутовао, не зове. У таквим тренуцима ништа не могу ни кораци пред вратима, ни бескрајне дуге стрке низ степенице, ни свађе жена, грађе мајки и плакање деце иза сваког зида, испод паркета и изнад плафона. Доле, с платана, вејало је — сећала се — лишће; скупило се у жуте и смеђе хрпе. На оголелим паучинастим границима башмембритали се врапци, у шеснаест зобајући косе зраке, док их је неки дутоноги Мрша нишанио својом праћком, спљоштен одозго и као пригњечен са земљу. Прекопута, из капије опромне новоградње с официрским становима, сваких су десет минута изграјала као из инкубатора јата паперјасте деце и, једући свој хлеб са белом свињском машћу или црним пекмезом од шљива, задивљено звали Мршу у знак да с одушевљењем примају његову

команду и вођство. А Мрша је габао врапце с храброшћу индијанског поглавице и, не осврћући се на пролазнике, милише или разјарене станаре којима је лупао прозоре, поубијао је у току дана пет-шест, и онда их, окружен својом војском, односио у неки подрум, где ће пред децом улице, испуњен и сам тајанством, почети да жилетом сече убијене птице (као некад Непаја и Кикирез, који су, радећи то, мислили да хоће да буду доктори), отвара им утробе и проучава, намерно крвавећи руке пуне брадавица (оне су у њему избиле од оног летос, кад је хватало жабе крастаче по шанчевима крај зимзеленог Дунава).

Али кад падне мрак, црна ће метла почистити улицу пуну дечјих гласова, а ја ћу, иако пуна њихових безбројних цвркута и непотребне јурњава, покушати да почнем да разлежем све гласове, покрете и разлоге скупиљене током бескрајно белих часова дана тек прошлог. Узалуд. Нећу се вратити скоком главачке у детињство, нити се дочекати на жилаве ноге девојчице до појаса утонуле у друго лишће опало за рата, кад сам презирала лутке и остале игре упарабених вршњакиња које мама чешља, отац изводи у шетњу, брат врти, и које међу братовим друтовима имају тајног изабраника за кога ће се удати. Пекмезе! — псовала сам, служила се тад обилно свим псовкама и нисам имала разлога да црвеним више кад одвалим неку од њих неголи кад кажем рука, око, коса. И то ме је, уз друго, одржавало првом међу »Пилићима« и кад су већ почели да мењају гласове. А сад?

Нисам веровала да ће се то све догодити тако.

Сам је напунио тестију. »Једна на дан«, рекао је и поновио сва своја упутства. О свему је промислио као да је то игра, а не озбиљно: седам дана. И аспирин ми је ставио на домак руке: »За случај главобоље«. И вате. И тек ако неки озбиљан пожар захвати зграду, рекао је, смем да разбијем стакло уског прозора што из купатила гледа на степениште: »Хоћеш ли то моћи?« упитао ме је брижно и као да се смирио сетивши се: »Моћи ћеш. Крала си«.

— Никад на ускакивање! — рекох, јер су ми скакавци, не знам зашто, били одвратни: можда што су били осуђени да оперишу само по партерушама.

— Али ипак, моћи ћеш! — мирио се.
— Није то проблем! — почнем, али на прекиде.
— Дабоме! — и дочека ме опет једак. — Теби није.

Сама сад, празна — још без речи, али знам. Биле би сувишне. Убијене су многе у мени.

А ипак.

Чекам их да надођу плаћом и изрекну пресуду. Не знам је, али једна постоји ако се без љубави не може живети.

Шта? — питала сам тихо и чекала пресуду — одјек, који ће потврдити оно што без иједне речи већ следим.

II

ВУК

Гага је остала за мном, кључ је код мене у цепу, точкови већ клопарају, закључана; питао сам се:

Нисам ли и ја, као Бакс, који је замислио нешто немогуће, као што је срећа, сав свој живот подредио остварењу те своје фиксне мисли, па остајем једини на свету непоколебан, упркос противним чињеницама? А можда сам, обрнуто, исувише дословно очекивао да ће одмах после рата потећи с конвејера дана нови људи, који су друго име за оно што је несрећни Буша звао срећом, па кад сам видео да их нема онаквих какве сам их замислио, пао у неко очајање што ме бичује да бичујем друге? Изговор? Ја сам бежао, сведочио и сценарисао, тј. доповоа сведочанства, али Бакс се борио против оног што је називао несрећом и могао назвати и заосталошћу или, тачније, непријатним наслеђем прошлости, и наставаљао без изгледа на успех (упркос овом сад одликовању које не мења ништа на ствари, будући да сутра већ, прекосутра, може да почне нова рунда невоља, неспоразума и свега зла напретек).

Да нисам напустио новине, да сам стрпљиво сачекао крај и пристао да пријатно тактизирам, лажућкам у међувремену, ја бих као новинар дочекао Баксово одликовање, направио прави новинарски подвиг, објавио свих петнаест одбијених својих репортажа

о њему од 1945. до данас (девет још имам, а остале бих могао да напишем по сећању, зачудо свежем), почев од оне треће у руднику, кад је протеран, па предживот до рудника, па редом све наше сусрете и његова потуцања од радилишта до радилишта, и тај Бакс, непоразив упркос поразима и победник упркос могућности да у новом животном колу настави на вишем опрату коштац против несреће што ће и даље неговати ниске, непрописне противударце, никад не би био сасвим побеђен, иако су увек на коцки исти бескрај живота и иста смрт, тај малочас прохујали тренутак.

Да нисам ... Да нисам ... Па шта? Јесам. И онда? Сад бих спавао ногу помешаних са Гагиним и не бих се мучио кад би такво помешано спавање исцрпљивало љубав. Да среће, спавати! Ја сам гладан другог, љубави увек у свом зениту, љубави без падова, без оних предаха који су умор кад нису равнодушност. Тражити од себе више но што живот даје без тражења — то је, изгледа ми, моја и не само моја судбина.

Хтео сам да мислим још на Бакса, мислио сам на Гагу, а то нисам хтео, па је старац тако дуго и пушкао у мраку хартијама и тако дуго вадио сложањено ћуфте и тако га дуго намештао на комаду црног хлеба намазаном загорелом мастићу и тако дуго развијао на крилу новине с напола решеним укрштеним речима. А онда је, упркос одлагању, ипак стао јуначки да једе свој трећи оброк. Жена с корпом између тешких ногу правила се опет да спава. Сем ње, сви су путници јели, и млада жена са смеђим младежом над јамицом. Љуске тврдо куваних јаја летеле су кроз један прозор и упадале кроз други. Неки студент јео је саламу заједно са цревом од масне хартије и неољуштену јабуку што је хрускала и праштала под влажним младим зубима. Старац је извадио флашу с црним вином из цера старог зимског капута, свечано је отцепио и, не гледајући никог и све, затурио главу: шест дубоких клокотавих гутљаја. Онда је обрисао уста надлактицом, грић флаше дланом и прстима, зацепио је, ударио шаком преко запушача да га боље отера, истресао новине кроз

прозор, савио их, сео, и почео да гледа у жену с младежом. Сузе су му капале низ хронични коњуктивитис.

— Извините, али ја сам тако слаб на лепоту! — говорио је тужно, кроз крупне сузе. Ништа нећу, само да вас гледам и плачем.

— А ви сте из Београда? — упита жена која је још прицкала свој танки сендвич од хлеба без коре.

— Одасвуд сам ја, госпођо или другарице, мени је свеједно. Одасвуд. Ја сам, благодарећи свом оцу — велики је он човек био, иако ни ви ни ико није чуо за њега — могао да развијем у себи култ лепоте. Целог сам живота радио што сам хтео. »Уживачем« ме звао. Право је имао. Нигде стално не живим, мада имам своју кућу у Београду — двособан стан, а самац сам. Био сам сад у Македонији, у Охриду, чули сте, прекрасно једно место, сад су открили старе фреске испод нових у једној праисконској црквици. Тамо сам отишао, хтео сам и то да погледам пре но што умрем, јер ја сам претурно осамдесету. Али на повратку зачујем да су у Ваљеву нашли неке старе ћупове, те место кући, променим правац, сићем, али ћупове су већ однели у Београд. Но ја сам ипак дошао на своје и сишао у ровове у којима су их нашли, гледао, мирисао, био ми је лепо. Киша је падала, незапамћена. Покисао сам до голе коже, а и да нисам, сув не бих дошао у хотел, јер сам се преко брвна свалио у Колубару. Кажу да су Римљани њу још прозвали Цулевра јер је змијава, отуд тој српској реци несрпско име. Али шта је име? И шта је српство? Речица је лепа иначе, змијолика, само боја — жућкаста, биће због кише, а и пожүти се од врлућања и шарања.

— Чиме се ви, рекосте, бавите? — упита ме немарно студент.

— Гледањем, друже.

— Нешто радите, ваљда?

— Стар сам ја за то, сине. А ни пре радити нисам могао. Одувек сам живео, у ствари, само тако: радујем се што живим. Скромним се задовољавам. Размишљавам.

— О чему? — инсистирао је студент.

— О свему. О смислу, на пример. Имам и ја своју теорију. О смрти. Сва је лепота, у ствари, због ње. Смрт не знаш шта је, дај зато живот. Ни он се не зна шта је, али бар га видиш и можеш да уживаш кад си ту.

— А-ха! — учини студент и погледа с досадом у мрак иза прозора. Пљуну и бришүћи усне одсече:

— Мистик!

— Мистик? — уплаши се одједном женица. — Шта је то?

— Постоји у филозофији систем који ништа не објашњава једним логичним, реалним начином. Једном речју, идеализам. Ето!

— Ах, тачно! — уздахну старац. — Мене се тумачења не тичу док живим. Шта ће ми? Постоји, драги мој, живот, довољно привлачан да се исплати правити се као да га разумемо и више но што га истински схватимо.

— Агностицизам? То иде заједно.

— Нисам чуо.

— Порицање објективне вредности нашег сазнања.

— Па да видите и није тако лоше с времена на време опипнути корбачем сумње наших пет-шест чула преко очију и ушију. Хоће да се улење. Самозадовољне су то мршине. Изоштравати их треба неуморно. Ја вам кажем. Неуморно.

— То су опасне теорије.

— Зашто опасне?

— Не зна се ко треба да удари чула преко очију. И чија. И шта је резултат? Светлаци! Стварност нису звезде усред бела дана!

— Ох, стварност! Ви сте, чини ми се, нешто суровији од ње. Али пазите се, млади човече, суровости. Било је пуно већ покушаја да се цео свет стрпа под капу неког апсолутног система који га, као калауз, бајати целог отвара и објашњава.

— Да нећете да порекнете прогресивност најнаучнијег монистичког система?

— Сваки је досад претендовао на то. И хришћански и јеврејски и онај светог Томе и онај светог Петамбера. Али чињенице, непредвиђене чињенице увек су извржавале руглу свако претерано јединство.

— Овог пута се све предвидело.

— Живот тече даље. Па би се требало бојати да неком који ће вас надживети не изгледате излишно нетрпељиви. Али пустимо то. Срећом, постоје спирални црви. Врло хладни.

— Нисам чула! — рече женица и најежи се. — Страшно. Спирални и хладни!

Лежила се ћутке неко време, онда рече:

— Змије су то, не?

III

ГАГА

Други дан самоће прошао ми је као прва два, паус најјучерашњи, обично, оно што је само мени могло да изгледа обично: лежим без мисли, без снаге, без воље изашта. И чекам. Шта? Реч? Можда. Нисам више сигурна. Узмем роман, почнем да читам. Не могу. У подне бих ручала мало од свега што ми је оставио и попила чај из термоса. Чему? Време се укочило. Не мили. Стала бих у мислима иза завесе на прозору и гледала улицу као да се одједном надам да је он мали службеник који живи без страсти, ван догађаја, цео живот навијен као сат, мирно, једнолично, лепо. И да сад треба да дође кући. Чему наде? Службеници висе сад с трамвајских папучица, журе далеким кућама, праћени погледима оних који нису успели да се окаче па иду пешке, зверајући завидљиво за аутомобилима који без напора и шума севају крај њих. Лепо. Иду кући. Они се ипак чине радосни и кад мрзовољно пролазе поред побеограбених Шиптарчића, продаваца семенки и кикирикија, путника ЈАТ-а, милиционера расејана хода, амала заспалих на колицима крај гломазне и одвратне зграде Поште између лицитарске цркве светог Марка и куполе Скупштине с бронзаним коњима и голим дечаком; носачи спавају, али пролазе жене са цеке-рима од мреже, маме с бебама у колицима, спавају испод ђелавелих платана и агломерација зеленила око Скупштине.

Али мени, живој сахрањеној а пуној љубави, из перспективе једног четвртог спрата, шта они значе — кад ја ништа не осећам више па ми сви личе на играчке, као што и ја то мора да изгледам њему далеком, иза свих хоризоната?

Зашто да му не будем играчка кад сам и себи самој већ нестварна, немоћна и плен зидова што су ме одсекли од мукаог куљања живота из простора мени ускраћених. Због љубави? Било ми је горе него некад у хаосу. Љубав то не ради. Нисам имала одушка за гнев који се сад устремио, пун мржње, на мене као некад на кључарку. Сама сам била свој тамничар. А знала да слобода чека на мене затегнутих дизгина, пропета, заустављена. Само да се сјурим до улице и живот је мој опет.

Ништа. Ни прстом једне мисли нисам се покренула. Мртва. Од љубави. Све, и она чак — убија.

Мисао на смрт дошла је тихо. Не одјекује још у мени, не помера речи из лежишта. Покеји су се договорили да прва стигне на циљ рага на коју се нико сем њих није кладио. Још док сам гледала ноћ како почиње да надлази, помислила сам: благо врапцима, имају неке успомене (на прве поједене током дана). Они до јутра неће да извуку главицу испод крила, неће као ја да буље у мрак нападани искретираном материцом сећања, празником без речи, без итара, без ичег што би ме претворило у догађај, макар у камен што пада у воду и прави оне кругове. Ништа се не шири око ране. Без бусења је земља испражњеног времена што засипа нестала одушевљења. Сва пегава од сенки, дочекала сам јутро што једну тешку ноћ неће уклопити. Али откуд тежина сад? Ноћ је пушта била и празна? Није важно. Била сам изубијана и као мртва. Чула сам Мршић глас. Он је сву ноћ клиначки преспавао и сад мирно, као да не гађа, пушта свој камен из праћке. Увек би пао после један цивиланер. Али тад баш зачујем: »Ја бих саставио генералштаб од мртваца. Нико жив не би имао виши чин од мајора или начелника. По чему живи људи да буду генерали?« Драганчегов је то глас. Био је тад незадовољан што су му претили пензијом. Је ли он први преда мношћем говорио о неком Утриоки?

Утриока? Учини ми се јутом да му се нешто дешава на лицу које се полако претвара у Вуково и он то да сад виче:

— Ја сам Утриока. Ја сам Утриока.

Ах! досетим се. То ја настављам игру бирања прошлости. Синоћ, играјући то у мислима, заспала сам.

Уплашим се ипак. Да нећу ослабити сутра, пре-сутра, и за своју љубав?

Али тад приметим да су сви присутни у соби која то као да није, сва четворица, и да су сви добили Вуково лице из дана кад је носио немогуће косо гвожђе преко груди. Оно непромењено лице с којим јури неуморно од границе до границе до сведочи и дигне насипе против поплаве заборава већег од ноћашње ноћи што се стишавала, да ме ни даном не успава, јер знам да се и он у неком климавом возу сада клати и не дрема мислећи на мене (ипак, ипак) био он ко год био. Али ни Драган ме неће заборавити, ни доктор, ни Милета, ни Симић, ни Драгић, ни ико од оних непознатих чија је имена сазивао лежећи на мени. И видех га онаквот (у црвеним панталонама од пижаме с пешкиром преко још мокрог рамена) какав ми је отворио врата, стао постићен, ненамешен, узео ваздуха, отворио уста да изусте једно загринуто: »Ти?« и онда махну са све четири главе, Драгановом, Милетином, Симићевом, Драгићевом, букнулом од радости, и негде далеко реке су текле ведре, веселе, чула сам како теку као радост што ме облива сву, а он — стоји преда мном, гледа ме у заслепеле очи и баца се у мене одједном као огроман водопад пун слатких мириса на траве, дивље, бодљикаве. И ја која сам била дете кад је Коста отишао и кад сам остала без родитеља и чак била на неки блесав, мушкарчак начин горда кад сам остала сама и могла без ичије брижне грађе да скитам с децом и кад смо почели да крадемо и све, и одлучила да не плачем и чак нисам ни кад су Непају, Перицу, Кикиреза и мене ухватили у краћи неки кочијашки и стали душмански да туку (»Ми ћемо вам узмемо свима меру, какви полиција«) и после пустили, јер је наишла једна швајцска патрола, па смо се разнострано распршили, ја сам осетила први пут у животу сузе онакве какве

сам видела на лицима Кикиреза, и Непаје, и Перице, који су плакали после, увек, кад смо се нашли у свом склоништу, а нису били избуђанији од мене која сам им мењала облоге и имала најстрашније суве очи на свету.

Шта долази после сузе?

Реч?

Задрхтим. Ухватим се да се смешим знајући да док не дође реч пресуде, ја не могу да се дигнем, обучем, сјурим на улицу.

Чекала сам је отворена,

Ни било ми се није више гласало.

Ни реке нису текле.

Ни славине да их отворим не би процуреле.

Ни паркет не би шкригнуо да устанем и про-ходам.

Реч није долазила. Све је мирно, муве су опоганиле воде, црви су испљували мене живу усмрдасу на леш. Зар и реч коју чекам да ми се гади?

Заплачем, опет. Гласно. Али, иако сама, сад се застидам као да нема самоће, а слабија већ но што сам икад била (уморио ме покрет који сам учинила да обришем сузе), као дете наставим после с упорним неуклоњивим питањима: А зашто? Што је такав? Нисам ли му добра сад? Је ли се разочарао у мене? Је ли био много размажен? Је ли навикао на боље жене, ватреније, зналачкије, присутније? Што ми не каже? Прошлост! — зачух га. Затворим очи да не побегне, макар и такав, у четири-пет туђа лица и три незнана места једног свог. Прошлост? Шта, зар није сам тврдио да је изборна? Зар не могу себи лице да испљумем? Не могу ли да се кајем? Могу. Нисам крива. Не мари.

А како продужити ово? Настављала сам по цео спори дан и целу уплашену, истрзану, будућу, дугачкију од бескраја ноћ. Како? Пре сам још могла, није ми ни било тешко да се помирим с неживотом, нисам га знала, осећала. Чини ли се мушкарцима — упитам се — да је живот нешто гадно, а не слатко, зато што га не износе из себе? Па они га изазивају оплобавајући нас. Зар то није исто као и да га носе.

Није — рекнем, место њега нестало, место доктора, Симића, Милете, Драгића, Драгана. Није. Код

њих све траје тренутак. Он их не обавезује као нас, жене, што везује на цео живот.

На цео живот. А једнакост? А обећање? — упитам. Они се насмеју: — Нема једнакости, заиста нема и неће је ни бити јер је немогуће постићи једнако осећање одговорности. Род коме припадамо дели нас. Ми смо мушкарци изабрали неодговорност.

Помислим: Вук је одговоран, он уме да се стида до заборављања правог смисла и разлога који су стид изазвали.

Али тад Вук рече одједном сам: изједначити треба тренутак скидања љубавног мрака с очију и целу вечност. Пробао сам! Изједначити наш мрак и ваш мрак, два друкчија трајања. Зато путујем толико. И још не умем да останем.

Зашто? — питала сам.

— А равноправност?

Сетим се његовог од пре: »Будеш ли значила људима, нећеш сину. Будеш ли мајка, збогом равноправна једнакости«.

Ја уздахнем. Не волим велике речи. Можда ми се чини да у њих стаје много лажи јер их не могу измерити својим малим искуством. Сумњиве су ми и зато што обавезују на нешто на шта сама не бих помислила. Немирнодопске су то речи. Бесмислено је лупати главу општим кад сам била тако сама. Но онај којег сам одмах издвојила и ставила изнад свих, ни он ништа није схватао. Што не живи просто као што се живи, без оног свог вечитог математског »или—или«? Због разлике између мушког и женског осећања трајања љубави? Је ли у томе све? Па онда је све просто и лако. Ја ћу се згурити и сва стрпати у један тренутак. Бићу као и он. Он је старији једино, али ја сам одговорна и за његово трајање. Он мисли да је мени све лако. А знам ли ја како је њему пало тешко то што ми мени није никад падало лако? Знаћу. Треба да се, као и они, сва скућим само у један секунд. Ја цела, непослушна, неукротива некад. На — двадесет година. Ја. И тиме да претворим у магновење оне три године кад су ме слушали моји кљенци. Без речи. Поштовали. (И сви други.)

У магновење — године учења, сече дрва за болнице, кад сам постала и ударник у нади да ће он

доћи да направи репортажу и о мени. Не због репортаже и славе. Да би дошао и причао са мњом. Али њега нису занимале обичне девојке, само баксићи, ударени мокром чарапом несреће.

Све, све, све — у магновење. Сто година живота — магновење. Старост — исто.

И онај снег на коме сам га чекала седећи на стражњим степеницама шумарева кућице на Црном врху.

Осетим се старицом.

Промашено. Не разумем га ни матора.

Магновење — његова и моја кривица кад се нао нео нада мњом, ја му пружио руке и он ме узео (тако сам то хтела!) и онда одјурео ка ципу, а ја остала да плачем уплашена да се није разочарао, а после горда и смрзнута и озбиљна (озбиљност је друго име поноса) пристала да пијем, желећи да се с Драганом опијем и испробам да ли би и Утриока побегао од мене као Вук. А нисам могла, иако сам хтела у делићу магновења. Али с Вуком — никад да се не увериш. Најбоље — понос под ноге. Бити необиљан. Као да жена то може? Кад ће мушкарци да схвате да је наш безбрижни смех само замка у коју се саме хватамо спуштајући се до њих безбрижних.

А и то — безбрижност, и то је делић магновења.

Никад нисам знала, ни сада не знам како треба с њим. Шта учинити да му ужасно буде кад примети да ме нема, а осећа да сам му потребна? Онда још кад је с Драганом (важнијим од мене) изишао из куће и отишао у шуму да ме тамо тражи, а ја: био је мраз, све је било круто, снег је све време пуцкетао под ситним невидљивим корацима много пре но што је и помислио да пође к мени, а после је тај исти снег гнусно љигавио пода мном, тако промрзом да ми се већ чинио зеленкаст као лишће и опет храпав и игличаст упркос мени. Била сам у својој краткој сукњици-панталонама, кратким чарапама од вуне и зинулим одозго и одоздо великим цокулама, и имала танак памучни пуловер на телу. Прошли су крцкајући недалеко, и видела сам да је забринут, и чула кад га је Драган опомињао да оде, јер ће закаснити на воз, и спомињао дужност. Знао је да Вук трза у себи

увек на ту реч, и кад је забринут за мене које нема. Замолно је Драгана да му јави шта је са мном и где сам то била и зашто га нисам сачекала кад ми је рекао: »Сад ћу, само с Драганом нешто да свршим. Причекај, највише пет минута!« Сат су причали. Сигурно о рату. Зато сам увређено прво ћутала, а онда, кад више нисам хтела ни могла глас да одам, укочена, скоро смрзнута, скоро мртва, онда кад је Драган продужио пут шуме, ја узалуд зовнула Вука, он ме је, враћајући се, ипак открио, скоро зарвљењену, и био тако слаб да тамо на снегу узме оно што сам му тако неодољиво давала, и оставио ме одмах побегавши као да се згадио мене (а можда се постидео себе?). Не знам. Али Драган ме после нашао и, онакву, одмах на снегу хтео... Нисам могла да се макнем, мада сам видела да се враћа без Драгана и надноси, баца на мене. Шкрипао је ооут зеленим иглицама нада мном док је зелен и љут снег пуцкао као загореле корице свежег хлеба што крцкају под зубима или јагњећа ребра под ударцем касапске секире. Али био је далеко. А онај, тежак, као мртав човек над мојим онемелим устима и грлом. Мушкарац је једно непролазно искуство, иако се воли један само који би да је увек други. Ухватила сам се за погрешног. Покушала сам у мислима. Узалуд.

Магновење.

Дошла сам после свести, у Драгановој соби, гола: он ме је трљао снегом и хладном водом што је пекла као рој пчела док су се кроз шуму кретали сабласно упаљени црвени ројеви буктиња без људи, све неуједињенија с матицом која сам пожелела да будем. »Младићи те траже«, смејао се он, али и ја мање невесела (јесам ли замалоумнела?), мање весела но што сам очекивала да ћу бити, чак задовољна некако, упркос тихој, болној жалости. Била сам већ попила врућ чај с пуно ракије и још једанпут вруће ракије само, а ипак није смео ни да ме такне. Нуткао ме: »То је најбоље«. Смејао се, скинуо зелени шињел с рамена и бацно га на мене као да је сам хтео да се баца на мене с тек отвореном раном, али рекао: »Нема смисла, може неко од њих случајно да наиђе«. Онда је сишао и, кад се вратио, буктиње су се удаљавале горећи већ далеко и свуда где дотле још нису

биле стигле, на свим косама и обронцима, у свим вртачама, и ја сам пила куваног вина што је Драган однекуд донео, било је слатко, а пламени пчеласте листићи буктиња верали су се беспушно за то време уз дрвеће као да то чине звери на танким дизгинама. Ја то нисам хтела, затварала сам очи, али било је смешно и смејала сам се до суза, јер је све знао, све. »Где је сада?« а Драган намигну: »У три ока да ти као Јанко кажем, ништа се не бој, и нема везе«. И смејао се и додао: »Часна реч, свака једном то мора. И ништа не боли«.

Јанко? Вук га је помињао. Ко је Јанко? Да знам, све би постало јасно. Тако ми се сад чинило.

Смејала сам се тад, смејала и прешла тако без прелаза у плач да се и Драган изненадио. И ништа није смео.

А Филип? И њега је помињао. И Андреју некот. Ништа не знам. То је.

Магновење. Воде су текле, текле, а ја сам опет била пијана и сва као прљава вода из помија. Ударала сам га. А он — ништа. Наставио је да прича о рату и оједном мушки разбијено стао да тугује: зна да њега нико више неће моћи да воли јер је изгубио око, не, поправио се, дао га свесно да би девојке волеле кога воле, али њега више ниједна неће хтети, богаљ је и ружан, и боље да је остао крај Косте, који бар више неће осетити увреду сажаљења којим би га, унакаженог, дочекивале оне које је ослободио. Ја сам плакала и нисам имала снаге за отпор. Не. И да сам имала снаге, било би ме стида да се одупрем. А опет — ништа се није догодило, иако сам осећала и то као увреду. После ме чак било толико стида да сам брзо заборавила све, и поновни суров бол који нисам хтела ни себи да признам. А снег је и сад вејао, али није било буктиња што ми нису дале да се не сетим. Вук је путовао, путовао, путовао да би писао своја објављивана и необјављивана сведочанства и није га било недељама. Враћао се с почетка срећан и није морао ништа да ми прича, читала сам његове репортаже са свих радилишта у земљи, његове тако миле разговоре са свим ударницима и била толико пуна те његове литературе да сам, у неку руку анестезирана тим општим кључањем, заборављала

своју несрећу, њега и Косту (кога више нисам разликовала од Вука), Косту о коме ми је он најдивније од свих умео да прича, тако да сам осећала да сам била незаслужено сестра човека који је стајао иза свега што постоји и јесте, и погинуо да би земља »одвезала своје одлагане слободе и људе«. Заборављала сам пречесто своје свакодневне школске бриге и досаде. Заборављала сам све сем њега, чекајући да ми дође, да ме поведе. У шетњу обично. Свеједно. Кад би ме одвео себи у стан — још исте би ноћи отпутовао.

Магновење.

Али шта остаје, онда? Закључана у његовој соби, с мање права но затворенице у ћелији, нашла сам се ту јер волим свог тамничара, а не разумем сасвим његове разлоге због којих је љут на мене (љут или љубоморан, то не знам!), али он је опет далеко и шта могу? Магновење.

Ја бих сад правила ред међу његовим хартијама на столу и поново читала његове репортаже у новинама и поново ме стида што му нисам прексиноћ дошла неупрљана оним с њим само на снегу (зар искуства само прљају, зар истовремено не чисте?) Чиме?

Магновењем.

Тад схватим. Или ми се учинило да све прља сем магновења? Има вода спорих, тешких и пуних узнемиреног муља и крупних риба. Све су воде такве. Успорене. Оне не перу. Опрати хоће, али очистити неће. Трају. Прање негашеним кречом исто не чисти, ако и траје. А ако не траје ни магновење — онда је све чисто. (Цео мој живот да траје као један његов тренутак?) (Ту је ова разлика између моје прљавштине и његове чистоте.) (Како онда да не захвалим искуствима која су ме провела крај његове куће?) (Да захвалим?) (Зар приче не трају?) Слушајући њихове приче о Кости, који им је свима био врста свеца памети и јунаштва, о Кости који би ми, да је жив, рекао да је од свих својих скојеваца највише волео Вука (ја сам зато и тражила да ми причају о брату, да бих слушала о томе како су се њих двојица тражили све време рата и не нашли) (из почетка сам и одлазила увек само кад би се предуго задржао на путу: један начин да га брже дозовем и видим), слу-

шајући их, ја бих на тренутак замишљала да су Милета или доктор или Драгић наизменично Коста, па Вук (дугогодишњим се дружењем можда одиста и пренесе покрети сличности што почињу од истих израза и речи), и жалећи што нису сасвим као Вук, ја бих заплакала. И ја, не знајући још сасвим добро Вукову нежност, помислила бих да је она то, препознавала га у њима и, губећи сваку могућност да се одупрем својим окареним чежњама за њим, изазивала њихове жеље. Они су, и кад су били свесни моје игре, хтели увек да искористе ту слабост од љубави и, осећајући је непогрешно као звери, говорили о свему што ошамути двоструко увек гладну природу мајки (макар и будућих), наивне и увек неискусне снове девојки без обзира на све; а онда кад бих се осетила потврђеном, ја бих бежала од њиховог магновења што није магновено пролазило. Али ја сам поимала да сваки од њих само у неважном личи на Вука, који је поседовао врлине што други нису имали, и мислила о њему као да ми је дечко с ким одувек идем, и тако, упркос неискуству, на неки начин ипак га знала другачије од сваког од њих и осећала у себи и волела све више само њега, волела. Они опет, уверени одбијањем, љутили су се неко време, после ме напуштали, и тако је почињао мој други, прљави живот у ком сам била сама, али замишљала да нисам и замишљала да они постају груби, да ме одводе на седељке с другим девојкама покушавајући да у мраку врше промене па, иако то нисам хтела, било ми је, у мислима припитој — пресеједно, кад Вука није било ту да ме отрезни својим мрким погледом, строгим и далеким као сви извори.

Али Драгић је био посебно питање. Није ратовао и зато био уверећан пре ичега. Замишљала сам и њему да идем, био је жалостан и то крио, дакле — сличан мени, и мио — до покушаја да ме на једно поподне »басне« себи.

Био је груб, називао ме шљунком који се фемоше, насртљиво нападао, разбио лактом прозорско стакло и то га умирило. Почео да тражи да то платим јер ја да сам крива, он да не разбија обично ништа. Како сам згрануто ћутала, он предложи да пребијемо трошак напола. Бацим му све паре што сам имала

у ташни и истрчим. На улици сретнем Алау, другарицу из школе. Она је све време питала само: »Шта ти је? Шта ти је? Је ли ти се нешто десило?« и одјурила на неки састанак — већ је закаснила. Не знам шта је после било са мном, створила се некако крај мене докторова Ана, силом ме скоро одвела у послатичарницу и пила смо чај с румом и сувим колачима, а ја сам била као мртва јер ми се чинило да сам схватила нешто страшно у вези с мушкарцима, да су неозбиљни и сурови, и да зато никад нећу моћи да будем Вукова жена, да се не исплати то и да је самном зато све свршено, а њен ми се овални деколте чинио одједном остарео и легав као ћуреће јаје, и ја сам мислила да жене никад не могу бити срећне, никад, никад, и устала, не, опет истрчала. Не знам да ли сам хтела кћи у своју собицу у Ломину.

Претрнем пре но што телефон зазвони. Обрадујем се — он. Једно магновење! Готово је: забрањено. Не постојим. Звони у празном, без мене. Звони, звони, звони, звони. И ја које нема ипак бројим. И опет четири пута. Мене нема више и ја не смем да ту животињу стишам, не смем гласа од себе да дам, мене ту нема, мене уопште више нема као да сам крива. Ја сам постојала. Али и то је прошло. Дуго сам само цвокотала.

Прво телефон, онда врата. Без престанка звони. Онда нешто паде на под. Кад се сасвим смрачило, устала је полако с кауча једна што не постоји више. Унапред нисам постојала више. Дрхтао је, али је спустила опрезно шалоне, затворила дрхтајући за собом врата малог предсобља, дигла бушпу, погледала у ходник: мрак, тишина. Брзо затворила гукер и, дахтава, упалила светлост.

»Нема више сумње ко је запатрио чорбу. Стигло је, говори се о једном њеном опроштајном писму. Спомиње у њему и тебе. Ми засад поричемо. Тражимо суочење. Имаш ли појма шта је с профукљачом? Јави се чим стигнеш, а ово уништи. И ништа не признај. Глупо је и то што пишем, али нигде не можемо да је нађемо. Филип се плаши да се није убила. Сви га, нарочито Андреја и Јанко, уверавамо да неће. Али и ја почињем да помишљавам на то. Било би трагично. Никад нас не би опрали ни Дунав ни Сава.«

Зато дакле звоњава! Зато. Од јуче по подне!
Дигнем главу и угледам — слобена — електрични сат.

Кроз бескрајно дугу тишину разаберем после сто хиљада година свој далеки глас, некако пргав, а ипак неуверљив у оно што говори: — И Вук. Слагао. И он — лажов. Тврдио је да је доле у ходнику. И он — исти? Или се варам? Немогуће да би он слагао мене. Он мене да присиљава лажима да не палим светлост као деца што се лажима силе да буду добра? Зашто? Да ми провери послушност? Зар он да не зна да бих га послушала зато што желим да слушам његову мушку руку, а не зато што је снажнији и лажнији? Зар мене да вара? Зашто? Је ли могуће да не схвата да би најпросечнија жена могла да има више мушкараца за месец дана него Андреја за годину? Ако се ми не предајемо чулима тако лако као они, то је што смо задуженије пред животом од њих који никад неће схватити да није све у томе да се међусобно обалавимо и да се после што пре покушимо. Магновење? Каква глупост! Чистота! Каква предрасуда! Ако су они празни као прошлост што је, ми смо пуне будућности. Тело наше зато и има обзира. Старинске или нестаринске, лакомислене или *малограђанске*, свеједно, наше је тело пробирљиво, брижније, обзиривије, и само се љубављу преже у живот, у трајање. И ту нема извезетака.

А можда је он хтео лажју да ме увреди. Знао је да је плитка и да ћу је открити. Зашто је хтео да ме увреди?

Нећу га дочекати! — одлучим напречац, место свега другог. Не могу.

Тад и зачух реч коју сам чекала толико дана и ноћи. Била је проста и знана! Гласила је: Смрт! И није никог изненадила. Ни мене, ни сећања, ни заборављено, ни *небило*. Само ће њега изненадити.

Отвориће врата, уструјати у празно:

— Опрости! Опрости!

Утом се обрем на кади да откујем прозор, али га угледам на мом месту — пре неки дан.

Побегла у мислима већ.

Није била прошла поноћ, чини ми се. Трећа? Пета? Не знам. Нисам више могла да издржим. Исто

као онда у посласличарници с Аном, пре но што сам пошла да се бацитим у Саву. Не знам више да ли сам заиста пошла или поверовала њему, који је после тврдио да сам то хтела. Осећала сам се сад само ужасно преварена, покрадена, опустошена. Не бих, да он није хтео да се тако осетим. Осећам се тако. Преварена. Не само од људи. Од љубави. Од очекивања. Од свега што нас чини а не даје нам и средства да се лако разумемо и брзо схватимо.

Али нисам се покренула, иако сам веровала да ћу одмах изјурити.

Увреда је тежа од олова. Зато. Увредио ме.

Ако је он магновење а зара (рекао је да је електрични саг доле), онда ни магновење није чистота, као ни трајање. И шта ако је прљавштина судбина? Прљавштина за прљавштину? Његова није мања. Већа је. Мање траје његово искушење љубави но наше, вечно, без предаха. Прљавко! А ја га замисљала чистим. Мислила да се живот променио више но што је он и замислио да ће се променити. Он се, у ствари, променио мање но све остало. Не, није ме лагао тада на Калемегдану. Преценио је себе, потценио леност ствари, обичаја, тих решења на која смо навикали.

Не пристајем тад да се задовољим на пола пута од жеље.

Замашем рукама: неколико књига са полице крај кревета падну разрогачене на под.

Неочекивано се ужаснем, а прегорела већ била и љубав, не само њена наређења. Не знам ни сад колико сам остала тако ужаснута.

Испод књига сам угледала револвер. Он је обавезивао као и моје тело.

Добро.

Зграбим га, принесем срцу, и брзо, из све снаге, окинем. Шкљоцнуло је. Исплао ми је из руку. Већ убијених. Али туга ме је држала још, неслободну. Ништа тиме нисам решила.

Био је испражњен.

Разумела сам шта је значила слобода: не себе да убијем. Њега да опустошим.

Јер он ме је слагао. Као непријатељ што се лаже.

Нови споразум између нас није створен. Остало је за нас све по старом. Право гласа и шест недеља

плаћеног одсуства пред порођај не мењају ништа битно. Они и даље траже од нас оно што нам не дају зауврат. Изговор је да су друкчији. И кад им хоћемо да докажемо да њихова друкчијост има исто толико мањкавих разлога колико и наша, женска, тад нас у гарсоњеру закључавају, не дају нам да се купамо, муче се и свете наређујући нам да се не купамо, саме себе да се гадимо колико они нас (лажу) (не гаде нас се, желе нас) (али не кад смо прљаве, неопраних руку, уста, тада већ толико дана и ноћи).

Вратим револвер на полицу. Покријем га књигом. Осећала сам се ослобођена тек сад кад ми је било као да сам њега убила: право коначно стечено! Могла сам да волим кога волим свом ширином Саве и Дунава, опет чиста, опет сва своја. Могла и да се убијем, јер сам се ослободила њега. Равноправна коначно и ја.

Није требало откивати прозор. Био је. Оно с прозором, који да је онда повредио проверавајући да ли су ексери укључани како треба, била је још једна подлост његова. Погледам непотребно кроз прозор. Улица ми се учинила загорела као дно шерпе, онако мрачна, упркос пободеним жутиим светилмама. (Неон је резервисан за главне артерије којима се не иде у Саву.)

Не идем никамо ипак. Чекам га. Искушење оловна, увређена, глуна сад грубих, простих речи које се морају сасути у нечије лице а не у воде којима је све свеједно. Јер он то хоће. Не себе, њега да убијем. Хоће ли он то истински? Како? Постоје ли реке чистоте, свежине пријатности? Никад нису ни постојале. Само тежак, знојав један густ смрад оних које лешеве одређују јер се њима хране.

Мој смрад, подбуо, сви удављени. Као у сну! Најежим се, јер сам знала да негде далеко од оловних мојих ногу теку слободно неке чисте воде, неке клобучаве, пријатне, латке воде теку коврпасто и све глађе, равније, бистрије, као једна мисао која, још нејасна, почиње да дише у мени и ја јој начуљених ушију ослашкујем дах, али јој смисао још не схватам, наређење не извршћујем. Између нас су још танки неки зидови које треба срушити. То знам.

И знам: не рушити их пре него што се врати, и не стигнем да му треснем сву горку разорну истину у лепо лице хуље.

IV

ВУК

Било је опет друкчије но што сам мислио у возу. Није га покупило одликовање, настављао је.

Сирена је, заурлавши опасност и збор, прекинула свечани чин предаје одликовања у часу кад смо из дрхтавих уста узбуђеног а крућег но иначе Бакса слушали тек први део његове аутобиографије намењене масама: »Да вам ја, другови и другарице, испричам »Јаднике«, то би били јадници, а не они Французи које ме наговорили да добровољно читам ради уздицања и које сам прочитао скоро целе, без оних даљења уопште из историје и шта ти ја знам, која се нас не тичу јер ми друго хоћемо и прадимо, и које сам ја зато с пролетерском хладнокрвношћу прескочио, видећи одмах да не користе нашој изградњи. Али хоћу да вам кажем...«

Бакс се удари снажно у тврде, мада уске груди (рђаво храњен у доба свога развитка, рекао би Рсавац), али из њих је одјекнуо дубљи и снажнији звук но што се могло очекивати од тако јадних и кокошијих, звук јачи но што би се претпоставило на основу његовог прозуклог, пребијеног гласа или израза лица ошамареног и као једном заувек гурнутог у запећак бића. Ногом. Као што се пас ногом отера. Па откуд онда? С дна њега целог? С дна несреће? Не, испод првог утика неснаге који оставља мора да се налази легло неке његове тајне и несаломљиве енергије. Гледао сам га пажљиво сада, тражећи кључаоницу кроз коју ћу вирнути у ту моћ, схватити је. Је ли му то од оне чувене привлачности понора несреће? Али то јадно лице без личности, анонимно улашено лице без уочљиве воље, упорности и смисла за маштање, ничим истичуће се лице што би могло послужити свима који имају разлога да кроз живот пролазе непримећени, није имало пукера. Затворено. Но тад нам се сретну очи и ја у њима, мало укоченим

очима, опазим утарак што је, притуљен доле, жуђано сад, уочи досађаног одликовања, свима, из све снаге причао један живот и уопште шта је живот радника био, и чему тај живот кад је човек већ ту жив, и самим тим непоражен. Иначе, и те Баксове очи — ништа необично, већ нешто сасвим као што треба: осредње. Али истовремено, уз неодређеност што их није обележавала ни лепотом ни изразитошћу, блистао је тамно, у часу кад су нам се сусрели погледи, испод лаке укочености један израз необично туђ, као придодат његовом тако свакодневном лицу, телу, животу и свему, нешто тешко и гломазно, тунтаво и трапаво, нешто што би, узмемо ли тај накалемљени вишак енергије у изразу очију, пристајало човеку тежем од сто кила, а не тој шаћи физичког јада који, са све новим својим вартекс оделом и цокулама, није мерио нити половињу центе, говорећи:

»... Али хоћу да вам још кажем: ово су, другови, ово (он се удари још двапут преснажно у кокошије своје груди), ово су наши домаћи јадници према којима они иностранци без свести и залагања могу да се сакрију у мишћу рупу. А ако још помислите да сам рођен без родитеља, не знајући ни дан-данас за датум свог рођења, и то рођен на камењару где лисица пошту носи а звук подне звони, и да сам, тако одбачен, нађен у изгубљеном кршу где ме стари један чобанин одмах подојио овчијим млеком и после три године умро, па су ме сељаци предали преко општине на поступак у престонички Дом за нађену децу, онда ће вам бити јасно да ницом другом живот није ни марио да испонамешта такве игре као мени и да ми се није вредело звати надимком Буша Отров, ни Буша Меко Срце, већ само Буша Бакс, како су ме и прозвали кад су ми из Дома, где сам растао до своје девете године и више три месеца, одвели најбољег пријатеља детињства по имену Вука, кога су због лепушности и згоднијег изгледа лица усвојили неки добри људи и извели неочекивано, што сам и дознао тек кад сам се вратио из школе, где сам напредовао и без своје кривице био кажњен са три сата затвора и сатом клецања на кукурузу, због чега сам и побегао из Дома још исте ноћи у потрази за њима, својим друговима...

»Хоћу да кажем« — настави он да прича пред савом, скоро до чела сакривен микрофоном на столу — »оба три горепоменута надимка била су моја, већ према фазама мог развитка, од продавца пертле — *жилети*—*семенке*—*кикибомбоне* до радника и сада тек члана; тог мог до данас баксузног развића за које је, упркос несрећи, важило само једно: срећан живот без обзира да ли га има и да ли се он може; јер је моја парола гласила: не попуштај и хоћи њу, срећу, па макар само светлаце видео и звезде дању бројао.

»И ето, другови, тврдоглавост побеђује, то јест упорност, и мој мили друг детињства ту је у сали и бележи моје речи, јер је квалификован за то и новинар по професији, који сваку реч коју вам кажем и сваку која ме прећути вешто бележи с намером да штампа мој живот у новинама које милиони радних људи села и града читају, сваки на свом градилишту. Па зато кажем: Црко је баксуз! Иако још не сасвим. Али он не пада више онако отпрве, с обзиром на опште стање свести'...«

— Добро! Добро! — прекиде га председник подружнице. Али је у тренутку покрета којим се окрећу према столу, где је дотакао, праћен крутошијастом и неповерљивом радозналешћу Баксовом, шатулу с орденом рада другог реда на црвеној чоји, орденом којим је требало да га одликује, сирена својим урликком, масним од паре и гари, убацила најљућих четрдесет осам сати којима сам будан сведочио; мада сам већ престао да будем професионални сведок; заувек запамтивши трзај који је зауставио покрет председникове руке на ордену и цимнуо је уназад као да је он усижан или неочекивано леден; заувек магновење Баксовог гласа који је промукло викнуо: »Брже! Прикачињи ми га!« и оно друго кад је од првог трзаја председникове руке шатула на ивици стола пала на под и Бакс изјурно појујући несрећи мајку у уста. За то се време очајнички нагло раскрућуњао усижано-бели подрти урлик из масних и црних грла свих парних ваљака, дизалица, багера, котлова, пумпи, бетонских добоша и дробилица расутих по дубоком левкастом дну огромног загата који је бујица на три места подлокала, и тај је урлик сада, позивајући све живо у помоћ, зауставио као ништа и рад II омене и дневни ред — тачку: предаја одликовања!

Залећивала се срж људска у барици конференцијске сале синдикалне подружнице. Запамтио сам израз на лицу младића с празном људском ораха на усни у часу кад се између два његова глодарска покрета вилице провукао шиљак паникерског гласа сирене; председника, који се мртвом усном очешао о Баксов образ и Бакса, који га је сочно цмокнуо слева и здесна у чекиње и онда му још продрмао руку, пустио је и, неодликован (јер је шатула с орденом пала), први изјурно да се можда не врати (је ли помислио на то кад је с врата, после псовке, бацно паролу: »За мнош, срећни!«) (или ми се учинило само да је то узвикнуо?); и председника, чија је металска тешка рука с изубијаним црним ноктима лебдела неко време напуштена у ваздуху над црвеном чојом и није падала одржавајући се без снаге и тежине као читав један секунда растегнут у непотребну вечност; вилицу глодара крај мене, ту вилицу која се увлачи у себе као мајчи нокти, најзад прве знаке живота дуго одсутног на лицу тог младића; али утом се и рука председникова диже пут врата, утом и глодар нешто викну, то му одлепи празну полутку орахову љуску с усне и он скочи понет светим безумљем што је најзад стигло да и њему попрска ситним, хладим пламичцима очи, које су прве, учинило ми се, и полетеле и повукле за собом лице што је тек тад, повучено, севнуло као неки зелено-бели мач исукан из канија и, на челу неке непостојеће војске, повело за собом тело упрегнуто у лице, трво потрчало за оком као мишић једног рефлекснозаједничког осећања потребе да се свом тежином баца у правцу опасности што исувише дуго, непрекидно и вечито заљускује све животе својим смртним водама да би се већ смело и могло очекивати нешто друго, а не баш то што се дешавало. Младић је, згрчивши се као да се центар грча налази у бубрезима, журнуо према вратима и, ношен дугим скоковима преко оборених већ и необорених клупа, од којих неке још нису престајале да падају, отварао уста и урлао своју неку уплашену побуду мамузану непромишљеним крицима и стављао сву своју снагу ума у те скокове којима је срљао, рекло би се, храбро, против непријатељства што су га превазилазила. Јер

напољу био је (преко оборене двојице крај врата) (њихова несретност је нека врста дезертерства) у првој групи пролетелој за Баксом.

Са загата што се дизао над пеном воде која га је са свих страна притисла, са врха загата свега метар и нешто изнад ускомешане на пламену млаза ускључале алке реке што је затезала омчу својих вода око тог бетонског врата без главе претећи да се прелије преко његовог широког руба и сруши унутра, на дно дубоког левкастог лонца, где ће као мишчеве подавити људе и девизне машине и својим падом од хиљаду тона уништити петогодишње напоре, са загата сам већ видео како се продужени крик младићев материјализује у корисне покрете тела што су прво журнула само рукнувши на врата и прозоре бараке и, вукући као неко хаотично и страшно узнемирено платно, ове саткано од излишне пребе некорисних урлика и претераних покрета, сјурила се сад наилазећи из разних праваца низ стрме стране загата ка његовом дну. Други редови људских мрва силазили су још празних руку, и други, не мањи, пењали се већ износећи на обалу талпе и колица са шљунком, бетонске мешалице и ланце, жицу и врећице цемента с истом једначарски усплахиреном журбом и неумитношћу. И требало је нешто времена да проба па да се та акумулисана и спремна за подвиг енергија осмели и учини заиста корисном и непатетичном. Команде се нису чуле, или је прошао први исконски талас страха што је у првом часу добро послужио и покренуо укочене људе. Сад су се већ осећале методе у покретима, смисао за вредности измирене на природној лествици утврђених мера; као из срца левка кључале су, формиране некако саме од себе (одозго гледано) групе које су спасавале редом прво најскупоценије машине, па оне мање потребне и скупе, и виделе се групе (све многобројније) које су узеле на себе да заштите загат од воде што би га, растући, прелила (с чела само). Али тамо су баш и почели радови брзозезујућим бетоном, уједињени с напорима да се дигне нека врста насипа и грудобрана од плетера, врећа песка и које-чег трећег, нејасног, с врха жичаре, али по свој прилици намењеног спасу загата од подлокавања одоздо или, натрагичнијим од свега, попуштању самих њего-

вих бокова на критички избаченим тачкама. Бакс, који је први изјуррио (и пре но што су они који су за њим истрчали стигли до загата), сад је уз помоћ дежурних затезао каише ронилачког одеала, и убрзо и заронио, снабдевен прскалицом за иницирање подводног бетона којим је пломбирео пукотине, појачавао слаба места и уштравао у напрасине жиљаву течност што се каменила у контакту с водом. Над њим, подводним и невидљивим, довлачили су вреће с песком, чакљама зауставаљали олућине сплавова и изваљених стабала, спречавајући их да тупим ударцима о ребра конструкције разармају још више зидове срачунате за притисак који је превазилазио нормални за извесну меру, али нити толику, нити тако неочекивану. Све је сада ту било непредвиђено од стране инжењера. Не памти се кад је река ваљала толике воде; оне су притиском, трењем и котрљањем количина густе водене магме чупале са дна блокове подводних гранитних стена носећи их споро и неизбежно као невидљиве ратне машине против људске тврђаве загата. Изронивши, Бакс је обавештавао сад инжењере о тим с површине невидљивим опасностима. И опет убрзо нестајао с новом количином бетонске подводне масе. Горе је утом начињена од металних траверзи нека врста раскреченог циновског копча наслоњеног крајевима што су се ширили и обухватили бокове загата и преко њих наслањали се једним краком на обалу, другим на саму матицу. Требало је да се сачека ударац матице ослабљен том справом, да се задржан занос камења одбије од места која су ионако подносила засад много више но што је техничким рачуном било предвиђено. Пумпе су истовремено црпале воду што је изнутра, петоголонашки, подлокавала. Радећи на дну загатског лонца пуном паром, у води која је на почетку прелазила рубове пумених чизама радника, а сад полако опадала и, према предвиђању инжењера Рајковића, за мање од два сата мамутска пумпа (тек што је ступила у акцију, ето, већ видљиво смањује ниво воде у загатском лонцу) заједно ће с осталим, мањим, исцрпипи сву воду, ако река не отвори нове продоре. Али с те стране, према његовом мишљењу, није претила основна опасност. Киша је престајала. Ни с те, значи.

Главну је претњу представљала незамисливо огромна количина воде која је повећавала притисак на бокове претећи да их спљошти и разнесе. Ако горњи ток продужи да снабдева матицу новим количинама, катастрофа ће бити неизбежна. Инжењер ме је потом оставио и урлајући отишао даље.

Пред зору се учинило да је и та опасност минула. Друга и трећа смена испуниле су опет синдикалну салу за конференције и председник је у краћем говору похвалио све присутне за самопрегорно залагање и истакао опет за пример Бакса, који је осам пута силазио на дно реке, и онда истим покретом свог сад уморног тела наставио потез руке прекинут пре осамнаест сати урликком сирена (незнани је неко, пре наставка седнице, ставио опет шатлу на црвену чоју стола), али овог пута је изгледало некима да је председник, с орденом већ у шасти, збрисао све прошло — напоре и мокре сурове сате — кад је стао да забија иглу у ревер Баксовог новог плавог вартекс одела од коприве на смеђе-црвене широке пруге (седам и по хиљада, а пругаста мустра чини човека ширим и дужим). И то одело, упркос изгужваности (навлачио је преко њега гњурачку опрему) (хоће ли изронити опет?) (никад се не зна), и каљавости (откуда? зар ронилачко одело није непромочиво?), изгледало је сад наједном, због ордена, ваља, новије него ново, а и орден, који је сребрнасто сијао не као обичан орден, и он се, добивши ваља услед свих околности већи сјај, вредност и далекометнији смисао, чинио на уским Баксовим грудима велики тањирит што се ставља под шољу за црну кафу. Али председник је опет ритуално подметнуо образ уз Баксов и протрљао га својим још гушћим чекињама. Мој га је домоћи друг на то опет двапут цмокнуо врло гладно и сочно. И није се звук тог кољушца био стишао, а сирена је опет улетела у бараку, уносећи узнемирену пару очајања која је подигла овог пута мање жустро људе повезане судбински прањом, али искусније већ и, свакако, уморније. Бакс је опет први излетео под небо што се отварало, као и увек после ноћи, са неким неприличним закашњењем. Панике није било. Склањали су даске од обале (машине су већ биле на сигурном) и утврђивали загат изнутра талпама и балванима.

Само овог пута је Бакс ушао у ронилачко одело заједно с орденом и кад му се у мени сутрадан десило оно последње, он је за мене бар остао тамо на дну (како сам и предвидео у сценарију), где је и требало: одликован... Не би смело другачије да буде. Јер он није више он, него проталониста. Он приватан нека изабе. Он лик мора да остане на дну. Постигао је циљ. Више се човеку не сме дозволити засад. Још педесет година лишавања и таквог рада нека поднесу други. Бакс је дао пример и испунио задатак.

Та ме мисао узнемири: »Лажем, а сведок?« »Нека!« — слегнем раменима уместо бољег одговора. — Моје сведочење и почело је лажју о невиности Драгичиној, и лажју о Баксу и мојој домској прошлости. — Уосталом, лажем ли? Ја драматизујем само, и Симић је у праву: свако виђење има за претпоставку јединство оног што се збива и оног који то збивање доживљава, значи драматизује, сценаризује. Не значи да је немотуће и друкчије сведочити. Али онда контактом и магнетофонском вртцом — не човеком који ингерира у догађаје с органиченошћу пристрасног репортера чија осећајност треба да буде на страни смисла збивања, да му разуме перспективу и да јој открива правце кретања с оне невидљиве обично стране постојања што граби напред ка будућим облицима скривеним испод појавних. Не мора то увек да буде сигурно. Али ја, као сви сведоци одувек, господар сам казне и омогућујем осуде на смрт или на живот. Захваљујући Баксу могу то да будем.

У ствари, овако се то збило. Киша је и сву другу ноћ падала, а Бакс би, сваки пут кад би изронио да предахне и да се угреје, потражио мене, гонећи ме да слушам његов живот до краја. »Рецимо, знаш да сам био и рудар?« »Срели смо се тамо.« »У возу смо се срели.« Слушајући га, мени се мешале његове речи са сликама свих рудника које сам обилазио, видео и описивао у својим репортажама и нисам се стрпе ни сетио зашто ми се, већ прекомерно уморном, учинило да се све што ми је причао десило у оном руднику под двоструко белним Црним врхом на чијем је гребену Гага у омладинској бригади секла дрва

за болницу, док ме доле, у рударској кантини, чекало изненађење кад су нас извели из експлозијом затрпаног шахта.

ИСТОВРЕМЕНО НА ТОЧКУ СЕЊАЊА

... Нисмо били баш онако страшно затрпани како нам се у почетку учинило.

Неколико сати касније, за дугим столом рударске ракицинице, у одећу од полупамучног штофа, окупан и чист, седео је Бакс превијена чела између своја два помоћника, такође лако контузована, и диктирао ми у перо како га је љубав према народу гонила да даде све од себе и, против свих кукавица и осталих, туче стахановски рекорд обарања гвоздене руде и ја, још невест у новинарском послу, стидљив, не постављајући директна питања, писао и налазио неку емоционалну искреност у тим речима оусталим у његовом сећању као мутан талог са неполупродремених читалачких часова. Прелетевши затим у паузи преко својих забележака, остао сам незадовољан и, сетивши се туче до које је дошло после откопавања, оне ужасне сцене кад је Мечкарош, понет више жељом да нас спасе неголи потребом да се истакне, први са својим помоћницима уклонио одваљену јаловину што је затрпала излазе из амфитеатралног простора крај пруста и застао запрепашћен кад нас је угледао живе и запослене: јер после експлозије и одрона, Буштини помоћници оставили су фолина и, на Баксову команду, стали да товаре руду у вагонете, а он сам да чисти алат. Био је радостан кад је оком одмерио учинак експлозије, али рекао је само:

— Светски рекорд, другови! Оставили смо коначно Мечкароша за собом!

Један је помоћник, истина, упитао искашљавајући прашину, дим и смрад:

— Зар се нећемо извлачити?

— Није наш посао. Ено фолина и новинара. Нама је остало још пола сата до омене! Шта ме гледаш? — Дрекну. — Шта ме гледаш као да играм мечку. На посао! Баш нас брига за затрпаност!

— 'Ајд сад! — викнуо је на то други помоћник и стао да товари вагонет.

Фогин и ја (после, кад сам дошао свести) почели смо пијуцима да разривамо брадо пред излазом. Ускоро смо чули с друге стране ударце и гласове. А кад се Мечкарош пробио и први стао, Бакс, који је седећи на вагонету пушио, рекао је не гледајући ни у кога:

— Светски рекорд! — и насмејао се.

Не слутећи зло, пошао сам ка излазу из хоризонта, тако да нисам видео ко је почео тучу и како. Према Мечкарошевој верзији, која је прихваћена као аутентична, Буша је, уместо да му се захвали — први почео (остало је нејасно: смехом или руком).

Сутра, враћајући се са превијања, дознам да су отпуштени из рудника на општи захтев радника (тражили су то све старији и озбиљнији људи, очеви породица) Буша и његови помоћници. Отпуштени су због тога и којечег другог у вези с недисциплином и непрекидним довођењем у питање норме, која, рече Мечкарош, »није гумастика да се сваки дан растеже и уноси неосигурност«. Били су сви иначе шкрти у подацима, не и у дисквалификујућим карактеристикама на рачун Буше, кога су »најзад прогледали« и оценили као себичњака усипаноглавог и човека старинског кова који само мисли како себе да истакне. Истина, упитани да ли њега сумњиче за подметање шрота у цеву Мечкарошевог ваздушнoг пиштоља, одговорили су да не, и да је то могао да учини случај или ма ко од других још нераскринканих, јер Буша није био у том смислу рђав, него у другом.

— У ком?

— Не може да се смири. Обориш ли данас више но јуче, он сутра тражи одмах такмичење, туче те и тера да прекосутра робујеш да би стигао норму.

— Нисмо могли спавати од њега.

— Мира није давао. Изморио нас.

— И ништа га није брига шта већина мисли. Свој тера правац. И без предаха.

— Није то радник од једног заната. Сто их има. И ради све само да би још више загузвао. Јербо му се у стварности не милили ред.

Неискусном тад још у тим стварима, учинило ми се то довољно, поготово што су ми неке од тих података о Буши рекли директор и председник подружнице, а друге секретар, који није сматрао потребним

да се извини за промењено сад мишљење о Буши, него је чак био убеђен да је исправно што данас назива анархизмом оне исте особине које је јуче истицао код Буше као оданост. Али и ја, навикнут да у сваком ко се не слаже с већином, то јест с руководством, видим објективног непријатеља, па ако и нисам негде у себи истовремено узимао све то за готов грош, све сам то тад записивао. Било ми је, после безбројних уверавања компетентних, некако разумљивије и зашто штолне, продужене само за 40% али пуњене двоструким »следовањем« експлозива, не обрају двоструко више руде, ситнећи је при том боље, иако сам јуче видео да баш то чине. Истина, уз одрон. Али он се могао спречити бољим подграбивањем. Чињеница је да спречен није. Сетим се да ми је синоћ, још неотпуштен, још блистав од успеха, Буша рекао: »Да ми је механичког одвлачења материјала, могао бих и по пети пут пуцати за смену и удвостручити и тај удвостручени рекорд«.

У кантини, после извлачења из јаме и превијања, за ручком, слушао сам Бушин живот. Али сада, после његовог отпуштања, свој допис нисам мислио да отпочнем кратким описом ситуације у којој смо се јуче нашли кад смо се уверили да излаза нема — затрпани. Нити хладнокрвношћу Бушином и помоћниковом, нити почетком акције за наше спасавање. Решио сам да отпочнем разговор с Мечкарошем овде, у рударској мензи. Прихватљивије, избегава се говор о тучи, свађи, и о већ тада видљивом неодушљавању већине рудара за Бушу и о свим оним, сад увиђам, разлозима неиспитаним докраја, који су и довели до отпуштања и свега осталог, као и о свему оном што је претходило опклади Бушиној против Мечкароша, опклади завршеној штетом (невеликом, али ипак штетом) која је нанета руднику, тј. колективу, и, објективно, заједници. Нисам хтео ни да анализирам особине Бушиног новог система копања. Синоћ сам, истина, желео само да забележим Бушин живот, који су, тад бар, још хвалили они око мене, онај део живота неиспричан у првој нештампаној репортажи о њему. Али он ме, опијен успехом и контузијама, није препознао, једно — што репортажа није објављена, друго, јер је тада лежао у болници још

исцрпљен седамдесетшесточасовним радом. Мирно ћу, дакле, описати његов живот. Обично. Без сензационалистичког драматизовања. Мало досадно. Како уредник воли. О псовкама, јасно, ни о затрпавању нисам мислио да пишем, ни о тучи. Писао бих како су нас дочекали горе кад смо изашли из дизалице, и после изласка одмах о трећем нашем, синоћњем, разговору у бившој ракициници, садашњој мензи, где ћу, помињући мирисе и податке свих пет чула (облик просторије, прегрејану пећ, звуке машина, гласове људи у пролазу, устајали влажни зрак и мирис шибре преко свега), претричати само неке мотиве из врло разгранатог Бушиног живота, догле званичног ударника тог рудника под Црним врхом. Али питања сам му постављао неспретно, стидаћи се што ме професија гони да мамим од човека, тад ћутљивог, још податке о томе шта је радио пре и за време рата. Утолико више ми је све то било непријатно што сам то сад у подне наставио опет да чиним, али с Мечкарошем, пошто је Буша у међувремену отпуштен. Није ми било право што понављам посао. Бар тако сам мислио, несвестан да жалим што нећу прославити тиме Бакса, него Мечкароша, који ме није толико одушевљавао колико Буша. Али кад сви кажу да је анархондни критизер и харангер...

Дознао сам од Мечкароша, који је, изгледа, био причало кад не ради, и био, упркос свему, уображен на свој живот (Има ли ико разлога за тако што? — питао ме после Бушиног отпуштања директор не мислећи на Мечкароша, о коме сам му то рекао, него на Бушу, на кога је он мислио), да је пред сам рат, у јесен 1940, дошао овамо из Мрачаја и добио посао тек пошто је контраметру, Французу, дао »три наполеона у четири ока«, без чега га онај не би никад увео у списак за лекарску. »А лекарска је главна била за примање!« Дан је прегледа испео полумрачан, зимски. Жгољави га је доктор натерао да се свуче напољу и чека, и тек га после једног сата други неки људи гурнули у собу, где су га послушали, опшпали, измерили му груди и рекли: »Bon!« И рекавши то, ударили му печат компаније на долактицу, »као да сам докуменат о завичајности извађен у општини, а не човек«. »Докуменат тај и крштеница

још приде«, јер су му ударили и један нов печат, али опет не на хартију него на гола прса. »За њих нисам ни био човек, а за себе — како да будеш хартија? Ето.«

Али с тим љубичастим скућим печатима («три наполеона су ми они вредели») на голој мишици и прсима, пазећи да их не измрља, отишао је кон-траметру, дебелушкастом човеку, коме је увек тињала под носом цигарета запаљена за крај напрселе доње усне. Овај му је брзке дао металну плочицу с бројем. Завезао му је заправо о врат, ударио га по печату на мишки, рекао: »Воп!« и одвео га у јаму да гура вагонете, што је и чинио све до после рата; увек неки вагонет.

Већ прве тада недеље закинули су Мечкарошу две целе банке од зараде и није више било недеље да му понешто не закину, трудио се колико се трудио да ради чисто и предано. До ослобођења, а после — други падеж да је настао — раднички.

— А пре тога? — упитао синоћ још Бакса, да не бих прескочио рат. Сад, у подне, било ми је непријатно да чепрам по стварима које би Мечкарошу могле бити непријатне или које би можда поквариле моју представу о њему.

— Свашта! — одговорио је синоћ Буша без устезања. Било је то после првог хапшења и оног пертле-ксилети-кикибомбоне. После другог, за време незапо-слености између отпуштања после штрајка код Рогожарског и запослења код Гоћевца, био сам свашта: носач, продавац новина, инсталатер, лабар, мафионичар...

— Мафионичар?

Бакс се синоћ испрсио и полако испуштао ваздух.

— Од једног сам лопова у ћорки научио да баца три карте, од другог (Циганин је био) сто трикова. Имам спретне руке — све је у томе. И кад тад изгубим и последњи посао, одлучим да кренем од места до места дајући приредбе. За претпоследњи динар купим шарени картон и нешто боје па направим плакат: Овамо, народе (овамо — оволика слова). Онда напишем све како сам научио да треба: »Овамо, народе, овамо, јединствена прилика, чувени светски мафионичар Бен Али Јоги, илузионист, на пропучто-

вању кроз ваше место приређује јединствени концерт говорења из трбуха, вађење живих змијурина, научно отровних и утврбених по специјалној комисији, из ува, носа и црева, кокошке из рукава, кокошких јаја у виду кајгане из цилиндера, и живих голубова што лете из рещ печеног јајета на око, хипноза, телепатија, флаидно зрачење мистерије и воље која све може. Сви на концерт и брже купите скромну улазницу јербо навала је велика.«

— Где си давао представе? — упитам га изненађен.

— Где нисам, питај радије. Али сигурно ти ниси чуо за Мрциште, Дерину, Гркљан, Тијесно, Јажину, Окрв, Хргово, Шуњевину, Босјак, Потпут, Глибово, Прашањ, Ковитлац, Јадово, Терет, Морну, Сириште, Нојкине, Лопину, Кобно, Серило.

— Где су та места?

— Засеоци и села тамо негде између полети и шума, све људе да сакупиш — на хиљаду глава десет писмених уста нећеш наћи, а и од њих седморица увек у бездигарју, глади и беспарници. Које чудо онада што су ми представе зврјале дупке празне. Свет ћутљив и суморан, уколико би ти чумео да прочита плакат, није имао пара. А и питање је да ли би било више публике да су сви били писмени. Јер пара тад за бацање на хлеб нико није имао. Те ми и та нада пропаде. Да се ту и тамо нисам прихватио кошења или окопавања, брања и мељаве, тешко да бих се и прехранио и вратио жив у Београд, где утом поче и рат.

Али и од Гоћевца Бакс би отпуштен после неке саботаже са заривањем песка и салуна у лежаје машина, а онда — у рудник. Не, о руднику је сад причао Мечкарош, чијег сам се одговора био с почетка уплашио до глувила, а сад га отцепљених ушију почињао да чујем и слушајем.

Место једног Француза дошли други Французи, то јест Немци, али он да се ускоро квалификовао као помоћни копач на прусту у тринаестом хоризонту и тамо тек (био новембар 1941) чуо први пут за партизанце и Партију и одамах био спреман да украде динамита за њих како би што пре победили и довели радничку класу на власт. И он га је крао,

иако је то ишло тешко, за најмању грешку су стрељали, као да ништа друго на свету нема, само онај њихов »шајсен« — »schiessen«, исправим га, а он рече: »Заборавао сам«. Немци да су отварали четворе очи, а нашим људима да је забрањено било и да се приближе магацину с експлозивом. Кад су партизани једном 1942. дошли, он да им је, по цену главе, показао где је магацин, где главне машинерије. Они су магацин спалили (каква је то експлозија била, друже мој, нешто невиђено!), машине минирали и порушили.

— А ти, јеси ли отишао с њима? — понадам се.

— Не! — рече Мечкарош самоуверено. — Сав сам се тих дана осећао ломан по снази и по целом телу. Али дошли су они ускоро и други пут. Тад су неки наши, махом нежењени, изишли с партизанима. Многији нису. Требало је радити. Жена ми је још — заплети и то — била носећа. Нек се породи, мислио сам тад, болестан, па ћу кад трећи пут добу наши млади ослободиоци, изаћи као богједан. А да не мислиш да то сад онако причам, има ме записаног у књизи меродфизита два дана пре долазак наших, јесте, стоји и данас да сам тад добио пет дана поштеде.

— А онда, трећи пут, тад си изишао?

— Дошли су после две године, раније нису могли!

— Значи ратовао си у Срему?

— Не? — рече Мечкарош с поносом: — Наредили су ми да останем ту као квалификовани радник и ударник. А и јесам, у очекивању њих, радио својски, што више да изучим занат копача за после, кад се ослободимо и радничка класа узме власт у своје руке.

— Откад си члан?

Мечкарош плућу у шаке и протрља их тешке, црне, чворновате. Али рече сасвим весело и гордо уз то:

— Од пре месец дана, то јест, још није прошао цео месец, али тек што није.

— Највише зарађује у целом руднику! — рече други помоћник, млад, снажног грудног кошпа, као од клесаног камена.

— Колико? — упитам.

— Четрнајст и по хиљада прошлог месеца. А захваљујући томе што не пијем, а и ударничком и рударском снабдевању, боновима и тачкицама, не потрошим ти ја ни четири хиљадарке на месец. Кирија бадава, опрев и електрика исто. Менза, три порције, — 1.200 динара, дуван и остали слаткиши још толико. Додај још нешто за прање и ето ти — не можеш плату да потрошиш па да си куруза.

Бележио сам те речи које су ми после свега, онда малочашњег, опет некако као лична похвала годиле, потврђујући да већ у позну јесен 1946. радници живе добро, чак одлично, и да су напори и смрти толиких бораца добили оправдање и смисао. Паде ми на памет да га питам шта ради с осталим новцем, али се одједном уплашим могућег одговора и не желећи њим да покварим репортажу о Мечкарошу, решим да то не питам, иако сам знао да ће свакога читаоца занимати шта се код нас ради са сувишком плате и да ли он једини не успева све да потроши или има још радника и колико, и колико износи најмања зарада у руднику. Тешко сам се да то није мој задатак. Ја имам да направим репортажу о Мечкарошу, новом човеку, још крхком и несавршеном, али новом по незаинтересованости и племенитим својствима несебично везаним за заједницу, с чијим интересима поистовећује своје, стварајући тиме могућност да се најбоље промени човеков однос према раду, људима, заједници. У то сам веровао, на друго нисам пристајао и тачка. И да не бих дошао у искушење да покварим своју шлајфну, ја затворим налив-перо, покупим брзо хартије и упитам не гледајући Мечкароша:

— Пре, сигурно, ниси тако мислио?

— Како бих могао кад сам експлоатацију осећао као игле под ноктима, обашка стална уверљеност, а сад све физио: »Другови, хоћемо ли овако?« Сад кад сиђем у окно, осећам се као војник који земљу брани...

— Питај га — рече млади помоћник — шта ради с новцем који не потроши!

Подлаци! — помислим, гледајући камени полуосмех на укоченим уснама. — Провокатор!

— Није важно! — рекнем савладавши се. — Доста ми је за данас.

— Што? — зачуди се укочени помоћник.
— Јесте, и то треба да запишеш! — добаци Мечкарош.

Поквариће ми репортажу сопственом гаупошћу!
— Бојао сам се, осећајући се као мајка кад јој дете треба да редитије, а зна га — збуниће јој се.

— Свако има право да ради шта хоће са својим поштеном зарађеним новцем! — рекнем.

— Нема право шта хоће! — одговори Мечкарош.

— Ја дајем свој новац у зајам...

(Ето! Златом пише, говном запечатити! — стигнем да помислим.)

— Ко ме?

Јесам ли ја то упитао и погледао кроз прозор у сиви, као на диму сушени снег набрекао с обе стране цесте. Сив као леђа сома. Било ми је јасно: ја Мечкароша не волим, а Бакса волим и криво ми је што место с Бушом, губим време пишући о једном рмпалији и звекану, човеку мени незанимљивом, типу за кога слобода и култура не припањају као што вода не кваси масно перје патка или гусана. Али морало се. Иначе ме уредник неће слати више на пут да сведочим.

— Држави! — рече Мечкарош. — Зеленаш нисам.

Лакну ми, кивном на своју необјективност. Захваљујући њој, ја сам с почетка, из малодушности, без разлога, прво и претпоставио најгоре. Али осетио сам да ме обдио зној од малопре. Наумејем се на то као да ме је неко пошкакало.

Ала сам ја то подлац из љубави — постао! Ала сам покварен. Зашто сам се утлашио?

Па, иако сам малочас затворио перо и ставио блок у цеп, сад га извучем и почнем да записујем.

— А и намештај сам кутно! — дода Мечкарош.

— Код *Наме!* — рече с патосом и дивљењем укочени помоћник који ми се сад чинио мање непријатан. Шалљивчина нека, мангунчина! Са смислом за врлину која се стиче куповином код *Наме!* — давао сам му у себи одобривољеније карактеристике.

— Пре две недеље сам га довезао! — рече Мечкарош. — То ти је једна соба за спавање, тако жута и глатка и сва једнака — очи да те заболе од гледања. А и огледало — цео у њега станеш. Па фиока — десет кошпуља да имаш, све их не би напунио.

Такве спаваће собе ни контраметар није имао пре рата, знам ја шта кажем. Ни инжењер. Само буржуј и управни газда. А ето — сад радничка класа ликује и ужива захваљујући борби Партије.

Позвао ме је кући да ми покаже ту собу и да видим «како станује радник који је највећи човек у данашњој земљи». Гледао сам у хрпасте избљувотине прљавог снега с обе стране пута, мучио се: «Сме ли се рећи да постоје људи непромочиви за културу? Бар не брзо промочиви. Сме ли се?»

И одговорим себи: Не сме. А зашто се то питам кад нису у питању ни култура ни промочивост. А спорост промена душе није разлог за стрљиве да се прогласе уморним. Стрљив јеси, зар не? Онда и остани!

Седали смо још код Мечкароша у кући кад упаде један стари радник, сличан фогину, и рече: «Ено преа мензом премлатили Бушу што се, и отпуштен, хвалио светским рекордом којим да ће натерати Партију, директора и Синдикат на пут дуплирања норме, макар га стопут још отпуштали. На то се људи побунили: 'Не дамо да вреба Партију и директора'. Али он и тада настави: 'Оћете да дуплирате ко беле лале'. На то га сви премлаате, уз пароле на свом месту: 'Зар оцевима породица хлеб из уста 'оћеш да отимаш?' Велика је побуна била и њега су премлатили и сад га терају на станицу. Ако одмах не отпутује — сви отказују и одлазе.»

V

ГАГА

Лежала будна, згрчена, увијена у мрак предсви-тања кад поче опет да куца, па звони, па пребе, гребе као кученце. Сва сад заривена у заштитну таму лежаја, мртва, ледена, без била. Сетим се: решо гори својим дебелим, поцрвенелим спиралама. Али бојала сам се да устанем. Нисам имала снаге да пружим руку и извучем утикач, иако је вода наметљиво врела. Али снагу ми врати могућност да оно непо-

знато иза врата чује лупкање поклопца над немирном паром или ускључало грлоњење воде. Искључим контакт. Чак убацим неколико листића чаја у воду и тихо поклопим лончић. Тад зазвони још једном и још једном и још једном. Следила сам се. Открила сам му се. Утропастила Вука. Почнем да плачем. Сузе су ми долазиле из трбуха, из груди, пеле се одашуд из ноћи, из мене, из незнани, и излазиле на бешумне очи. Кад посла дигнем уплакану главу, ништа се више није чуло. Онај је неко отишао. Нисам хтела да мислим ко је тај неко. Нико није онакав какав се прави да је ако не мисли да зна какав би требало да буде. Али нико није ни онакав какав није кад је са својима у друштву. Само са женама је сваки мушкарац онакав какав није. То им је безопасно и лако. Немамо милицију, ни законе, ни казнионице да их присилимо да буду макар какви јавни јесу, кад је немогуће да буду какви треба да су.

Све су упрљали. И Косту. Био је мушкарац као и они.

Само су клинци били једино чисто што јој је остало. Оно време кад су крали и ништа нису знали живећи у неким шупљинама овета без зла и добра, без гриже савести и кајања, без порчине и осећања промашености, чисти упркос прљавим прстима, мирни упркос потерама, блажени и кад би их кочијашни, амали, пиљари или жандарми ухватили у краћи и рипидама убијали бога у њима.

Онда се смирим. Као увек кад се сетим детињства. Макар и најгорег из оних лиснатих дана. Попијем чај и навикалим се, бешумним корацима вратим на кауч и заспим тек кад се већ почело да дани.

Јер од оне јучерашње звоњаве, кад се мртва бакелитска кутија телефона претворила у гласну животињу која је љутито скакутала на наслону кауча и, упорно звонећи све нервозније, тражила да јој се одговори, бојим се ноћу да спавам: слушам кораке дуж акустичне улице, око себе, кораке горе, доле, са стране. Као да сви ту, на свим спратовима, газе по срчи разбијеног звона на чијем сам дну заборављена. Увређена се црна животиња најзад побунила и, као да је знала да сам ту, упорно је понављала своје позиве и инсистирала нестрпљиво и

убиствено, све док у даљини човек који је позивао није, уморен, увидео узалудност своје жеље и, сломљен, најзад попустио. Како телефон личи на човека који га је и начинио по свом обличју! И како све што човек проналази мора да има нечега од његовог лика и обличја измученог мучитеља. Кротка и безопасна на изглед, та справа постаје пргава, увређена, побеснела а претенциозна кад оживи као малочас, док сам туних пет минута премирала од њеног тврдоглавог наваљивања да јој одговорим и баш је брига што ја ту за њу не смем ни у ком случају да постојим, тако ми је рекао: не дићи слушалицу ни у ком случају. Јер ту сам невидљива само ако будем глава, непостојећа као сваки лопов у туђем стану. Опет је звонило. А онда, усред тог црног напада звоњења и беснила и те запенушане наметљивости телефона, неко је закуцао на врата, па звонио прво кратко, па дуго, и та два захтева да одговорим, укрштена као мачеви, била су ме понутрини, севала, резала, заривала се својим папирским слећеним млазевима инфразвука у моје дрхтаве тајне, у скровита места што пулсирају загрцнуто, у све. Лежала сам с књигом у руци кад је зазвонило: телефон прво, па врата. Згрчила сам се, престала да дишем, а срце ми је лупало као у првој краћи, само без оне неодољиве храбрости којом сам хтела да задивим своје другаре на стражи напољу, спремне да зазвизде »Дуни ветре« у случају опасности. Тад сам савлаћивала дрхтавицу да је они не би видели, иако нису могли. Сигурна да сам далеко од Вуковог погледа, бесрамно сам цвокотала, и једино што сам још могла, било је да загњурим главу у јастук, да ми онај човек на вратима и онај на другом крају жице не чују цвокоте. Није ме дуго било ни после. Тек око подне попустио је грч који ме је укочио и тек после три по подне прицнула сам безвољно у кекс од бадема. Пазила сам да гутам бешумно, да безвучно гризем, да ми покрети буду глави, невидљиви, депарошки, али били су без свежине, остарели. Премрла сам. Одишта. Вук има право, зидови су танки и ја слушам како иза њих жене, безбрижно ходајући, ударају потпетицама по паркету. То су жене другачије од мене, мирне, жене које се перу кад хоће и не стрепе, које

не добијају лупљаву срца кад испусте чешаљ, оборе бочицу с кремом, жене које редовно кад зазвони дижу слушалицу и кажу: Ало!, жене које похрле мужу или детету или пријатељици, жене које воде бескрајне разговоре, кувају, галаме, жене... Бити таква једна. Ох, бити.

А ја ту, у стану човека кога волим, ја морам да прекидам мисли од страха кад телефон зазвони и скоро изгубим свест кад неко застане пред вратима да прочита ту укуцано име станара кога можда и не тражи. Јер он ту није мање него што ја ту нисам.

Ја нисам она која јесам, ја сам она која не постоји, и само страхујем као да постојим и само сам још за себе постојећа, видљива, чујна, рањива, смртно утрожена. А зашто? Што волим Вука и пристајем да верујем у његове приче да ме траже, да сам скривила и оно што нисам, учинила што нисам, јер за те ме преке траже, а не за једну моју кривичу: крива што сам жива; и једини мој грех: волим оног кога не схватам и не могу да разумем, а хоћу, иначе неће ништа бити од љубави која не може без поверења. Зар је таква сулуца напетост клима у којој вољење може да буја?

Схвата ли он љубав? Је ли могуће да је слеп? Глув? Глуп? Мисли ли да ћу дуго моћи да издржим, непокретна, загушена сопственим смрадом, гладна, жедна, уплашена? Како волети кад не даје да се размашем, кад забрањује само. Воли ли другу? Или је, можда... Можда је он од људи који не знају да воле не умејући да се отворе, предаду сасвим... Зашто? Боје ли се? Или немају шта да даду, празни, шупљи? Или крију нешто? Болест, срамоту, грижу...

Осетим грижу савести, ја, што никог нисам познавала изближе, што ми је он био једини мушкарац. Да сам ишла с другима, разумела бих боље њега успоређујући га с осталима, овако, мишена искуства, ја трнем само и кајем се, кајем.

Затворим очи да не бих даље мислила. Загњурим главу у јастук.

— Можда — почнем да се тешим — он мисли да не би омео да ме воли. Двојник је мог брата.

Осећала сам да ћу, наставим ли тако, отићи тамо где нећу. И да ћу му таквих ствари испопретпоставити и натоварити да ће ми после бити немогуће

назад. А како волети без дивљења, како волети човека кога и волиш да би се поносила његовом снагом која је лепота и лепотом која је ум и збир врлина?

Но мисли се нису дале више ућуткати жељом. Све горе, одвратније, гнусније претпоставке о њему надолазиле су незауостављиво, као да су све бубре света и све прљавштине, понете једним лењим гусеничавим ветром, почеле да га затрпавају у мени, да га даве у том мом смраду, да га гуше. И ја сам истовремено видела њега од плаве до струка, тужног, очајног, а немогућег, како се гуши и дави. Ноге и бедра и трбух, већ придављен у мени, лице које му је од тога позеленело, губило се, распадало, умрућило све убрзаније, нестајући све коначније.

Избрисано.

Неко време било је пусто, мирно, непомично, главо. А ја — као да сам чекала да се његова глава опет појави у мени на месту где је одавно. Заувек. Тамо где девојкама о врату висе звездица, лентер, четири листа детељине, срце са утиснутим рубинчићем у злато. Само изнутра. Тамо је било његово место.

Празно сад. Тако празно да је болело као празнина свих зуба наједном извабених. Вриснула бих, појурила, јер без њега ни ја више нисам ништа. Мртвац један обичан, леш глуп, немоћан.

Крв ми је ударила свом снагом у главу, у сва била. Нестао је! — говорила сам — јер сам престала да волим, јер то не заслужује, јер забрањује само, јер није добар, није јак, јер се боји. Ја сам престала да га волим и, јер је нестао у мени, осетила сам да нестајем и ја, умирем и ја, престајем и ја. Ионако ми је одједном све постало јасно: он — слаб, и ја — слаба. Он — мртав — и ја мртва. Везани! Неодвојиви. А бедник, бедник. (И ја беднија од њега, бедница). Подлац и лажов, клеветник и убица чистих руку; убица (и ја — све то — подла, лажљива, клеветница, убица...).

Моје су руке прљаве. Не перем се. (Зидови су танки, могао би се чути, и људи би се забринули, звали милицију мислећи да је ту лопов, а не ја, бивши лопов...) А не разумем. Њега сад нема више у мени (да ми забрани прање), а ја ипак не устајем

да се оперем. Јесам ли још његов роб и без љубави? Ја га не волим више. Не волим. Али ја и не постојим зато. Искупише прљав да бих пристала да га живог дочекам. Моја смрт је једини начин да умре и онај који ме је ту закључао да бих све то помишала и умрла.

Устанем. Оајурим у купатило. Упалим светлост. Окренем славину. Али вода не побе.

Је ли он, који не постоји више у мени, моћан и велики да и води нареди... Или је, не верујући ми да ћу га послушати, просто искључио воду?

Такав ужас од човека: мени да не верује!
Значи да сам неуверљива и кад осећам. Је ли зато?

Дигнем главу и угледам она два као укуцана ексера. Нису. Пробала сам после. Знала сам.

Сва планула од беса, стида, увреде, немоћи, очајања.

Скочим на каду.
И то је намерно, он. Значи — хтео је. Зашто? вриснем; зашто ако ме је волео?
Није ме волео. Зато.

VI

ВУК ВАСИЉ

Све је прошло. Смушао сам Бакса који ме је водио својој кући да ми покаже сина и жену, жив после свих тих киша, кијамета, поплава и савладањих невоља, и на његово инсистирање трећег настављања оног сиренама прекиданог синдикалног састанка на коме је малочас тек срећно окончана предаја одашковања и награде, али не и причање његовог живота:

»... Проходио сам после неког времена« — говорио је, скоро невидљив иза микрофона — »али не како ваља. За борца нисам био. Постанем полубангави четни интендант. То је! Баксићи ме опет узели под своје, а не могу да кажем — било ме чак и канديدовало. Приштаблије полегали раније те ноћи, сутра ће зором партијски састанак. Под тачком *орга-*

низационо — моје примање. Бригада се тукла три дана и пробрала, снабдевање отежано, али ја заседу направио утркос томе, заробио нешто хитлеровске коморе, па храним оне моје манупе као да су есе-совци. Даклем, кажем, није да нисам био и тада уморан, али како да заспиш! Преврћем се, бројим до сто, прегумбавам сећање на цео свој живот — један велики безобразлук неборачки, али заспати — никако. Шта да се ради? — питам се, штоно рекао друг Лењин — ствар је важна. Бићу сутра члан, баксуз туј-пике, више његово не важи. Тако ја мислим, полећушке, на папрати. Сведем у неко доба и очи, плусном у сан не прекинувши нит сећања на баксузне догађаје из досадашњег свог предживота. тачно као лично на јави. Мора да сам заспао, јер ме неко поче да дрмуса:

— Вечеру! Стигли смо.

Погледам ја — главом Миланче!

А тај Миланче курир, спадало и изелица, у корпусу га већ није било, четири порције поједе за оброк, а видео сам га јутрос кад је смазао оваки комад пресне овчetine, ни ушима да стригне, само што га баци у кљун и прогута. Украо, али докажи.

Онако мамуран, дам му оубе хране.

— Носи! — рекох.

И опет легнем, свеж да будем за пријем. Лежим, мамузам бедевље својих сатова, па као дете склапам неке речи у песмице:

»Ат, ат, ат!

»сутра члан, не кандидат,

»ататат!

»кутићу ти свилен сат.«

Опет дрмусање. Миланче.

— Вечеру.

Мислим ја: Е, нећеш да ми подвалиш. Сад сам ти је дао.

— Море — рекох — иди мало мајли, видиш да мислим на сутрашњу тачку — цео бивши живот морам пред другове у зору да изручим и повежем.

— Дакле курир нека цркне, а комесар нек се тови.

— Губи се.

Утом и свану. Дам доручак свима. Састанак глатко протекао. Милина. Најзад, ето и моје тачке — пријем: прозваше ме, али Миланче означи: »Другови, није што се мени синоћ то и то десило, али он још није довољно уздигнут и нема односе, случај бициклазма: горе — кичму савија, доле — гази и услед малограђанских заостатака порекла не уме ствари принципијелно да зашлѝи, него лично поставља, комесару који се вратио из обиласка батаљона суву храну дао, а мени који сам га пратио — ено ти траве, паси!»

Било је то довољно. Баксићи се показали бољи стратеги од напорног човековог права на научну судбину, то јест — срећу.

Па мислим: откуд да је научност партијска за баксуза човека. Али и супротно мислим: објашњавам друговима, објашњавам истину ствари. Те тако и оста — одлагање пријема у чланове.

Утом — другарски сусрет са црвеноармејским тенкистима под Београдом. Шта да вам ту причам — једно одушевљење с наше стране и с њихове: паткарте. А како сам био металац и варилац, поред кесонерства и рударства, послаше ме у помоћ наши на руски аеродром, помоћни механичар да будем. Пилотажу ја почео по мало да, по обичају, крадуцкајући изучавам, али члан не постах тамо код Беле Цркве, где се аеродром налазио. И наших је доста било (а где нас нема? Нек се само туче или пати, и то где год хоћеш у свету белом — ето ти и наске!). Капетан комесарског положаја, видећи ме на раду какав јесам, хтеде да ме и учлани, затражи писмено карактеристике, али док су спигле, рат преконоћ и престоао. Као пребрзо учини се неким; као таман се навикли; тек — неисцрпљене ратоборности закасне-лих искезиле зубе, дрџ на дрџта насрће кад непријатељ оружје полаже. На пример, мој случај што се мени десило баш кад се опет обрадовах што је најзад настала слобода и опште стање: црко баксуз за ратничку класу, научни прекидач људских невоља човека по човеку.

Јер, распоредна одлука је пала: ја имам да као механичар у једном авиону летим над Загребом у паради победе.

Везујем се већ ја, према томе, за седиште, кад један капетан, баво га знао откуд се створио, скочи на мене:

— Нећеш летети, ниси ни чин, ни члан, ни споменица, ни заслуге за народ.

Повуче пребицу, извлачи ме, крутан, за врат једном руком као да сам пиле. Ја га, отимајући се баксићима, наслепо ударим, било ми прекипело.

Резултат: ја опет — раскандидовање, он — опомена.

Како то? — упитам се: наставља ли се баксовање? Јер мене су спрва и пред ратни суд. Замало не стрелаше. Дигао руку на официра! Али схватили некако: радна снага с пет квалификација потребна је обнови и изградњи.

Шта ћеш! Ја — хајд, подижи мостове које смо још неки месец раније власторучно рушили! Први случај био ми је тај, па да не рекнем — има неког бавола у свему. Ту се замало и не удавим.

Али да не дуљим: ја кесонирам и мостирам до пола. Што је најтеже. Но кад треба прослављати пуштање у саобраћај и делити ударничке награде за залагање на послу, ја већ, с целом речком преко главе, на другом крају државе, бетонирам и вучем темеље новом неком мосту, с обзиром на мој премештај по потреби службе.

Ето шта значи бити преквалификован.

Ни то, изгледа, не ваља ако си баксуз.

Али шта је у мом случају ваљало? Радилшта и сами знате. С почетка хаос, а док се мало ствари среде и Партија својим будним оком почне да одмерава, на основу показаног залагања, кога ће да обухвати а кога неће, стубови су готови, полагање конструкције извршено и хајд, друг Бушо, покупи трње па хитно на нову несаобраћајену реку, зову те у нови хаос, потребан си. Тако да сам почео да се појујем што сам некад крао знање мајстор-Блажи и мајстор-Стипи. Колико сам батина због те жеље за знањем извукао кад би ме ухватили у краћи, а ког лопова на крају да ухвате кад је краћа, зна се, што и тестија коју носе на бунар док се не разбије, то јест, на крају увек француским кључем по потиљку. Али тако ми треба, ем баксуз, ем знање хоће. На врбу се не прибија застава. И шта вреди мени слобода

кад све продужује да наваљује по старом и несрећном по мене приватно, што показује да човек класно најсрећнији може лично да буде жртва несреће, иако се тако нисмо договорили. Али не пушта баксуз свога, по сто пута радничку власт да успоставиш! Јесте, било је тренутака таквих мисли. Било је и горих.

А ипак, мислио сам кад би ми пошло за руком да се охладим: »Немогуће је то! Ипак, толико и толико, друг секретар знаће тачан број, толико и толико нас погинуло у борби да нико не буде баксуз, па како му то сад дође? А ја сам знао одувек, чинило ми се: узалудно се може и поживети, али гинути — то се не може узалуд. Јесте, опшио сам се кад ми 1945, у зиму, награду за новаторство дали, па одмах и одузели — штампарска грешка. Јесте, у руднику, у жељи да разбијем њокалицу баксузу, претерах у небрижљивости, услед чега несрећницу изазовем, скоро затрпавање, али без последица. Јесте, али постојало је и оно пертловање, то јест седамдесет шест сати на радном месту и незнаном послу, и шта вреди оправдан казан кад су три месеца између живота и смрти довољна да те награда за залагање мимоиђе и допадне другом. Сем тога — и нарав није да ми није погана, кочнице немам на уснама: сечем, режем, критикујем. Него.

У прво време, сећате се, сви у један глас: »Ех да су нам машине!« Кукњава једна, а аконто заменице томе неки појединци, не само ја, и по 76 су сати глупаве заносности, ја сам се први бунуо после кад бих видео успављеника да тиме хоће заосталост нашу да прескочи. Нисмо се борили, људи, за 76-часовни радни дан. Па трес мој пример пре болнице. И закључак: ја сад не рмбам више од осам! (Сем кад треба, као ово, јер реке и остале бесловесне ствари не брнују људске жеље и снове!) А до пре овог, сад ту, један је увек био резултат: »Марш напоље, карангеру, сузбијаш одушевљење, подбунујеш. Иди одавде док си читав, другде ти посао тражи. А да ниси рањен, питао бих те за мајку четничку и саботерску!« Тако су мени више пута без разлога и права говорили разни другови, и што да не признам: трипут ме и намерно прематило. Добро, мислим ја, ви-

дећете. И истина: ја се и не запослим, а оно стигне наређење: »Немој сте људи, другови, држ'те се радног времена! Прописаног од Централног већа«. Знао сам ја. Али не вреди међу људима незналицама ни сувише унапред знати. Јесте, почели су свуда да се држе новог закона синдикалног, али машине које су стале пристизати неки сатиру аконто осмосатног прописа. Не чисте, не подмазују, остављају да кисну. Али најгоре — недоучени, не знају поступак с њима, на мотор се љуте, мајку дихтунгу псују, мењачку кутију распале курблом, као да је она кривац њиховој неумешности! И све им нешто на моторима није потаман. Не нека цевка сувишна, те неки шраф — вади га, мајку му, може и без њега! Буним се ја, кажем им лепо: — Идите у очин и мајчину, шта вам машина крива? Незналице!

Резултат? Не питај. Моја је реч без чина и еполета, не слуша се.

И које чудо? Ја опет фусингузиран. Да се уверим? А да шта! Или не? Хајде, док си читав, нови посао потражи, биће га, упркос карактеристици — »Нема поверења у млађе кадрове. Омета смело уздицање нових снага«. Није, браћо, него жао ми само малтрегације народних пара и машина; чиме се и успорава крајње остварење праведно заслуженог ослобођења.

Али знао сам. Опет не прође много, стигне парола: »Овладајмо механизацијом! Чувајмо машине као очне зенице«.

Није да сам видовит, али знам, па то ти је. Схватим и зашто се моја не слуша и наопако тумачи. У појединца се још нема поверења, јербо није, мисли се још ту и тамо, квалификован да самосталски и на своју ручерду брине о општим стварима. А то и јесте главно, и чим то укрешем, решим: приметим ли одсад нешто да не клапа — одмах ударај допис синдикату и упозорење секретару. А не као пре — што на уму, то на друму — директно првом ког видим и оптужим. Јер друмови су нам још помбаст и излокани, али власт је, мислим ја, твоја чврста, права, и добро ти хоће кад видиш да знаш путеве и начин за сарадњу с њом. Споразум, друг, потражи, а не као пре рата: буну се кад нешто није у реду. Јер то је — буњење је моје данас неправилно и заостатак, с обзиром

да је то сад све твоје, и власт и фабрика, па нема смисла ни буна кад је против самог себе. Споразум се зато сад хоће и стрпљење. Па добро, кад није друге, одлучим: бићу стрпљив као година.

Само пази да није ни тако кад се несрећа вуче за тобом као твој неотпали реп. Јер мене у вези с тим оптуже да изгупам против инжењера и директора који се не издиру како то ја обратно писмено и усмено харангирски тврдим. На састанку синдикалном ја и почнем, сећате се, у вези с тим: »Нисмо ми најневажније нешто, а како је понашање главног директора? Урлање«. Већина на то моје, диже руку, како су одговорнији после мене објашњавали. Није то што се улагују, него већина појединаца не види сама својим очима, а и бојушка се — већина. Закључим ја: »Сада ко хоће срећу, нека гледа само свој посао. И ћути!«

Тешко паде мени такав кукавички закључак, али издржим упркос зуцкању (сећате се?) да сам мутикаша. Услед чега ме нису примећивали и награђивали, мада сам за многе послове био спретан. Али куш! решио се и готово: да пробам тако и тако, не из страха или из оног дршплоташког — паметнији попушта. Јок. Али издржи, ћути, другог излаза нема. Свој по-сао ради. Човек леба и има да их под терет подмеће и не шенећи да их савија док терет заосталости притискује. Ствар је у томе што сад човек није непријатељ па се на њега и не вреди рогушити за невоље као пре. Зато сам, упркос слободи и свему, и остао до дан-данас баксуз. Да сам знао да је сад непријатељству и баксузлукку друго порекло — нељудско, речно и томе слично, не бих ни страдао после рата, већ бих првом приликом био запажен, одликован и завољен од свих људи. Али ја нисам рачунао с тим што човек није, а меша се у живот човечији.

Но тад, кад сам још био на нули радости и ћутке спроводио то своје знање у живот, прибе ми после неког времена секретар и поче да ме издалека кува и придобија. Не зна он мој живот и све што је претходило, али ја — катанец. Схватио сам ипак у прави час ову важност понашања за успех рада животног и за заустављање баксићких мешања у пут и живот које ми досад није полазило за руком, јер сам се предратно држао према човеку који заостаје, као да

је душманин. Нисам се зато ни секрићу одједанпут офирао, него миц по миц: данас мало, сутра мало, мало разговарај са секрићем о овом и оном, показуј све већи интерес за опште ствари, и ја тек кад осетим да ми верује, почнем опрезно да излажем као »могло би се« или »како би било« или »на основу овог што кажеш« и »можда би требало покушати«... Моји се предлози односили на рад, штедњу, ограничење самовласти директора, на односе између људи и према раду. Све старе моје примедбе, али у недељном нерадном руху. Што? И чоколада се продаје у стањолу. Зашто не би и истина? Секретар, ето га тамо да потврди, слуша ме и мисли ћутке своје, али утом стиже и закон о радничком самоуправању и већима, те он једног јутра: »Хоћеш ли члан да будеш?« »Како да не!« одговорим и, као што видите, приме ме у чланство, што сам вам потанко и испричао као један роман. Живели зато сви што сте ме пажљиво слушали, и како сам потанко оборио баксузлук и Бакса на обе плетке. А није да није био дугогодишњи рвач од прве светске категорије и један ван ове земље још увек светски шампион. Али сад двособан стан имам, и жену и дете. А чим нешто голоруки у руке добије, све се мења: власт сад радник треба да чува и развија. Па како да не викнем: Црко баксуз! Живели нани раднички савети, убице човекове несреће! Под гроце му ногом ми из наше генерације стали као Милош некад пробушеном Мурату... «

Није ме, дабоме, одушевио крај његовог живота и знања. Због сценарија? Остарио је! — помислим. — Опаметио се, што се каже, а можда је све то његово више последица умора, мање искуства и памети.

Али и сад, путем његовој кући, камо ме водио, постављао је каљав, уморан, изнемогао: »Купићу радио«. Једним сам увом слушао причања о томе и осталом шта ће да купи једног од идућих месеци, јер сад је дошло време да се радник културно уздиже. И како ће зато на зиму да пође на неке курсеве, а ако му гимназија не падне сувише тешко, постаће и инжењер после. Радник све може данас, ако хоће. И директор може да се постане, ако је

неко био првоборац, чак и без школе, а ако није — треба курсеве само свршити...

Још малочас кад ме, завршивши, позвао да му погледам стан, жену, дете, у себи сам то одбијао најжењено, иако доцкан. Јер сам споља одушевљено чак одмах пристао, опет из страха да га не увредим. Путем сам двапут покушао да се извучем на време: »Журиш« и »Уморан сам« и тако даље — сећао сам се посете Мечкарошу — али он би ме сваки пут кад бих почињао о томе, тако несрећно погледао да бих и мртав попустио и продужио даље уз њега. Бојао сам се — поштено да кажем — више разочарања у његову срећу неголи ранијег његовог баксузлука.

Слушао сам га ипак напола, да заштитим свој већ готови сценарио од разорног зрачења такве неконанчне среће и пратио само другом половином свог слуха с двоструким дном извесне своје приговоре на тај претерани његов наједном позитивистички оптимизам, на тај слепи наједном његов *do ut des* менталитет заинтересованог практичара, и на ту његову, после свега, врло наивну веру да је свршено са »личном несрећом«. Вера је то сад храњена више неизазивањем проблема неголи том споменутом а њему незнаном формулом из римског права. Но ја не бих био онај који сам да нисам истовремено »поклапао« јетким утутцима сопствена гунђања и незадовољства баш том привидном победом, и путем устајао против себе, који сам те приговоре измишљао и, измишљене, одгуривао одмах у позадину фиока свог ума, љутећи се што се правим да мислим да је логично очекивати да човек радник буде већ данас пуно различитији него јуче, кад се још борио за оно што није имао, иако сад има делимично оно за шта се борио и оруђе да борбу настави успешније још. Али Бакс се утом почињао сам од себе поштено да претала у одсутног Мечкароша, привремене циљеве је проглашавао за коначне и, некритичан, пресамоуверен, журио да се задовољи. Само, какав бих ја сведок и сценарист био кад бих очекивао да ће се природа људска за неколико година из основа да измени! Од овог ту дана не треба тражити оно немогуће које ће тек сутра доћи на ред остварења. Како? Зашто? Не бори се више за непостојеће него за даљи развој оног што већ постоји. Мечкарош, на почетку, али

и Бакс сада, примери су тог практицистичког недалекометног ситног сањарења на реалним детаљима, доступним свима, остварљивим квантитативно, мало помало: стрпљивошћу. Стандарда? Није за њега у питању амерички *way of life*? Не. Социјализам — то су пре свега нови односи међу људима, људи... А онда, приче о радију и осталом што ће да купи, то није монопол Америке, то свугде доноси индустријализација. Неке њене појаве могу бити и сличне упркос основним разликостима између система.

Опет се узбудим. Одушевљен ухватим Бакса за још сигурну мишку и помислим: није он остарио, дакле, ни поклецнуо, ни пао на тој дечјој клизавици. Не ради се више о елити класе. О њој целој је реч; ниво с ког почиње нови човек врло је низак... Али тај ниски опрат онај је на коме данас као нација живимо и сад заједно треба и плански — сви увис. То му треба објаснити. Тих педесет година тешког рада пред нама да бисмо стигли и престигли.

Увео ме у кухињу у коју се улазило преко уског прага на нивоу улице. На црном гвозденом кревету лежала је као лопов ружна жена са спалом повезачом, чупавом косом, што је већ од врата одвратно заударала на гас. Учинило ми се да сам је видео, личила је на Мечкарошеву. Не лажем да ми се учинило да личи на њу. Али хтео сам пре но што сам је и видео да на њу личи. И то више Баксу неголи мени. Јер њему сам хтео да згадим ту малограђанску идилу. Била је, у ствари, она млада, неружна, мада и нелепа. Свежа.

Она се, чим уђосмо, без речи диже једним трзајем целог тела, трзајем као пошлим из унутрашњости доњег дела трбуха, и, руковавши се са мином (не и с Баксом) неком мртвом руком, чучну и поче безизразна лица да се расањује царајући ватру у штедњаку. Затим насу, још не знајући сасвим добро шта ради, каменог угља у пећ, иако је у тој малој просторији што је мирисала на смочено пројино брашно и купус било ионако превруће. Неиздржљиво. Само ја нисам хтео да то мени једино смета. И Баксу. Али он седе домаћински сигурно за сто (друго се није ни могло), гурну једну од две хоклице према мени и рече: »Седи!« Но утом се одииковани као нечег сети, извади из џепа свог капутућа кесу полуистопљених бомбона и понуди ме.

— Хвала! — одбијем, и добро што сам то учинио јер Бакс рече с неким тугаљивим изразом који имају грубијани кад говоре о деци:

— То је за малог! — и викну: — Клемпо! — окрену се детету које је спавало прилијено уза зид: — Еј, клемпо!

Непокривено, на згужваној асури, у кратким панталоницама, цемперу од сиве сељачке вуне и тешким чарапама прљавим и мокрим, дете отвори округле веверичје очи и пружи руке према оцу, који га упита пре но што му тупну једну бомбону у мека, замазана уста. Својом пласнатом шаком држао му је браву:

— Шта спада на ударничко дете? Реци, шта спада?

То није сад питао Бакс, него у магновењу Мечкарош, али и Бакоов је малишан пружио исте ручице, прљаве и црвене према кеси.

— Реци шта спада? — питао је Мечкарош смећећи се срећно и прелазно руком преко дечјег образа.

— Двеста глама шећела! — рекао је Бакоов малишан.

Бакс му даде још једну бомбону и погледа ме кратко, с поносом срећног оца, Мечкароша:

— Тако ја њега одмалена учим да воли Партију! — ухвати се широком руком за сто.

— Добро! — окрену се опет малом. — И још шта? Двеста глама шећела, мимо...

Рука му се на столу згрчи док се нагињао детету које одговори научено:

— Мимо осталу децу.

— Тако је! — грмну Мечкарош као да је у окну, и кухињница се затресе сва, али све је ту давно, канда, навикало на његов глас и ништа се не помери и не разби. Жена је чучала крај штедњака царајући сањивим рукама ватру.

— Он ће на школе! — рече ми Бакс после и удари песницом о свој сто — инжењера имам да начиним од њега, новатора.

Можда је то право. И сутра ће се живети. И мали треба да настави очеву борбу. Не може се тражити све од једне само генерације.

Погледам на сат.

Ко каже генерација? Није она у питању. Реч је о једном неуморном човеку који је остарио, уморио се и престао тиме за мене да постоји. У сценарију гине да би неумор стекао право на вечност.

— Воз ме чека! — рекнем устајући.

— А спаваћа соба? — скочи Мечкарош и ухвати ме срећним и тешким рукама за ревер. Не. Скочи Бакс и викну: — За мно!

Соба у коју смо ушли мирисала је на бојење и није билаложена, али нови намештај зато није ни био употребљаван. Како би? Кревети нису имали душеке — само жичане мадраце и политиране рамове. Орман — отворен и празан. Комода — вероватно исто празна.

— Лепо! — рекох — али где спаваш?

— У кухињи — рече Бакс милујући хрпавим прстима глатки фурнир. И објасни: жао му је још да троши »ту лепоту«. Нека зато тај нови намештај још неко време тако, као у излогу! Не прља се и не квари.

Опет онај тугаљиви израз и руке везада у покрету, у жељи да дотичу, да осете, схвате.

— Имам и душеке, још их нисам ни одвио из хартије. Нек стоје до лета! — рече Мечкарош. — Па и навикао сам на топло, а у тој соби ни пећ не греје добро, дими... Кад отопли, поновићу собу и сан! — рече Бакс с мутним спидљивим обећањем у скромном гласу. Тад се сруши на даске и жичани мадрац новог кревета. И заспа као мртав.

Не знам шта сам рекао, како се опростио, како сам изишао, како, опет не погледавши је, стегао руку жени (која ми се опет учини ружна и опет налик на Мечкарошеву). Добро је што се Бакс срушио. Онесвестио. Умро. Као у сценарију који претходи чињеницама. Оклевао сам: да ли да одем по лекара. »Не треба«, рекао је он пробудивши се ужаснут. »Уморан сам само«. Ужаснут што је тако несвечано поновио нову собу и намештај.

Јесте, убијам га, јер одајивање је — његово освојење Анапурне: после тога ничег вишег нема за њега. Убијам га у сценарију и зато што борац који се сав прилагодио једном типу борбе не може да се, до у детаље приспособљен победи над једном врстом

непријатеља, успешно бори с другим. Он би морао да се сав промени, демонтира и поново преудеси своје облике изложене сад другим притисцима и другом стилу борења. Тежак је и за индустрију прелаз с ратне на мирнодопску производњу, а камоли да биће адаптирано толико година рвању с једном одређеном граном невоља. Сад су мање антагонистичка противуречја по некад, али ипак су противуречја, иако су им уједи плаћи и тупљи. Но маневри су им зато домишљатији. Бакс није од људи који су за то дорасли. Повлачи се зато. Смириваје. И препушта сину наставак фељтона. Јер Бакс има све врлине борца осуђеног да се голорук туче с до зуба наоружаним противником. И није од оних који уз сачувано незадовољство (ту гордост човекову) умеју да се повинују новим, мање голоруким условима рада, условима у којима знање и инвенција, не наилазећи на раније отпоре, спадају у срећено и свакодневно од седам до два и не изискују никаквих 76 сати непрекидног пертловања, с болницом у којој се лежи док се не измене сви руководећи кадрови *Струготехне* (у међувремену уједињење с *Ослобођењем*), а преостали стари радници не забораве на његов подвиг. Чак и није важно што су га у међувремену сви били заборавили. Нека се секретар или нови директор није одмах сетио легендарног њега, нека га, смршало, нису одмах препознали ранији друтови и — готово, Бакс мора да им окрене леђа. Тако се и десило. Окренуо се и изишао, изјурio заправо, пневан и увређен, а помоћник директора, који је, доста дуго тражен, стигао утом у канцеларију (на њега се и чекало, јер је радио ту и пре, знао за Бакса и у чему је ствар), појурio је тада своме столу у другој соби да из фиоке извуче диплому синдиката, захвалницу колектива и налог за исплату награде, и, напавши их после дужег тражења у једној ролни с цртежима шрафова и мутера, вратио се, и, не видећи га више, изјурio за њим. Али док га је тражио по хали, двористи и магацинима — Бакс је, прек, нагао и увређен — нестало. Помоћник директора га је после актом јурio преко синдиката металаца. Али Бакс је напустао варилаштво, прешао опет у рударе, није се задржао дуго у угљу, вратио се у Београд, запослио у фабрици бетонских стубова, а дактилографкиња

Месног већа, која је тог дана случајно прекуцавала и његове карактеристике и ранију преписку између помоћника директора и синдиката, као и нове предлоге за награде, импресионирана његовом судбином, побркала све и ставила га нехотице међу награђене на другом списку бродараца, који га оправдано није предвиђао. А Бакс, који је дигао паре и после сазнао за прешку, опто се, мање из очајања што је у међувремену научио да је реч о грешци, више што, опет увређен, осетљивији но иначе, није могао да отрпи идеалистичко скретање шустера Тозе, ипак пролетера», како је изјавио на саслушању и истим ми речима опет то причао прексиноћ између четвртог и петог рођења, кад сам први пут и покушао да побегнем од његове танке још среће, реализоване по цену депрадирања она, бојећи се свега што сам слутио, али нисам побегао, иако сам све то унапред знао, него га сачекао да изиђе, решен да га у сценирију по сваку цену убијем...

То је довољно.

Јер шта би у сценарију — ако остане жив и све се лепо сврши? Да се ожени? Оженио се у међувремену. И онда? Бракови су сличнији но што то изгледа. У несрећи која је срећа јер је збир два негативна броја живота. Сабрана. Он, осетљив на ситне неправде и наоштрен на борбу против стихије несреће, против »мртвих што мрдају као пихтије у живима«, како је прексиноћ још рекао, сам је могао имати у себи привалном много те пихтије, сентименталности неживљене, а, увређив као да је ударен мокром крпом осећања мање вредности, био би као муж безразложно љубоморан, и дошао у ситуације да се према мени понаша као неко, молим! као ја према Гаги баш у исто време, јер сам је држао затворену у свом стану (и сведочење је борба и, према томе, ја сам исто борац који нисам умео да се прешалтујем са спирата залагања за истину о животу на план љубави, која је борба за претварање истине нагона у истину свачијег личног живљења, упркос свим непоударностима са сновима и осталим). Или да му се деси што и мени, који још увек неживљено носталгишем са опасностима освајања, за пијанством неизвесности, за коцкарском чари савлађивања опора, за оргазмом заривања мача победе до балчака у

туђе отпоре и туђа меса, а том врстом победа на које смо навикли, а којих нема више у браку, и шта, Бакс да вара своју жену? Какав би онда он јунак био? Јунаци не носе узалуд оклопе против радозналих стрела. Иако су изнутра начињени, као и нејунаци, од истог меког, неиздржљивог меса.

Нешто ми је постајало јасно. Ја нисам размишљао о Баксу, ја сам све време о себи, о свом бежању од Гаге.

Хтео одмах да истрчим. Устао сам нагло, извирио се непотребно, више напола: »Заборавио сам нешто. Онда и воз«. И потрчао. Ужаснут. Зар то? »То?« Нисам могао више. Јурио сам, а повраћало ми се од тог његовог самозадовољства, после несвестице, кратког сна заправо, после завршености. Уплашио сам се круга, увек гнусно погрешног. Стигао сам до загата и, без даха већ, продужио, жељан забораву. Да заспим и ја, уморан.

Али од загата до станице прешао сам последњи километар мркле ноћи дремајући у ходу; ту, запљускиван последњим исцетцима мокрих пољава; из те горчине, непробуђен, ступио на болесно пренатрпан перон; пробио се кроз тамна крада унезвереног бадољења; тало се о корпе, кофере, сандуке (бол буди!), о гајбе се тало, комаде разговора: »Сувинше сам млада да бих искрено волела!«; не, то сам раније чуо; сад само: »Он никад не дође кад каже, па чекам, чекам...« Катрански црно све је; само два квадрата јетрене боје струје утиснуте у мрак; све ближа врата ресторације; да ми је да заузмем комадић места за прљавим столом и седећи одремам. Али неко очински рече: »Све су оне курве, и главно им је неку корист да извуку од тога!«, ја утом ногом закачим о нешто отпорно, квасно и спотакнем се као о конопцау разапет у висини чланка: *воз 03 из Ниша за Светозарево, Лапово, Београд, Винковце, Брод, Загреб, Љубљана, с прикључком за Јесенице и Сежани, касни 386 минута*; престајем да чујем жену: »Али да дознам да ме преварио, одмах бих га оставила!«; преда мном се отварају врата собе дежурног; падам саплетен тим преосталим дубоким женским гласом, затегнутим од главобоље и у луку падања хватам се да још рачунам (да не бих мислио, да престанем да мислим): *то је шест и по сати чекања! Можда и ви-*

ше; треснем; будан: под једним ми је дланом чупа влажне људске косе; с ње склизнем згабен и ударим о љигаво блатан бетон; под другом руком осећам још гњетаво сукино над испршеношћу, јекнулом, али без покрета; очекујем псовку да допуним пад и бол; шајак се не миче за то време између удараца од пада и свести о болу; и ја се целим оловом свог тела просипам на тело што се и даље не помера. Премлада за љубав? Можда сам то ја премлад за живот? Сви премлади за срећу? И погледам питама: ја или сви? И одговарам — Исто! Усправим се с напором и, чућећи (сасвим будан), почнем да по цеповима вина-јакне испод црног гумираног мантила, скинутог с есесовца, тражим лампицу; нада мном још изгубљеније теку сви противуречни правци бауљања гунтуле, то црно струјање кроз црње, то безбројно стругање опанцима, цокулама узнемиренијим од пантких ципела; сви ти страхови да не изгубе воз заустављен провалом облака што је развезала бујице, затрпала пропусте, занела неке мостове; ево коначно и батерије. Лампнем. На асталу превученом танким слојем блата, као преражен, лежи сељак. И већ сноп моје батерије на измаку дрхти одбојно с оним ужаснутим поштовањем које живима уливају мртваци њихове врсте, нарочито нагажени и такнути изненада или ноћу; али огледалаца, колико мали нокти, ужалељена у некад првено срце наспред прастарог и прљавог кожуха, као играјући се, равномерно скраћују и развлаче јектичавожути сноп хармонике моје светлости: човек дише. Кад издахне, прса као да му се спуштају све до испод асфалта; кад удахне, груди му нарасту као хлебно тесто, па избледело срце од уфасованих и поиспадалих шпалтера огледала засијучка нахереним пришпивеним за јатнећу кожу и урамљеним у гајтанчиће без боје. А онда опет издахне и груди се стропостају ниже од пода, прострте по њему као преражена лепиња. Конвексна. Он страшно још хуче и груди му се грмуљају у чворове с ребрима изнад оба трупца бутина у скроз промоченим чакширама, закрпљеним на десетак места, све до руба чарапа на гране. А проклети безоблични опанци, мокри, мокри, мокри: баш му пуца. Наставља праствари неки мртви сан, неосетљив на место и време. Ни удар од мога пада га не извлачи у јаву.

Дише дубоко. И што да му кажем: »Није здраво тако, на бетону!« кад би ми описао мајку и ја му вратио, па — један: један, и — и стање непромењено. Шакатање да не искључим и вероватно општу нервозну шорку.

Дигнем се. Из сомотских панталона боје липовог меда извадим марамицу да обришем ударену руку, али разаберем звук кишнице низ прекинути, недовршени олук. Оперем крај мантила прво. *Премлада за љубав?* А шта је љубав? Стид и уплашена машта, је ли? Три недеље само да проживим с њом, и од њеног савршенства неће много остати. А онда? Није ли свеједно? Шта?

ИСТОВРЕМЕНО ЈЕДАН ТРЕН, СПРАТ НИЖЕ

Био сам претеран и у томе. А у чему нисам? Патио сам, био сам као никад увребен. Љубомора? Можда и није.

Док сам био још неживљен, за мене је женска пода мном била потврда мене као бића, не само мене као мушкарца.

Зашто је младост глупа? Зашто искуство тако поразно?

Али оно што не разумем, то је право с којим сам очекивао да јој будем једини (иако ни она мени није била једина догле).

Лажем се, лажем се, лажем се. Није то. Није. Шта је онда?

А гледање, а жеље, а искушења после, кад први заноси пробу?

Не морам ли и ја на делу да потврдим равноправност за коју се гинуло? Шта? Морал? Не. Нови морал. А зашто баш на моју штету? По чему је њена будућа невиност — моја штета? Зашто то љубав пројужује, упркос револуцији, да се држи својих старих норми? Немогуће да је у питању била само смена на власти. Не и ново, другачије, у круг незатворено, довољно незадовољно да се никад не уобручи у круг, у завршено. Бар не још у часу тог пуног зева између порушене зграде и нових конструкција, још не ефикасно очврслих у рефлексни већ, самоодбрамбени систем човеков. Горе но ишта било ми је, мора бити,

од почетка то што би непромењена могла да остане љубав. И још горе: што не знам какву би требало да је нову измислим. Донедавно је све то нејасно лежало у мени, помешано, мутно, непробуђено. Нисам ни слутио колико је волим, иако сам бежао после сваког нашег додира, уплашен да се неповратно не вежем, сваког свог дана, за неки квадратни корен из ирационалног минус један сваке љубави. Али сад се све узбуркало тако блесаво јер сам сигуран да је волим заувек, а не знам како да је волим. Не могу да се помирим да то треба тако. Не могу. Сестра је оног у ком сам навикао да, незнатом, налазим остварене све врлине неуморног човека, човека какав он тек има да буде и за чије се постајање вреди целог живота борити стиснут у оклопе свих нерањивости, упркос неснази која је људска.

А да се толико не познајем! Какав је већ удар био за мене онај сусрет с њом крај зелене кућице бившег управника Зоолошког врта, или неколико дана раније тамо, у Ломиној (не, тамо још нисам знао ко је она) (Је ли то љубав? Знати.). Колико сам се пута раније питао: »Јесу ли њене прошлости и падови делови вредности које ми је Коста завештао?« Умањују ли могућности новог или их повећавају? И одговарао шкртућући час потврдно, час, опет, раздиран, мучен, немиран, — одречно. Већ према томе да ли му је на немирној ваги савести пред очима играла у првом плану моја судбина или могућност спасења свих људи. Сем тога, Гага ми је већ од првог виђења почела нејасно да значи не само наставак Костине крви и живота, и можда је то и допринело претварању у љубав оног мутносложеног првобитног осећања неодређене свести о обавези, планулој још у изузетном часу нашег првог сусрета; али љубав која није ни у једном часу успела да се ослободи помало апстрактног и виолентног укуса корења моје оданости промени, новини, друкчијем. Баш зато је и то наследно оптерећење Гаге смислом Косте издвојило њу у мојим очима изнад свих других девојака и жена, чинећи је, још много пре но што ми је у постој дошла, једином женом од које вреди почети нову љубав и борити се за њу, улажући све што се има и више но што се има. Све сам, канда, и ставио на ту боју и чекао да доптица рулета који, зна се, не укида

Случај, упркос дефинитивности исхода, заврши свој последњи круг и открије лице и укусу које ће љубав имати. Загрцнут, претрнем код речи *последњи круг*. Окрутао, он извуче целу руку из празног рукава једне безазлене речи на изглед — без излаза.

ПОВРАТАК НА СПРАТ ЧИЊЕНИЦА

... Онда обе руке. Једна је огуљена мало, она захвата с кишницом из олук пуну шаку гирица језе, али утом теретни воз крену с трећег колосека удајајући се заљуљаним гвозденим спојницама по трбуху огромне црвене краве вагона која репом тера муве с избалеганог вимена. Невидљива је локомотива тргнула мушки неочекивано и цела се композиција почела да развлачи пре кретања с много ситних и невештих уздаха: вагони већ клизе настављајући да кладе тешке ланце што су висили са спојница. Али у продуженом покрету, оне су све више губиле конзистенцију метала; преображавале се, постајале изненађене слоновске сурле зањихане између подрезаних кљова одбојника који би се пред фењером под црвеном капом забелели на тренутак с оне чинелске стране, излизано-светле од сударања, скоро веселе од искричавих осмејака који настављају да тару тањирасте усне као последњу своју поруку људима на перону, поруку од стране њихових, на силу одвучених субјеката у непознато. А то су нека пасивна бића, тренутно само у облику бескрајних летвичастих вагона, црвенијих од говебих бифтека, и тренутно само серије платоа покривених зеленкастосивим цирадама потамнелим од кише што их приљубила око мамутских обриса тенкова са жирафским вратовима топовских циви уперених у облаке, невидљиве; или серије цистерни, или серије вагона без крова с мокрим непокривеним скреперима, камнионима, локомотивама, или с јамском грађом везаном ланцима, или с тракторима, булдожерима и деловима дизалица и генератора, или, најзад, са заобљеним, обалењим на леђа десеттонским трбушчићима кокса, овлаш погрсканог кречом против краће одозго, али не и *испод жита*. Последњи вагон већ показује своје црвено дугме под репом. *Све то до идуће станице иде*

на стане и чека и ми ћемо ову композицију стићи пре Велике Плате, уморан сам и исцрпљен, и после четрдесетосмочасовног бдења још горче ми је незадовољство због беде телефонских извештаја редакцији (још траје петнаестодневни отказни рок) и јаче очајање што нисам сведок достојан те дводневне даноноћне битке која би у историју изградње могла ући под оправдано бомбастичним насловом *Укротитељ судбине*, кад би икад ико умео да аутентично види и осети силину с којом је поплава ударила, неочекивано збрисавши прве неприпремљене хаотичне отпоре, и како је коначно савладана. Али постојање поплаве и постојање људи, то су две истовремене појаве које би да се порекну. Па како онда видети и осећати? Једно тражи поглед окренут на ван, друго — на унутра. Може ли се одвојити смисао ствари од њима супротстављеног осећања? Сваки се двоструки и троструки секунда једног и другог у ситуацији коју пружа она борба против стихије са свим покретима у једном ударцу пулса времена не могу да обухвате и опишу истом секундом којом располаже стихија, онај који је савлађује и сведок, јер је та секунда потребна води да руши, учеснику да је обузда и остане жив, али и сведоку да схвата и осети себе, не само да бележи сазнано ван себе. Постоји ли јединство стихије и новинара, учесника и сведока, учесника, сведока и стихије? Оно би спасавао. Било би последница бивања и искуства које фабулира. А фабула укроћује обиље, превазилази га, осмишљаје и прилагођује човеку, ионако увек у тесном граву времена. Чиме? Актуализацијом прошлости; отварањем врата над њом. Јасно, прошлост је богато сиромаштво; богатство сиромашних.

Али крај самог мене врата се отварају, и то ми постаје одједном важније од свега јер сам на трен угледао дежурну телефонисткињу (о чији сам се затепнути конопца дубоког гласа заправо и сапleo малочас), телефонисткиња са слушалицама на ушима и крушкастом бакелитном трубицом пред устима: искључује контакт са гласноговорника расутих дуж узнемиреног, хаотичног перона; слободним прозрачним дланом прелази преко чела, не тако благо извучених линија као у Гаге, а ипак чела сличног њеном по истом утиску који оставља та заједничка им тако

упорна беспомоћност, узалудно заобљена, и она у жељи да докраја схвати оно што је наумила да разуме, не и да себе, неразумљива, порази. Учинило ми се да су се помешале љутка рептилока Гагина главица и ова ту са тифус-фризуром, урамљена, поред свих разлика, још и у гламазне слушалице и црну крушку трубице пред уснама, да су се помешале у једну у часу док сам падао и да сад ја заједно с њима предузимам да размиримо оно што сам не могу и не признајемо себи да не можемо. Само толико. Али сад кад сам поново видео телефонисткињу како прелази провидним дланом преко главобоље и чинећи то задиже шишку, Гага је нестало. Не личи на њу.

Застанем. Је ли престала да важи одлука, непрекршена пуних четрдесет и осам сати? Или ћу опет мислити само на њу закључану у мојој гарсонери на Булевару? Телефонисткиња још прелази прозирном руком преко чела заобљеног од вечне главобоље и њени су прсти мање ломени и витки, мање лоповски дупи и живи, и Гага никад не би тако неоправдано наглам покретом тргла руку с чела што, сад огољено па веће, и не подсећа на њено.

И фабуле, помислим, исто тако: јесу сличне и нису сличне животном обиљу које се на потки биографије сведока уткива у елементе који је чине, зависни од њих, извитоперени, али не и несхватљиви и несутјестивни; захваљујући јединству што диже засторе с будућности. Како бих радо зато уклонио Гагу из себе. Безбрижније но телефонисткиња шишку. Али напргала се Гага тушем на паус-картији свести којом осећам себе и немогуће ју је избрисати сад кад се појавила мање слична телефонисткињи но што сам мислио, а ипак довољно да замени све друго у том тренутку између отварања и затварања врата прометника, који ми је, улазећи у наложену канцеларију, открио телефонисткињу у часу кад је искључивала контакт с гласноговорника и пружила руку да узме плативо са писаћег стола.

Гага не плаете: ни мајка, ни жена.

Не бих да варам жену. Као ожењени Филип. Ни да се дам уловити као Андереја који ће се оженити. Ни да пражим жену са двособним станом и положајем. Као Драгић. Ни да безвезно до немоћи обарам. Као Јанко.

Волиш је. Волиш је. Волиш је. Зар не знаш?

Окренем се: један је воз кретао (јављено је преко гласноговорника). У супротном правцу само. Имам да чекам још колико сати пре но што побем и стигнем да је замолим — сад ми је све што ће се десити јасно — за опрштај, да ми опрости сва сумњичења, онај пакао у који сам бадио и њу и себе у страху од њеног још необјашњеног и необјашњивог можда доласка оне поноћи, кад сам се, после, наместио крај ње, пружио ноге, истегао цело тело коме нису требале усне да би се смешило савијајући шаке леве руке на којој она лежи расуте косе, а ја је милујем по танком образу од летње топлог белутка над немиренем пучином. Али она се тад скупила као да се застидела наслутивши то, и окренула ми је гола леђа.

Волимо се.

ИЗМЕЂУ СПРАТОВА

Прозничаво зацвокоћем кад отворим врата и љутит од умора ућем у тај ујарени смраћиви лане још хангар радионишта, предаг железници пролетос, кад се тежиште радова пребацило на другу обалу, довољно далеко одавад да би се тамо, преко, исплатило подизање једне нове радионице за оправку механизације, коју су чиниле скоро сасвим већ задовољавајуће количине буљдожера и дизалица, трактора, пумпи, бетонских мешалица и камиона, али још увек недовољне количине циптовки и мањих, специјалних машина неопходних тако замашним радовима. Но било је и ту, као и свуда, довољно руку, срца, ума да уз веће напоре надокнаде мањкове те врсте. »Ти«, учинило ми се да сам чуо. »Ти«, рекао је неко из мене мојим гласом од пре десет поноћи, кад сам с чупавим пешкиром пребаченим преко још неосушених леђа, само у панталонама пижаме, пошао да отворим врата из којих је замирало оштро, реско звонење на ивици грча.

Али кад су само стигли да испуне тај хангар-рестаурацију сви они људи који су до пре неки сат скакали у завитлани урнебес бујице што се, иске-

жена као глувонеми кољач, пенила и муљајући порицала све што год би дотакла? Кад су само успели да стигну ти људи што су с почетка спасавали поред потребног и излишно, а сад, још мокри и каљави, галамили под гасом вруће ракије? Јер ја сам пошао нешто пре њих са радилишта. (Замало да не заборавим да урачунам: задржао сам се код Бакса!) (Зашто?) Али изгледа да сам био тоџас осуђен да ми све буде јасно и само сам слеглао раменима и на то не само своје вечно »зашто«.

Ваља да се не може тражити од људи да се, после два даноноћна дана напрезања, као вреће свале тек тако на сламарицу и заспе пре но што не кажу све што су по живот опасно доживели, не чују како је било другима и упоредо.

Сем ако нису одвратни малограђани, преваранти, лажови...

Пролазећи између столова, препознао сам младића с орасима, али сад мокрог и каљавог, који је баш био рекао: »Није то ништа, према моме, јер мене је на плаћке оборило и завело под поплаване скеле, а плавати нити знам, нити сам чуо да је ико мој знао«. Сетио сам се да сам га видео и на загату и доле на дну угроженог његовог амфитеатралног левка и пре тога у сали, где је с посредним осмехом крикао орахе приносећи их неким смешним глосарским покретићима прстију обе руке под снажне и велике секутиће, у сали док је са бине украсене првеним пиротским ћилимима под симетрично укучаним гирландама зимзеленог драча, обојеним фотосима руковођилаца и једном жанр-сликом бомбаша и заставоносеца уједно, који, усред непријатељске руље, у овешталом стилу Куновог двојника, баца бомбу преко глава окупатора, док је Бакс са бине, државних очију, гласа и ноздрва, али крута чела, образа и кратка тела, причао свој пролетерски живот, најзад примљен у Партију, награђен синдикалном наградом и одликован...

Али тад преста то...

И кад се преврну страна књиге (страна у коју сам пређуто бубљо као да читам, а читао нисам), као да се страна преврну, нешто се окато ослободи и течно нешто потече. Почнем да схватам да нисам очајан и нисам разочаран, па сам само мислио да

морам да то будем, да Баксова жена и није онако ружна како ми се чинило, да му дете није онако мусаво, да ми се све то чинило јер сам пре виђења веровао да тако мора да буде (а знао сам некако да тако мора бити), и зато — све.

Стрпљења треба имати више и не презати се у празне жеље, већ у руду кола. Понекад машта демобилише више и од најсупротнијих чињеница.

ИСТОВРЕМЕНО ВАМ ТУЛЕ

Упоран нисам остао, Бакса сам се ратосиљао онога часа кад је требало дићи поклопац хладњака и заронити у структуру мотора тог десеттонског камиона, тог багера и скрепера марке Бакс који се још увек зове Буша Савић. Не зато што се машина покварила. Него онако. Само да видим како ради, од чега је. Побегло сам из његове собе за спавање купљене код Наме и неупотребљавана јер је била нова, док се није онесвестио од умора. Буша није Мечкарош, али соба је од кавкаског ораха, а комбинација кавкаског ораха са несвестицом од умора после 48 сати рада за друштво чинила ми се неспојиво нешто и недрживо. Побеђује засад кавкаски орах и ударничко дете које има права на 200 грама бомбона мимо осталу децу. То траје један секунда. Децу не треба кривити за грехе очеве, ни Бакса за грехе својих незнатних родитеља, али његов син, рођен на радилишту а васпитан у оквирима схватања која су обележила Бакса, хоће ли икад, без невоље која је гонила оца Бакса, да дотера даље од малограђанских идеала стандарда »мимо« осталих људи и себичних потеза и брига о себи само? Побегло сам и са реке и сад ћу да чекам у задимљеном хангару железничке ресторације на воз пуних шест сати: овог пута нећу гледати како кухињски момак коље ћурку; ни слушају раднице из друге републике; трљаћу са старцем сећајући се разговора с ударником. И гдићу себе за ситуацију у којој се налазим у вези са Гагом коју тамничарски закључавам и мучим. Од које сам побегао као што сам побегао и од кавкаског ораха, као и из рата што сам у себи побегао кад су старе тешкоће престале виртуелно, а нове тешкоће изградње

почињале. Не престајем да се кајем што сам убио Бакса у сценарију, а нисам могао да останем крај реке, останем крај Бакса лишеног оне његове упорности, да сведочим о неупотребљаваној соби за спавање. Коначно, сви је имамо. И ја имам затворену Гагу на савести прљавијој од оне кесе измењаних бомбона. И имам ово убијање Гаге, оно ниско, осветничко уживање у могућности да се некажњен отресем ње, иако знам да то сав ипак нећу и да не морам прстом да мрднем да бих добио опкладу против убиства, као што се могу опкладити да јој неће фалити ни отпала длака са њене драге, драге, драге главеце. А ипак, уживао сам убијајући је, као што Мечкарош, не, као што Бакс улази у неупотребљавану собу за спавање, где ће једног пролећа ипак попустити жељи и лећи на кревет од фурнира ораха израслог испод стене Прометејеве и тако почети борбу против сопствених примитивних навика сиромашка и роба који је престао и није сасвим престао да то буде, све док не увиди да је већа половина несрећа с којима се дотад рвао имала основно корење у њему, а најважније жилице у другима.

Победио је несрећу. Он је то мислио тад на естрада и тад у речи.

Али сад и он зна да је победио само један део себе, онај свеноћни у дану, онај мртви у живом, онај мртвоживи, али не докраја, и то сигурно већ зна. Али он је упоран и стидљив, бар колико и ја. И храбро ће наставити као и ја. Зашто да не замислим да је и он наишао на своју Гагу? И да је имао да, с њом у вези, решава проблеме сличне мојима. Коначно, дешавају се и већа понављања. Људске су то законитости: понављање и нестрпљење. Али њему је, захваљујући упорности, пошло за руком да савлада део себе. А мени? Мени упорност није никад још користила. Ни оног тврдо упорног и храбро упорног и ведро упорног дана на Црном врху кад је ваљало одолевати до мрака, а био је најдужи српски дан у години, био је 28. јуни: кад смо сви одолели, и кад смо сви издржали све, ја сам био рањен, вероватно последњим од сто хиљада рафала које је непријатељ испалио тог дана? Или случај с Костом, на пример. Ништа ми није вредело што сам га упорно, од оног првог промашеног контакта 1939. до пред поче-

так операција пред Србијом, тражио и јурио пуних пет година: оног дана кад сам појурио преко пропланка њему у сусрет и ја га, трчећи, гледао како ме гледа као из неког огледала ослобођеног своје природе огледала, фијукнула је граната и унаказила му главу до непрепознавања. Мога раста је био, моје грабе и сигурно је личио, али нисмо заједно стали пред огледало да се обојица у исти мах уверимо у то. Не, није та сличност разлог што сам причао некима после да сам наопако наћен крај Хајдучке чесме. Причао сам сумњајући чак лакше у верност своје мајке неголи његове. Да ли зато што сам своју волео? Да ли зато што је бестид испод скраме сваког стида?

Неупорност, је ли ми она користила? На другом Црном врху, где сам први пут загралио Гагу докраја и побегло јер је постојала могућност да то што се десило не личи на оно што сам хтео?

Па ипак: круг није затворен, иако је Бакс одликован, његова несрећа *цркла*, шпренгован рулет црног, првено односи банку, природни закони среће пронађени, сваки радни човек је главни згодитак.

Размишљам о свему томе детаљније после, у ритму воза који пролази кроз баште, њушкајући дим из баце, мешајући перјаницу својих углабених искри са жутиим буковим димом који ће мирисати на вечере у котлу: кромпир, пасуљ, качамак. И тај мали воз у ком сам лудо зажелио да већ не будем; личио ми је на привидно само несувислу реченицу, у ствари пуну смисла који се ту налази већ у свему. Али људи на прозорима вагона постају утом — слова, вагони — речи, композиција — реченица, локомотива — тенденција развитка; смисао што граби кроз ноћ да ујутро стилнем у Београд осветљен сунцем. Касно јесењим.

ИСТОВРЕМЕНО СПРАТ НАЈНИЖЕ

Срзоа сам се на ниво тамничара, држао сам је затворену и мучио, не упитавши се ниједном на основу чега дајем себи право да ислебујем, судим, кажњавам. Јесте, светио сам се, најдивљачкије сам се светио. Ко ме? Себи? Њој? И то зато што није стрпљиво чекала. Којешта. Нисам примитивац. Себи сам

се светио. Јест. Зашто? Зар сам исто грешник као и она? Ја? Шта сам ја скривио? Ништа. Костина погибија — ништа. Пуцали су пре но што сам му пошао у сурет? То није кривица. Па зашто онда мучим друге, мучим себе кад нисам ни професионални грешник, ни мучитељ по занимању? Светим ли се? Ко ме? Њој? Себи? Зашто себи? А ко је крив за то? Невера? Је ли мени она била неверна или Коста? Или ја њима? То треба извидети. Јесам ли ја падио, љубоморан на њу, зато што ни љубав, ни људи нису личили сасвим на оно што је мој мртви љик, Коста, мислио да ће бити живот. Знам, снови никад не праве калупе у које стаје јава без остатка. Знам, ни јава не стаје сва у себе, и снови су сувишак њених енергија. Они се враћају онда из сна у јаву као бумеранг. Али ипак, ја сам више пропатио од ње што све није онако како сам ја у Костиној мртвој глави на свом двоглавом рамену био замислио, јер су се појавила нова, непредвиђена осећања, још пре оне страшно далеке поноћи кад је зазвонила на врата свог садашњег затвора, а ја се нисам тукао зато да њу држим у хапсу и натерам да скочи с моста, *јесте*, нисам зато био рањен, *јесте*, и ја немам права да наставим да радим оно што сам радио, *јесте*, јер умор од спорости моја је ствар, ја сам крив што нисам рачунао с наљебом, што сам рачунао само са чистим, лепим, новим, непостојећим у неком најдестилисанијем виду и шта? Шта сад? Сведочио сам. И шта? И горе! Њен убица! И још? Писма. Послана.

Тргнем се.

Али истовремено сам осетио да у заслугу сваког живог треба урачунати и заслуге свих палих. Од тога ми поста неиздржљиво вруће, напето, безваздушно.

Изићем у ходник на ваздух. Није ни ту било зрака. Само дима. Гушио сам се.

ПРОЗОР, СТЕПЕНИЦЕ

Погледам из ходника кроз окно у себе неумноженог, обичног, свакодневног, под кишом варница.

Можда би требало само оставити утисак да је Бакс погинуо на крају сценарија. А у ствари: спасен је. (Драгићев компромисни предлог!) Сигурно је он

већ завршио објект »Лаба«. Зашто? Не мора да је Ахеронова. Али њом, неахероновом, исто бих могао (иако је свака лаба његова у крајњој линији) можда отпочети следећи филм о њему срећном на спрату среће која би нам ампутирала све прне, паклене, досадашње светлости, не лишавајући никога могућности да, и срећан, не буде тром и уморан, као што ни прави љубавници нису никад троми и уморни од љубави. Не напустити ту мисао.

Бакс, ожењен Ричмом, постаје директор рудника, отац породице... А онда... Елементарна несрећа... Чекај! Зашто се не би и сад радио о елементарној несрећи? Је ли код нас саботажа типична? Није. Небрижљивост онда, место саботаже. Небрига је чешћа. Не. Елементи су бољи партнер у систему где се човек одвија да буде човеку — мој имењак. Поплава — место диверзије сина бившег газде. Још размислите о томе! одупрем се и зачујем: — Нема потребе.

Знао сам глас опозиционара у себи.

Шта? Нема потребе да — укинем саботажу? Довољно смо будни ми, а непријатељи револуције довољно малобројни да би смели да се усуде да нас преваре на спавању ако и заспимо на трен. Углавном то чинимо на смену. Јанко, досад син власника рудника, постаће један од оне двојице радника из хангара и, припит, или тако нешто, сићи ће у метанско окно. Носиће случајно потковане цокуле. Једна варница приликом посртања и — урлик експлозије.

Према томе, цео полуотпали Муф отпада сасвим. И оно ништа што је остало од њега. А шта ће бити с интрипом, потребном да би личности постале носиоци вољне акције, не само изрази пасивних стања?

Тада угледам километарски камен с бројем који се завршавао Седмицом и Рсвац се насмеши.

ИСТОВРЕМЕНО КАМЕН СЕДАМ

— Све у свему — личност си своју неговао сувише, место — зубни стискавац и шта ту има. Ради и не мисли да ли ћеш скапати на рмби, као што ниси мислио да ли ћеш погинути у јуришу. Јакако. Није то бицикличестичка трка кроз Југославију, да те тре-

нери хране и доје млеком из флашица уз пут. Има, бре, се пропадне лично. Али ако поштено промислиш, — врло важно једна генерација, две, па и три. У питању је царство слободе за човечанство. А не бежање од тога и измишљање...

ИСТОВРЕМЕНО

Не сећам се, Рсавче, да сам, и радећи све што сам радио у животу, икад био у правом смислу активан. Ни онда кад сам бежао из воза. Чег се ја сећам? Да ли себе у акцији за време акције? Не. Тама је чин. Само у магновењу пре великих, преломних тренутака био сам способан себе да видим. После само су други то могли, ако их је било. Али и тад сам себе сагледавао из профила, ако не и с леба — у часу некаквог пролажења крај себе. Неухватљив, јер превише одређен. И можда је сведочење било жеља да себе дебарокизирам, не страх.

И само можда сличност између чина и страха ме је... И један и други затварају очи и начас престају да виде. А био сам, упркос затвореним очима, тад највише ја, највећи ја, најхрабрији ја, најупорнији, најангажованији човек. Срећни ја. Заборавим себе и не знам шта сам заборавио. Бити, дакле — тај бели километарски камен са шестицом на крају.

ИСТОВРЕМЕНО КАМЕН ШЕСТ

Бакс се удари у груди:

— Себе смо жалили. Признајемо грешку. Нисмо мислили на друге, мислећи да се не правимо да не мислимо на њих; јесте, себе смо само хтели да истакнемо. — Себи се дивили! — дода Гага и продужи: — Јер други нису то чинили довољно.

Бакс се уплете:

— Други нису имали времена.

— Па? — упита Гага. — Јеси ли волео мене или Бакса?

Бакс рече:

— Па? Једанпут се живи, али двапут — воли. Ето и ја. Била једна Дралица, и сад ова жена и мајка мог сина.

— Једанпут! — рече Гага опраштајући Баксу заблауду. — Увек се једна жена тражи у свим док се не набе она која се у свима није нашла, него у тој, наведеној, јединој што нас покори и смири. Тад тек може да почне љубав, живот...

— Живот? За кога? За себе или за све људе? Зашто сам се сад окрасио? Зато што сам схватио да једанпут у животу земљине и човечанске историје свако има да живи и за све људе, не само за себе. А не да се бежи од тога. Јер несрећа је то баш: не схватити.

ВУК ВАСИЋ

Па да, жалити себе! То и јесте прави разлог што сам побегао из рудника, убио Бакса у сценарију и био сад спреман да га опет оживим, јер највише смелости и издржљивости треба морнару кад после буре опусте сидро.

Зато што нисам веровао да среће и мира још може бити — зато сам се и уплашио да ми се Бакс не помалограбани као Мечкарош, место да видим да сам се ја то сам препустио пливању низ струју као да сам коначно изабрао неопшор и положио оружје. Срећа која представља извесно смањење притиска на стуб пун живе живота не укида ипак терет под којим је подлегао Срезојевић. Има зато Филип право што неће да убијем Бакса. Хлеб борбе никад не сме престати да храни. Тим пре што има епоха кад се друштвено и лично изједначују. Као сад кад се ништа лично не уме да јави изван општих оквира који га држе. Наставити зато, да бих схватио тренутак свог непопуштања као немалограбанштину и учинио потребан напор како би он, Бакс, продужио успон ка срећи. Треба га окренути себи, и лица окренутог лицу, натерати да настави битку. (Њега или себе? Свеједно.) На вишем спрату. Некомизрен увек са сопственом прошлости, слабости, навикама, суштањима, предрасудама; љубавник праве, једине жиле велике жртвене љубави, Бакс се неће више жалити на своју несрећу. Можда ће ту и тамо наставити да крвави у борби против судбине и ако буде умакала своје (бивше) бичеве само у мед и шећер у праху,

Бакс неће пустити ђем из својих људских жвалавих уста, чак буду ли јој гвозђа премазана шлагом.

— Лакше, лакше, друже! — рече лице којем сам се окренуо. — А ако му, по филиповски, не буде ништа сметало да се брзопотезно швалерише све док га нелепа, али истинита Мара или Гима, удата за њега, не затекне с другом! Шта онда?

Оштри ваздух насрну на мене, затпи ми плаућа ситним жишкама и великим притиском црног и влажног ваздушног ђебета. Не даде ми о'дмах да одговорим, иако је то...

ИСТОВРЕМЕНО КАМЕН ПЕТ

... био Андреја, с оном комесарском тугом у очима. Ипак рекнем:

— Не мора до тога да дође.

— А ако дође? Јер долази до тога, знаш, и сувише често да не узмемо сад и ту евентуалну ју у обзир.

Гледао сам га. Он пружи руку.

— Ходи! — рече. — Друго не преостаје.

— Да се ја убијем? — зачудим се и ухватим чвршће за ручку на вратима. — Је ли то решење за све?

— За све није. За тебе само. Ходи! — позивао ме издалека белом руком. Са свог километарског камена махао ми је и давао знаке да скочим и не бринем.

Оклевао сам. — Ходи. Потрчи. Као онда преко поља. Тад си нас открио. — Ко ме? — Једној швапској роди која нас је надлетала.

— Зашто? Ја вас нисам зато звао! Мени помогите да се онађем.

— Теби је лако. Али Филип је кукавица. Немој се угледати на њега. Дођи.

— Није истина. Он је храбар. Данас исто колико и ти.

— Исто? Има ли власти у овој земљи?

— Шта ће ти власт?

— Да натера људе да учине оно што треба. Сами, видиш — не умеће. Забушанти као Драгић — солунаше, јунаци труну. Је ли то право? Ходи! Ходи! — звао ме је. — Не буди кукавица. Ходи, ми смо твоје друштво. Не, ваљда, Драгић.

ВУК ВАСИЊ

Не! рекнем најстрашније у себи и ухватим се за дршку на степеницама. Ја хоћу да Бакс себе промени докраја. И хоћу да сваки од нас себе промени. Не на основу оног догматски неодрживог списка направљеног за потребе животно још неискусног репортера и скојевца. Јеловник анђела је глупост. Друге су потребе које ми намеће непријатељ, чијем сам се лицу окренуо. Окренуо да га, себичног и прастарог, као препотопску неку животињу, смавим, згазим, догучем. Макар сам јаукао. Свет да би наставио да се саображава правди. И ми то морамо, ако нећемо да варамо оне које волимо: жене, пале другове и живе људе.

ИСТОВРЕМЕНО КАМЕН ЧЕТИРИ

— Жене! — заперка се непријатељ. — Жене, рекао си! А нас? Мушкарце? Нас да варају и даље причама за децу: »Још мало, стрпљења. Још оно брдо, па...« Не, брајкане! — смејао се Драгић. — Знамо штос. И иза оног брда равнице нема.

— Да се убијемо?

— Не! — узбунили се и згрби. — Не. Не. Да живимо. У мишцој рупи, скромно, тихо, нечујно, безначајно, прегажено, али да живимо и сачувамо себе...

— За шта? — рекнем...

— Ни за шта од оног на шта си помислио. Нисам ја глуп. За љубав се треба сачувати. За двособни станчић. За женицу. За детенце. Можда ће оно бити срећније...

— Куш! Нећу ту твоју смрдљиву срећу.

ВУК ВАСИЊ

Воз је све бесомучније клопарао раздешеним точковима који су ме, заједно са свима, љуљали.

ИСТОВРЕМЕНО КАМЕН ТРИ

Само је Филип наборао камен с Тројком као чело:

— Срећа — то је наше небо избрисано гумом. Пошли смо му; не значи да ћемо му стићи. То нестижање је наша вечност. Остало су порођајни болови снова.

— Разочаран си, Филипе. Разочарао си ме.

— Доби овамо. Не буди тврдоглав. Ако ти је глава тврђа од овог камена, њему прети опасност, не теби који си оставио стари циљ за собом, а нови ниси себи поставио. Ја јесам. Филм ћу направити о несрећи бити човек, онај мали, обични човек који би хтео само да га сви пуште на миру и да живи скромно и тихо до смрти.

— Она је савладана. Смрт.

— Зато те и зовем! Доби! Јер шта ћеш, срећан, кад срећу не признајеш, јер не умеш да је видиш тамо где је.

— Где је?

— У циљу. Постави га испред себе. Оствари. Постави нови. Оствари. Постави још новији... Али не буди Андреја. Њему су очи на леђима. Зато вуче уназад. И ти, ако не доћеш.

ИСТОВРЕМЕНО КАМЕН ДВА

— Лепо! Где је ту доследност? И Андреја га, Филипе, зове.

Ко је то рекао? Двојка.

— У три ока, друг. Ствар је у овоме: струја малог напона не убија. Средњег — убија. Високог — не убија. Супервисоког — убија. Схваташ? Ствар је у томе: прво да видиш на чему стојиш! Ако то није даска, слободно измери своју волтажу.

— Шта си ти изабрао?

— Мене је изабрао живот. И ја сам врло срећан и на овом продуженом одсуству. Шта могу! Али не мисли да ми није јасна твоја игра.

— Моја игра?

— Твоја. Блатиш нас, јесте, блатиш, нас увлачиш у којекакве страшне афере, твоје прљавштине да се

не би виделе. Али вараш се, друг. Нама не можеш да нашкодиш. Нама је срећа оно и ово и све. Срећа је све.

— А ако срећа није још оно о чему смо сањали?

— Зашто не би била кад јесте?

— Сви то не увиђају и не мисле као ти и ја.

— Сви? Свако и не може још да буде срећан. Нису нам још изједначене прошлости. Јесам ли ти причао о оном мом земљаку који је 1945. ослобађао Трст са својом бригадом?

— Не сећам се.

— Непријатељи капитулирали. Шта сад? Добровољно, како је ступио у бојне редове, тако их мој земљак и напустио. Рат је завршен. Доста му је било цаболебарена. И, шта да ти причам — једна жена, па брод, па пут преко океана, па луњање по свету. Мора да је то све било врло занимљиво. Гутао је очима, гутао је ушима, на све поре. Никад две ноћи у истом кревету, међ истим ногама. Земља је велика, али није бескрајна. А и умор, ситост, чежња за родним крајем, својим језиком, од кога уста не боле — сто година брбљао, својим лицима. Једне се ноћи искрцао из воза. Никог није било на станици. У његовом селу се рано леже. То је једино што је остало од пре нетакнуто. Јер брадашце над њим — померено, због пруге, станице. А неони, па фабричица, па мост, па асфалтна трака, па трг... А на тргу споменик. Погледа га — бронза, сведена глава — не личи ни на ког познатог. Онда прочита своје име — »Хероју погинулом у борбама за ослобођење Трста«. Протрља очи. Споменик је подигнут њему у славу.

— Шта је урадио?

Камен се насмеши страшно бело:

— Обесио се о свој споменик. То је прво што је хтео да учини. Затим је помислио да побегне невиђен и нечут и остави све на свом месту.

— Је ли побегао?

— Чекај, има још варијанти. Наумио је и да... Али причаћу ти кад доћеш.

— Нећу! — рекнем стишћући дршку коју сам већ био пустио. Али сетим сам се да он начисто измишља, као ја некад, податке о себи. Јер знам, он те приче не може више да зна. Сем...

... ако се онај одиста обесио. Држао сам се чврсто. Знао сам, треба да стигнем негде, јер увек се стиже кад се некуда наумило. Или с торбом о-врату. Или с главом о танком брашненику с надама непреживелих. А ја сам наумио друга врата да отворим, опроштај да измолим: — Опрости, Гаго!

То је онда нова варијанта! помислих. Осетим опет, не, први пут страшну зиму и снажан ветар. Усијана жишка пецину ме по челу. Погледам — врата су остала за мном полузатворена — танак њен профил.

ИСТОВРЕМЕНО КАМЕН ЈЕДАН

— Ту бедну варијанту знамо! — рече уредник својим недостојанственим гласом. — Она, пре свега, није ни нова. И спада у твој комплекс — замениве прошлости.

— То је пре свега техника одржавања одушевљења.

— Знаш, знам. Али ниједно одушевљење није заувек. За кад онда? — упита. — За онда кад нестану услови за њу?

— Не.

— Кад чињенице не буду хтеле у калупе које си направно пре но што су се јавиле?

— Не. Нисам крив што прошлост неће да нестане довољно брзо. Измишљам зато другу.

— Ах! — не зачуди се уредник. — То је онда неки излаз за случај опасности.

— Можда.

— Али прошлост нас не угрожава. Бар не — озбиљно.

— Како кога.

— Ваљда нећеш тврдити после свега да тебе угрожава цела твоја прошлост?

— Не цела. Само оно још неубијено што не сме да се сагледа у свету који настаје. Не знам како то да у себи убијем.

— Твој јеловник анђела то није предвидео? Стани, казао си: »не сме«.

— И то. Не знаш ти све. Побегло сам од Гаге после оног што се десило између ње и мене на снегу Црног врха, где сам стигао с једном необјављеном репортажом. Бежао сам, бежао — правио сценарио, разбио се, раслојавао...

И?

— Она је дошла мени у стан. Репортажа.

— То је чињеница.

— Није. Чињенице су пасуљарније. Све се помешало — једно, друго и треће. Раслојио сам се, бежао да бих сачувао своју љубав од деградације, од стварности. Али, раслојивши се, постајао сам љубоморан на оне који ме чине, да се не бих враћао јединству. Узалуд. Они су остајали. И тиме пао у руке још једном деградацији од које сам побегло: љубомори, неверици, старијским својинским осећањима, свему што нисам успео у себи да убијем, иако сам осећао ветар, не, предветар неки у зраку. Промену. Али тад Бакс још није мислио да је срећа што има собу од кавкаског ораха. Убио сам га да то не би био. Место себе.

— Разумеш! — рече уредник. — Не видиш разлику између некад и сад. Некад ниси ништа поседовао, сад имаш већ много...

— Ја? — зачудим се. — Ја?

— Ти и сви. Однос према раду, заједници и човеку — то је већ промењено. Чудило би ме да то не видиш ти који, по свему што те мучи, претпостављаш тренутак муке рабања тог новог у нама самима.

— А однос према жени коју волим?

Али камен с Јединицом нестало.

Стојао сам на последњој степеници вагона који је дрхтао. Држао сам се још за поцрнелу од гара месингану шипку.

Нова варијанта: могу и да се пустим и паднем лицем о своју земљу. То? Реци, Јанко!

Поде мном, она ме јури као ја некад Косту.

Могу без икаквог напора — челом у огледало.

— Јеси ли луд, друже!

Кондуктер ме ухвати за капут и чврсто повуче уназад.

Је ли то био кондуктер?

ВУК ВАСИЋ

Али тад схватим да сам све време држао нешто у руци. Месингану опраду. Не више сад. Гагу — руком своја четири зида, руком закључаних врата, забрањеног телефона, незакућаног прозора с погледом на ходник који води право у Саву.

Воз је милео.

Брже! викао сам. — Брже! — у себи сам викао уплаштен да не искочи у ходник и не стигне камо сам је упутио.

За Гагу сам се држао. Њу сам држао. И нисам подлац, знам. За њену лепоту сам се држао, њу да заслужим, мучио се, путовао, бесанио, бдио, цвоктао, а све из страха да не буде као што је бивало некад — оно сито и равнодушно после високе, велике вагре. И знам, није, није то позиција сведок.

Дрхтао сам у углу купеа вребајући прве знаке јутра. Из те заседе блисну Београд — мимо возног реда.

Само да се стрпи она до јутра. Само да не изгуби стрпљење.

Јер ја стижем, јурим јој у сусрет, стрпљив, срећан, помирен са својим немирњем, са још једном чињеницом. Последњом пре љубави.

И с њом.

VII

ГАГА

Све су јој реке закљобучале у глави кад ступи на улицу, на зрак, у поподне. Поведе се. Срце јој је оштро дупало. Клону. Наслони се на зид. Хтеде да се врати у гарсоњеру, у тамницу. Тад виде реке чисте, увек при великом вешу, увек код опирања зелених, сивих, белих поњава облака и оних мрких асура обала што остају неосушене.

С којим правом? Узму, оставе. Све што знају. Узму, оставе.

Оставе једни — други узму. Узму да оставе. И то да буде све? А зашто?

Да рабам? Сина који ће бити као они? (Они другачији не могу да буду.) Кћер? (И кад би се од прве удала, ни онда другачија од мене не би могла да буде.) И онда, шта? Докле понављати сузе и рабати децу о концима несреће што се не уме да прекидне? И чему онда даље?

Девојка је ишла према Дунаву. (На Сави је увек пуно света.) Осећала је у себи неразмрзив гнев, бес, срцбу, побуну. Бунила се. Била побуњена можда први пут у животној. Воде Саве су слабе, мекше. Дунавске воде пребу, песковитије, крљуштавије, шљунковитије, киселије.

Против кога.

Против свега: света, живота, људи. Свега. Закона који су жену направили таквом гадном сунберастом цмиздром; услова који јој нису дали да постане нешто што би се боље држало и одржало. Чему?

Шта би било боље? Опет бих рабала осуђена на љубав што престаје, на смрт. Опет била везана за мушкарце, исто лакомислене, похаљне, неозбиљне. Морају да су такви. Значи, не би ни били да такви нису.

Осећала је како јој се вилице стежу од мржње, а срце бубри, топи се, губи. Није то хтела. И њих, и живот, све треба мрзети.

А не уме надуго. Зато брзо.

Брзала је, али ипак било јој је жао мушких. Сад јој је било јасно зашто им је непотребно хтела да попусти, иако је унапред знала да би се све свршило без искуства што јој није више било насупно. Било јој их је унапред жао. Ниједног не би волела, јер је до смрти волела само једног. Али њега јој није сад било више жао. Зато и корачам тако брзо. Он није тражио ништа, он је био увек далеко. А они други, који су хтели да се мотају око њених ногу, они су причали, причали, лоше причали, и мислећи да заводе, лажно се кледе, дрско лагали, исколачени претили из празног. А знала је: није то ништа, то узбуђење прође, лажу, не дозволи да те гану.

Не попустиј им никад и кад би хтела, и кад мораш јер сама то хоћеш, не попустиј и кад су дучовити и кад су леши, млади богови, и кад им се зенице магле и усне стишћу и кад изгледају оштри као ножеви и кад су обли и на изглед безопасни, не

веруј, не веруј им, сестро, окрени им леђа, залути врата пред носом.

Зар сам им икад веровала? Али они су причали и причали, о брату и свему, о будућем животу и његовој великодушности, а мени је, иако неувереној, срце расло, као земунски хлеб, понето узбуђењем изврелим из мене, и, кад већ дисати не бих више могла, кад би ми се очи напуниле сузама и они би нагло престајали да причају, почели да ме грабе, стишћу, обарају. Ја — да се отимам, грабећи. Отимати се другима умем. Себи је непотребно.

Јер он би се дигао сигурно из кревета још топлог од нас обоје и мирно би после везивао кравату. Звиждајући као Драган иако је Вук.

А он би мирно налио себи чашицу коњака. Доктор. А Вук.

А он би мирно причао о неком складу светлости и сенки. Симић. Не. Вук.

А он би мирно казао: »А сад се покупи, чекам неке.« Драгић. Опет Вук.

А нико не би помислио на мене. Како ми је. Зар ја сама о свима да мислим. Нико о мени? Кад сам сломљена. Кад нисам више само ја. Кад сам и он. Тако хладан. Ни тада?

Они не могу да буду другачији. А ја?

Неки хладан ветар место одговора подиже мокру пращину, хартијце, лишће. Најезим се, али гнев ме опет обузе. Не. Сажаљење неће више бити облик једне глупе слабости, једне глупље жеље.

Чему продужити неспоразуме и мржње после нечега што је обећавало да ће бити само склад? И продужити рат међу онима који су створени да једни за друге живе. Или...

... У мутним, жутозеленим водама Саве које не престају да теку...

Тог поподнева било је пуно печача на обалама. Стражари су стајали на мостовима. Знала сам.

И Дунав тече. Жући нешто. И Дунав.

VIII

ВУК И ГАГА

Драгић ме није чекао (како сам се бојао) или ме није дочекао (лифт опет *не ради*). Стигао сам дахћући на четврти спрат, откључао.

На првом кораку осетио сам празнину. Онај цели Вук, од кога сам се осећао толико одвојен; ступио је несигурно у собу. Мирисало је на њу. Одсутну већ. Дрхтећи ушао је у купатило. Вратио се у собу. У предсобље. Није је било (до врага Симић). А било је закључано. Малочас. Откључао је лако, лако. (Њен бравар с угла?) (Је ли се уловио у сопствену мишловку?)

»Лежај је још врућ«. Драгић му додирну раме. Драгић? Откуд он?

— Прозор! — јави се из купатила. Вук је дигао главу. Није се сећао. Откуд Драгић ту, а мене ту да нема? Истовремено. Значи ли то нешто? Окренуо му се бесан, насрнуо. Оставио му — чинило му се — убилачке руке на раме. Несхватљиво. Оне му клону без снаге.

Отковала? Отковала. Знао је. Не. Прозор није ни био закован. Али он је то намерно тако: не вреди сасвим забранити. Не би било слатко да сам остала. Није ли то хтео? Да останем? Или да побегнем, и све се продужи? Хтео је да останем. Да ми буде тешко, да пропатим, али да останем. Или је можда хтео нешто сасвим друго? Да нестанем.

Нестала сам. Па што онда није срећан? Није ме било.

Све је јасно, једноставно: онако како је желео; мислио да жели. Требало би да је задовољан, освећен. (Изишла сам путем који ми је маркирао, али извршена освета је управо та пустош.)

Изјурн не плачући, видео је себе из полупрофила и с леђа, очајан, понет лудим ветром као сламчица што уме само да буде, не и да зна себе, или ветар, или ишта на свету. (Је ли стигла, урадила оно што сам, тамничар, хтео?)

Где си? — јецао је у себи, невидљиво и за кога. — Све треба претражити. Колико је у граду улица, кућа, станова, тавана, подрума, река? Две реке. Шта

ће једном граду две реке? Зар није и једна довољна за све очајнике на земљи? Ко ће све то да прегледа. Сваког човека, сваку рибу, жабу, сваку глисту, трун муља ко ће упитати?

Све треба прегледати. Не допустити јој... — Јесте ли видели, молим вас, једну девојку: рибеплава коса, молим вас, црне очи? Нисте ли, молим вас, видели једну девојку, рибеплава коса?

Сада је могао да плаче, да урла. Није га било више срамота. Могао је да воли, да воли, могао да се убије: очајање не смета.

Пре тога само зажеле лудачки снажно да је погледа још једном, макар мртву, закопану. Молим вас, рибеплава коса.

Људи су се окретали за њим. Или је урлао јурећи улицама, или је плакао вукући се беоумислено од обале до обале. Па шта? Глуп је. Глуп је. Глуп је. Као да је престао да је мрзи. Као да му још увек није драго што је изишла путем који јој је обележио црним порубом све до Саве и све до Дунава.

Није му драго. Није то хтео. Друго је он. Оно старо у њој хтео је да уништи. У њој. У свима. Прошлост. То. Да би остале чињенице које траже целог човека, а не подељеног, не растуреног, расејаног. А онда, нисам рачунао (просто нисам мислио на то обузет својом глупом тезом о унутрашњој драматургији) да човек има један живот само, и да се не може силом и на брзину уклонити једно биће што га твори, а да се не угрози он цео, оно у њему што волим.

Зар је није волео и кад је бежао без разлога или с разлогом (је ли то и ако се присуствује одликовању Баксовом, слуша цео његов живот и, згађен деградираним снова од стране чињеница, побегне из његовог стана?) (а да није још једном погледао познату прегрејану кухињу) (угаљ бесплатан) (гвоздени кревет с мусавим дететом и неружну жену која седи и не зна шта би са собом: »Одозао почињемо да гриземо, зубима се за ниске гране хватамо, али пецемо се«). (Чињенице: камење, воде, ваздуше, огњу, разголитите се, наметните се машини, заузгајте је.)

Још се није стигло до fine собе од политираног дрвета: код кавкаског смо ораха тек (као она соба на спрату у Алининој кући). Еј, није ни то шала —

фурнир; до спаваће fine собе у којој још нико не спава дотле смо стигли: али на пролеће ћемо тамо и да спавамо не само недељом и на државне празнике. Сваки дан ћемо. Мадраце ћемо отпаковати. Кад помислиш с како смо ниских грана зубима почели да хватамо, велика је то ствар. А дотле ће се припитомити још понешто недостижно. Само док навикне фурнир на Бакса, јер Бакс је већ навикао на њега. Вук је побегао јер се није мирио, под напоном прошлих снова, на то скоро мењање, то одлагање среће за једно питомо будуће пролеће, то навикавање (тад је још мислио да мрзи Гагу) (сасвим је мрзео нека жена бића, иако му није сметало да и тада воли друга жена бића) (јер срце је веће од себе). Или то — љубав хоће да и Вук поцрвени и дигне руку на себе? Или се и љубав понаша исто као претерано нестриљив човек — ако је увреди страх што је свачим угрожава? Тад посурови и љубав, заборави на себе. Зна он да је Гагу само волео, једну, један, увек склопљен у једно. — Жена. Човек. А сад се и мени десило што и Баксу (који је онесвешћен поновио кревет од фурнира, толико одлагани кревет за једно апсолутно пролеће). Требало је да Гаге, моје свести, нестане да бих признао себи колико је безумно волим. Такву каква јесте. Требало је да је угрозим својим грчевима на прелазу из рата у мирнодобље, па да разумем како се с пуно опраштања воли незнана она за коју се знано пинуло. За њу. Чињеницу. И шта ако је ћутала? И шта ако је никад нећу сазнати докраја? Дајте ми је поново живу, живу, такву каква јесте, какву је волим, да је поновим, свим улицама свог града којима је тражим, свим његовим обалама од Карабурме, преко Небојшине куле, од ушћа до Чукарице. Нек ми је врате таласи, гране кестена, одауљене коре платана, ронделе, баата, асфалта, гранитне коцке, будаци, ћорсокаци, небеса над булеварима и улицама! Нек ми је врате куће у дворедима улица, куће укочене једне према другима, не усубујући се преко коловоза, не дотичући се, а жељне, лева страна десне стране, вратите ми је, вратите улице с мрким неосветљеним прозорима што се сумњичаво мере не додирујући се.

Трећег дана ме је неко дотакао. Познао сам га, погледао, загралио — Милош.

Свеж, избријан, с наочарима испред ведрине, неублажене, старе. С меком проребеном косом. Чист. С раздељком под конац. Хитијенски бела кошуља. Ни лекар, ни иследник. И причао и питао, а Вук понекад одговарао, још увек ошамућен њеним нестанком који га је пресурово вратио чињеницама, некад ћутао. Али није ни покушавао да улази у њега. Скврчен као чварак, оклопљен рукама на прсима, седео је, спреман да брани своје и њене животе, и Милош га није занимао. А кад је Вук престао да цепти и спустио лепо руке на колена, рекао му је да је Гага жива, да ће доћи овамо и да ће заједно кући. Добро је урадио што му није рекао оједном ни њено лутање и очајање ни њен улазак у трамвај из кога је изишла кад је требало, не, где није требало. Место у тринаестицу, ушла је у тројку. Јурила је кроз мрак. Хтела преко Кошутњака на Саву. Два мангупа. Истресли новац, дигли јој капут, изударали је... («Имам разлога да мислим да су хтели и да је силају» — Милош.) (Па? — ја. — Тешко ли је учинити то једној беспомоћној полуонесвешћеној девојци?) (Оне су увек полуонесвешћене — исто Вук.)

Тако се само још једном потврдио оно што се већ некако од пре знало о нама. Једно писмо јој је неприметно ставио у ташну. Неприметно од кога? Ње? Њега? Тек се тога сетио кад му га је Милош показао. »Набено у ташни. У каквим сте везама били? Интимним?» Глупак. Било је упућено Вуку Васићу. Знаће га до смрти напамет.

— А друга? — упитам.

— Која друга?

— Она преко поште.

— Преко поште? На кога су се односила?

— На Филипа, Андреју, Јанка, мене! — рекнем безазлено.

— Добио сам их ја. Нисам их отворио. Тако си ми телефонирао. Нисам све док се то није десило. А онда сам их прочитао...

Али ни тад кад сам, не знајући то сасвим, мислио да желим да она побегне преко купатилског прозора и да се баца у једну од двеју река, и мислио да ће јој наћи оно опроштајно писмо у ташни остав-

љеној на обали, ни сад кад знам да то нисам хтео, не бих саставио боље текстове за циљеве које сам мислио да су моји. («Још сам покварен, још хуља!») И да је тад сасвим био свестан (није то више), ни тад не би боље (сећа се једва какав је онда био). Нигде му се она у том писму (за које је Вук исекао маказицама за нокте речи из Брема и других лексикона) не обраћа именом, увек: мили. И увек: »схвати, мили«. »Ја сам, и пре но што сам те видела како пуљеш ка бункеру на углу, саутила, нестрпљиво чекала да доћеш, да се вратиш. Цело моје детињство је чекање нечег што ми је мајка шапнула ваљда кад ме први пут подојила. Ја сам, док те није било, из досаде крала, била шеф »милића« и тражила заглашујуће забаве (ти мислиш да сам то тражила. Добро, ја пристајем. Уа, самба, бути, филмски глумци! Прошлост се лакше измишља од будућности). Ако и није баш све тако изгледало, ја ћу се и у Косту заклети да је тако ипак све било. Сад знам да је тако морало бити, али није тако испало мојом кривицом. Била сам нестрпљива. Опрости...«

Копричала се три и по дана, пет ноћи, закључана у мом стану, сама, очајна што је попустила, изгубила једино што је још имала: наду да је волим.

Најгрозније је: нису се Вуци преварили да ће тако осећати. Знао је. И тад. Али ко је могао да помисли да су осећања жилавија и растегљивија и од самих мисли! Оне су као дечје коцкице којима се, играјући, праве мостови и дворци; ниједне нема ван тврдох калупа речи. Друкчија су осећања. Она су скоро увек ван тих чврстих, малих, згрудваних, црних облика речи, и увек су сва истовремена, помешана, и тако дошпигена: плаче се од туге и радости, смеје се из злобе, пакости, али и из весеља.

Смејао сам се кад ме Милош упитао да није посреди моја претерана осетљивост.

— У вези с чим?

— Оставио си Мишу. То се дешава. Али оно што се не дешава тако често, то је — окривити себе у толикој мери...

— Шта причаш! — рекнем.

— Твоја је кривица била теби толика да је ниси могао сам да поднесеш. Поделио си је с друговима

који су за њиховог живота све делили с тобом: добро и зло.

— Није! — рекнем журно и изиђем из његове собе у ходник, где је остала Гага, у противсветлу још сличнија Лили. Смешила се. Све се помешало у њему. Било је и у његовом осмеху тамне пакости и злобе окренуте самом себи. Било је радости — њом ме гледао. Било је више од свега оног грчевитог дрхтања спасених, ослобођених.

Венчани акт су сутрадан потписали на његово тражење (да не мисле да се он њих стида) (никад се он није стидео њих) (само себе) у општини; као њени сведоци — Лила Драгић Милетић и Ана Мутавцић (биле су с мужевима), а као моји — Николајевић и Милош. Опростили смо сви све свакоме. Углавном — мисли. Зато је ишло лако — опрости. С делима не би то могло.

После смо сви отишли у Мажу на безобразно скупу и дивну вечеру с кавијаром и шампањцем. Отплаћиваћу је бар шест месеци редакцији. Јер отказ сам повукао.

Али дан пре тога непотребно поче кошава, иако време нагрива и кад не дува. Точкови не стоје у месту. Његови тиктакајући црвџи стижу увек да урежу у свако месо отисак својих секутића. У све. Свакад. Свуда. Сем у ту канцеларију у коју нас Милош не уведе заједно. Прво је увео најмилијег. Онда су заједно изишли. Мој мили се смешио и кад смо ступили у исту собу у коју су ме једном уводили. За ове четири године она се тако никако, тако мало, тако ништа није изменила. И то је била најневероватнија промена у односу на мене измењену много. Да је бар ништа омињало! Али нису остарили ни првена затегнута чоја преко великог стола, ни роло орман, ни под. Ипак, зачудо љубазан био је Милошев глас кад уђе из покрајње собе извињавајући се:

— Седните — обазре се. — Нема ли никог више у ходнику? Учинио ми се да нема. Цигарету? Не, не, хвала. Од дрина бих кашљао, а зета, и то баш ова, ровињска, и финансијски ми некако више одговара.

Јасно, на љубазност, као и на грубост, на таквом месту треба да се одговори само дрско, али мој најмилији то не учини:

— Је ли то алузија на такозвана филмацијско-уметничка клопања?

Милош диже изненађено обрве; оне као да оагурну чело, исколаче очи, цимну увис горњу усну и покрену му чак и врх носа.

— Чиме сам ти досад дао повода да мислиш да сам глупак или неки вулгарни завидљивко? Смири се, драги друже. Гага стоји крај тебе и све је у реду. Није ли? Или ме још не разумеш?

— Разумем! — рече вољени мој.

— Зашто си онда написао она писма?

Најмилији ме погледа лепо, како је једини на свету он умео. Милош се насмеја љубазно и настави:

— Јеси ли читао у новинама о оном сељаку с два брата у куку? Разумеш? То само на први поглед изгледа необично, али није. До 40-те своје године, кад се струнио и отишао у болницу, сељак није ни знао да носи у куку два закржљала своја, неразвијена тако рећи, брата близанца. А кад су му их извадили — били су длакави као и он, само мајушњи — цели као шака? Длакави! Значи, у неку руку, развијали су се с њим. Занимљиво? Развијали се, живели, имали жеље, понекад супротне његовим. Не? Или ме још увек не разумеш?

— Све мој мили разуме! — рекнем видећи да Вук кратко зацвокота.

— Не сумњам у то. Други ћу пример да узем. Сигурно си, извини, чуо за индустријску резервну армију? И улога ти је њена позната? Незапослени, самим својим гладним постојањем, врше притисак на запослене, обарају цену најамници, је ли тако? И пристају да раде у ритму који им намеће њихов експлоататор. Дабоме, свест и подсвест нису у односу израбљивач и израбљивани, али чињеница је да и у најцеловитијем бићу постоји потенцијална армија резервних личности, личности за сваки случај, баво га знао шта носи дан, шта ноћ у том свету што се неравномерно мења, неочекивано брзо, револуционарно и свакако, али пред људе се долази с новим захтевима после сваке промене и тражи од њих да испоље час ова, час она својства, час једне врлине, час друге. Разумете? — погледа у мене. — Ја намерно упрошћујем и схематизујем структуру бића и његових лич-

ности. Али питам те, зар се не би једно такво биће, које није искриретирало личност војнизираног сањара из себе, осетило изгубљено, преварено, имало »разлога« (зар не?) да буде разочарано (зар не?) и позвано да ступи у акцију против идеала за чије се остварење борило? Ради ли се о томе, Вуче?

— Не дозвољавам такве инсинуације! — рече мој мили врло одлучно. — Ја протестујем.

— И ја! — сложим се, а Милош се насмеши и диже обрве:

— Виљушка је већ на столу, али тањира с месом нема. Заправо, има га, али се не види јер није онолико велики колико су неки погрешно проценили да ће одмах бити! — и погледа ме. — Разумеш ли? — није више обраћао пажњу на мене, само на најмилијег мог.

— Стига, је л' да? — упитно погледа мог милот, који не одговори, и иследник на то нагло отвори зеленкасту кошуљу за хартије и упита тако нагло, као да је уперео револвер у њега, да ја коракнем да бих стала испред најдражгет, али се после насмејем себи, уверена да није ништа опасно. И да сам луцкаста, само се плашим.

— Сигурно си заборавио — поче опет иследник — шта си све тамо написао? У другој серији писама? Ево, на пример, Драгићу Милетићу: »Ти који своје стамбено питање решаваш улазећи њушком у стражњичку Арматора и буца, пред којима шениш ласкајући им, док те они шорају и ударају ногом у ваздан по-сран тур...« Итд. Извините, Гаго. Али и ви треба све да знате. Драгаћу: »Какав промашај изблиза (изблиза је подвучено), тај твој попишани живот од данас до сутра. Где ти је остала непрактицистичка некад пер-спективност?« Али и Јанку: »Око једно ниси умео широкке руке да земљи даш. И њега уновчујеш, стиг-со! Заборављаш колики су, мање лактави, али памет-нији, мање довитљиви, али промишљенији, мање срећни, али храбрији поднели смрт чијег су целог зарбалог жежа лакше прогутали но ти губитак тог свог једног зиљавог ока. И шта мислиш, да га унов-чиш с интересом, немилуце дефлорисући, силујући, грабећи, отимајући зверски себично и сулудо да би проживео живот који ионако не губиш више сваким

даном; и то пред лицем оног који се лишио целог себе истеклог у магновењу на левак ране, да би ти био друго, а не тај један бедни, смрдљиви солунаш на нивоу ружичасте мандрилске гузице која би се тако понашала кад би умела да мисли на том тако себичном нивоу?« Андреји: »Мастиларо уображена и надувена, зар су мртви пали да би ти хабао њихове гробове боном своје неспособности? Ти не верујеш више ни у шта, а некад си веровао у људе и идеале и ниси све тешкоће решавао силом и влашћу, које ти никад није доста. Зашто? Зато што признајеш још једино оно што директно служи твом благоутробију и благоударању. Чим изабеш из канцеларије и ручаш, потражиш неку нову девојчицу. Њене раширене ноге — интелектуални су Гаурисанкар твог духа. А зашто? Издао си мртве, издајеш живе, увек гладан нових и нових потврда своје сумњиве мушкости...« Милош затвори фасциклу и рече: — И даље су све исте саме непристојне, незанимљиве свињарије. Фи-липа називаш издајником, западњаком, трулим либе-ралом итд...

Милош уздахну и стрже цвикере с носива:

— А најстрашније је: ја не могу докраја да разумем твоју драму, драму оног лица у теби које је то написао, утолико пре што би његов гнев био дели-мично оправдан и што би унеколико и био у праву да се ради само о стварно постојећим лицима...

— У праву? — упита га најмилији. — Прочитај онда све. И оно шта је мени пребачено. Прочитај.

Иследник стрљиво отвори досије и прочита:

»Уситнио си се јурећи с радилишта на радили-ште, од детаља до детаља, заборављајући да, упркос разликама које постоје између листа и листа, сваки на исти начин испуни из лепљивог пупољка...« Априка.

— Има и увреда.

О да, има: »Мучитељу, убицо, колебљивче«. Има и третњи: »Чувај се боксерских песница, али и врха маказа за маникирање ноктију, ти пропали жандарски Прометеју!« Има и карактеристика: »Љубавни подлаче«. Шта му то значи?

— Одушевљење угрожено чињеницама у борби за опстанак идеала.

— А знаш шта сам ја мислио да је? Нешто слично. Игра жмурке с чињеницама. Али у том случају твој Бак је против чињеница.

— Он их пориче! — цвокотао је.

— Чиме?

— Изградњом у којој ударнички учествује.

Милош је гледао неко време одоздо у најмилијег, онда промрси изненадно:

— Прелазим преко тога. Али реци...

Устаде, обиђе сто и приђе нам. Смешко се, жмир-кајући:

— Ти си написао писма.

— Признао сам! — рече најмилији.

— Да! — гледао га је. — Али зашто Јанку, Андреји и Филипу?

— Рекао си.

Али тад мој најмилији побледи и промуца:

— Шта хоћеш тиме?

Милош стави полако руку на раме најмилијег:

— Љубавна подлост, а? То је нека врста самоцензуре, не?

— Нека врста превелике љубави. Заслепљује.

— Кога?

— Живе! — рече милаи блед, без даха. — Преживе, мислим.

— Чиме?

— Неистрошеним животима потинулих! — наста-ви исто, брзо, одговарајући без размишљања.

— Не заслепљује ли живе страхом да се приме одговорности коју даља борба намеће?

— Не! — рече, прозрачан скоро од бледила. — Она туга није страх.

— Зашто би љубав била туга?

— Што их више нема да виде да све није онако како смо сви мислили да ће бити.

— Окренеш прекидач и све се по теби треба у трен да промени, људи, односи, стандард?

— Не. Али на Црном врху...

— Она битка? Тешка је то битка била, тамо сам примио први пут чету. Све су битке тешке.

— Не подједнако тешке.

— То није разлог да икоме импутираш своје кривице?

— Кривице? — шапну зачуђен. — Је ли реч о кривицама? Ја сам похваљен тог дана.

— Ко не би могао бити бољи, чистији и јуначнији но што јесте?

— Није то. Није то. Није то.

Најмилији је дрхтао видљиво, па и Милош ухвати најзад знаке које сам му давала молећи га очима да престане. Он климну лако главом и приђе милом, који се једва држао на ногама, ослоњен све више на мене.

— И ја волим — па знам и то твоје! — рече Милош неочекивано тронут. — Волим те. Иди сад. Због свега те волим. И због тих писама...

Пошпаи смо к вратима. Али тад он викну нетро-нута:

— Васићу! — и сачека да се најмилији окрене.

— Ваљда нећеш тако да одеш.

— Како? — ушпта најмилији.

— Шта се правиш да не разумеш?

— На шта мислиш?

Говорили су одједном брзо, дахтали су, глас им је обојици грцао и сад ми није сметало оно Милошево ти.

— Шта ти је, ипак, све то требало? Себе толико да блатиш? Претерано, претерано.

— Не разумем.

— Добро знаш... Граната која је Кости... — Милош застаде, али мој драги рече истим дахом:

— ... скашила лице...

То је изговорио најмилији грлом што је грцало већ.

— Јесте, скашила му лице, убила је истовремено Јанка, Филипа, Андреју, јесте, а тебе није. Само лако те окренула. Али то није разлог.

— И није то... смрт. Живот само... Мој живот.

— Ипак, ето, ја поштујем и твој живот, такав какав јесте. Не благи га.

Најмилији преста да се тресе као што се тресао. Док је Милош посла нешто још говорио, најмилији мој се само истезао, растући увис, а кад је завршио да расте, пао је као покопеш.

Отпутовали смо сплитским возом.

Или ћемо се сместити негде на обали, или на острву неком, или ћемо се укrcати и двадесет пет дана пловити само.

Небо се црнело кад смо кренули. У зору се пред Запребом разведрило и он предложи да прекинемо вожњу. Дабоме. Никад нисам још била у Загребу. Приљубљених сенки, прошши смо на прстима улицама Горњег града као кроз музеј пионирских снова; вратили смо се на Зрињевац, међу врапце и велике платане што су се белели испод коре као и на Булевару; вратили се после још једне турске и још једног каплудинера успињачом из сивоосмеђих мирних улица у ружило Цррока и, прогођени (шало се) уздасима заљубљених, изишли на меки Софијин пут, опет се спустили кроз Тушканац на Илићу, где смо гледали излоге (он то воли) и после опет сели у једну кафану (каплудинер и колачи) и онда, после луњања без везе, у другу неку, сасвим малу (турска). Загребачке су девојке дотераније од београдских (решила сам — сваког месеца ћу и ја фризеру — коса и нокти) (боја седефа). У Горском Котару је кишило (заволела сам ту слатку реч коју код нас не кажу, а не знам зашто кад је тако слатка) и воз се у једном часу пренагло заустави — кофери излете из мрежа. Али не закачи ме ниједан. Он врати све на своје место, изиђе у ходник, обавести се: »Избегнут је судар«. И заграли ме снажно и ја тек тада схватим да то значи да смо могли да страдамо. Чинило ми се ипак невероватним да се страда кад је неко толико срећан. Стајали смо окренути прозору низ чије се стакло полако цедиле капи кише. Сијалица је тако била постављена да смо се сад огледали скоро цели у окну. Помислих: огледало! и хтеднем да га окренем. Купатило. Стресем се. Касно. Али за разлику, он се сад није тргнуо ни био груб. Напротив, гледао се одражен на фону неких скела, пресно осветљених неонским цевима чији је сјај извлачио из ноћне таме и недалеко задимљене фабричке димњаке и делић вода из вештачког акумулационог језера.

— Сад се огледаш и не љутиш? А сећаш се? Онда у купатилу.

Мили се мој узбуљиви и рече да се сад препознаје.

— У скелама. Димњацима!

— Пре ниси? — упитам га, иако се сад смејао.

— Бојао сам се да се нећу. И да огледало опет може да прсне преко мог лица? — и привину ме чврсто, чврсто, грчевито, најмилије на свету, без речи, док ми није стао да шапуће речи у косу, неразумљиве али уплашене за мој живот, прво као од пламенчића а после тек бистре:

— Ти си повод! — разумела сам кад је рекао и упитала:

— Повод чему?

— Измишљању лепшег.

— Не волиш ме? уплашим се.

— Волим те какву те видим, хтео бих — каква јеси.

— Такву ме и видиш! — шапнем му с образом између ревера и кошуље над његовим маљама на прсима.

— Такву треба да те пронађем.

— Ту сам! Уз тебе! — и привинем се сасвим, тесно, тесно уз њега.

— Ту си! — љубио ме по коси. — Али требало те пре тога пронаћи.

Тад схватим шта је хтео да каже и први пут.

— Зар ти се нисам допадала каква сам била?

— Јеси! — шапну. — Али била си и једино што је од Косте остало.

— Нацла сам у неком сандуку један његов рукопис о робији.

— Јеси ли га прочитала?

— Нисам стигла. Кад се вратимо. Реци, што држиш? Волиш ли ме?

— Волим. Што ми ниси никад говорила о том рукопису. Видиш каква си.

— Каква? Нисам ти добра? Не. Зашто онда хоћеш да поправаљаш и оно што ти се допада? Мислила сам да се то не ради.

Намршти се, па се насмеши и, љубазан, објасни.

— У теорији не. У пракси се ја сваки дан сам поправаљам да бих ти се сваког дана поново допао. То ми је главни наслов сваког јутра и ноћи. Несигуран сам.

— Онда не мисли на то.

— То сам чинио. Али наслови вичу, намећу се...

Не више.

Насмешио се опет, али вољно, спонтано ме све више грађећи само, привлачећи себи, љубећи ме уз то, најјаче на свету и шапћући: »Јер ништа више ме не плаши, ни лажни тропшкови, ни остало«.

— Шта је оно прво и оно — остало? — шапнем и он се поново узбуђи.

— Пуштен камен падне и узнемири слику у води и ту се више не видиш. Преко ње су прешли многи непрозирно нови кругови воде у којој си, пре пада камена, био тако бистар јер те она чинила тад, као и сад кад ти се чини да те у њој нема, иако си у њој у којој се узалуд тражиш да сагледаш себе. Јер боли и ти би да јекнеш. А све је главо. Не зна да опрости што си и од чега си.

— Објаснићеш ми други пут! — рекнем нежно.

— Не разумем сад.

— Не мари! — уздахну. — Свршено је.

У рану зору, код Книна већ, осетили смо наједном присуство Средоземља. Више светлости прво. Знала сам да се иза брда невидљиво још море снажно таласа, удара о обале, бесни, ври, и знала да ће сви бесови престати, и плаво, да ће као пас послушно пузећи лизати песковита жала и тешку камену обалу сланим прозачним језиком. Волела сам и бесно море, наслоњена на најмилијег.

Седали смо после докраја једно уз друго, тихи, без речи, и дисали срећни што дишемо знајући да ништа није изгубљено.

И срећни смо стајали на перону сплитске станице са своја два мала кофера у рукама, невини као да се ништа није изгубило, ништа догодило. Сигурни у то. И сигурни да цео свет, сваког јутра невин, уме опет да почне. Представа биће он данас и за нас. Не само ми за њега.

— Срећан сам! — рекао ми је и пољубио ме у уво. И, најжеженој, пријатна ми је ведрина била, иако тек има да почне: у осам сати полази брод за Корчулу. Изабрали смо њу. Једва је чекам. Ту лабу.

Београд — Суботица
1953—1957.

НАПОМЕНА

Радни наслов бескраја објавио је „Нолит“ 1958. Исте године роман добија Октобарску награду града Београда. Друго издање објавила је иста издавачка кућа 1964.

Преведен је на италијански језик и објављен у издању »Arnoldo Mondadori«, Милано 1966.

САДРЖАЈ

I део

СЦЕНАРИО

I поглавље . . .	Позиција сведок	7
II поглавље . . .	Порођајни болови снова . . .	105

II део

РЕПОРТАЖА

III поглавље . . .	Радни наслов (Љубавна подлост)	163
IV поглавље . . .	Прелаз на друге	282

III део

ЧИЊЕНИЦЕ, ЧИЊЕНИЦЕ

V поглавље . . .	Један	335
VI поглавље . . .	Истовремено Вук Васић . . .	432
<i>Напомена</i>		527

ОСКАР ДАВИЧО
РАДНИ НАСЛОВ БЕСКРАЈА

Технички уредник
Милена Живковић

Коректори
Јелена Радовановић
Бранка Јоветић

За издавача
Издавачко предузеће ПРОСВЕТА
Београд, Добричина 30

Штампа
Београдски графички завод
Београд, Булевар војводе Мишића 17